Δημοσια Κεντρικη Βιβλιοθηκη Βεροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
300 ΒΕΡΟΙΑΣ
Νοκ. 809/57
Αριθ. εἰσ.
ΔΩΡΕΑ
GRNR 00249

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΑΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.

Π.Γ.Σ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΑΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΟ

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1893

Αρ. Εισ. 809

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΑΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐγκύκλιος Παιδεία ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ πλήρης καὶ ἐνιαία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν διδασκαλία, ἧς πᾶς ἐλεύθερος πολίτης ὤφελε νὰ γευθῇ, ἵνα καταστῇ τέλειον μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐγράφησαν φαίνεται καί τινα σχετικὰ συγγράμματα· ὡς τοιαῦτα δὲ ἀναφέρονται τὰ τοῦ Λευκίππου καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Δημοκρίτου.

Ἀναλόγως καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐκάλουν *orbis doctrinarum* τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημῶν (1). Συγγραφαὶ δὲ τοιαύτης ὕλης εἶνε ἡ τοῦ Βάρρωνος «Rerum humanarum et divinarum antiquitates» καὶ ἡ τοῦ Πλινίου «Historia naturalis».

Κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα ἡ ἐπιστήμη, θεολογικὴ τε καὶ μή, χρῆται συνήθως ταῖς ἐκφράσεσι *summa*, *speculum*, ἵνα δι' αὐτῶν ὑποτυπώσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς παραστάσεως καὶ ἑνότητος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καθ' ὅλου ἢ ἐπὶ μέρει. Μεταξὺ τῶν ἄλλων τοιαῦτα συγγράμματα τυγχάνουσι τὸ τοῦ Μαρκιανοῦ Καπέλλα «Satyricon, τὸ τοῦ Ἰσιδώρου Origines, τὸ τοῦ Hrabanus Maurus «de Universo»,

(1) Orbis ille doctrinae, quem Graeci *ἐγκύκλιον παιδείαν* vocant (Quinctilian : inst. orat. II 10).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Beauvais «Speculum historiale», «Speculum naturale» καὶ «Speculum doctrinale». Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ μέγα θεολογικὸν ἔργον Θωμᾶ τοῦ Ἀκυινάτου «Sumna theologiae» τοιοῦτόν τι τυγχάνει ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον.

Ἀλλ' ὁ ἐπιστημονικώτερον δοὺς χαρακτῆρα εἰς τὰ τοιαῦτα ἔργα εἶνε ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νέας φιλοσοφικῆς μεθόδου Βάκων ὁ Βερουλάμιος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «de dignitate et de augmentis scientiarum».

Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου ἐγκυκλοπαιδικὸν σύγγραμμα ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον τὸ τοῦ Γουλλιέλμου Durantis «Speculum juris», πραγματευόμενον περὶ τοῦ τότε ἰσχύοντος *ἀστικοῦ* καὶ *κανονικοῦ* δικαίου.

Τὸ δὲ ὄνομα *Ἐγκυκλοπαιδεία* (ἢ καὶ *Κυκλοπαιδεία* παρὰ τοῖς Ἄγγλοις), ἀπαντᾷ μόλις κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, δηλωτικὸν τοῦ συνόλου ἑκάστης ἐπιστήμης, ἢ πασῶν ὁμοῦ, εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Summa καὶ τοῦ Speculum· ἡ δ' ὀνομασία αὕτη ἔκτοτε καθίσταται συνηθεστέρα.

Ἰδίᾳ ἡ νέα αὕτη ἐπιστήμη ἄρχεται ἀναπτυσσομένη, καθισταμένης καταδήλου τῆς τε σημασίας αὐτῆς καὶ τῆς ἀνάγκης, ἀπὸ τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς *Ἀναγεννήσεως* τὸ πρῶτον καὶ εἶτα τῆς *Μεταρρυθμίσεως*, αἵ τε φιλοσοφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ σπουδαὶ ὑφίστανται γενναιοτέραν καὶ γονιμωτέραν τροπήν. Σὺν τοσούτοις ἄλλοις καθηγεμόσι τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ὁ Βάκων ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Σπινόζας ἐν Ὁλλανδίᾳ, ὁ Καρτέσσιος ἐν Γαλλίᾳ, παρέχουσιν ἰσχυρὰν ὥθησιν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἐπιστήμης διὰ τῆς χειραφετήσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Σχολαστικῆς. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς φιλοσοφίας συντελεῖ οὐ σμικρὸν εἰς τὴν χειραφέτησιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ ἐλεύθερον πνεῦμα· σὺν τοῖς λοιποῖς δὲ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν ταύτην καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου, τέως διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν κηδεμονίαν τοῦ *κανονικοῦ δικαίου* τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ νέα περίοδος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου χρονολογεῖται ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἔργου τοῦ Οὔγωνος Γροτίου «de jure belli ac pacis». Μαθητὴς τούτου ὁ Πουφενδόρφιος σὺν τοῖς λοιποῖς περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δικαίου φιλοσοφικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν ὑποτυποῖ καὶ διάγραμμα *Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ δικαίου* ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*Elementa jurisprudentiae universalis*»· μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Λεϊβνίτιος ἐν τῇ «*Nova Mehodus* diccendae docendaeque jurisprudentiae ex artis didacticae principiis in parte generali praemissis». Ἐπίσης ὁ Χριστιανὸς Θωμάσιος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Summarischer Entwurf».

Τῷ δ' ὀνόματι *Ἐγκυκλοπαιδεία* πρῶτος ἐχρήσατο ὁ Hunnius ἐν Γερμανίᾳ ἐν τῷ συγγράμματι «Encyclopaedia juris universi».

Ἀλλ' ὁ πληρέστερον ὑποτυπώσας Ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ δικαίου, διδάξας δ' αὐτὴν ἐν πανεπιστημίῳ εἶνε ὁ Γερμανὸς Pütter, γράψας Entwurf einer juristischen Encyclopaedie. Ἔκτοτε ἡ ἀνάγκη τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας καθίσταται καταφανὴς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φιλοσοφικῆς ἀνακαινίσεως τῶν νεωτέρων χρόνων ἡ ἑνότης ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ ἀναγνωρίζεται πανδήμως· ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου λαμβάνει καθολικώτερον χαρακτῆρα· δὲν εἶνε κατὰ κλάδον ἢ θεσμὸν ξηρὰ καὶ σχολαστικὴ ἐπεξεργασία· ἀλλ' ὁλοτελὴς καὶ πλήρης μελέτη τοῦ ἐνιαίου ὀργανικοῦ συστήματος τῆς περὶ τοὺς νόμους ἐπιστήμης.

Ἡ τοιαύτη σημασία καὶ σκοπιμότης τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Δικαίου ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας. Ὡς ἔγραψεν ἐν ἔτει 1840 ὁ φιλόσοφος Βίκτωρ Cousin, ὑπουργὸς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὑποβάλλων τῷ βασιλεῖ τῶν Γάλλων διάταγμα περὶ ἱδρύσεως ἕδρας τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Δικαίου ἐν τῇ Νομικῇ Σχολῇ τῶν Παρισίων, τὸ μάθημα τοῦτο ἤθελεν ἀνυψώσῃ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου παρὰ τῇ νεότητι διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ ὑποτυπουμένου χαρακτῆρος τῆς ἑνότητος. Ἔτι πρός· ἡ διδασκαλία δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν καὶ μονομερῆ ἔρευναν ἑκάστου θεσμοῦ ἢ κλάδου τῆς ἐπιστήμης· παρίστησι τὸ δίκαιον ὡς πλήρη κοινωνικὴν δύναμιν ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ ἀνὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, ἐν τῇ συγχρόνῳ ὑποστάσει. Καὶ ὡς διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης αὐτοῦ ἐπιζητεῖται ἐπιστημονικὸς ἅμα καὶ μεταρρυθμιστικὸς σκοπός, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς παραστάσεως καὶ ἐξετάσεως.

Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ δικαίου ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ ἰδίᾳ ἐπιδιώκει διπλοῦν σκοπόν. Χρησιμεύει πρωτίστως ὡς εἰσα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γωγικὴ προπαίδευσις ἐν τῇ σπουδῇ τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν· τοῦτο δὲ διὰ τοὺς σπουδαστὰς τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ παρουσιάζει πλήρη καὶ ἐνιαίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰκόνα εἰς τὸ εὐρύτερον δημόσιον, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ ἐπιδοθῇ εἰς εἰδικωτέραν μελέτην. Τὸ δίκαιον εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὸς δεσμὸς τῶν ἀνθρώπων, ἡ δὲ πολιτεία τὸ θαυμάσιον ἠθικὸν καθεστώς, ὑφ' οὗ τὴν αἰγίδα πραγματοῦται μὲν τὸ δίκαιον, προάγονται δὲ καὶ βελτιοῦνται ποικιλοτρόπως αἵ τε ἠθικαὶ ἰδέαι καὶ τὰ ὑλικὰ τῶν ἀνθρώπων συμφέροντα. Ἡ μετ' ἐπιστασίας ἄρα νόησις αὐτῶν ἔν τε τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ δὲν στερεῖται κοινωφελείας· ἡ γνῶσις τῆς ἱστορικῆς κατὰ χρόνον καὶ τόπον ἐξελίξεως καὶ μορφώσεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας εἶνε διδακτικώτατον καὶ σκοπιμώτατον μάθημα τῷ τε ἀνθρώπῳ καὶ τῷ πολίτῃ, τῷ τε ἐπιστήμονι καὶ τῷ ἰδιώτῃ. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα τὰ δύο θέματα ἑτέρα ἀποστολὴ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας εἶνε ἡ ἔμμεσος ἐκτίμησις καὶ κριτικὴ τῶν ὑφισταμένων κοινωνικῶν κανόνων καὶ νόμων, τῶν λειτουργούντων ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ ἱστορικῇ περιόδῳ, ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ. Ὁ τε ἐπιστήμων καὶ ὁ νομοθέτης, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀληθῶς τοιοῦτος, ἂν μὴ τυγχάνῃ ὢν καθωπλισμένος δι' εὐρυτάτης ἱστορικῆς, φιλοσοφικῆς καὶ νομικῆς παιδεύσεως, ἐν τῇ μελέτῃ τῶν κρατησάντων ἢ κρατούντων νομικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, θέλουσιν ἐκτιμήσῃ τὰ καθεστῶτα, ἔχοντες δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ δεδομένα τῆς ἱστορικῆς προόδου τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, τὴν εὔστοχον ἢ ἄστοχον αὐτῶν ἐφαρμογὴν καὶ τὰ ἀποτελέσματα, ὁ μὲν πρῶτος ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτοῦ δράσει καὶ διδασκαλίᾳ, ὁ δὲ δεύτερος ἐν τῇ κοινωνικῇ ὀργανώσει θέλουσιν ἁρυσθῇ ἐκ τῶν δεδομένων τούτων πλεῖστα ὠφελήματα, μεγάλης δὲ θέλουσι τύχῃ ἐπικουρίας ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν ἐργασίᾳ.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν καὶ ἀποστολὴν ἡ ἐγκυκλοπαιδεία θέλει παράσχῃ τῷ ἀρχομένῳ τῆς ἐπιστημονικῆς σπουδῆς τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας πιστὴν εἰκόνα τῶν ποικίλων στοιχείων, ἐξ ὧν ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀποτελεῖται· θέλει παραστήσῃ τὴν ἀλληλουχίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἑνότητα κατά τε τὰ μέρη καὶ κατὰ τὸ σύνολον· θέλει καταστήσῃ ἐπαισθητὴν τὴν ἀνάγκην τῆς γνώσεως αὐτῶν. Ἀναγράφουσα καὶ ὑποτυποῦσα τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, θέλει εἶτα διηγηθῇ τὴν διηνεκῆ αὐτῶν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἱστορίας, τὴν ἑκάστοτε ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν λαῶν, τὴν ἐκτίμησιν κατὰ χρόνον καὶ τόπον· ἔχουσα δ' ὑπ' ὄψει τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῶν λαῶν τούτων, θέλει ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ἐκτιμήσῃ τὰ αἴτια τῆς προόδου καὶ τῆς παλινδρομίας, ὑφ' ὧν τὴν ἀένναον δρᾶσιν καὶ ἐνέργειαν συνεχίζεται ἡ ἱστορία.

Εἶνε πλάνη τὸ φρονεῖν, ὅτι δύναται νὰ κατανοηθῇ ἐπαρκῶς καὶ προσηκόντως οἱοσδήποτε κλάδος τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἂν μὴ ὑποτυπωθῇ πρότερον τὸ καθολικὸν αὐτῶν διάγραμμα, ἂν μὴ ἐρευνηθῇ καὶ κατανοηθῇ ὁ ἐνιαῖος καὶ πολυποίκιλος ὀργανισμὸς τοῦ τε συνόλου καὶ τῶν μερῶν, ἂν μὴ διευκρινηθῶσιν οἱ νόμοι, οἱ λειτουργοῦντες ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν. Ἡ ἄγνοια τῶν νόμων τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἀναπτύξεως, τῶν περιπετειῶν, δι' ὧν διῆλθον, τῶν κρίσεων, ὑφ' ἃς ὑπέκυψαν, τῶν μεταρρυθμίσεων ἢ τῶν ἐπαναστάσεων, ὧν ἐγένοντο τὸ ἀντικείμενον, ἵνα περιέλθωσιν εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν, ἥκιστα θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν κατανόησιν αὐτῶν. Πᾶσα ἔρευνα ἔσται μονομερής, ἀτελής, οὐδαμῶς συντελεστικὴ πρὸς πλήρη φιλοσοφικὴν κατανόησιν.

Ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν οἱ λαοὶ δὲν ἀναπτύσσονται οὐδὲ μορφοῦνται αὐτονόμως, ἀνεξαρτήτως· ὑφίστανται τὴν ἐνεργὸν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐργασίας ἄλλων, συγχρόνων ἢ προγενεστέρων λαῶν. Ἐπίσης ἑκάστη ἐποχὴ δὲν παρίστησι τελείαν ἱστορικὴν ὀντότητα καὶ φυσιογνωμίαν· ἀλληλουχία καὶ ἀλληλεγγύη κρατοῦσιν ἐν ταῖς προσαλλήλοις σχέσεσιν. Ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἡ μία ἱστορικὴ περίοδος συνεχίζει τὴν προγενεστέραν, ἧς ἡ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξις καθίσταται ἀφετηρία νέου βίου καὶ νέων ἰδεῶν. Τὸ σύνολον τοῦτο δὲν δύναται νὰ νοηθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ ἐπαρκῶς ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ παρελθόντος, ἐπιδράσαντος ἐπὶ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας.

Ὁ μὴ εἰδικὸς ἐρευνητὴς τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ὡρισμένης περιόδου δὲν ὑφίσταται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐγκύψῃ εἰς εὐρεῖαν μελέτην τοῦ δικαίου αὐτῆς· ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὅπως δήποτε γνῶσιν πρὸς κατανόησιν τῶν δικαίων, ἅτινα κατὰ χρόνον ἐπηκολούθησαν αὐτό. Ὁ σπουδάζων ἐπὶ παραδείγματι δίκαιόν τι ἐκ τῶν συγχρόνων, τὸ γαλλικόν, τὸ γερμανικόν, τὸ ἰταλικὸν δίκαιον, πρὸς πλήρη αὐτῶν κατανόησιν, πολλάκις λύσιν ἀναφυομένων νομικῶν προβλημάτων, δέον νὰ ἔχῃ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαφῆ πως ἔννοιαν ἄλλων προγενεστέρων δικαίων, ἅτινα συνετέλεσαν ὅπως δήποτε ἢ ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει ὑπὸ τοῦ νομοθέτου κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτῶν. Οὕτως ἀπαιτεῖται γενική τις γνῶσις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, οὗ ἡ ἐνέργεια ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ νεωτέρου δικαίου ἐγένετο τοσοῦτον ἰσχυρά· ὡσαύτως τοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἰσχύσαντος κανονικοῦ δικαίου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἀμφισβητήσαντος πλέον ἢ ἅπαξ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ τε ρωμαϊκοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀναπτυχθέντων νεωτέρων τοπικῶν δικαίων· ὡσαύτως τοῦ τιμαριωτικοῦ δικαίου. Βεβαίως ἡ ἀκριβὴς πάντων τούτων γνῶσις οὐδ' ἀναγκαία εἶνε οὐδὲ δυνατή, ἀλλ' ἡ γενικὴ ἐπιβάλλεται. Τὸ πόρισμα τῆς ἐργασίας τῶν αἰώνων ἀποτυποῦται κατ' ἀναγκαῖον ἱστορικὸν λόγον καὶ ἐπὶ παντὸς νέου ἔργου οἱασδήποτε πνευματικῆς σφαίρας καὶ ἐνεργείας, ἐπίσης δὲ ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας.

Ἀλλὰ σὺν τῷ ἱστορικῷ παρελθόντι δέον νὰ μὴ λανθάνῃ ἡμᾶς καὶ ποιά τις γνῶσις τοῦ ἐνεστῶτος. Οἱ λαοὶ σήμερον ζῶσιν ἐν ἑνότητι καὶ ἀλληλουχίᾳ. Αἱ ἰδέαι, οἱ θεσμοὶ ἀνταλλάσσονται, σήμερον μάλιστα, μετ' ἠλεκτρικῆς ταχύτητος· ἀσυνειδήτως συμβαίνει τοῦτο, ἄνευ εἰδικῆς προθέσεως. Ἡ ἀλληλεπίδρασις αὕτη εἶνε καταπληκτική. Ἕκαστος λαὸς δανείζεται παρὰ τοῦ ἑτέρου τὰ δεδομένα τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτοῦ δράσεως. Ἐπὶ τῆς ἀλληλεγγύης δὲ καὶ ἀλληλενεργείας ταύτης ἐρείδεται ἀπό τινος χρόνου κατ' ἐξοχὴν ἡ νεωτέρα πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὡς ὁ σπουδάζων τὴν φύσιν καὶ τὰς ἰδιότητας μέρους τινὸς τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ μελετήσῃ καὶ κατανοήσῃ αὐτὸ προσηκόντως, ἂν μὴ πρότερον σπουδάσῃ τὸ σύνολον τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα αὐτοῦ μέρη, κατανοήσῃ δὲ τὴν ἑνότητα αὐτῶν καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασιν, οὕτω καὶ ὁ σπουδάζων κλάδον ἐπιστήμης δέον νὰ κατανοήσῃ πρότερον τὸ σύνολον αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελοῦντα στοιχεῖα. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας δέον σὺν τοῖς ἄλλοις νὰ μελετηθῶσι καὶ κατανοηθῶσι τό τε σύνολον καὶ τὰ μέρη. Ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία αὐτῶν κατὰ χρόνον καὶ τόπον δέον νὰ ἦνε ἡ ἀφετηρία· καὶ μετὰ ταῦτα ἕκαστος κλάδος ἐν καθολικῇ ἐποπτείᾳ. Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ δημοσίου· καὶ ἀντιστρόφως· τὸ διεθνὲς δίκαιον, τὸ ποινικόν, τὸ ἐμπορικὸν καὶ καθεξῆς, πάντα ταῦτα διατελοῦσιν ἐν ἀμοιβαίᾳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ένότητι, ἀλληλεγγύῃ, συνεργασίᾳ. Γνῶσίς τις τοῦ ἑνὸς θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ ἑτέρου· ὁ δὲ μετ' ἐπιστασίας ἀφιερούμενος εἰς τὴν μελέτην κλάδου τῆς ἐπιστήμης θέλει πορισθῇ σπουδαιοτάτην συγκομιδὴν ἐκ τῆς καθολικῆς ταύτης μελέτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνῶσις ἑτέρων κλάδων τῆς καθ' ὅλου ἐπιστήμης καθίσταται σπουδαιοτάτη. Ἡ γνῶσις τῆς φιλοσοφίας ἐν γένει, καὶ ἰδίᾳ τῆς λογικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας, τῆς ἱστορίας, τῆς γραφογνωσίας, τῆς ἐθνολογίας εἶνε ἐπιτακτική. Ἀλλ' ἐν τῇ συγχρόνῳ ἀναπτύξει καὶ ἐνεργείᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἡ γνῶσις ἐνίων τούτων εἶνε διαφέρουσα· ἡ μέθοδος τούτων δέον νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐν τῇ μελέτῃ τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἐκδηλοῦνται ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων καθάπερ καὶ τὰ φυσικά, ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νόμων. Ἀληθεστέρα δὲ καὶ μᾶλλον προσήκουσα ἔρευνα εἶνε ἐκείνη, καθ' ἣν τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐρευνῶνται διὰ τῆς ἐπιτυχεστέρας καὶ ἀσφαλεστέρας μεθόδου τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας.

Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Δικαίου τοιοῦτον προτίθεται σκοπόν. Παρίστησι τὴν περίληψιν τῆς ἐπιστήμης ταύτης· εἶνε τὸ εἰσιτήριον μάθημα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἐπιστημονικῆς σπουδῆς καὶ ἐρεύνης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας.

Ὁ ἀρχόμενος τῆς σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν τούτων δὲν ἀντιλαμβάνεται πάντως αὐτῶν αὐθωρεί, ἀλλὰ καταλαμβάνεται ἔκ τινος ἐπιστημονικοῦ ἀπελπισμοῦ περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς κατανοήσεως. Καὶ οἱ εὐφυέστατοι καὶ οἱ ἐπιμελέστατοι τῶν σπουδαστῶν ὑποπίπτουσι τὸ πρῶτον εἴς τινα ἠθικὴν ἀπογοήτευσιν ἐπὶ τῷ ἀφορήτῳ φορτίῳ, ὃ ἀνέλαβον. Τίς ἡ ἀρχή, ποῖον τὸ τέλος τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἧς τὴν σπουδὴν ἀνέλαβον μετὰ τοσούτου ἐνθουσιασμοῦ; Τὸ πρῶτον ἐκεῖνο, τὸ παρθενικὸν δέος, ὑφ' οὗ κατειλημμένοι εἰσῆλθον ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς διδασκαλίας, δέος τῆς ἱερότητος τῆς ἐπιστήμης, μεταβάλλεται εἰς ἐλεεινὸν τρόμον παρὰ τοῖς ὀλίγοις, τοῖς ἐπιμελεστέροις καὶ τοῖς ἐπιμονωτέροις, εἰς ἀπέχθειαν παρὰ τοῖς πολλοῖς. Αἱ κλασικαὶ σπουδαὶ τῶν Γυμνασίων ἥκιστα ὠφελοῦσιν αὐτούς. Εὑρίσκονται πρὸ τῶν δεδομένων, τῶν κανόνων, τῶν ἀντινομιῶν τῶν θετικῶν νόμων, πάντα δὲ ταῦτα εἶνε δι' αὐτοὺς terra incognita. Οἱ ἐπίμονοι ἐπιλαμβάνονται τῆς σπουδῆς τῆς ἐπιστήμης ἀτελῶς, ἅτε μὴ κεκτημένοι τὴν ἔννοιαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ἑνότητος τῶν ποικίλων κλάδων αὐτῆς, τὰς προσαλλήλους σχέσεις· παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν, ἡ σπουδὴ ἔσται ἡμιτελής, χασματώδης, ἐμπειρικὴ μᾶλλον ἢ ἐπιστημονική. Δύνανται ἴσως νὰ μορφωθῶσιν εὐστόχως ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ κλάδῳ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ κατὰ τὸ σύνολον ἡ μόρφωσις αὕτη δὲν θὰ ἦνε ἀνταξία τῆς καταβληθείσης φιλοπονίας. Ἀλλ' ἔτι μεῖζον παρουσιασθήσεται τὸ φαινόμενον τοῦτο διὰ τοὺς πλείονας, τοὺς ἀμοιροῦντας τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης πνευματικῆς δραστηριότητος, ἧς ἡ ἐνέργεια θέλει συμπληρώσῃ τὰ ἕνεκα τῆς μεθόδου ἐπελευσόμενα κενὰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Τὸ κακὸν τοῦτο, οὗ τὰ αἴτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα παρετηρήθησαν καὶ κατεδείχθησαν προσηκόντως ὑπὸ πλείστων διδασκάλων τοῦ δικαίου, δύναται νὰ θεραπευθῇ οὐ σμικρὸν διὰ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Βεβαίως τὸ μάθημα τοῦτο, οὐ ἀντικείμενον τυγχάνει ἡ ἐνιαία τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἐξέτασις καὶ παράστασις ἐν τῇ ἱστορικῇ, τῇ φιλοσοφικῇ καὶ τῇ θετικῇ αὐτῶν ὑποστάσει, δὲν ἀξιοῖ νὰ εἰσαγάγῃ τὸν σπουδαστὴν ἀκόπως, διὰ μιᾶς θύρας, εἰς τὰ ἀπόρρητα τῶν ἐπιστημῶν τούτων, νὰ καταστήσῃ αὐτὰ καταληπτὰ ταχέως καὶ ἀνωδύνως. Ὡς εἰσαγωγικὸν τῶν ἐπιστημῶν τούτων μάθημα, δείκνυσι μόνον τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπιστήμης, τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν κλάδων αὐτῆς, διὰ δὲ τῆς Μεθοδολογίας παρέχει τὰ μέσα πρὸς μεθοδικωτέραν αὐτῆς καὶ σκοπιμωτέραν σπουδήν. Τούτου γενομένου, ὁ ἐπιστήμων σὺν τῷ χρόνῳ καθιστάμενος κύριος ὅπως δήποτε πάντων μᾶλλον ἢ ἧττον τῶν κλάδων τῆς ἐπιστήμης ταύτης, δύναται νὰ ἐπιληφθῇ ἀδεῶς τῆς εἰδικωτέρας μελέτης καὶ ἐργασίας ὡρισμένου κλάδου. Ἀπὸ τῶν κορυφῶν καὶ τοῦ συνόλου τῆς ἐπιστήμης θέλει κατέλθῃ εἰς τὰ καθέκαστα καὶ τὰς λεπτομερείας· τὸ πνεῦμα αὐτοῦ θέλει ἐκδηλωθῇ πλῆρες δραστηριότητος καὶ ζωῆς, εὐρύτατοι δ' ἔσονται οἱ ὁρίζοντες αὐτοῦ. Ἐν τῇ μελέτῃ ἑκάστου τῶν θεσμῶν ἔσται ἤδη ἐλεύθερος, αὐτόνομος, οὐχὶ περιωρισμένος ἐντὸς καθωρισμένων ὁρίων καὶ τύπων, πέρα τῶν ὁποίων οὐδὲν ἕτερον εἶνε εἰς κατάστασιν ν' ἀντιληφθῇ καὶ κατανοήσῃ, καθιστάμενος ἁπλοῦς ἐμπειρικός, μὴ δυνάμενος νὰ σκεφθῇ εὐρύτερον καὶ γενναιότερον, ἐλλειπόντων αὐτῷ τῶν πρὸς τοῦτο στοιχείων. Ἡ καθεστηκυῖα ἐν τοῖς διαφόροις τῆς ἐπιστήμης κλάδοις φρασεολογία δὲν θὰ διατελῇ ἀσυνήθης αὐτῷ, μελετῶντι κλάδον τινὰ αὐτῆς. Ἐν τοιαύτῃ αὐτοτελεῖ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιγνώσει τοῦ τε συνόλου καὶ τῶν μερικῶν κλάδων δυνηθήσεται βραδύτερον νὰ ἐκλέξῃ τὸν μᾶλλον πρὸς τὰς ροπὰς αὐτοῦ σύμφωνον κλάδον τῆς ἐπιστήμης (1). Γινώσκων τὸν ἐν γένει γεωγραφικὸν αὐτῆς πίνακα, θέλει βαδίσῃ ἐν τῷ μέλλοντι μετ' ἀσφαλοῦς πεποιθήσεως καὶ γνώσεως τῶν ἀτραπῶν καὶ περιστροφῶν τῆς ἰδιαιτέρας χώρας, ἐν ᾗ προτίθεται νὰ ἐγκατασταθῇ ὁριστικῶς (2).

Βεβαίως ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία, ὡς σύνολον τῶν δεδομένων τῆς καθόλου ἐπιστήμης, ἢ μεγάλου αὐτῆς κλάδου, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὑπό τινων, ἄγαν *πρακτικῶν*, ὡς πολυτέλεια μᾶλλον ἢ ἀναγκαῖον μάθημα διά τε τὸν σπουδαστὴν καὶ τὸν ἐπιστήμονα, μηδεμιᾶς γινομένης ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα πρακτικῷ βίῳ. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιστάσει δέον ἐπίσης νὰ διαγραφῶσιν ἀπὸ τοῦ προγράμματος τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων αἱ πλεῖσται τῶν θεωρητικῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν, ἅτε πρὸς οὐδὲν θετικὸν ἀποσκοποῦσαι. Αἱ τοιαῦται μελέται, εἰ καὶ στερούμεναι ἀμέσως πρακτικοῦ διαφέροντος, καθωρισμένης κοινωνικῆς σκοπιμότητος, κέκτηνται τὸ προνόμιον τοῦ ἐξεγείρειν πρωτίστως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τοῦ ἐμπνέειν αὐτῷ εὐγενῆ καὶ γενναῖα ἰδεώδη, αὐστηρὰν μέθοδον, κρατύνειν τὴν ἀντίληψιν, ἐμπεδοῦν τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου σκοπόν, ὅστις ἦτο καὶ ἔσται ἀείποτε ἓν τῶν ἰσχυροτάτων ἐλατηρίων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Μόνον τὰ ταπεινὰ πνεύματα ἀρκοῦνται καὶ ἀρέσκονται ἐν τῇ περιωρισμένῃ δράσει τῆς γνώσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἀλλ' ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος ρέπει ἐκ φύσεως νὰ ὑπερβῇ ταῦτα, ἵν' ἀνέλθῃ εἰς τοὺς αἰθερίους ὁρίζοντας τῆς πλήρους ἐποπτείας καὶ νοήσεως τῶν ὄντων. Ἡ ἑνότης τοῦ ἐπιστητοῦ, ἡ μεθοδικὴ καὶ μετ' ἀκριβείας συναγωγὴ τῶν στοιχείων, τῶν ἀποτελούντων τὸν κόσμον αὐτοῦ ἐν ἁρμονικῷ καὶ ἐνιαίῳ συνόλῳ, εἶνε ἓν τῶν κυριωτάτων μελημάτων τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν καὶ ἀποστολὴν ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Δικαίου καὶ ὡς μέθοδος καὶ ὡς ἀφετηρία ἐμβριθοῦς ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως καὶ ἐργασίας, καθίσταται μάθημα ἀναγκαιότατον παντὸς σπουδαίου ἐπιστημονικοῦ προγράμματος.

(1) Ἴδε εὐρύτερον ἐν ἄρθρῳ τοῦ Hepp ἐν τῇ Revue de Législation et de Jurisprudence XIII, 421.

(2) Ἴδε καὶ *Eschbach* Introduction à l'étude du Droit — Introduction.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σὺν πλείστοις ἄλλοις συγγράμμασιν περὶ Ἐγκυκλοπαιδείας καὶ Μεθοδολογίας τοῦ Δικαίου ἄξια λόγου εἶνε τὰ ἑπόμενα, καθολικώτερον ἢ μερικώτερον ἐπιδιώκοντα σκοπόν.

Schott, Entwurf einer juristischen Encyclopaedie und Methodologie (Leipzig, 1772).

K. L. Zachariä, Grundlinien einer wissenschaftlichen jur. Encyclopaedie (Leipzig, 1795).

Thibaut, juristische Encyclopaedie und Methodologie (Altona, 1797).

Hufeland, Abriss der Wissenschaftskunde und Methodologie der Rechtsgelehrsamkeit (Jena, 1797).

Falk, juristische Encyclopaedie (Kiel, 1821, 6. Auflage von R. Jhering, Leipzig 1853).

Abegg, Encyclopaedie und Methodologie der Rechtswissenschaft im Grundrisse (Königsberg, 1824).

Friedländer, Juristische Encyclopaedie, oder System der Rechtswissenschaft (Heidelberg, 1827).

Hugo, Lehrbuch der juristischen Encyclopaedie.

Puchta, Grnndriss zur Vorlesungen über juristiche Encyclopaedie und Methodologie (Erlangen, 1822).

Wenck, Lehrbuch der juristischen Encyclopaedie und Methodologie (Leipzig, 1810).

Vogel, Lehrbuch der Encyclopaedie und Methodologie der Rechtswissenschaft (Leipzig, 1829).

Viroszil, Encyclopaedie und Methodologie des juridisch — politischen Studiums (Ofen, 1852).

Walter, Juristische Encyclopaedie (Bonn, 1856).

Ahrens, Juristische Encyclopaedie oder organische Darstellnng der Rechts= und Staats Wissenschaft auf Grundlage einer ethischen Rechtsphilosophie (Vien, 1855).

Perthalex, Recht und Geschichte. Zur encyclopaedischen

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Einleitrug in das Studium der juridischpolitischen Wissenschaften (Wien, 1843).

Goldschmidt, Encyclopaedie der Rechtswissenschaft im Grundriss (Heidelberg, 1862).

Ortloff, Methodologie oder Lehre des Studiums der Rechts = und Staatswissenschaft (Braunschweig, 1863).

Warnkönig, Juristische Encyclopaedie oder Organische Darstellung der Rechtswissenschaft (Erlangen, 1853).

Arndts v. *Arnesberg* Juristische Encyclopaedie und Methodologie (5ᵉ Auflage Stuttgart 1871).

Merkel, Juristische Encyclopaedie (1885).

Anne den tex, Encyclopaedia Jurisprudentiae (Amstelod. 1835).

Lerminier, Introduction générale à l'histoire du droit. Paris.

Russel, Encyclopedie du droit (Bruxelles, 1853).

Eschbach, Introduction générale à l'Etude du droit ou manuel d'Encyclopaedie juridique (Paris 1856 3ᵐᵉ édition).

Namur, Cours d'Encyclopaedie du Droit.

Mohl, Encyclopaedie der Staatswissenschaften. (Tübingen, 1859).

Camus, Lettres sur la Profession d'avocat.

Σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ ἐκτενὲς ἔργον τοῦ

Fr. von Holtzendorf, Encyclopaedie der Rechtswissenschaft in systematischer nnd alphabetischer Bearbeitung. (Erster Theil. Systematische Darstellung. Zweiter Theil. Rechtslexicon. (Leipzig, 1890).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΑΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τοῦ Δικαίου ἐν γένει.

§ 1. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον ὄν, ἐπιδιώκει ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ τὴν πραγμάτωσιν ὑψίστης ἰδέας, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ. Ἐν τῇ ἐπιτεύξει τοῦ σκοποῦ τούτου κεῖται ὁ ἀληθὴς αὐτοῦ προορισμός, μαρτύριον δὲ καὶ στάδιον ἡ ἱστορία. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, καθ' ἣν ἔσχε συνείδησιν ἑαυτοῦ, πρωτίστην σκέψιν ἔσχε τὴν βελτίωσιν, τὴν πρόοδον. Πρὸς τοῦτο δ' ἀφιέρωσε πάσας τὰς δυνάμεις, φυσικάς τε καὶ ἠθικάς.

Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιδιώκεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πολλαχῶς: διὰ τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης· ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν θὰ ἐτύγχανον πραγματώσεως ἄνευ τῆς κοινωνικότητος. Ὑπὸ τὴν ἀκατάσχετον ροπὴν αὐτῆς ἐσχηματίσθη ἀμέσως ἡ πρώτη κοινωνία.

Οὐ καλὸν τὸν ἄνθρωπον μόνον. Μεμονωμένος οὗτος, ἁπλοῦν ἄτομον, διεσπασμένον πάσης ἄλλης ἐνεργείας, οὐδὲν δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ γενναῖον, ὁ δὲ βίος θὰ παρήρχετο ἐν ἀπορίᾳ περὶ τὴν χρῆ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιν τῶν ποικίλων τρόπων τῆς πραγματώσεως τῶν ροπῶν αὐτοῦ, τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν. Θὰ ἦτο κάλαμος, *σκεπτόμενος* μέν, ἀλλ' ὃν πᾶσα ἐναντία δύναμις θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ κατασυντρίψῃ. Ἐν τούτοις ἡ προνοητικὴ φύσις παρέσχεν αὐτῷ ἀμέσως τὴν ὁρμὴν πρὸς ἑνότητα μετὰ τῶν ὁμοίων ὄντων, μεθ' ὧν καὶ δι' ὧν συμπληροῦται ἐπ' ἄπειρον κατὰ χρόνον καὶ τόπον, πολλαπλασιάζων καὶ κρατύνων τήν τε φυσικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ ῥώμην καὶ ἐνέργειαν, ἐπαρκὴς καθιστάμενος πρὸς ἀνταγωνισμὸν κατὰ πάσης ἀντιθέτου δυνάμεως.

Ἡ κοινωνικότης εἶνε ἄρα ἡ ἕλξις, ἡ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ λειτουργοῦσα, ἐκδηλοῦσα τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος καὶ τῆς συνοχῆς τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἀποτρέπουσα δὲ τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπὸ συγκρούσεων, ἐξ ὧν θὰ ἐπήρχετο ἀποσύνθεσις καὶ καταστροφή. Τούτου δεδομένου καὶ πραγματουμένου ἐν τῇ ἠθικῇ λειτουργίᾳ, ἄρχεται ἐξελισσομένη ἡ κοινωνία.

§ 2. Ἠθικὴ καὶ Δίκαιον.

Ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τουτέστιν ἐν τῇ εὐρείᾳ σφαίρᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ἑνότητος καὶ ἐνεργείας, ἤθελεν ἐπέλθῃ παραυτίκα σύγκρουσις, ματαιουμένου τοῦ ἀγαθοποιοῦ αὐτῆς σκοποῦ, ἂν μὴ ἐκράτουν καθολικοί τινες κανόνες, συντελεστικοὶ πρὸς τὴν ἑνότητα αὐτῆς. Ἕκαστον τῶν λογικῶν ὄντων κέκτηται μὲν ἔμφυτον τὴν συνείδησιν τῆς συμπαθείας, τῆς ἀνάγκης τῆς ἀνθρωπίνης ἀλληλεγγύης καὶ συμπράξεως, οὐχ ἧττον παρασύρεται πολλάκις ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ τοῦ συμφέροντος, διαλυτικῶν τῆς κοινωνικῆς ἑνότητος ἐλατηρίων. Πρὸς ἀποτροπὴν ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ συνειδήσει καὶ ἀναγνωρίζονται ὑπέρτατά τινα παραγγέλματα, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος, μεριμνῶν περὶ αὐτοσυντηρήσεως, ἀρχεγόνου ὁρμεμφύτου, ὑποχρεοῦται ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ· ὑψίστη νομοθεσία, ἀπὸ τοῦ λόγου ἀπορρέουσα, ἐπιτάττει τί τὸ πρακτέον καὶ τί τὸ μή, ἐκδηλουμένη ἔν τε τῷ κατ' ἄτομον καὶ τῷ συλλήβδην βίῳ. Ἐν τῇ ὑπερφυεῖ ταύτῃ νομοθεσίᾳ, ἧς ἀπροσδιόριστος ἡ ἀρχή, ἀλλ' ἥτις εὑρηται καὶ ἐν τῇ ἀτελεστάτῃ κοινωνικῇ βαθμίδι, ἐκδηλοῦνται διφυῆ παραγγέλματα, κανονιστικὰ τῶν ὁρίων καὶ τῆς χρήσεως τῆς ἑκάστου τῶν κοινωνικῶν ὄντων ἐνεργείας καὶ ἐλευθερίας. Τὰ μὲν παρίστανται ὡς παραγγέλματα, κανονίζοντα τὴν ἐνέργειαν τῶν τε ἐσωτερικῶν τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων· τὰ δὲ κανονίζουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐξωτερικῶν μόνον πράξεων.

Ἡ πρώτη τῶν κατηγοριῶν τούτων ἀποτελεῖ τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς, ἡ δὲ δευτέρα τὰ τοῦ δικαίου.

Ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων διαφορὰ τυγχάνει κατ' οὐσίαν ἐλαχίστη.

Ὁ ὑπέρτατος νόμος τῆς κοινωνικῆς συντηρήσεως, ἑνότητος καὶ ἐνεργείας, ἀφ' οὗ ἀπορρέουσι τὰ εἰρημένα παραγγέλματα, εἶνε ὁ *ἠθικὸς* νόμος, ἀφορῶν εἰς τὴν πραγμάτωσιν καὶ τὴν διακανόνισιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τῶν *ἠθῶν*. Ἀποστολὴ αὐτοῦ τυγχάνει οὐ μόνον ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγμάτωσις αὐτοῦ, ἡ βελτίωσις τῆς βουλήσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ δὲν ἐπιβάλλουσί τι ἀδύνατον φυσικῶς ἢ ἠθικῶς εἰς τὴν βούλησιν, μὴ κεκτημένην τὰ μέσα τῆς πραγματώσεως, ἀλλ' ἀξιοῦσι παρ' αὐτῆς τὸ δυνατὸν γενέσθαι· ἀποτέλεσμα δ' αὐτῶν εἶνε ἡ καθολικὴ σύμπραξις καὶ ἀλληλεγγύη τῶν ἀνθρώπων, αὐθορμήτως συνειδότων, ὅτι ἡ εὐημερία αὐτῶν κεῖται οὐχὶ ἐν τῇ ἀποκλειστικῇ ἐπιδιώξει τοῦ ἰδίου, ἀλλὰ τοῦ τῶν πάντων συμφέροντος.

Ὡς ἐρρήθη, ὁ κοινωνικὸς νόμος ἐκδηλοῦται διὰ διφυῶν παραγγελμάτων, τῶν πρώτων ἐπεκτεινομένων ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ τε ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου, τῶν δὲ δευτέρων ἐν ταῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ μόνον. Κατ' οὐσίαν ἄρα εἶνε ὁ αὐτός, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματώσει ὑφίστανται διττὴν διεύθυνσιν, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς δι' ἀμφοτέρων ἐπιδιώκεται σκοπός.

Πρώτη κατηγορία τῶν παραγγελμάτων τούτων εἶνε τὸ πρὸς τὸν Θεὸν σέβας, ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς στοργή, ἡ τοῦ πλησίον ἀγάπη, ἡ πρὸς τὸν εὐεργέτην εὐγνωμοσύνη, ἡ ἀγαθοποιία, ἡ ἐξάσκησις τῆς ἀρετῆς, ἡ νηφαλιότης ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν. Παρά τισι καλοῦνται ταῦτα καὶ *ἀτελῆ* καθήκοντα (1), οὐχὶ διότι δὲν πληροῦσι τέλεον τοὺς κανόνας τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἀλλὰ διότι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων δὲν προκαλοῦσι ποινὴν ἢ καταναγκασμὸν ἐν περιπτώσει παραβάσεως.

Ἡ δευτέρα κατηγορία παρίσταται πληρεστέρα. Τὰ εἰς αὐτὴν ἀναγόμενα ἠθικὰ παραγγέλματα, ὧν ἡ παράβασις προκαλεῖ προφανῆ ἄρνησιν καὶ ἀνατροπὴν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, καλοῦνται καὶ τέ-

(1) *Eschbach*, Introduction générale à l'étude du droit.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεια, ἐπιβαλλόμενα καὶ διὰ καταναγκασμοῦ. Ἡ τήρησις αὐτῶν δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τῆς προαιρέσεως.

Ὡς ἐρρήθη, ἀμφότερα ταῦτα τὰ παραγγέλματα δὲν ὑπερβαίνουσι τὰ ὅρια τῆς δυνατῆς πραγματώσεως. Ὁ ἄνθρωπος οὐδεμίαν ὑφίσταται ὀδύνην ἐπὶ τῇ ἐκτελέσει αὐτῶν, τοὐναντίον δὲ ἡδονήν, ἅτε συναισθανόμενος, ὅτι ἐν τῇ ἐκτελέσει ταύτῃ κατορθοῖ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνεται, ὅτι ἡ μὲν Ἠθικὴ ἀντικείμενον ἔχει τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἀνθρώπων συνείδησιν, εἰ καὶ αἱ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς πράξεις ἐκδηλοῦνται ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, τοὐναντίον δὲ τὸ Δίκαιον περιορίζεται μόνον ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐξωτερικεύσει τῶν πράξεων· ἡ διάκρισις ἄρα αὐτῶν δὲν εἶνε δυσχερής, προσήκει δὲ τῇ κοινωνίᾳ ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων αὐτῶν καὶ τῆς ἐνεργείας.

Ἡ ἠθικὴ διαφέρει τοῦ δικαίου, καθ' ὅτι ἐκείνης μὲν τὰ ὅρια καὶ ἡ ἐνέργεια εἶνε εὐρύτερα, κατὰ τὴν *ἔκτασιν*, ἅτε κανονιζούσης τάς τε ἐσωτερικὰς καὶ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις, τούτου δὲ στενότερα, ἅτε ἀναφερόμενα καὶ περιοριζόμενα εἰς τὰς ἐξωτερικὰς μόνον πράξεις. Καὶ ἡ μὲν πραγμάτωσις τῶν παραγγελμάτων τῆς ἠθικῆς δὲν ἐκβιάζεται, μὴ ὄντος τούτου δυνατοῦ, ἅτε μὴ καταδήλου, ὡς μὴ χαλαρουμένου διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου ἐναργῶς· ἔχουσί πως μεταφυσικὸν μᾶλλον ἢ καθαρῶς θετικὸν χαρακτῆρα, ἡ δ' ἐξ αὐτῶν προσγινομένη ζημία δὲν καθίσταται ἐπαισθητή· ἐπιβάλλουσιν ἄρα ὑποχρεώσεις μὴ καταναγκαστικάς. Ἡ κοινωνία ἐπὶ παραδείγματι οὐδεμίαν ὑφίσταται θετικὴν βλάβην, ἂν τι τῶν μελῶν αὐτῆς σέβεται τὸν Θεὸν κατ' ἴδιον τρόπον, μὴ πανδήμως ἀνεγνωρισμένον καὶ κεκυρωμένον· δὲν ὀφείλει ἄρα νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὸ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῆς συνείδησιν. Ἐπίσης δὲν δικαιοῦται νὰ καταδιώξῃ ἓν τῶν μελῶν αὐτῆς ἐν ᾗ περιπτώσει τοῦτο διδάσκει καινοφανῆ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ δόγματα, ἐκτὸς ἂν ταῦτα προκαλῶσι τὴν ἄρνησιν ἀνεγνωρισμένων ἠθικῶν ἀρχῶν ἢ ἐμφανῆ βλάβην· ἐπίσης δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ διὰ καταναγκασμοῦ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ἢ τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς στοργήν. Ναὶ μὲν ἐκ τῶν παραλείψεων τούτων ἐπέρχεται κοινωνικὴ βλάβη, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶνε κατάδηλος. *Ἠδύνατο* ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἠθικοῦ παραγγέλματος νὰ ἐπέλθῃ τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' ἡ μὴ ἐπίτευξις αὐτοῦ δὲν ἀποδείκνυται διὰ πραγμάτων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τοὐναντίον ἐν τῇ παραβάσει τῶν παραγγελμάτων τοῦ δικαίου τὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐκδηλώσεως τῆς πράξεως καθίσταται ἐμφανές. Κατ' αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τι χρήσιμον ἑαυτῷ καὶ ἀρεστόν, ἀλλὰ τοῦτο καθ' ὅσον δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀνεγνωρισμένης ἐνεργείας ἄλλου ἀνθρώπου, παραβιάζων αὐτόν, καθιστάμενος ἄρα ἐπιβλαβής καὶ ἀφαιρῶν παρ' αὐτοῦ τὸ ἔμφυτον δικαίωμα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀφαίρεσις ἐπὶ παραδείγματι μέρους ἢ τοῦ ὅλου τῆς ἰδιοκτησίας μέλους τινὸς τῆς κοινωνίας εἶνε ζημία αἰσθητή· ἡ δ' ἐξ αὐτῆς ὀδύνη κατάδηλος. Ὑποχρεοῦται ἄρα ἡ κοινωνία πρὸς τὴν καταναγκαστικὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ παραβιασθέντος παραγγέλματος.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης συμπεραίνεται, ὅτι τὰ μὲν παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς ἐπιβάλλουσιν ὑποχρεώσεις ἀπολύτους, ἀνεξαρτήτους χρόνου καὶ τόπου, αὐτὰς καθ' ἑαυτάς· εἶνε ἄρα ἁπλῶς περιοριστικὰ τῆς ἐλευθερίας. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι παρέβη τὰς ἐντολὰς αὐτῆς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἄλλος τις θέλει ἢ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τἀναντία. *Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*, εἶνε ἀπόλυτον δόγμα. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματώσει τῶν κανόνων τοῦ δικαίου ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐλευθερώτερος· ἔχει μὲν ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ τοῦτο, διότι ἔχει καὶ τὰ ἀντίστοιχα δικαιώματα.

Τῆς ἠθικῆς τὰ παραγγέλματα εἶνε ἀναλλοίωτα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει τοὐναντίον δὲ τὰ τοῦ δικαίου, κυρούμενα ὑπὸ τῶν νόμων τῆς πολιτείας, εἶνε σχετικὰ καὶ μεταβλητά, τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς καθορίζονται, μεταβαλλομένων καὶ παρακολουθουσῶν τὰ ἤθη καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς κοινωνίας.

Ἑτέρα ἐπίσης διάκρισις μεταξὺ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου εἶνε, ὅτι ἐκείνη μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐλατήριον μόνον, τὴν προαίρεσιν, ἧς ἕνεκα ἐγένετό τι· τοὐναντίον δὲ τὸ δίκαιον ἀναζητεῖ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γεγονός, τὸ ἀποτέλεσμα, οὗ τὴν ἐπανόρθωσιν ὀφείλει νὰ ἐπιδιώξῃ, ὄντος δυνατοῦ τούτου.

Ἐν εὐκόσμως συντεταγμένῃ καὶ ὠργανωμένῃ κοινωνίᾳ ὑφίσταται πλήρης ἀλληλεγγύη μεταξὺ ἠθικῆς καὶ δικαίου, τηρουμένων προσηκόντως τῶν ἀναποδράστων συνθηκῶν. Ἀλλὰ τοῦτο διαφόρως τελεῖται. Διὰ μὲν τῆς ἠθικῆς διαπλάσσεται καὶ τελειοῦται ὁ *ἔνδον δαίμων*, ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ βούλησις, ἀφετηρία πάσης ἐν τῷ βίῳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐνεργείας· ταύτης ἡ νομοθεσία εἶνε ὑπερτέρα, ἅτε μὴ ἐξαναγκαζομένη, ἀφιεμένη δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ἐνῷ τὰ παραγγέλματα τοῦ δικαίου, καίπερ ἀφορῶντα ἔν τισιν εἰς κατωτέρας σφαίρας τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἐξασφαλίζουσι πληρέστερον τὰ μέσα τῆς τῶν ἀνθρώπων συμβιώσεως καὶ τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας, ἵνα μὴ αὕτη παρακωλυθῇ εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων βουλήσεων. Ἡ ἀγαθοποιὸς αὐτῶν ἐνέργεια κεῖται ἐν τῇ προσηκούσῃ συνεργασίᾳ. Κεχωρισμένα ἢ συνηνωμένα ἀπολύτως προκαλοῦσι τὴν σύγχυσιν· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς οἰκείας σφαίρας τῆς ἐνεργείας καθίστανται ἰσχυρότατα τῆς προόδου ἐλατήρια (1).

§ 3. Ἐξέλιξις καὶ διάκρισις τῶν ὁρίων τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ ἠθικὴ καὶ δίκαιον παρίστανται ἡνωμένα καὶ δυσδιάκριτα, τὰ ὅρια δὲ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν λειτουργίας εἶνε συγκεχυμένα. Ἀμφότερα ἀπορροφῶνται ἐν τῇ θρησκείᾳ τὸ πρῶτον, βραδύτερον δ' ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ὁ χωρισμὸς αὐτῶν καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀμοιβαίας δράσεως ἐπέρχεται βραδύτερον· εἶνε δ' ἀποτέλεσμα πνευματικῆς τελειώσεως. Παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς τὰ καθήκοντα τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς, τῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς ἐλεημοσύνης ἐπιτάσσονται καὶ διὰ τῆς βίας· τοιοῦτό τι δ' ἐξακολουθεῖ καθ' ἅπαντα τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν βίον. Ἡ κατανόησις καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ἄρχεται τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὴν πάροδον τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὅτε ἐκλείπει ἡ θεοκρατικὴ τάξις, εἰσέρχεται δὲ τὸ ἔθνος εἰς περίοδον μείζονος ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἡμερώσεως. Ἔτι δὲ μᾶλλον καθορίζεται ἡ διάκρισις αὕτη παρὰ τοῖς Ρωμαίοις διὰ τῆς ἐπιστημονικωτέρας ἀναπτύξεως καὶ πραγματώσεως τοῦ δικαίου. Ὁ Χριστιανισμὸς συγχέει αὖθις τὰ ὅρια αὐτῶν· παραγνωρίζει τὸ ἄσυλον τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀναγορεύει πολλαχοῦ ὡς δόγμα τὴν μισαλλοδοξίαν, οἱ δ' ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ γενόμενοι διωγμοὶ κατὰ τῶν ὑπόπτων καὶ τῶν ἀλλοφρόνων εἶνε ἐφά-

(1) Juris praecepta sunt: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. § 3. Inst. I, 1—Non omne quod licet etiam oportet, sed certe quod non licet etiam non oportet. (Cic. pro Balbo cap. 3 inf.).—Non omne quod licet honestum est. (Quinctil. inst. Orat. III, 6).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μιλλοι τῶν ρωμαϊκῶν, ἀποτελοῦσι δὲ μέλαιναν σελίδα ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως τῶν ὁρίων τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου ἄρχεται λυόμενον ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀνθρωπότητος ἐν Εὐρώπῃ διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς ἄξιοι ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε οἱ Γερμανοὶ Χριστιανὸς Θωμάσιος καὶ Ἐμμανουὴλ Κάντιος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἠθικολόγοι (1).

§ 4. Ἀνθρώπινος χαρακτὴρ τῆς ἠθικῆς.

Οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς διεκδικοῦνται ἀτόπως ἐνίοτε ὑπὸ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κοινωνίας, ἢ ὑπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θρησκεύματος, μὴ εὑρίσκοντος ἀλήθειαν καὶ σωτηρίαν ἔξω τῶν δογμάτων αὐτοῦ. Ἡ λυπηρὰ αὕτη φιλαυτία ὑπῆρξε πολλάκις ὀλεθρία. Ἀλλ' ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι ἡ ἠθικὴ εἶνε κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος κτῆμα· λειτουργεῖ ἐν πᾶσιν αὐτῆς τοῖς θεσμοῖς, ἐμπνέει πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἱστορικὴν ἐργασίαν· εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνη. Οὐδεμία θρησκεία, οὐδὲν ἔθνος, οὐδεμία πολιτεία δικαιοῦνται ν' ἀξιώσωσιν ἀποκλειστικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἡ ἠθικὴ δὲν εἶνε βραχμανική, ζωροαστρική, ἰουδαϊκή, βουδδιστική, χριστιανική, μωαμεθανική, ὡς ἑκάστη τῶν θρησκειῶν τούτων ἰσχυρίζεται, περιφρονοῦσα καὶ καταδιώκουσα πολλάκις τὰς ἄλλας. Τὰ δόγματα τοῦ Μανοῦ, τοῦ Ζωροάστρου, τοῦ Μωϋσέως, τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ Κοράνιον μαρτυροῦσι τοῦτο. Ἐν Ἑλλάδι ἐπίσης ἡ θρησκεία, μᾶλλον δ' αὐτῆς ἡ μετὰ τὸν Ἀναξαγόραν καὶ τὸν Σωκράτη φιλοσοφία, διαπνέονται ὑπὸ ἠθικωτάτου πνεύματος. Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψει, δὲν ἐδίστασεν ἐπιφανὴς ἀπολογητὴς καὶ μάρτυς τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, ὁ Ἰουστῖνος, νὰ καλέσῃ τοὺς ἐξοχωτάτους τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τὸν Ἡράκλειτον καὶ τὸν Σωκράτη, Χριστιανοὺς πρὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὀλιγίστους δ' ἄνδρας ἐφαμίλλους τῷ μηδὲν ὁμολογήσαντι θετικὸν θρησκευτικὸν δόγμα φιλοσόφῳ Σπινόζᾳ ἐπ' ἀρετῇ δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία.

---

(1) Thomasius, Fundamenta juris naturae et Gentium.— *Kant*, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre — Sittenlehre. — *Kirchmann* die Grundbegriffe des Rechts und der Moral.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Γένεσις, χαρακτὴρ καὶ ἐξέλιξις τοῦ δικαίου.

§ 5. Τὸ δίκαιον ἐν τῇ γενέσει αὐτοῦ.

Τὸ δίκαιον ἐκδηλοῦται, εἰ καὶ ἀμυδρῶς, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς γενέσεως τῶν κοινωνιῶν. Τὰ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων ὑφιστάμενα ἠθικὰ σπέρματα ἄρχονται βλαστάνοντα καὶ καρποφοροῦντα παραυτίκα. Διὰ τοῦ δικαίου λειτουργεῖ ἡ ὑπερτάτη κοινωνικὴ συνείδησις καὶ βούλησις, ἀποκαθίσταται δὲ ἡ ἁρμονία καὶ ἡ ἑνότης τῶν ἀνθρώπων. Ἕκαστος αὐτῶν κατανοεῖ ἐλευθέρως, ὅτι ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται ἡ ὁλομέλεια, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ· τοῦτο δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ διδαχθῇ παρά τινος ἀνωτάτης δυνάμεως, ἀλλὰ ν' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ἐπιτασσούσης ἑκάστοτε περὶ τοῦ πρακτέου ἢ μή, καθ' ὅσον δὲν δύναται νὰ προξενήσῃ τῷ πλησίον ὀδύνην ἢ πόνον, ὧν καὶ αὐτὸς δύναται νὰ τύχῃ. Τοὐναντίον ἡδονὴ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν παραγγελμάτων τοῦ δικαίου.

Ἐκ τῆς *προαιρετικῆς* ταύτης ἀποδοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως τῶν παραγγελμάτων τοῦ δικαίου, ἑνωτικοῦ συνδέσμου καθισταμένου μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀντλοῦσιν οὗτοι ὑψίστας φυσικάς τε καὶ ἠθικὰς δυνάμεις. Ἡ ἀμοιβαία συμπλήρωσις καταδείκνυται παραυτίκα. Ἡ ἑκάστου ἀνεπάρκεια πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ αἴρεται, ἀντὶ τῆς τέως περιωρισμένης ἀτομικῆς δημιουργουμένης εὐρυτέρας καὶ πληρεστέρας κοινωνικῆς προσωπικότητος. Ὅ τι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπήρκει νὰ πράξῃ ὡς ἄτομον, τελεσιουργεῖ ἤδη ὡς μέλος κοινωνίας.

§ 6. Τὸ δίκαιον ἐν τῇ δράσει αὐτοῦ.

Ἵνα εὐδοκιμήσῃ ἡ κοινωνικὴ σύνθεσις, πραγματωθῇ δὲ τὸ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενον ἀγαθόν, ἀνάγκη ἀκριβοῦς καὶ ἀδιαφιλονεικήτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀναγνωρίσεως καὶ ἀποδοχῆς τῶν παραγγελμάτων αὐτοῦ· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις, ἀφ' ἧς ταῦτα ἀπορρέουσι. Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ συγκρούονται ἐκ περιτροπῆς μετὰ τῶν ἐνωτικῶν καὶ αἱ διασπαστικαὶ ροπαὶ τῆς κοινωνικῆς ἑνότητος, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀτομικότητος, ἡ ἄρνησις ἄρα τοῦ δικαίου πλέον ἢ ἅπαξ ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Πρὸς ἀποτροπὴν ἐνδεχομένης κοινωνικῆς διαστάσεως ἀνάγκη τὸ δίκαιον νὰ περιβληθῇ ἠθικήν τε ἅμα καὶ φυσικὴν δύναμιν. Τοῦτο δ' ἐκ διττῶν λόγων.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικόν τε καὶ ἠθικὸν ὄν, ἀναγνωρίζει ἀκαταναγκάστως τὰ ἠθικὰ κελεύσματα περὶ τοῦ πρακτέου ἢ τοῦ μὴ πρακτέου καὶ ὑπακούει εἰς αὐτά. Ἀλλ' ὅτε τοῦτο δὲν ἐπιτυγχάνεται ἕνεκα ἀνεπαρκείας τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, ἢ διαφθορᾶς τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ φύσεως, ἀνάγκη τὸ δίκαιον νὰ περιβληθῇ ὑλικωτέραν δύναμιν, φυσικήν, ἵνα ἐπιβάλῃ τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνικῆς ἑνότητος. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ κατ' ἐξοχὴν ἔννοια καὶ σημασία τοῦ δικαίου.

§ 7. Τὸ δίκαιον ὡς δύναμις.

Ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος, ῥέποντος πολλάκις, ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐκ διαφθορᾶς, πρὸς τὴν ἄρνησιν καὶ διάσπασιν τοῦ καθεστῶτος, ἐξηγεῖται ἡ ἰδέα τῆς ἀνάγκης φυσικῆς δυνάμεως πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου. Πρὸς τοῦτο ἐπιζητοῦνται δύο τινά: ἡ ἐξασφάλισις τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῶν μελῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τήρησιν τῶν τεθειμένων κανόνων. Ἄνευ φυσικῆς δυνάμεως τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ τελεσφορήσῃ. Ὁ καταναγκασμὸς εἶνε ἀπόρροια τῆς φυσικῆς μᾶλλον δυνάμεως, ἢ τῆς ἠθικῆς ἰδέας, ἥτις μεταφυσικὰς μόνον ἐπιβάλλει ὑποχρεώσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παράσχῃ εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ δικαίου πραγματικὸν κῦρος καὶ ἐκτέλεσιν.

Πρὸς τοῦτο τὸ δίκαιον ἔχει ἀνάγκην ἰσχυρᾶς κοινωνικῆς δυνάμεως, αἰσθητῆς κατὰ πάντα τρόπον, εἰς ἣν ἀναγνωρίζει ὑπέρτερον ἠθικὸν κῦρος καὶ ἣν θεωρεῖ συλλήβδην ἐκπροσωποῦσαν τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν τοῦ καθεστῶτος, ὑφ' οὗ τὴν αἰγίδα τὸ ἄτομον διατελεῖ. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε μία τῶν πρωτίστως ἀναφαινομένων ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν πάσῃ τοῦ βίου αὐτῶν περιοδῳ· καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐκπροσωπεῖ τὴν βούλησιν τοῦ θείου, εἰς ὃ ἀποδίδει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς καθεστηκυίας τάξεως. Ὁ ἀπόλυτος σεβασμός, τὸ ἱερὸν δέος, ὃ περ τρέφει πρὸς τὸ θεῖον, εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀρκοῦσα ἐγγύησις πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῶν κελευσμάτων τοῦ δι' αὐτοῦ ἀσφαλιζομένου δικαίου· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ δύναμις δὲν ἐπαρκεῖ μόνη, πᾶσα δὲ θρησκευτικὴ κοινωνικὴ τάξις παρὰ τὸ ἠθικὸν αὐτῆς κῦρος καὶ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐξασκεῖ μέχρις ἐξοντώσεως ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν πνευμάτων, ἔχει ἀνάγκην καὶ θετικῆς ὑλικῆς δυνάμεως, ἐξαναγκαζούσης δι' αἰσθητῶν τρόπων. Ἐν τῇ θρησκευτικῇ κοινωνίᾳ ὁ ἄνθρωπος στερεῖται ἐλευθέρας βουλήσεως, κύπτων πρὸ τῆς βουλῆς τοῦ θείου· καὶ ἐν τούτοις αἱ πράξεις αὐτοῦ δὲν ἐκδηλοῦνται ἀείποτε σύμφωνοι πρὸς αὐτήν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς ὑλικῆς παραστάσεως τοῦ δικαίου.

Τοῦτο ἔτι μᾶλλον καταδείκνυται ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον ἐν ταῖς κοινωνίαις ἐκείναις, ἐν αἷς ὑρίσταται ποιά τις ἀρχὴ ἐλευθέρας ἐρεύνης καὶ συζητήσεως καὶ παρ' αἷς ἡ ἀτομικότης διεκδικεῖ μείζονα καὶ εὐρύτερα δίκαια ἐλευθέρας ἐνεργείας. Ἡ ἀνάγκη φυσικῆς δυνάμεως, σὺν τῇ ἠθικῇ ἐπιβαλλούσης τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ, καθίσταται καταδηλοτέρα. Ἐν τῇ διασπαστικῇ τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου ροπῇ ἀπαιτεῖται ἐνεργοτέρα τις καὶ ἐναργεστέρα κοινωνικὴ δύναμις. Ὅτε τὰ παραγγέλματα τοῦ δικαίου ἀναλύονται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς τολμηροτάτης σοφιστικῆς διαλεκτικῆς καὶ ὁ ἄδικος λόγος κηρύσσεται δίκαιος, ἡ παρουσία ἰσχυρᾶς κοινωνικῆς δυνάμεως, εἰς ἣν εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ τήρησις καὶ ἐξασφάλισις τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, καθίσταται ἔτι μᾶλλον ἀναγκαία. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ἡ *πολιτεία*, εἰς ἣν ἡ θρησκεία παρέχει συνήθως τὸ θεῖον κῦρος πρὸς μείζονα ἀναγνώρισιν, ἀλλ' ἥτις καὶ ὅταν χειραρετηθῇ, καθισταμένη μᾶλλον ἀνθρωπίνη, ἐκπροσωπεῖ ἀνώτατον κοινωνικὸν κῦρος, ὑπέροχον ἰδέαν, ἧς ἔμπροσθεν κλίνει ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἥτις ἐπίσης ἔχει ἐπίκουρον ἑκάστοτε τὴν φυσικὴν δύναμιν, τὴν βίαν. Ἄνευ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας τὸ δίκαιον οὐδεμιᾶς ἤθελε τύχῃ ἐνεργοῦ πραγματώσεως. Οὕτως ἡ βούλησις τῆς πολιτείας, ἥτις δὲν δύναται νὰ νοηθῇ καὶ νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ ὑλικῆς δυνάμεως, προσηκόντως ἐξωτερικευομένη, καθίσταται ἡ βούλησις αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ δύναμις αὐτῆς τοῦ δικαίου δύναμις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 8. Τὸ δίκαιον ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει.

Ὡς πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα, ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου δὲν ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἀρτία καὶ τελεσιουργός. Εἶνε αἰώνιον, ἀλλὰ καὶ πεπερασμένον· παρακολουθεῖ τὴν ποικίλην ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἶνε ἄρα *ἱστορικόν*, ναὶ μὲν διάφορον τοῦ λογικοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου, ἀλλ' ὅπως δήποτε παρακολουθοῦν τὰς γενικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ πεπερασμένου δικαίου δὲν πρέπει ν' ἀπογοητεύσῃ τὸν ἄνθρωπον περὶ τῆς πραγματικότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγαθοποιοῦ δυνάμεως. Οὕτω τὸ δίκαιον καθίσταται ἱστορικὸν κατασκεύασμα, ἰσχυρὰ *ἐθνικὴ* δύναμις, ἐκδηλουμένη συμφώνως πρὸς τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ· ἐντεῦθεν ἐκ παρεξηγήσεως δύναται νὰ ρηθῇ, ὅτι ἕκαστος λαὸς ἔχει ἴδιον δίκαιον, προσιδιάζον τῇ ἐθνικῇ αὐτοῦ ἰδιοφυΐᾳ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐγεννήθη ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως ὡρισμένον, ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐκδηλοῦν τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ τοῦ λαοῦ· εἶνε προϊὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, λαμβάνον ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν καὶ μορφὴν ἐν τῇ ροῇ τῶν αἰώνων. Τὸ ἔθνος ἄρα παρέχει ἑκάστοτε τὴν ἰδιότητα καὶ τὸν προσήκοντα αὐτοῦ τύπον εἰς τὴν ποικίλην μορφολογίαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου.

Δικαίως ἐρρήθη, ὅτι οἱ νόμοι ἔθνους τινὸς εἶνε τὸ κάλλιστον καὶ διδακτικώτατον μέρος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ (1). Τὸ θάλπος αὐτῶν ἐξακολουθεῖ λανθανόντως ἢ ἐναργῶς συντηροῦν τὸ θάλπος τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως καὶ δημιουργίας.

Ὑπὸ τὴν αἰγίδα μεταφυσικῆς ἀρχῆς, μηδένα ἄλλον ἐκτὸς τῆς θρησκείας κόσμον γινῶσκον, ἀποκαλύπτεται συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ δίκαιον. Ἐξηγήθη ἤδη ὁ λόγος. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πατρίδι τῆς θεοκρατίας, δὲν ὑπάρχει ἄλλος κόσμος πλὴν τοῦ θρησκευτικοῦ.

Κοινωνία, πολιτεία, ἐπιστήμη, τέχνη, φυτοβιοῦσιν ἐν τοῖς κόλποις ζηλοτύπου μητρυιᾶς, μηδὲν ἐκτὸς ἑαυτῆς νοούσης καὶ ἀνεχομένης. Ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος εἶνε μυστηριώδης ἄβυσσος, ἐν ᾗ ἀπόλλυται πᾶσα ζωὴ καὶ ἀτομικότης.

(1) *Gibbon*, History of the decline and fall of the Roman empire.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν δίκαιον δὲν ὑπάρχει δίκαιον προσώπων· πάντες εἶνε *ἴσοι* δοῦλοι πρὸ τοῦ κυρίου· δὲν ὑπάρχει ἰδιοκτησία· πᾶσα ἡ γῆ εἶνε ἱερατικὴ ἢ βασιλική· αἱ πολιτικαὶ μεταβολαὶ εἶνε δυναστικαί, οὐχὶ δὲ πολιτικαί, τῆς πολιτείας ἐκπροσωπουμένης ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος. Πάντα ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ θείου, οὗ τοποτηρητὴς ἐπὶ τῆς γῆς εἶνε ὁ μονάρχης. Ἐντεῦθεν ἡ στασιμότης τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου.

Ἀνθρωπινώτερον καὶ εὐγενέστερον χαρακτῆρα λαμβάνει τὸ δίκαιον ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἄρχει μὲν καὶ παρ' αὐτῇ τὸ πρῶτον ἡ θεοκρατικὴ ἰδέα, θεωρεῖται ὁ νόμος *δώρημα καὶ ἔργον Θεοῦ* (1), ἀλλ' ἡ πολιτεία τοῦ χρόνου προϊόντος ὑποκαθίσταται εἰς τὸ θρησκευτικὸν κράτος· ἐπίσης καὶ ἐν Ρώμῃ τὸ θεῖον δίκαιον (2) καθίσταται σὺν τῷ χρόνῳ ἀνθρώπινον, civile, τῆς πόλεως, καὶ ἐπὶ τέλους διεθνὲς διὰ τοῦ πραίτορος.

Ἡ ἀπὸ τῆς θρησκείας χειραφέτησις τοῦ δικαίου εἶνε μία τῶν μεγίστων ἐπαναστάσεων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Μέσος αἰὼν δὲν τὸ ἐνόησαν· μόλις δὲ κατορθοῦται ἡ χειραφέτησις αὕτη μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν, ὁπότε ὁ πατὴρ τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου Οὔγων Γρότιος, θέτων τὰ θεμέλια τοῦ δικαίου, ὁρίζει αὐτὸ *ἔμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ*, ἀπόρροιαν τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ.

Ἔκτοτε ἄρχεται κατ' ἐξοχὴν ὁ νέος κόσμος τῆς ἱστορίας, ἔχων κύριον παράγοντα τὸν ἄνθρωπον, οὗ ἡ ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος δρᾶσις ἐκδηλοῦται ἰδίᾳ διὰ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν νέου κόσμου.

§ 9. Περὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου.

Πλεῖστα ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ θέματος τούτου. Οἱ Σοφισταὶ κατὰ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἠρνήθησαν αὐτό, ἰσχυρισθέντες, ὅτι δὲν ὑφίσταται φύσει, ἀλλ' ὁ Σωκράτης καὶ ἡ μετ' αὐτὸν φιλοσοφία, ἐξαιρουμένων αἱρέσεών τινων, ἀπεδέξαντο τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ,

(1) Τοῦτο ἐστὶ νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστι νόμος εὕρημα καὶ δῶρον Θεοῦ. (Δημοσθ. Ἀριστογ. Α, 16).

(2) Lex vera atque princeps apta ad jubendum et ad vetandum ratio est recta summi Jovis (Cic de leg. II, 4).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡς ἀπορρέοντος ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἐπίσης ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ ἠμφισβητήθη παρ' ἐνίων φιλοσοφικῶν σχολῶν.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν πάσῃ ἐποχῇ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου σύνοιδε τὴν ἔννοιαν καθολικῶν κανόνων, εἰς οὓς ἀναγνωρίζει ὑπέρτατον κῦρος. Οὗτοι ὑφίστανται καὶ πρὸ τῆς συστάσεως τῆς πολιτείας, ἧς ἡ ἀνάγκη καταδείκνυται πρωτίστως πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κανόνων τούτων, ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον. Δὲν πράττει τὸ κακόν, διότι ἀπαγορεύει τοῦτο ρητῶς ὁ νόμος, ἀλλὰ διότι ἐπιβάλλει αὐτὸ ἡ συνείδησις. Εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἠθικῆς φύσεως, τοῦ λόγου, ἐπιβάλλοντος τὴν ἀγαθοποιίαν καὶ ἄνευ συμφέροντος.

Οἱ τοιοῦτοι κανόνες εἶνε προγενέστεροι πάντων τῶν ἠθικῶν νόμων. Κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐλειτούργησαν ἐν ταῖς ἀρχαίαις κοινωνίαις. Ὁ πρῶτος νομοθέτης εὗρεν αὐτούς, ὑφισταμένους ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, λειτουργοῦντας ἐν τῷ κοινωνικῷ κόσμῳ καὶ καθώρισεν ἐπισήμως ὡς ὑπέρτατα τοῦ βίου θέσφατα. «Οὐ γάρ τοι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀείποτε ζῇ τοῦτο, κ' οὐδείς οἶδεν ἐξότου φάνη». Σοφοκλ. Ἀντιγόνη

Δὲν ἐδίδαξεν ὁ Μωϋσῆς τὸ πρῶτον τὸν λαὸν Ἰσραὴλ τὰ παραγγέλματα «οὐ κλέψεις, οὐ φονεύσεις· οὐ μοιχεύσεις» εὗρεν αὐτὰ ἰσχύοντα καὶ καθιερωμένα ἐν τῇ κοινωνικῇ συνειδήσει τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, παρέσχε δ' ἐπίσημον κῦρος εἰς ἀναμφισβήτητον ἱστορικὸν δεδομένον. Δὲν ἐδημιούργησεν ὁ νόμος τὴν οἰκογένειαν, τὴν ἰδιοκτησίαν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσότητα, διωργάνωσε δὲ μόνον τοὺς θεσμοὺς τούτους κατὰ τὸ πνεῦμα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Τὸ φυσικὸν δίκαιον ὑφίσταται ἐν πάσῃ ἐποχῇ καὶ κοινωνίᾳ ὡς σύνολον κανόνων, τεθειμένων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, νοοῦντος, ὅτι διὰ τῆς πραγματώσεως τῶν κανόνων τούτων ἐπιτυγχάνεται ὁ ὑπέρτατος τοῦ βίου σκοπός, ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἀγαθοῦ. Οὐδεμία δύναμις εἶνε ἱκανὴ ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ κῦρος καὶ τὴν χρησιμότητα τῶν κανόνων τούτων. Πορίσματα τῆς ἀνθρωπίνης ὄντες ἠθικότητος, εἶνε οἱ κυριώτατοι τῶν παραγόντων καὶ συντελεστῶν τῆς κοινωνικῆς ἑνότητος. Δύναταί τις κοινωνία ἴσως νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ θρησκευτικῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἄνευ συνειδήσεως τοῦ δικαίου οὐδ' ἐπὶ στιγμήν.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 10. Ἀγὼν μεταξὺ φυσικοῦ καὶ θετικοῦ δικαίου.

Ὁ Δέκατος ὄγδοος αἰὼν εἶνε ὁ χρυσοῦς αἰὼν τοῦ λεγομένου φυσικοῦ δικαίου. Ἐν τῇ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ πολιτειοδιφῶν παραδοχῇ προϊστορικῆς καταστάσεως, *φυσικῆς* (status naturalis), τὸ φυσικὸν δίκαιον, κοινὸν πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, ἐκηρύσσετο ὡς τὸ ἀπόλυτον, τὸ αἰώνιον δίκαιον, ἀνεξάρτητον χρόνου καὶ τόπου, πρὸς οὗ τοὺς κανόνας ὤφειλε νὰ συμμορφωθῇ πᾶσα νομοθεσία. Ἡ θεωρία αὕτη ὑπερέβαινε πολλάκις τὰ ὅρια τῆς δυνατῆς πραγματικότητος. Οἱ πολιτειοδίφαι τῶν χρόνων ἐκείνων πλέον ἢ ἅπαξ ἠδιαφόρησαν διὰ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Τὸ φυσικὸν δίκαιον, ἀπορρέον ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἔδει νὰ καταστῇ τὸ θεμέλιον πάσης νομοθεσίας, διὰ τῶν κανόνων δ' αὐτοῦ νὰ κανονισθῶσιν αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων σχέσεις ἀνεξαρτήτως χρόνου καὶ τόπου. Οὐ μόνον θεωρητικοί, ἀλλὰ καὶ πρακτικοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἐνεφορήθησαν τῶν ροπῶν τούτων τοῦ αἰῶνος. Ἰδίᾳ δὲ εἷς τῶν μεγαλοφυεστάτων, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερῖκος ὁ δεύτερος. Θιασώτης τῶν ἀρχῶν τοῦ *Φωτισμοῦ* (Aufklärung), ἀναλαβὼν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συντάξεως πρωσσικοῦ κώδικος, ἐντέλλεται τῷ ἀρχικαγγελλαρίῳ von Carmer, ἵνα ἐν τῇ συντάξει τῶν νέων πρωσσικῶν νόμων τὸ φυσικὸν δίκαιον ἔχῃ προτίμησιν τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ Corpus juris λαμβάνηται μόνον τὸ μετὰ τοῦ φυσικοῦ δικαίου σύμφωνον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη θεωρία, ἀσπαστὴ γενομένη ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν καὶ νομοθετῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, πλέον δ' ἢ ἅπαξ ὀλιγωρήσασα τῶν ἀναποδράστων ἱστορικῶν δεδομένων χάριν τῶν αἰωνίων καὶ ἀναλλοιώτων κανόνων τοῦ φυσικοῦ δικαίου, προὐκάλεσε τὴν γνωστὴν ἀντίδρασιν τῆς ἱστορικῆς καὶ θεοκρατικῆς Σχολῆς.

Ἡ θεωρία τῆς πρώτης ἀπορρέει ἀπ' ἀντιθέτου ὅλως ἀρχῆς. Τὸ δίκαιον δὲν εἶνε *ἀνθρώπινον*, καθολικόν, αἰώνιον, ἀλλὰ προσιδιάζει ἑκάστῳ λαῷ, σὺν αὐτῷ γεννώμενον καὶ θνῆσκον, ἀναπτυσσόμενον δὲ κατὰ φυσικοὺς νόμους ὡς θετικὸν δίκαιον ὡρισμένου λαοῦ, παραγόμενον ἀπὸ τοῦ ζῶντος λαϊκοῦ πνεύματος. Τὸ τοιοῦτο δίκαιον, καθάπερ καὶ ἡ γλῶσσα, ἀναπτύσσεται προϊόντος τοῦ χρόνου, φέρον τὸν ἀποκλειστικὸν τύπον τοῦ λαοῦ, μεθ' οὗ ὀργανικῶς συνανεπτύχθη. Τὰ τῇδε κά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κεῖσε διεσπαρμένα στοιχεῖα τοῦ δικαίου τούτου μεγαλοφυὴς νομοθέτης συναθροίζει, ἐξ αὐτῶν δὲ δημιουργεῖ τὸν κώδικα τοῦ ἔθνους. Κατὰ τὴν τοιαύτην θεωρίαν τὸ δίκαιον εἶνε θετικὸν μόνον, ἱστορικόν, ἰδιάζον ἑνὶ ἑκάστῳ λαῷ, οὐχὶ δὲ κοινὸν πάσης τῆς ἀνθρωπότητος κτῆμα.

Ἡ τοιαύτη ἀντίδρασις, ὅσον καὶ ἂν προῆλθεν ἐκ μονομερῶν ἀπόψεων, συνετέλεσε τὰ μάλιστα εἰς τὴν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου. Αἱ ἱστορικαὶ ἔρευναι καὶ σπουδαὶ οὐ σμικρὸν προήχθησαν διὰ τῆς μελέτης τοῦ θετικοῦ δικαίου λαῶν τινων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ, ὑπὸ τῶν ἐπιφανῶν νομοδιδασκάλων τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς, τοῦ Savigny, τοῦ Puchta, τοῦ Eichhorn, κτλ.

Ἡ μὲν Σχολὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, μὴ ἀναγνωρίζουσα ἄλλο δίκαιον ἐκτὸς τοῦ φυσικοῦ, περιφρονεῖ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, τὴν *ἀνάγκην*, ἥτις ἐδημιούργησε ταῦτα· ὀλιγωρεῖ τὸ *λαϊκὸν* πνεῦμα, τὴν σημασίαν αὐτοῦ, προσπαθοῦσα νὰ ὑπαγάγῃ πᾶν *ἐθνικὸν* δίκαιον εἰς τοὺς κανόνας τοῦ ἀπολύτου καὶ κατ' αὐτοὺς νὰ διαρρυθμίσῃ τοῦτο ἐν ἀγνοίᾳ ἢ περιφρονήσει τῶν ὑφισταμένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορικὴ Σχολή, περιφρονοῦσα τοὺς νόμους τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, τὴν ἰδέαν τῆς ἀνθρωπίνης ἑνότητος καὶ ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν λαῶν, περιοριζομένη εἰς τὴν ἐθνικὴν μόνον, *ἐγωϊστικὴν* ἄποψιν τοῦ δικαίου, ἐλέγχεται ἀδικαίως τῶν νόμων τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως. Τὸ δίκαιον λαμβάνει ἐμπειρικὸν χαρακτῆρα, ἀναπτύσσεται ἐν ποιᾷ τινι φυτικῇ καταστάσει, ἥκιστα πρωτοστατούσης ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ καὶ διαμορφώσει τῆς ἐλευθέρας ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Οὕτω τὸ δίκαιον, ὃ περ εἶνε ἡ διατράνωσις τῆς ἑνότητος καὶ ἀλληλεγγύης τῶν ἀνθρώπων, ὁ *παγκόσμιος* δεσμός, ἀστοχεῖ τοῦ ὑπερτάτου σκοποῦ, ἐν δὲ τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι καθίσταται πολλάκις ὄργανον ἐγωϊστικῶν ροπῶν τῶν λαῶν, ἑκάστου ἀναγνωρίζοντος καὶ θεοποιοῦντος μόνον τὴν ἑαυτοῦ νομοθεσίαν ἐπ' ἀδιαφορίᾳ τῆς τῶν ἄλλων, ἴσα μετ' αὐτοῦ ἀρχέγονα δίκαια κεκτημένων καὶ πραγματούντων ταῦτα ἐν τῷ ὀργανικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἧς πάντες τυγχάνουσι μέλη ἀλληλέγγυα.

Ἡ ἀλήθεια κεῖται ἐν τῷ μέσῳ. Τὸ δίκαιον εἶνε μὲν παγκόσμιον, ἀνθρώπινον, κέκτηται καθολικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ δὲν ἐκδηλοῦται,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὐδὲ πραγματοῦται ὁμοιομόρφως· ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν ποικίλων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν αἰτίων. Ἀπολύτως ἄρα δὲν δύναται νὰ ἀναγνωρισθῇ τὸ φυσικὸν δίκαιον ὡς ὁ ἀληθὴς νόμος τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ ποικίλῃ αὐτῆς ἱστορικῇ ἐξελίξει, πρόσφορον πρὸς θετικὴν νομοθεσίαν πάντων τῶν λαῶν· ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὸ θετικὸν δίκαιον τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ ὡς τὸ μόνον προσιδιάζον αὐτῷ δίκαιον, ἀδιάφορον ὑπὸ τίνας συνθήκας καθωρίσθη, χωρὶς νὰ ληφθῶσιν ἐν νέᾳ αὐτοῦ συντάξει καὶ ἀνακαινίσει οἱ κανόνες τοῦ φιλοσοφικοῦ δικαίου, οἵους ἐξευρίσκει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῇ λογικῇ αὐτοῦ ἐρεύνῃ καὶ ἐργασίᾳ. Ἡ συνδιαλλαγὴ ἀμφοτέρων τῶν θεωριῶν ἔσται ἀείποτε τὸ πρόβλημα πάσης ἐπιστήμης καὶ κοινωνίας.

§ 11. Χρησιμότης τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου.

Ἡ χρησιμότης παντὸς κλάδου τῆς ἐπιστήμης κεῖται ἐν τῇ ὠφελείᾳ, ἣν δύναται νὰ παράσχῃ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἐπιδράσει ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ τοσοῦτον εἶνε χρησιμωτέρα, καθ' ὅσον ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εὐρυτέρα.

Ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων καταδείκνυται ἐμφανῶς κατὰ πόσον εἶνε ἀναγκαία καὶ χρήσιμος ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία τοῦ Φυσικοῦ δικαίου, τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, ὡς ἐκλήθη ἀπό τινος χρόνου. Τινὲς ἐκ τῶν νομοδιδασκάλων, καίπερ παραδεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν κανόνων τοῦ δικαίου, ἀπορρεόντων ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀμφισβητοῦσιν ἐν τούτοις τὴν χρησιμότητα αὐτοῦ ἐν τῇ νομικῇ διδασκαλίᾳ, ἅτε μὴ ἀποβλέποντος εἴς τινα θετικὸν σκοπόν. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεταί μοι ἀνυπόστατος. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Δικαίου δὲν ἔχει ἀντικείμενον ὡρισμένον, θετικὸν τῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας κλάδον· ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς εἰσδύει εἰς πάσας τὰς σχέσεις τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ἐρευνᾷ αὐτάς, ἀνέρχεται εἰς τὰς ἀρχάς, ἐξετάζει τὰ δεδομένα, κατανοεῖ τὰ καθεστῶτα, καθορίζει μᾶλλον ἢ ἧττον τί τὸ δέον γενέσθαι.

Ὁ νομοθέτης, ἐστερημένος τῶν ἐξ αὐτῆς γνώσεων καὶ διδαγμάτων, στερεῖται τοῦ μυθικοῦ ἐκείνου μίτου τῆς Ἀριάδνης, ὑφ' οὗ χειραγωγούμενος θέλει κατορθώσῃ ἐν τῇ κατανοήσει τῶν ἀπορρήτων τοῦ βίου νὰ κατανοήσῃ καὶ καθορίσῃ πλήρες σύστημα κανόνων καὶ νό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μων, προσηκόντων τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ λαῷ ἐν ὡρισμένῃ ἱστορικῇ περιόδῳ, δυναμένων δὲ νὰ παράσχωσιν αὐτῷ τὴν ἐπιδιωκομένην πρόοδον.

Ἀλλ' ἐπίσης ὁ νομοδιδάσκαλος καὶ ὁ πολιτειοδίφης δὲν δύνανται νὰ ἐργασθῶσιν εὐδοκίμως, ἂν μὴ πρότερον τυγχάνωσιν ἐμπεφορημένοι τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως τῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων τοῦ δικαίου. Διὰ τῶν δεδομένων αὐτῆς ἀνερχόμενοι εἰς τὰς εὐρυτέρας σφαίρας τῆς νοήσεως, θέλουσι κατανοήσῃ μᾶλλον τὴν προσήκουσαν μέθοδον πρὸς σκοπιμωτέραν ὀργάνωσιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὰ ἱστορικὰ καθεστῶτα. Ἡ ἄνευ ἐπιστασίας ἁπλῆ ἐμπειρία περιορίζει τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν τοῦ ἐπιστήμονος ὁρίζοντα· ἀλλ' ἡ φιλοσοφία ἀποκαλύπτει αὐτῷ ἀγνώστους κόσμους, ὧν θέλει ἐπωφεληθῇ ἐν τῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ πρὸς ἀνάλυσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν.

Ὁ σπουδαστὴς τοῦ δικαίου ὡσαύτως, πρὶν ἢ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν μελέτην τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐπιστήμης ταύτης, δέον νὰ γινώσκῃ τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦ μέσου τούτου θέλει κατανοήσῃ εὐχερέστερον τὰς λεπτομερείας· δὲν θέλει παρακολουθῇ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφόρων θεσμῶν εἰκῇ καὶ ἐμπειρικῶς, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ γνώσεως.

Ὁ δικαστὴς βεβαίως κέκληται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν λειτουργοῦντα θετικὸν νόμον. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ νόμος τυγχάνει σκοτεινός, δὲν δύναται δὲ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν αὐτοῦ ἥ τε γραμματικὴ καὶ ἡ λογικὴ ἑρμηνεία. Ὁ δικαστὴς ἐν τοιαύτῃ περιστάσει δέον νὰ προσφύγῃ εἰς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, οἵας ἀποκαλύπτει αὐτῷ ἡ φιλοσοφία. Ἐν ταῖς συζητήσεσι τοῦ Ναπολεοντείου κώδικος ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀρχὴ αὕτη, ὅτι ἐν περιπτώσει σιωπῆς ἢ τινος ἀσαφείας τοῦ νόμου ὁ δικαστὴς δύναται ν' ἀναζητήσῃ τὴν λύσιν τοῦ τεθειμένου νομικοῦ προβλήματος συνῳδὰ ταῖς ἀρχαῖς τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ἐπίσης ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν νόμων τῆς *ἐπιεικείας* ὁ δικαστής, ὀλιγωρῶν τοῦ γράμματος τοῦ θετικοῦ νόμου, ἐπικαλεῖται τὸν *φυσικὸν* νόμον ἐπ' ἀγαθῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου μεγίστην δύναται νὰ παράσχῃ ὠφέλειαν ἑκάστῳ πολίτῃ. Ἕκαστος ἐν ἐλευθέραις πολιτείαις μετέχει *κρίσεως καὶ ἀρχῆς*. Ἐν δὲ τῇ συγχρόνῳ κοινωνίᾳ, καὶ ἰδίᾳ ἐν αἷς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑρίσταται πολιτικὴ κρίσις, μυρία δὲ προβλήματα πάσης φύσεως τυγχάνουσι τεθειμένα, ἡ μετ' ἀκριβείας γνῶσις καὶ ἐκτίμησις τῆς φύσεως καὶ τῆς σημασίας τῶν ποικίλων θεσμῶν, ὡς καὶ τῶν ἐπιζητουμένων τροποποιήσεων, εἶνε ἀναγκαία, καὶ ἰδίᾳ ὁπότε, ὡς συμβαίνει σήμερον, τοσαύτη καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς μεταρρυθμίσεις, ὧν ἄλλαι μὲν ἀποβαίνουσιν ἐπιτυχεῖς, ἄλλαι δὲ δύνανται νὰ προκαλέσωσι καταστροφὰς μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν.

§ 12. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ὠλιγωρήθη ἐν Ἀνατολῇ, ἐν ᾗ ὁ θεοκρατικὸς βίος ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, καθιστῶν αὐτὸ ὑποχείριον ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Ἀληθοῦς πολιτείας μὴ ὑφισταμένης, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη οὐδαμῶς ἀναπτύσσεται.

Τὸ πρόβλημα λύεται περιωρισμένως διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Σωκράτης καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κατανοοῦσι μόλις τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ὑπόστασιν ἀνθρωπίνου *φυσικοῦ* δικαίου. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀγνοεῖ τὴν πλήρη ἔννοιαν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τὴν κοινωνικὴν τῶν φυλῶν καὶ λαῶν ἑνότητα· διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄντα κεκτημένα καὶ ἐστερημένα δικαίων· ὁ πολίτης ἀπορροφᾷ τὸν ἄνθρωπον· τὸ ἄστυ τὸ ἔθνος· μόλις δ' ἡ Στοὰ κατορθοῖ νὰ συλλάβῃ πληρεστέραν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ἅμα δὲ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου. Ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει, ἐκλείποντος τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐν τῇ πτώσει τοῦ ἑλληνικοῦ ἄστεως καὶ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ διαλύσει τοῦ παγκοσμίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Βεβαίως κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ὁ τε Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συλλαμβάνουσι καὶ διατυποῦσι πληρεστέραν καὶ ἠθικωτέραν ἔννοιαν τοῦ δικαίου, τοῦ προσήκοντος, τῆς τὰ πάντα ἰθυνούσης δυνάμεως, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πολιτείας, δι' ἧς τελεῖται ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτωσις τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ εὖ ζῆν ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ τοῦτο μόνον κατὰ τὴν *ἑλληνικὴν* ἔννοιαν. Πέρα τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑφίσταται ἀνθρώπινος κόσμος καὶ βίος· ἡ δουλεία δικαιοῦται, τὸ δ' ἄτομον στερεῖται τῆς προσηκούσης αὐτονομίας. Ὁ ὡραῖος ἐκεῖνος κόσμος εἶνε ἡ πραγμάτωσις τοῦ καλοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ Ρώμη ἐπίσης δὲν κατανοεῖ πλήρη τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀλλ' ὅπως δήποτε προβαίνει ἓν βῆμα ἐπέκεινα τῆς Ἑλλάδος· αἱ δὲ παγκόσμιοι κατακτητικαὶ αὐτῆς ροπαὶ περιβάλλουσιν οὐ σμικρὸν καὶ τὸ δίκαιον, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς τῆς αὐτοκρατορίας, οὓς ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἀντιπροσωπεύει ὁ πραίτωρ Peregrinus. Τὸ φυσικὸν δίκαιον λαμβάνει τότε εὐρυτέραν καὶ καθολικωτέραν ἔννοιαν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν προσήκουσαν. «Jus naturale est quod natura omnia animalia docuit». Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου διατυποῦται καθαρωτέρα καὶ ἀνθρωπινωτέρα. «Quod semper æquum ac bonum est, id est jus naturale», λέγει ὁ νομοδιδάσκαλος Παῦλος. Μαρτυρεῖ τοῦτο τὴν ἐπίδρασιν τῆς Στοᾶς, οἵα παρατηρεῖται ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν καταπνέουσαν ἐωθινὴν αὔραν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, διασκεδάζοντος τὰ νέφη τῆς ἐκλιπούσης ἐκείνης ἱστορικῆς περιόδου.

Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποκαλύπτεται πληρέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἑνότητος τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας δὲν κατανοεῖται προσηκόντως. Ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἡ πέρα τῶν αἰσθήσεων πολιτεία, ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην.

Δύο περίοδοι ἐκδηλοῦνται ἤδη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου. Τῆς πρώτης ἀντιπρόσωπος τυγχάνει ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, οὗ τὸ περὶ πολιτείας θεοκρατικὸν σύγγραμμα διαπνέεται ὑπὸ πλατωνικῶν ἰδεῶν (1), τῆς δὲ δευτέρας Θωμᾶς ὁ Ἀκυινάτης (2), ὁ κατ' ἐξοχὴν θεολόγος, ὁ ἀριστοτελικὸς πολιτειοδίφης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Παρ' ἀμφοτέροις ἡ θεοκρατικὴ περὶ πολιτείας καὶ δικαίου διδασκαλία ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἀνθρωπίνην. Ἡ φιλοσοφία ὑποτάσσεται εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς θεολογίας· ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ὑποχωρεῖ πρὸ τῶν δεδομένων τῆς ἀποκαλύψεως.

Κατὰ τῶν τοιούτων ροπῶν ἀκράτου θεοκρατικῆς διδασκαλίας περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἐκδηλοῦται ζωηρὰ ἀντίδρασις πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἐγκαινίζεται ὁ μεταξὺ Γουελφων καὶ Γιβελλίνων πολυθρύλητος ἀγών, ἡ πάλη πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Τῆς ἡρωικῆς ταύ-

(1) De Civitate Dei.
(2) Summa theologiæ — de regimine principum.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

της ἐποποιίας ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ ἀνθρωπίνου κατὰ τοῦ θείου δικαίου παρίστανται ἀγωνισταὶ ἰδίᾳ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ ποιητὴς Δάντης Ἀλιγιέρης(1) καὶ ὁ πολιτειοδίφης Νικόλαος Μακκιαβέλλης(2). Τό τε δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία λαμβάνουσιν ἀνθρωπινώτερον χαρακτῆρα, ἡ ἐπιστήμη ἐπίσης χειραφετεῖται. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἐπιφανείσης, ἀλλὰ ταχέως ἐκλιπούσης τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀποκαλύπτεται ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς ἡ θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις.

Τῶν θρησκευτικῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος τὸ ἔργον ἐξεδηλοῦτο πρωτίστως πρὸς χειραφέτησιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου· πράγματι ἀποτέλεσμα ἔμελλε νὰ ἦνε ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ χειραφέτησις. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιστήμη καθίστατο ἐλευθερωτέρα καὶ μᾶλλον αὐτόνομος· ὑπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως ὁ Οὔγων Γρότιος τίθησι τὰς πρώτας βάσεις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ καθίσταται ὁ θεωρητικὸς καὶ φιλόσοφος τῆς νέας ταύτης ἐπιστήμης (3).

Ἀρχὴ τοῦ δικαίου εἶνε κατὰ τὸν Γρότιον ἡ λογικὴ ἀνθρωπίνη φύσις. Τῆς πολιτείας ἀφετηρία ἡ συνθήκη· ἐπιδιώκεται δὲ δι' αὐτῆς ἡ πραγμάτωσις τοῦ δικαίου καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τῶν καινοφανῶν τούτων θεωριῶν ἀναγνωρίζεται ἐν τῷ βίῳ νέος παράγων, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἐλευθέρα αὐτοῦ βούλησις. Γενναία ἀρχή, ἐξελθοῦσα ἀπὸ τῶν τελμάτων τῆς Ὁλλανδίας, ἧς τὰ ἀποτελέσματα ἔμελλον νὰ ἐκδηλωθῶσιν ἐν ταῖς μεγάλαις κοινωνικαῖς καὶ πολιτικαῖς ἀνακαινίσεσι τῶν τελευταίων αἰώνων.

Ἀπὸ τοῦ Οὔγωνος Γροτίου κατισχύει ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς συνθήκης. Συνῳδὰ δὲ τῷ πνεύματι τούτῳ τῆς δημιουργίας τῆς πολιτείας ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ οὐχὶ κατ' ἀνωτέραν δύναμιν, ὡς παρεδέχετο τέως ἡ ἐπιστήμη, ἐφιλοσόφησαν περὶ τοῦ δικαίου ἄνδρες, οἷοι ὁ Σαμουὴλ Πουφενδόρφιος, ὁ Χριστιανὸς Θωμάσιος, ὁ Λεϊβνίτιος, ὁ Οὐόλφιος ἐν Γερμανίᾳ, ὁ Μίλτων, ὁ Θωμᾶς Χόββης καὶ ὁ Λώκιος ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Σπινόζας ἐν Ὁλλανδίᾳ, ὁ Βῖκος καὶ ὁ Φιλαγγιέρης ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ Μοντέσκιος καὶ ὁ Ρουσσὼ ἐν Γαλλίᾳ, ἵνα περιορισθῶ εἰς

(1) De Monarchia.
(2) Il Principe.
(3) De jure belli ac pacis.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοὺς ἐπιφανεστάτους. Ἡ ἐπίδρασις τῶν θεωριῶν τούτων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐγένετο τεραστία. Γενναῖαι ροπαὶ πρὸς μεταρρυθμίσεις, πρὸς πρόοδον ἐκδηλοῦνται καθ' ἑκάστην. Ὅτε ἡ μεταρρύθμισις δὲν κατορθοῦται, ἐπέρχεται ἡ ἐπανάστασις πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Ἐπὶ τέλους ἡ θεωρία αὕτη, τοσοῦτον συντελέσασα εἰς τὴν ἐπὶ ἐλευθέρων βάσεων πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ὁλλανδίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἐκδηλοῦται ἐν Γερμανίᾳ μὲν διὰ τοῦ *Φωτισμοῦ*, ἐν Γαλλίᾳ δὲ διὰ τῆς *Ἐγκυκλοπαιδείας*. Ὁ νέος κόσμος λαμβάνει συνείδησιν ἑαυτοῦ· καὶ κατορθοῖ τοῦτο ἐν πνεύματι ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας.

Νέα περίοδος διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου, ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ, εἶνε ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου ἐγκαινισθεῖσα. Πνευματικὴ ἐπανάστασις συντελεῖται διὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις παράλληλος τῇ ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὑποκείμενον, ἀναγνωρίζει ἑαυτὸν ἔτι μᾶλλον ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον. Ὁ ἠθικὸς κόσμος κατανοεῖται πληρέστερον· τὰ δὲ παραγγέλματα αὐτοῦ εἶνε ἀπόλυτα, ἐπιτακτικά. Ὡς ἐν Γαλλίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῷ περὶ δικαίου φιλοσοφικῷ συστήματι τοῦ Καντίου διετυπώθησαν μετ' ἰσχυρᾶς διαλεκτικῆς τὰ δίκαια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἀλλὰ πρωτίστως ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος κατὰ τὰ ἐπιτάγματα τῆς ἀπολύτου προστακτικῆς (Categorischer Imperatif). Βεβαίως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὁ Κάντιος ἐξετάζει τὸ δίκαιον τυπικῶς μᾶλλον ἢ οὐσιαστικῶς, ἀλλ' ἐν γένει ἡ φιλοσοφικὴ αὐτοῦ ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ εἶνε ἀξία πολλοῦ λόγου. Ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτοῦ προῆλθε σχολὴ πλείστων θεωρητικῶν καὶ διδασκάλων τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἰδίᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὧν κορυφαῖος, ἀλλ' ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις αὐτονομώτερος καὶ ἐπαναστατικώτερος, κατέστη ὁ Ἐμμανουὴλ Φίχτης, κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ δράσεως σαγηνευθείς ἀπὸ τὰ φιλοσοφικὰ ἰδεώδη χιμαιρικοῦ καὶ ἀσάρκου κοσμοπολιτισμοῦ, ἀλλὰ κατόπιν, μετὰ τὴν ἐν Ἰένῃ καταστροφήν, ἀφοσιωθείς εἰς τὴν κατὰ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν πατρίδα, ὑπὲρ ἧς κατὰ πάντα ἠγωνίσατο τρόπον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπέρχεται ἡ ἀναστάτωσις καὶ αἱ μεγάλαι μεταβολαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τοῦ τηλεβόλου ὁ κρό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τος ἀντικαθίστησι πρὸς στιγμὴν τὴν εἰρηνικὴν συζήτησιν ἐν τοῖς φροντιστηρίοις τῆς ἐπιστήμης.

Αἱ νέαι ἰδέαι, αἱ ἐγκυμονηθεῖσαι διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, κατακτῶσι τὰ πνεύματα πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ κατ' αὐτῶν ζωηρὰ ἐπέρχεται ἀντίδρασις ἰδίᾳ διὰ τῶν θεωριῶν τῆς θεολογικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς, μετὰ πείσματος ἀμφισβητουσῶν τὰ δόγματα καὶ τὸ κοινωνικὸν κῦρος τῶν θεωριῶν τοῦ φυσικοῦ Δικαίου.

Ἐκ τοῦ σφοδροῦ τούτου ἀνταγωνισμοῦ τῆς νέας ἰδέας κατὰ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μεγάλα ἐπῆλθον ὠφελήματα τῇ ἐπιστήμῃ. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἱστορικὴν μονιμότητα, ἣν ἰδίᾳ ἐπεζήτουν ἀμφότεραι αἱ Σχολαί, προῆλθον νέαι θεωρίαι, αἵτινες συνέλαβον πληρέστερον τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας διὰ τῆς δυνατῆς συνδιαλλαγῆς τῶν ἀντινομιῶν. Οὕτως ἐν Γερμανίᾳ ἐφιλοσόφησαν σὺν τοῖς ἄλλοις περὶ δικαίου οἱ περὶ τὸν Ἔγελον καὶ τὸν Κράουζε, ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἕτεροι, λαμβάνοντες μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἀλλ' ἐπίσης μὴ ἀπομακρυνόμενοι τοῦ πνεύματος τῆς νέας ἰδέας. Οὐ σμικρὰν ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος τούτου δεκαετηρίδων τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ Ἐγέλου. Δυστυχῶς ἐξάραν πέρα τοῦ προσήκοντος τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας, λαβούσης τὴν παντοδυναμίαν τῆς ἀρχαίας, πλέον ἢ ἅπαξ ἔσχεν ἀποτέλεσμα ὁτὲ μὲν τὴν δεσποτείαν τῆς μοναρχίας, ἣν ἐξεπροσώπει ἐν τῇ θεωρίᾳ ἡ *συντηρητικὴ* πτέρυξ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης αἱρέσεως, ὁτὲ δὲ τὴν ἀπόλυτον δημοκρατίαν τῆς *ἀριστερᾶς*, τῆς ριζοσπαστικῆς πτέρυγος, ἀφ' ἧς ἔσχον ἰδίᾳ τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν ἐν Γερμανίᾳ οἱ περὶ τὸν Μὰρξ καὶ τὸν Λασσάλλ ἐπαναστατικοὶ κοινωνισταί. Τὸ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἐπίσης σύστημα τοῦ Κράουζε ἐπέδρασεν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν λατινικῶν φυλῶν. Ἡ ἐν αὐτῷ κρατοῦσα ἰδέα εἶνε θετικωτέρα, συμβιβάζεται τὸ φιλοσοφικὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ, δημιουργεῖται δὲ στενωτέρα ἑνότης καὶ ἁρμονία μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς, χωρὶς νὰ θυσιάσθῃ τοῦτο εἰς ἐκείνας καὶ τ'ἀνάπαλιν, καθὰ συμβαίνει ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐγέλου, ἐν ᾧ καὶ ἠθικὴ καὶ θρησκεία θυσιάζονται κατ' ἀνάγκην πρὸ τοῦ βωμοῦ τῆς πολιτείας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ἐπίσης ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς κατενοήθη πληρέστερον, ἡ δὲ πολιτεία ἐν αὐτῷ δὲν εἶνε πανσθενής, ἀνεξέλεγκτος δύναμις, ἀλλὰ τοὐναντίον διαιτητικὴ μᾶλλον καὶ κανονιστική. Ἰδίᾳ ἀναγνωρίζεται ἐν τῷ συστήματι, καθάπερ καὶ ἐν τῷ τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου, ἡ μεγάλη ἰδέα τῆς ἀνθρωπίνης ἑνότητος, γόνιμος ἰδέα, μέλλουσα νὰ καρποφορήσῃ γενναιότερον διὰ τῆς ἠθικωτέρας καὶ εἰρηνικωτέρας διακανονίσεως τῶν διεθνῶν σχέσεων ἐν πνεύματι ἰσότητος τῶν λαῶν καὶ ἀλληλεγγύης.

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνει ἡ ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος καὶ καθ' ἅπαντα τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐμφάνεια τῶν διαφόρων κοινωνιστικῶν αἱρέσεων, ἐπιζητουσῶν ὁτὲ μὲν διὰ τῶν προσηκουσῶν καὶ λελογισμένων μεταρρυθμίσεων, ὁτὲ δὲ δι' αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος καὶ τῶν θεμελιωδεστάτων θεσμῶν αὐτοῦ. Ἡ ἰδιοκτησία, ἡ οἰκογένεια, ἡ κληρονομία ἀναλύονται μετὰ προκαταλήψεως καὶ κηρύσσονται ἐπιβλαβεῖς εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὡς παρακωλύσασαι ἢ παρακωλύουσαι τὴν πρόοδον αὐτοῦ· ζητεῖται ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εἰς τὴν ἰσότητα θυσία αὐτῆς. Τὸ ἄτομον καταφρονεῖται, ἡ δὲ ἰδέα αὐτοῦ κηρύσσεται ὀλεθρία καὶ λῃστρική. Τοὐναντίον ἡ πολιτεία ἐν εὑρεῖ ἢ περιωρισμένῳ κύκλῳ καὶ ἐνεργείᾳ γεωγραφικῆς ἐκτάσεως ἀναγράφεται ὡς ἡ μόνη σώτειρα δύναμις, ἧς τὸ κράτος καὶ τὸ κῦρος θέλουσιν ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου τὰ ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου ἀτόμου τελούμενα ἀδικήματα ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Τὰ μέχρι τοῦδε ἱστορικὰ δεδομένα καταδικάζονται ὡς ἐκδηλώσεις τῆς κρατησάσης ἀνομίας καὶ ἀνισότητος, ὡς ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἀγαθωτέρου ὑπὸ τοῦ πονηροτέρου, τοῦ ἀσθενεστέρου ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου. Κηρύσσεται ἐπὶ τέλους ἡ *ἀναρχία* ὡς ἡ πανάκεια πάντων τῶν δεινῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τοιοῦτο σημεῖον περιέστησαν αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἰδέαι κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος τούτου παρά τισι τῶν καλουμένων μεταρρυθμιστῶν. Τὸ μὲν ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀπορρόφησις, αὐθαίρετος δὲ διοργάνωσις καὶ διακανόνισις πάσης ἀτομικῆς δυνάμεως καὶ κοινωνικῆς ἐνεργείας, τὸ δὲ ἡ ἄρνησις καὶ ἡ καθαίρεσις παντὸς τέως κρατήσαντος κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος.

Κατὰ τῶν ἀκράτων τούτων ροπῶν τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος δύναται ν' ἀντεπεξέλθῃ καὶ τελεσφόρως ν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βωμῶν καὶ ἑστιῶν τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας, τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος μόνον ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ σύγχρονος φιλοσοφία τοῦ δικαίου, καθὰ μετωνομάσθη ἀπό τινος χρόνου ἡ ἐπιστήμη τοῦ Φυσικοῦ δικαίου, οὖσα ἡ ἐπιστήμη τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν θετικῶν νόμων, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς λογικοῦ καὶ θετικοῦ ὄντος, ἐξετάζουσα αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ ἀναφορᾶς, ὡς ἄτομον, ὡς μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς δρῶντα αὐτενεργὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ παράγοντα, λαμβάνουσα ἐπίσης ὑπὸ αὐστηρὰν μελέτην τὰ δεδομένα αὐτῆς, ὡς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνάγκης, λογικὰ καὶ οὐχὶ αὐθαίρετα καὶ τυχαῖα, εἶνε ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ καταβάλῃ τὰ ἀληθῆ θεμέλια τοῦ νέου ἱστορικοῦ καθεστῶτος. Μηδαμῶς παραπλανωμένη ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν καὶ ἀφῃρημένων συλλήψεων τῆς παλαιᾶς θεωρίας τῆς κοινωνικῆς συνθήκης καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ τῶν μοιροδόξων καὶ στείρων πάσης αὐτενεργείας θεωριῶν τῆς θεολογικῆς καὶ ἱστορικῆς Σχολῆς, μόνη θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν εὕρεσιν καὶ παράστασιν τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς δεδομένοις τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἐπιτυγχάνουσα τοῦτο διὰ τῆς προσηκούσης μεθόδου. Ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἰδίᾳ μετὰ τὴν κατίσχυσιν τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, τοιαύτην ἀπό τινος χρόνου διέγραψε καὶ ἀκολουθεῖ πορείαν. Ἡ δ' ἀναμφήριστος ἐπιτυχία τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἅμα καὶ μεταρρυθμιστικοῦ αὐτῆς ἔργου κεῖται μαρτύριον τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ὠφελείας τῆς ἐπιστήμης ταύτης.

Σημ. Κυριώτατα τῶν ἀπὸ τοῦ Οὔγωνος Γροτίου δημοσιευθέντων συγγραμμάτων περὶ Φυσικοῦ Δικαίου εἶνε τὰ ἀκόλουθα:

Selden, de jure naturae et gentium juxta disciplinam hebraeorum (1625).

Hobbes, Elementa philosophica de cive (1647). Leviathan (1651).

Cumberland, de legibus naturalibus commentatio in qua simul refutantur elementa Hobbesii (1612).

Puffendorff, Elementa juris naturæ methodo mathematica (1660). — Jus naturæ et gentium (1672). — De officio hominis et civis (1673).

Thomasius, Fundamenta juris naturæ et gentium (1705).

Leibniz, Nova Methodus discendæ docendæque jurisprudentiæ (1668). — Codex juris gentium diplomaticus (1693).

Gundling, Jus naturæ et gentium (1728).

Achenvald, Elementa juris naturæ (1774).

Wolff, Jus naturæ methodo scientifica pertractatum (1741-1749).—Institutiones juris naturæ et gentium (1750).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

NETTELBLADT, Systema elementaris jurisprudentiæ (1748).

VATTEL, Droit des Gens, ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains (1758). Τό βιβλίον τοῦτο ἔσχε πολλὰς ἐκδόσεις.

MEISTER, Lehrbuch des Naturrechts (1809).

BURLAMAQUI, Principes du droit de la nature et des gens (1760). — Principes du droit naturel (1764).

VICAT, Traité du droit naturel (1777).

KANT IMM, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre (1797).

HUFELAND, Lehrsätze des Naturrechts (1790).

SCHMALZ, Das Recht der Natur (1795). — Die Wissenschaft des Natürlichen Rechts (1831).

HOFFBAUER, Naturrecht aus dem Begriffe des Rechts entwickelt (1793).

ZACHARIÆ, Philosophische Rechtslehte, oder Naturrecht und Staatslehre (1820).

KRUG, Naturrechtliche Abhandlungen (1811).

FICHTE, Grundlage des Naturrechts nac den Principien der Wissenschaftslehre (1896).

HUGO, Lehrbuch des Naturrechts als einer Philosophie des positiven Rechts (1819).

HEGEL, Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft (1819).

KRAUSE, Grundlage des Naturrechts (1803). — Abriss des Systems der Philosophie des Rechts, oder des Naturrechts (1828). — Das System der Rechtsphilosophie· (ἔκδοσις Röder 1874).

STAHL, Die Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht (1830 - 1837).

WARNKOENIG, Rechtsphilosophie als Naturlehre des Rechts (1839).

AHRENS, Cours du Droit naturel ou Philosophie du droit (1853). Τελευταία ἔκδοσις. Naturrecht oder Philosophie des Rechts und des Staates (1870).

JOUFFROY, Droit naturel (1866)

GLINKA, la Philosophie du Droit (1863) τελευταία ἔκδοσις la Science de la société humaine (1867).

TAPARELLI D'AZEGLIO, Essai théorique de droit naturel (1875).

BEAUSSIRE, les Principes du Droit (1888).

BOVIO, Corso di Scienza del Diritto (1877).

DIODATO LIOY, Philosophia del Diritto (1878)

ROTHE, Traité de droit naturel (1885).

LERMINIER, Philosophie du droit (1831).

BELIME, Philosophie du Droit (1844 - 1847). Καὶ πλεῖστα ἄλλα.

Οὐκ ὀλίγα ἐπίσης συγγράμματα ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῶν περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωριῶν, τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου. Κυριώτατα ἐκ τούτων εἶνε τὰ ἑπόμενα:

HILDENBRAND, Geschichte und System der Rechts=und Staats philosophie (Erster Band. das klassische Alterthum).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Stahl, Geschichte der Rechtsphilosophie· πρῶτος τόμος τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ die Philosophie des Rechts.

Fichte, (I. M. Herm) die philosophischen Lehren von Recht, Staat und Sitte in Deutschland, Frankreich und Egland.

Hinrichs, Geschichte der Rechts=und Staats principien seit der Reformation bis auf die Gegenwart.

Janet, Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale.

Barni, Histoire des Idées morales et politiques en France au dix-huitième siècle.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὸ δίκαιον ἐν ταῖς ἐμφανείαις αὐτοῦ.

§ 13. Τὸ Δίκαιον ἐξ Ἀντικειμένου καὶ ἐξ Ὑποκειμένου.

Ἐξ *ἀντικειμένου* ἐκδηλοῦται τὸ δίκαιον ὡς ἀπόλυτος καὶ καθολικὴ ἀρχή, ὑπερτέρα τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως, παρέχουσα ἑκάστῳ τῶν λογικῶν καὶ ἠθικῶν ὄντων, τῶν ἀποτελούντων τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, τὸ προσῆκον, ἐξασφαλίζουσα δ' αὐτὸ κατὰ πάσης ἀντιθέτου δυνάμεως. Τὸ τοιοῦτο δίκαιον δὲν δύναται, οὐδὲ πρέπει νὰ δημιουργήσῃ κοινωνικὰς διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐξασφαλίζει δ' ἑκάστῳ αὐτῶν τὴν προσήκουσαν ἰσότητα καὶ ἐλευθερίαν, ὧν ἡ ἀλληλεγγύη εἶνε ἐγγύησις τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐκοσμίας.

Ἐξ *ὑποκειμένου* δ' ἐμφανίζεται τὸ δίκαιον, ἐκπροσωποῦν τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἰδέαν καὶ δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλληλεγγύως μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτῷ διαβιοῦντος. Ἡ ἐν μέτρῳ διεκδίκησις τοῦ δικαίου τούτου προσήκει ἑκάστῳ λογικῷ ὄντι, ἡ δ' ἀναγνώρισις αὐτοῦ ἐπιβάλλεται πάσῃ ἠθικῇ καὶ εὐνόμως λειτουργούσῃ πολιτείᾳ.

Ἡ ἑνότης καὶ ἁρμονία τῶν δύο τούτων ἐμφανειῶν τοῦ δικαίου ἐξασφαλίζει τὸν κοινωνικὸν σκοπόν.

§ 14. Ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον δικαίου.

Ἐν τῇ κοινωνικῇ πραγματώσει τὸ δίκαιον ὁτὲ μὲν ἔχει τὸ *ὑποκείμενον* αὐτοῦ, ὁτὲ δὲ τὸ *ἀντικείμενον*.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὑποκείμενον τοῦ δικαίου εἶνε ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν ὄν, ἐπιδιῶκον σκοπόν τινα· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καλεῖται *πρόσωπον*· τὰ δὲ δίκαια, ἐφ' ὧν ἐξασκεῖται τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐξουσία, εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα, ἀναγνωριζόμενα αὐτῷ προσηκόντως ὑπὸ τῶν καθεστηκότων νόμων.

Κατὰ συνθήκην καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ποικίλης λειτουργίας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θετικοῦ δικαίου καὶ ἑτέρα κατηγορία προσώπων, καλουμένων συνήθως *ἠθικῶν* ἢ *νομικῶν*. Ταῦτα ὑφίστανται μόνον χάριν τοῦ κοινωφελοῦς σκοποῦ, τοῦ δι' αὐτῶν ἐπιδιωκομένου.

Τὸ ἠθικὸν πρόσωπον στερεῖται πολλῶν ἰδιοτήτων τοῦ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ κοινωνικὸς σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται καὶ δι' αὐτοῦ ἐν τῇ πλήρει τοῦ δικαίου ἐννοίᾳ καὶ λειτουργίᾳ.

Ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ ἔναντι τοῦ προσώπου ἵσταται τὸ *πρᾶγμα*, ἐστερημένον λογικοῦ καὶ βουλήσεως, ὀφεῖλον δὲ νὰ ὑποστῇ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν πλήρωσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Καλεῖται *ἀντικείμενον* τοῦ δικαίου.

Ἐκτὸς τοῦ ἀψύχου καὶ ἐστερημένου βουλήσεως πράγματος ἀντικείμενα τοῦ δικαίου δύνανται νὰ ἦνε ἐπίσης καὶ πράξεις ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' αὗται δέον νὰ μὴ ἀντιστρατεύωνται πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἠθικῆς.

§ 15. Δίκαια πρωτόγονα καὶ παράγωγα.

Πρωτόγονα δίκαια λέγονται τὰ ἀμέσως ἀπορρέοντα ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, λογικῆς καὶ ἐλευθέρας. Ταῦτα συγγεννῶνται αὐτῇ, ἀναπτύσσονται καὶ ἐκλείπουσι μετ' αὐτῆς· εἶνε αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτα· εἰς οὐδένα δ' ἐπιτρέπεται νὰ προσβάλῃ αὐτὰ ἡ περιορίσῃ. Τὰ δίκαια ταῦτα εἶνε τὸ τῆς *Αὐτοσυντηρήσεως*, τὸ τῆς *προσωπικῆς Τιμῆς*, τὸ τῆς *Ἐλευθερίας*, τὸ τῆς *Ἰσότητος*, τὸ τῆς *Ἰδιοκτησίας*, τὸ τῆς *Συνθήκης* καὶ τὸ τῆς *Προόδου*.

Παράγωγα δὲ δίκαια λέγονται τὰ ὀφείλοντα τὴν γένεσιν αὐτῶν εἰς εἰδικὴν πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς τε ἀτόμου καὶ ὡς κοινωνικῆς ὁμάδος· ἐνῷ δὲ τὰ πρῶτα εἶνε ἀναπαλλοτρίωτα, ταῦτα ἐκλείπουσι διὰ πράξεως, ἀπορρεούσης ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρὸς ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν ἐμφύτων δικαίων δικαιοῦται ὁ ἄνθρωπος. Ἐν περιπτώσει δὲ παραβιάσεως αὐτῶν ἡ προσβολῆς κέκτηται τὸ δίκαιον τῆς *ἀμύνης*.

Ἅτε ἀναπαλλοτρίωτα ὄντα τὰ πρωτόγονα δίκαια, εἶνε προσωπικὰ ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ, κατ' οὐδένα δὲ παραβιάζονται τρόπον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ἐπικτήτων δικαίων, ἅτινα ἕνεκα διαφόρων λόγων δύνανται νὰ ἀνατραπῶσιν, ὁπότε ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δὲν ἐκλείπει ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν.

§ 16. Σύγκρουσις δικαίων.

Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς ἐξασκήσεως τῶν δικαίων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπέρχεται πολλάκις ἡ σύγκρουσις αὐτῶν πρὸς τὰ δίκαια ἄλλων προσώπων, ὁμοίων, ἐλευθέρων καὶ ἴσων.

Ἡ σύγκρουσις αὕτη τελεῖται πολλαχῶς. Ὁτὲ μὲν συγκρούονται πρωτόγονα δίκαια προσώπου τινὸς πρὸς τὰ ὅμοια ἑτέρου, ὁτὲ δὲ πρὸς ἐπίκτητα· ὡσαύτως συγκρούονται τὰ δεύτερα πρὸς ἄλληλα.

Ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει ὁ ὑπέρτατος δικαιολογικὸς νόμος λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὰ ἀντιτιθέμενα πρόσωπα καὶ τὰ συγκρουόμενα αὐτῶν δίκαια· ὡσαύτως δὲ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ κατὰ πόσον τὸ ἀντικείμενον ἑκάστου τῶν δικαίων τούτων συντελεῖ μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς τὸν κοινωνικὸν σκοπόν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιστάσει τὰ ἐπίκτητα δίκαια ὑποχωροῦσιν εἰς τὰ πρωτόγονα· ἐν δὲ τῇ τρίτῃ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ἡ ἰσότης τῶν συγκρουομένων προσώπων συμφώνως πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν· ἐπέρχεται ἄρα ὁ προσήκων ἀμοιβαῖος περιορισμὸς τῶν συγκρουομένων δικαίων.

§ 17. Περὶ κτήσεως καὶ ἀπωλείας δικαίων. Περὶ παραγραφῆς.

Τὰ πρωτόγονα δίκαια εἶνε ἀναλλοίωτα καὶ ἀναπαλλοτρίωτα. Ἀλλὰ τὰ ἐπίκτητα ἀποβάλλονται ἕνεκα διαφόρων αἰτίων, ἢ ἕνεκα τῆς βουλήσεως, ἢ ἕνεκα ποινῆς.

Τὰ ἐπίκτητα δίκαια ἀποβάλλονται ἐπίσης ἢ δημιουργοῦνται ἀφ' ἑτέρου καὶ διὰ τῆς *παραγραφῆς*. Ὁ δικαιολογικὸς λόγος αὐτῆς κεῖ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ται εἰς τὴν περίστασιν, καθ' ἣν ἐπί τινα χρόνον τὸ πρόσωπον δὲν διεξεδίκησε τὰ ἐπὶ ἀντικειμένου τινὸς δίκαια αὐτοῦ, τὴν ἐξουσίαν· διὰ τούτου δηλοῦται ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ δικαίου, ὅ περ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ὡς ἀνεγνωρίσθη πρότερον ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως ὑπὲρ τοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξασκήσαντος αὐτό.

§ 18. Προσήκουσα ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

Ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἠθικοῦ καὶ λογικοῦ ὄντος, δικαιοῦται νὰ διεκδικήσῃ πλήρη τὰ δίκαια αὐτοῦ. Ἀλλ' ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ τοιαύτη ἐξουσία οὐ μόνον εἶνε ἄρνησις τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ καθίσταται ἐπιβλαβὴς αὐτῷ τε τῷ προσώπῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ συναλλασσομένοις. Ἡ λογικὴ φύσις δὲν ἐκδηλοῦται ἀείποτε πλήρης ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε περιωρισμένη, ἢ καὶ ἐλλείπει ἐνίοτε· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δέον νὰ τεθῶσι φραγμοὶ κατὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἐλευθερίας, περιοριστικοὶ ἄρα κανόνες τοῦ δικαίου. Ἀτελὴς ἡλικία, γῆρας, ἐπίδρασις φαύλων παθῶν καὶ ὀρέξεων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθιστᾶσι τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ ἐνεργείας ἐπιβλαβὲς ἐνίοτε ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀλλ' ὁ περιορισμὸς οὗτος τοῦ δικαίου δέον νὰ ἐπεκτείνηται μόνον εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν πράξεων, αἵτινες καθίστανται ἐπιβλαβεῖς τῷ τε προσώπῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ συμβαλλομένοις. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ πρόσωπον δύναται νὰ ἐξασκῇ πλήρη τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἅτε μὴ παραβλαπτομένης τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

§ 19. Δίκαιον καὶ Ἐπιείκεια.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ τῆς προσηκούσης ἐν αὐτῷ ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης τὰ παραγγέλματα τοῦ δικαίου δέον νὰ ἐπιβάλλωνται ἀπολύτως. Ἀλλ' ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς τοῦτο δύναται νὰ προκαλέσῃ μεῖζον ἴσως ἀδίκημα (1). Προσβολή τις δικαίου ἐπέρχεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ οὐχὶ ἐκ πλήρους προαιρέσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιδράσεως αἰτίων, ἀνωτέρων τῆς βουλήσεως τοῦ ἀδι-

(1) Summum jus summa injuria.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοῦντος. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐν τοιαύτῃ περιστάσει δὲν δύναται νὰ καταδικάσῃ πρᾶξιν, ἀξίαν *συγγνώμης*, ἐφ' ᾗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετεμελήθη ἅμα τῇ τελέσει ὁ αὐτουργός.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς *Ἐπιεικείας*. Αὕτη δὲν ἐξέλιπεν ἀπὸ πάσης νομοθεσίας, ἀφοῦ ὑφίσταται δρῶσα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει ὡς δύναμις *συμπαθείας*. Ἡ ἐπιείκεια, προσηκόντως κατανοουμένη καὶ ἐφαρμοζομένη, μαρτυρεῖ κοινωνικὴν εὐγένειαν, ἀνθρωπίνην ἡμέρωσιν (1)· δέον νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψει ἔν τε τῇ συντάξει καὶ τῇ ἐφαρμογῇ τῶν νόμων (2). Ὁ μὲν νομοθέτης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῆς ἐπιεικείας τῷ δικαστῇ, ὅστις δὲν πρέπει ν' ἀποβλέπῃ πάντοτε εἰς τὸ κατ' ἀνάγκην αὐστηρὸν γράμμα τοῦ νόμου, ἀλλ' ὄπισθεν τῆς ἀδίκου πράξεως νὰ ἐρευνᾷ καὶ διαβλέπῃ τὸ αἴτιον, τὴν βούλησιν καὶ τὰ ἐπιδράσαντα ἐπ' αὐτῆς αἴτια. Διὰ τῆς ἐπιεικείας καθίσταται τὸ δίκαιον πλήρης ἀνθρώπινος νόμος, μὴ τιμωρῶν χάριν τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ τῆς ἐπανορθώσεως καὶ βελτιώσεως.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης τῆς ἐπιεικείας, ἧς ἄνευ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ οἱαδήποτε νομοθεσία, πηγάζει καὶ τὸ δίκαιον τῆς *Χάριτος*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Περὶ τῆς πραγματώσεως καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

§ 20 Τὸ δίκαιον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ.

Ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ κατὰ πάντα τρόπον νὰ παράσχῃ θετικὴν ἀναγνώρισιν εἰς τὰ καθολικὰ ἐκεῖνα παραγγέλματα τοῦ ἠθικοῦ νόμου, δι' ὧν κατανοεῖ, ὅτι ἐξασφαλίζεται ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη. Ἐν ᾧ ἐκδηλοῦται ἡ σύγκρουσις τῶν ἀντιθέτων βουλήσεων τῶν ἀτόμων, ἑκάστου διεκδικοῦντος πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἐλευ-

(1) Homo sum et nihil humani alienum a me puto.

(2) Χρὴ τοὺς νόμους μὲν τίθεσθαι σφοδρῶς, πρᾳοτέρως δὲ κολάζειν ἢ ὡς ἐκεῖνοι κελεύουσι. (Ἰσαῖος παρὰ Στοβαίῳ Ἀνθολ).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θερίας αὐτοῦ εὐρύτερον στάδιον ἐνεργείας, ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ἀναγορεύει παραγγέλματά τινα πρὸς ἀποσόβησιν. Ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ ταῦτα ὄντα, καθίστανται ἀποδεκτὰ μετὰ σεβασμοῦ, μηδενὸς τολμῶντος ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀπόλυτον αὐτῶν κῦρος. Καθορίζουσι κατὰ πρῶτον τὰ παραγγέλματα ταῦτα τὰ ὅρια τῆς ἀτομικῆς, τῆς *ἰδιωτικῆς* ἐνεργείας, ἑκάστου τῶν κοινωνικῶν μελῶν, τί τὸ ποιητέον καὶ τί τὸ μή. Οὕτω σχηματίζεται τὸ θετικὸν δίκαιον, ὅπερ κατ' ἀναγκαῖον λόγον ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον ὡς *ἰδιωτικόν*. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, μορφοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται καὶ αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι τοῦ δικαίου.

§ 21. Ἔθιμα, Νόμοι.

Αἱ δύο μορφαὶ τῆς ὑποστάσεως καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου, ὡς θετικοῦ νόμου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, εἶνε τὰ *ἔθιμα* καὶ οἱ *νόμοι*.

Τὸ ἔθιμον (jus non scriptum), δὲν ἐπιβάλλεται καταναγκαστικῶς, δημιουργεῖται δ' ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐκδηλούμενον ὡς δίκαιον δι' ἐπανειλημμένων ἐν τῷ βίῳ πράξεων, πανδήμως ἀναγνωρισθεισῶν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐθίμου εἶνε ἀγενεαλόγητος· ἱστορικῶς δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ· ἀλλ' ἐξωτερικεύει τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, διαφερομένου ὑπὲρ τῆς παγιώσεως τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἀπειλουμένης ὑπὸ ἐχθρικῶν ροπῶν καὶ δυνάμεων. Τὸ ἔθιμον ἀναπτύσσεται ἐν τῇ πρωτογόνῳ τῶν λαῶν περιόδῳ, εἶνε δὲ πάντως ἡ γνησιωτέρα παράστασις τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἐκδηλώσεως αὐτοῦ εἶνε ζείδωρος πηγὴ τοῦ δικαίου, ἀληθῶς δημιουργική.

Τοὐναντίον ὁ νόμος (jus scriptum), ἀπορρέει μὲν ἐπίσης ἀπὸ τῆς περὶ δικαίου συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ περιβάλλεται τεχνικώτερον τύπον. Δημιουργικὴ αὐτοῦ δύναμις δὲν εἶνε ἡ ἀπόρρητος συνείδησις τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἡ βούλησις ὡρισμένου νομοθέτου, ἱστορικοῦ προσώπου, ἀτομικοῦ ἢ περιληπτικοῦ. Εἰ καὶ ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῆς ἱστορίας διεκδικεῖ τοῦτο θείαν ἀποστολὴν καὶ ἀποκάλυψιν, λαμβάνει ὅμως ὑπ' ὄψει τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ λαοῦ, δι' ὃν νομοθετεῖ, κατάστασιν (1).

(1) Jus nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto, ut apud Græcos: *τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.* L, 6. § 1. Dig. I, 1. Ex non

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μεταξὺ ἐθίμου καὶ νόμου οὐδεμία ὑφίσταται κατ' οὐσίαν ἀλλ' ἢ κατὰ μορφὴν μόνον διαφορά. Ἐκεῖνο μὲν εἶνε *ἄγραφον*, οὗτος δ' ἔγγραφος.

§ 22. Ἰδιότητες τοῦ Νόμου.

Ὁ νόμος, ὡς ἡ ἐκδήλωσις τῆς καθολικῆς βουλήσεως, παρίσταται πολλαχῶς, συνῳδὰ τῷ δι' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένῳ σκοπῷ. Ἐν γένει δὲ ὁτὲ μὲν ἐπιτάσσεταί τι δι' αὐτοῦ, ὁτὲ δ' ἀπαγορεύεται. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ὁ νόμος καλεῖται *ἐπιτακτικὸς* ἢ *ἀπαγορευτικός*· ἄλλοτε πάλιν εἶνε ἀναλόγως τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου, *γενικὸς* ἢ *μερικός*. Ὁ νόμος ἐπίσης δὲν εἶνε αἰώνιος· μεταβάλλεται δὲ κατὰ τὰς ἑκάστοτε συνθήκας καὶ περιστάσεις τοῦ λαοῦ διά τε τοῦ ἐθίμου καὶ δι' ἑτέρου νόμου. Κατὰ καθολικὸν κανόνα νεώτερον δίκαιον καταργεῖ τὸ παλαιότερον. Τοῦτο ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ὡς μεταβάλλονται ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ, οὕτω μεταβάλλεται καὶ τὸ αὐτὰ κανονίζον δίκαιον (1).

§ 23. Ἐνέργεια τοῦ νόμου κατὰ τόπον καὶ χρόνον, καὶ τὰ πρόσωπα.

Ὁ νόμος ἀποστολὴν ἔχει τὴν διακανόνισιν τῶν σχέσεων κατὰ τόπον, χρόνον καὶ τὰ σχετικὰ πρόσωπα. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἰσχύουσιν οἱ ἀκόλουθοι κανόνες.

Καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ χρόνον ἐνέργειαν κρατεῖ τὸ δόγμα, ὅτι οἱ νόμοι δὲν ἔχουσιν ἀναδρομικὴν δύναμιν (leges ad præteritum non sunt trahendæ). Οἱ ἑκάστοτε κανονιζόμενοι νόμοι δὲν ἀφορῶσιν εἰς περιστάσεις τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἔχουσιν ὑπ' ὄψει τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, εἰς πράξεις, αἵτινες θέλουσι προκύψῃ μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν. *Κεκτημένα* δικαιώματα δὲν δικαιοῦται ὁ νόμος νὰ προσβάλῃ. Ἀπόλλυσι δὲ τὸ κῦρος αὐτοῦ εἴτε διὰ μεταγενεστέρου νόμου, σιωπηλῶς ἢ ρητῶς ἀκυροῦντος αὐτόν, εἴτε πίπτων εἰς ἀχρηστίαν.

scripto jus venit, quod usus comprobavit. Nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur. § 9. Inst. 1, 2).

(1) Lex præceptiva, prohibitiva, dispositiva (coercitiva, punitiva, permissiva). Legis virtus est: imperare, vetare, permittere, punire. L. 7. Dig. 1. 3. Lex perfecta, imperfecta, minus quam perfecta. (Ulpian. fragm. § 1).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν τόπον, ὁ νόμος ἰσχύει ἐν τῇ περιφερείᾳ, ἐν ᾗ ἐξεδόθη καὶ ἐδημοσιεύθη. Ὁ δικαστὴς ὀφείλει νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Μόνον δ' ὅτε τὸ συμφέρον τῆς ἀμοιβαίας δύο χωρῶν ἐπικοινωνίας ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὸν νόμον ξένης χώρας, ἐν ᾗ ἐτελέσθη πρᾶξίς τις, δύναται νὰ προβῇ εἰς τοῦτο χάριν γενικωτέρου συμφέροντος. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνεγνωρίσθη σήμερον.

Ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα ἰσχύει τὸ δόγμα, ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ νόμου ἐπεκτείνεται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ξένων, τῶν ὁριστικῶς ἔν τινι χώρᾳ ἀποκατεστημένων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προσωρινῶς διαμενόντων, ὑφισταμένων τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὑπὸ τῶν νόμων τῆς πολιτείας προβλεπομένων καὶ κανονιζομένων πράξεων.

Ἵνα καταστῇ δ' ἔγκυρος ὁ νόμος, ἀνάγκη νὰ δημοσιευθῇ προσηκόντως, τουτέστι νὰ καταστῇ γνωστὸς εἰς πάντα τὰ μέλη τῆς πολιτείας. Ἐν πάσῃ πολιτείᾳ κρατεῖ τὸ δόγμα, ὅτι ἕκαστος πολίτης πρέπει νὰ γινώσκῃ τοὺς νόμους· ἀλλ' ἡ δημοσίευσις αὐτῶν πρέπει νὰ τελεσθῇ κατὰ τρόπον, ἐπιτρέποντα τοῖς πᾶσι νὰ γινώσκωσιν αὐτόν. Τοῦτο δὲ τελεῖται διαφοροτρόπως κατὰ χρόνον καὶ τόπον. Μὴ γενομένης τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ δικαίου τῆς χώρας κελευόμενα, ὁ δικαστὴς δὲν δικαιοῦται νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ (1).

§ 23. Περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων.

Εἰδέναι νόμους ἔστιν οὐ τὸ γινώσκειν τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν. Πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, ὅστις δέον νὰ ἦνε ὅσον τὸ δυνατὸν εὐκρινὴς τὴν φράσιν, παρὰ πάντων καταληπτός, ὁ δικαστὴς δέον νὰ γινώσκῃ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, τουτέστι νὰ κατανοῇ τὴν ἐν αὐτῷ ὁριζομένην βούλησιν τοῦ νομοθέτου. Πρὸς τοῦτο δ' ἀνάγκη νὰ

(1) Lex posterior derogat priori — Lex posterior generalis non derogat priori speciali — Lex aut rogatur, i. e. fertur; aut abrogatur, i. e. prior lex tollitur; aut derogatur, i. e. pars primae tollitur; aut subrogatur, i. e. addicitur aliquid primae legi; aut obrogatur, i. e. mutatur aliquid ex prima lege. Ulp. I, c.

Lex ad praeterita non est trahenda L. 7. Cod. I, 7. — Locus regit actum.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑρμηνεύσῃ αὐτὸν προσηκόντως. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη καλεῖται ὁτὲ μὲν *γραμματική*, ὁτὲ δὲ *λογική*.

Γραμματικὴ λέγεται ἡ ἑρμηνεία, ὅτε αἱ λέξεις ἐξετάζονται κατὰ τὴν συνήθη καὶ ἐν χρήσει αὐτῶν σημασίαν, ἢ τούτου μὴ δυνατοῦ ὄντος ἐνίοτε, ἕνεκα μεταβολῆς τῆς σημασίας αὐτῶν, κατὰ τὴν ἔννοιαν τὴν ἐν χρήσει κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως τοῦ νόμου. Ἐξετάζονται δ' αἱ ἀποτελοῦσαι τὸν νόμον λέξεις οὐχὶ κεχωρισμένως, ἀλλὰ κατὰ σύνολον.

Τῆς γραμματικῆς ἑρμηνείας μὴ ἐπαρκούσης, ἔρχεται ἐπίκουρος ἡ λογική. Δι' αὐτῆς δὲν ζητεῖται πλέον ἡ διὰ τῶν λέξεων κατανόησις τοῦ νόμου, ἀλλ' ἡ δι' ἄλλων σχετικῶν δεδομένων ἐκ τῶν κρατουσῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ ἰδεῶν καὶ κοινωνικῶν ροπῶν, δυναμένων νὰ ὁδηγήσωσι τὸν ἑρμηνευτὴν εἰς κατανόησιν τῆς ἐν αὐτῷ βουλήσεως τοῦ νομοθέτου. Τὰ δεδομένα ταῦτα εἶνε αἱ σχετικαὶ εἰσηγητικαὶ ἐκθέσεις τοῦ νόμου. Ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ οἱ πρὸς τὴν Σύγκλητον λόγοι τῶν αὐτοκρατόρων· ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αἱ δικαιολογικαὶ ἐκθέσεις τῶν εἰς τὸ κοινοβούλιον εἰσαγόντων τοὺς νόμους ὑπουργῶν· ἐπίσης αἱ συζητήσεις ἐν τοῖς νομοθετικοῖς σώμασιν, ὡς καὶ ἡ ἐπίκλησις ξένης νομοθεσίας, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ νομοθέτης παρέλαβεν ἐξ αὐτῆς τὸ κατασκεύασμα αὐτοῦ.

Ὑφισταμένης διχογνωμίας μεταξὺ τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς λογικῆς ἑρμηνείας, δέον νὰ προτιμηθῇ ἡ δευτέρα· ἀλλὰ τότε δέον τὸ ἐξαγόμενον αὐτῆς νὰ ἦνε ἀναμφήριστον. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει παρέχεται εἰς τὰς λέξεις πλατυτέρα, στενοτέρα, ἢ καὶ ἑτέρα σημασία, τοῦθ' ὅ περ παρὰ πολλῶν θεωρεῖται ἐπικίνδυνον.

Ἀλλ' ἐν ᾗ περιπτώσει διά τε τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς λογικῆς ἑρμηνείας δὲν ἐπιτυγχάνεται τὸ ζητούμενον, ὁ ἑρμηνευτὴς δέον ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἔννοιαν, *τὴν ἧσσον ἀνεπίληπτον*, ἐκείνην, καθ' ἣν ἐξάγεται ἡ ἠπιωτέρα τῶν ἐννοιῶν, ἐξ ἧς ἐπέρχεται ἀποτέλεσμά τι (1).

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν, ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων δύναται νὰ γείνῃ καὶ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, ἢ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων (interpretatio usualis). Ἡ ἑρμηνεία αὕτη καλεῖται *ἐπίσημος* πρὸς διάκρισιν τῆς ἑτέρας, γραμματικῆς καὶ λογικῆς, ἥτις καλεῖται *ἐπιστημονική*.

(1) Ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις τὴν ἀνεπίληπτον ἑρμηνείαν προσιέμεθα. Πανδ. νόμ. 19 (1,3).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 24. Περὶ τῆς Κωδικοποιήσεως τῶν νόμων.

Ἀναγκαῖον καὶ οὐσιωδέστατον τυγχάνει ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν λαῶν καὶ τῷ διακανονισμῷ τῶν ποικίλων αὐτῶν σχέσεων ἡ εἰς ἐνιαῖον καὶ αὐτοτελὲς σῶμα περίληψις πάντων τῶν νόμων, ἢ ἑνὸς ἑκάστου κλάδου τοῦ δικαίου πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι δημοσιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν παρὰ πάντων τῶν πολιτῶν γνῶσιν.

Περὶ τοῦ θέματος τούτου πολλὰ καὶ ποικίλα ἐγράφησαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, περὶ τῆς χρησιμότητος ἢ μὴ τῆς ταχείας τῶν νόμων κωδικοποιήσεως. Ἐκ δὲ τῶν συζητήσεων τούτων ἀπεδείχθη ἡ ἀνάγκη αὐτῆς καὶ ἡ χρησιμότης. Ἡ κωδικοποίησις τοῦ δικαίου λαοῦ τινος δὲν ὑποδηλοῖ τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ τέλος, τὴν ἀρχομένην ἔκλειψιν τῆς συνειδήσεως τοῦ δικαίου, καθὰ ἰσχυρίζονται οἱ περὶ τὴν ἱστορικὴν Σχολήν. Τοὐναντίον· ἡ ἐργασία τοῦ δικαίου συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴν κωδικοποίησιν αὐτοῦ. Ἡ ἠθικότης, ὁ εὔκοσμος βίος, ἡ πρὸς πρόοδον ροπή, αἱ ζειδωροι αὗται πηγαὶ ἐνεργείας καὶ δράσεως ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν ἐξακολουθοῦσιν. Ἡ δὲ κωδικοποίησις τοῦ δικαίου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς νέα ἀφετηρία νομικῆς καὶ ἠθικῆς ἐργασίας, οὐχὶ δὲ τὸ τέρμα τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ δράσεως (1).

§ 25. Περὶ τῆς ἑνότητος ἐν τῇ Νομοθεσίᾳ.

Πρώτιστος χαρακτὴρ τῆς ἰσχύος λαοῦ τινος εἶνε ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ ἑνότης. Αὕτη δέον νὰ ἐκδηλῶται καθ' ἅπασας τὰς σχέσεις καὶ ἀναφορὰς τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, ἄρα καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ. Τὸ δίκαιον δέον νὰ ἦνε ἐνιαῖον· νὰ κανονίζῃ συλλήβδην τὰς σχέσεις πάντων τῶν μελῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἑνότητα τοῦ τόπου. Ἐν τούτοις ἐνίοτε καθίσταται ἀναγκαῖον, ἕνεκα ἱστορικῶν καὶ τοπικῶν λόγων καὶ πρὸς εὐχερεστέραν λειτουργίαν τοῦ δικαίου, διάφορος νομοθεσία διά τι τμῆμα τῆς χώρας, διαφέρουσα κα-

(1) *Thibaut*, über die Nothwendickeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland (1814). *Savigny*, über den Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft (1814) — *Ahrens*, Juristische Encyclopaedie σελ. 545 κτλ.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τά τι τοῦ καθόλου δικαίου. Ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις μεταξὺ καθόλου καὶ μερικοῦ δικαίου (jus commune, jus particulare). Τὰ τοιαῦτα μερικὰ δίκαια ἦσαν συνηθέστατα παρὰ τῷ αὐτῷ λαῷ κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους ἡ ἐπιτευχθεῖσα πολλῶν λαῶν ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ἑνότης προύκάλεσε καὶ τὴν ἑνότητα τοῦ δικαίου.

Ἄρνησις τῆς ἀρχῆς τοῦ δικαίου ἐπίσης πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὁπότε ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ διάφορος νομοθεσία κανονίζει τὰς σχέσεις προσώπων τινῶν ἢ τάξεων, δημιουργουμένων οὕτω διττῶν δικαίων, τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ (jus commune, jus singulare). Ἀλλὰ καὶ ἡ διάκρισις αὕτη ἐξαφανίζεται ὁσημέραι ἀπὸ τοῦ βίου τῶν πεπολιτισμένων λαῶν (1).

§ 26. Τὸ κῦρος τοῦ δικαίου.

Οὐδεμία κοινωνία δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ νὰ τύχῃ πλήρους ἀποκαταστάσεως, ἂν τὸ δίκαιον δὲν διατελῇ πανδήμως ἀνεγνωρισμένον, ἀνώτερον παντὸς προσώπου. Ἡ βούλησις τοῦ ἀτόμου δέον νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τῆς βουλήσεως τοῦ συνόλου, ἣν ἐκπροσωπεῖ τὸ δίκαιον καὶ ἡ θετικὴ αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐμφάνεια — ὁ νόμος. *Νόμος πάντων βασιλεύς* ὑποχρεοῖ ἀνεξαιρέτως πάντας. Μόνον δ' ἐν διεφθαρμένῃ κοινωνίᾳ, οἵα ἡ ρωμαϊκὴ ἐπὶ τῶν Καισάρων, ἔχει ἔννοιαν τὸ δόγμα *Princeps legibus solutus.*

Ὁ νόμος ἐπίσης, ἐφαρμοζόμενος παρὰ τοῦ δικαστοῦ, δέον νὰ τυγχάνῃ τῆς γενικῆς ἀποδοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως. Ὁ κατὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ δισταγμὸς δύναται νὰ σαλεύσῃ τὰ θεμέλια τῆς κοινωνικῆς τάξεως· *Res judicata pro veritate est.*

Ἀλλὰ τὸ κῦρος τοῦτο τοῦ θετικοῦ δικαίου δὲν δύναται νὰ ἦνε αἰώνιον. Τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἀναπτυσσόμενον καὶ τελειούμενον, δυνατὸν νὰ μὴ ἐγκρίνῃ πλέον τὴν κοινωνικὴν λογικὴν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, τὴν σκοπιμότητα αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἐπιβάλλεται ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ὑφισταμένου νόμου δι' ἑτέρου κρείττονος καὶ σκοπιμωτέρου. Ἐν τῇ μεταμορφώσει ταύτῃ ζῇ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἀνθρω-

(1) Jus singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est (L. 16. Dig. I. 3).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πότης. Ἀλλ' εὐκταῖον ἵνα ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπέρχηται ὅσον ἔνεστιν εὐκόσμως καὶ ἀνωδύνως, ἀντικαθιστῶνται δὲ οἱ νόμοι διὰ τῶν προσηκουσῶν μεταρρυθμίσεων καὶ οὐχὶ διὰ βιαίων συγκρούσεων καὶ μεταβολῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Περὶ τῆς Πολιτείας.

§ 27. Περὶ τῆς γενέσεως τῆς Πολιτείας.

Πρὸς πραγμάτωσιν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, τοῦ συνεκτικοῦ τούτου δεσμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ, ὑπερβαινούσῃ τὴν σφαῖραν τῆς οἰκογενείας, παρίσταται ἀνάγκη δυνάμεως, ἐποπτευούσης τὸ ἄτομον ἐν πάσῃ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ, ἀφορώσῃ εἰς τὴν τήρησιν ἢ τὴν παράβασιν τοῦ δικαίου, ἐξασφαλιζούσης δὲ τὴν ὁλομέλειαν κατὰ πάσης ἔξωθεν προσβολῆς ἢ ἔσωθεν ῥήξεως. Τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς ἡ ἰσχύς, ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ λογικοῦ μόνον, δὲν ἐπαρκεῖ. Ἀπαιτεῖται δύναμις, ἥτις ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς νὰ δύνηται νὰ ἐπιβάλλῃ τὰ παραγγέλματα τσῦ δικαίου διὰ τῆς χρήσεως ὑλικῶν μέσων, τῆς βίας. Καὶ τοιαύτη εἶνε ἡ πολιτεία, κανονίζουσα τὰ ποικίλα τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ καθεστῶτα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματώσεως τοῦ δικαίου.

Τῇ πολιτείᾳ ἄρα εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ τήρησις τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, ὡς τοιαύτη δ' ἐξασκεῖ μεγάλην ἀποστολὴν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ.

Ὅπως τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἠθική, οὕτω καὶ ἡ πολιτεία ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῶν ἀνθρώπων ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς θρησκείας· εἶνε θεοκρατική· Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, καθιστάμενος σὺν τῷ χρόνῳ αὐτονομώτερος, ἀναγνωρίζων τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ βούλησιν καὶ τὸ κῦρος ὡς παράγοντα τῆς κοινωνικῆς συστάσεως, *ἐξανθρωπίζει* τὴν πολιτείαν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἥτις μόνον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐκτελεῖ τὸν προορισμὸν αὐτῆς.

Ἡ ἱστορικὴ γένεσις τῆς πολιτείας εἶνε μία τῶν θεμελιωδεστάτων ἱστορικῶν στιγμῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ πραγματικὴ εἰς ἑαυτὸν ἀποκάλυψις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κοινωνικοῦ ὄντος. Μόνον δι' αὐτῆς καθίσταται οὗτος τέλειον ἠθικὸν ὄν. *Φύσει ὁ ἄνθρωπος πολιτικὸν ζῷον· καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἢ θηρίον ἢ θεός.*

Ἐπαισθητὴ καθίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς πολιτείας ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνθρωπίνης κοινότητος, τῆς οἰκογενείας, ἥτις εἶνε ὑπό τινας ἐπόψεις ἡ στοιχειώδης πολιτεία, ἅτε περιλαμβανομένων ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς τῶν ἀρχικῶν σπερμάτων τῆς μελλούσης πολιτείας. Ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἡ οἰκογένεια, αὐξανομένη καὶ ὑποδιαιρουμένη, καθίσταται γένος, *πατριαρχικὴ οἰκογένεια*, δεύτερος βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεως τῆς πολιτείας· ἀπὸ τοῦ γένους ἀναπτύσσεται ἡ *φυλή*, ἧς τὰ ἴχνη ἐκδηλοῦνται πολλαχῶς, προβάντος ἤδη τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀποτελεσθέντος τοῦ ἔθνους ἐκ τῆς συμμίξεως πολλῶν φυλῶν, τὴν αὐτὴν ἢ καὶ διάφορον ἐχουσῶν καταγωγήν, συντελεσθείσης δὲ τῆς πολιτικῆς ἑνότητος.

Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶνε αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἐπιδιώκεται μὲν ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπίσης καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ἠθικῶν ροπῶν τοῦ πνεύματος, τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς ἐργασίας ἐν γένει, ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ τύχῃ πλήρους ὑποστάσεως ἄνευ τῆς ἐποπτείας, τῆς παρεμβάσεως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ καὶ τῆς πρωτοβουλίας καὶ διοικήσεως τῆς πολιτείας. Ὡς ἐκ τούτου πολλάκις ἀπορροφᾷ αὕτη τὴν ἐνέργειαν τῶν λοιπῶν ἠθικῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπότητος, αὐθαιρέτως κανονίζουσα τὰς ποικίλας αὐτῶν σχέσεις, ἐνίοτε μὲν ἐπ' ἀγαθῷ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βλάβῃ, ὁσάκις τό τε ἄτομον καὶ ἡ ἐθνικὴ ὁμὰς δὲν κέκτηνται τὴν προσήκουσαν αὐτοβουλίαν καὶ αὐτενέργειαν πρὸς διακανονισμὸν τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν σχέσεων.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἡ πολιτεία, εἴτε ὑπερβαίνουσα τὸν κύκλον τῆς προσηκούσης ἐνεργείας, εἴτε περιοριζομένη ἐντὸς τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ προσήκοντος, διατελεῖ ἀείποτε τὸ ἀσφαλέστατον παλλάδιον τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου τῶν ἀνθρώπων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 28. Αἱ περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Πολιτείας θεωρίαι.

Ἐν ταῖς μεταφυσικαῖς μᾶλλον ἢ θετικαῖς ροπαῖς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν θεωρία περὶ πολιτείας δὲν ἀνεπτύχθη. Ἀλλὰ σημαντικωτάτην ἔσχεν ἀνάπτυξιν ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ μὲν τὸν Πλάτωνα, ἐν τῇ πολιτείᾳ κατορθοῦται ἡ ἑνότης τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτωσις τοῦ ἀγαθοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ πολιτεία ἐγένετο πρὸς τὸ εὖ ζῆν τῶν ἀνθρώπων, εἶνε κοινωνία τελείας ζωῆς καὶ αὐτάρκους. Ἀλλὰ καὶ παρ' ἀμφοτέροις κρατεῖ ἡ ἔννοια τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς τάξεως. Σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶνε τὸ πρῶτον ἡ βελτίωσις αὐτῆς καὶ ἡ τελειότης, εἶτα δὲ ἡ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις θεωρεῖται συντελεστικὸν πρὸς τοῦτο ὄργανον. Ὁ ἄνθρωπος ἀπορροφᾶται ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ πολίτου, ὅστις πάλιν ὑφίσταται καὶ δρᾷ μόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διὰ τῆς πολιτείας.

Ἐκ τῶν Ρωμαίων ὁ Κικέρων ἀκολουθεῖ τοῖς ἴχνεσι τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων αὐτοῦ. Ὅτε δὲ διὰ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας λαμβάνει εὐρύτερον καὶ ἀνθρωπινώτερον χαρακτῆρα, ὁ ἀρχαῖος κόσμος πίπτει καὶ σὺν αὐτῷ ἐκλείπει κατά τε πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἡ περὶ πολιτείας ἰδέα.

Ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐν τῇ περὶ πολιτείας θεωρίᾳ αὐτοῦ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς θεοκρατικῆς ἰδέας.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐμβριθέστερον πρῶτος ἀναπτύξας θεωρίαν περὶ πολιτείας καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἀπὸ *ἐθνικῆς* ὅλως ἀπόψεως, εἶνε ὁ Ἰταλὸς Μακκιαβέλλης, ἀναμιμνήσκων ἡμῖν πλέον ἢ ἅπαξ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πολυβίου, ἢ τὴν τῶν Ρωμαίων ἐν τῇ πράξει. Γεωμετρικῶς μᾶλλον ἀναλύων, οὐχὶ δὲ βασιζόμενος ἐπὶ τῶν ψυχολογικῶν δεδομένων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐστήριξε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ Ἄγγλος Θωμᾶς Ὄββης ἐν τῇ κρατούσῃ τῆς ἀρχαίας πολιτείας ἐννοίᾳ, τεραστίῳ *Λεβιάθαν*, ἀπορροφῶντι πᾶσαν αὐτενέργειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπίσης, συνῳδὰ τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀρχαίας πολιτείας, ἐφιλοσόφησαν περὶ αὐτῆς ὁ Ὁλλανδὸς Σπινόζας, ὁ Γάλλος Ρουσσὼ καὶ οἱ Γερμανοὶ Φίχτης καὶ Ἔγελος, εἰ καὶ ὁ πρῶτος εὐρύτερον παρέχει ὅπως δήποτε ἐνεργείας κύκλον τῇ ἀν-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θρωπίνη ἀτομικότητι. Δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἡ ἑλληνολατινικὴ περὶ πολιτείας θεωρία.

Κατὰ τοιοῦτο πνεῦμα καὶ πρότυπον ἐπίσης διετυπώθησαν κατὰ τοὺς δύο τούτους τελευταίους αἰῶνας ἐν Εὐρώπῃ διάφορα κοινωνιστικὰ συστήματα, τὰ ζητοῦντα τὴν ἀμέσως ὑπὸ τῆς πολιτείας μεταμόρφωσιν πάντων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς οἰκογενείας καὶ καθεξῆς. Αἱ κοινωνιστικαὶ θεωρίαι, ἀποδίδουσαι μείζονα τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ προσήκοντος σημασίαν τῇ πολιτείᾳ καὶ ταῖς ἐνεργείαις αὐτῆς, ἐμφανίζονται ὡς ἡ ἄρνησις τῆς ἀνθρωπίνης ἀτομικότητος, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τῆς ἀπ' αὐτῆς ἀπορρεούσης ἐλευθερίας ἐν ὀνόματι χιμαιρικῆς καὶ παρὰ φύσιν ἰσότητος.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῶν γερμανικῶν λαῶν ἔν τε τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, νέα ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας θεωρία. Τὰ ἀτομικὰ δίκαια ἀνεγνωρίσθησαν μετὰ μείζονος κύρους, ἡ δὲ κηδεμονία τῆς πολιτείας ἐθεωρήθη ἐπιβλαβὴς μᾶλλον ἢ ἐπωφελής. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, τὸ ἄτομον εἶνε τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἧς τὴν ἐποπτείαν μόνον δικαιοῦται νὰ διεκδικῇ ἡ πολιτεία, οὐχὶ δὲ τὴν ἀπόλυτον διεύθυνσιν· οὕτως ἡ δρᾶσις αὐτῆς δέον νὰ περιορισθῇ. Ἐλευθερία συνειδήσεως, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶνε τὰ παρακόλουθα τῆς τάξεως ταύτης· ἡ ἐργασία προσήκει πάσῃ κοινωνικῇ ὁμάδι, ἣν ἐξασφαλίζει μόνον ἡ πολιτεία. Τοιαύτας ἀρχὰς ἀπεφήναντο κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους σὺν πολλοῖς ἄλλοις, ἐν Γερμανίᾳ μὲν ὁ Γουλιέλμος Οὐμβόλδος, ἐν Γαλλίᾳ ὁ Ἀλέξιος Τοκβῖλος καὶ ὁ Λαβουλαίυ, ἐν Ἀμερικῇ ὁ Λεῖβερ, ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Μίλλ καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐντονώτερον ὁ Ἔρβερτος Σπένσερ, προσπαθήσας νὰ καταδείξῃ ὡς ὀλεθρίαν καὶ ἐπιβλαβῆ τὴν εἰς τὰ τοῦ ἀτόμου ἀνάμιξιν τῆς πολιτείας, ἧς ὁ ὅσον ἔνεστι περιορισμὸς ἔσται ὁ θρίαμβος τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Μέση τις θεωρία ἐπίσης περὶ πολιτείας ἐμορφώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου διὰ τοῦ συστήματος τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου Κράουζε, θεωρία συνδιαλλάττουσα τὰς δύο προηγουμένας, μὴ ἐπιτρέπουσα τῇ πολιτείᾳ τὴν ἄμετρον ἐκείνην παντοδυναμίαν τῆς ἀρχαίας, ἀναγνωρίζουσα δὲ εἰς τὸ ἄτομον καὶ εἰς τὰς ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δημιουργουμένας ποικίλας κοινωνικὰς σφαίρας τὴν προσήκουσαν αὐτοβουλίαν καὶ αὐτονομίαν.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀναπτύσσονται καὶ λειτουργοῦσι ποικίλαι ἠθικαὶ δυνάμεις, ὧν ἑκάστη δικαιοῦται νὰ διεκδικῇ ἴδιον καὶ αὐτοτελῆ ἐνεργείας κύκλον. Διευθυνόμεναι αὐταὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀστοχοῦσι, περιορίζεται δ' ἡ ἐλευθέρα αὐτῶν δρᾶσις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀπολύτου αὐτῶν ἐλευθερίας δύναται νὰ προκαλέσῃ κοινωνικὴν σύγκρουσιν. Πρὸς παρακώλυσιν τοῦ ἐνδεχομένου τούτου ἀνταγωνισμοῦ τέτακται ἡ πολιτεία. Αὕτη δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπεμβαίνῃ αὐθαιρέτως, μεροληπτοῦσα ὑπὲρ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως, ἐποπτεύει δὲ μόνον τὴν αὐτόνομον αὐτῶν δρᾶσιν καὶ λειτουργίαν. Τῆς πολιτείας ἄρα ἡ σφαῖρα δὲν πρέπει νὰ ἀπορροφήσῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν σὺν αὐτῇ ἐργαζομένων κοινωνικῶν σφαιρῶν, ὧν τὸ σέβας ἐπιβάλλεται αὐτῇ. Οὕτως ἡ πολιτεία δὲν δικαιοῦται μὲν νὰ πρεσβεύῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ θρήσκευμα, ἀλλ' ὀφείλει ἅμα νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ, ἵνα ἀνήθικόν τι θρήσκευμα ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ τέχνῃ, τῇ βιομηχανίᾳ κτλ. Κατὰ τὴν τοιαύτην θεωρίαν ἄρα πλῆρες ἰσοζύγιον ὑφίσταται μεταξὺ ἀτόμου καὶ πολιτείας, τοῦθ' ὅ περ δὲν συμβαίνει κατὰ τὰς ἑτέρας.

§ 29. Θεωρίαι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Πολιτείας.

Αὗται εἶνε πλεῖσται, ἀλλ' αἱ οὐσιωδέσταται εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

Ἡ *θεοκρατικὴ* θεωρία, καθ' ἣν ἡ πολιτεία τυγχάνει ἄμεσον δημιούργημα τῆς θείας βουλήσεως καὶ δυνάμεως. Αὕτη εἶνε ἡ ἀρχικὴ τῶν λαῶν θεωρία, καθίσταται προνομιοῦχος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐν Ἑλλάδι καὶ Ρώμῃ κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως χρόνους καὶ γίνεται ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ δόγματος «ἀπὸ Θεοῦ πᾶσα ἐξουσία».

Ἡ θεωρία τῆς *βίας*, καθ' ἣν ἡ ἰσχὺς μόνον, οὐχὶ δὲ τὸ δίκαιον καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, ἔμφυτος ροπὴ τῷ ἀνθρώπῳ, εἶνε ὁ δημιουργικὸς παράγων τῆς πολιτείας. Εἶνε ἡ θεωρία τῶν ἀρχαίων Σοφιστῶν καὶ τῶν πλείστων ὑλιστικῶν καὶ ἐμπειρικῶν συγγραφέων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ θεωρία τῆς *Συνθήκης*, καθ' ἣν ἡ πολιτεία, ὅπως καὶ ἡ κοινωνία, ἐδημιουργήθη δι' ἀμοιβαίας τῶν ἀνθρώπων συνεννοήσεως, διὰ τῆς ἐλευθέρας αὐτῶν βουλήσεως πρὸς πρόληψιν ἀναποδράστου καταστροφῆς, (bellum omnium contra omnes), ἢ πρὸς ἀμοιβαίαν ἐπικουρίαν, ἕνεκα ἀνεπαρκείας τῶν ἐν φυσικῇ καταστάσει ἔτι διαβιούντων ἀνθρώπων.

Ἡ *ὀργανικὴ* θεωρία. Κατὰ ταύτην ὁ ἄνθρωπος εἶνε ζῷον κοινωνικόν. Συνέστη ἡ κοινωνία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁρμὴν τῆς ἐμφύτου κοινωνικότητος, ἀκαταναγκάστως. Ὡς πρώτη δ' αὐτῆς ἐκδήλωσις ἐν μικρογραφίᾳ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ οἰκογένεια.

§ 30. Δυνάμεις τῆς Πολιτείας.

Τὴν δύναμιν αὐτῆς ἀρύεται ἡ πολιτεία οὐ μόνον ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ συνθηκῶν τινων, συντελουσῶν πρὸς τοῦτο. Οὕτως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς μονιμότητος, κατὰ πρῶτον λόγον ἡ φύσις τοῦ *ἐδάφους*, ἡ ποσότης καὶ ποιότης τῶν κατοίκων, ἡ *φυλή*, ἡ θρησκευτικὴ αὐτῆς συνείδησις καὶ ἐπὶ τέλους τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος.

§ 31. Πολίτευμα.

Τὸ πολίτευμα ἐστὶν ἡ πολιτεία. Τοῦτο εἶνε ὁ θεμελιώδης αὐτῆς νόμος, περιλαμβάνων τὰς μεταξὺ τοῦ συνόλου καὶ ἑκάστου τῶν μελῶν αὐτοῦ λειτουργούσας σχέσεις. Τὸ πολίτευμα ἐκδηλοῖ πρωτίστως τὸν χαρακτῆρα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ κατάστασιν ἐν δεδομένῃ ἱστορικῇ περιόδῳ. Οὐδεμία πολιτικὴ κοινωνία δύναται εὐκόσμως νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ πολιτεύματος, ἂν δὲ τοῦτο δὲν ἦνε ἐγγράφως διατετυπωμένον, ὑφίσταται σιωπηρῶς, ἀπορρέον ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἐθίμων τοῦ ἔθνους. Τὸ πολίτευμα ὁρίζει τὴν ἔκτασιν καὶ τὰ ὅρια τῆς πολιτικῆς ἑκάστου ἐνεργείας, τὰ πρώτιστα αὐτοῦ δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Τὸ πολίτευμα τυγχάνει ὂν ἡ πρωτίστη ἐκδήλωσις τοῦ πολιτικοῦ βίου λαοῦ τινος, κατ' ἀνάγκην ἄρα παρακολουθεῖ τὰς ποικίλας περιπετείας αὐτοῦ, εἰνέ τι ἄρα σχετικόν, δεκτικὸν ἑκάστοτε μεταρρυθμίσεων καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βελτιώσεων. Τούτου τεθειμένου, οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἀπολύτου, περὶ καλλίστου πολιτεύματος. Τὸ πολίτευμα ἐπίσης, ἐκδηλοῦν τὸ ἦθος, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ, παρ' ᾧ λειτουργεῖ, εἶνε πιστὸν παραγόμενον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ὡς ἐκ τούτου δὲν παραχωρεῖται παρὰ λαοῦ τινος εἰς ἕτερον, πρὸς οὗ τὰς ἕξεις καὶ τὰς ροπὰς εἶνε ἀνάρμοστον.

§ 32. Μορφαὶ τῆς πολιτείας.

Ἡ πολιτεία ἐμφανίζεται ὑπὸ ποικίλας μορφάς, παραλλασσούσας ἑκάστοτε. Ἀλλ' αἱ πρῶτισται τυγχάνουσι τρεῖς, ὡς ἐγένοντο ἔκπαλαι ἀποδεκταὶ παρὰ τῶν πολιτειοδιφῶν. Αὗται εἶνε αἱ ἑπόμεναι.

Μοναρχία· ἡ ἀρχαιοτάτη μορφὴ τῆς πολιτείας, ἐρειδομένη ὁτὲ μὲν ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ὁτὲ δὲ ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐνίοτε ἐπ' ἀμφοτέρων σύναμα. Πρότυπον τοιαύτης μοναρχίας εἶνε ἡ ἀνατολική. Συνήθως αὕτη εἶνε ἡ *κληρονομική*. Ἐρειδομένη δ' ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς, καλεῖται *αἱρετὴ* μοναρχία. Ἡ πάλαι πολωνικὴ μοναρχία εἶνε τὸ πρότυπον τοῦ εἴδους τούτου. Παρέκβασις τῆς μοναρχίας εἶνε ἡ *τυραννίς*.

Ἀριστοκρατία. Ἐν μὲν τῇ μοναρχίᾳ ἡ πολιτικὴ δύναμις ἀπορρέει ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἑνός, ἀλλ' ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἐρείδεται ἐπὶ τῶν ὀλίγων. Οὗτοι εἶνε οἱ ἄριστοι λόγῳ καταγωγῆς, γένους, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκλογῆς. Ἡ ἀριστοκρατία ὁτὲ μὲν εἶνε θρησκευτική, ὁτὲ στρατιωτικὴ καὶ ὁτὲ πολιτική. Ἐνίοτε ὁ πλοῦτος εἶνε παράγων τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτείας. Αὕτη δ' εἶνε τὸ χείριστον εἶδος. Παρέκβασις τῆς ἀριστοκρατίας εἶνε ἡ *ὀλιγαρχία*.

Δημοκρατία· τὸ σχετικῶς προσεγγίζον μᾶλλον πρὸς τὴν λογικὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πολίτευμα, ἀλλ' ἀπαιτοῦν πρὸς πραγμάτωσιν τὸ προσῆκον κοινωνικὸν ἦθος. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν πολλῶν. Ηὐδοκίμησεν ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν· ἀπό τινος δὲ χρόνου λειτουργεῖ εὐκόσμως ἐν τῇ ἀμερικανικῇ Συμπολιτείᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἐπὶ τέλους ἐν Γαλλλίᾳ. Ἡ δημοκρατικὴ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἰδέα κατίσχυσε σήμερον τέλεον ἐν τῇ συνειδήσει τῆς νέας κοινωνίας. Παρέκβασις τῆς Δημοκρατίας εἶνε ἡ *ὀχλοκρατία*.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 33. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα.

Συνταγματικὸν λέγεται συνήθως τὸ πολίτευμα, τὸ συντεθειμένον ἐκ τῶν τριῶν κυρίων πολιτειακῶν εἰδῶν, τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ. Θεωρεῖται πλάσμα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίᾳ μορφωθὲν καὶ ἀναπτυχθέν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἦτο ἄγνωστον· ἔτυχε μὲν ποιᾶς τινος πραγματώσεως ἐν Σπάρτῃ, ἔσχε δὲ θεωρητικοὺς τοὺς δοκιμωτάτους τῶν πολιτειογράφων. Σήμερον κατέστη, πολλάκις μέχρις ὑπερβολῆς, τὸ κοινότατον τῶν λειτουργούντων ἐν Εὐρώπῃ πολιτειακῶν εἰδῶν, ἀλλὰ δὲν ηὐδοκίμησε πανταχοῦ, μὴ ὑποβοηθησάντων τῶν πρὸς τοῦτο προσηκόντων ὅρων.

Περὶ πολιτείας συγγράμματα.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων.

Πλατωνος Πολιτεία, Νόμοι, Κριτίας.

Αριστοτελους Πολιτικά.

Κικερωνος de Republica.

Ἐκ τῆς χριστιανικῆς περιόδου.

Αυγουστινου de Civitate Dei.

Thomas Ab Aquino, De regimine Principum.

Ἐκ τῶν νεωτέρων.

Machiavelli, I tre libri de'Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio — Il Principe.

Bodinus, de la République.

Hobbes (Th.), de Cive, Leviathan.

Spinoza, Tractatus politicus κτλ.

Locke, Two treatises on Government.

Montesquieu, L'Esprit des Lois.

Rousseau, le Contrat social κτλ.

Humboldt (W.), Ideen zu einem Versuche, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen.

Benjamin Constant, Cours de politique constitutionnelle avec une introduction et des Notes par Ed. Laboulaye.

Dahlmann, Die Politik auf den Grund und das Mass der gegebenen Zustände zurückgeführt.

Waitz, Grundzüge der Politik.

Gneist, Das heutige englische Verfassungs=und Verwaltungsrecht—das Englische Parlament.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ZACHARIAE, Vierzig Bücher vom Staate.

VON MOHL (R), Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften — Encyclopädie der Staatswissenschaften — Staatsrecht, Völkerrecht und Politik

EOETVOES (S.), Der Einfluss der herrschenden Ideen des 19 Jahrhunderts auf den Staat.

DE TOCQUEVILLE (A.), La démocratie en Amerique — L'ancien régime et la Révolution.

LEO (H.), Studien und Skizzen zu einer Naturlehre des Staates.

FRANZ (C.), Die Naturlehre des Staates als Grundlage der Staatswissenschaft.

LIEBER, Political ethics. On civil liberty and self — government.

MILL, On Liberty — Consideration on sepresentative government.

LABOULAYE, L'État et ses limites.

AHRENS, Organische Staatslehre.

ERDMANN, Philosophische Vorlesungen über den Staat.

ROHMER, Lehre von den politischen Parteien.

BLUNTSCHLI, Psygologische Studien über Staat und Kirche. Die Lehre vom modernen Staat. Politik als Wissenschaft.

VON HOLZENDORF (Fr.) die Principien der Politik.

VON STEIN (L.), die Verwaltungslehre.

GAREIS (E.), Allgemeines Staatsrecht.

MARQUARDSEN, Politik (ἀμφότερα ἐν τῷ Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart in Monographieen, herausgegeben von H. Marquardsen).

PARIEU, Principes de la science politique.

Σὺν τούτοις τὸ ἑνδεκάτομον deutsches Staatswörterbuch von Bluntschli und Brater.

BLOCK (M.), Dictionnaire de la politique κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου ἢ τῆς νομικῆς Ἐπιστήμης.

§ 34. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ἐν γένει.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἑρμηνευταὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν νόμων ἀναφαίνονται καὶ παρὰ τοῖς ἥκιστα προηγμένοις λαοῖς, λειτουργοὶ τῆς εὐνομίας καὶ τῆς τάξεως. Οἱ Ρωμαῖοι ἔλεγον: Jurisprudentia est divina-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

rum atque humanarum rerum notitia; justi atque injusti scientia » (1). Ὁ ὁρισμὸς οὗτος, εἰ καὶ μὴ ἀκριβής, δεικνύει τὴν σημασίαν, ἣν ἡ νομικὴ ἐπιστήμη διεκδικεῖ παρὰ τοῖς λαοῖς, οἵτινες τοὺς λειτουργοὺς τοῦ θείου καὶ τοὺς λειτουργοὺς τοῦ κοινωνικοῦ νόμου ἔθηκαν ἀείποτε ἐν ἴσῃ μοίρᾳ.

Τὸ δίκαιον εἶνε ζωή. Ἡ δ' ἐπιστήμη αὐτοῦ εἶνε ἀναπόφευκτος εἰς ὅλον τὸν κοινωνικὸν βίον. Οὐδεμία κοινωνία δύναται νὰ συντηρηθῇ καὶ λειτουργήσῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἄνευ τοῦ δικαίου. Ἡ ἀκριβὴς ἄρα γνῶσις τῶν κανόνων αὐτοῦ εἶνε ἀναγκαία. Καὶ δὲν συμβαίνει τοῦτο διὰ τὰ καθεστῶτα, διὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους. Ἐν τῇ πλήρει γνώσει τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν κανόνων αὐτοῦ, διεξάγεται συγχρόνως σιωπηλὴ ἐργασία ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ τοῦ ἐπιστήμονος πρὸς μεταρρύθμισιν τῶν τυχὸν ἐλλείψεων, ἃς ἤθελε καταδείξῃ ἡ πεῖρα τοῦ χρόνου καὶ ἡ βάσανος τῆς ἐπιστήμης. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐξεταζομένη ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, εἶνε μία τῶν σπουδαιοτάτων.

Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν εἶνε εὐχερῶς προσιτή· οὐδ' ἀπαιτεῖται μόνον θεωρητικὴ γνῶσις· οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτῆς καὶ οἱ λειτουργοὶ δέον νὰ ἦνε πεπροικισμένοι διὰ βαθείας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνώσεως. Πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου ἀπαιτεῖται ἀσφαλὴς κρίσις, πνευματικὴ ὀξυδέρκεια. Βεβαίως δὲν εἶνε ἐμπειρικὴ ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ἐν τούτοις δὲν ἐπιτρέπει αὐθαιρέτους ὑποθέσεις· αὐστηρὰ οὖσα, ὡς μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἔχει καὶ τὰ πορίσματα τοιαῦτα. Δικαίως ὁ Λεϊβνίτιος παρέβαλλε τοὺς Ρωμαίους νομομαθεῖς πρὸς τοὺς γεωμέτρας (2). Ἐν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ δὲν ἐπαρκεῖ μόνη ἡ μάθησις· ὁ λειτουργὸς τῶν νόμων ἀντλεῖ ἐξ αὐτῆς μόνον τὴν γνῶσιν τῶν κανόνων, τῶν γενικῶν γραμμῶν τοῦ δικαίου· ἀλλ' ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν νόμων ὁποία δυσχέρεια! Δέον νὰ κατανοήσῃ ἀκριβῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τοῦτο δ' εἶνε ἀποτέλεσμα μελέτης καὶ πείρας. Ἡ κοινωνία, ἐν ᾗ κέκληται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον, παρίστησι πολλάκις παράδοξον, δυσερμήνευτον πανδαιμόνιον, ἐν ᾧ τὸ ἀγαθὸν συγκρούεται πρὸς τὸ

(1) Just. § 1 de just. et jure.

(2) Dixi saepius post scripta geometrarum nihil exstare quod vi ac subtilitate cum romanorum jurisconsultorum scriptis comparari possit; tantum servi inest, tantum profunditatis.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κακόν, τὸ δίκαιον πρὸς τὸ ἄδικον ἐν καταχθονίῳ συγχύσει, δυσχερὴς δὲ πολλάκις ἡ διάκρισις αὐτῶν. Ὁ δὲ νομομαθής, ὁ πεφωτισμένος, ὁ ἀληθῶς πεπειραμένος, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ νόμου δέον νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἄκραν αὐτοῦ ὀξυδέρκειαν ἐν τῇ ἐξευρέσει τῆς ἀληθείας. Ἡ ἐργασία δ' αὕτη οὐ μόνον εἶνε δυσχερής, ἀλλὰ καὶ ἐνέχει ὑψίστην κοινωνικὴν σημασίαν. Ἐρρήθη *res judicata pro veritate est*. Ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο, τὸ τόσῳ κολακευτικὸν διὰ τὸν δικαστήν, ἐπιβάλλει αὐτῷ ἀντίστοιχα καθήκοντα. Ἀληθὴς ἄρα νομομαθὴς εἶνε ἐξίσου ὠφέλιμος τῇ τε ἐπιστήμῃ καὶ τῇ κοινωνίᾳ, λειτουργὸς τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας καὶ χάριτος. Εἰς τὰ ἀπόρρητα τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου, εἰς τὴν σκοτεινὴν καὶ ἀμφισβητουμένην ἔκφρασιν τοῦ νόμου, αὐτὸς παρέχει τὸ ἀληθὲς πνεῦμα, καθίστησιν αὐτὸν ζωντανὸν καὶ δρῶντα παράγοντα τῆς ἀνθρωπίνης τάξεως καὶ ἀλληλεγγύης.

§ 35. Ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς κοινωνίας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς φύσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, καθίσταται αὕτη αὐτοδικαίως μία τῶν πρώτων ἐπιστημῶν, τελεῖ δὲ μίαν τῶν ὑψίστων λειτουργιῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Εἶνε ἐξαίρετον ἠθοποιητικὸν σχολεῖον, τοιοῦτον ἀναγνωρισθὲν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἠμιπεπολιτισμένων λαῶν. «Nihil est hominis nobili dignius quam cognitionem juris», εἶπεν ὁ Οὔγων Γρότιος Θεματοφύλαξ τῆς τάξεως ὁ νομομαθής, εἴτε ὡς ἐπιστήμων, εἴτε ὡς δικαστής, εἴτε ὡς συνήγορος, διεκδικεῖ μεγάλα δικαιώματα· ἀλλ' ἅμα ὑπέχει καὶ τὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα.

Ἡ σπουδὴ τοῦ δικαίου ἐξεγείρει πρὸς εὐγενεῖς καὶ γενναίας σκέψεις καὶ πράξεις τὴν ψυχὴν τοῦ ἀφοσιουμένου, ρυθμίζει τὸ ἦθος, ἐμπνέει τὸ αἴσθημα τῆς προσωπικῆς ἀξιοπρεπείας ἐν τῇ συναισθήσει τῆς φιλανθρώπου ἀποστολῆς αὐτοῦ, διδάσκει τὴν δικαιοσύνην, τουτέστι τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ δίκαια παντὸς μέλους τῆς κοινωνίας. Ὡς ἐπιστήμη τυγχάνει ἐκ τῶν πρώτων· κατὰ τὸν θεοκρατικὸν μέσον αἰῶνα αἱ νομικαὶ σχολαὶ ἔπονται ταῖς θεολογικαῖς, προηγοῦνται δὲ τῶν λοιπῶν. Οἱ μῦσται αὐτῆς ἐπρωταγωνίστησαν ἀείποτε ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ δράσει, ipso jure καταλαβόντες τὰς ὑψίστας τῶν θέσεων· περιβεβλημένοι τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἠθικὴν τήβεννον τοῦ ἑρμηνευτοῦ καὶ τοῦ μυσταγωγοῦ τοῦ δικαίου, κατέστησαν ὑπέροχοι λόγῳ ἐπιστήμης, πείρας.

Ὁ Οὐλπιανὸς ἔλεγε περὶ τῶν νομομαθῶν: «Justitiam namque colimus, et boni et aliqui notitiam profitemus, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes; bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere sapientes» (1). Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο, πρὸς τὴν γενναίαν ταύτην κοινωνικὴν ἀποστολὴν καὶ δρᾶσιν, δὲν ἐπαρκοῦσι μόνον ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ταύτῃ παρακόλουθος καὶ συλλειτουργὸς ἐμπειρία. Οὐ σμικρὸν ὁ νομομαθὴς θέλει καταστῇ ἄξιος τοῦ καθολικοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς *ἠθικότητος*. Αὕτη θέλει καταστῇ αὐτῷ ἐπίσης ἐπίκουρος, ὅσον καὶ ἡ ἐπιστήμη. Καθωπλισμένος διὰ τῆς συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος, ἥκιστα θέλει πλανηθῇ ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀγῶνι. Ἡ ἔλλειψις ἠθικῆς συνειδήσεως εἶνε ἐξίσου ὀλέθρια, ἄγουσα εἰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, τὴν μὴ προσήκουσαν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, ὅσον καὶ ἡ ἄγνοια ἢ ἡ παρανόησις αὐτοῦ. Ὁ ἐλλιπὴς τὸν νοῦν καὶ ὁ ἐλλιπὴς τὸ αἴσθημα συναντῶνται ἐπὶ τὸ αὐτό· εἶνε δ' ἐξίσου ὀλέθριοι. Ὁ Σοφιστὴς ἐδίδασκε τοὺς νεανίσκους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος *τὸν ἥττονα λόγον κρείττονα ποιεῖν*. Κοινωνία, ἥτις ἤθελεν ἀσπασθῇ καὶ ἐφαρμόσῃ ἐν τῷ βίῳ αὐτῆς τὸ ἀνόσιον τοῦτο δόγμα διὰ τῶν λειτουργῶν τῆς ἠθικῆς τάξεως, εἶνε κατεστραμμένη. Πάντοτε ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν ἡ νόσος αὐτῶν καὶ ἡ ἐπικειμένη καταστροφὴ ἐσημάνθησαν διὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν λειτουργῶν αὐτῆς (2).

(1) De justitia et jure Fr. 1.

(2) Τὸ φαινόμενον τῆς ἐκτροπῆς ἀπὸ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐνίων λειτουργῶν τῆς δικαιοσύνης ἐστιγματίσθη πολλάκις παρὰ τῶν λαῶν. Ἤδη ἐπ' αὐτῶν τῶν Ρωμαίων ἐφέρετο ἀνὰ τὰ στόματα: «dolus malus abesto et jurisconsultus». Ἐν τῷ πρὸς τιμὴν νομοδιδασκάλου τινὸς μεσαιωνικῷ ὕμνῳ ἐψάλλετο τὸ ἑξῆς δίστιχον:

«Advocatus et non latro
res miranda propulo».

Παρὰ Γερμανοῖς ἐπίσης εἶνε συνήθης ἡ ἔκφρασις «Juristen sind böse Christen». Ὁ λαὸς δικαίως ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν νομομαθῶν σὺν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτῶν μορφώσει καὶ ἠθικὴν φύσιν. Ὡς ἐρρήθη ἤδη, μόνον διὰ τῆς συνεργασίας ταύτης δύναται ὁ νομομαθὴς νὰ καταστῇ τέλειος, ἄρτιος, ἀνευρίσκων καὶ ἑρμηνεύων τὸν νόμον, οἱονεὶ ἐνσάρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ ὅρκος τοῦ θεμιστοπόλου ἔστω ἡ ἀληθὴς ὁμολογία τῶν μυσταγωγῶν τῆς δικαιοσύνης. (1) Ἐν τῇ πραγματώσει τῶν ὑπεσχημένων καθίστανται οὗτοι οὐ μόνον λειτουργοὶ καὶ ἑρμηνευταὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ πρωτίστως θεματοφύλακες τῆς τάξεως, πρόμαχοι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Διαίρεσις τῆς Ἐπιστήμης τοῦ θετικοῦ Δικαίου

§ 36. Περὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Ὡς ἐρρήθη ἤδη, τὸ φυσικὸν δίκαιον, πραγματούμενον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἱστορικῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων, καθίσταται *θετικόν*. Τὸ τοιοῦτο δίκαιον δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἀπολύτως, νὰ ἐρευνηθῇ ἀφῃρημένως, ἀλλὰ συγκεκριμένως, οἷον ὡρίσθη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπὸ τῆς κοινῆς βουλήσεως. Τὸ θετικὸν δίκαιον φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ

κωσις αὐτοῦ, μὴ τετυφλωμένος ὑπό τε τῆς ἀγνοίας τοῦ νόμου καὶ ὑπὸ τῆς διαφθορᾶς τῆς καρδίας, ἅτινα ἀμφότερα δύνανται νὰ ἐπενέγκωσι τὸ ἀντίθετον τοῦ ζητουμένου ἀποτέλεσμα, τουτέστι τὴν πλημμελῆ κατανόησιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου. Συμπεραίνεται ἄρα, ὅτι ἡ πολιτεία πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν δικαστῶν καὶ δικηγόρων δὲν πρέπει ν' ἀποβλέπῃ μόνον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, ἀλλ' ἅμα καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ποιότητα.

(1) « Ἐπειδὴ ἡ διάσημος τῶν νομοδιδασκάλων Σχολὴ τῇ τοῦ Πρυτάνεως ἐπινεύσει » εἰς τοὺς ἑαυτῆς διδάκτορας ἐγκρῖναί με κατηξίωσεν, αὐτῇ τε καὶ τῇ Πρυτανείᾳ δημο» σίᾳ πίστιν δίδωμι τήν δε. Περὶ μὲν τὴν τῶν νόμων ἐπιστήμην ἀεὶ σπουδάσειν καὶ » ἀκριβῶσαι ταύτην παντὶ σθένει πειράσεσθαι· ἐν δὲ δίκαις ἀεὶ τῷ δικαίῳ καὶ ἴσῳ χρή» σεσθαι ὁδηγῷ, μήτ' εὐνοίᾳ, μήτ' ἔχθει ἐν τῷ διαγιγνώσκειν καὶ νέμειν τὸ δίκαιον παρα» γόμενος. Ὃ δ' ἂν εἰδῶ δίκαιον ὂν καὶ ἴσον, τοῦθ' ἁπλῶς καὶ κατὰ συνείδησιν ἀεὶ χρη» ματιεῖν τοῖς πυνθανομένοις· οἷς δ' ἂν ἐμαυτὸν παράσχω συνήγορον, τούτων, κἂν » πλούσιοι τύχωσιν ὄντες, κἂν πένητες, σπουδῇ ἴσῃ καὶ πίστει ὁμοίᾳ ὑπερνικήσειν. Τὸ » δὲ σύνολον, καὶ διδάσκων, καὶ δικάζων, καὶ συμβουλεύων, καὶ δικηγορῶν ἢ δικογρα» φῶν, καὶ πᾶν ποιῶν ὅ τι ἂν ἔργον ᾖ τῶν περὶ νόμους ἐσπουδακότων, εἰς μείζονα δόξαν » Θεοῦ ποιήσειν ἀεί, εἰς κραταίωσιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς κοινὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφέλειαν » καὶ τῆς πολιτείας συντήρησιν καὶ ἐμπέδωσιν. Ταύτην μοι τὴν ἐπαγγελίαν ἐπιτελοῦντι » εἴη ὁ Θεὸς ἀρωγὸς ἐν τῷ βίῳ ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαοῦ, παρ' ᾧ λειτουργεῖ, ἐκδηλοῖ τὴν βούλησιν αὐτοῦ, τούτου δ' ἕνεκα δὲν φέρει τὸν αὐτὸν καθ' ὅλα τὰ ἔθνη χαρακτῆρα· εἶνε *τοπικὸν* καὶ *ἱστορικόν*. Τὸ θετικὸν δίκαιον κανονίζει τὰ ἀμοιβαῖα τῶν κατοίκων χώρας τινὸς καθήκοντα καὶ δικαιώματα, καθορίζει τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, τὰς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς πολιτείας πρός τε ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον. Εἶνε τὸ συντεταγμένον καὶ καθωρισμένον δίκαιον, ὅ περ λαός τις *καθωρίσατο ἑαυτῷ* (1).

§ 37. Πηγαὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Οἱ κανόνες τοῦ θετικοῦ δικαίου ἀπορρέουσιν ἐν γένει μὲν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, συγκεκριμέναι ὅμως πηγαὶ αὐτῶν εἶνε αἱ ἀκόλουθοι :

1) *Ἄμεσοι πηγαί* :

α') Τὸ ἔγγραφον δίκαιον, ὁ *νόμος*, ὅστις εἶνε τὸ σύνολον τῶν διατάξεων, τῶν κανονιζουσῶν τὰς ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς τὸ ὅλον. Ὁ ἔγγραφος νόμος ὁτὲ μὲν εἶνε ἔργον νομοθέτου, ὁτὲ δὲ ἐπιτροπείας, καθοριζομένης εἴτε ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἴτε ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατ' ἄμεσον ἢ ἔμμεσον τρόπον.

β') Τὸ *ἔθιμον*, τὸ ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ ἀπορρέον καὶ ἐπανειλημμένως ἤδη ἀναγνωρισθὲν καὶ κυρωθὲν δίκαιον, ὑποχρεοῦν τοὺς ἐν ὡρισμένῃ γεωγραφικῇ ἐκτάσει οἰκοῦντας καὶ συνδεδεμένους ἀλλήλοις διὰ κοινῶν φυλετικῶν δεσμῶν.

2) *Ἔμμεσοι πηγαί* :

α') Ἡ *διδασκαλία τῶν νομοδιδασκάλων*, τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἐρευνώμενον, ἀναλυόμενον καὶ παρασκευαζόμενον δίκαιον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν τε κανόνων τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ὡς καὶ τῶν καθεστηκότων ἐθίμων καὶ νόμων. (Ἐν Ρώμῃ auctoritas Prudentum, ἐν Γερμανίᾳ Recht der Wissenschaft).

β') Ἡ *νομολογία τῶν δικαστηρίων*. Ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἔννοια τοῦ νόμου δὲν εἶνε σαφής, τὰ ἀνώτατα δικαστήρια καλοῦνται νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν τὴν προσήκουσαν ἔννοιαν. Ἀπόλυτος ἐμπιστοσύνη

(1) Quod populus ipse sibi posuit vel constituit.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὴν πηγὴν ταύτην εἶνε ἐνίοτε ἐπισφαλής· ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν εἶνε ἀναξία λόγου (Leges in scholis deglutiuntur, in palatiis digeruntur).

§ 38. Κλάδοι τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Τὸ θετικὸν δίκαιον ἐμφανίζεται ποικιλομόρφως ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, καθ' ὅσον ποικίλαι ἐκδηλοῦνται αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων σχέσεις. Ἐν γένει δ' αὐταὶ παρίστανται διττῶς: ὁτὲ μὲν ὡς καθήκοντα καὶ δικαιώματα τῶν ἰδιωτῶν πρὸς ἀλλήλους, ὁπότε καὶ συμπεριλαμβάνονται ἐν ἰδίᾳ σφαίρᾳ, τῇ ἰδιωτικῇ, ἐξ οὗ καὶ τὸ αὐτὰς κανονίζον δίκαιον καλεῖται *ἰδιωτικόν*· ὁτὲ δὲ μεταξὺ τοῦ συνόλου, τῆς πολιτείας καὶ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἢ ἑτέρων πολιτειῶν καὶ τῶν μελῶν αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτο δίκαιον καλεῖται *πολιτικὸν* ἢ *δημόσιον* δίκαιον· ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς δύο κατηγορίας: τὴν τοῦ *ἐσωτερικοῦ* δημοσίου δικαίου καὶ τὴν τοῦ *ἐξωτερικοῦ*, ὃ περ καλεῖται καὶ *διεθνὲς* δίκαιον, διαιρούμενον εἰς *δημόσιον* διεθνὲς καὶ εἰς *ἰδιωτικὸν* διεθνὲς δίκαιον.

§ 39. Ἰδιωτικὸν δίκαιον. — Ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ.

Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον εἶνε τὸ σύνολον τῶν κανόνων, τῶν κανονιζόντων τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν προσώπων, φυσικῶν καὶ τῶν κατ' ἀπομίμησιν νομικῶν, μὴ ἐξαιρουμένης ἐνίοτε καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν ὑποδιαιρέσεων αὐτῆς, τοῦ δήμου, τῆς ἐπαρχίας. (Privatum jus est quod ad singulorum utilitatem pertinet). Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀποτελεῖ οὐσιωδέστατον τμῆμα πάσης νομοθεσίας· εἶνε δὲ καὶ τὸ πρωιμώτερον σχηματιζόμενον ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν, ἅτε τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων ἀναπτυσσομένων πρωιαίτερον. Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐξασφαλίζεται ἐν τῇ πραγματώσει αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δημοσίου. (Jus privatum latet sub tutela juris publici) (1).

(1) Εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ὑπήγοντο ἄλλοτε ἐξαιρετικά τινα ἰδιωτικὰ δίκαια, μὴ ἀπορρέοντα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ταῦτα ἐξηκολούθουν κανονίζοντα τὰς σχέσεις προσώπων τινῶν φυσικῶν τε καὶ νομικῶν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων· ἀλλὰ δὲν βασίζονται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσονομίας. Τοιαῦτα εἶνε τὸ δίκαιον τῶν ἡγεμόνων, τῶν εὐγενῶν, τῶν χωρικῶν, τῶν εὐαγῶν σωματείων, τῶν πόλεων, τῶν Ἰουδαίων κτλ. Ἡ νεωτέρα νομοθεσία βασίζεται ἐπὶ τῆς ἰσονομίας, τείνουσα πρὸς τὴν ἑνότητα τοῦ δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ ἀναπτύσσονται αἱ ἀκόλουθοι ὑποδιαιρέσεις:

α') *Δίκαιον προσώπων*. Εἶνε τὸ κανονίζον τὰς σχέσεις τῶν ἔν τινι χώρᾳ προσώπων, τὰ τῆς ἡλικίας, τοῦ γένους, τῆς ἰθαγενείας κτλ.

β') *Δίκαιον πραγμάτων*. Καθορίζει τὰς μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου (πράγματος ὑλικοῦ καὶ ἀψύχου) πολλαπλᾶς σχέσεις. Τοιαῦται εἶνε: *Κυριότης, Νομή, Δουλεῖαι, Ἐμφύτευσις, Ἐπιφάνεια, Ὑποθήκη* κτλ.

γ') *Οἰκογενειακὸν Δίκαιον*, ὑποδιαιρούμενον εἰς τὸ κυρίως οἰκογενειακὸν καὶ τὸ *κληρονομικὸν* δίκαιον, τὸ κανονίζον τὰς σχέσεις τοῦ γάμου, τῆς ἀνδρικῆς καὶ πατρικῆς ἐξουσίας, τὰς τῆς κηδεμονίας, τῆς προικός, τοῦ διαζυγίου, καὶ τὰς τῆς κληρονομίας, ἐξ *ἀδιαθέτου* ἢ ἐκ διαθήκης.

δ') *Δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν*. Ἔχει ἀντικείμενον τὰς σχέσεις τῆς ἐνεργείας προσώπων ἐν κοινωνικῇ ἀλληλεγγύῃ καὶ συναλλαγῇ διατελούντων.

§ 40. Πολιτικὴ Δικονομία.

Αὕτη περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν νομικῶν διατάξεων, τῶν ὁριζουσῶν τοῖς ἰδιώταις τίνα πορείαν δέον ν' ἀκολουθήσωσι καὶ τίνων τρόπων νὰ ποιήσωνται χρῆσιν πρὸς διεκδίκησιν τῶν δικαίων αὐτῶν ἐν περιπτώσει παραβιάσεως ἢ προσβολῆς. Ἡ πολιτικὴ δικονομία εἶνε τὸ ἀναπόφευκτον συμπλήρωμα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ὁ ἐντεταλμένος ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ κρίνῃ καὶ ἀποφασίσῃ περὶ ἀμφισβητουμένου δικαίου εἶνε ὁ δικαστής, ὅστις δέον νὰ διατελῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἀνεξάρτητος πάσης ἐπιδράσεως τῆς κοινωνίας, τῆς νομοθετικῆς ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.

§ 41. Δημόσιον δίκαιον. — Ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ.

Δημόσιον δίκαιον καλεῖται τὸ σύνολον τῶν κανόνων, τῶν ρυθμιζόντων τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν καὶ τῆς πολιτείας· (Publicum jus est quod ad statum rei publicae spectat). Ἄνευ δημοσίου δικαίου ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ εὐκόσμως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ δημόσιον δίκαιον διαιρεῖται εἰς *ἐσωτερικὸν* καὶ εἰς *ἐξωτερικὸν* (διεθνὲς δίκαιον).

§ 42. Ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον.

Τοῦτο ὑποδιαιρεῖται ὡσαύτως εἰς *πολιτικὸν* (συνταγματικὸν) καὶ *διοικητικόν*.

Τὸ πρῶτον εἶνε τὸ σύνολον τῶν διατάξεων, τῶν περιλαμβανομένων ἐν τῷ θεμελιώδει Νόμῳ τῆς πολιτείας, ἐξασφαλιζουσῶν ἑκάστῳ πολίτῃ τὰ προσήκοντα δικαιώματα καὶ κανονιζουσῶν τὰς πρὸς τὸ σύνολον σχέσεις αὐτοῦ καὶ ὑποχρεώσεις.

Πρὸς εὔκοσμον καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν χρεία ἐποπτείας, *διοικήσεως*. Οἱ τὴν λειτουργίαν ταύτην ρυθμίζοντες κανόνες ἀποτελοῦσι τὸ *διοικητικὸν* δίκαιον.

§ 43. Ἐξωτερικὸν δημόσιον (διεθνὲς δίκαιον). Ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ.

Τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη ἀποτελοῦσιν ἠθικὰς ὁμάδας, συνδεδεμένας ἀλλήλαις διὰ κοινῶν σχέσεων καὶ συμφερόντων. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτο νὰ ἔχωσιν ἴδιον δίκαιον, κανονίζον ἑκάστοτε τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις καὶ τὰς τῶν εἰς αὐτὰ ἀνηκόντων μελῶν, τῶν πολιτῶν.

Τὸ δίκαιον τοῦτο ὑποδιαιρεῖται εἰς διεθνὲς *δημόσιον* καὶ διεθνὲς *ἰδιωτικὸν* δίκαιον. Ἀμφότερα δὲ βασίζονται ἐπὶ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν συνθηκῶν.

Τὸ μὲν δημόσιον διεθνὲς δίκαιον κανονίζει τὰς μεταξὺ πολιτειῶν, ὡς ἠθικῶν προσώπων, σχέσεις, τὸ δὲ διεθνὲς ἰδιωτικὸν τὰς μεταξὺ ἰδιωτῶν διαφόρου ἐθνικότητος καὶ πολιτείας. Καὶ τὰ μὲν ζητήματα τοῦ πρώτου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λυόμενα μέχρι τῆς σήμερον διὰ τοῦ πολέμου, δέον νὰ λύωνται διὰ τῆς διαιτησίας (διπλωματικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς)· τὰ δὲ τοῦ δευτέρου διὰ τῶν δικαστηρίων ἢ διαιτητικῶν τρόπων.

§ 44. Ἕτεροι Κλάδοι τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ποινικόν, Ἐμπορικόν, Ἐκκλησιαστικόν.

Παρὰ τοὺς μέχρι τοῦδε σκιαγραφηθέντας κλάδους τῆς ἐπιστήμης τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀναπτύσ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σονται καὶ ἄλλοι, οὓς κανονίζουσιν εἰδικαὶ διατάξεις. Ἀναπτύσσεται ἄρα ἐκ τούτων ἴδιον δίκαιον. Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τυγχάνουσι τὸ *Ποινικὸν* δίκαιον, τὸ *Ἐκκλησιαστικὸν* καὶ τὸ *Ἐμπορικόν*, ἡ ἔρευνα τῶν νόμων τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἴδιον κλάδον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου.

§ 45. Ποινικὸν δίκαιον.

Ἀμφισβητεῖται, ἂν τὸ ποινικὸν δίκαιον ἀνήκῃ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ἢ εἰς τὸ ἰδιωτικόν. Ἀκριβῶς βεβαίως περὶ τούτου ὅρια δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καθορισθῶσιν, οὐχ ἧττον ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν θεσμῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ καταδείκνυται, ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον. Τὸ δίκαιον τῆς ποινῆς προσήκει τῇ πολιτείᾳ, οἱαδήποτε δὲ προσβολὴ ἀτομικῶν δικαίων δὲν παραβιάζει μόνον τὸ δίκαιον τοῦ ἀτόμου, ὡς ἰδιώτου, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ δίκαιον τοῦ συνόλου, τὸ δίκαιον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἐν διηνεκεῖ ἀλληλεγγύῃ διατελούσης μετὰ τῶν ἀτόμων.

Τὸ ποινικὸν Δίκαιον διαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, εἰς τὸ *θεωρητικὸν* καὶ τὸ *δικανικὸν* (ποινικὴ δικονομία).

Τὸ θεωρητικὸν ποινικὸν Δίκαιον εἶνε τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων, τῶν τεθειμένων πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος, ἄρα καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ δικαίου προσβληθέντος. Ἡ ποινὴ εἶνε ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου, ἵνα ἐπιβληθῇ δέ, πρέπει νὰ ὁρισθῇ προηγουμένως διὰ νόμου (nulla poena sine lege). Ἡ ποινὴ σκοπεῖ μετὰ τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ δικαίου καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ προσώπου.

Ἡ δὲ ποινικὴ Δικονομία ἀναγράφει τοὺς κανόνας καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ὑπὸ τοῦ ἀδικηθέντος, ἢ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἔν τισι περιστάσεσιν, ἡ καταδίωξις τοῦ ἀδικήσαντος.

§ 46. Ἐμπορικὸν Δίκαιον.

Τὸ ἐμπορικὸν Δίκαιον περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν κανόνων, καθ' οὓς διεξάγεται ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία τῆς συναλλαγῆς καὶ κανονίζονται αἱ σχέσεις τῶν διεξαγόντων αὐτὴν προσώπων. Τὸ δίκαιον τοῦτο ἀποτελεῖ μᾶλλον κλάδον τοῦ ἰδιωτικοῦ. Αἱ πλεῖσται τῶν διατάξεων αὐτοῦ κανονίζουσι κυρίως ἰδιωτικὰς τῶν ἀνθρώπων σχέσεις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἰτία τῆς ὑπάρξεως εἰδικοῦ δικαίου διὰ τὸ ἐμπόριον εἶνε, ὅτι αἱ ἀποτελοῦσαι αὐτὸ πράξεις, ἀγοραί, πωλήσεις κτλ. δέον νὰ διεξάγωνται ὡς τάχιστα· περὶ τούτου δ' ἦτο ἀνάγκη νὰ προνοήσωσιν εἰδικοὶ νόμοι ἐπὶ προαγωγῇ τῶν κοινωνικῶν συμφερόντων.

§ 47. Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῶν κανόνων, τῶν καθοριζόντων τὰς πνευματικὰς σχέσεις τῶν μελῶν ὡρισμένης θρησκευτικῆς κοινότητος πρός τε ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ σύνολον, τὴν πολιτείαν, ἥτις ὡς ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς κέκληται ἵνα ἐποπτεύῃ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Τὰ μέλη τῆς θρησκευτικῆς κοινότητος ἀποτελοῦσι τὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ὡς τοιαύτη θεωρεῖται ἠθικὸν πρόσωπον, δικαιουμένη νὰ ἔχῃ ἰδίαν περιουσίαν, αὐτονομίαν δὲ καὶ ἀνεξαρτησίαν ἔν τισι περιστάσεσιν. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον διῃρεῖτο ἄλλοτε εἰς *δημόσιον* καὶ *ἰδιωτικόν*. Ἀλλὰ σήμερον λογίζεται ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον.

§ 48. Πολιτικὴ Οἰκονομία ἢ Πλουτολογία.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἡ ἐπιστήμη τῶν κοινωνικῶν νόμων, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ καὶ νὰ πληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, ἂν δὲν συμπεριλάβῃ ἐν τῷ οἰκείῳ προγράμματι καὶ τὴν ἔρευναν τῶν νόμων ἐκείνων, καθ' οὓς ἀναπτύσσεται ἡ οἰκονομικὴ ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπων, παράγεται ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν, ἐκτελεῖται δ' ἡ προσήκουσα διανομὴ καὶ χρῆσις αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἔσχεν οὐ σμικρὰν ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡ σημασία αὐτῆς εἶνε σπουδαιοτάτη. Καλεῖται συνήθως *κοινωνικὴ ἢ πολιτικὴ* Οἰκονομία καὶ *Πλουτολογία*.

§ 49. Πολιτικὴ.

Παρὰ τοὺς ἤδη ὑποδειχθέντας αὐτοτελεῖς κλάδους τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἐξ ὧν καὶ ἄλλαι ἥττονος σημασίας ὑποδιαιρέσεις δυνατὸν νὰ ἐπέλθωσιν, ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους καὶ ἑτέρα ἐπιστήμη, ἡ *Πολιτική*, οἱονεὶ τὸ θετικὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πόρισμα τῆς πραγματώσεως τῶν θεσμῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας. Ἀντικείμενον τῆς Πολιτικῆς εἶνε ἡ δυνατὴ συνδιαλλαγὴ τῆς θεωρίας μετὰ τῆς πραγματικότητος. Ἡ Πολιτικὴ ἀναφέρεται εἰς πάντας τοὺς κλάδους τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα, τὸ ἐνόν. Ὡς τοιαύτη εἶνε τέχνη τε ἅμα καὶ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἔχει μᾶλλον *κατευθυντικὸν* ἢ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα. Εἶνε ἡ τέχνη τῆς σκοπίμου πραγματώσεως τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας.

§ 50. Στατιστική.

Ἐπικουρικὴ ἐπίσης ἐπιστήμη διά τε τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν εἶνε ἡ *Στατιστική*. Δι' αὐτῆς ἥ τε κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία λαμβάνουσι πλήρη ἑαυτῶν συνείδησιν. Ὁ μὲν ἐπιστήμων ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν ἑαυτοῦ τὸ ὑλικὸν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ δεδομένων, ὅ περ θέλει χρησιμοποιήσῃ εἰς τὰς ἐρεύνας αὐτοῦ καὶ τὰς μελέτας, ὁ δὲ πρακτικὸς πολιτικὸς ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς θέλει καταστῇ κρείττων, διοικῶν μετὰ λόγου καὶ γνώσεως. Τὰ δεδομένα τῆς Στατιστικῆς ἐκφράζονται δι' ἀριθμῶν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε ἀνώτερα καὶ ἀκριβέστερα τῶν ἐκ τῶν προτέρων κρίσεων. Ἡ Στατιστικὴ κατέστη σήμερον ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διοικήσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῶν ἀνατολικῶν λαῶν

§ 51. Χαρακτὴρ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν.—Δίκαιον αὐτῶν.

Ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς ἄρχεται ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς ὁ ἥλιος ἀνατέλλει τὸ πρῶτον καὶ αἵτινες ὑφίστανται πρωιμώτερον τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ ἐπενέργειαν. Τὸ πνεῦμα ἐνταῦθα τὸ πρῶτον λαμβάνει αὐτοσυνείδησιν, ὁ δ' ἄνθρωπος ἄρχεται καθιστάμενος κύριος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων. Ἡ τέως νωθρὰ καὶ ἀνεκδήλωτος βούλησις ἐξωτερικεύεται ἐν τῷ κόσμῳ τῆς δράσεως, καθίσταται πραγματικότης. Συνεννόησις ἐπέρχεται μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καθισταμένων ὀργάνων τῆς βουλήσεως αὐτοῦ· ἡ πρόνοια ἤδη ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ ἐννοίᾳ ἐκδηλοῦται πρωταγωνιστοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ, ὅστις μόνον ἐν τῷ Θεῷ καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ὑφίσταται. Μία δύναμις δεσπόζει, ἡ θεία, καὶ μία ἰδέα, ἡ θρησκευτική, ἧς ἔμπροσθεν πᾶσα ἄλλη ἰδέα ἐκλείπει.

Πρὸ τῆς τοιαύτης παντοδυναμίας τοῦ θείου ὁ ἄνθρωπος ἔχει κατωτέραν ἔννοιαν καὶ ἰσχύν. Τὸ λογικὸν αὐτοῦ διατελεῖ περιωρισμένον, ὑπόδουλον, ἡ δ' ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία εἶνε ἀνεπαρκεῖς πρὸς γενναίαν δρᾶσιν.

Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τούτους ἀπολύτου θεοκρατικῆς παμβασιλείας τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία ἐλαχίστην ὑφίστανται ἀνάπτυξιν. Ἡ θεοκρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τία ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν· τὸ δίκαιον εἶνε ὁ θεῖος λόγος, ὁ δὲ νόμος μόνιμος, ἀπόλυτος, ἀναλλοίωτος ὡς ἡ αἰωνιότης· ἡ πολιτεία εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς θείας τάξεως· οὐδεμία ἄλλη βούλησις κέκτηται ἐν αὐτῇ κῦρος, ἐκτὸς τῆς θείας. Ὁ μονάρχης εἶνε ὁ ἐπὶ τῆς γῆς τοποτηρητὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἱερὸς ἀντιπρόσωπος τῆς θείας μεγαλειότητος· ὡς τοιοῦτος εἶνε ἀνώτερος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οἵτινες καθήκοντα μόνον πρὸς αὐτὸν ἔχουσιν, ἄρα πρὸς τὴν πολιτείαν, οὐδὲν δὲ δικαίωμα.

Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, τὸ δημόσιον, τὸ διεθνὲς τῶν λαῶν τούτων ἀναπτύσσονται κατ' ἐλάχιστον, διότι ἐλλείπει ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν τὸ πάντων κυριώτατον στοιχεῖον, ἡ ἀτομικότης. Ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἀπορρέει οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐμφύτου ἀνθρωπίνης συμπαθείας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν κελευσμάτων τοῦ θείου. Οὐσιώδης βάσις τῶν πολιτειῶν τούτων εἶνε ἡ *τάξις*, καθιέρωσις τοῦ δόγματος τῆς ἀνθρωπίνης ἀνισότητος. Ὁ σάραξ τῆς κοινωνικῆς διαιρέσεως, ὁ ἐμφωλεύων ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ τοῦ λαοῦ, ἐκδηλοῦται χεῖρον ἔτι ἐν τῷ διεθνεῖ τῶν πολιτειῶν τούτων ὀργανισμῷ. Ὁ πόλεμος εἶνε ὁ παράγων τῆς ἀνθρωπίνης συγκοινωνίας, οὐχὶ δὲ ἡ εἰρηνικὴ ἐργασία τῶν ἀνθρώπων, ἡ διὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας πραγματουμένη. Αἱ ἐπαναστάσεις δὲν σκοποῦσί τι κρεῖττον, τὴν βελτίωσιν, ἀλλ' εἶνε ὄργανα φιλοδόξων ἀνδρῶν. Ὑπὸ τὴν ροπὴν ταύτην αἱ πλεῖσται τῶν κατακτήσεων ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ἀλλ' οὐδένα ἔσχον ὑπέροχον ἐκπολιτιστικὸν σκοπὸν καὶ πρόγραμμα, οἷον ἡ πασῶν πρωτίστη καὶ εὐγενεστάτη, ἡ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Hegel's philosophie der Geschichte.
Honegger's, Allgemeine Culturgeschichte.
Laurent, Etudes sur l'Histoire de l'Humanité — L'Orient.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Τὸ Δίκαιον τῶν Σινῶν.

§ 52 Χαρακτήρ.

Ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορίας ὑποτίθεται, ὅτι μία τῶν πρώτων ὀργανωθεισῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν εἶνε ἡ τῶν Σινῶν. Εἰς ποίαν φυλὴν ἀνήκουσιν οἱ πρῶτοι κάτοικοι αὐτῆς, ἀμφισβητεῖται. Ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Μανοῦ, οἱ πρῶτοι ἐπ' αὐτὴν ἐπιδραμόντες τοὺς ἰθαγενεῖς ὑποτάξαντες καὶ συμμιγέντες ἦσαν μετατανάσται Ἄριοι· ὑπάρχει συγγένεια τῆς διδασκαλίας τῶν *Veda* καὶ τῆς ἀρχαίας σινικῆς περὶ δημιουργίας διδασκαλίας. Ἐν τούτοις ὁ ἀρχέγονος χαρακτὴρ τοῦ λαοῦ τούτου ὑπέστη βραδύτερον ἀλλοιώσεις, ἰδίᾳ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Laotseu, τοῦ Confung-tseu (Κομφυκίου) καὶ τοῦ Meng-tseu.

Ὅ τι κυρίως χαρακτηρίζει τὸν λαὸν τῆς Σινικῆς ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν τῆς Ἀνατολῆς, εἶνε ἡ ἱστορικὴ μόνωσις, εἰς ἣν διατελεῖ ἀπὸ αἰώνων, ἀποκεκλεισμένος πάσης μετὰ ξένου πολιτισμοῦ ἐπαφῆς. Σύμβολον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἶνε τὸ περιώνυμον σινικὸν τεῖχος. Σήμερον, παρὰ τὴν διὰ τῆς βίας ἐπιδρομὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ Σίνης ἀπεχθάνεται πάντα νεωτερισμόν. Εἰ καὶ ἐργάτης δὲ ἀπὸ δεκαετηρίδων ἐν Ἀμερικῇ, οὐδαμῶς καταλείπει τὰ πάτρια ἔθιμα, ἐν ἰδιαιτέραις διαβιῶν συνοικίαις.

Ὁ Σίνης δὲν διακρίνεται ἐπὶ τῇ ἐξάρσει ἐκείνῃ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φαντασίας, ἐφ' ᾗ διακρίνονται ἔνιοι τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἰδίᾳ δὲ οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἄραβες. Ἡ ποίησις, ἡ μεταφυσική, πᾶν ὅ τι τυγχάνει συγγενὲς πρὸς τὸ ἰδανικόν, — εἶνε ἄγνωστα αὐτῷ· ἀπόλυτος θετικισμός, πεζὴ ἐμπειρία, εἶνε οἱ χαρακτῆρες τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πνεύματος αὐτοῦ. Ἔχει χρονογράφους μόνον, ἀλλὰ στερεῖται μεταφυσικῆς, ποιήσεως· ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ εἶνε ξηρὰ ἠθικολογία. Ἀγνοεῖ τὸν ἔξω τῶν αἰσθήσεων κόσμον, ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν τέρπεται ὁ Ἰνδός. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θετικῶν τούτων ροπῶν ἡ Σινικὴ ἐτέλεσεν οὐκ ἀξιοκαταφρονήτους προόδους ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ἀλλ' οὐχί τι μέγα καὶ ἔξοχον, παρὰ τὴν ὑπερχιλιετῆ αὐτῆς διηνεκῆ ἱστορίαν καὶ τὴν μονιμότητα τῶν πολιτικῶν θεσμῶν.

Ἐλαχίστην ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ ὑλιστικοῦ τούτου λαοῦ ἐπιρροὴν ἡ θρησκεία· τὸ σύμφωνον δὲ μόνον πρὸς τὴν στενὴν λογικὴν καὶ τὸ χρήσιμον εἶνε τὸ ἐλατήριον πάσης πράξεως.

Ὁ λεγόμενος *πεφωτισμένος δεσποτισμὸς* τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἐζήτησε πλέον ἢ ἅπαξ πρότυπον πολιτείας καὶ διοικήσεως παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ τῶν τύπων, θαυμάσας δι' ἱστορικῶν καὶ πολιτειολόγων τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ ὀργανισμόν. Οὐδέποτε ἐγένετο ἀτυχεστέρα παρεξήγησις τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ. Ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἱστορίᾳ δὲν εἶνε μόνον ἡ ἀσφάλεια, ἡ εὐζωία, ἡ τάξις, ἡ ἔλλειψις πάσης ἀτομικῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει εὐγενέστεραι ροπαί, ἰδεώδη, ὧν τὴν κτῆσιν πρέπει αὕτη νὰ ἐπιδιώκῃ, ἔστω καὶ ἐπὶ κινδύνῳ ἐνίοτε· ἡ δὲ ἱστορία εἶνε τὸ δημιούργημα τοῦ ἀγῶνος καὶ τῶν ἀντιθέσεων.

Ἡ Σινικὴ παρενόησε τοῦτο κατὰ τὰς μακρὰς τοῦ βίου αὐτῆς χιλιετηρίδας. Ὁ Μανδαρινισμός, ἡ κοινωνικὴ στασιμότης, ἡ ἀκινησία, ἡ μονιμότης, εἶνε τὸ σύμβολον αὐτῆς. Λαὸς δὲν ὑπάρχει· φρίσσων πρὸ πάσης νέας ἰδέας, ἀπεχθανόμενος τὰς μεταβολάς, ἀποδεχόμενος κατ' ἀνάγκην τὰς ἐπιβεβλημένας ὑπ' ἀνωτέρας δυνάμεως διατάξεις, ὑπέγραψεν ἀπὸ αἰώνων τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ καταδίκην.

§ 53. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Δίκαιον ἀνθρώπινον κατ' οὐσίαν δὲν ὑφίσταται ἐν Σινικῇ· εἶνε τὸ ἀπόλυτον παράγγελμα τῆς πολιτικῆς τάξεως, ἀφ' ἧς ἀπορρέει καὶ ἐφ' ἧς ἐρείδεται καὶ πᾶσα ἄλλη ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξις, ἡ θρησκεία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ βιομηχανία. Τὸ δίκαιον συντελεῖ εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν· ἐπιβάλλεται ἄρα ἡ τήρησις αὐτοῦ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου οὐ σμικρὰν ἔσχον ἐπίδρασιν τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς, οἷα διετυπώθησαν ὑπὸ τῶν μεγάλων τῆς χώρας ταύτης ἠθικολόγων, τοῦ Lao-tseu, τοῦ Confung-tseu καὶ τοῦ Meng-tseu. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δογμάτων φιλανθρώπων τὸ δίκαιον παρουσιάζει πολλάκις κατ' ἐπίφασιν εἰκόνα πολιτείας εὐνομουμένης καὶ εὐκόσμου.

Τὸ πᾶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ εἶνε ἡ πολιτεία, ἐνσάρκωσις δ' αὐτῆς ὁ ἡγεμών, ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἅμα εἶνε καὶ ὁ ὑπέρτατος θρησκευτικὸς λειτουργός, ὁ δικαιούμενος νὰ προσφέρῃ θυσίας καὶ προσευχὰς εἰς τὰ πνεύματα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Ἡ θρησκεία εἶνε πολιτικὸν καθεστώς, ἧς μετὰ τὸν αὐτοκράτορα τυγχάνουσι λειτουργοὶ οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι. Καί τοι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξασκεῖ τοιαύτην πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐξουσίαν, οὐχ ἧττον δὲν εἶνε ἀπόλυτος, ὡς ἐννοεῖται τοῦτο παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Εἶνε *υἱὸς τοῦ οὐρανοῦ*, θεωρεῖται ἀπαραβίαστος· πᾶσα κατ' αὐτοῦ προσβολὴ τιμωρεῖται οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐνόχου, ἀλλὰ καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ· οὐχ' ἧττον ὑποβάλλεται εἰς τὴν τήρησιν τῶν νόμων καὶ τῶν παραγγελμάτων τῶν ἠθικολόγων.

Ἰδιωτικὸν Δίκαιον (1).

Τὸ δίκαιον τῶν *προσώπων* εἶνε ἐν Σινικῇ μᾶλλον ἀνεγνωρισμένον ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἡ διαίρεσις τῶν τάξεων, ἐλεύθεροι ἢ δοῦλοι κατὰ θείαν βούλησιν. Ἡ δουλεία ὑφίσταται κατὰ γεγονός, οὐδαμῶς δ' εἰσέδυσεν εἰς τὰ ἤθη καὶ τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμὸν τῆς χώρας· ὁ δοῦλος θεωρεῖται ἄνθρωπος, προστατεύεται δ' ὑπὸ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν νόμων κατὰ πάσης βιαιοπραγίας τῶν ἰσχυρῶν.

Αἱ δημόσιαι θέσεις, καὶ αὐταὶ αἱ ἀνώταται, εἶνε προσιταὶ εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις.

Ἐν τῷ θεσμῷ τῆς *οἰκογενείας* ἡ πολυγαμία δὲν εἶνε ἀπηγορευμένη ὑπὸ τῶν νόμων· ἀλλ' ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν ἠθῶν, ὥστε κατ' οὐσίαν ἡ οἰκογένεια βασίζεται ἐπὶ τῆς μονογαμίας. Ἡ ἀληθὴς οἰκοδέσποινα εἶνε μία, ἡ *κυρία σύζυγος*, οὐχ ἧττον ὁ Σίνης δύναται νὰ λάβῃ τρεῖς ἄλλας συζύγους, ὧν τὰ τέκνα διατελοῦσιν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τῶν τῆς πρώτης συζύγου.

(1) Ὁ ἀστικὸς κῶδιξ τῆς Σινικῆς ἀποτελεῖται ἐκ 250 τόμων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρώτιστος σκοπὸς τοῦ γάμου εἶνε ἡ παιδοποιία, ἰδίᾳ ἀρρένων.

Ἡ τε ἐπὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων ἐξουσία τοῦ πατρὸς εἶνε μεγάλη. Ἡ γυνὴ διάγει περιωρισμένον ἐν τῷ οἴκῳ βίον, τὰ δὲ τέκνα δύνανται καὶ νὰ πωληθῶσιν ἔν τισι περιστάσεσιν, ἰδίᾳ τὰ θήλεα, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς παλλακαί.

Τὸ *κληρονομικὸν* δίκαιον ἀποστολὴν ἔχει τὴν διατήρησιν τῆς οἰκογενειακῆς ἑνότητος.

Ἐν τῷ θεσμῷ τῆς *ἰδιοκτησίας* ἐπῆλθον διάφοροι μεταβολαὶ κατὰ τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα τῆς σινικῆς ἱστορίας· οὐχ ἧττον ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας εἶνε ἀνεγνωρισμένη. Τῶν πάντων ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἐξαρτωμένων, ἡ ἰδιοκτησία ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχῆς ταύτης. Οὕτως ἐν παλαιτέροις καιροῖς μόνος κύριος τῆς ἐγγείου κτήσεως ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ, διανέμων αὐτὴν τοῖς ἰδιώταις, παρ' ὧν ἐλάμβανε τὴν δεκάτην. Εἶτα ἐπῆλθεν ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς ἐγγείου κτήσεως τιμαριωτικόν τι σύστημα, διανεμηθείσης τῆς γῆς εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοποτηρητὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀκολούθως δὲ παρεχωρήθη τοῖς ἰδιώταις, ὑποβαλλομένοις εἰς φορολογίαν. Ἔγγειος ἰδιοκτησία δημιουργεῖται δι' ἀγορᾶς, κληρονομίας καὶ τῆς ἐργασίας. Ἡ δὲ περὶ αὐτῆς νομοθεσία ἔχει ὑπ' ὄψει τὴν ὅσον ἔνεστι μείζονα φορολογίαν.

Τὸ δίκαιον τῶν *Ἐποχῶν* δὲν ἔσχεν ἀξίαν λόγου ἀνάπτυξιν.

Τὸ *δημόσιον* δίκαιον τῆς Σινικῆς εἶνε τὸ δίκαιον τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. Ὅπου ἡ βούλησις τοῦ ἡγεμόνος εἶνε ὁ ὑπέρτατος τῶν νόμων, οὐδεὶς λόγος περὶ πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ δικαιωμάτων. Ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία μεταβαίνει εἰς τὰ ἄρρενα τῆς οἰκογενείας μέλη· τὸ δίκαιον τοῦ πρωτοτόκου, ὃ περ ἀλλαχοῦ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ δυναστικοῦ δικαίου, δὲν ὑφίσταται ἐν Σινικῇ, τοῦ αὐτοκράτορος δικαιουμένου νὰ ὁρίσῃ διάδοχον ὃ ἂν βούληται τῶν τέκνων αὐτοῦ· ἡ διοίκησις, ἐπιτυχέστατα ὠργανωμένη, ἐξασκεῖται ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δι' ὑπαλλήλων, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὁριζομένων δυνάμει προσόντων.

Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία εἶνε ποινική, ἀπορρέει δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν ἑκάστῳ δικαστηρίῳ ὑφίσταται εἷς μόνος δικαστής, ἡ δὲ διαδικασία διεξάγεται δημοσίᾳ, ἐλευθέρα οὖσα πάσης δαπάνης. Δικαστηρίων ὑπάρχουσι τρεῖς βαθμοί. Ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου σπανίως ἐκτελεῖται, ἐξαιρουμένων ἐκτάκτων περιστάσεων. Ἐν γένει παρατη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρεῖται, ὅτι ἡ ποινικὴ καὶ πολιτικὴ δικονομία εἶνε στενῶς ἀλλήλαις συνδεδεμέναι, οὐδ' ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ σωματικῆς ποινῆς καὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἥτις ἐξαιρετικῶς μόνον ὡς χάρις παρέχεται ἐνίοτε. Οὕτως ἡ καθόλου σινικὴ νομοθεσία, καὶ αὐτὴ ἡ ἀστική, φέρει τὸν τύπον ποινικοῦ κώδικος.

Περὶ *διεθνοῦς* δικαίου οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος, προκειμένου περὶ Σινικῆς, ἐξ ἐνστίκτου ἀπεχθανομένης πᾶσαν μετὰ ξένων λαῶν ἀνάμιξιν. Οὐχ ἧττον κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ χώρα αὕτη, ἧς ὁ πολιτισμὸς εἶνε ὑπεροχώτερος τοῦ τῶν λοιπῶν ἀσιατικῶν κρατῶν, τηρεῖ δὲ μέσον τινὰ ὅρον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἡ Σινικὴ ἤρξατο, ἐξαναγκασθεῖσα, νὰ ἀναπτύσσῃ διπλωματικὰς σχέσεις μετὰ τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τῷ γεγονότι τούτῳ ἐκδηλοῦται ἔκτακτος μεταβολὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σινικοῦ ἔθνους. Ἂν διατηρῆται μέχρι τῆς σήμερον τὸ πανάρχαιον τεῖχος, τὸ ἐγερθὲν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ τὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ τείχη τοῦ ἐθνικοῦ κατὰ τῶν ξένων δέους καταπίπτουσιν ὁσημέραι. Ἔθνος, ἀποτελούμενον ἐκ πληθυσμοῦ ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων καὶ ἐθελουσίως ἀποκλειόμενον πάσης μετὰ τῶν ξένων συνεπαφῆς, διαπράττει ἔγκλημα ὑπέρτατον καὶ καθ' ἑαυτοῦ καὶ κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Διότι ἡ συγκοινωνία εἶνε ὁ μέγας καὶ ὑπέρτατος αὐτῆς νόμος.

Grosier, Description générale de la Chine.
Plath's, Geschichte des östlichen Asiens.
Goetzlaff's, Geschichte des chinesischen Reichs.
Pauthier, Livres sacrés de l'Orient.
Gans, Das Erbrecht. etc.
Warnkoenig's, Encyclopaedie der Rechtswissenschaft.
Bazin, Recherches sur les Institutions administratives et municipales de la Chine.
Franck, Etudes Orientales — Le Droit chez les Chinois.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῶν Αἰγυπτίων.

§ 54. Χαρακτήρ.

Ἡ Αἴγυπτος πλέον ἢ ἅπαξ πρὸκάλεσε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου καὶ τοῦ Αἰγυπτιοδίφου Σχιαμπολλιῶνος ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκπληξιν. Ἀντιπροσωπεύει ἕνα τῶν πρώτων πολιτισμῶν τῆς γῆς, ὅστις εἶνε ἄξιος μελέτης οὐ μόνον διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα. Τὰ θαυμάσια τῆς Αἰγύπτου ἔργα ἐκήρυττεν ἤδη ὁ Ἡρόδοτος ἀπαράμιλλα. Γάλλος δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων ἐρευνητὴς δὲν ἐδίστασε νὰ παραβάλῃ τὰ γιγαντιαῖα ἐρείπια τῶν αἰγυπτιακῶν Θηβῶν πρὸς τὰ τῆς Ρώμης.

Ὁ λαὸς οὗτος εἶχε βεβαίως ἀναπτύξῃ ἄξιον λόγου πολιτικὸν σύστημα, ἵνα παραγάγῃ τοιοῦτον πολιτισμόν. Ἀλλ' εἶνε ἰθαγενὴς οὗτος, αὐτοφυὴς τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐδάφους, ἢ ἔπηλυς; Περὶ τούτου πολλαὶ ὑπάρχουσιν αἱ εἰκασίαι καὶ αἱ γνῶμαι. Κατά τινας μὲν προέρχεται ἀπὸ τῶν Χαλδαίων τῆς Βαβυλωνίας, κατ' ἄλλους δὲ ἐξ Ἰνδικῆς.

Τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι τὰ ἤθη τῶν Αἰγυπτίων προσομοιάζουσι τοῖς ἤθεσι λαῶν τινων τῆς Ἀσίας. Ἔχουσι κοινὴν μετὰ τῶν Ἰνδῶν τὴν ἀποστροφὴν πρὸς ὅ τι ξένον καὶ ὀθνεῖον. Γνωστὸν ἐκ τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ἀπηγορεύετο τοῖς ξένοις ἡ εἰς Αἴγυπτον προσέλευσις καὶ διαμονή, καὶ μόλις βραδύτερον ἐπετράπη αὐτοῖς ἡ ἐν Ναυκράτει ἀποκατάστασις. Παρὰ τὴν γεωγραφικὴν αὐτῆς θέσιν, δὲν ἐνόησε τὸ μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης συγκοινωνίας. Καὶ ἐν τούτοις ἐπ' ὀλίγων χωρῶν τῆς γηίνης σφαίρας ἦλθον καὶ παρῆλθον ἔκπαλαι τοσοῦτοι λαοὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ πολιτισμοί. Παρὰ πάσας δὲ τὰς ἀπαγορευτικὰς κατὰ τῆς ἐπισκέψεως τῶν ξένων διατάξεις, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα φιλόσοφοι καὶ νομοθέται ἔκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀνεζήτησαν ἐν Αἰγύπτῳ παρὰ τῶν ἱερέων τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως.

Χαρακτὴρ τοῦ λαοῦ τῆς Αἰγύπτου ἦτο ἡ ἀνατολικὴ ἀκινησία, τοσοῦτον συμφυὴς ταῖς θεοκρατικαῖς πολιτείαις. Ἀλλ' ὑπὸ αὐστηρὰν διοικητικὴν ὀργάνωσιν, προσφυὲς δὲ κλίμα, ὁ πολιτισμὸς ἔσχεν οὐ σμικρὰν ἀνάπτυξιν, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατ' ἐξοχὴν προήχθησαν τὸ πρῶτον αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, Ἀστρονομία, Γεωμετρία, Ὑδραυλικὴ κτλ.

Κατὰ παράδοξον συγκυρίαν, μετὰ τὴν παρακμὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐν τῷ *Μουσείῳ* τῆς Ἀλεξανδρείας ἀναβιοῦσιν αὖθις καὶ ἀναπτύσσονται οὐκ ὀλίγαι τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἐφ' αἷς ἐναβρύνεται σήμερον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα (1).

§ 55. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Ἡ κοινωνία εἶνε θεοκρατική. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι τιμῶσι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἴσα τοῖς θεοῖς· ἡ ὑπερτάτη πολιτικὴ δύναμις ἐδόθη αὐτοῖς παρὰ τῶν θεῶν, ὧν εἶνε οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ἀντιπρόσωποι.

Ἐν τῇ θεοκρατικῇ ταύτῃ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ οἱ ἱερεῖς πρωταγωνιστοῦσιν, ὁ βασιλεὺς εἶνε ὁ ἄκρος ἀρχιερεύς· εἶνε ἡ ἀρχὴ πάσης δικαιοσύνης. Ὡς τοιοῦτος εἶχε τὸ ἴδιον τέμενος, ἐν ᾧ προσεφέρετο θυσία. Πᾶσα δὲ ἀρχὴ καὶ πᾶσα τάξις ἀπέρρεεν ἀπ' αὐτοῦ.

Ἰδιωτικὸν Δίκαιον.

Δίκαιον τῶν προσώπων· κοινωνικαὶ τάξεις. Χαρακτὴρ τῆς θεοκρατικῆς ταύτης πολιτείας εἶνε ἡ εἰς τάξεις διαίρεσις τῶν κατοίκων· τοῦτο βεβαίως ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς κατακτήσεως τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων τῆς χώρας ὑπὸ λαοῦ εὐγενεστέρας καταγωγῆς καὶ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διαφωνοῦσιν. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ἦσαν *ἑπτά*, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης *πέντε*, *τρεῖς* δὲ ὁ Στράβων. Ὁ Βοσσουέτος θαυμάζει τὸ σύστημα τῆς ἐν Αἰ-

(1) *Draper*, les Conflits de la Science et de la Religion.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γύπτῳ κοινωνικῆς ἱεραρχίας (1)· ἀλλ' ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἥκιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας.

Αἱ τάξεις αὗται ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι:

Ἱερεῖς, μάχιμοι, βουκόλοι, συβῶται, κάπηλοι, κυβερνῆται, ἑρμηνεῖς.

Ἡ κρατοῦσα τάξις ἦτο ἡ τῶν ἱερέων. Οὗτοι κατεῖχον τὰ ἀπόρρητα τῆς θρησκείας καὶ τῆς γνώσεως· διηροῦντο εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους, ἀναλόγως τῆς λειτουργίας αὐτῶν. Ἐν αὐτοῖς ἐπίσης περιελαμβάνοντο οἱ ἀνώτατοι δημόσιοι λειτουργοί, δικασταί, συγγραφεῖς, ἰατροί, ἀρχιτέκτοτες, μηχανικοὶ καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ ἀνεπτυγμένη τάξις, εἰς ἣν καὶ ἀπηγορεύετο ἡ πολυγαμία. Συνήθως δὲ αἱ λειτουργίαι αὗται μετεβιβάζοντο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν κατὰ κληρονομίαν.

Βαρύτιμα δῶρα ἐλάμβανον οἱ ἱερεῖς ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, οὕτως ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ κατώρθωσαν νὰ καταστῶσιν οἱ πλουσιώτατοι τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς πλουσίας ταύτης χώρας. Ἡ δύναμις αὐτῶν ἦτο ἀντίστοιχος πρὸς τὴν τῶν βασιλέων, ἧς παρεκώλυον τὰς δεσποτικὰς ροπάς. Οἱ βασιλεῖς, καίπερ καταγόμενοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν μαχίμων, ἀφ' ὧν ἐξελέγοντο ἐν περιπτώσει ἐκλείψεως τῆς βασιλικῆς δυναστείας, ὤφειλον νὰ συνεταιρίζωνται τὴν τῶν ἱερέων πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον.

Ἡ τάξις τῶν *μαχίμων* εἶχε διοργανωθῇ ὑπὸ τοῦ Σεσώστριος αὐστηρότατα· εἶχε τιμαριωτικὸν χαρακτῆρα, ἐκέκτητο δὲ γαίας, χορηγηθείσας αὐτῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου, αἵτινες δὲν ἀπηλλοτριοῦντο ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας, μετεβιβάζοντο δὲ κληρονομικῶς. Βάναυσοι ἐργασίαι ἦσαν ἀπηγορευμέναι τοῖς μαχίμοις.

Αἱ λοιπαὶ τάξεις ἐστεροῦντο τῶν κοινωνικῶν πλεονεκτημάτων τῶν ἱερέων καὶ τῶν μαχίμων· ἐκ τούτων δ' οἱ συβῶται ἐθεωροῦντο ἀκάθαρτοι· ἐστεροῦντο τοῦ τῆς ἰδιοκτησίας δικαίου, προσιτοῦ μόνον ταῖς τάξεσι τῶν ἱερέων καὶ τῶν μαχίμων, αἵτινες παρεχώρουν τὴν γῆν εἰς τὰς κατωτέρας πρὸς καλλιέργειαν.

Οἰκογενειακὸν δίκαιον. Ὁ γάμος ἐνεθαρρύνετο ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐτιμᾶτο παντοιοτρόπως. Ἡ προῖξ ἦτο ἀνεγνωρισμένη, ἡ δὲ γυνὴ δὲν ἠγοράζετο ὑπὸ τοῦ συζύγου· ἐν γένει ἡ κατάστασις τῆς γυναικὸς ἦτο ἀνεκτοτέρα, παραβαλλομένη πρὸς τὰς κρατούσας παρὰ τοῖς λοιποῖς

(2) Discours sur l'histoire universelle, 3me partie.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνατολικοῖς λαοῖς ἰδέας. Ὁ δὲ γάμος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔφερε μονογαμικὸν μᾶλλον ἢ πολυγαμικὸν χαρακτῆρα. Ἐπετρέπετο οὗτος μεταξὺ ἀδελφῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ πρόσληψις δευτερευούσης γυναικὸς ἐκτὸς τῆς κυρίας συζύγου. Ἡ υἱοθεσία ἦτο ἐν χρήσει.

Δίκαιον τῶν Ἐργῶν. Τοῦτο ἔφερε τὴν σφραγῖδα πολιτισμοῦ τινος καὶ ἐξημερώσεως ἠθῶν. Τὸ δάνειον ἀπεδείκνυτο ἐγγράφως· ἀλλ' ἐλλειπούσης ἐγγράφου ἀποδείξεως, ἐπεβάλλετο ὅρκος. Τὸ πολυτιμότατον τῶν ἐνεχύρων ἦτο τεταριχευμένος νεκρὸς προγόνου. Ὁ πιστωτὴς ἐξήσκει τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς περιουσίας μόνον, οὐχὶ δὲ κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς ζωῆς τοῦ ὀφειλέτου, καθὰ συμβαίνει ἐν ταῖς ἀρχαίαις νομοθεσίαις. Ὁ τόκος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὸ κεφάλαιον.

Δικαστικὴ ὀργάνωσις.

Ἡ Αἴγυπτος διῃρεῖτο εἰς *νομούς*, ὧν ἕκαστος ἐκέκτητο ἴδιον δικαστήριον.

Τὸ ἀνώτατον δικαστήριον ἀπετελεῖτο ἐκ τριάκοντα μελῶν, ὧν ἀνὰ δέκα παρείχοντο ἐξ ἑκάστης τῶν τριῶν πρωτευουσῶν πόλεων τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἡλιουπόλεως, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Μέμφεως. Ὁ ἀρχιδικαστὴς ἐξελέγετο μεταξὺ αὐτῶν· ὡρκίζοντο δ' οὗτοι εἰς τὸν βασιλέα νὰ παρακούσωσι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε διατάξῃ ἄδικον. Ἡ διαδικασία διεξήγετο ἐγγράφως.

Δημόσιον δίκαιον. Τοῦτο ἦτο ἀστυνομικὸν ἐξ ὁλοκλήρου δίκαιον ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τῆς χώρας ταύτης τὰ πάντα κανονίζονται δι' αὐστηροτάτων ἀστυνομικῶν διατάξεων. Ἑκάστη τάξις ἐκέκτητο ὡρισμένον κατὰ κληρονομίαν ἐπάγγελμα. Ἐκράτει ἰδίᾳ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔν τε ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς τέχναις ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς πολιτείας, ἥτις ἐδικαιοῦτο νὰ εἰσδύσῃ καὶ εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀσύλου. Ἕκαστος Αἰγύπτιος ὑπεχρεοῦτο ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ νομοῦ, ὅτι ἐντίμως ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν (1).

Ποινικὸν Δίκαιον. Ἡ Ἀστυνομικὴ αὕτη πολιτεία, ἡ ἀξιοῦσα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου σχέσεις καὶ νὰ κανονίζῃ αὐτάς, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πρόληψιν μᾶλλον ἢ τὴν καταδίωξιν τῶν ἐγκλημά-

(1) Νόμον δὲ Αἰγυπτίοις τόν δε Ἄμασίς ἐστιν ὁ καταστήσας, ἀποδεικνύναι ἔτεος ἑκάστου τῷ νομάρχῃ πάντα τινὰ Αἰγυπτίων ὅθεν βιοῦται, μηδὲ ποιεῦντα ταῦτα, μηδὲ ἀποφαίνοντα δικαίαν ζόην ἰθύνεσθαι θανάτῳ (Ἡροδότ. Μοῦσαι Β, 177).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των. Τούτου ἕνεκα κατεδιώκετο ἡ ἐπαιτεία, ἡ ἀργία, ἀφετηρίαι συνήθεις τοῦ ἀδικήματος.

Πρὸς τῇ διοικήσει, ἔφερον καὶ οἱ πολῖται τὴν ὑποχρέωσιν τῆς καταδιώξεως τῶν ἐγκληματιῶν. Οἱ ψευδοκατηγορίαν ἀπαγγέλλοντες ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς ποινῆς, ἣν ἤθελεν ὑποστῇ ὁ κατηγορηθείς, ἡ δίκη ἐξηκολούθει καὶ μετὰ θάνατον, ὁ δὲ νεκρὸς κηρυττόμενος ἔνοχος, ἐστερεῖτο τοῦ δικαίου τῆς ταφῆς, λίαν τιμωμένης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἡ ἀνθρωποκτονία ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότατα· καὶ αὐτὸς δ' ὁ κύριος, ὁ ἐκ προθέσεως φονεύων δοῦλον, κατεδικάζετο εἰς θάνατον. Οἱ παιδοκτόνοι γονεῖς δὲν ἐφονεύοντο, ἀλλ' ὑπεχρεοῦντο νὰ κρατῶσιν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τὸ τέκνον τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἀρχῆς.

Τοιαύτη πολιτεία, παρὰ πᾶσαν τὴν αὐστηρὰν αὐτῆς ὀργάνωσιν, μὴ βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, καταστέλλουσα δὲ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ παντοιοτρόπως, δὲν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ πρὸς γενναίαν πρόοδον. Οὐχ ἧττον ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς δὲν ὑπῆρξεν ἀναξία λόγου ἐπί τε τῶν ἀνατολικῶν καὶ ἑλληνικῶν λαῶν, εἰ καὶ ὁ ἐνίοτε ἐκδηλωθεὶς πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦτον θαυμασμὸς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ εἶνε *ὑπερβάλλων*.

Ηροδοτου Μοῦσαι.
Bunsen's, Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte.
Klemm's, Culturgeschichte.
v. Prokesch-Osten's, Erinneruwgen aus Aegypten.
Marpero, Histoire ancienne des peuples d'Orient.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Τὸ Δίκαιον τῶν Ἰνδῶν.

§ 56. Χαρακτήρ.

Ἡ Σινικὴ ἐκπροσωπεῖ τὸν θετικὸν καὶ πεζὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε χαμαιπετής· τὴν προσοχὴν αὐτοῦ στρέφει ὅλως πρὸς τὰ τοῦ κόσμου τούτου· περὶ δ' ἄλλης πατρίδος καὶ ζωῆς οὐδὲν γινώσκει. Τὰ πάντα λείπουσιν ἀπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, πλὴν τοῦ ὠφελίμου. Ἡ ποίησις τοῦ Σίνου στερεῖται ἰδεώδους, ἐξάρσεως, πτήσεως· εἶνε ἠθικολογία· ἡ ἐπιστήμη αὐτοῦ εἶνε ἐμπειρική· ἐν τῇ τέχνῃ ἐπιδιώκει τὸ χρήσιμον. Ὁ λαὸς οὗτος προξενεῖ ἔκπληξιν διὰ τὰς θετικὰς αὐτοῦ ροπὰς καὶ τὸν ἄνευ πνευματικότητος χαρακτῆρα.

Τοὐναντίον φαινόμενον παρουσιάζει ὁ Ἰνδός. Ἀνήκων εἰς τὸν προγενεστέρως ἀναπτυχθέντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ κλάδον τῶν Ἰνδογερμανῶν, ἐκπροσωπεῖ πολλὰ αὐτῶν πλεονεκτήματα, ἀλλ' ἡ χώρα, ἐν ᾗ ἐξεδήλωσε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ δραστηριότητα, δὲν παρέσχεν αὐτῷ τὰ μέσα τῆς πλήρους ἐξελίξεως· ὡς ἱστορικὸς παράγων ὁ ἰνδικὸς κόσμος παρίσταται ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑποδεέστερος τῶν ἐπιγενεστέρων Ἀρίων, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν, τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' ἔχει κοινὴν μετ' αὐτῶν τὴν ποίησιν τοῦ βίου, τὸ ἰδεῶδες ἄλλου κόσμου, τὰς ὑπερκοσμίους σφαίρας τῆς ῥέμβης καὶ τῶν ὀνείρων. Ὁ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος οὗτος κόσμος εἶνε ἡ φωτεινὴ κατοικία, ἐν ᾗ περιπλανᾶται τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰνδοῦ, ἐν ᾗ ζῇ ἐν διηνεκεῖ ὀνειροπολίᾳ. Ἐντὸς τῶν αἰθερίων κυανῶν πτυχῶν τοῦ μυστηριώδους παντὸς ἀπόλλυται ὁ Ἰνδός, ἐστερημένος βουλήσεως, ἐλευθερίας καὶ ἐνεργείας. Ὀνειροπολεῖ διηνεκῶς τὸ Νιρβανᾶ. Ἡ ἀτάραχος δ' αὕτη αἰωνιότης εἶνε τὸ κοινωνικὸν αὐτοῦ ἴνδαλμα καὶ ἡ κρατοῦσα ἐν τῷ βίῳ ἰδέα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῇ νοσώδει ταύτῃ ἠθικῇ ἀτμοσφαίρᾳ τοῦ ἰνδικοῦ κόσμου ὁ ἀνθρώπινος χαρακτὴρ ἐξαφανίζεται καὶ σὺν αὐτῷ πᾶσα ἀρχὴ δικαίου, ἠθικῆς τάξεως, πολιτείας. Δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν Ἰνδὸν ἱστορία, ἥτις εἶνε δι' αὐτὸν ἀληθῶς *μακρὸν καὶ τεταραγμένον ὄνειρον*, οὐχὶ δὲ παράστασις κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δράσεως· δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς χρονολογία. Αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι ἔσχον ἐλαχίστην ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἀνάπτυξιν· τοὐναντίον δὲ τὰ μάλιστα ἐκαλλιεργήθησαν ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ ποίησις. Τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τῆς ἰνδικῆς Γραμματολογίας εἶνε ἔμμετρα. Ὅ τι θετικόν, ὅ τι βασίζεται ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας, καταφρονεῖται.

Ὁ βίος εἶνε ὀδύνη· τὸ δὲ πάντων βέλτιστον εἶνε ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπ' αὐτοῦ. Ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ συνοψίζονται αἱ κρατοῦσαι ἐν Ἰνδικῇ περὶ τοῦ βίου ἰδέαι ἀπὸ τοῦ Μανοῦ μέχρι τοῦ Βούδδα. Ὑπὸ τοιοῦτον ἠθικὸν δόγμα πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου περιορίζεται ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς θρησκευτικῆς ἀσκήσεως καὶ ἐνοράσεως. Ἐν τῇ ἀπορροφήσει τοῦ μεγάλου παντός, τοῦ Βράμα, ἐκλείπει τὸ ἐγώ, ὁ σκεπτόμενος νοῦς, οὗ ὁ ἐπίγειος κόσμος εἶνε τὸ στάδιον καὶ ἡ παράστασις. Ζοφερὰ ἀποκαρτέρησις ἐκμηδενίζει τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα. Ὑπὸ τὴν ἐγκληματικὴν ἐπίδρασιν ἀκράτου θρησκευτικῆς θεωρίας ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μεγαλουργήσῃ. Τούτου ἕνεκα λαός, κεκτημένος οὐκ ὀλίγα πνευματικὰ πλεονεκτήματα, κατεδικάσθη ἔκπαλαι εἰς ἀτονίαν καὶ ἀκινησίαν.

Ἡ Ἰνδικὴ δὲν ἔχει πραγματικὴν ἱστορίαν. Τὸ ἀπονευρωτικὸν αὐτῆς φυσικὸν περιέχον κατέστρεψε πᾶσαν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τοῦ ἀνθρώπου, καταστῆσαν αὐτὸν ὑποτελῆ πάσης ὑπερτέρας φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς δυνάμεως, πρὸς ἣν δυσφορεῖ ν' ἀντιμετρηθῇ καὶ ν' ἀντιπαλαίσῃ.

§ 57. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Φέρεται γεγραμμένον ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Μανοῦ, τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, τοῦ πρώτου τῆς Ἰνδικῆς νομοθέτου: «Τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως ἀποτελεῖται ἀπὸ μερῶν τῶν ὀκτὼ προστατίδων τοῦ κόσμου τούτου θεοτήτων· τούτου δ' ἕνεκα ὑπερβάλλει κατὰ τὴν αἴγλην πάντας τοὺς θνητούς. Ὁ βασιλεὺς εἶνε πῦρ καὶ ἀήρ, ἥλιος καὶ σελήνη. Παραπλή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιος τῷ ἡλίῳ, πυρπολεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς καρδίας, οὐδὲν δ' ἀνθρώπινον πλάσμα δύναται ν' ἀναβλέψῃ πρὸς αὐτόν».

Ὑπὸ τὸ καθεστὼς τοιαύτης πνευματικῆς δουλείας δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ ἐπέλθῃ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δουλεία, ἥτις ἐπιφαίνεται ἐν πάσῃ ὀργανώσει καὶ τάξει τοῦ λαοῦ τούτου.

Τὰ πρῶτα περὶ δικαίου βιβλία τῶν Ἰνδῶν ἀποτελοῦσι τμῆμα τῆς βεδικῆς μυθολογίας. Αὕτη εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίον τῆς γνώσεως, τοῦ *εἰδέναι* (Veda, videre), ἔργον τοῦ μεγάλου θεοῦ, τοῦ Βράμα. Τὸ νομικὸν τμῆμα τῆς παναρχαίου ταύτης συλλογῆς φέρει τὸν τίτλον *Smartasutra*, ἀπορρέον ἀπὸ τῆς *Smriti*, τῆς μνήμης. Ἡ παλαιοτάτη ἄρα πηγὴ τοῦ δικαίου εἶνε πᾶν τὸ ἐπιζῶν ἐν τῇ μνήμῃ. Ἡ ἐπίδρασις τῶν βραχμανικῶν ἰδεῶν ἐπὶ τοῦ δικαίου τούτου εἶνε καταφανής.

Τὸ δεύτερον, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς νομικῆς τῶν Ἰνδῶν φιλολογίας, εἶνε τὸ περιλάλητον βιβλίον τῶν νόμων τοῦ *Μανοῦ* (Manava-Dharma Sastra = συλλογὴ τοῦ Μανοῦ). Τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶνε διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Ἰνδικῆς ὅ τι ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Νῶε διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Γενάρχης ἅμα καὶ νομοθέτης. Σώσας τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ παγκοσμίου κατακλυσμοῦ, ἵδρυσε τὴν πρώτην κοινωνίαν καὶ συνέταξε τὴν πρώτην νομοθεσίαν· εἶνε ἀπόγονος τοῦ Βράμα.

Ἡ νομοθεσία τοῦ Μανοῦ, διέπουσα μέχρι τῆς σήμερον μέγα μέρος τῆς Ἰνδικῆς, ὑπέστη ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτῆς ἐφαρμογῇ οὐκ ὀλίγας ἀλλοιώσεις, ἀλλ' ἐν συνόλῳ διατηρεῖται τὸ πανάρχαιον αὐτῆς θεοκρατικὸν πνεῦμα. Τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον συναναμίγνυνται· ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται μόνον ἐν τῷ Θεῷ καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ· ἰδίας προσωπικότητος στερεῖται. Αἱ μεταβολαὶ ἔρχονται ἔξωθεν, οὐδαμῶς δ' ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας συνειδήσεως.

Ἡ κοινωνικὴ μονιμότης καὶ ἡ ἀκινησία εἶνε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰνδοῦ. Εἶνε τοῦτο σημεῖον ἀθανασίας ἢ θανάτου, διηνεκοῦς καὶ ὁλεθρίου; Ἂς ἀποκριθῇ ἡ ἱστορία.

Αἱ τάξεις διατελοῦσιν ἀείποτε αἱ αὐταί· ὑφίσταται ἡ αὐτὴ κοινωνικὴ ὀργάνωσις καὶ σήμερον, οἵα πρὸ αἰώνων, τοιαύτη δ' ἔσται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ τὸν θεῖον τοῦτον νόμον. Διότι ἐλλείπει ἡ ἰδέα τῆς προσωπικότητος καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσα καὶ ἅμα συλλειτουργοῦσα ἰδέα τῆς ἐλευθερίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ νομοθεσία τοῦ Μανοῦ, ἧς σκοπὸς καὶ ἀποστολὴ εἶνε ἡ διαιώνισις τοῦ καθεστῶτος τούτου, ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῶν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ νομικῶν σχέσεων καὶ κανόνων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, διαιρεῖται δὲ εἰς δώδεκα βιβλία, ὧν ἕκαστον ὑποδιήρηται εἰς Slokas, στροφὰς διστίχους.

Ἀντικείμενον τῶν βιβλίων τούτων εἶνε ἡ *δημιουργία*, τὰ *μυστήρια*, *γάμος* καὶ *οἰκογένεια*, τὰ *πρὸς τὸν βίον*, *ἐγκράτεια*, *κάθαρσις τῶν γυναικῶν*, *πράξεις τῶν βασιλέων* καὶ *τῆς πολεμικῆς τάξεως*, *καθήκοντα τῶν δικαστῶν*, *ἀστικοὶ* καὶ *ποινικοὶ νόμοι*· *καθήκοντα γεωπόνων*, *βιομηχάνων* καὶ *ὑπηρετῶν*, ἰδίᾳ δὲ *καθήκοντα συζύγων*· *κληρονομικὸν δίκαιον*, *μικταὶ τάξεις*· *μετάνοια* καὶ *ἐξαγνισμός*· *μετεμψύχωσις* καὶ *αἰωνία μακαριότης*.

Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς θεοκρατικῆς ταύτης νομοθεσίας εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

Ἰδιωτικὸν Δίκαιον.

Σύστημα τῶν τάξεων. Αὗται ὁρίζονται διὰ λέξεως, σημαινούσης τὸ χρῶμα. Καὶ λευκαὶ μὲν εἶνε αἱ ἀνώταται τάξεις: ἡ τῶν *Βραχμάνων*, τῶν *Ξατρυῶν* καὶ τῶν *Βαισιῶν* καὶ ἡ τῶν Σύδρων κατὰ Στράβωνα. Οἱ λευκοὶ κάτοικοι τῆς Ἰνδικῆς, προφανῶς Ἄριοι, κατῆλθον ἔξωθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πενταποτάμου, ὑποτάξαντες τὴν ἰθαγενῆ φυλήν, τοὺς μαύρους, οὓς κατέστησαν καὶ δούλους.

Ἡ γένεσις τοῦ ἀνθρώπου ἐξηγεῖται ὡς ἀκολούθως.

Ἀπὸ μὲν τοῦ στόματος τοῦ Βράμα ἐδημιουργήθη ὁ Βραχμάν, ἀπὸ τῆς χειρὸς ὁ Ξατρύας, ἀπὸ τῆς γαστρὸς ὁ Βαισίας καὶ ἀπὸ τοῦ ποδὸς ὁ Σῦδρος.

Ὁ Βραχμὰν εἶνε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δημιουργίας, ἅτε ἔλκων τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοῦ ἀγνοτέρου μέρους τοῦ Θεοῦ, τοῦ στόματος, πρῶτος πάντων γεννηθείς, κατέχων δὲ τῶν ἱερῶν βιβλίων τὴν γνῶσιν. Πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶνε κτῆσις αὐτοῦ· μόνον δὲ διὰ τῆς γενναιότητος αὐτοῦ ἀπολαύουσιν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου· ζῶσι διὰ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ. Ἀμαθὴς ἢ σοφὸς ὁ Βραχμάν, εἶνε ἰσχυρὰ θεότης. Βραχμὰν δεκαετὴς καὶ Ξατρύας ἑκατούτης πρέπει νὰ θεωρηθῶσι πατὴρ καὶ υἱός. Τὰ ἱερὰ βιβλία λέγουσιν: «Ἡ ἰσχὺς τοῦ μαχητοῦ εἶνε μάταιον ὄνειρον· τὸ δὲ κράτος τοῦ κόσμου τούτου ἀνήκει εἰς τὸν Βραχμᾶνα».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ τάξις τῶν Ξατρυῶν, καίπερ κατωτέρα τῆς τῶν Βραχμάνων, ἀπήλαυε μεγάλων πλεονεκτημάτων· καθῆκον δ' εἶχε τὴν φρουρὰν καὶ τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ἰσχυρὰ τοιαύτη τάξις δὲν ἀνεπτύχθη ἐν Ἰνδικῇ ὡς ἐκ τοῦ ἀπολέμου χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους.

Ἡ τάξις τῶν Βαισιῶν ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν περὶ τὰς τέχνας ἀσχολουμένων, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἐμπόρων. Οἱ γεωργοί, τιμώμενοι ἰδιαιτέρως ἐν Ἰνδικῇ, ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Εὐτελεστάτη εἶνε ἡ τάξις τῶν Σύδρων. Ἂν μεταξὺ Βραχμάνων καὶ Ξατρυῶν ὑφίσταται τοσοῦτον μεγάλη κοινωνικὴ ἀπόστασις, μείζων εἶνε ἡ μεταξὺ Βραχμᾶνος καὶ Σύδρου ἄβυσσος. Ὁ Σῦδρος ἐγεννήθη δοῦλος, πλασθεὶς πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν Βραχμάνων· πᾶν τὸ ἐγγίζον αὐτὸν εἶνε ἀπόβλητον· οὐδεμία ἐπιτρέπεται κοινωνικὴ σχέσις αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τάξεων, ἡ μίξις τοῦ αἵματος ἐλευθέρου καὶ Σύδρου εἶνέ τι ἀτιμωτικόν. Ὁ νόμος λέγει: Τὸ ἐξ ἀσελγείας γεννηθὲν τέκνον βραχμᾶνος καὶ δούλης, καί περ ζῶν, εἶνε πτῶμα, τούτου δ' ἕνεκα καλεῖται *ζῶν πτῶμα*. Ἡ ἐπαφὴ τοῦ Σύδρου μολύνει τὸν Βραχμᾶνα, ὅστις ἀπόλλυσι τὴν τάξιν αὐτοῦ, ἐπίσης καὶ ἂν ἐγγίσῃ τροφήν, παρασκευασθεῖσαν ὑπὸ Σύδρου.

Ἡ πολυθρύλητος τάξις τῶν Παριῶν εἶνε ἔτι κατωτέρα τῆς τῶν Σύδρων. Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων Μαύρων κατοίκων τῆς Ἰνδικῆς, τῶν ὑποταχθέντων εἰς τοὺς ἐπιδραμόντας Ἀρίους. Ἡ νομοθεσία τοῦ Μανοῦ οὐδεμίαν ὁρίζει ποινὴν κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος Παρίαν. Οὐδεὶς δύναται νὰ προσεγγίσῃ αὐτόν· Βραχμάν, συναντῶν Παρίαν, βεβηλοῦται, δύναται δὲ νὰ φονεύσῃ αὐτόν· ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔδει νὰ ἐξαγνισθῇ ἀπὸ τοῦ ρύπου ἐν τοῖς ἱεροῖς ῥείθροις τοῦ Γάγγου.

Οἰκογένεια. Ὁ γάμος ἐν Ἰνδικῇ δὲν φέρει ἱερὸν χαρακτῆρα· εἶνε ἁπλοῦν μέσον πρὸς διαιώνισιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀπὸ μονογαμικοῦ δὲ τὸ πρῶτον μεταπεσὸν εἰς πολυγαμικόν, οὐ σμικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἰνδικοῦ βίου. Μόνος ὁ ἀνὴρ εἶνε τέλειος, ἐκ τριῶν προσώπων ἀποτελούμενος, ἑαυτοῦ, τῆς συζύγου καὶ τοῦ τέκνου· ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἀποτελοῦσιν ἓν πρόσωπον. Πᾶν ὅ τι κακόν, προέρχεται ἐκ τῆς γυναικός, ἥτις τούτου ἕνεκα δέον νὰ ἐπαγρυπνῆται. Ἐν τούτοις ἡ ἰνδικὴ πολυγαμία δὲν φέρει τὸν μυσαρὸν χαρακτῆρα, ὃν παρὰ πολλοῖς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ὁ ἀνὴρ λαμβάνει τὴν πρώτην, τὴν κυρίαν σύζυγον, ἀπὸ τῆς ἰδίας τάξεως· ταύτης δ' ἐκλιπού-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σης, κατ' ἀκολουθίαν ἀπὸ τῶν ἑπομένων. Ἀνὴρ κατωτέρας τάξεως ἐτιμωρεῖτο, προσβλέπων γυναῖκα ἀνωτέραν, τὰ δὲ τέκνα, τὰ γεννηθέντα ἐκ γάμου ἀνομοίων ἑνώσεων, ἐξεβάλλοντο ἀπὸ τοῦ συστήματος τῶν τάξεων, ὑποβιβαζόμενα εἰς τὴν ἀπόβλητον τάξιν τῶν Παριῶν.

Ὁ γάμος σὺν τῇ συντηρήσει τοῦ εἴδους σκοπεῖ ἅμα καὶ τὴν κτῆσιν υἱοῦ, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ τὴν νεκρικὴν θυσίαν, δι' ἧς ὁ θανὼν ἠδύνατο ν' ἀναβῇ εἰς ἀνώτερον οὐρανόν, ἢ ν' ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τοῦ Ἅδου. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ βραδύτερον κρατήσασα συνήθεια, καθ' ἣν ἅπαις γονεὺς προσέφερε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ εἰς τὸν ἀδελφόν, ἢ εἰς ἄλλον συγγενῆ πρὸς τεκνοποιίαν.

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα δέον νὰ ἦνε ἀξιοπρεπής. Καίτοι ὁ νόμος τοῦ Μανοῦ δὲν τιμᾷ τὴν γυναῖκα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς παλαιοὺς καιρούς, ἀναγινώσκονται ἐν τούτοις ἐν αὐτῷ τὰ ἑπόμενα μεταξὺ ἄλλων: Ἐν ἑκάστῃ οἰκογενείᾳ, ἐν ᾗ ἀνὴρ καὶ γυνὴ συμβιοῦσιν εἰρηνικῶς καὶ ἀγαπώμενοι, εἶνε ἐς ἀεὶ ἐξησφαλισμένη ἡ εὐτυχία.

Ἡ γυνὴ δὲν εἶνε αὐτοτελής. Ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ διατελεῖ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ πατρός, ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τὴν τοῦ συζύγου, ἐν δὲ τῇ χηρείᾳ ὑπὸ τὴν τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ. Πᾶν κέρδος τῶν γυναικῶν ἀνήκει εἰς τὸν οἰκογενειάρχην, ἐν τούτοις ἐπιτρέπεται ἐνίοτε γυναῖκες καὶ τέκνα νὰ ἔχωσιν ἰδίαν περιουσίαν.

Παρὰ τὰς ἀσκητικὰς ροπὰς τοῦ ἰνδικοῦ κόσμου, ἡ ἀγαμία δὲν ἐπιτρέπεται, εἶνε ἔγκλημα· καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἀποσβεσθῇ ἡ οἰκογένεια. Ἡ παλλακεία εἶνε ἀνεκτή.

Ἡ ἐν τῷ γάμῳ πίστις ἐπιβάλλεται αὐστηρῶς εἴς τε τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα. Ἐνάρετος γυνὴ πρέπει νὰ τιμᾷ τὸν σύζυγον ὡς θεόν.

Ἡ *πατρικὴ ἐξουσία* εἶνε μεγάλη. Δικαιοῦται ὁ πατὴρ ἐν ἡμέραις μεγάλης δυστυχίας νὰ πωλήσῃ τὸ τέκνον αὐτοῦ· οὐχ ἧττον ὀφείλει νὰ τιμᾷ τὴν γυναῖκα καὶ ν' ἀγαπᾷ τὰ τέκνα.

Τὸ *Διαζύγιον* ἐπιτρέπεται ἐν περιπτώσει στειρότητος τῆς γυναικός, ἢ κακῆς διαγωγῆς. Θνήσκοντος τοῦ ἀνδρός, ἡ γυνὴ ὑποβάλλεται εἰς αἰωνίαν χηρείαν· ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆς νὰ καῇ μετὰ τοῦ συζύγου δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Μανοῦ, φαίνεται δὲ νεωτέρα αὐτῆς. Ἡ ἀγγλικὴ κατάκτησις κατήργησε τὸ στυγερὸν τοῦτο ἔθιμον.

Ἡ *υἱοθεσία* εἶνε καθιερωμένη ἐν τῷ ἰνδικῷ δικαίῳ· καὶ τοῦτο, ἵνα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ θανὼν μὴ στερηθῇ τῆς νεκρικῆς θυσίας· ἀλλ' ὁ ἔχων ἤδη νόμιμον υἱὸν στερεῖται τοῦ δικαίου τούτου.

Ὅπως ὁ γάμος, οὕτω καὶ ἡ κληρονομία σχετίζεται πρὸς τὴν τέλεσιν τῶν νεκρικῶν θυσιῶν. Ὁ *Gans* καλεῖ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τῶν Ἰνδῶν δίκαιον τῶν νεκρικῶν θυσιῶν.

Ἐλλείποντος συγγενοῦς, κληρονομεῖ ὁ Βραχμὰν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεύς.

Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον εἶνε κατ' οὐσίαν ἐξ *ἀδιαθέτου*· ἐν τούτοις δικαιοῦται ἐνίοτε ὁ πατὴρ νὰ διανέμῃ αὐθαιρέτως τὴν ὑπ' αὐτοῦ κτηθεῖσαν περιουσίαν. Ζώσης τῆς μητρός, οἱ υἱοὶ δὲν διανέμονται τὴν πατρικὴν περιουσίαν. Ὁ πρεσβύτερος ὑποκαθίσταται εἰς τὴν θέσιν τοῦ πατρός, ἔχων ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ τὴν μητέρα. Οἱ ἀδελφοὶ δύνανται νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἐὰν θέλωσι νὰ ἐξασκήσωσι κεχωρισμένα τὰ ἱερὰ αὐτῶν πρὸς τὸν θανόντα καθήκοντα. Ἡ δὲ διανομὴ γίνεται ὡς ἑξῆς: Τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς μητρὸς προερχομένων υἱῶν λαμβάνει ἐκ τῶν προτέρων ὁ μὲν πρεσβύτερος $^1/_{20}$, ὁ δὲ δεύτερος τὸ $^1/_{40}$ καὶ ὁ νεώτατος $^1/_{80}$· εἶτα δὲ γίνεται ἡ διανομὴ τῆς περιουσίας. Καταγομένων δ' ἐκ μητέρων διαφόρων τάξεων, ὁ ἐκ τῆς πρώτης συζύγου υἱὸς κληρονομεῖ τὰ $^4/_{10}$, ὁ ἐκ τῆς δευτέρας τὰ $^3/_{10}$, ὁ ἐκ τῆς τρίτης τὰ $^2/_{10}$ καὶ ὁ ἐκ τῆς τετάρτης τὸ $^1/_{10}$. Ἀνίκανοι δ' εἶνε πρὸς κληρονομίαν οἱ εὐνοῦχοι, οἱ ἀπόκληροι, οἱ ἀπὸ γενετῆς κωφοὶ καὶ τυφλοί, οἱ φρενοβλαβεῖς κ.τ.λ. Ἐν τούτοις δικαιοῦνται εἰς συντήρησιν μέχρι θανάτου· τὰ δὲ μὴ πάσχοντα τέκνα αὐτῶν κληρονομοῦσιν.

Ἰδιοκτησία. Πᾶσαι αἱ τάξεις ἔχουσι δικαίωμα κτήσεως. Εἶν' ἀληθές, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μανοῦ λέγει, ὅτι ὁ Βραχμὰν εἶνε κύριος πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὁ δὲ βασιλεὺς κύριος πάσης τῆς γῆς, ἀλλὰ τοῦτο μόνον καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εὕρεσιν θησαυροῦ. Οἱ τρόποι τῆς κτήσεως εἶνε τὸ μὲν γενικοί, *κληρονομία*, *θήρα*, *εὕρεσις ἀδεσπότων πραγμάτων*, τὸ δὲ εἰδικοὶ δι' ἑκάστην τάξιν: διὰ μὲν τὸν Βραχμᾶνα *δωρεὰ* καὶ *ἐλεημοσύνη*, διὰ τὸν Ξατρύαν *λάφυρα* καὶ *κατάκτησις*, διὰ τὸν Βαισίαν καὶ Σῦδρον τὸ ἐκ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς κέρδος καὶ τὸ ἐκ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας. Ἡ ἰδιοκτησία ἀπόλλυται διὰ τῆς παραγραφῆς.

Δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν. Τοῦτο δὲν ἔσχε σημαντικὴν ἀνάπτυξιν, μὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑφισταμένων τῶν πρὸς τοῦτο στοιχείων. Ἐν τούτοις ἀνευρίσκονται ἐν αὐτῷ οἱ κυριώτατοι κανόνες τῶν *συμβολαίων*, τοῦ *δανείου*, *ἐνεχύρου*, *ἐγγυήσεως*, *ἀγοραπωλησίας*, *μισθώσεως*, *ἑταιρείας*.

Δὲν ἰσχύουσι συμβόλαια μεθύσων, φρενοβλαβῶν, ἀνηλίκων ἢ γερόντων, εἴτε τῶν μὴ πρὸς τοῦτο ἐχόντων ἐντολήν. Ὡσαύτως τὰ ἐξ ἀπάτης καὶ βίας εἶνε πρὸς τοὺς καθεστῶτας νόμους ἐναντία.

Ὁ τόκος ὁρίζεται ἀναλόγως τῆς τάξεως. Καὶ ὁ μὲν Βραχμὰν ὑπόκειται εἰς τόκον 2/00 κατὰ μῆνα καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ Σύδρου 5/00. Ἐπιτόκια δὲν ἐπιτρέπονται, οὐδὲ δύναται ὁ τόκος νὰ ὑπερβῇ τὸ κεφάλαιον. Ὁ ἐπὶ ἐνεχύρῳ δανειζόμενος δὲν ὑπόκειται εἰς καταβολὴν τόκου.

Ἀγοραπωλησία ἀντικειμένων διαρκοῦς ἀξίας (γῆς, μετάλλου) δύναται ν' ἀκυρωθῇ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν. Ὁ πωλῶν ξένον κτῆμα κηρύσσεται ἔνοχος κλοπῆς. Ὁ ἀγοράσας κτῆμα ἐπὶ παρουσίᾳ πολλῶν προσώπων, ἀποδείξας δὲ τὸν πωλητὴν λαμβάνει νομίμως τὴν ἰδιοκτησίαν· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ κτῆμα εἰς τὸ ἥμισυ τῆς τιμῆς τῆς ἀγορᾶς.

Ὁ ἐγγυητὴς εἶνε καὶ πληρωτής. Ἐὰν δὲ κατεβλήθη αὐτῷ τὸ ποσόν, ἐφ' ᾧ ἠγγυήθη καὶ καταλείπει ἀρκετὴν περιουσίαν, εὐθύνονται οἱ κληρονόμοι.

Δημόσιον δίκαιον. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς ἀπολύτου θεοκρατικῆς τάξεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος δημόσιον δίκαιον δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῇ. Ὡς ἐν τῇ λοιπῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἐν Ἰνδικῇ ἐπίσης λαός, πολῖται δὲν ὑπάρχουσιν. Αἱ σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς πολιτείας φέρουσι τὴν σφραγῖδα τῆς βουλήσεως τοῦ θείου. Ὁ βασιλεύς, ἡ ζῶσα αὕτη ἐπὶ τῆς γῆς παράστασις τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, δικαιώματα μόνον ἔχει, οὐχὶ δὲ καθήκοντα.

Ποινικὸν Δίκαιον. Ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Μανοῦ ἡ ποινὴ εἶνε ἡ ἐπίκουρος κοινωνικὴ δύναμις, δι' ἧς τὸ θεῖον ὑποβοηθεῖ τὸν βασιλέα ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καὶ τῆς λειτουργίας. Ἕνεκα τοῦ φόβου αὐτῆς τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα παρακωλύονται ν' ἀπομακρύνωνται τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ἡ ποινὴ εἶνε βασιλεύς, πλήρης ἐνεργείας, ἐγγυᾶται τὴν πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τῶν τεσσάρων τάξεων. Ἡ ποινὴ κυβερνᾷ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ ποινὴ προστατεύει αὐτό, ἡ ποινὴ εἶνε ἡ δικαιοσύνη. Πᾶσαι αἱ τάξεις ἤθελον διαφθαρῇ,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάντα τὰ προσκόμματα ἤθελον ἀνατραπῇ, σύγχυσις δὲ θὰ ἐπήρχετο ἐν τῷ σύμπαντι, ἂν ἡ ποινὴ ἔπαυεν ἐνεργοῦσα.

Εἴδη ποινῶν εἶνε τὰ ἑπόμενα:

1) Πρόστιμον.
2) Δήμευσις.
3) Ἔξωσις ἀπὸ τῆς τάξεως.
4) Ἐξορία.
5) Εἱρκτή.
6) Ἀκρωτηριασμοὶ καὶ σωματικαὶ βάσανοι.
7) Θάνατος.

Ἀδικήματα δὲ ταῦτα:

1) Ὕβρις καὶ Δυσφήμησις.
2) Κακὴ συμπεριφορὰ τάξεως κατωτέρας πρὸς ἀνωτέραν.
3) Κλοπή.
4) Ἀποπλάνησις, προσβολὴ κατὰ τῆς αἰδοῦς καὶ Μοιχεία.
5) Ψευδομαρτυρία.

Ἡ *ποινικὴ Δικονομία* εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου θεοκρατική. Αἱ ἀποδείξεις ὁρίζονται διὰ μαρτύρων, σπανίως δὲ δι' ὅρκου. Μὴ ἀποδεικνυομένης δ' ἄλλως τῆς ἀληθείας, ἐζητεῖτο ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἡ *θεία κρίσις* κατὰ ποικίλους τρόπους, ὑπενθυμίζοντας ἡμῖν τὰς θεοκρισίας τοῦ μέσου αἰῶνος.

§ 58 Ἡ βουδδιστικὴ διδασκαλία ἐν Ἰνδικῇ.

Κατὰ τῆς ἀκράτου ταύτης ἐν τῇ Ἰνδικῇ θεοκρατικῆς διδασκαλίας τοῦ Βραχμανισμοῦ, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἐξουθένωσις τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ ἀνισότης τῶν κοινωνικῶν τάξεων, γενναῖος παρέστη μεταρρυθμιστής. Ἡ βραχμανικὴ ἰδέα εἶχεν ἤδη διαφθαρῇ ἐξ ὁλοκλήρου, ὁλεθρίως δὲ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς χώρας. Ἡ θεοκρατικὴ ἰδέα ἀπεμόνωσεν αὐτὴν ἀπὸ πάσης διεθνοῦς συνεπαφῆς· τὸ δὲ καθεστὼς τῶν τάξεων, διϊσταμένων ἀλλήλαις μᾶλλον πάσης ἄλλης ἀνατολικῆς χώρας, παρεκώλυσε πᾶσαν πρόοδον. Θρησκευτικὸς καὶ κοινωνικὸς προφήτης καὶ μεταρρυθμιστής, ἐκ βασιλικοῦ καταγόμενος γένους, ἀνέλαβε τότε ν' ἀνατρέψῃ καὶ μεταρρυθμίσῃ τὸ ἀνόσιον τοῦτο καθεστώς. Ὁ Σακυὰ-Μουνῆς, ὁ Βούδδας, ὁ σοφός. Δοὺς αὐτὸς τὸ παράδειγμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἑνότητος, ἐκήρυξε τὸ δόγμα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὡς ἀποστολὴν καὶ καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν. Τὸ *Νιρβανά*, ὁ τόπος τῆς αἰωνίου ἀκινησίας, εἶνε ὁ τόπος τῆς μακαριότητος, ὁ σκοπός, ὃν πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ Βουδδισμὸς ἔχει τι τὸ παραπλήσιον πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, οὐ σμικρὸν δ' ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἃς ἐλυμαίνετο ἡ βραχμανικὴ διδασκαλία. Ἐκήρυξε τὸ πέρας τῶν τάξεων καὶ τὴν νίκην τῆς ἰσότητος. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ἀνεφάνη πλήρης ἐν τῇ βουδδιστικῇ διδασκαλίᾳ, συνεκλόνησε δὲ τὰς συνειδήσεις τῆς ἀποτεθηριωμένης βραχμανικῆς Ἰνδικῆς. Ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἐπῆλθεν ἡ ἀντίδρασις, χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ οὐσιώδης κοινωνικὴ μεταρρύθμισις. Ὁ Βουδδισμὸς ἐξεδιώχθη ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ κοιτίδος, εὑρὼν πιστοὺς προσηλύτους ἐν Κεϋλάνῃ, Σινικῇ, Ἰαπωνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὰ δ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ ὁμολογοῦνται παρ' ἁπάντων εὐεργετικά.

Ἀλλ' ἡ Ἰνδικὴ τῶν Βραχμάνων οὐκ ὀλίγον κατέπεσεν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος· ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς καθ' ἑκάστην κατισχύει. Τὸ σύστημα τῶν τάξεων σχεδὸν ἐξέλιπε, ὑφισταμένων μόνον τῶν τάξεων τῶν Βραχμάνων καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν πάλαι Σύδρων καὶ Παριῶν, συναναμιγέντων καὶ ἔτι μᾶλλον καταπεσόντων. Τὸ δόγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἰσότητος καὶ ἑνότητος οὐ σμικρὸν ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ τούτου, ἐκπροσωποῦντος ἕνα τῶν παλαιτάτων πολιτισμῶν, ὁσημέραι δ' ἀναμένοντος τὸν προσήκοντα αὐτῷ κοινωνικὸν καὶ πολιτισμὸν μεταρρυθμιστὴν καὶ σωτῆρα.

Lois De Manou, (Trat. Loiseleur-Deslongchamps).
Weber's, vorlesungen über indische Litteratur.
Gans, das Erbrecht etc.
Klemm's, Culturgeschichte.
Honegger's, Allgemeine Cultugeschichte.
Pauthier, Livres sacrés de l'Orient.
Bohlen's, das alte Indien.
Buckle, Civilization in England.
Barthélemy Saint-Hilaire, Buddha et sa Religion.
Emile Bournouf, Essai sur le Véda.
Eugene Bourronf, Introduction à l'histoire de Buddhisme.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Τὸ Δίκαιον τῶν Ζενδικῶν λαῶν.

§ 59. Οἱ Ζένδοι.

Ὡς οἱ Ἰνδοί, καὶ οἱ Ζένδοι εἶνε ἐπίσης Ἄριοι, ἀποχωρισθέντες τούτων καὶ χωρήσαντες πρὸς δυσμάς, ἔνθα κατέλαβον τὴν Βακτρίαν, τὴν Σογδιανήν, τὴν Μηδίαν καὶ ἐπὶ τέλους τὴν Περσίαν· ἐκλήθησαν δὲ καὶ *Ἰράνιοι* ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσης χώρας τοῦ Ἰράν, Ἀρίας.

Ἡ θρησκεία αὐτῶν προσομοιάζει τῇ ἀρχαίᾳ Ἰνδικῇ.

Οἱ Ἰράνιοι, εἴτε Ζένδοι, δὲν διακρίνονται, ὡς οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν Ἰνδοί, διὰ τὸν ἄκρως θεωρητικὸν χαρακτῆρα· τοὐναντίον παρουσιάζονται ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἐμφανείας δραστηριώτεροι, ἐκδηλώσαντες πλέον ἢ ἅπαξ κατακτητικὴν δρᾶσιν πρὸς Ἀνατολάς τε καὶ Δυσμάς.

Τὸ ἱερὸν αὐτῶν βιβλίον εἶνε ἡ *Zend-Avesta*, ὁ *λόγος τῆς ζωῆς*, ὁ *πύρινος λόγος*. Εἶνε ἔργον τοῦ Ζωροάστρου, ἰσχυριζομένου, ὅτι ἐδόθη αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως. Εἶνε βιβλίον, περιέχον τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν κοσμογονικὴν θεωρίαν τοῦ λαοῦ τούτου, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἠθικήν, τὴν νομικὴν καὶ πολιτικὴν σοφίαν.

Κατὰ τὸν κώδικα τοῦτον τῆς ζωροαστρικῆς νομοθεσίας, δύο δυνάμεις διέπουσι τὰ τοῦ κόσμου : ὁ *Ὡρομάσδης*, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὁ *Ἀριμάνης*, τὸ πονηρὸν πνεῦμα. Ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοὺς ὑφίσταται ἀνωτέρα δύναμις, ὁ *Αἰώνιος*. Κατά τινας ὁ Ἀριμάνης ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ Αἰωνίου μετὰ τὸν Ὡρομάσδην, οὐδ' ἔσται αἰώνιος· ὡς τοιοῦτος παρακολουθεῖ τὴν δημιουργίαν, τουτέστι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θείας δυνάμεως, ὡς παρακολουθεῖ ἡ σκιὰ τὸ φῶς, δέον ἄρα νὰ θεωρηθῇ ὡς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄρνησις, ὡς ἡ ἀναπόσπαστος εἰς τὰ πεπερασμένα ὄντα ἀτέλεια (1).

Ἡ ζωροαστρικὴ αὕτη θεωρία ἐλάχιστον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν τυχῶν καὶ τῆς ἱστορικῆς δράσεως τοῦ ζενδικοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τούτοις ἡ πάλη τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ πονηρὸν πνεῦμα, ἡ νίκη τοῦ πρώτου, δὲν ἦσαν ἀνάξια λόγου ἐλατήρια καὶ δυνάμεις πρὸς κραταίωσιν τῆς ἠθικῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις ταχέως διεφθάρη, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν παμβασιλείαν τῶν ἡγεμόνων τῆς Μηδίας καὶ Περσίας, εἰς ἃς περιῆλθεν ἡ ἱστορικὴ ἀντιπροσωπεία τοῦ κόσμου τούτου.

§ 60 Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Τὸ δίκαιον παρὰ τοῖς Ζένδοις ἐκδηλοῦται *ἀνθρωπινώτερον* ἢ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς. Τὸ δίκαιον τῶν τάξεων δὲν ὑφίσταται τοσοῦτον ἀπόλυτον, ὡς ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Μανοῦ. Ὑπάρχουσι μὲν κοινωνικαὶ διαιρέσεις, ἀλλ' οὐχὶ τοσοῦτον ἀπότομοι, ὡς ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ κοινωνικὴ αὕτη διαίρεσις περιλαμβάνει τέσσαρας κατηγορίας, *οἱονεὶ τάξεις*. Πρώτη εἶνε ἡ τῶν *ἱερέων*, τῶν *Μάγων*, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ ὁ βασιλεύς, δευτέρα ἡ τῶν *μαγίμων* καὶ τρίτη ἡ τῶν *γεωργῶν*, τῶν *βιομηχάνων*, εἰς ἣν ὑπάγονται καὶ οἱ *ἔμποροι*. Αἱ διακρίσεις αὗται δὲν εἶνε κληρονομικαί. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ζωροάστρου δὲν ὑφίσταται μόνον ἡ ἑνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ ἑνότης τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν, καὶ τούτων καταγομένων ἀφ' ἑνὸς ἀρχετύπου ὄντος (2).

Ἐν τῷ δικαίῳ τῆς οἰκογενείας μεγάλη παρατηρεῖται πρόοδος, ἡ κατάργησις τῆς πολυγαμίας. Κατὰ τὴν Ζενδαβέσταν, ὁ γάμος εἶνε *μονογαμικός*, ἐπιτρέπεται δὲ μεταξὺ συγγενῶν. Ὁ ἀνὴρ εἶνε μὲν ἀπόλυτος βασιλεὺς καὶ ἄρχων τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ μίαν μόνον γυναῖκα. Ὁ γάμος εἶνε ἐπίσης καθῆκον· τιμωρεῖ δ' ὁ νόμος πᾶσαν ἐκτροπὴν ἀπὸ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ· τῆς γυναικὸς οὔσης στείρας, δικαιοῦται ὁ σύζυγος μετὰ δεκαετίαν νὰ λάβῃ ἄλλην. Σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τούτοις ὁ γάμος καὶ ἐνταῦθα ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἠθῶν τῆς λοιπῆς Ἀσίας.

Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις, ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς φυ-

(1) *Burhouf* Commentaire sur le yaçna.
(2) *Franck*, Études Orientales.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σικῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος καὶ τοῦ τελικοῦ θριάμβου τοῦ πρώτου, ἔπρεπε νὰ καθιερώσῃ τὸ δίκαιον τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν ἐπετεύχθη τοῦτο ἐν τῇ πράξει.

Τὸ *ποινικὸν* δίκαιον ἦτο λίαν αὐστηρὸν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ταύτῃ. Ἀσήμαντα ἀδικήματα ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, οἷον ἡ ἄνευ προσκλήσεως προσέγγισις εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐπίσης ἡ προσέγγισις εἰς τὸ ἅρμα, ἐφ' οὗ ἐπέβαινον αἱ παλλακαὶ τοῦ βασιλέως. Ἄξιον ἀναγραφῆς εἶνε, ὅτι ὁ νόμος δὲν ὥριζε ποινὴν κατὰ τῶν πατροκτόνων, θεωρῶν τὸ ἔγκλημα τοῦτο ἀδύνατον. Ἂν συνέβαινε δὲ τοιοῦτό τι, τὸ δικαστήριον ἐδημιούργει πλάσμα, καθ' ὃ ὁ φονεὺς δὲν ἦτο γνήσιον τοῦ φονευθέντος τέκνον καὶ οὕτως ἐτιμωρεῖτο ὡς κοινὸς φονεύς, οὐχὶ δ' ὡς τοῦ ἰδίου πατρός.

Ἐν τῇ πολιτικῇ ὀργανώσει ἐκράτησεν ὁ ἀπόλυτος δεσποτισμὸς τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας· ἀλλ' εἶνε *στρατιωτικὸς μᾶλλον ἢ θεοκρατικός*. Ὁ Μονάρχης τῶν Περσῶν εἶνε ὁ μέγας *βασιλεὺς* τῶν βασιλέων, ἀδελφὸς τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης, ἐπὶ τῶν μνημείων ἀπεικονίζεται ὡς θεός, περιφρονεῖ τὴν ζωὴν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ· οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. Ὑπ' αὐτὸν δὲ διατελοῦσιν οἱ *Σατράπαι*, διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἄξια ἀντίτυπα τοῦ βασιλικοῦ προτύπου.

Ὁ ὀψιγενέστερον ἰδίᾳ, μετὰ τὴν διαφθορὰν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας τοῦ Ζωροάστρου, ἀναπτυχθεὶς στρατιωτικὸς οὗτος δεσποτισμὸς πλέον ἢ ἅπαξ ἐθριάμβευσεν ἐν Ἀσίᾳ. Ὑπὸ στιβαρὰν καὶ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν διοίκησιν, εἴτε τοῦ μονάρχου, εἴτε τῶν Σατραπῶν αὐτοῦ, ἐδημιουργήθη δύναμις, ἥτις ἐπανειλημμένως ἐπέβαλε τὸν νόμον αὐτῆς τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς, χωρήσασα μέχρι τῆς Δύσεως, ἵνα θραυσθῇ πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἰσχύος, ὑφ' ἣν ὑπετάγη ἐπὶ τέλους.

ZEND-AVESTA, γαλλικὴ μετάφρασις ὑπὸ Anquetil-Duperron.
ΗΡΟΔΟΤΟΥ, Μοῦσαι.
BURNOUF, Commentaire sur le Yaçna.
FRANCK, Etudes Orientales.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὸ Δίκαιον τῶν Ἰουδαίων.

§ 61. Οἱ Ἰουδαῖοι.

Οἱ Ἰουδαῖοι εἶνε ὁ ἐξοχώτατος τῶν σημιτικῶν λαῶν, ἐπὶ τῇ ἀνωτέρᾳ αὐτῶν ἱστορικῇ κλήσει ἄξιοι νὰ παραβληθῶσιν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις πρὸς τοὺς Ἀρίους. Οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε λαῶν ἔσχε τοσαύτην πίστιν εἰς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ. Μετὰ καταστροφὰς καὶ διωγμοὺς ἀναριθμήτους διετήρησεν ἀκμαίαν τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν, ἀνεξάρτητον ὀθνείων ἐπιδράσεων. Ὁ Puchta ἀπεκάλεσε τὸν λαὸν Ἰσραὴλ τὸν *ἐκλεκτὸν λαὸν τῆς ἱστορίας*, θαυμάσας τὴν πίστιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς τὰ πάτρια προσήλωσιν. Ἀληθῶς μέχρι τῆς σήμερον οἱ Ἰουδαῖοι, καίπερ ἐστερημένοι πολιτικῆς ἑνότητος καὶ ὀργανώσεως, ἐθνικῆς δὲ συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας, πρωταγωνιστοῦσιν ἐν τῇ ποικίλῃ δράσει τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος.

Θεμελιώδης ἔλλειψις τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων εἶνε ἰδίᾳ ἡ ἄγνοια τῆς *ἑνότητος* τοῦ θείου. Ἀλλ' ἐξαίρεσιν ποιοῦνται οἱ Ἰουδαῖοι, θέμενοι ὡς βάσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν οἰκοδομήματος τὸν *ἕνα* Θεόν, ἀντιπρόσωπον καθολικῆς δυνάμεως καὶ προνοίας. Ἡ ἰδέα αὕτη, κυοφορηθεῖσα τὸ πρῶτον καὶ γαλουχηθεῖσα ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Συρίας, ἵνα εὕρῃ τὸ θυσιαστήριον αὐτῆς ὑπὸ τὴν *Σκηνὴν* τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ βραδύτερον ἐν τῇ φάτνῃ τῆς Βηθλεὲμ καὶ ἐν τῇ Κααβᾷ τῆς Μέκκας, ἔτι μᾶλλον ἐκραταιώθη ἐν ταῖς περιπετείαις, ὑφ' ὧν πλέον ἢ ἅπαξ ἐδοκιμάσθη ἡ πίστις τῶν Ἰουδαίων.

Παρὰ πολλῶν, ἀναλυσάντων τὸν βίον τῆς ἐρήμου, ὁμολογεῖται, ὅτι εὐεργετικὴ εἶνε ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, εἰς αὐτὴν δ' ὀφείλουσι βεβαίως οἵ τε Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἄραβες τὴν κοσμοϊ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στορικὴν αὐτῶν κλῆσιν. Ἡ φαντασία πληροῦται εὐαρίθμων μὲν εἰκόνων, ἀλλὰ μεγαλοπρεπεστάτων καὶ τολμηροτάτων ἡ ἐντὸς τῶν δασῶν καὶ παρὰ τὰς παραλίας, ὁ δὲ ἄνθρωπος δημιουργεῖ ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ἑαυτοῦ ἐσωτερικῆς συνειδήσεως ἀνωτέραν προσωπικότητα, ἐνιαίαν μεταφυσικὴν δύναμιν καὶ ἰδέαν, ἣν θᾶττον ἢ βραδύτερον θέλει περιβάλῃ διὰ τῶν προσόντων καὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Ὅπως ὑπάρχει ἑνότης ἐν τῇ θέᾳ τῆς ἐρήμου, ὑπάρχει τοιαύτη καὶ ἐν τῇ θείᾳ δυνάμει. Οὕτως ἡ ἔρημος συντελεῖ πρὸς ἐξέγερσιν τῆς μονοθεϊστικῆς ἰδέας (1). Ὁμοιόμορφος εἶνε ἡ ἐν αὐτῇ παρισταμένη εἰκών· ἐλλείπουσιν ἀναμφιβόλως αἱ ποικίλαι εἰκόνες καὶ τὰ ἀνάριθμα χρώματα καὶ σχήματα τῶν κλιμάτων ἐκείνων, παρ' οἷς τὸ δάσος ἐξαπλοῦται καὶ ὑψοῦται τὸ ὄρος καὶ οὗ ἡ ποικιλία ἐπιδρᾷ ἐξ ὁλοκλήρου ἐν τῇ διαπλάσει τῆς συνειδήσεως, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς φαντασίας τῶν κατοίκων, ἀλλ' ἡ παρισταμένη εἰκὼν εἶνε πλήρης καὶ γιγαντιαία (2).

Δὲν ἦτο βεβαίως ὁ Μωϋσῆς, ὁ πατὴρ τοῦ *Δεκαλόγου* τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὁ εὑρέτης τῆς μονοθεϊστικῆς ἰδέας αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ἀντλήσας αὐτὴν ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, διαρρυθμίσας δὲ μόνον καὶ διατυπώσας προσηκόντως. Οὐδεὶς λαὸς ὑπῆρξε προσφορώτερος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πρὸς ἐξέλιξιν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας καὶ παραδόσεως τῶν γεναρχῶν αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, θερμὸν ὡς ὁ ἄνεμος τῆς ἐρήμου, ἔρρεπεν ἀείποτε πρὸς τὴν θεωρίαν, πρὸς τὴν φανταστικὴν δημιουργίαν. Ἡ *Βίβλος* εἶνε μεγαλοπρεπὴς ὀνειροπολία τολμηροῦ πνεύματος, μετὰ τοῦ Θεοῦ διαλεγομένου· ἀποκάλυψις βαθυτάτου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, οἷον ἐν οὐδεμιᾷ ἴσως ἄλλῃ ἐποποιίᾳ λαοῦ τινος εὑρίσκεται. Ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ Προφῆται εἶνε ἐναργῆ παραδείγματα τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου, ἣν ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Ἐντεῦθεν τὸ κράτος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Ἐν ταῖς κρισίμοις ἡμέραις τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ὁ προφήτης ἀναλαμβάνει διὰ τῆς γοητείας τοῦ λόγου τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πλανηθέντος ἢ κινδυνεύοντος λαοῦ. Πιστὸς εἰς τὰ παραδεδομένα, θυσιάζων τὸ πνεῦμα εἰς τὸ γράμμα, ἐπίμονος, ἁπλοῦς ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός, συνέλαβεν ἐνιαίαν τοῦ Θεοῦ ἔννοιαν ἀντιθέτως πρὸς τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ἐδέσποσεν ἐνίοτε αὐτοῦ ὁ πειρασμὸς τῶν εἰδώλων, τῶν αἰσθητικῶν ροπῶν, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ

(1) SPRENGEL'S, das Leben des Mohammed.
(2) PESCHEL'S, Völkerkunde.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προφήτου καὶ ἡ δι' αὐτοῦ κατορθουμένη μυστικὴ ἑνόρασις τοῦ θείου ἐπανήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν.

§ 62. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Ὁ Μωϋσῆς, ὡς πρῶτος νομοθέτης τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ, εἶνε ἐν πολλοῖς ὑπέρτερος τοῦ Μανοῦ καὶ τοῦ Ζωροάστρου, ἠθικώτερον νοήσας καὶ ὑψηλότερον τὸν ἀνθρώπινον βίον.

Βάσις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου εἶνε *ἡ μοναθεΐα*· ὄργανον δ' αὐτῆς ὁ λαὸς Ἰσραήλ, ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ κυρίου, τοῦ Ἰεχωβά. Ἡ πολιτεία εἶναι θεοκρατική, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς δὲν διεκδικοῦσιν ἰδιαιτέρως ἐξαιρετικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἡ τοῦ Λευὶ ἐκέκτητο δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ μὴ ἔχουσα μυστικὴν διδασκαλίαν, δὲν ἐξήσκει τὸ ἀπόλυτον κράτος καὶ γόητρον, ὡς ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἡ ἱερατικὴ τάξις.

Ὁ Ἰεχωβὰ πρωταγωνιστεῖ ἐν τῷ βίῳ. Πᾶν τὸ τελούμενον, τελεῖται ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου *ἔξοδον* οἱ Ἰουδαῖοι κατέκτησαν τὴν γῆν Χαναάν, τὴν γῆν τῶν προγόνων, τὴν γῆν τῆς *ἐπαγγελίας*, διενείμαντο δ' αὐτὴν ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς δώδεκα φυλάς, ἐκτὸς τῆς τοῦ Λευί, ἥτις ἀποκλειστικῶς ἐξασκοῦσα τὴν ἱερατικὴν ἐξουσίαν, δὲν εἶχεν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν, ἐλάμβανε δὲ τὸ δέκατον τῶν εἰσοδημάτων.

Ὅ τι κατ' ἐξοχὴν θαυμάσιον ἐν τῷ μωσαϊκῷ νόμῳ εἶνε ἡ *ἰσονομία*, ἀσύνηθες τέως τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς. Τοῦτο βεβαίως εἶνε ἀπόρροια τῆς θεογονικῆς διδασκαλίας τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, καθ' ἣν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἶνε ἴσοι καὶ ἀδελφοὶ ἐν Θεῷ. Ἡ ἱστορικὴ ἐμφάνεια τοῦ Μωϋσέως εἶνε ἀληθὴς ἐπανάστασις. Ὑπὸ τὴν λάμψιν τῶν ἀστραπῶν, ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν βροντῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως, διετύπωσε τὸ δόγμα τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, κατέρριψε δὲ τὰ εἴδωλα τοῦ Φετιχισμοῦ καὶ τῆς Πολυθείας. Ἡ ἰσονομία αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ παρεμφερὲς πρὸς τὴν ἰσότητα τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, τὴν πρὸ τοῦ δεσπότου ἰσότητα. Δόγμα φιλάνθρωπον, ἐνισχυθὲν βεβαίως ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ ταῖς περιπετείαις τοῦ λαοῦ τούτου, εἶνε ἄξιον ἀναγραφῆς μεταξὺ τῶν μεγάλων κατακτήσεων τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου.

Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Τοιαύτη ἡ κλεὶς τῆς μωσαϊκῆς διδασκαλίας ἔν τε τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ἱστορία τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ περιλαμβάνει δύο διακεκριμένας περιόδους. Ἡ πρώτη εἶνε ἡ τῶν *Κριτῶν*, καὶ δευτέρα ἡ τῶν *Βασιλέων*.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς γῆς Χαναὰν ἱδρύθη ἐντολῇ τοῦ Ἰεχωβᾶ θεοκρατικὴ δημοκρατία, μηδένα ἄλλον ἐκτὸς αὐτοῦ ἀναγνωρίζουσα κύριον, αἱ δὲ δέκα φυλαὶ ἀπετέλουν ὁμοσπονδιακὴν πολιτείαν, ἔχουσαν τὰς συνελεύσεις αὐτῆς, ἐν αἷς συνεζητοῦντο οἱ νόμοι. Πρώτιστον τῶν πολιτικῶν σωμάτων ἦτο ἡ *Γερουσία* (Sanhédrin), ἀποτελουμένη οὐχὶ ἐκ τῶν πλουσίων ἢ τῶν εὐπατριδῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν σοφῶν καὶ τῶν ἐναρέτων. Ἡ δ' ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς *Κριτὴν* (Schophet). Ἦτο οὗτος εἶδος *Ὑπάτου*, προεδρεύοντος τῆς Γερουσίας, εἰς ὃν ἐν κρισίμοις στιγμαῖς ἐνεπιστεύοντο τὴν δικτατορίαν, ἣν καὶ διετήρησάν τινες τῶν Κριτῶν μέχρι θανάτου, ἀλλ' ἄνευ κληρονομικοῦ προνομίου.

Ἐπὶ τοῦ Κριτοῦ Σαμουὴλ ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἑνότητος τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς ἐξουσίας εἰς πολιτικὸν ἄνδρα ἐξεδηλώθη ζωηρότατα. Εἶνε ἡ συνήθης ἐν τῇ ἱστορίᾳ πάλη μεταξὺ τῆς ἱερατικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς τάξεως. Ὁ Σαμουὴλ ἀρνεῖται τὸ πρῶτον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν πόθον τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, χρίων αὐτῷ βασιλέα. Ἀλλ' ὑπείκει ἐπὶ τέλους.

Φοβερὰ εἶνε τότε ἡ ἀγόρευσις τοῦ κλονουμένου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἱερέως κατὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας· δεινὸν ἐμπνέει εἰς αὐτὸν *Φιλιππικὸν* ὁ πόθος τῆς ἐν τῇ ἀρχῇ συντηρήσεως, πλήρης δ' οἴστρου προφητικοῦ ἐπιφωνεῖ εἰς τὸν λαὸν ταῦτα :

« Τοῦτο ἔσται τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλέως . . . τοὺς υἱοὺς ὑμῶν λήψεται, καὶ θήσεται αὐτοὺς ἐν ἅρμασιν αὐτοῦ, καὶ ἐν ἱππεῦσιν αὐτοῦ, καὶ προτρέχοντας τῶν ἁρμάτων αὐτοῦ· καὶ θέσθαι αὐτοὺς ἑαυτῷ χιλιάρχους, καὶ ἑκατοντάρχους, καὶ θερίζειν θερισμὸν αὐτοῦ, καὶ τρυγᾶν τρυγητὸν αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν σκεύη πολεμικὰ αὐτοῦ, καὶ σκεύη ἁρμάτων αὐτοῦ· καὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν λήψεται εἰς μυρεψούς, καὶ εἰς μαγειρίσσας καὶ εἰς πεσσούσας· καὶ τοὺς ἀγροὺς ὑμῶν καὶ τοὺς ἀμπελῶνας ὑμῶν καὶ τοὺς ἐλαιῶνας ὑμῶν τοὺς ἀγαθοὺς λήψεται, καὶ δώσει τοῖς δούλοις ἑαυτοῦ· καὶ τὸ σπέρμα ὑμῶν καὶ τοὺς ἀμπελῶνας ὑμῶν ἀποδεκατώσει, καὶ δώσει τοῖς εὐνούχοις αὐτοῦ καὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ . . . Καὶ οὐκ ἐβούλετο ὁ λαὸς τοῦ ἀκοῦσαι τοῦ Σαμουὴλ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶπεν αὐτῷ : οὐχὶ ἀλλ' ἡ βασιλεὺς ἔσται ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς κατὰ πάντα τὰ ἔθνη (1).

Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ ἰδέα κατισχύει. Καὶ ὁ Σαμουὴλ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας ἀνιδρύει τὴν πολιτικήν, χρίει τὸν Σαοὺλ βασιλέα, εἶτα τὸν Δαυὶδ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, τοῦ ἱερέως παραμείναντος ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ἐκτὸς ἐλαχίστων περιστάσεων μὴ ἀναμιγνυομένου εἰς τὰ τῆς πολιτείας.

Ἰδιωτικὸν δίκαιον. — Δίκαιον τῶν προσώπων. Ἡ ἰσότης ἦτο μία τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ *Νόμου*. Πάντες οἱ Ἰουδαῖοι τυγχάνουσιν ἴσοι ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς καὶ πολιτικαῖς σχέσεσιν, ἐξαιροῦνται δὲ τῆς ἀπολαύσεως τῶν δικαίων τούτων οἱ ξένοι, οἱ *προσήλυτοι* καὶ οἱ *δοῦλοι*.

Ὡς πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι νομοθεσίαι, οὕτω καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἦτο *ξενηλατική*. Ὁ νομοθέτης τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ, ἐκ φόβου μὴ οὗτος ἐκ τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ μετὰ τῶν ξένων ἀπολέσῃ τὰ πάτρια ἤθη καὶ τὴν θρησκείαν, ἀπηγόρευσε τὴν μετ' αὐτῶν σχέσιν. Τοιαύτη ἦτο ἡ περιφρόνησις τῆς ἰουδαϊκῆς νομοθεσίας πρὸς ὅ τι ὀθνεῖον, ὥστε μέχρι τῆς σήμερον, καὶ μετὰ τὴν παγκόσμιον αὐτῶν διασποράν, οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεχθάνονται ὅ τι μὴ ἰουδαϊκόν· εἰς τοῦτο δὲ βεβαίως ἀποδοτέα ἡ ἐπὶ αἰῶνας διατήρησις τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἰδιοφυΐας καὶ ἀτομικότητος. Ὁ ξένος, ὁ μὴ Ἰουδαῖος, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ πολιτικὰ δικαιώματα ἐν Ἰουδαίᾳ. Κτώμενος δέ, ἠλαττοῦτο καὶ πάλιν τῶν ἄλλων πολιτῶν ὡς πρὸς τὸν *γάμον* καὶ τὴν κληρονομίαν. Ἐδικάζοντο δ' οὗτοι ὑπὸ εἰδικοῦ δικαστηρίου, τοῦ τῶν *Νοαριδῶν*.

Ἡ *δουλεία*, κοινὴ πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος, εἶχε μετριασθῇ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως, καταστᾶσα ἁπλῆ οἰκιακὴ ὑπηρεσία. Ὁ Ἰουδαῖος καθίστατο δοῦλος, ἀπαλλοτριῶν ἑαυτόν, ἐκμισθῶν τουτέστι τὴν ὑπηρεσίαν ἑαυτοῦ, καθιστὰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ *ὑπηρέτιδα* Ἰουδαίου, ἢ κλέπτης, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ κλαπὲν καὶ καταδικαζόμενος τούτου ἕνεκα εἰς δουλείαν. Ὁ δὲ ξένος καθίστατο δοῦλος κατὰ τὸν πόλεμον, ὁπότε ἡ δουλεία ἦτο κληρονομική.

Ἡ δουλεία ἐξέλειπε διὰ τῆς ἐξαγορᾶς, διὰ τῆς παρελεύσεως ἑπταετίας, διὰ τῆς ἑκουσίας ἀπελευθερώσεως, ἕνεκα κακῆς πρὸς τὸν δοῦλον συμπεριφορᾶς τοῦ κυρίου.

(1) Βασιλειῶν Α'. η'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δοῦλος, ζητήσας ἄσυλον ἐν Παλαιστίνῃ, δὲν παρεδίδετο εἰς τὸν ζητοῦντα αὐτὸν κύριον, κατὰ διάταξιν τοῦ *Δευτερονομίου*.

Οἰκογένεια. Οὐδαμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὁ γάμος εἶνε τοσοῦτον αὐστηρός, ὅσον ἐν Ἰουδαίᾳ. Ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἡ γυνὴ εἶνε *σύντροφος* τοῦ ἀνδρός, ὁ δὲ γάμος ἀληθὴς κοινωνία ὁμοίων καὶ ἴσων ὄντων (1).

Ὁ Γάμος αὐστηρότατα ἐπεβάλλετο. Κατὰ τὸ Δευτερονόμιον, ὁ τὸ πρῶτον τῆς συζυγίας ἄγων ἔτος δὲν ἐστρατολογεῖτο, ὡσαύτως καὶ ὁ μεμνηστευμένος. Ἦτο δὲ *πολιτικὸς* μόνον καὶ οὐχὶ *θρησκευτικός*.

Κωλύματα πρὸς τὸν γάμον ἦσαν *συγγένεια* ἢ *ἐπιγαμία*, διαφορὰ πατρίδος ἢ θρησκείας, στείρωσις τῆς γυναικὸς καὶ ἀνικανότης τοῦ ἀνδρὸς (εὐνούχου), *ραθεία*. Ὁ δὲ ἄκρος ἀρχιερεὺς παρθένον μόνον ὤφειλε νὰ νυμφευθῇ.

Περίεργος γαμικὸς θεσμὸς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἦτο ὁ λεγόμενος *λεβιρατικὸς* γάμος (levir = ἀνδράδελφος). Ἡ ἄπαις χήρα ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ σύνευνον τὸν ἐπόμενον ἀδελφὸν τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὗτος εἶχε δικαίωμα ἐπικαρπίας ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς προικὸς τῆς χήρας· τὸ δ' ἐκ τῆς ἑνώσεως ταύτης τέκνον ἐλάμβανε τὸνομα τοῦ θανόντος ἀδελφοῦ. Πᾶς Ἰσραηλίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως.

Οἱ βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων, ἐπόμενοι τοῖς ἤθεσι τῶν ἡγεμόνων τῆς λοιπῆς Ἀνατολῆς, ἐλάμβανον πολλὰς συζύγους. Ὁ λεγόμενος σοφὸς Σολομὼν ἰδίᾳ ὑπερεξηκόντισε πᾶν εὐπρεπείας ὅριον.

Μόνον ὁ ἀνὴρ ἠδύνατο νὰ κατηγορήσῃ ἐπὶ μοιχείᾳ τὴν γυναῖκα, οὐχὶ δ' αὕτη ἐκεῖνον. Ὁ ἀνὴρ ἐπίσης ὑπεχρεοῦτο νὰ προικίσῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ.

Πατρικὴ ἐξουσία. Πρὸ τοῦ Μωϋσέως ἡ πατρικὴ ἐξουσία ἦτο ἀπόλυτος· ὁ πατὴρ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ (θυσία τοῦ Ἀβραάμ)· ἀλλ' ἐμετριάσθη ἡ βάρβαρος αὕτη ἀρχὴ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως· ἔπαυε δὲ σὺν τῇ ἐνηλικιότητι τῶν τέκνων. Ἡ ἀτεκνία ἦτο ἀτιμία, ἡ δὲ υἱοθεσία ἄγνωστος.

Κληρονομία. Δὲν ὑφίστατο τοιαύτη ἐκ διαθήκης, διὰ τοῦ νόμου μόνον μεταβιβαζομένη, ἡ δ' ἀποκλήρωσις δὲν ἐπετρέπετο.

Ὁ πρωτότοκος υἱὸς ἐλάμβανε διπλῆν μερίδα ἐκ τῆς πατρικῆς πε-

(1) Ποιήσωμεν αὐτῷ σύντροφον. (Γένεσις).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριουσίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τῆς μητρικῆς. Τὸν πάππον ἐκληρονόμει κατὰ προτίμησιν ὁ ἄρρην ἔγγονος, ἢ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ. Τὰ δὲ νόθα τέκνα οὐδὲν εἶχον κληρονομικὸν δικαίωμα.

Ἰδιοκτησία. Τὰ κατ' αὐτὴν εἶχον κανονισθῇ ὡς ἀκολούθως:

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς γῆς Χαναάν, παρεχωρήθη ἑκάστῃ τῶν φυλῶν καὶ ἑκάστῃ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ ὡρισμένη ἔκτασις γῆς πρὸς καλλιέργειαν. Αὕτη ἐκηρύχθη ἀναπαλλοτρίωτος· ἂν δ' ὑπεθηκεύετο, ἐλύετο τὸ συμβόλαιον τῆς ὑποθήκης κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἰωβιλαίου, ἀνὰ πᾶσαν πεντηκονταετίαν τελουμένου ἐν Παλαιστίνῃ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας· οὕτως ἐξησφαλίζετο ἡ κοινωνικὴ ἰσότης καὶ προελαμβάνετο ἡ *θητεία*. Ἡ ἰδιοκτησία ἦτο ἱερά· οὐδεὶς δ' ἐστερεῖτο ἀκουσίως αὐτῆς· καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὤφελε νὰ σεβασθῇ ταύτην. Ἰουδαῖος ἠρνήθη νὰ προσενέγκῃ τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ἀχάβ, ἀποζημιοῦντα αὐτὸν πλουσιοπαρόχως.

Συμβόλαιον ἁπλοῦν δὲν ἤρκει πρὸς μεταβίβασιν κινητῆς ἰδιοκτησίας· ἀπῃτεῖτο καὶ ἐπαφή. Πράγματι δὲ μετεβιβάζετο αὕτη μετὰ τὴν πληρωμήν.

Δίκαιον τῶν Ἐθνῶν. Τοῦτο δὲν ἔσχε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἐν Ἰουδαίᾳ. Ἡ χειραψία τῶν συναλλασσομένων ἦτο εἷς τῶν τύπων τοῦ συμβολαίου. Ὁ ὅρκος ἦτο συνηθέστατον μέσον ἀποδείξεως. Ὁ δὲ τόκος ἀπηγορεύετο αὐστηρότατα, ἐκτὸς ἐν ταῖς μετὰ τῶν ξένων σχέσεσι τῶν Ἰουδαίων (1).

Δικαστικὴ ὀργάνωσις. Ἀξία λόγου ἦτο ἡ δικαστικὴ ὀργάνωσις ἐν Ἰουδαίᾳ. Τρεῖς βαθμοὶ ὑπῆρχον δικαστηρίων, τὸ τῶν *Τριῶν*, τὸ τῶν *Εἰκοσιτριῶν* καὶ ἡ *Γερουσία*. Ἀρχιδικαστὴς ἐθεωρεῖτο ὁ Θεός.

Ἕκαστον χωρίον ἐκέκτητο δικαστήριον τῶν Τριῶν (Schophetim), δικάζον ἐλαφρά τινα πταίσματα καὶ χρηματικὰς ἀγωγάς. Ἔκκλησις τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ ἐγίνετο πρὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν Εἰκοσιτριῶν, οὗ ἕδρα ἦτο πᾶσα πόλις. Ἐν δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ ὑπῆρχον δύο.

Ἡ ἀνωτάτη δικαστικὴ ἐξουσία ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὴν Γερουσίαν. Ἀπετελεῖτο ἐξ ἑβδομήκοντα μελῶν, ἀνήγετο δ' ἡ σύστασις αὐτῆς εἰς τὸν Μωϋσῆ. Ἦτο πολιτικὴ συνέλευσις ἅμα καὶ δικαστήριον.

(1) Οὐκ ἐκτοκιεῖς τῷ ἀδελφῷ σου τόκον ἀργυρίου (Δευτερονόμιον, 23).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Συνεδρίαζεν ἐν τῷ Ναῷ, ἐδίκαζε τοὺς γερουσιαστάς, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς προφήτας, τοὺς στρατηγούς, τὰς πόλεις, τὰς ἀποστάτιδας φυλάς· ἠρμήνευε δὲ συγχρόνως τὸν νόμον. Δημοκρατουμένης μὲν τῆς Ἰουδαίας, ἐξελέγοντο οἱ δικασταὶ διὰ κλήρου, βασιλευομένης δέ, ὑπὸ τοῦ μονάρχου, μὴ λαμβάνοντες ἀντιμισθίαν. Πρόεδρος ἦτο ὁ πρεσβύτατος τὴν ἡλικίαν καὶ οὐχὶ τὴν ὑπηρεσίαν· αἱ δὲ ἀποφάσεις περὶ ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων ἐξεδίδοντο κατὰ πλειονοψηφίαν.

Δημόσιον Δίκαιον. Δημόσιον δίκαιον δὲν ὑπῆρχε πράγματι ἐν Ἰουδαίᾳ ἐπί τε τῆς ἱερατικῆς δημοκρατίας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς λαϊκῆς μοναρχίας. Εἰ καὶ ἐκέκτητο ὁ ἰουδαϊκὸς λαὸς δικαιώματά τινα, μείζονα τῶν ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἦτο δὲ περιωρισμένη ὅπως δήποτε ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων, οὐχ ἧττον οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ ρηθῇ περὶ δημοσίου δικαίου, περὶ πολιτείας, ἐλευθέρως ὠργανωμένης καὶ κυβερνωμένης κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα τῶν ἐλευθέρων πολιτευμάτων. Μόνον οἱ προφῆται ἐν κρισίμοις στιγμαῖς ἐμφανίζονται ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτῶν εἶνε πνευματικὴ μᾶλλον ἢ κοινωνικὴ καὶ πολιτική.

Ποινικὸν Δίκαιον. Τοῦτο ἀπέρρεε ἀπὸ τῆς θεωρίας τῆς ἀρχῆς τοῦ *ἀντιπεπονθότος*. Ἡ παράβασις τοῦ νόμου ἦτο ὕβρις πρὸς τὴν θείαν μεγαλειότητα καὶ δικαιοσύνην. Ὁ Μωϋσῆς οὐδέποτε εἶπεν εἰς τὸν λαὸν Ἰσραὴλ περὶ Παραδείσου καὶ Ἅδου. Ἡ δ' ἐκδίκησις τοῦ αἰωνίου μέλλει νὰ ἐκδηλωθῇ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἀδικήματα. Τὰ πρώτιστα τούτων ἦσαν *κατὰ τῆς θρησκείας*: *ἡ ἀσέβεια*, λήθη τοῦ Ἰεχωβὰ χάριν ἄλλων θεῶν. *Κατὰ τῶν προσώπων*: *ἀνθρωποκτονία*, *πατροκτονία*, *μοιχεία*, *πορνεία*, *αἱμομιξία*, *σοδομιτισμός*, *κτηνοβασία*, *παιδοκτονία*, *ἐξάμβλωσις*. *Κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας*: *κλοπή*.

Ποιναί. Ἡ *ἀσέβεια* ἐτιμωρεῖτο θανάτῳ διὰ λιθοβολισμοῦ· ἐπίσης δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐτιμωροῦντο οἱ *μάγοι*, οἱ *ἱερόσυλοι*, οἱ *βλάσφημοι*, οἱ *μὴ νηστεύοντες*, οἱ *μὴ ἑορτάζοντες τὸ Πάσχα*, ἢ *ἐργαζόμενοι τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου*.

Ἡ ἑκουσία ἀνθρωποκτονία ἐτιμωρεῖτο θανάτῳ, δικαιουμένου πρὸς τοῦτο τοῦ ἐγγυτάτου τῶν συγγενῶν. Ἀλλ' ἐν περιπτώσει ἀκουσίου φόνου ὑπῆρχον ἄσυλα, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ αὐτουργοῦ ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος. Τρεῖς πόλεις ἦσαν ὡρισμέναι πρὸς τοῦτο ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου καὶ τρεῖς ἐν γῇ Χαναάν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ *πατροκτονία*, καίπερ μὴ προβλεπομένη ἐν τῷ Νόμῳ, ἐτιμωρεῖτο διὰ λιθοβολισμοῦ.

Ἡ *μοιχεία* ἐτιμωρεῖτο θανάτῳ. Ἡ ἄπιστος μνηστὴ ἐλιθοβολεῖτο σὺν τῷ συνενόχῳ, ἂν δ' ἦτο κόρη ἱερέως, ἐκαίετο ζῶσα.

Ἡ *πορνεία* κατεδιώκετο, ἀλλ' ὁ νόμος δὲν ἐτελεῖτο. Οὐδαμοῦ αἱ ἑταῖραι ἦσαν ἀναιδέστεραι τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἐτιμωροῦντο ἐπίσης θανάτῳ ἡ αἱμομιξία, ὁ σοδομιτισμός, ἡ κτηνοβασία (φονευομένου καὶ τοῦ κτήνους), ἡ παιδοκτονία, ἡ ἐξάμβλωσις. Βοῦς, κτείνας ἄνθρωπον, ἐτιμωρεῖτο.

Ἡ κλοπὴ ἐτιμωρεῖτο δι' ἀποζημιώσεως. Ἂν ὁ κλέπτης διετήρει τὸ κλαπέν, ὤφελε ν' ἀποτίσῃ τὸ διπλοῦν τῆς ἀξίας, ἄλλως τὸ τετραπλοῦν, ἢ τὸ πενταπλοῦν. Μὴ δυνάμενος δὲ ν' ἀποζημιώσῃ, ἐπωλεῖτο ὑπὸ τῶν δικαστῶν, τοῦ τιμήματος τῆς ἐλευθερίας ἀποδιδομένου εἰς τὸν κλαπέντα.

Ἀξιόποινος ἦτο ὁ φόνος κλέπτου ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ, ἐπιτεταμμένος δ' ἐν νυκτί. Ἡ πώλησις ἐλευθέρου ἀνδρὸς ἐτιμωρεῖτο θανάτῳ, ἂν ὁ πωληθεὶς ἦτο Ἰουδαῖος, ζημίᾳ δὲ χρηματικῇ, ἂν ἦτο ἐθνικός.

Ἡ κοινωνικὴ διαδικασία μαρτυρεῖ οὐ σμικρὰν ἡμερότητα ἠθῶν καὶ ἀναγνώρισιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Ἅμα τῇ γνώσει τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος, συνελαμβάνετο ὁ ὑποτιθέμενος αὐτουργός. Ἂν δ' ἦτο ἄγνωστος, ἐπιτροπεία τοῦ Sanhédrin κατεμέτρα τὸ ἐγγύτερον πρὸς τὸ ἀδίκημα κέντρον πληθυσμοῦ, οὗ οἱ κάτοικοι ἀνεκρίνοντο.

Ἔφεσις ἐπὶ ποινικῶν δικῶν δὲν ἐπετρέπετο. Ἐν τούτοις πρὸς ἀποφυγὴν τοπικῶν ἐπιρροῶν ἐδικαιοῦτο νὰ ζητήσῃ ὁ κατηγορούμενος νὰ δικασθῇ παρὰ τοῦ δικαστηρίου τῶν 23 τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, ἢ παρ' ἑνὸς τῶν δύο ἐν Ἱερουσαλήμ. *Εἰσαγγελεὺς* δὲν ὑπῆρχεν, ἑκάστου πολίτου ὄντος κατηγόρου. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ μαρτυρία ἑνὸς μόνου.

Ἡ διαδικασία διεξήγετο δημοσίᾳ. Μετὰ τὸν κατηγορούμενον ἐλάμβανον τὸν λόγον οἱ μάρτυρες τῆς κατηγορίας, εἶτα οἱ τῆς ὑπερασπίσεως.

Πρὸς καταδίκην ἀπῃτεῖτο πλειονοψηφία δύο ψήφων. Ἡ ἐκτέλεσις ἐγίνετο σοβαρῶς· δὲν ἐξηυτελίζετο ὁ κατάδικος, ὅστις ἤγετο πρὸς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, κεκαλυμμένος καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ δύο δικαστῶν, τῶν λοιπῶν συνεδριαζόντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Κῆρυξ ἐφώνει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὸ πλῆθος ἐκ διαλειμμάτων: «Τίς ὁ δυνάμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὸν δυστυχῆ; ἂς λαλήσῃ». Ἂν παρουσιάζετό τις, ἐπανήγετο ὁ κατάδικος πρὸ τοῦ δικαστηρίου πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἐνδείξεων τῆς ἀθωότητος. Τοῦτο ἐπανελαμβάνετο πεντάκις. Κατὰ τὴν ὑπερτάτην στιγμὴν ὁ κατάδικος ἐλάμβανε ναρκωτικόν, ἵνα καταστῇ ἧττον ἐπώδυνος ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου.

§ 63. Τύχαι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ δικαίου.

Ὁ μωσαϊκὸς νόμος ἔσχε ποικίλας περιπετείας. Συνετέλεσεν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνάπλασιν τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον μεγάλαι ἐξωτερικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων, τῶν Μακεδόνων καὶ ἐπὶ τέλους τῶν Ρωμαίων. Ὁ θεῖος νόμος πλέον ἢ ἅπαξ ἐλησμονήθη ἢ παρεβιάσθη, παρὰ πάσας τὰς κατὰ καιροὺς ἐμφανείας μεγαληγόρων προφητῶν, ἀνακαλούντων τὸν ἐπιλήσμονα λαὸν εἰς τὰ πάτρια.

Πληρεστέρα καὶ τελειοτέρα ἐξέλιξις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ὑπῆρξεν ὁ Χριστιανισμός. Μὴ ἀναγνωρισθεὶς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, εὗρεν ἀποδοχὴν παρὰ τοῖς Ἀρίοις, ὧν ἰδίᾳ κατέστη ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα μία τῶν τελεσιουργοτάτων ἠθικῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατακτηθείσης τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ ἁλωθείσης τῆς ἱερᾶς πόλεως, ἐπῆλθεν ἡ παγκόσμιος διασπορὰ τῶν Ἰουδαίων, μάτην νοσταλγούντων πρὸς τὴν γῆν τῶν προγόνων. Ὁ μωσαϊκὸς νόμος εἶνε μέχρι τῆς σήμερον τὸ κρατοῦν ἐν ταῖς *Συναγωγαῖς* δίκαιον. Οὐχ ἧττον δὲν διετηρήθη ἀλώβητος ὁ ἀρχικὸς αὐτοῦ τύπος. Ἐτροποποιήθη καὶ συνεπληρώθη πολλαχῶς διὰ νέων διατάξεων. Αὗται φέρουσι τὴν ὀνομασίαν *Miscnha* (ὁ δεύτερος νόμος)· πληρέστερον τῆς συλλογῆς ταύτης συνονθύλευμα σὺν πολλαῖς προσθήκαις καὶ ἑρμηνείαις ἐγένετο ὑπὸ Ραββίνων ὑπὸ τὸν τίτλον *Gemara* (ἡ διδασκαλία). Αἱ δύο αὗται συλλογαὶ ἀποτελοῦσι τὸν *δεύτερον* νόμον τοῦ ἐν διασπορᾷ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, φέρουσι δὲ τὸν τίτλον τοῦ *Talmoὺd* (βιβλίου τῆς διδασκαλίας).

Ἡ παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα.
PASTORET, Histoire de la législation.
SALVADOR, Histoire des Institutions de Moise et du peuple Hébreu.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Michaelis, Mosaisches Recht.
Evald's, Geschichte des Volks Israel.
Fassel's das mosaische rabbinische Civilrecht.
Rénan, Histoire du peuple Juif.
Franck, Études Orientales.
Saalschuetz's, Des mosaische Recht.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Ἰσλαμικὸν Δίκαιον.

§ 64. Τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἰδέα τῆς Μονοθείας, ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἰδέα τῶν λαῶν τῆς ἐρήμου, ἐκδηλοῦται μετὰ μείζονος δυνάμεως ἐν Ἀραβίᾳ ἢ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Ἡ ἰουδαϊκὴ μονοθεία παρίστησιν ἐθνικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα· ἡ πρόνοια τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τοῦ Ἰεχωβά, περιορίζεται ἐν τῇ ἱστορικῇ δράσει τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀραβίᾳ λαμβάνει παγκοσμιώτερον χαρακτῆρα. Οὕτως εὗρε διερμηνέα μεγαλοφυᾶ ἄνδρα κατὰ τὸν ἕβδομον μ. Χ. αἰῶνα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἄραβος Μωάμεθ.

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τῆς ἀραβικῆς ταύτης θρησκευτικῆς ὁμολογίας εἶνε τὸ *Κοράνιον*, ἀποτελούμενον ἐκ ρητῶν, ὑπαγορευθέντων ὑπὸ τοῦ προφήτου τοῦ Θεοῦ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τοῖς προσηλύτοις. Εἶνε ὁ ἱερὸς *Νόμος*, ἄθροισμα θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ νομικῶν διατάξεων, ἃς αὐστηρῶς ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ ὁ πιστός.

Ἡ συλλογὴ αὕτη διὰ τῶν πολεμικῶν κατακτήσεων τὸ πρῶτον τῶν Ἀράβων καὶ μετὰ ταῦτα τῶν Τούρκων, κατέστη τὸ ἱερὸν βιβλίον πλείστων λαῶν τῆς Ἀσίας, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ δέον ν' ἀποδοθῇ οὐ μόνον εἰς τὰς στρατιωτικὰς κατακτήσεις, ὡς συνέβη διὰ τῆς διαδόσεως αὐτοῦ μεταξύ τινων τῶν Ἀρίων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαῶν, ἀλλ' ἅμα καὶ εἰς τὸν παχυλὸν αἰσθητισμὸν τῆς διδασκαλίας. Τούτου δ' ἕνεκα κατέστη ἡ ἱερὰ βίβλος λαῶν ταπεινοτέρας ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀντιλήψεως, ρεπόντων πρὸς τὸν αἰσθητισμὸν μᾶλλον ἢ πρὸς εὐγενεστέραν ἔξαρσιν.

Τὸ ἱερὸν τοῦτο βιβλίον ὑπέταξεν ἢ κατέστρεψε γενναίους πολιτισμούς, οὐδένα δὲ παρήγαγεν, ἐκτὸς τοῦ βραχυχρονίου τῶν Ἀράβων. Ὑπῆρξεν ἀείποτε κήρυγμα ὑλικῆς κατακτήσεως καὶ ἐξοντώσεως οὐχὶ δ' ἠθικῆς βελτιώσεως.

§ 65 Δίκαιον καὶ Πολιτεία

Ἰδιωτικὸν δίκαιον — Δίκαιον προσώπων. Μόνον ὁ πιστὸς Μουσουλμάνος εἶνε ἄξιος τοῦ παραδείσου, τῆς μετὰ θάνατον διαμονῆς τῶν ἐναρέτων. Μόνος ὁ παραδεχόμενος τοῦ Κορανίου τὸ δόγμα, τὰς ἐπισήμους αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Οὐλεμάδων ἑρμηνείας, διατελεῖ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ νόμου. Οἱ ἄπιστοι οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα, εἶνε ἄρα ἐκτὸς τοῦ νόμου· ἐλαττοῦνται ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τῶν πιστῶν ἔν τε ταῖς ἰδιωτικαῖς καὶ ταῖς δημοσίαις σχέσεσιν.

Οἰκογένεια. Ὁ γάμος εἶνε πολυγαμικός. Ὁ ἀνὴρ ἐξασκεῖ μεγίστην ἐν τῷ οἴκῳ ἐξουσίαν· αὐτὸς μόνος δύναται νὰ ζητήσῃ διαζύγιον, ἡ δὲ γυνὴ ἐν ἐλαχίσταις περιστάσεσιν. Ἐν τῇ κληρονομίᾳ αὕτη δὲν ἔχει ὅσα καὶ τὰ ἄρρενα δικαιώματα.

Ἐν τῷ δικαίῳ τῶν *Ἐνοχῶν* ἀπαιτεῖται ἡ ἔγγραφος σύνταξις τῶν συμβολαίων, τούτου δὲ μὴ δυνατοῦ ὄντος, ἐνώπιον δύο μαρτύρων. Δύο γυναῖκες ἰσοδυναμοῦσιν ἐν τοιαύτῃ περιστάσει πρὸς ἕνα ἄνδρα. Ἐν τῷ Κορανίῳ ἀπαγορεύεται ὁ τόκος.

Τὸ *δημόσιον* δίκαιον τοῦ Ἰσλὰμ περιλαμβάνεται ἐν τῇ προσωπικῇ βουλήσει τοῦ Σουλτάνου, ὅστις εἶνε θρησκευτικὸς ἅμα καὶ πολιτικὸς ἀρχηγός. Ἀπόλυτος θεοκρατία, πρὸς ἕνα μόνον ἀποβλέπει σκοπόν, τὴν κατάκτησιν· ἀδιαφορεῖ δὲ διὰ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ἐκτὸς τοῦ Κορανίου καὶ τῶν ἑρμηνειῶν αὐτοῦ μηδὲν ἀναγνωρίζουσα.

Τὸ *ποινικὸν* δίκαιον ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς προσωπικῆς ἐκδικήσεως, ἰδίας ταῖς ἀραβικαῖς φυλαῖς.

Παρὰ πάντα ταῦτα, τὸ ἀρχικὸν ἰσλαμικὸν δίκαιον ὑπέστη οὐκ ὀλίγας τροποποιήσεις καὶ μεταρρυθμίσεις συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν, ὧν κατέστη ἡ νομοθεσία καὶ εἰς ἃς ἐπεβλήθη διὰ τοῦ ξίφους μᾶλλον καὶ τῆς βίας ἢ διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ λόγου.

Kasimirski, le Coran.
v. Hammer's Staatsverfassung und Staatsverwaltung des osmanischen Reiches.
Gans, das Erbrecht etc.
Worms, Recherches sur la Constitution de la propriété territoriale des Musulmans.
Warnkoenig's, Juristische Encyclopaedie etc.
Barthelémy Saint-Hilaire, Mahomet et le Coran.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Τὸ δίκαιον ἐν Ἑλλάδι.

§ 66. Ἐθνικὸς Χαρακτήρ.

Ὅσῳ μᾶλλον προέβαινον οἱ Ἄριοι πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀπομακρυνόμενοι τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ συμφυὴς αὐτοῖς ἐλευθερία καὶ ἀτομικότης ἐκδηλοῦνται ἐν εὐρυτέρᾳ ἐνεργείας σφαίρᾳ. Ὁ ἀρχέγονος χαρακτὴρ τοῦ μεγάλου τούτου λαοῦ ἐσφυρηλατήθη ἀκμαιότερος ἐπὶ τοῦ ἄκμονος τῶν μεγάλων περιπετειῶν. Ἀξιοπρεπὴς ἦτο ἡ ἀρχικὴ καταγωγὴ τῆς φυλῆς τῶν Ἀρίων, ἀλλ' ἡ ἀξιοπρέπεια αὕτη δὲν ἐξεδηλώθη ὅπως ἔδει ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Γάγγου ὑπὸ τὴν ἐκνευριστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰνδικοῦ κλίματος, ἢ ἐν τοῖς ὀροπεδίοις τοῦ Ἰράν. Ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτοῖς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν παντοδυναμίαν τεραστίας θεότητος, κατέστη ἀσυνείδητον νευρόσπαστον. Οὕτως ἡ κοινωνία καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν ἐκείνων διετέλεσαν στάσιμοι ὑπὸ τὴν ἀπάνθρωπον διαίρεσιν τῶν τά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ξεων, ὑπὸ τὴν ἀποκαρτέρησιν τῆς ἀτομικότητος, τὴν ἔκλειψιν τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ τὴν αὐτοκτονίαν ἐν τοῖς κόλποις ἀπολύτου θεοκρατικῆς τάξεως.

Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι παρίσταται ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον φαινόμενον. Ἐνταῦθα ὁ Ἄριος λαμβάνει πλήρη ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν συνείδησιν καὶ ἐννοεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ αὐτὴν κατὰ πάντα τρόπον. Ἐνταῦθα κατὰ πρῶτον ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐν Ἀσίᾳ ἢ ἐν Αἰγύπτῳ τὸ πρόβλημα αὐτοῦ διατελεῖ ἄλυτον. Τί εἶνε, τί σημαίνει ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁποία ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ; Τίς θέλει τολμήσῃ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῶν προβλημάτων, τὴν ἀφετηρίαν ταύτην πάσης γνώσεως καὶ σοφίας; Οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου, ἐν τῇ ὑπερφροσύνῃ τῆς τάξεως αὐτῶν, περιφρονητικῶς ἐλάλουν πρὸς τὸν Σόλωνα περὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς *παίδων*. Ἀλλ' οἱ παῖδες οὗτοι εἶχον ζωήν, δρᾶσιν, ἀτομικότητα, νεότητα, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς ἐκ γενετῆς γέροντας, Αἰγυπτίους ἢ Ἀσιάτας.

Ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς νεανικῆς δράσεως, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ καταλήγων εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ἐπὶ τῶν προπυλαίων τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου ἦτο ἀναγεγραμμένον τὸ *Γνῶθι Σαυτόν*. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Πρώτην φορὰν ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ ἑαυτὸν ἐν Ἑλλάδι· ἡ δὲ ἱστορία παρίστησι τὸ φαινόμενον τολμηροῦ λαοῦ, συνθετικοῦ, δημιουργικοῦ, τολμῶντος νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν αὐτονόμως καὶ ἀνεξαρτήτως. Καθίσταται *ἰσόθεος, τοῖς θεοῖς ἐναλίγκιος* ὁ ἄνθρωπος. Ἀληθῶς θεοὶ καὶ ἄνθρωποι συγχωνεύονται καὶ συναναφύρονται ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐποποιίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ ν' ἀναβῇ διὰ τῆς μυστικῆς κλίμακος τοῦ Ἰακὼβ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐν Ἑλλάδι ὁ Θεὸς καταβαίνει, συμπράττει, συνεργάζεται καὶ συναγωνίζεται τοῖς ἀνθρώποις.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἐνανθρωπισμοῦ τοῦ θείου διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἱδρύονται ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀναπτύσσονται τὰ πρῶτα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα. Εἶνε ταῦτα ἡ ἀνθρωπίνη ἐκδήλωσις τῆς ἠθικῆς ἰδέας καὶ τῆς δικαιοσύνης (1).

(1) Ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν (Ἀριστοτ. Πολιτ. Ι, 1).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε τὸ δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας. Αὕτη δ' ἡ ἐλευθερία οὐδαμοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐξεδηλώθη τοσοῦτον τελεσφόρως, ὅσον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ποίησις, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη ἐνεπνεύσθησαν ὑπ' αὐτῆς· ἡ δὲ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία ἐλειτούργησαν ὅσον οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐντὸς φυσικοῦ περιέχοντος, μὴ ἀποθηριοῦντος τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐξαίροντος αὐτὸν καὶ ἐξευγενίζοντος. Ἀλλαχοῦ οὗτος ἀποκαρτερεῖ πρὸ τῶν φυσικῶν δυνάμεων· ἐνταῦθα ἐξεγείρεται, καθιστάμενος ἰσχυρὸς ἀγωνιστὴς καὶ νικητής.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοιούτων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελεσιούργησεν ὁ ἄνθρωπος ἐν Ἑλλάδι.

§ 67. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς γενναίας ταύτης ἐθνικῆς ἰδέας. Πραγματοῦται δι' αὐτῶν ἡ ἑνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ὁ ἠθικὸς κόσμος, ὅστις εἶνε ἡ ἀποτύπωσις τοῦ φυσικοῦ. Τὸ δίκαιον εἶνε ἡ *ψυχὴ* τῆς πολιτείας, ἀγενεαλόγητον, ἀίδιον· ἀποχωρίζεται ἀπὸ τῆς θρησκείας· ἀντὶ τοῦ θείου καθίσταται ἀνθρώπινον, *φύσει δίκαιον* καὶ *νόμῳ* δίκαιον, τοιοῦτον ἐννοούμενον ὑπό τε τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, λαμβάνον δὲ πραγμάτωσιν ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.

Τὸ πρόσωπον, ἠθικὸν καὶ λογικὸν ἅμα, κύριον τῶν πράξεων αὐτοῦ, δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ θεία βούλησις καὶ ἰσχύς, ἡ εἱμαρμένη, κυριαρχοῦσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἐξελίσσεται τὸ πρῶτον ὁ ἀγὼν τοῦ ἀτόμου κατὰ τῆς εἱμαρμένης, κατὰ τῆς βουλήσεως τῶν θεῶν. Ἐν τῷ τραγικῷ τούτῳ ἀνταγωνισμῷ κρατύνεται τὸ ἄτομον, πραγματοῦται τὸ δίκαιον αὐτοῦ, σχηματίζεται δὲ καὶ διαμορφοῦται ἡ πολιτεία.

Ἡ πολιτεία ἐν Ἑλλάδι φέρει ὑψηλὴν καταγωγὴν καὶ φύσιν· εἶνε τὸ ὑπέρτατον, τὸ θειότατον τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων, ἡ ἱστορικὴ πραγμάτωσις τῆς ἰδέας τῆς θεότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης· ὑπὲρ τοιαύτης πολιτείας, πατρίδος, ἔντιμος ἡ ζωή, αἱ θυσίαι, ἀλλ' ἐντιμότερος ὁ θάνατος. Ἐμπνέει τοὺς οἰκιστὰς τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν μυθικῶν μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων, τοὺς ἀγωνιστὰς αὐτῶν καὶ τοὺς ἥρωας. Ἄνευ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ἰδέας ταύτης ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τὸν Μαραθῶνα, τὴν Σαλαμῖνα, τὰς Θερμοπύλας καὶ τοὺς δοξάσαντας τὰ ὀνόματα ταῦτα ἥρωας, τὸν Κυναίγειρον καὶ τὸν Λεωνίδαν.

Ὅ τι κατ' ἐξοχὴν ἀτιμάζει τὸν ἀνατολικὸν κόσμον εἶνε ἡ διαίρεσις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἡ ἀνισότης ἀνθρώπων. Ἀδικεῖ τὸ θεῖον, μερολῃπτεῖ. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἀναγνωρίζεται μᾶλλον ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία, ἡ δ' ἀνισότης ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς ἑλληνικῆς χώρας.

Ἡ ἰσότης ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ. Πρὸ τῶν ἑλληνικῶν χρόνων ἡ γυνὴ παρίστησιν εὐτελὲς ὄν, ὑποτελὲς εἰς τὸν ἄνδρα, ὄργανον τῶν ὀρέξεων αὐτοῦ· στερεῖται τέλεον προσωπικότητος ἔν τε τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡ γυνὴ τιμᾶται· ἄρχεται χειραφετουμένη. Ἡ ποίησις, ἡ τέχνη, ἡ φιλοσοφία δὲν εἶνε ξένα αὐτῇ· ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ βίῳ παρίσταται ἐνιαχοῦ. Ὁ νόμος τιμᾷ αὐτήν, παρέχων δικαιώματα, χορηγηθέντα ἤδη πρότερον ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως.

Ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως, τῆς συμμετοχῆς πάντων τῶν κοινωνικῶν στοιχείων. Ὁ μονάρχης δὲν ἐξασκεῖ εἰδικὴν δικαιοδοσίαν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν ἔτι χρόνων. *Γερραῖος ἐν τῷ πολέμῳ, σοφὸς ἐν τοῖς συμβουλίοις, εὔγλωττος ἐν τῇ Ἀγορᾷ*, τῇ συνελεύσει τοῦ λαοῦ· ἀλλ' οὐχὶ δεσπότης. Τιμᾶται μὲν ὡς καὶ οἱ συσκεπτόμενοι *Γέροντες*, ἀλλὰ τοῦτο, διότι εἶνε ἄξιος τῆς τιμῆς ταύτης. Παρὰ τὸ παρεπόμενον τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ κῦρος, οὐδὲν ἀλάθητον ἐκπροσωπεῖ· ἀγορεύων ὑπὲρ τῶν κοινῇ συμφερόντων, δέον νὰ πείσῃ, νὰ παραστήσῃ τὸ ἔλλογον τῶν γνωμῶν αὐτοῦ· τὸ προσωπικὸν ἀξίωμα δὲν ἐπαρκεῖ μόνον· ὤφελε νὰ γινώσκῃ τοὺς τρόπους, δι' ὧν διευθύνεται πολιτικόν τι καθεστώς, τούτους δὲ νὰ καταστήσῃ ἀποδεκτούς. Ὁ λαὸς δὲ παρίστατο ἐν ταῖς συζητήσεσι ταύταις τῆς ἀγορᾶς οὐχὶ ἄφωνος θεατὴς καὶ μάρτυς τῶν τελουμένων, ἀλλ' ἐνεργὸς παράγων, ἐπιδοκιμάζων ἢ ἀποδοκιμάζων.

Αὕτη εἶνε ἡ ἀρχέχονος μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Σὺν τῷ χρόνῳ, καθ' ὅσον ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἀνεπτύσσετο, τὸ λαϊκὸν φρόνημα ἐξεδηλοῦτο ἐνεργότερον, ἵνα διατυπώσῃ ἐπὶ τέλους τὸ κῦρος αὐτοῦ καὶ τὴν ἰσχὺν ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς πολιτείας. Ἐνῷ ἐξέλιπεν ὁ βασιλεύς, ἡ Ἀγορά, δημοκρατικὴ τέλεον καθισταμένη, ὡδήγει τὸν ἑλλη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικὸν κόσμον πρὸς τὰς μεγάλας τοῦ πνεύματος κατακτήσεις, αἵτινες ἔσονται ἀίδιον σέμνωμα τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ σύμμιξις τῶν τριῶν πολιτειακῶν εἰδῶν, τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ, δὲν ἦτο ἄγνωστος τῇ πολιτείᾳ ἐκείνῃ. Ἔσχε ποιάν τινα πραγμάτωσιν ἐν τῷ δωρικῷ κόσμῳ, ἀνελύθη δὲ καὶ ἐξετιμήθη ὑπὸ τῶν μεγίστων θεωρητικῶν. Ἐπίσης κατενοήθη ἡ διάκρισις τῶν καθηκόντων τῆς νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, ὡς καὶ ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις τῆς πολιτείας σὺν τῷ παρεπομένῳ ἐλέγχῳ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς. Ἀλλ' ὅ τι ἐνίσχυσεν ἔτι μᾶλλον τὴν πολιτείαν ταύτην, ἦτο ἡ ἐξομοίωσις τοῦ πολίτου καὶ τοῦ στρατιώτου. Ἀμφότεροι διεξεδίκουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα, ὑπεῖχον δ' ἐπίσης ἀντίστοιχα καθήκοντα.

Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ σκιαὶ ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ εἰκόνι τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Τὸ ἄτομον δὲν εἶχεν ἀναγνωρισθῇ ἐξ ὁλοκλήρου. Ἐν ταῖς πλείσταις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἡ πολιτεία ἀπερρόφα αὐτό. Ὡσαύτως τὸ ἄτομον ὑφίστατο ὡς πολίτης μᾶλλον ἢ ὡς ἄνθρωπος.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης τὸ δίκαιον ἐν Ἑλλάδι ἦτο *πολιτικὸν* μᾶλλον ἢ *ἀνθρώπινον*. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς εἶνε ἡ *δουλεία*, ἡ περιφρόνησις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς πρὸς τοῦτο ἡ Ἑλλάς, ἀτυχῶς, δὲν ἐδείχθη ἀνωτέρα τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπεδέξατο τὸ γεγονός, τὴν κατάκτησιν, ὡς φυσικὸν δόγμα, διήρεσε δὲ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους. Ὀλίγιστοι ἐτόλμησαν νὰ πατάξωσι τὸν παρὰ φύσιν τοῦτον θεσμόν· διετέλεσε στίγμα τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἧς ἡ πρώιμος πτῶσις οὐκ ὀλίγον δέον ν' ἀποδοθῇ καὶ εἰς αὐτόν.

Ἑτέρα σκιὰ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας εἶνε ἡ ἔλλειψις ἐνιαίας, ἐθνικῆς πολιτείας. Βεβαίως ἡ γεωγραφικὴ τοποθεσία συνετέλεσεν οὐ σμικρὸν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἔξοχον αὐτῆς πνεῦμα δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ τὰ συνεπαγόμενα ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης κακά. Ἡ ἱστορικὴ πεῖρα οὐδαμῶς ἐχρησίμευσε πρὸς τὴν ἑνότητα. Οὕτως ἔρμαιον πολλάκις ἄνευ λόγου ἐσωτερικῶν ἐρίδων καὶ διασπασμῶν, ὑπέκυψε πρωίμως εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πολεμίων, χωρὶς νὰ σώσωσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς ἀπαράμιλλος διάνοια, σθεναρὰ βούλησις, μοναδικαὶ ἴσως ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἀνθρωπότητος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 68. Πρώτη ἐν Ἑλλάδι Νομοθεσία.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ἀπολεσθέντι αὐτοῦ συγγράμματι, *ταῖς Πολιτείαις*, ἀναγράφει πλείστας ἑλληνικὰς πολιτείας (1). Ἀγνοοῦμεν τὰ κατ' αὐτὰς ἐν λεπτομερείᾳ. Ὅ τι μόνον γνωστὸν εἶνε, ὅτι πᾶσα ἐν Ἑλλάδι πολιτεία ἐκέκτητο ἰδίαν νομοθεσίαν καὶ κοινωνικὴν τάξιν. Ἀναμφιβόλως κατ' οὐσίαν δὲν διέφερον αἱ πολιτεῖαι αὗται· εἶχον ἀναπτυχθῇ ὁμοιομόρφως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν αὐτῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν· ἀπέβλεπον πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, διεπνέοντο δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, τῆς πραγματώσεως τῆς *καθολικῆς εὐκοσμίας*.

Ὁ τύπος τοῦ ἀρχικοῦ Ἕλληνος νομοθέτου δὲν διαφέρει τοῦ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἐν τοῖς θρύλοις, δι' ὧν κοσμεῖται ἡ νηπιακὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου περίοδος, ὁ πολιτικὸς νομοθέτης ἐκπροσωπεῖ ἔξοχόν τι κοινωνικὸν ὄν, μεγαλοφυᾶ ἄνδρα, συνδιαλεγόμενον τοῖς θεοῖς καὶ παρ' αὐτῶν λαμβάνοντα τὰς νομοθετικὰς ἐμπνεύσεις· θαυμάσιαι διηγήσεις ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον αὐτοῦ. Ἐν τῇ παλαιᾷ Κρήτῃ ἐθρυλεῖτο, ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῆς πολιτικὸς ὀργανωτὴς καὶ νομοθέτης Μίνως ἤρχετο εἰς συνδιαλέξεις πρὸς τὸν Δία. Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ραδάμανθυς, οὓς ἀμφοτέρους σὺν τῷ ἐξ Αἰγίνης Αἰακῷ ἔθηκεν ἡ ἑλληνικὴ εὐλάβεια κριτὰς καὶ φύλακας ἐν τῷ Ἅιδῃ.

Ὁ ἱστορικὸς Μίνως, ὁ νομοθετικὸς ὀργανωτὴς τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐξήσκησε μέγα κράτος οὐ μόνον ἐν Κρήτῃ, ἧς ἔθηκε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰς πρώτας κοινωνικὰς βάσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρακειμένων νήσων, (2) κατὰ δὲ τοὺς θρύλους τοῦ καιροῦ ἐκείνου προέβη καὶ μέχρι τῆς Σικελίας (3).

(1) Ἐκ τούτων ἀνευρέθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Λονδίνῳ καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Kenyon ἡ *Ἀθηναίων Πολιτεία*.

(2) Μίνως γάρ, παλαίτατος ὧν ἀκοῇ ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτήσατο καὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλεῖστον ἐκράτησε καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἦρξατο καὶ οἰκιστὴς αὐτὸς τῶν πλείστων ἐγένετο, Κᾶρας ἐξελάσας καὶ τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἡγεμόνας ἐγκαταστήσας· τό τε λῃστρικόν, ὡς εἰκός, καθῄρει ἐκ τῆς θαλάσσης, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο, τοῦ τὰς προσόδους μᾶλλον ἰέναι αὐτῷ (Θουκυδ. I, 4).

(3) Δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν ἑλληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς . . . διὸ καὶ τὴν τῆς θαλάσσης ἀρχὴν κατέσχεν ὁ Μίνως καὶ τὰς νήσους τὰς μὲν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλλ' ὅ τι ἰδίᾳ κατέστησε τὸν Μίνωα πολυτίμητον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι εἶνε ἡ νομοθετικὴ αὐτοῦ ἐργασία. Ὠνομάσθη *Διὸς μεγάλου ὀαριστὴς* κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· μέχρι δὲ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν μετ' αὐτοὺς Ἑλλήνων ἱστοριογράφων ἡ πολιτειοδιφῶν ἐθαυμάσθη ἡ κρητικὴ αὐτοῦ πολιτεία, ἧς ἀντίγραφον ἐθεωρεῖτο καὶ ἡ λακωνική (1). Ἐπεδιώκετο δι' αὐτῆς ἡ πραγμάτωσις τῆς κοινωνικῆς τάξεως, τῆς εὐκοσμίας, ἢ ὡς ἔλεγον οἱ Δωριεῖς, τοῦ *κόσμου* (2).

Ἐλάχιστα περὶ τῆς νομοθεσίας ταύτης περιεσώθησαν· καὶ ταῦτα κατὰ τὰς μαρτυρίας ἀρχαίων συγγραφέων (3). Ἔχουσι δ' ὡς ἑξῆς :

Ἀπὸ παμπαλαίου χρόνου κατέλαβον τὴν Κρήτην οἱ Δωριεῖς, ἡ ἰσχυροτάτη τῶν φυλῶν τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος. Ἐκ τῆς κατακτήσεως δὲ ταύτης προῆλθεν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τάξις πραγμάτων, ὁμοία πολλαχῶς τῇ ἔν τισιν ἄλλαις ἑλληνικαῖς πολιτείαις, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Λακωνικῇ, τάξις ἐλευθέρων καὶ δούλων.

Ἐλεύθεροι ἦσαν οἱ κατακτήσαντες τὴν νῆσον, οἵτινες ἔζων ἐν κοινότητι κτήσεων, πρὸς μηδὲν ἀφορώσης τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, ἢ πρὸς τὰ τοῦ πολέμου μόνον ἔργα (4). Ἡ ἐργασία καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἦσαν ἀνατεθειμέναι τοῖς παλαιοῖς κατοίκοις τῆς νήσου, οἵτινες κατέστησαν δικαίῳ τῆς κατακτήσεως δοῦλοι. Οὗτοι δὲ διῃροῦντο εἰς

ἐχειρώσατο, τὰς δὲ ᾤκισε· τέλος δ' ἐπιθέμενος τῇ Σικελίᾳ, τὸν βίον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ περὶ Κώμικον. (Ἀριστ. Πολιτ. Π, 7, 2).

(1) Καὶ γὰρ ἔοικε καὶ λέγεται δὲ τὰ πλεῖστα μεμιμῆσθαι τὴν Κρητικὴν πολιτείαν ἡ τῶν Λακώνων· φασὶ γὰρ τὸν Λυκοῦργον, ὅτε τὴν ἐπιτροπείαν τὴν Χαριλάου τοῦ βασιλέως καταλιπὼν ἀπεδήμησε, τότε τὸν πλεῖστον διατρῖψαι χρόνον περὶ τὴν Κρήτην διὰ τὴν συγγένειαν· ἔνοικοι γὰρ οἱ Λύττιοι τῶν Λακώνων ἦσαν, κατέλαβον δ' οἱ πρὸς τὴν ἀποικίαν ἐλθόντες τὴν τάξιν τῶν νόμων ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς τότε κατοικοῦσι· διὸ καὶ νῦν οἱ περίοικοι τὸν αὐτὸν τρόπον χρῶνται αὐτοῖς, ὡς κατασκευάσαντος Μίνω πρώτου τὴν τάξιν τῶν νόμων (Ἀριστ. Πολιτ. Π, 7).

(2) Κάλλιστον γὰρ καὶ ἀσφαλέστατον πολλοὺς ὄντας ἑνὶ κόσμῳ χρωμένους φαίνεσθαι (Θουκ. Β', 11).

(3) Ἀξία πολλοῦ λόγου τυγχάνει ἡ πρό τινος χρόνου ἀνευρεθεῖσα μακρὰ ἐπιγραφὴ ἐν Κρήτῃ — Ἐπιγραφὴ τῆς Γόρτυνος, ἀρχαίας κρητικῆς πόλεως. Ἀνάλυσις αὐτῆς καὶ ἐκτίμησις δὲν εἶνε ἐνταῦθα δυνατή. Ὅ τι παρατηρητέον εἶνε, ὅτι αἱ διατάξεις αὐτῆς διαπνέονται ὑπὸ πνεύματος ἡμερότητος ἠθῶν, συμφωνοῦσι δὲ πληρέστατα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς δωρικῆς νομοθεσίας. Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶνε πολλαχοῦ ἐφθαρμένη.

(4) Ταῦτα οὖν πρὸς τὸν πόλεμον ἡμῖν πάντα ἐξήρτηται καὶ πάνθ' ὁ νομοθέτης πρὸς τοῦτο βλέπων συνετάττετο (Πλάτ. Νομ. Α, 625).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρεῖς τάξεις, τὴν τῶν *Μνῳτῶν*, τὴν τῶν *Ἀφαμιωτῶν* καὶ τὴν τῶν *Περιοίκων*, ἢ *Ὑπηκόων*, (1) φόρου ὑποτελῶν. Ὑπῆρχε διαφορὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων ὑποδιαιρέσεων τῆς τάξεως τῶν ἐστερημένων πολιτικῶν δικαίων ἐν τῇ κρητικῇ πολιτείᾳ, τῶν μὲν δύο πρώτων οὐσῶν καθαρῶς δούλων, τῶν δὲ τῆς τρίτης κατηγορίας ἀσχολουμένων εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐργασίας, ὀφειλούσης ταύτης νὰ τρέφῃ τοὺς εὐγενεῖς, ὧν ἦτο μόνη ἀσχολία τὸ πράττειν τὰ πολεμικά. Αἱ τρεῖς αὗται κατηγορίαι κατ' οὐσίαν ἀπετέλουν μίαν τάξιν, τὴν τῶν δούλων, συντηρούντων τοὺς ἐλευθέρους, οἷς ἦτο διανενεμημένη ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία κατ' ἴσας μερίδας, οὖσα ἀναπαλλοτρίωτος. Αἱ πρόσοδοι ἀπετίθεντο ἐν κοινῷ ταμείῳ, ἐξ οὗ συνετηροῦντο τὰ *συσσίτια* (2).

Ὑπὸ τοιοῦτον κοινοκτημοσύνης σύστημα ἦτο δυσχερὲς λίαν ν' ἀναπτυχθῇ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐν τῇ προτύπῳ ταύτῃ κρητικῇ πολιτείᾳ, ἄνευ λόγου προκαλεσάσῃ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀρχαίων πολιτειογράφων καὶ τινων νεωτέρων οὐτοπιστῶν (3).

Τὰ τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν Κρήτῃ τυγχάνουσιν ἐπίσης λίαν σκοτεινὰ καὶ συγκεχυμένα. Ἀλλὰ κατὰ τὰς διεσπαρμένας τῇδε κἀκεῖσε πληροφορίας ἐξάγεται, ὅτι πάλαι μὲν ἡ κρητικὴ πολιτεία ἐβασιλεύετο, βραδύτερον δ' ἐπῆλθε μεταβολὴ ὑπὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ δημοκρατικὸν τύπον· ὑφίστατο ἄρα συγκεκερασμένον τι πολιτικὸν καθεστώς.

Τοὺς βασιλεῖς διεδέχθησαν οἱ *Κόσμοι*, οὐχὶ κατ' ἐκλογήν, ἀλλ' οἱ *τυχόντες*, ἐκ τινων προνομιούχων οἰκογενειῶν (4). Ἐκτὸς αὐτῶν ὑφί-

(1) Τὴν μὲν κοινὴν δουλείαν οἱ Κρῆτες καλοῦσι Μνοΐαν, τὴν δὲ ἰδίαν Ἀφαμιώτας, τοὺς δὲ περιοίκους ὑπηκόους (Σωσικράτης παρὰ Ἀθηναίῳ VI, 84).

(2) Ἀπὸ πάντων γὰρ τῶν γινομένων καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων καὶ ἐκ τῶν δημοσίων καὶ τῶν φόρων, οὓς φέρουσιν οἱ περίοικοι, τέτακται μέρος τὸ μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὰς κοινὰς λειτουργίας, τὸ δὲ τοῖς συσσιτίοις, ὥστε ἐκ τοῦ *κοινοῦ* τρέφεσθαι πάντας καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ ἄνδρας. (Ἀριστοτ. Πολιτ. II, 7, 4)—Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ἀναπτύσσεται τὸ σύστημα τοῦτο ἀκριβέστερον: «Οἱ δὲ Λύκτιοι συνάγουσι μὲν τὰ κοινὰ συσσίτια οὕτως· ἕκαστος τῶν γινομένων καρπῶν ἀναφέρει τὴν δεκάτην εἰς τὴν ἑταιρείαν καὶ τὰς τῆς πόλεως προσόδους, ἃς διανέμουσιν οἱ προεστηκότες τῆς πόλεως εἰς τοὺς ἑκάστων οἴκους». (Ἀθην. II, 22). Ἴδε *Hermann*, Lehrbuch der Staatsalterthumer.

(3) Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἐθαυμάσθη, χωρὶς νὰ ἦνε γνωστή, ἡ νομοθεσία τοῦ Μίνωος. Τῷ δὲ 1793 ὁ εἰσηγητὴς τοῦ Συντάγματος Hérenlt-Séchelles ἀνεζήτει—ματαίως—ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τεῦχος τῶν νόμων τοῦ Κρητὸς Νομοθέτου διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ!

(4) Γίγνονται γὰρ οἱ τυχόντες (Ἀριστοτ. Πολιτ. § 5).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στατο *Συμβούλιον*, ἀποτελούμενον ἐκ τριάκοντα γερόντων, διατελεσάντων πρότερον ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν Κόσμων, ἐντίμως δ' ἐξασκησάντων τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Τούτοις ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ ὑπάτη κυβερνητικὴ δύναμις, ἣν διεχειρίζοντο, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει ἐγγράφους νόμους, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον (1). Ἐν τούτοις καὶ ὁ λαὸς δὲν διετέλει ἀμέτοχος τῶν πολιτικῶν, συμπράττων τῷ συμβουλίῳ τῶν Γερόντων (2).

Δεινὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνέμετο στάσις τὰς κρητικὰς πολιτείας. Αἱ ἀμοιβαῖαι συγκρούσεις δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις. Μόνον δ' ὅτε κοινὸς ἠπείλει κίνδυνος, συνηνοῦντο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκ τῆς ἑνώσεως ταύτης ἀνεπτύχθη ὁ πολυθρύλητος παρὰ τοῖς παλαιοῖς *Συγκρητισμός* (3). Ἐν στιγμαῖς δ' εἰρήνης καὶ εὐνομίας φαίνεται ὑπῆρχε κοινόν, *διαιτητικόν*, τῶν πολιτειῶν τούτων δικαστήριον.

Ἐν συντόμῳ ταῦτα κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Μίνωος. Δὲν εἶνε βεβαίως ἡ καλλίστη, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἡ ἀρχαιοτάτη τῆς Ἑλλάδος νομοθεσία.

§ 69. Μεταγενέστεραι νομοθεσίαι.

Ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ἤδη καὶ ἑβδόμου αἰῶνος ἡ Ἑλλὰς εἰσέρχεται εἰς *ἀνθρωπινωτέραν* ἱστορικοῦ βίου περίοδον. Ἡ γενεὰ τῶν θεῶν καὶ τῶν ὁαριστῶν αὐτῶν ἐκλείπει, κατέρχεται δὲ πάνοπλος ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἡ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ στοιχεῖον τοῦ δήμου ἐξανίσταται κατὰ τῆς ἐπὶ μακρὸν ὑφισταμένης καὶ λειτουργούσης θεοκρατικῆς τάξεως, ἧς ἀντιπρόσωποι ἦσαν οἱ βασιλεῖς τῆς ὁμηρικῆς περιόδου.

Ἡ νέα αὕτη κίνησις προκαλεῖ ἀνθρωπιστικὴν ὅλως νομοθετικὴν ἐργασίαν. Τὸ κοινῇ συμφέρον, τοῦτο ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου, *κοινωφελοῦς καὶ διὰ πάντων διατείνοντος* (4). Νομοθέται παρίστανται φιλοπόλιδες

(1) Περὶ δὲ τῶν μεγίστων συμβούλοις χρῶνται τοῖς γέρουσι καλουμένοις· καθίστανται δ' εἰς τοῦτο τὸ ξυνέδριον οἱ τῆς τῶν κόσμων ἀρχῆς ἠξιωμένοι καὶ τἄλλα δόκιμοι κρινόμενοι (Ἔφορος παρὰ Στράβωνι σελ. 741). Ἐπίσης λέγει Ἀριστοτέλης: « Τὸ γὰρ ἀνυπεύθυνον καὶ τὸ διὰ βίου μεῖζόν ἐστι γέρας τῆς ἀξίας αὐτοῖς καὶ τὸ μὴ κατὰ γράμματα ἄρχειν ἀλλ' αὐτογνώμονας ἐπισφαλές (Πολιτ. II. 7, 6).

(2) Ἐκκλησίας δὲ μετέχουσι πάντες· κυρία δ' οὐδενός ἐστιν ἀλλ' ἢ συνεπιψηφῖσαι τὰ δοκοῦντα τοῖς γέρουσι καὶ τοῖς κόσμοις. (Ἀριστοτ. Πολ. II, 1).

(3) Καὶ τοῦτο ἦν ὁ καλούμενος ὑπ' αὐτῶν *συγκρητισμός*. (*Πλουτάρχ.* περὶ ἔρωτος ἀδελφῶν).

(4) Ἀρχύτας, ὁ πυθαγόρειος φιλόσοφος, νομοθέτης δὲ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ταραντίνων, ταῦτα λέγει περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ νόμου: « Δεῖ δὲ τὸν νόμον ἀκόλουθον ἦμεν τᾷ φύσει,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄνδρες, φιλόσοφοι, οὐχὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ θείου, ἀλλὰ τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἀντιπρόσωποι. Πάντων δὲ τούτων κορυφαῖος τυγχάνει ὁ Πυθαγόρας, ὁ πολυύμνητος φιλόσοφος καὶ ὀργανωτὴς τοῦ πυθαγορείου δεσμοῦ.

Παρὰ τοὺς δύο μεγάλους νομοθέτας τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Ἑλλάδος πόλεων, περὶ τοῦ νομοθετικοῦ τῶν ὁποίων ἔργου ἀμέσως ἔσται ὁ λόγος, διέπρεψαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οὐκ ὀλίγοι, ἐν οἷς Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος, κατὰ μείζονα δὲ λόγον οἱ Λοκροὶ νομοθέται Ζάλευκος καὶ Χαρώνδας.

Περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ πρώτου ὀλίγιστα γινώσκομεν. Ἦτο εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, σύγχρονος τοῦ Σόλωνος, *αἰσυμνήτης* τῆς πατρίδος αὐτοῦ Μυτιλήνης καὶ νομοθέτης. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (1), μία τῶν διατάξεων τῆς νομοθεσίας τοῦ Πιττακοῦ, ποινικοῦ ὅλως χαρακτῆρος, ἦτο ὅτι εἰς τὰ ἐν μέθῃ διαπραττόμενα ἀδικήματα δέον νὰ ἐπιβάλληται διπλασία ποινή. Καὶ τοῦτο, διότι ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τὰ ἀδικήματα τυγχάνουσι συνηθέστερα τῶν ἐν στιγμῇ νηφαλιότητος· ἔπρεπεν ἄρα τὰ πρῶτα νὰ τιμωρῶνται αὐστηρότερον ἢ τὰ δεύτερα χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας.

Πλεῖστοι ἐπίσης ἄλλοι σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι ἄνδρες, ἀπ' ἀνθρωπινωτέρων ἰδεῶν ὁρμώμενοι, ἐγένοντο νομοθέται καὶ πολιτικοὶ διοργανωταί.

Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῶν Λοκρῶν Ζαλεύκου καὶ Χαρώνδου ἐγένετο περιώνυμον ἐν τῇ ἀρχαιότητι (2). Ἀμφότεροι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤκμασαν μεσοῦντος τοῦ ἑβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Ὁ Διόδωρος καλεῖ τὸν πρῶτον *ἄνδρα εὐγενῆ καὶ κατὰ παιδείαν τεθαυμασμένον*. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἔφορον, πρῶτος ὁ Ζάλευκος ὥρισε τὴν

δυνατὸν τοῖς πράγμασι, συμφέροντα τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ· αἴτε γὰρ ἑνός τούτων αἴτε πλειόνων αἴτε πάντων ἀπολείπηται, ἤτοι οὐ νόμος ἢ οὐ τέλειος νόμος ἐσεῖται. Ἀκόλουθος μὲν ἦν κα εἴη τῇ φύσει μιμεόμενος τὸ τῆς φύσεως δίκαιον· τοῦτο δὲ ἔστι τὸ ἀνάλογον καὶ τὸ ἐπιβάλλον ἑκάστῳ καττὰν ἑκάστῳ ἀξίαν, δυνατὸς δέ, αἱ ποτὶ τὼς νενομοθετημένως ἔχει τὰν συναρμογάν, πολλοὶ γὰρ τὸ τὰ φύσει καὶ πρᾶτον ἀγαθὸν οὐχ ἱκανοὶ δέξασθαι, τὸ δὲ ποθ' αὑτὰς καὶ τὸ ἐνδεχόμενον· συμφέρων δὲ τᾷ πολιτικᾷ κοινωνίᾳ, αἴ κα μὴ μόναρχος ᾖ καὶ ἰδιωφελὴς ὁ νόμος, κοινωφελὴς δὲ καὶ διὰ πάντων διατείνων. (Στοβ. Β, 136).

(1) Πολιτ. Β, 9.

(2) Νομοθέται δ' ἐγένοντο Ζάλευκός τε Λοκροῖς τοῖς Ἐπιζεφυρίοις καὶ Χαρώνδας ὁ Καταναῖος τοῖς αὑτοῦ πολίταις καὶ ταῖς ἄλλαις Χαλκιδικαῖς πόλεσι ταῖς περὶ Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν (Πολιτ. Β', 9, 5).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποινὴν διὰ νόμου, ἐν ᾧ πρότερον αὕτη ὡρίζετο αὐθαιρέτως ὑπὸ τῶν δικαστῶν (1)· ἐπίσης, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Χαρώνδας ἔθηκε πρῶτος νόμον κατὰ τῶν ψευδομαρτύρων (2).

Παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Στοβαίῳ περιεσώθησαν ἀποσπάσματα τοῦ συνθετικοῦ ἔργου τῶν δύο τούτων νομοθετῶν. Εἰ καὶ ὑπὸ τῆς συγχρόνου κριτικῆς ἐκηρύχθησαν ὑποβολιμαῖα τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων, οὐχ ἧττον δεικνύουσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ἠθικὴν ἀφετηρίαν, ἀφ' ἧς ὡρμήθησαν ἀμφότεροι οὗτοι οἱ μεταρρυθμισταὶ νομοθέται, συνῳδὰ βεβαίως ταῖς περὶ αὐτῶν ἱστορικαῖς παραδόσεσι. Μαρτυροῦσι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα εὐγένειαν πνεύματος ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ δικαίου, διαπνέονται δ' ὑπὸ ἐκτιμήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας, πραγματώσεως τῆς δικαιοσύνης.

Ὁ νομοθέτης δὲν φρονεῖ, ὅτι ἐνομοθέτησε τὰ ἀπολύτως κάλλιστα, ὡς ὁ νομοθέτης τῆς Ἀνατολῆς· ἀναγνωρίζει τὸ πλημμελὲς τοῦ ἀνθρωπίνου ἔργου, παρέχει πολλὰς συμβουλὰς εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους· ἐξεγείρει τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας (3).

(1) Ἔφορός φησιν ἐν τοῖς πρώτοις τοῦτο καινίσας τὸν Ζάλευκον, ὅτι τῶν προτέρων τὰς ζημίας τοῖς δικασταῖς ἐπιτρεπόντων ὁρίζειν ἐφ' ἑκάστοις τοῖς ἀδικήμασιν, ἐκεῖνος ἐν τοῖς νόμοις διώρισεν (Στράβων, VI, 3 98).

(2) Χαρώνδου δ' ἴδιον μὲν οὐδέν ἐστι πλὴν αἱ δῖκαι τῶν ψευδομαρτυριῶν· πρῶτος γὰρ ἐποίησε τὴν ἐπίσκεψιν (Πολ. Β, 9).

(3) «Πάτρια δὲ εἶναι τὰ κάλλιστα· πεπεῖσθαι δὲ τοῖς νόμοις ἅπαντας καὶ τοὺς ἄρχοντας αἰδεῖσθαι καὶ ἐξίστασθαι καὶ ποιεῖν τὸ παραγγελλόμενον· πόλιν δὲ φιλαιτέραν μηδεὶς ἄλλην ποιεῖσθαι τῆς αὐτοῦ πατρίδος, ὡς θεῶν πατρῴων νεμεσώντων· ἀρχὴ γὰρ προδοσίας φύεται ταῖς τοιαῦτα βουλομένοις· οὐδὲν γάρ ἐστιν οἰκειότερον πατρίδος· μηδὲ ἐχθρὸν ἀκατάλλακτον μηδεὶς μηδένα νομιζέτω τῶν πολιτῶν, οἷς ἐφείκασιν οἱ νόμοι μετέχειν τῆς πολιτείας· ὡς ὁ τοιοῦτος οὔτε ἄρξαι δύναιτ' ἄν, οὔτε δικάσαι καλῶς, τὸν θυμὸν ἔχων κυριώτερον τοῦ λογισμοῦ· οἱ τῶν νόμων φύλακες ἐπιμελείσθωσαν τῶν πλημμελούντων, πρῶτον μὲν νουθετοῦντες, ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται, ζημιοῦντες· τῶν δὲ κειμένων νόμων ἐάν τις δοκῇ μὴ καλῶς κεῖσθαι, μετατιθέναι ἐπὶ τὸ βέλτιον, μενόντων δέ, πάντας πειθαρχεῖν· ὡς ὑπ' ἀνθρώπων μὲν ἡττᾶσθαι τοὺς κειμένους νόμους οὐ καλὸν οὐδὲ συμφέρον, ὑπὸ δὲ νόμου βελτίονος ἡττώμενοι κατακρατεῖσθαι καὶ καλὸν καὶ συμφέρον, τοὺς δὲ ταῦτα παραβαίνοντας χρὴ καὶ κολάζειν ὡς κατασκευάζοντας τῇ πόλει μεγίστην κακῶν ἀρχήν, ἀναρχίαν, ἄρχοντας δὲ μὴ εἶναι αὐθάδεις, μηδὲ πρὸς ἐπήρειαν κρίνειν, μηδὲ μεμνῆσθαι κρίνοντας φιλίας ἢ ἔχθρας, ἀλλὰ τοῦ δικαίου· οὕτω γὰρ ἀποδώσουσι τὰς κρίσεις δικαιοτάτας καὶ τῆς ἀρχῆς ἔσονται ἄξιοι· ἐὰν δέ τις βούληται τῶν κειμένων νόμων κινεῖν, ἢ ἄλλον εἰσφέρειν νόμον, εἰς βρόχον εἴρας τὸν τράχηλον, λεγέτω τοῖς πολίταις περὶ αὐτοῦ· καὶ ἐὰν μὲν διαψηφιζόμενον δόξῃ λελύσθαι τὸν νόμον ἢ ὑπάρχειν τὸν εἰσφερόμενον, καὶ αὐτὸν ἀθῷον εἶναι· ἐὰν δὲ ὁ προϋπάρχων μᾶλλον δοκῇ κα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Χαρώνδας ἐπίσης τὰ αὐτὰ νουθετεῖ ἐν τοῖς νομοθετικοῖς αὐτοῦ προοιμίοις (1). Ἀδιάφορον ἂν ταῦτα εἶνε γνήσια ἢ μή· μαρτυροῦσι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὴν ἑλληνικὴν δὲ περὶ δικαίου ἀντίληψιν.

Ταῦτα περὶ ἐνίων τῶν μὴ περισωθεισῶν νομοθεσιῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου ἀξία τυγχάνει μελέτης ἡ νομοθεσία τῶν δύο μεγάλων πολιτειῶν, αἵτινες ἐξεπροσώπησαν τὸ δωρικὸν καὶ τὸ ἰωνικὸν πνεῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

§ 70. Δίκαιον καὶ Πολιτεία ἐν Σπάρτῃ.

Τὸ δωρικὸν πνεῦμα περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, δικαίου καὶ πολιτείας ἐναργέστερον ἐκδηλοῦται ἐν Σπάρτῃ. Βεβαίως οἱ Δωριεῖς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σπάρτης, ἐθεμελίωσαν πολιτείας, διαπρεψάσας ἐπὶ πολιτισμῷ, ἀλλ' ἡ τῆς Σπάρτης ὑπερέχει πασῶν ἐπὶ πολιτικῇ δυνάμει. Αὕτη μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐξεπροσώπησεν ἰδίᾳ ἐθνικῶς ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον, συνεμερίσθη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην πολιτείαν τὰς τύχας αὐτοῦ καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ διὰ τῆς κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικῆς ὀργανώσεως καὶ πειθαρχίας.

Ὁ Δωρισμὸς ἐν Ἑλλάδι ἐκπροσωπεῖ ἰδιάζουσαν καὶ ἀξίαν λόγου φυλετικὴν φυσιογνωμίαν. Στερεῖται τῆς εὐκινησίας καὶ τῆς ἐνεργοτέ-

λῶς ἔχειν ἢ ὁ εἰσφερόμενος ᾖ ἄδικος, τεθνᾶναι τὸν κινοῦντα ἢ εἰσφέροντα νόμον, ἐπισπασθέντος τοῦ βρόχου (Στοβαίου ΜΔ, 21).

(1) Καλὸν δ' ἔστω καὶ μηνύειν ἐὰν τίς τῳ συνειδῇ ἀδικοῦντι, ἵνα ἡ πολιτεία σώζηται πολλοὺς ἔχουσα τῆς εὐκοσμίας φύλακας· ὁ δὲ μηνύων εὐσεβὴς ἔστω καὶ κατὰ τῶν οἰκειοτάτων ἐξαγγέλλων· οὐδὲν γάρ ἐστιν οἰκειότερον πατρίδος· ἐμφανιζόντων δὲ μὴ τὰ δι' ἀκούσιον ἁγνοιαν γιγνόμενα, ἀλλ' ὅσον ἂν ἐκ προνοίας τι ἁμαρτάνωσιν· ὁ δ' ἐμφανισθείς, ἂν ἐθελεχθρῇ τῷ μηνύσαντι, μισείσθω ὑπὸ πάντων, δίκην διδοὺς ἀχαριστίας, ἧς ἀποστερεῖ τὸν ἰατρεύοντα μεγίστην νόσον ἰατρευόμενος ἀδικίαν.

Ὑπὲρ πατρίδος ἀποθνήσκειν σεμνότερον ἔστω ἢ γλιχόμενον τοῦ ζῆν ἐγκαταλιπεῖν αὐτὴν καὶ τὸ καλόν· κρεῖττον γὰρ τεθνᾶναι καλῶς ἢ ζῆν αἰσχρῶς καὶ ἐπονειδίστως.

Γυναῖκα δὲ τὴν κατὰ νόμον ἕκαστος στεργέτω καὶ ἐκ ταύτης τεκνοποιείσθω, εἰς ἄλλο δὲ μηδὲν προϊέσθω τέκνων τῶν αὑτοῦ σποράν· μηδὲ τὸ φύσει καὶ νόμῳ τίμιον ἀνόμως ἀναλισκέτω καὶ ὑβριζέτω· ἡ γὰρ φύσις τεκνοποιίας ἕνεκεν οὐκ ἀκολασίας ἐποίησε τὴν σποράν.

Προστάσσει δὲ ὁ νόμος ἐπίστασθαι τὰ προοίμια τοὺς πολίτας ἅπαντας, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς μετὰ τοὺς παῖδας λέγειν ᾧ ἂν προστάσσῃ ὁ ἑστιάτωρ, ἵν' ἐμφυσιῶται ἑκάστῳ τὰ παραγγέλματα (Στοβ. Μ. Δ).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρας δραστηριότητος τῆς ἰωνικῆς φυλῆς· ἀλλ' ὑπερέχει αὐτῆς κατὰ τὴν ἁπλότητα, τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ χαρακτῆρος, τὴν σοβαρότητα. Τὸ ἄτομον ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ συνόλου, ἐστερημένον ὑποστάσεως αὐτοβούλου. Τὸ κοινόν, ἡ πολιτεία, εἶνε τὸ πᾶν παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν. Ἀριστοκρατικός, συντηρητικὸς κατὰ φύσιν καὶ ἀνατροφὴν κόσμος, ἀπεχθάνεται τὰς μεταβολὰς καὶ τὰς καινοτομίας. Ἐν Σπάρτῃ ἰδίᾳ, τῇ ἀκροπόλει τοῦ δωρικοῦ κόσμου, ἐκδηλοῦται μᾶλλον ὁ χαρακτὴρ οὗτος. Καὶ συνετέλεσε μὲν εἰς τὴν ἰσχὺν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐν τοῖς γράμμασι, ταῖς τέχναις, ταῖς ἐπιστήμαις, οὐδὲν γενναῖον παρήγαγε.

Νομοθέτης τῆς δωρικῆς ταύτης πολιτείας ἐφημίσθη ἀπὸ παμπαλαίου χρόνου ὁ Λυκοῦργος. Ὑποτίθεται μέν, ὅτι ἤκμασε περὶ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα π. Χ., ἀλλ' οὐδὲν βέβαιον.

Ὁ Πλούταρχος λέγει :

« Περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καθόλου μὲν οὐδέν ἐστιν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον, οὔ γε καὶ γένος, καὶ ἀποδημία, καὶ τελευτή, καὶ πρὸς ἅπασιν ἡ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία διαφόρους ἔσχεν ἱστορίας· ἥκιστα δὲ οἱ χρόνοι καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνήρ, ὁμολογοῦνται » (1).

Κατὰ τοὺς θρύλους τῆς μεμακρυσμένης ταύτης ἐποχῆς, ὁ Λυκοῦργος, ἐκ βασιλικοῦ γένους καταγόμενος, ἐκ τῆς γενεᾶς ἴσως τοῦ Ἡρακλείδου Εὐρυσθένους, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν κατάστασιν τῆς Σπάρτης, ἥτις διετέλει ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ, μετέβη εἰς Κρήτην, ἴσως δὲ καὶ εἰς Αἴγυπτον καὶ Ἰνδικήν, ὁπόθεν ἐπανῆλθε μετὰ μακρὰς μελέτας. Τοιαῦτα ἐφημίζοντο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος σοφῶν καὶ νομοθετῶν.

Ἐπανελθὼν εἰς Σπάρτην ὁ Λυκοῦργος, παρέστη ὡς *ἀπεσταλμένος* ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νομοθέτης τῆς κακοδαιμονούσης πόλεως· διὰ δὲ τοῦ δελφικοῦ μαντείου προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ, ὅτι ἡ Σπάρτη, δεχομένη τοὺς νόμους αὐτοῦ, θὰ καθίστατο ἡ εὐδαιμονεστάτη τῶν πόλεων. Οὕτως ὁ λαὸς ὑπεσχέθη ἐνόρκως νὰ τηρήσῃ τοὺς νόμους τούτους, μεθ' ὃ ὁ Λυκοῦργος ἐξεπατρίσθη, μηδέποτε ἐπανελθών· ἐλέγετο δ' ὅτι θνήσκων παρήγγειλε τοῖς περὶ αὐτὸν νὰ ῥίψωσι τὴν κόνιν αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα μὴ μετακομισθῇ αὕτη εἰς τὴν Σπάρτην,

(1) Βίος Λυκούργου. Α'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν πολιτῶν αὐτῆς ὁμοσάντων νὰ μὴ μεταβάλωσί τι τῆς νομοθεσίας πρὸ τῆς ἐπανόδου.

Τὸ θαῦμα εἶνε τὸ προσφιλὲς τέκνον τῆς πίστεως. Ἐν τούτῳ ἔκειτο ἡ πρώτη δύναμις τῶν ἀρχαίων πολιτικῶν κοινωνιῶν, ἀρεσκομένων εἰς τὸ ὑπερφυσικόν, ἢ δημιουργουσῶν αὐτὸ χάριν συμφέροντος.

Τοῦ Λυκούργου ἡ νομοθεσία ἦτο ἄγραφος· ἐπίστευεν οὗτος, ὅτι θὰ ἐνήσκει μεῖζον κράτος, ἀποτετυπωμένη ἐν τῷ πνεύματι τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ μεταδιδομένη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ὡς ἱερὸν κειμήλιον.

Ἡ νομοθεσία αὕτη ποικίλως ἐξετιμήθη παρά τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων. Ἀντεγράφη σχεδὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* καὶ τοῖς *Νόμοις*· ἐξυμνήθη ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πολυβίου· ὑπὸ δὲ τοῦ Πλουτάρχου ἐκηρύχθη ἀπαράμιλλος. Ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις κόμμα *Λακωνιζόντων*. Ἐν τῇ πνευματικῇ θυέλλῃ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ὁ θαυμασμὸς ἀνενεώθη. ὁ Μαβλὺ ἐκήρυξε θείους τοὺς νόμους τῆς Σπάρτης· οἱ δὲ περὶ τὸν Saint-Just ἐζήτησαν νὰ ἐφαρμόσωσιν αὐτοὺς ἐν Γαλλίᾳ. Ἀλλ' ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἀντίθετοι. Οὕτως ἡ πόλις αὕτη ἐκηρύχθη παρά τινος καταγώγιον λῃστῶν, ἐκλήθησαν δ' οἱ κάτοικοι αὐτῆς παρὰ τοῦ Βόλνεϋ οἱ Ἰνδοὶ τοῦ νέου κόσμου.

Ἡ Σπάρτη ἦτο ὀλιγαρχικὴ πολιτεία 20-30,000 κατακτητῶν Δωριέων ἐπὶ 120,000 περιοίκων καὶ 240,000 εἱλώτων. Ἡ κατακτητικὴ αὕτη ὁμὰς πληθυσμοῦ, συνδεδεμένου διὰ στενοτάτης ἀλληλεγγύης, ἦτο ἀείποτε ἔνοπλος πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῆς κατὰ τῶν παλαιῶν κατοίκων, πρὸς οὓς ἐφέρετο μετ' ἀπιστεύτου ἀπανθρωπίας. Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις ἦτο παρὰ φύσιν· ὁ ἄνθρωπος ἀπερροφήθη ἐν τῷ πολίτῃ, ἡ δ' οἰκογένεια ἐν τῇ πολιτείᾳ. Παρεγνωρίσθη τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ οἰκογένεια, ἑστία, συζυγικὸν φίλτρον, μητρικὴ στοργή. Ἡ Σπαρτιᾶτις μήτηρ ἀποβάλλει τὴν φύσιν αὐτῆς πρὸ τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας. Οὐδεμία ἐλευθερία, διότι οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἐκέκτητο αὐτονομίαν.

Οἱ νόμοι τῆς ἱστορίας καὶ τῆς προόδου παρεγνωρίσθησαν, ἡ δὲ Σπάρτη ἀπεμονώθη ἀπὸ πάσης μετὰ τῶν ξένων ἐπικοινωνίας. Οἱ πολῖται αὐτῆς *ἦγον βίον στρατοπέδου*, κατεφρόνουν δὲ πᾶσαν εἰρηνικὴν τέχνην καὶ ἐπιστήμην. Μόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀγωγὴ τῶν τέκνων ἐπεδιώκετο. Ἡ πόλις ἐχειροκρότει ἐπὶ ταῖς διαπραττομέναις κλοπαῖς,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἦτο δ' ἄξιος τιμῆς ὁ πλείστους φονεύων ἐκ τῶν εἱλώτων, ἢ μετὰ μείζονος ἀταραξίας ὑπομένων τὴν σωματικὴν ὀδύνην. Ἡ θρησκεία ἀπέπνεε πολέμου μένος· οἱ θεοί, μηδὲ τῆς Ἀφροδίτης ἐξαιρουμένης, ἔφερον λόγχην· ἡ ἡμέρα τῆς μάχης ἦτο ἑορτή.

Ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου ἐσκόπει νὰ ἐξυψώσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Σπαρτιάτου ὑπεράνω παντὸς ὑλικοῦ συμφέροντος. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Σπάρτης ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐξέλιπεν. Ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Πολύβιος μέμφονται τοὺς πολίτας αὐτῆς ἐπὶ φιλαργυρίᾳ. Τὸ δὲ χρηστήριον τῶν Δελφῶν εἶχε προείπῃ « Ἁ πολυχρηματία τὰν Σπάρταν ὀλεῖ »· πλεονεξία καὶ πλούτου ζῆλος.

Ἰδιωτικὸν δίκαιον. Δίκαιον προσώπων. Οἱ κάτοικοι τῆς Σπάρτης ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν κυρίως πολιτῶν, τῶν περιοίκων, τῶν ξένων καὶ τῶν εἱλώτων.

Πολῖται. Οὗτοι ἦσαν οἱ ἐκ Δωριέων κατακτηταί, ὅσον ἔνεστιν ἀποκεκλεισμένοι πάσης μετ' ἀλλοφύλων ἐπικοινωνίας. Μὴ Δωριεῖς δυσχερέστατα καθίσταντο πολῖται τῆς Σπάρτης. Εἵλως, ἀπελευθερωθεὶς ἕνεκα μεγάλων πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν, οὐδέποτε καθίστατο Σπαρτιάτης. Οὐχ ἧττον, ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης, τέκνον εἵλωτος μετὰ Σπαρτιάτιδος, ἢ Σπαρτιάτου μετὰ δούλης μετεῖχε πολιτικῶν δικαίων, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε τύχῃ ἀνατροφῆς Λακεδαιμονίου.

Περίοικοι ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι τῆς Λακωνικῆς κάτοικοι, ὑποταγέντες τοῖς Σπαρτιάταις, καλλιεργηταὶ τῆς χώρας, ἔμποροι ἢ βιομήχανοι. Ἐκέκτηντο ἰδιωτικὰ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ πολιτικὰ δίκαια. Ἐτέλουν φόρον τῇ πολιτείᾳ, ὑπεχρεοῦντο δὲ εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

Ξένοι· οὗτοι δὲν ἦσαν ἀνεκτοὶ ἐν τῇ πόλει, ἢ ἐπὶ ἐλάχιστον μόνον· ἡ μισοξενία ἦτο εἷς τῶν χαρακτήρων τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ἐκ φόβου μὴ ὀθνεῖα ἤθη διαφθείρωσι τὸν χαρακτῆρα τῶν πολιτῶν.

Εἵλωτες ἦσαν οἱ ἀντιστάντες ποτὲ κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων καὶ ὑποδουλωθέντες. Οὗτοι ἀπετέλουν οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, ὥστε ἀπηγορεύετο καὶ αὐτὴ ἡ πώλησις αὐτῶν ἔξω τῆς πόλεως. Ἡ *Κρυπτή*, τουτέστιν ἡ θήρα τῶν δούλων, ἦτο νόμιμος διασκέδασις τῶν νεανίσκων τῆς Σπάρτης, φονευόντων πρὸς *ἄσκησιν* τοὺς Εἵλωτας. Οἱ Ἔφοροι, ἀναλαμβάνοντες τὴν ἀρχήν, ἐνεκαίνιζον αὐτήν, κηρύττοντες πόλεμον κατὰ τῶν Εἱλώτων. Εἵλως, ἀναδειχθεὶς ἀνώτερος δουλείας, ἐθανατοῦτο, ἐτιμωρεῖτο δ' ὁ κύριος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτοῦ, ἅτε συντελέσας εἰς τοῦτο. Ἕκαστος Σπαρτιάτης παρηκολουθεῖτο ἐν τῷ πολέμῳ ὑπὸ ἑπτὰ Εἱλώτων.

Οἰκογένεια. Αὕτη ἦτο εἶδος ἀνθρωποφορβείου, διευθυνομένου ὑπὸ τῆς πολιτείας πρὸς κατασκευὴν ἰσχυρῶν τέκνων, πρὸς διαιώνισιν τῆς πόλεως καὶ τῆς προνομιούχου φυλῆς. Ὁ γάμος ἦτο ἄρα πολιτικὸν καθῆκον. Ὑπῆρχε δίκη *ἀγαμίου* καὶ *κακογαμίου* κατὰ τῶν μὴ νυμφευομένων ἢ κακῶς. Ἡ ἀγαμία ἦτο ἀδίκημα δημόσιον. Οἱ ἄγαμοι δὲν παρίσταντο εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς νεότητος, κατεδικάζοντο δ' ὑπὸ τῶν ἀρχόντων νὰ περιστρέφωνται ἐν δημοσίᾳ πλατείᾳ γυμνοί, ᾄδοντες καὶ ὁμολογοῦντες τὸ σφάλμα αὐτῶν. Νόμιμος πρὸς γάμον ἡλικία ἦτο διὰ μὲν τὸν ἄνδρα τὸ τριακοστόν, διὰ δὲ τὴν γυναῖκα τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ ἀνὴρ ἥρπαζε κρύφα τὴν γυναῖκα, ἐν τῷ γυμνασίῳ δέ, ὑπὸ τὰς συγκινήσεις τοῦ νυκτερινοῦ μυστηρίου, καθίστη αὐτὴν μητέρα. Ἄτεκνος ἀνὴρ ἐξέλεγε καλῶς κατεσκευασμένον ἄνδρα πρὸς τεκνοποιίαν τῆς συζύγου, ἀπέπεμπε δ' αὐτήν, οὖσαν στεῖραν, δανειζόμενος τὴν γυναῖκα ἄλλου, παρασχοῦσαν δείγματα γονιμότητος. Μετὰ τὰς καταστροφὰς τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων αἱ Σπαρτιάτιδες παρεδόθησαν τοῖς δούλοις πρὸς τεκνοποίησιν.

Μόνον αἱ σύζυγοι τῶν βασιλέων ὤφελον νὰ τηρῶσι τὴν συζυγικὴν πίστιν πρὸς διαιώνισιν τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν.

Ὁ γάμος ἐτελεῖτο συνήθως μεταξὺ συγγενῶν, ἀπηγορεύετο δ' ἡ πολυγαμία, ὑφισταμένης ἄλλως τε κοινότητος γυναικῶν.

Ἀνδρικὴ ἐξουσία. Ἡ ὑποταγὴ τῆς γυναικὸς εἰς τὸν ἄνδρα δὲν ὑφίστατο ἐν Σπάρτῃ, τῶν γυναικῶν μετεχουσῶν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν ἐργασίας καὶ εἰς τὰ τοῦ πολέμου ἔργα. Τὰ δημόσια γυμναστήρια, ἔνθα παρίσταντο αὐταὶ γυμναὶ καὶ ἡ ὑπό τε τῶν ἠθῶν καὶ τῶν νόμων ἐπιτρεπομένη ἀνάμιξις τῶν δύο φύλων, παρήγαγον παρὰ ταῖς γυναιξὶ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας, ἀποκροῦον τὴν ἀνδρικὴν ἐξουσίαν.

Ἐπιτροπεία δὲν ὑπῆρχεν ἕνεκα τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἐπίσης δὲν ὑπῆρχε *πατρικὴ ἐξουσία*, τῶν τέκνων ἀνηκόντων τῇ πολιτείᾳ. Ὁ πατὴρ ὑπεχρεοῦτο νὰ φέρῃ τὸ νεογέννητον τέκνον πρὸ τῆς Συνελεύσεως τῶν Γερόντων τῆς φυλῆς αὐτοῦ, ἂν δ' εὑρίσκετο τοῦτο κακῶς κατεσκευασμένον, ἐρρίπτετο ἐντὸς βαράθρου παρὰ τὸν Ταΰγετον, τῶν *Ἀποθετῶν*. Ἀποτρόπαιος νόμος, ὃν θαυμάζει ὁ Ἀρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέλης, ἀλλ' ὅστις ἀμφισβητεῖται παρὰ τῶν νεωτέρων. Τὸ παιδίον ἀνετρέφετο ὑπὸ τῶν γονέων μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους, ὁπότε ὁ πατὴρ οὐδὲν εἶχε πλέον δικαίωμα, ὀφείλων νὰ παραδώσῃ αὐτὸ εἰς τὸ δημόσιον παιδευτήριον, ἐποπτευόμενον ὑπὸ τῶν Ἐφόρων. Ἕκαστος τῶν Σπαρτιατῶν εἶχε δικαίωμα ἐπὶ τῶν παιδίων τούτων, τῇ πολιτείᾳ καὶ οὐχὶ τῷ πατρὶ ἀνηκόντων.

Ἡ *υἱοθεσία* ἦτο πανηγυρικὴ πρᾶξις, ἀναγομένη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βασιλέως.

Ἡ *ἰδιοκτησία* ἐν Σπάρτῃ ἐβασίζετο κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἰσότητος τῶν κτήσεων. Καίτοι δ' ἠμφισβητήθη ὑπὸ τοῦ Γρότε ἡ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου γενομένη κατὰ Πλούταρχον διανομὴ τῶν γαιῶν, οὐχ ἧττον δὲν ἀπάδει πρὸς τὰ περὶ ἰδιοκτησίας καθεστῶτα τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς δωρικῆς νομοθεσίας. Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Λυκοῦργος διένειμε τὴν γῆν εἰς 39,000 ἴσας μερίδας· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐτηρήθη, φαίνεται, ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου (600 - 580 π. χ.) ὑφίστατο ἤδη μεγάλη ἀνισότης πτωχῶν καὶ πλουσίων (1), ἥτις ἔτι μᾶλλον ηὐξήθη διὰ τοῦ νόμου τοῦ Ἐπιτάδου (400 π. Χ.), ἐπιτρέψαντος εἰς ἕκαστον νὰ διαθέσῃ ἐλευθέρως τὸν κλῆρον αὐτοῦ, ζῶν τε καὶ μετὰ θάνατον. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης παραινεῖ τὴν λῆψιν προσφόρων μέτρων πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναπτυχθείσης ἀνισότητος ἐν τῷ συστήματι τῆς ἰδιοκτησίας. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκλιπούσης τῆς ἀρχαίας τάξεως κατὰ μίμησιν ὀθνείων ἠθῶν, αἱ κτήσεις ἐν Σπάρτῃ περιῆλθον σὺν τῷ χρόνῳ εἰς χεῖρας ὀλίγων. Ἀπεπειράθησαν νὰ πραγματώσωσι τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους οἱ βασιλεῖς Ἄγις καὶ Κλεομένης, ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἐφονεύθη, ὁ δὲ δεύτερος κατώρθωσε τοῦτο, διαιρέσας τὴν Λακωνίαν εἰς μερίδας, ὧν τὰς μὲν ἔλαβον οἱ πολῖται, τὰς δὲ λοιπὰς οἱ περίοικοι. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπῆλθεν ἡ αὐτὴ ἀνισότης, φονεύσασα τὴν Σπάρτην, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς πολιτείας.

Εἴτε εἰς ἴσας μερίδας ἦτο διῃρημένη ἡ ἰδιοκτησία ἐν Σπάρτῃ, εἴτε ἐκράτει ἐν αὐτῇ κοινότης κτήσεων, ἦτο κοινὴ ἐν τῇ χρήσει, ὅ περ βέλτιον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους (2).

(1) Ὡς γὰρ ὄφποτ' Ἀριστόδαμον φαισ' οὐκ ἀπάλαμνον ἐν Σπάρτᾳ λόγον εἰπῆν· *χρήματ' ἀνὴρ*, πενιχρὸς δ' οὐδεὶς πέλετ' ἐσθλὸς οὐδὲ τίμιος». (Ἀλκαίου Ἀποσπ.).

(2) Βέλτιον εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς. (Πολιτ. Β, 3, 4).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ Πλούταρχον, ἐπειδὴ ἦτο δυσχερὴς ἡ διανομὴ τῆς κινητῆς ἰδιοκτησίας, ἐπέτρεψεν ὁ Λυκοῦργος εἰς ἕκαστον Σπαρτιάτην τὴν ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης δωρεὰν χρῆσιν τῶν ἐργαλείων, τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν καρπῶν τῶν ἄλλων (1).

Περιβόητος ἐν τῇ ἀρχαιότητι θεσμὸς ἦσαν τὰ σπαρτιατικὰ *συσσίτια*, ἢ *φειδίτια*. Ἐξαιρουμένων τῶν Ἐφόρων, πάντες οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς καὶ οἱ βασιλεῖς, ὑπεχρεοῦντο νὰ μετέχωσιν. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἦτο πολιτικὸν καθῆκον, οὗ οἱ μὴ δυνάμενοι μετασχεῖν ἐστεροῦντο τῶν πολιτικῶν δικαίων (2).

Πᾶσα τέχνη, ἐμπορία, βιομηχανία, ἐκτὸς τοῦ πολέμου, ἀπηγορεύετο· ἐπίσης ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ χρῆσις χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· τὸ δὲ νόμισμα ἦτο σιδηροῦν πρὸς δυσχέρειαν τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν.

Ἐκ τοῦ *κληρονομικοῦ* δικαίου οὐδὲν σχεδὸν γνωστόν· οὐδ' ἠδύνατο τοῦτο ν' ἀναπτυχθῇ. Τοῦ πατρὸς θνήσκοντος, ἐκληρονόμει ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν, αἱ δὲ θυγατέρες, ἐλλειπόντων ἀρρένων.

Δημόσιον δίκαιον. Παράγοντες τῆς πολιτείας ἦσαν ὁ *Δῆμος* καὶ ἡ *Βασιλεία*. Ἀντίρροπον δ' αὐτῶν ἵστατο ἡ *Γερουσία*. Τὰ τρία ταῦτα σώματα ἦσαν οἱ τρεῖς τροχοὶ τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος.

Ὁ *δῆμος* συνήρχετο ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ πᾶσαν πανσέληνον, ἐκτάκτως δ' ἐν κρισίμοις περιστάσεσι. Μόνος ὁ τὸ τριακοστὸν ἔτος ὑπερβὰς ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ μέρος. Ἡ συνέλευσις ἄνευ συζητήσεως ἀπεδέχετο ἢ ἀπέρριπτε τὰ εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἢ τῆς γερουσίας ὑποβαλλόμενα νομοσχέδια· βῆμα δὲν ὑπῆρχεν· ἡ ψηφοφορία ἐγίνετο *βοῇ* καὶ οὐ ψήφῳ. Ἐὰν δὲ δὲν ἐδηλοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὁ πρόεδρος διέτασσε νὰ καθήσωσιν, οἱ μὲν δεξιᾷ, οἱ δὲ ἀριστερᾷ (3).

Ἡ *βασιλεία* παρίστησιν ἰδιάζοντα ὅλως χαρακτῆρα ἐν τῷ σπαρτιατικῷ πολιτεύματι. Ὑπῆρχον δύο βασιλεῖς συγκυβερνῆται, καταγόμενοι ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν Ἡρακλειδῶν. Τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἦσαν λίαν περιωρισμένα. Προήδρευον τῆς γερουσίας· ἐν καιρῷ δὲ πολέμου

(1) Ἐπιχειρήσας δὲ καὶ τὰ ἔπιπλα διαιρεῖν, ὅπως παντάπασιν ἐξέλοι τὸ ἄνισον καὶ ἀνώμαλον, ἐπεὶ χαλεπῶς ἐώρα προσδεχομένους τὴν ἄντικρυς ἀφαίρεσιν, ἑτέρᾳ προσῆλθεν ὁδῷ. (Λυκ. 9.)

(2) "Ορος δὲ πολιτείας οὗτος αὐτοῖς ἐστιν ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν μὴ μετέχειν αὐτῆς (Ἀριστ. Πολιτ. II, 6, 21).

(3) Τοῦ δὲ πλήθους ἀθροισθέντος, εἰπεῖν μὲν οὐδενὶ γνώμην τῶν ἄλλων ἐφεῖτο, τὴν δ' ὑπὸ τῶν γερόντων προταθεῖσαν ἐπικρῖναι κύριος ἦν ὁ δῆμος (Πλουτ. Λυκ.).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιεβάλλοντο ὑπὸ μείζονος ἐξουσίας (1). Ἐν εἰρήνῃ διέτριβον ἐν τῇ πόλει ἄνευ αὐλῆς καὶ θεραπείας (2).

Ἐλάχισται ὑποθέσεις ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν. Τοιαῦται δ' ἦσαν αἱ τῆς θρησκείας, (3) αἱ τῆς οἰκογενείας (4) κτλ. Αἱ κηδεῖαι αὐτῶν ἐτελοῦντο μεγαλοπρεπῶς. Ἡ βασιλεία μετεβιβάζετο εἰς τοὺς πρεσβυγενεῖς ἄρρενας τῆς γενεᾶς τοῦ Ἡρακλέους.

Ἡ *Γερουσία* ἀπετελεῖτο ἐκ Γερόντων, ὑπερβάντων τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας· ἦσαν ἰσόβιοι, εἴκοσι ὀκτὼ καὶ δύο προεδρεύοντες βασιλεῖς. Καθήκοντα αὐτῆς ἦσαν ἡ διαχείρισις τῶν Οἰκονομικῶν, τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν πόλεμον ἢ συνομολογεῖν εἰρήνην, τὰ τῶν συμμαχιῶν καὶ ἐν γένει ἡ διεύθυνσις τῶν σπουδαιοτάτων ὑποθέσεων. Ἡ γερουσία ἦτο συντηρητικὸν σῶμα, διάμεσον λαοῦ καὶ βασιλείας, ὧν ἀποστολὴν εἶχε νὰ περιστέλλῃ τὰς παρεκτροπάς (5). Ἐδίκαζε τοὺς βασιλεῖς, οἵτινες ἐν τούτοις ἐδικαιοῦντο νὰ ποιήσωσιν ἔκκλησιν εἰς τὸν λαόν. Ἦτο σῶμα ἀνεύθυνον, οὗ αἱ ἀποφάσεις ἐτύγχανον κύρους μόνον διὰ τῆς τοῦ λαοῦ συγκαταθέσεως. Σχηματιζομένη κατ' ἀρετὴν μᾶλλον ἢ κατὰ γένος, ὑπῆρξεν ἔρεισμα τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης (6).

Ἔφοροι. Ὁ θεσμὸς τῶν Ἐφόρων παρίστησιν ἰδιαίτερόν τι ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ, οὐ παραπλήσιον δὲν ἀπαντᾷ ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ Ἔφοροι ἐξήσκουν ἐν τοῖς παλαιοτάτοις καιροῖς δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὡς καὶ ἔν τισιν ἄλλαις δωρικαῖς

(1) Ἦτε γὰρ πόλις οὐδεπώποτε φθονήσασα τοῦ προτετιμῆσθαι αὐτοὺς ἐπεχείρησε καταλῦσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, οἵ τε βασιλεῖς οὐδεπώποτε μειζόνων ὠρέχθησαν ἢ ἐφ' οἷς περ ἐξ ἀρχῆς τὴν βασιλείαν παρέλαβον (Ξενοφ. Ἀγησ. Α, 4,).

(2) Ἡ γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ δοκεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμους,οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, ἀλλ' ὅταν ἐξέλθῃ τὴν χώραν, ἡγεμών ἐστι τῶν πρὸς τὸν πόλεμον (Ἀριστ. Πολιτ. ΙΙΙ, 9, 2).

(3) Ἔτι δὲ καὶ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσι (Ἀρ. Πολ. ΙΙΙ, 9, 2).

(4) Δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλῆας τοιάδε μοῦνα· πατρούχου τε παρθένου πέρι, ἐς τὸν ἐκνέεται ἔχειν, ἢν μή περ ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐγγυήσῃ, καὶ ὁδῶν δημοσίεων πέρι, καὶ ἢν τις θετὸν παῖδα ποιέεσθαι ἐθέλῃ, βασιλῆων ἐναντίον ποιέεσθαι (Ἡροδ. VI, 57).

(5) Σορὸς Λυκοῦργος, ὃς ἰδὼν τὸ τῶν οἰκείων γένος ἐν Ἄργει καὶ Μεσσήνῃ ἐκ βασιλέων εἰς τυράννων δύναμιν ἀφικομένους καὶ διαφθείροντας ἑαυτούς τε καὶ τὴν πόλιν ἑκατέρους ἑκατέραν, δείσας περὶ τῆς αὐτοῦ πόλεως ἅμα καὶ γένους, φάρμακον ἐπήνεγκε τὴν τῶν γερόντων ἀρχήν. (Πλάτ. Ἐπιστ. Η.).

(6) Οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν ὅ τι βούλοιντο πράττειν, ἀλλ' ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος. (Διον. Ἁλικ. ΙΙ, 14).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολιτείαις. Τούτοις ἦτο ἀνατεθειμένη τὸ πρῶτον ἡ *ἀστικὴ* καὶ ἡ *ἀστυνομικὴ* ἐξουσία (1).

Τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ταύτην ἐξήσκουν οἱ Ἔφοροι κατὰ πρῶτον ἐντολῇ τῶν βασιλέων, ἦσαν ἄρα δικαστικοὶ λειτουργοί. Ἀλλὰ βραδύτερον οἱ βασιλεῖς, δυσφοροῦντες ἐπὶ τῇ παντοδυναμίᾳ τῆς Γερουσίας, συνεμάχησαν μετὰ τοῦ λαοῦ πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας ταύτης. Οὕτω παρεχωρήθησαν πλεῖστα δικαιώματα τοῖς Ἐφόροις. Σὺν τῇ δικαστικῇ ἀνέλαβον ἤδη οὗτοι, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Θεοπόμπου, καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ταύτην μετεχειρίσθησαν ἐπιτηδειότατα, κατέστησαν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ οἱ ἀληθεῖς κύριοι τῆς Σπάρτης. Οἱ Ἔφοροι πρὸς οὐδεμίαν τῶν τριῶν πολιτικῶν δυνάμεων ἔρρεπον, ἀλλ' ἐπεδίωκον ἀείποτε τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας· κατ' ἐξοχὴν ὄντες συντηρητικὸν σῶμα, προσεπάθουν νὰ διαιωνίσωσι τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τῆς λυκουργείου νομοθεσίας. Ἀπηχθάνοντο πάντα νεωτερισμόν, κοινωνικόν τε καὶ πολιτικόν. Ἐξήσκουν κράτος ἀπόλυτον. Μήτε μοναρχικοί, μήτε ἀριστοκρατικοί, μήτε δημοκρατικοὶ ὄντες, ἦσαν οἱ ἀληθεῖς φύλακες καὶ συντηρηταὶ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, ἧς τὸ ἀρχέγονον πνεῦμα ἐνεσαρκώθη ἐν αὐτοῖς(2). *Αὐτογνώμονες*, δὲν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει *γράμματα καὶ νόμους τῆς πολιτείας*.

Οἱ Ἔφοροι ἦσαν πέντε· ὁ προεδρεύων ἐκαλεῖτο ἄρχων *ἐπώνυμος*, δίδων τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸ ἔτος τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐπέβλεπον τὰ πάντα καὶ εἰσεχώρουν πανταχοῦ (3). Ἐδικαιοῦντο νὰ κατηγορῶσι, νὰ καθείργωσι, νὰ τιμωρῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς, οἵτινες ἠγείροντο πρὸ αὐτῶν, ὀφείλοντες νὰ παραστῶσι πρὸ τοῦ δικαστηρίου, κλητευόμενοι(4)· κατώπτευον καὶ αὐτὸ τὸ ἄδυτον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, οὐ μόνον χάριν τῆς συζυγικῆς πίστεως τῶν βασιλισσῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πλήρωσιν τῶν συζυγικῶν καθηκόντων τῶν βασιλέων, πρὸς διατήρησιν τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἀρχηγοὶ καὶ ὄργανα τῆς πολι-

(1) Τὰς τῶν συμβολαίων δικάζει τῶν ἐφόρων ἄλλος ἄλλας (Ἀριστ.Πολ. Γ', 1, 7). Τὰ τῶν συμβολαίων δίκαια ἑκάστης ἡμέρας κρίνουσιν οἱ ἔφοροι (Πλουτ.Ἀποφθεγμ.221).

(2) Δόξειε δ' ἂν ἡ τῶν Ἐφόρων ἀρχὴ πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς. (Ἀριστ. Πολιτ. Β, 6, 18).

(3) Ἔφοροι οὖν ἱκανοὶ μέν εἰσι ζημιοῦν ὃν ἂν βούλωνται, κύριοι δ' εἰσπράττειν παραχρῆμα, κύριοι δὲ καὶ ἄρχοντας μεταξὺ καταπαῦσαι καὶ εἴρξαι καὶ περὶ ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καθιστάναι (Ξεν. Λακεδ. Πολιτ. VIII, 4,).

(4) Δι' ἐτῶν ἐννέα λαβόντες οἱ ἔφοροι νύκτα καθαρὰν καὶ ἀσέληνον σιωπῇ καθέζονται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τείας, ἐκάλουν τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, προέτεινον νόμους, μετεῖχον τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἔπεμπον πρέσβεις, ἠκροῶντο τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ στελλομένων, διωργάνουν τὸν στρατὸν καὶ διώριζον τοὺς στρατηγούς. Παρηκολούθουν κατοπτεύοντες ἐν πολέμῳ τοὺς βασιλεῖς. Ἐξέδιδον δὲ καὶ διαταγάς, ἀποφασίζοντες περὶ τῆς τύχης τῶν νικηθέντων λαῶν.

Ποινικὴ Νομοθεσία. Ὀλίγιστά εἰσι γνωστὰ περὶ τῶν ποινικῶν νόμων τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ἦσαν οὗτοι σύμφωνοι πρὸς τὸν αὐστηρὸν αὐτῆς κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὀργανισμόν. Οἱ σπαρτιατικοὶ νόμοι ἐτιμώρουν τὴν ἀγαμίαν, τὴν εἰσαγωγὴν χρυσοῦ ἢ ἀργύρου εἰς τὴν πόλιν, τὴν πολυσαρκίαν κτλ. Ἐν τούτοις ἀνείχοντο τὴν μοιχείαν, τὴν ἐπιτυχῆ κλοπὴν κτλ.

Ἡ κεφαλικὴ ποινή, εἰ καὶ σπανία, ἐτελεῖτο αὐστηρῶς καὶ ἐν νυκτί, ἐκ φόβου μὴ ἡ εὐστάθεια τοῦ τιμωρουμένου ἐξεγείρῃ τὰς συμπαθείας τῶν παρεστώτων. Ὁ *Κεάδας* ἦτο βάραθρον, ἐν ᾧ ἐρρίπτοντο οἱ κατάδικοι.

Οἱ ναοὶ ἦσαν ἀπαραβίαστα ἄσυλα τῶν τε κατηγορουμένων καὶ τῶν καταδικασθέντων. Ὁ Παυσανίας κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ἐκεῖθεν δ' ἀπεσπάσθη διὰ τοῦ θανάτου, πετρωσάντων τῶν Ἐφόρων τὰς θύρας τοῦ ναοῦ, συμβουλῇ τῆς μητρός, καὶ ἀναπετασάντων τὴν ὀροφήν.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὴν σπαρτιατικὴν πολιτείαν. Ὀπισθοδρομική, συντηρητική, στρατιωτικὴ τέλεον, συνετέλεσε μὲν εἰς τὸ στρατιωτικὸν μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἧς ἐγένετο ὁ δεξιὸς βραχίων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ οὐδαμῶς. Καὶ ἐν τούτοις ἐθαυμάσθη παρά τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων πολιτεία, θυσιάσασα εἰς τὸν βωμὸν τοῦ κακῶς ἐννοουμένου κοινοῦ συμφέροντος πᾶσαν προσωπικότητα, αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου.

πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀποβλέποντες, ἐὰν οὖν ἐκ μέρους τινὸς εἰς ἕτερον μέρος ἀστὴρ διάξῃ, κρίνουσι τοὺς βασιλεῖς ὡς περὶ τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνοντας καὶ καταπαύουσι τῆς ἀρχῆς, μέχρις ἂν ἐκ Δελφῶν ἢ Ὀλυμπίας χρησμὸς ἔλθῃ τοῖς ἡλωκόσι τῶν βασιλέων βοηθῶν (Πλουτ. Ἀγ., 11).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 71. Ἀθῆναι. — Τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Θουκυδίδης ἐν ταῖς Δημηγορίαις ἐξαίρων τὰς Ἀθήνας, ὑποτυποῖ εἰκόνα αὐτῶν ἀληθῶς ἀπαράμιλλον, ἀλλ' ἐπίσης καὶ δικαίαν (1). Οὐδεμία πολιτεία, οὐδεμία πόλις ἔν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην. *Παιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης* ἐκάλεσεν αὐτὴν ὁ Περικλῆς· ἦτο τοιαύτη, ἀλλ' ἅμα καὶ ἠθικὴ μητρόπολις καὶ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὁ κατ' ἐξοχὴν λαὸς τῆς ἀρχαιότητος. Χαρακτὴρ τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος ἦτο ἡ σκέψις, ἡ ποίησις, ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη· ἐξ ἐνστίκτου ἔρρεπε πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἰδανικοῦ. Ἐν τῇ ἱστορικῇ φυσιογνωμίᾳ τοῦ λαοῦ τούτου ἀποκαλύπτεται εἰκών, ἧς παραπλησίαν δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἄλλη ἐποχή. Ἴωνες τὴν καταγωγήν, συνεκέντρουν ἐν τούτοις τὰ πλεονεκτήματα πασῶν τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ἐκ τῆς ἐπιμιξίας. Ἦσαν ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἦσαν ξενηλάται, ὡς αἱ πλεῖσται τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν· τοὐναντίον ἠγάπων καὶ ἀπεδέχοντο τοὺς ξένους, τὰ φῶτα αὐτῶν καὶ τὴν δραστηριότητα. Οὕτως ὁ ὁρίζων τῆς πόλεως δὲν περιωρίσθη ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπεξετάθη πέρα τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ φιλανθρωπία τῆς πόλεως ταύτης ἔχει τι τὸ καταπληκτικόν, ἀσύνηθες ἐν ταῖς ἀρχαίαις κοινωνίαις καὶ ἔν τισι τῶν νεωτέρων· ὑπερβαίνει πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν χριστιανικήν. Ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ βωμὸς *Ἐλέους*, ἄσυλον τῶν δυστυχῶν· παρ' αὐτῇ εὕρισκον καταφύγιον πάντα τὰ συντρίμματα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ναυαγίων. Ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο γενναία, πλήρης ἀνθρωπισμοῦ, αἰσθηματική· οἱ Ἀθηναῖοι ἐλάμβανον τὸ μέρος τῶν ἀδυνάτων

(1) Τήν τε γὰρ πόλιν κοινὴν παρέχομεν καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε ξενηλασίαις ἀπείργομέν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος, ὃ μὴ κρυφθὲν ἄν τις τῶν πολεμίων ἰδὼν ὠφεληθείη, πιστεύοντες οὐ ταῖς παρασκευαῖς τὸ πλέον καὶ ἀπάταις ἢ τῷ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα εὐψύχῳ . . . Φιλοκαλοῦμεν γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας· πλούτῳ τε ἔργου μᾶλλον καιρῷ ἢ λόγου κόμπῳ χρώμεθα . . . Ξυνελόντι λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παίδευσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἂν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλεῖστ' ἂν εἶδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστ' ἂν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὔταρκες παρέχεσθαι (Θουκυδ. βιβλ. Β', 39-41).

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τῶν ἰσχυρῶν· ἀποστολὴ αὐτῶν ἦτο ἡ διάδοσις τῆς ἐλευθερίας πανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης, ἐπὶ θυσίᾳ τοῦ αἵματος αὐτῶν καὶ τοῦ χρήματος. Βεβαίως ἔχουσι καὶ τὰ μειονεκτήματα αὐτῶν. Πλέον ἢ ἅπαξ ἐδείχθησαν σκληροὶ ἐν πολέμῳ καθ' ὁμαιμόνων λαῶν, ἢ ἀπάνθρωποι ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς διαμάχαις· ἀλλ' ἀπαντῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν παραδείγματα ὑψίστης ἐπιεικείας καὶ οἴκτου. Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ παρίσταται ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις φάρος πολιτισμοῦ καὶ ἑστία φιλανθρωπίας.

§ 72. Νομοθεσία τοῦ Σόλωνος—πνεῦμα αὐτῆς.

Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος εἶνε ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος τῆς ὑπερφυοῦς πόλεως. Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε ὑπέρτερον τοῦ τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν. Ὁρμώμενος ἀπὸ ὑψηλῆς συλλήψεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἔλαβεν ἅμα ὑπ' ὄψει καὶ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Φιλόσοφος τέλειος, δὲν ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀπολύτους ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ὡς ὁ Λῶκε τὸν παρελθόντα αἰῶνα διὰ τὴν Καρολίναν, ὡς ἔπραξαν οἱ πλεῖστοι τῶν τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφων. Ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ συνεκεντρώθη τὸ πνεῦμα τῆς συγχρόνου πολιτικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐποχῆς πνεῦμα.

Ὁ Σόλων ἔδωκε τοῖς Ἀθηναίοις, καθὰ ἔλεγεν ὁ ἴδιος (1), οὐχὶ τοὺς καλλίστους τῶν νόμων, ἀλλὰ τοὺς μετὰ τῆς φύσεως αὐτῶν, τῶν ἠθῶν καὶ τῆς παιδεύσεως συμβιβαζομένους. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν ἐκπροσωπεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἕνα τῶν τελειοτάτων τοῦ νομοθέτου τύπων.

Παιδευθεὶς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, μετέβη εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἧς ἡ σοφία ἐσαγήνευε τὰ ἐρευνητικώτατα τῶν πνευμάτων τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὃν χρόνον αὕτη ὑστέρει ἔτι τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας. Ἐζήτησε παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν γενέθλιον πόλιν, ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου.

(1) « Δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσσον κράτος, ὅσσον ἐπαρκεῖ·
τιμῆς οὔτ' ἀφελών, οὔτ' ἐπορεξάμενος.
οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν.
ἔστην δ' ἐμβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν,
νικᾶν δ' οὐκ εἴασ' οὐδετέρους ἀδίκως »

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Μίνως, ὁ Λυκοῦργος εἶχον κατέλθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου, κηρύξαντες ἑαυτοὺς ἀπεσταλμένους θεόθεν. Πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὁ Σόλων παρουσιάζεται ὡς *ἀνθρώπινος* νομοθέτης, ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς συνειδήσεως τῶν χρόνων αὐτοῦ. Οὕτως ἡ νομοθεσία αὐτοῦ φέρει καθ' ὁλοκληρίαν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, διάφορον τοῦ τῶν παλαιοτέρων νομοθεσιῶν.

Ὁ Σόλων εὗρε τὴν στάσιν, λυμαινομένην τὴν πόλιν, τὸν μεταξὺ πλουσίων καὶ θητῶν, κεφαλαίου καὶ ἐργασίας ἀγῶνα. Παριστάμεθα πρὸ τοῦ φαινομένου ἐκείνου, ὅ περ παρέστη βραδύτερον ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τύλλου Ὁστυλίου. Τρεῖς πολιτικαὶ *ἑταιρεῖαι*, μερίδες, διήρουν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν: οἱ *Πεδιεῖς*, οἱ ὀλιγαρχικοί, οἱ εὐπατρίδαι, οἱ *Διάκριοι*, οἱ ὀρεινοὶ καὶ οἱ πένητες, καὶ οἱ *Παράλιοι*, οἱ ναυτικοὶ καὶ ἐμπορικοί. Ἐκ τούτων οἱ μὲν πρῶτοι ἀνῆκον εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν μερίδα, οἱ δεύτεροι εἰς τὴν δημοκρατικὴν καὶ οἱ τρίτοι ἀπέκλινον πρός τι σύμμικτον πολίτευμα.

Ἀλλ' αἱ κτήσεις καὶ ὁ πλοῦτος διετέλουν εἰς χεῖρας τῶν πρώτων τούτων, καταπιεζόντων τοὺς πένητας, οἵτινες ἦσαν δοῦλοι τῶν εὐπόρων. Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων, στάσεως ἐπικειμένης, δεινῶς δ' ἐχόντων τῶν τῆς πολιτείας, παρέστη ὁ Σόλων, «ἑστὼς ἐν μεθορίῳ πάντων ἀνδρειότατα καὶ δικαιότατα» (1).

Ἐν τοιούτῳ κινδύνῳ ὁ μεγαλοφυὴς νομοθέτης δὲν ἀπεδυσπέτησεν· ἐφάνη ἀνώτερος, ἀναλαβὼν τὴν νομοθετικὴν μεταρρύθμισιν τῆς πόλεως καὶ πρώτιστα πάντων διὰ τῆς καταργήσεως τῶν προσωπικῶν χρεῶν τῶν ἀπόρων πρὸς τοὺς εὐπόρους. Ἐντεῦθεν ἡ περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν *Σεισάχθεια*.

Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Σόλωνος δὲν ὑπηγορεύθη ἐκ δημαγωγικῶν καὶ προσωπικῶν συμφερόντων· ἦτο ἀποτέλεσμα τοῦ συνθετικοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Μετὰ ταῦτα ἀνέλαβε τὴν νομοθεσίαν τῆς πόλεως, δοὺς αὐτῇ οὐχὶ τὸ κάλλιστον, ἀλλὰ τὸ προσφορώτατον πολίτευμα.

Ἰδιωτικὸν Δίκαιον. Δίκαιον τῶν προσώπων. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἰσότης ἦτο ὁ χαρακτὴρ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων· δὲν ὑπῆρ-

(1) Ἐκεῖνος μέντοι παρὼν αὐτῷ στασιαζούσης τῆς πόλεως, ὁποτέρων βούλοιτο προστάντι τυραννεῖν, ἀπεχθάνεσθαι μᾶλλον ἀμφοτέρους, εἵλετο ὑπὲρ τοῦ δικαίου· καὶ τῶν μὲν πλουσίων ὅσον καλῶς εἶχεν ἀφεῖλε, τῷ δήμῳ δ' οὐκ ἔδωκεν ὅσον ἐβούλετο, ἦστη δ' ἐν μεθορίῳ πάντων ἀνδρειότατα καὶ δικαιότατα (Πλουτ. Σόλ. 14).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χον προνομιοῦχοι. Ἐτιμῶντο μὲν τὰ παλαιὰ ἀριστοκρατικὰ γένη, ἀλλ' οὐδὲν ἐδικαιοῦντο νὰ διεκδικήσωσιν ἐν τῇ πόλει πλεονέκτημα.

Οἱ πολῖται οὗτοι μόλις ὑπερέβαινον τοὺς εἰκοσακισχιλίους. Ἐπὶ μὲν τοῦ Σόλωνος διῃρέθησαν εἰς *φυλὰς* τέσσαρας, εἰς δέκα δὲ ἐπὶ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ τῆς σολωνείου νομοθεσίας Κλεισθένους. Ἑκάστη φυλὴ διῃρεῖτο εἰς *φρατρίας*, ὑποδιαιρουμένας εἰς *γενεάς*. Καθίστατό τις μέλος τῆς φυλῆς, ἐν ᾗ ἐγεννήθη, ὡς ἀκολούθως: Τὸ παιδίον ὠδηγεῖτο πρὸ τῶν μελῶν τῆς φρατρίας πρὸς ἐξέτασιν· ὁ πατὴρ ὤμνυεν ὅτι ἦτο γνήσιον, ἐκ μητρὸς Ἀθηναίας (1) ὁ μὴ τοιοῦτος δὲν ἦτο γνήσιος (2) ἐνεγράφετο δ' ὁ νέος, ἅμα συνεπλήρου τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς φρατρίας· ἔκτοτε ἤρχετο καὶ ἡ ὑποχρεωτικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἐν Ἀττικῇ μόνον, ἐξ οὗ καὶ ἐλέγετο *περίπολος*. Εἰκοσαετὴς παρίστατο πάλιν πρὸ τῆς φυλῆς, ἐγγραφόμενος εἰς τὰ ληξιαρχικὰ αὐτῆς βιβλία, ὁρκιζόμενος καὶ δικαιούμενος νὰ παρακάθηται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου (3). Ἡ πολιτικὴ ἱκανότης ἤρχετο μετὰ τὸ τριακοστὸν ἔτος.

Μέτοικοι. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἐν Ἀθήναις παρεπιδημοῦντες ξένοι, πολυπληθέστατοι ἕνεκα τῆς ἀθηναϊκῆς φιλοξενίας (4). Ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἦσαν δεκακισχίλιοι. Ἡ κτῆσις πολιτικῶν δικαίων δὲν ἦτο δυσχερής, ὡς ἐν Σπάρτῃ, ἤρκει νὰ ἦτο ὁ ξένος ἐκ γενετῆς ἐλεύθερος, ἄξιος δὲ τῇ πόλει· ἀλλ' ἀπῃτεῖτο πρὸς τοῦτο διπλῆ ψηφοφορία καὶ ἑξακισχίλιαι ψῆφοι. Ὁ πολιτογραφούμενος ἐλέγετο *δημοποιητός*· ἐξῃρεῖτο δὲ τῶν ἱερατικῶν δικαίων καὶ τῶν τοῦ ἄρχοντος, τοῦ τῆς διαθήκης ὡσαύτως. Εἶχε περιωρισμένην συζυγικὴν ἐξουσίαν.

Οἱ μέτοικοι ἐξήσκουν τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας καὶ τὴν βιομηχα-

(1) Μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων ὄντας (Πλουτ. Περικλ. 37).

(2) Νόθος δὲ ὁ ἐκ ξένης ἢ παλλακίδος, ὑπ' ἐνίων δὲ καλεῖται μητρόξενος. (Πολ. Γ, 21).

(3) Ὁ ὅρκος τοῦ Ἀθηναίου πολίτου ἦτο ὁ ἀκόλουθος:

«Οὐ καταισχυνῶ ὅπλα τὰ ἱερά, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ὅτῳ ἂν στοιχήσω, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὁσίων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν, τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρτίω, ὅσην ἂν παραδέξωμαι· καὶ εὐηκοήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων ἐμφρόνως, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἱδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὓς τινας ἄν ἄλλους τὸ πλῆθος ἱδρύσηται ὁμοφρόνως· καὶ ἄν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθηται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων, καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω. Ἴστορες θεοὶ Ἄγραυλος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεύς, Θαλλώ, Αὐξώ, Ἡγεμόνη.»

(4) Μέτοικος ὁ ἐξ ἑτέρας πόλεως μετοικῶν ἐν ἑτέρᾳ καὶ μὴ πρὸς ὀλίγον ὡς ξένος ἐπιδημῶν, ἀλλὰ τὴν οἴκησιν αὐτόθι καταστησάμενος (Ἁρποκρ. 197).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νίαν· ἐτέλουν κεφαλικὸν φόρον, διέμενον δ' ἐν Ἀθήναις τῇ ἐπινεύσει τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς· ἐστεροῦντο τοῦ τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας δικαίου, ὑπεχρεοῦντο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν πλὴν τῆς ἱππικῆς. Ὁ μέτοικος ὤφελε νὰ ἐκλέξῃ Ἀθηναῖον πολίτην *προστάτην* (1). Κατὰ τῶν μὴ ἐχόντων ὑπῆρχε δίκη *ἀπροστασίου*.

Ἰσοτελεῖς ἦσαν τάξις ξένων, διάμεσοι Ἀθηναίων καὶ μετοίκων· ἀπήλαυον ἰδιωτικῶν μόνον δικαίων — καὶ τοῦτο ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν πόλιν ὑπηρεσιῶν (2).

Δοῦλοι ἦσαν πολλοὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ· ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως εὑρέθησαν 400000. Ἡ πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορὰ τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἠπία (3). Τὸ ἔνδυμα αὐτῶν δὲν ἐνέφαινεν, ὡς ἐν Σπάρτῃ καὶ ἀλλαχοῦ, τὴν δουλείαν. Ἐτιμωρεῖτο ὁ ραβδισμὸς ἀλλοτρίου δούλου, ὁ δὲ φόνος ἐτιμωρεῖτο ὡς καὶ ὁ τοῦ ἐλευθέρου. Δοῦλος, ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀδικούμενος, κατέφευγεν εἰς τὸν τάφον τοῦ Θησέως, ὡς εἰς ἄσυλον, καὶ ἐζήτει νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλου κυρίου.

Ὑπῆρχε δίκη ἀποστασίου τῶν ἀπελευθερωσάντων κυρίων κατὰ τῶν ἀπελευθερωθέντων δούλων, τῶν μὴ συμμορφουμένων τοῖς νόμοις (4).

Οἰκογένεια. — Ὁ *γάμος* ἦτο μονογαμικός. Ἡ γυνὴ κατεῖχεν ἀξίαν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ θέσιν ἐν παραβολῇ πρὸς ἄλλας πολιτείας. Ἡ παλλακὴ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῶν ἠθῶν, οὐχ ἧττον διακριτέα τῆς *ἑταίρας*.

Ἀπῃτεῖτο πρὸς γάμον ἡ συγκατάθεσις τῶν γονέων, τῶν ἐγγυτάτων συγγενῶν, ἢ τοῦ Ἐπιτρόπου. Ἄνευ τῆς τούτων συγκαταθέσεως τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα ἀπεκλείοντο τῆς φρατρίας τοῦ πατρὸς καὶ πάσης κληρονομίας (5).

(1) Ἦρεῖτο γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ὃν ἤθελε τῶν πολιτῶν τινα προστάτην, τὸν ἐπιμελησόμενον καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων ὑπὲρ αὐτοῦ, ὥσπερ ἐγγυητὴν ὄντα (Μέγ. Ἐτυμολ. 124, 50).

(2) Ἰσοτελὴς ὁ μέτοικος ὁ τιμηθεὶς μὴ ταυτὰ τοῖς μετοίκοις τελεῖν, πάντα ἔχων τὰ αὐτὰ τοῖς πολίταις, πλὴν τοῦ ἄρχειν. (Πολ. VIII, 156).

(3) Ὑμεῖς τὴν παρρησίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὕτω κοινὴν οἴεσθε δεῖν εἶναι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ πόλει, ὥστε καὶ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δούλοις αὐτῆς μεταδεδώκατε, καὶ πολλοὺς ἄν τις οἰκέτας ἴδοι παρ' ἡμῖν μετὰ πλείονος ἐξουσίας ὅ τι βούλονται λέγοντας ἢ πολίτας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων (Δημοσθ. Φιλιππ. III § 3).

(4) Ἀποστασίου δίκη τις ἐστὶ κατὰ τῶν ἀπελευθερωθέντων δεδομένη τοῖς ἀπελευθερώσασασιν, ἐὰν ἀφιστῶνταί τι ἀπ' αὐτῶν ἢ ἕτερον ἐπιγράφωνται προστάτην, καὶ ἃ κελεύουσιν οἱ νόμοι μὴ ποιῶσιν· καὶ τοὺς μὲν ἁλόντας δεῖ δούλους εἶναι, τοὺς δὲ νικήσαντας τελέως ἤδη ἐλευθέρους (Ἁρποκρ. 40).

(5) Ἦν ἂν ἐγγύησῃ ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι ἢ πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ὁμοπάτωρ ἢ πάπ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρὸς γάμον μετὰ ξένου ἀπῃτεῖτο ἡ συγκατάθεσις τοῦ ἄρχοντος. Οἱ *νόθοι* (ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς μὴ Ἀθηναίων) δὲν ἦσαν δεκτοὶ ἐν τῇ φρατρίᾳ.

Κώλυμα πρὸς γάμον ἐθεωρεῖτο ἰδίᾳ ἡ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν συγγένεια. Θεῖος καὶ ἀνεψιά, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ ὁμοπάτριοι συνεζεύγνυντο (1).

Ἡ *προίξ* ἀντικατέστησεν ἀπὸ τοῦ Σόλωνος τὴν ἐξαγορὰν τῆς νύμφης. Τοῦτο ἐδήλου ἰσότητα δικαίων ἀνδρὸς καὶ γυναικός (2). Ὁ σύζυγος εἶχεν ἐπικαρπίας μόνον δικαίωμα ἐπὶ τῆς προικός, πρὸς ἐξασφάλισιν δ' αὐτῆς παρεῖχεν *ἀποτίμημα*, ὑποθήκην (3). Θνησκούσης τῆς γυναικὸς ἀτέκνου, ἡ προὶξ ἐπεστρέφετο τῷ προικοδότῃ. Μόνον δ' ἐπὶ διαζυγίου ἕνεκα μοιχείας παρέμενεν αὕτη εἰς τὸν σύζυγον.

Καταλειπομένης κόρης ἀπροίκου, ὑπεχρεοῦτο νὰ προικίσῃ αὐτὴν ὁ ἐγγύτατος τῶν συγγενῶν. Ὑπῆρχε *γραφὴ* κατὰ τῶν παραμελούντων συγγενῶν.

Διαζύγιον ὑφίστατο. Ὁ ἀνὴρ ἠδύνατο ν' ἀποπέμψῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἀπολύτως. Ἡ δὲ γυνὴ δι' αἰτήσεως πρὸς τὸν ἀρμόδιον ἄρχοντα. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἐλέγετο *ἀπόπεμψις*· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ *ἀπόλειψις*.

Ἀνδρικὴ ἐξουσία. Ὁ ἀνὴρ ἦτο κύριος τοῦ οἴκου· ἀντεπροσώπευε τὴν γυναῖκα ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Αἱ γυναῖκες ἔζων μεμονωμέναι ἐν τῷ γυναικωνίτῃ, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀνδρογυναῖκας τῆς Σπάρτης. Πρὸς ἐποπτείαν δὲ τῶν γυναικείων ἠθῶν ὑπῆρχεν ἰδία τάξις ἀρχόντων, ἡ τῶν *γυναικονόμων*.

Πατρικὴ ἐξουσία. Αὕτη ἐξησκεῖτο ἐπὶ τῶν νομίμων μόνον τέκνων.

πος ὁ πρὸς πατρός, ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους. (Δημοσθ. περὶ Στεφ.) — Εἰ γὰρ αὐτὴν εἶχε λαβὼν ἀδίκως ὅδε μηδενὸς ὄντος, οὐκ ἦσαν οἱ παῖδες κληρονόμοι, τοῖς δὲ μὴ κληρονόμοις οὐκ ἦν μετουσία τῶν ὄντων (Δημοσθ. ὑπὲρ Φορμ.).

(1) Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν θυγατέρα ἔδωκ' οὐδαμόσε ἔξω, ἀλλὰ τῷ ἀδελφιδῷ τῷ ἐμαυτοῦ, ὅπως, ἐὰν ὑγιαίνωσι, καὶ οἱ ἐκ τούτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ὦσιν (Δημοσθ. πρὸς Μακάρτ. § 74) — Ὅπως οἰκεῖον ᾖ καὶ μετέχον τοῦ γένους τὸ τικτόμενον (Πλουτ. Σόλων, 29).

(2) Νύμφη ἄπροικος οὐκ ἔχει παρρησίαν (Μένανδρ. Ἀποσπ.). Οὐ γὰρ ἐβούλετο (Σόλων) μισθοφόρον οὐδ' ὤνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει καὶ χάριτι καὶ φιλότητι γίνεσθαι τὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνοικισμόν. (Πλούτ. Σόλων XV, 15).

(3) Ἀποτίμημα δ' ἐστὶν οἷον ὑποθήκη· κυρίως μὲν πρὸς τὴν προῖκα, ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰς μισθώσεις. (Πολ. Ὀν. VIII, 142).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἐμετριάσθη, μὴ ἐπιτρεπομένου τῷ πατρὶ νὰ ἦνε κύριος ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ· ἠδύνατο δὲ μόνον νὰ πωλήσῃ *ἄτιμον* θυγατέρα. Τὰ τέκνα ὑπεχρεοῦντο νὰ τρέφωσι τοὺς γονεῖς, ἐκτὸς ἂν ὁ πατὴρ παρημέλει νὰ διδάξῃ τι ἐπωφελὲς ἐπάγγελμα εἰς αὐτά, ἂν τὸ τέκνον ἦτο υἱὸς ἑταίρας, ἢ ἂν ἐπεχειρίσθη ὁ πατὴρ δι' αὐτοῦ ἄτιμον ἐμπόριον.

Κατὰ τοῦ ἀσώτου εἶχον τὰ τέκνα *δίκην* ἀπαγορεύσεως· ὁ πατὴρ ἠδύνατο ν' ἀποκληρώσῃ αὐτὰ ἕνεκα σοβαρῶν αἰτίων, ἢ καὶ νὰ ἀποκηρύξῃ.

Εἰσποίησις. Μόνον ὁ Ἀθηναῖος πολίτης ἐδικαιοῦτο νὰ εἰσποιήσῃ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ ὑπερβαίνῃ τὸν εἰσποιούμενον κατὰ δεκατέσσαρα ἔτη, νὰ στερῆται δὲ ἄρρενος τέκνου· ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε γεννήσῃ μετὰ ταῦτα τοιοῦτον, ἐξηκολούθει μὲν ἡ εἰσποίησις, ἀλλ' ὁ εἰσποίητος ἐστερεῖτο παντὸς κληρονομικοῦ δικαιώματος.

Σκοπὸς τῆς εἰσποιήσεως ἦτο πρωτίστως ἡ διατήρησις τῆς οἰκογενείας, τούτου δ' ἕνεκα τεκνοποιῶν ὁ εἰσποίητος, ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπανέλθῃ αὖθις εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ οἰκογένειαν.

Εἰσποίητοι καθίσταντο ἰδίᾳ οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται. Ἠδύνατό τις νὰ εἰσποιήσῃ ἐν τῇ ζωῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ διαθήκης δὲν ἦτο ἀδύνατον.

Ἐπιτροπεία. Καὶ αὕτη ὑφίστατο ἐν τῷ ἀττικῷ δικαίῳ, διήρκει δὲ μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ ἐπιτροπευομένου συμπληρώσεως τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας. Ὁ ἐπίτροπος διωρίζετο παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ διαθήκης. Τούτου μὴ γενομένου, ἡ πολιτεία δὲν ἠδιαφόρει. Ἐπέβλεπε τὰ κατὰ τὴν ἐπιτροπείαν ὁ ἄρχων *ἐπώνυμος*. Δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ καταστῇ ἐπίτροπος ὁ κληρονόμος τοῦ ἐπιτροπευομένου.

Κληρονομία. Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ἔσχε τὴν ἐπὶ ἐλευθέρων βάσεων ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἣν πρῶτον κατενόει, ἔστω καὶ ἐν περιωρισμένῃ ἐννοίᾳ, ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἰδίᾳ ἐν Ἀθήναις, τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας ἀπέβαλε τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνισότητος καὶ τοῦ προνομίου, τυχὸν ἀνθρωπινωτέρας καὶ ἐπιεικεστέρας πραγματώσεως. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς μέλος ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου πολιτείας, κηρύττεται καὶ καθίσταται ἅμα ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος. Ὑπὸ τὰς ἀρχὰς δὲ ταύτας ἀναπτύσσεται τὸ πρῶτον ἐν τῷ ἀττικῷ δικαίῳ ἡ ἐκ *διαθήκης κληρονομία*.

Ἡ κληρονομία σκοπὸν εἶχε τὴν διαιώνισιν τῆς οἰκογενείας, ἀπέρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρεεν ἀπὸ τῆς βάσεως ταύτης, ἢ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ διαθέτου, ὁπότε ἀπέθνησκεν οὗτος, ἐστερημένος φυσικῶν κληρονόμων. Μόνον τὰ γνήσια αὐτοῦ τέκνα ἦσαν δικαιωματικῶς κληρονόμοι, ἢ οἱ εἰσποίητοι. Ὁ ἀστικὸς νόμος δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀποκλήρωσιν ταύτην ἄνευ δεδικαιολογημένων αἰτίων. Ἀξία παρατηρήσεως διάταξις ἐν τῷ δικαίῳ τούτῳ ἦτο, ὅτι τὰ τέκνα τοῦ εἰς τὸ δημόσιον ὀφείλοντος, κατ' ἀκολουθίαν ἐστερημένου τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαίων, καθίσταντο ἐπίσης ἄτιμα.

Παρὰ τὴν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἀναγνωρισθεῖσαν ὅπως δήποτε ἰσότητα, τὰ θήλεα ἐστεροῦντο τῶν ἐν τῇ κληρονομίᾳ πλεονεκτημάτων τῶν ἀρρένων (1). Καὶ ὑπαρχόντων μὲν ἀρρένων ἢ εἰσποιήτων, τὰ θήλεα ἐδικαιοῦντο μόνον εἰς προῖκα· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐκαλεῖτο ἡ γυνὴ *ἐπίπροικος*, μὴ ὑπαρχόντων δ' ἀρρένων *ἐπίκληρος* (2).

Μόνον ὁ πολίτης ἐκέκτητο τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν αὐτοβούλως. Ἡ διαθήκη ἐσφραγίζετο ἐνώπιον μαρτύρων, στενῶν συγγενῶν. *Ἀραὶ* δ' ὑπῆρχον κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον ἀποπειραθῇ νὰ ἐκμηδενίσωσιν αὐτήν.

Προσθετέον ἔτι, ὅτι τὸ δίκαιον τῆς διαθήκης δὲν ἦτο ἀνεγνωρισμένον ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς ἀνήβοις.

Δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν. Τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν ἔσχε τὴν προσήκουσαν ἀνάπτυξιν.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνει ἐν ταῖς ἐνοχαῖς τοῦ ἀττικοῦ δικαίου, ὅτι ἐν τῇ συνομολογήσει τῶν συμβολαίων δὲν ὑφίσταντο αἱ θρησκευτικαί, πανηγυρικαὶ καὶ συμβολικαὶ πράξεις, τῶν ἀρχαίων δικαίων. Κῦρος ἐκέκτητο τὰ συμβόλαια διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεων (συγγραφῶν) καὶ τῶν μαρτύρων.

Συμβολαίων εἴδη ἦσαν τὰ ἀκόλουθα:

Δάνειον, ἐξασφαλιζόμενον συνήθως διὰ τοῦ *ἐνεχύρου*, διὰ τῆς *ἐγγυήσεως*, τῆς *ἀντιγρήσεως* καὶ τῆς *ὑποθήκης*.

Τόκος. Ἦτο ἀόριστος. Τὸ κατώτατον ὅριον αὐτοῦ ἦτο 10 %, τὸ δ' ἀνώτατον 36 %· ἀλλ' ἀνήρχετο ἐνίοτε καὶ μέχρι τῶν 50 %,

(1) Κρατεῖν δὲ τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, ἐὰν ἐκ τῶν αὐτῶν ὦσι, καὶ ἐὰν γένει ἀπωτέρω (Δημοσθ. πρ. Μακάρτ. § 51).

(2) Ἐπίκληρος μὲν ἐστιν ἡ ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ καταλελειμμένη ὀρφανή, μὴ ὄντος αὐτῇ ἀδελφοῦ· ἐπίπροικος δὲ ἡ ἐπὶ μέρει τινὶ τοῦ κλήρου, ὥστε μόνον προῖκα ἔχειν (Bekk. Ἀνεκδ. 250).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁπότε ἐκαλεῖτο *ἡμιόλιος τόκος*. Ἰδίᾳ ὁ τόκος ἐξησκεῖτο ἐν τοῖς ναυτοδανείοις (ναυτικαὶ συγγραφαί).

Γνωστὸν συμβόλαιον ἐν τῷ ἀττικῷ δικαίῳ ἦτο τὸ *δάνειον χρήσεως*, ἄτοκον. Ἀγωγὴ πρὸς ἀπόδοσιν δὲν εἶνε γνωστή.

Ὁ ἐν τῷ ἀττικῷ δικαίῳ *ἀρραβὼν* ἐπὶ πωλήσεων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εἶνε πρωτότυπος· ἀπαντᾷ ἤδη καὶ ἐν τῷ ἰνδικῷ δικαίῳ. Ἴσως ὑπάρχει συγγένεια.

Ἄξιον ἐπίσης σημειώσεως τυγχάνει, ὅτι δὲν ἦτο ἄγνωστος ἐν Ἀθήναις ὁ θεσμὸς τῶν Τραπεζῶν· καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας.

Δημόσιον Δίκαιον. Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον δὲν ἔσχε τὴν προσήκουσαν ἀνάπτυξιν ἐν Ἀθήναις. Τὰ αἴτια τούτου εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα. Τὸ μὲν καὶ ἐν Ἀθήναις, ὡς ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἄτομον ἐν πολλοῖς ἀπερροφᾶτο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἧς ἡ θεραπεία ἦτο τὸ πρῶτιστον τῶν μελημάτων παντὸς φιλοπόλιδος· ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ σμικρότης τῆς πολιτείας, αἱ περιωρισμέναι αὐτῆς μετὰ τῶν ξένων χωρῶν σχέσεις δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σχέσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἑτέρα ἀφορμὴ τῆς μὴ ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου τούτου ἦτο αὐτὸς ὁ βίος τοῦ πολίτου. Οἱ ἐλεύθεροι ἀπηχθάνοντο καὶ περιεφρόνουν πᾶσαν οἰκονομικὴν ἐργασίαν, ἥτις ἦτο ἀνατεθειμένη τοῖς μετοίκοις καὶ τοῖς δούλοις. Αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τούτῳ δὲν δείκνυται ἀνώτερος τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Οὕτω κοινωνία μικρά, περιωρισμένον ἔχουσα κύκλον οἰκονομικῆς ἐνεργείας, ἧς τὰ μέλη ἔρρεπον μᾶλλον πρὸς τὰς πολιτικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς συζητήσεις, πρὸς τὴν θεραπείαν τοῦ καλοῦ, παρημέλησε τὰς θετικὰς ἀνάγκας τοῦ βίου. Τὸ δημόσιον δίκαιον ἀπερρόφησε τέλεον τὸ ἰδιωτικόν, ὅπως ἡ πολιτεία εἶχεν ἀπορροφήσῃ τὸ ἄτομον.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, βασιλευομένη ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν ἔτι χρόνων, πρωιμώτατα κατέστη ὀλιγαρχικὴ πολιτεία. Ἀλλ' ἡ ἀντίστασις τοῦ δήμου ἐξεδηλώθη ἐνταῦθα ζωηρότερον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς δ' αὐτοῦ ἐπῆλθε τὸ πρῶτον ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος, ἀποτυχούσης τῆς θεοκρατικῆς τοῦ Δράκοντος, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ριζικωτέρα καὶ ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον γενομένη πολιτικὴ μεταρρύθμισις τοῦ Κλεισθένους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ κυριαρχικὴν ἤσκουν ἐξουσίαν ἡ *Βουλὴ* καὶ ἡ *Ἐκκλησία* τοῦ Δήμου.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων εἶνε ἓν τῶν περιεργοτάτων φαινομένων τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οὐ παραπλήσιον οὐδενὸς λαοῦ πολιτικὴ ἱστορία δύναται νὰ ἐπιδείξῃ. Ἀπόλυτον κυριαρχικὸν σῶμα, νομοθετικὸν ἅμα καὶ δικαστικόν, συγκεντροῖ ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν διάνοιαν καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς πολιτείας. Ὅ τι ἀγαθὸν καὶ ὅ τι κακὸν τῇ πόλει προῆλθεν ἐκ τοῦ σώματος τούτου. Συνετέλεσεν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὸ πολιτικὸν τῶν Ἀθηνῶν μεγαλεῖον, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν ἀκμὴν καταστὰν ὄργανον τῶν πολιτικῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῆς δημαγωγίας, προύκάλεσε τὴν πτῶσιν τῆς μεγαλωνύμου πόλεως.

Μέλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου αὐτοδικαίως καθίστατο ἕκαστος Ἀθηναῖος πολίτης, ὑπερβὰς τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, ἐγγεγραμμένος δὲ ἐν τοῖς ληξιαρχικοῖς βιβλίοις.

Ἀθηναῖοι δὲ πολῖται ἦσαν οἱ ἐξ *αὐτοχθόνων* γονέων καταγόμενοι, ἢ *δημοποίητοι*, ἐγγεγραμμένοι ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν φρατριῶν. Πρὸ τοῦ Σόλωνος οἱ πολῖται διῃροῦντο εἰς τέσσαρας φυλάς: *Γελέοντας* ἢ *Τελέοντας*, *Ὁπλίτας*, *Αἰγικορεῖς* καὶ *Ἐργαδεῖς* ἢ *Ἀργαδεῖς*. Ἑκάστη δὲ τούτων εἰς τρεῖς φρατρίας. Ἀλλ' ὁ Σόλων εἰσήγαγε τὸ σύστημα τῆς τιμοκρατικῆς πολιτείας διὰ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ. Οὕτω διῄρεσε τοὺς πολίτας εἰς τέσσαρας τάξεις. Αὗται δ' ἦσαν ἡ τῶν *πεντακοσιομεδίμνων*, τῶν ἐχόντων πρόσοδον ἐπέκεινα τῶν πεντακοσίων μεδίμνων σίτου, τῶν *τριακοσιομεδίμνων* ἢ *ἱππέων*, τῶν ἐχόντων μέχρι τῶν τριακοσίων μεδίμνων, τῶν *ζευγιτῶν*, ἐχόντων πρόσοδον μέχρι τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα μεδίμνων καὶ τῶν *θητῶν*, τῶν ὀλιγώτερα κεκτημένων. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς πρῶται τάξεις μετεῖχον ἐνεργότερον εἰς τὰ τῆς πολιτείας, λαμβάνουσαι τὰ δημόσια ὑπουργήματα, ὡς καὶ ὑποχρεούμεναι εἰς τὰς λειτουργίας, τουτέστι τὰς δημοσίας εἰσφορὰς καὶ εἰς τὰ τοῦ στρατοῦ. Ἡ δὲ τετάρτη τάξις περιωρίζετο εἰς τὸ *συνεκκλησιάζειν* καὶ *δικάζειν*.

Ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ἡ διηνεκὴς ἀνάμιξις καὶ δρᾶσις τῶν πολιτῶν ἐπεβάλλετο ὑπ' αὐτῆς τῆς νομοθεσίας· οὐδενὶ δ' ἐπετρέπετο ν' ἀποστῇ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἐκτὸς ἂν ἤθελεν ἀποδείξῃ, ὅτι ἐξηναγκάσθη πρὸς τοῦτο ἕνεκεν ἀνωτέρων λόγων. Εἰδικοὶ ἄρχοντες, οἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεσμοθέται, ἐπέβλεπον τὴν τήρησιν τοῦ καθήκοντος τούτου τῶν ἀθηναίων πολιτῶν, δικαιούμενοι νὰ καταδικάσωσιν εἰς ἀποζημίωσιν τοὺς παραβάτας. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος τούτου ἕκαστος πολίτης ἐλάμβανεν ἀντιμισθίαν τριῶν ὀβολῶν κατὰ συνεδρίαν.

Ἐδικαιοῦντο εἰς συναγωγὴν τοῦ δήμου οἱ πρυτάνεις τετράκις ἑκάστης πρυτανείας, διαρκούσης τριάκοντα πέντε ἡμέρας (1). Ἀλλὰ συνεκαλοῦντο καὶ ἔκτακτοι ἐκκλησίαι, ἐπιβαλλουσῶν τοῦτο τῶν περιστάσεων, κατ' ἀπόφασιν τοῦ πρυτάνεως ἢ τοῦ στρατηγοῦ (2).

Αἱ συνεδρίαι τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου διεξήγοντο τὸ πρῶτον μὲν ἐν τῇ Πυκνί (3) μετὰ ταῦτα δὲ ἐν τῷ διονυσιακῷ θεάτρῳ. Ἵνα μή τις παρείσακτος εἰσδύσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ ἐξέλθῃ πολίτης πρὸ τῆς λήξεως τῆς συνεδρίας, ἐπέβλεπον οἱ ἐξ *Ληξιάρχοι*, ἦτο δὲ πεφραγμένος καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἡ ἐκκλησία. Ὁ βραδέως ἀφικνούμενος ἐστερεῖτο τοῦ ὀβολοῦ τῆς ἀντιμισθίας.

Ἡ συνεδρία διεξήγετο μετ' ἐπιβλητικῆς μεγαλοπρεπείας· ἤρχετο διὰ θυσιῶν, καθάρσεων καὶ ἀρῶν κατ' ἐκείνου, ὅστις ἤθελεν ἐξαπατήσῃ, λέγων *ἢ βουλήν, ἢ δῆμον, ἢ Ἡλιαίαν, ἢ δῶρα λαμβάνων μετὰ ταῦτα λέγει καὶ γιγώσκει περὶ τῶν πραγμάτων*. Ἀκολούθως ἤρχετο ἡ συζήτησις. Ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων, *οἷς ἐξῆν*, ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸν λόγον. Κῆρυξ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένος, ἐκάλει τοὺς βουλομένους λαλῆσαι. Κατὰ πρῶτον μὲν *τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας*, βραδύτερον δὲ τοὺς *ὑπὲρ τὰ τριάκοντα*. Ῥήτορες *πολιτευόμενοι* ἐξ ἐπαγγέλματος δὲν ὑπῆρχον, ἐν τούτοις σὺν τῷ χρόνῳ παρεσκευάσθησαν τοιοῦτοι, ἐντριβεῖς γνῶσται τῶν νόμων καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, πεπροικισμένοι ὑπὸ τοῦ δώρου τῆς εὐγλωττίας, παρα-

(1) Τὸν δὲ δῆμον (συνάγουσιν οἱ πρυτάνεις) τετράκις ἑκάστης πρυτανείας, καὶ προγράφουσιν . . . ὑπὲρ ὧν δεῖ χρηματίζειν· τῶν δ' ἐκκλησιῶν ἡ μὲν κυρία, ἐν ᾗ τὰς ἀρχὰς ἐπιχειροτονοῦσιν, εἴπερ καλῶς ἄρχουσιν, ἢ ἀποχειροτονοῦσιν, ἐν ᾗ καὶ τὰς εἰσαγγελίας ὁ βουλόμενος εἰσαγγέλλει καὶ τὰς ἀπογραφὰς τῶν δημοσιευομένων ἀναγινώσκουσιν οἱ πρὸς ταῖς δίκαις καὶ τὰς λήξεις τῶν κλήρων· ἡ δὲ δευτέρα ἐκκλησία ἀνεῖται τοῖς βουλομένοις ἱκετηρίαν θεμένοις λέγειν ἀδεῶς περί τε τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων· ἡ δὲ τρίτη κήρυξι καὶ πρεσβείαις ἀξιοῖ χρηματίζειν, οὓς δεῖ πρότερον τοῖς πρυτάνεσιν ἀποδοῦναι τὰ γράμματα· ἡ δὲ τετάρτη περὶ ἱερῶν καὶ ὁσίων (Πολ. VIII, 5).

(2) Ἐπειδάν δὲ αἰφνίδιόν τι προσπέσῃ, ἐκκλησιάζουσι μέν, καλεῖται δὲ σύγκλητος (Αἰσχίν. Σχολ.).

(3) Ἐξεκλησίαζον δὲ πάλαι μὲν ἐν τῇ Πυκνί, αὖθις δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἐν τῷ διονυσιακῷ θεάτρῳ, μόνας δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας ἐν τῇ Πυκνί (Πολ. VIII, 132).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στάται τοῖς *ἰδιώταις*, ἢ τοῖς *ἀπράγμοσιν*. Ὁ ῥήτωρ ἦτο *ἀνεύθυνος*, ἠγόρευε δ' ἐστεμμένος, ἀπαραβίαστος χρησμῳδὸς τῶν συμφερόντων τῇ πατρίδι, ἀλλὰ παρεκτρεπόμενος, ἐπανήγετο εἰς τὴν τάξιν ὑπὸ τοῦ προέδρου, ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτὸν πρόστιμον μέχρι πεντήκοντα δραχμῶν.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπεφαίνετο διὰ *χειροτονίας*, τοῦ ἀποτελέσματος ἀπαγγελλομένου ὑπὸ τοῦ προέδρου. Μόνον δ' ἐπὶ προσωπικῶν ζητημάτων, οἷον χορηγίας *πολιτικῶν δικαίων*, *καθαιρέσεως*, *ἐπανορθώσεως*, ἀπῃτεῖτο μυστικὴ ψηφοφορία, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τοῦ πολιτικὸν ἔχοντος χαρακτῆρα *ὀστρακισμοῦ* (1).

Ἀντικείμενα τῶν συνεδριάσεων ἦσαν ἡ *ψήφησις τῶν Νόμων*, *ἐκλογὴ ἀρχόντων*, *εἰρήνη καὶ πόλεμος*, *συμμαχίαι*, *πρεσβεύσεις*, *οἰκονομικὰ μέτρα* κτλ. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐν ἐκτάκτοις μόνον περιστάσεσιν ἐκέκτητο δικαστικὴν ἐξουσίαν (2).

Τὸ σύστημα τῆς μιᾶς βουλῆς ὑπῆρξεν ἀείποτε ἐπικίνδυνον, καὶ μάλιστα καθ' ὃν τρόπον αὕτη ἐλειτούργει ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων, πάντων τῶν πολιτῶν δικαιουμένων νὰ συνεδριάζωσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ αὐτοσχεδίως, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν δημαγωγῶν, ν' ἀποφαίνωνται περὶ τῶν ὑψίστων ἀντικειμένων. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ὁ νομοθέτης ἔταξε παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἕτερον βουλευτικὸν σῶμα, οὗ σκοπὸς ἦτο ἡ παρακώλυσις τῶν ἐσπευσμένων καὶ ὑπὸ κομματικῆς ἐξάψεως πολλάκις προκαλουμένων ἀποφάσεων. Τὸ σῶμα τοῦτο ἦτο ἡ *Βουλή*. (3).

Ἡ βουλὴ τῶν Ἀθηναίων οὐδὲν ἔχει τὸ παρεμφερὲς πρὸς τὴν Σύγκλητον τῆς Ῥώμης· ἦτο μᾶλλον ἐπιτροπεία τοῦ λαοῦ, ἀνακαινιζομένη κατ' ἔτος· μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ δήμου οὐδεμία ὑφίστατο ἀντίθεσις κοινωνικῶν συμφερόντων, ἐχρησίμευε δὲ μόνον ὡς ἀντίρροπον κατὰ

(1) Κόλασις γὰρ οὐκ ἦν ὁ ὀστρακισμός, ἀλλὰ παραμυθία φθόνου καὶ κουφισμὸς δήμου, ἡδομένου τῷ ταπεινοῦν τοὺς ὑπερέχοντας καὶ τὴν δυσμένειαν εἰς ταύτην τὴν ἀτιμίαν ἀποπνέοντας (Πλουτ. Θεμ. 22).

(2) Ἴστε δὲ πάντες, ὅτι τὸ Κανώνου ψήφισμά ἐστιν ἰσχυρότατον, ὃ κελεύει, ἐάν τις τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον ἀδικῇ, δεδεμένον ἀποδικεῖν ἐν τῷ δήμῳ, καὶ ἐὰν καταγνωσθῇ ἀδικεῖν, ἀποθανόντα εἰς τὸ βάραθρον ἐμβληθῆναι. (Ξενοφ. Ἑλλην. I, 7, 20).

(3) Βουλὴ δὲ δημοτικόν· δεῖ γὰρ εἶναί τι τοιοῦτον, ᾧ ἐπιμελὲς ἔσται τοῦ δήμου προβουλεύειν, ὅπως ἀσχολῶν ἔσται . . . καταλύεται δὲ τῆς Βουλῆς ἡ δύναμις ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις, ἐν αἷς αὐτὸς συνιὼν ὁ δῆμος χρηματίζει περὶ πάντων. (Ἀριστ. Πολ. Δ', 12, 8).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ἄκρων δημοκρατικῶν ροπῶν. Καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ Σόλωνος τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὴν μέλη ὡρίσθησαν εἰς *τετρακοσίους*, ἑκατὸν ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὑπὸ δὲ τοῦ Κλεισθένους εἰς *πεντακοσίους*, πεντήκοντα ἐξ ἑκάστης τῶν ὑπ' αὐτοῦ αὐξηθεισῶν δέκα φυλῶν. Ὡρίζοντο οὗτοι διὰ κλήρου, ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη γεγονότες, ὁρκιζόμενοι, ὅτι πιστῶς θὰ τηρήσωσι τοὺς νόμους τῆς πολιτείας.

Ἡ βουλὴ προεβουλεύετο καθ' ἑκάστην περὶ παντὸς ἀντικειμένου, μέλλοντος νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, μὴ δικαιουμένου ν' ἀποφασίσῃ τι ὁριστικόν, μὴ ἐγκριθὲν ὑπ' αὐτῆς πρότερον (1).

Ἕτερα καθήκοντα τῆς βουλῆς ἦσαν ἡ ἐποπτεία τῶν πολιτικῶν λειτουργῶν, ἰδίᾳ ὁ ἔλεγχος τῶν οἰκονομικῶν· ὤφελε νὰ δώσῃ εὐθύνας τῶν καθηκόντων αὐτῆς· ἠκροᾶτο τῶν ξένων πρέσβεων, εἰσάγουσα αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου.

Τὰ μέλη τοῦ σώματος ἐλάμβανον καθ' ἑκάστην δραχμὴν μίαν· οἱ δὲ πρυτάνεις ἐσιτίζοντο δημοσίᾳ δαπάνῃ.

Οἱ παλαιοὶ ἐννέα ἄρχοντες διετηρήθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ περιωρίσθη ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν μόνον ἐπὶ τῶν δικαστικῶν ἀντικειμένων. Ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μεταξὺ τῶν πεντακοσιομεδίμνων, ἐνεκρίνοντο δὲ ὑπὸ τῆς βουλῆς.

Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἦσαν οἱ ἑπόμενοι :

Ἐπώνυμος· οὗ τὸ ὄνομα ἔφερε καὶ τὸ ἔτος· ἡ δικαιοδοσία αὐτοῦ ἐπεξετείνετο ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν ὑποθέσεων.

Βασιλεύς. Εἰς τοῦτον ὑπήγοντο αἱ θρησκευτικαὶ ὑποθέσεις. *Πολέμαρχος*, ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποθέσεων, αἵτινες ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Κλεισθένους διετέλουν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν *δέκα* στρατηγῶν, ἑνὸς ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἐκλεγομένου. *Θεσμοθέται*, ἓξ τὸν ἀριθμόν, ὧν καθῆκον ἦτο ἡ ἀνάκρισις τῶν δικῶν καὶ ἡ προεδρία τῶν ὁρκωτῶν δικαστηρίων. Ληξάσης τῆς ἐνιαυσίου ἐξουσίας οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἔδιδον εὐθύνας τοῖς λογισταῖς καὶ ἀπετέλουν μέρος τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς.

Ποινικὸν δίκαιον. Εἶνε δυσχερὴς ὁ ὁρισμὸς τῆς βάσεως, ἐφ' ἧς ἐρεί-

(1) Τὴν δὲ βουλὴν βουλεύεσθαι πολλὰ μὲν περὶ πολέμου, πολλὰ δὲ περὶ πόρων χρημάτων, πολλὰ δὲ περὶ νόμων θέσεως, πολλὰ δὲ περὶ τῶν κατὰ πόλιν ἀεὶ γιγνομένων, πολλὰ δὲ καὶ τοῖς συμμάχοις, καὶ φόρον δέξασθαι καὶ νεωρίων ἐπιμεληθῆναι καὶ ἱερῶν. (Ξενοφ. Ἀθην. Πολιτ. III, 2).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δεται ἡ ποινικὴ θεωρία τοῦ Σόλωνος. Ὅπως δήποτε αὕτη δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τῆς θεοκρατικῆς ἀρχῆς, ὑφ' ἧς ὑπηγορεύθησαν οἱ *αἵματι* γεγραμμένοι ποινικοὶ νόμοι τοῦ Δράκοντος, εἰ καὶ δὲν ἐξέλιπον τέλεον τὰ ἴχνη τῆς παλαιᾶς ποινικῆς θεωρίας· οἱ δικασταὶ διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς *Δίκης*, τῆς *σεμνῆς* καὶ *ἀπαραιτήτου* θυγατρὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος, ἐποπτευούσης τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων (1).

Οὐχ ἧττον ἡ παλαιὰ θεωρία τῆς *ἐκδικήσεως* καὶ τῆς θρησκευτικῆς *ἐξιλεώσεως* δὲν κρατεῖ πλέον ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ταύτῃ. Ἀρχὴ αὐτῆς εἶνε ἡ *πρόληψις*· ἡ οἰκογένεια δὲν δικαιοῦται νὰ ἐκδικηθῇ αὐτὴ ἡ ἰδία κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος αὐτήν, ἀρνουμένη νὰ δεχθῇ ἀποζημίωσιν, ὁ δολοφόνος τοῦ κυρίου αὐτοῦ δοῦλος παραδοθήσεται εἰς τὸ δικαστήριον, οὐχὶ δ' εἰς τοὺς συγγενεῖς. Κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου καθιεροῦται ἡ ἀλληλεγγύη τῶν πολιτῶν. Ἕκαστος τούτων δικαιοῦται ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν προσβληθέντος πολίτου, νὰ καταδιώξῃ νομίμως τὸν ἀδικήσαντα. Τοῦτο ἦτο τὸ κάλλιστον τεκμήριον πολιτείας, ἐν ᾗ πάντες οἱ πολῖται αἰσθάνονται ὡς ἰδίαν τὴν καθ' ἑνὸς γενομένην ἀδικίαν. Συνῳδὰ τῇ ἀρχῇ ταύτῃ ἔλεγε βραδύτερον ὁ Δημοσθένης «τὴν γὰρ πόλιν ἡγεῖτο (ὁ νομοθέτης) ἀδικεῖν, οὐ τὸν παθόντα μόνον» (2).

Παρὰ πάντα ταῦτα κρατεῖ ἔτι ἡ βάρβαρος ἀρχή, καθ' ἣν τὰ τέκνα συνευθύνονται μετὰ τοῦ πατρός. Ἡ ποινὴ ἐκτείνεται κατ' *ἐξωλείας* καὶ *γένους* καὶ *οἰκίας* τοῦ καταδίκου.

Ἀδικήματα. Ταῦτα ἦσαν *δημόσια* ἢ *ἰδιωτικά*, τὰ κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τὰ κατὰ τοῦ ἰδιώτου. Ἡ κατὰ τῶν πρώτων δικαστικὴ ἐνέργεια ἐκαλεῖτο *γραφή*, ἡ δὲ κατὰ τῶν δευτέρων *δίκη*. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἕκαστος πολίτης ἐδικαιοῦτο εἰς ἀγωγήν.

Τὰ κυριώτατα τῶν ἀδικημάτων ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

Δημόσια. *Προδοσίας* (κατάλυσις τοῦ δήμου). Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἐγκλημάτων. Ἐτιμωρεῖτο διὰ καταστροφῆς τῆς οἰκίας καὶ ἐξώσεως τοῦ νεκροῦ ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

(1) Ὀρθῶς δεῖ δικάσαι, τὴν τὰ δίκαια ἀγαπῶσαν Εὐνομίαν περὶ πλείστου ποιησαμένους, ἣ πάσας καὶ πόλεις καὶ χώρας σώζει, καὶ τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν Δίκην, ἣν ὁ τὰς ἁγιωτάτας ἡμῶν τελετὰς καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διὸς θρόνον φησὶ καθημένην πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶν (Δημοσθ. κατὰ Ἀριστογείτονος Α, 11).

(2) Δημοσθ. κατὰ Μειδίου, 45.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀπάτης τοῦ δήμου· ποινὴ θάνατος.

Οὐδετερότητος ἐν πολιτικαῖς στάσεσιν· ἀτιμία.

Παραπρεσβείας· ποινὴ χρηματική· πολλάκις θάνατος ἐπὶ μεγάλης ζημίας τοῦ δήμου.

Ἀσεβείας (κατὰ τῆς πολιτικῆς θρησκείας). Ἄρνησις τῶν θεῶν· ἀκρωτηριασμὸς τῶν ἀγαλμάτων αὐτῶν· παραβίασις μυστηρίων· βεβήλωσις θρησκευτικῶν τελετῶν· ἀποκοπὴ ἐλαίας ἐπὶ τοῦ τάφου ἥρωος κτλ. Ποιναὶ θάνατος, φυγή, δήμευσις.

Ὕβρεως διὰ σημείων ἢ λόγων κατὰ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, παρ' ὧν ὁ νόμος ἀπήτει ἀξιοπρεπῆ διαγωγήν. Ποινὴ ἀτιμία.

Κλοπῆς δημοσίων χρημάτων· διπλῆ ἀποζημίωσις. Ἐπεβάλλετο ποινὴ θανάτου, ὁσάκις αὕτη ἐτελεῖτο ἐν τῷ Λυκείῳ, τῷ Κυνοσάργει, τῇ Ἀκαδημείᾳ κτλ.

Δωροδοκίας. Ἐπεβάλλετο ἡ αὐτὴ ποινὴ εἴς τε τὸν δωροδότην καὶ τὸν δωροδόκον. Ἀτιμία, δήμευσις, χρηματικὴ ἀποζημίωσις· θάνατος δέ, ἐν ᾗ περιπτώσει ὑπῆρχεν ὑπόνοια προδοσίας.

Διαφθορᾶς νομίσματος· θάνατος.

Ἀγραφίου.

Ἀγράφου μετάλλου.

Συνωρίας.

Στρατιωτικὰ ἀδικήματα.

Ταῦτα ἦσαν:

Ἀστρατείας, *λιποστρατίου*, *λιποναυτίου*, *ἀναυμαχίου*, *δειλίας*, *τὴν ἀσπίδα ἀποβάλλειν*, *λιποταξίας* κτλ. Ποινὴ ἀτιμία.

Δωροξενίας· ἁρπαγῆς πολιτικῶν δικαίων ὑπὸ ξένου ἐπίσης τοῦ εἰσάγοντος ὡς Ἀθηναίαν τὴν ξένην αὐτοῦ γυναῖκα. Ποινὴ στέρησις πολιτικῶν δικαίων καὶ δήμευσις, τῆς γυναικὸς πωλουμένης.

Ἑταιρήσεως. Ποινὴ ἀτιμία. Ἀνήρ, μὴ ἀποδιώκων τὴν ἑταίραν αὐτοῦ σύζυγον, ἐτιμωρεῖτο δι' ἀτιμίας.

Ἰδιωτικὰ ἀδικήματα.

Ἀκουσίου φόνου. Ὁ ἀκούσιος φονεὺς ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπί τινα χρόνον, ἓν ἔτος, τὴν Ἀττικήν, μέχρις ἐξιλεώσεως τοῦ ἄγους. Ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπανέλθῃ πρὸ τῆς παρελεύσεως τῆς προθεσμίας ταύτης τῇ συγκαταθέσει τῶν γονέων.

Ἑκουσίου φόνου. Τίμημα θάνατος. Οὐχ ἧττον ὁ φονεὺς ἠδύνατο

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ ζητήσῃ ἀφειφυγίαν ἐξ Ἀθηνῶν. Τὰ κτήματα αὐτοῦ ἐδημεύοντο. Ἐπανερχόμενος, δὲ παρὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχῶν, ἠδύνατο νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῶν συγγενῶν, ἢ τοῦ πρώτου τυχόντος.

Φαρμακείας, ἐξαμβλώσεως, ἀνδραποδισμοῦ· θάνατος.

Τραύματος ἐκ προνοίας· ἐξορία.

Ἀδικήματα κατὰ τῶν ἠθῶν· ταῦτα ἦσαν:

Αἰσχύνειν βίᾳ. Ποινὴ ἀποζημίωσις ἑκατὸν δραχμῶν.

Ὁ μοιχὸς ἠδύνατο νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἀπατηθέντος συζύγου, ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανόμενος· ἀλλ' ἐναγόμενος, κατεδικάζετο εἰς τὸν *παρατιλμὸν* καὶ εἰς τὴν *ραφανίδωσιν*. Ἡ γυνὴ ἀπεπέμπετο, πωλουμένη ὡς δούλη, ὁ δὲ σύζυγος ἐλάμβανε τὴν προῖκα.

Φθορᾶς ἐλευθέρων.

Ἐκμισθώσεως ἑταιρῶν.

Ἀδικήματα κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας· ταῦτα ἦσαν:

Πυρκαϊᾶς· τίμημα θάνατος.

Κλοπῆς. Ἡ αὐτὴ ποινή, ἂν ἐτελεῖτο ἡ κλοπὴ τὴν ἡμέραν, τὸ δὲ ἀφαιρούμενον ποσὸν ὑπερέβαινε τὰς πεντήκοντα δραχμάς.

Ποιναί.

Αἱ ποιναὶ ἐν τῷ ἀττικῷ δικαίῳ ἀπέβλεπον εἰς τὸ *παθεῖν* ἢ τὸ *ἀποτίσαι*.

Αἱ πρῶται ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι:

Ἀτιμία. Στέρησις πολιτικῶν δικαίων (πολιτικὰ πράττειν, λέγειν καὶ γράφειν).

Στέρησις ἐλευθερίας (δεσμωτήριον, δεσμός, οἴκημα).

Ἡ ποινὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ παραπλήσιον πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν μακροχρόνιον κάθειρξιν. Εἱρκταὶ δὲν ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις· οἱ μὴ ἄξιοι θανάτου κατεδικάζοντο εἰς φυγὴν ἐκ τῆς χώρας.

Φυγή, ἀφειφυγία. Ὁ ἐπιστρέφων καθίστατο ἔνοχος θανάτου.

Θάνατος. Εἴδη αὐτοῦ: *Φάρμακον, Βάραθρον, Ξίφος, Βρόχος, Τύμπανον*, (ραβδισμὸς μέχρι θανάτου, εἰδικὴ ποινὴ διὰ τοὺς δούλους)· *Λιθοβολία.*

Κατὰ τῆς περιουσίας ποιναὶ ἦσαν:

Ζημία, τίμημα, ἐπιβολή, παραλλάσσουσα κατὰ τὰ πρόσωπα καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις.

Δήμευσις τῶν χρημάτων, παρακολουθοῦσα συνήθως τὴν ἀφειφυγίαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τὰς θανατικὰς ἐκτελέσεις. Ἡ πολιτεία παρεῖχεν ἐνίοτε μέρος τῆς δημευθείσης περιουσίας εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἐνόχου.

Δικαστικὴ ὀργάνωσις.

Δικαστήρια καὶ Δικασταί.

Ἄρειος Πάγος. Ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου Βουλὴ ἦτο τὸ ἀρχαιότατον καὶ σεμνότατον δικαστήριον τῶν Ἀθηνῶν, *Ἐπίσκοπος πάντων καὶ φύλαξ τῶν νόμων.* Ὁ Δημοσθένης ἔλεγεν, ὅτι οὐδέποτε ἀδίκως ἐδίκασεν. Ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἀρίστων πολιτῶν, προστιθεμένων κατ' ἐνιαυτὸν τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ἀφοῦ προηγουμένως ἔδοσαν τὰς νομίμους εὐθύνας. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐδικαιοῦτο νὰ ἐξελέγχῃ τὴν διαγωγὴν τῶν μελῶν αὐτοῦ καὶ ν' ἀποβάλλῃ τοὺς ἀναξίους νὰ παρακάθηνται εἰς τὸ σεμνὸν ἐκεῖνο συνέδριον. *Ἀρεοπαγίτου Στεγανώτερος* ἦτο πολυθρύλητος ἐν Ἀθήναις φράσις· ἀπηγορεύετο τοῖς Ἀρειοπαγίταις ἡ σύνταξις Κωμῳδιῶν, ἅτε ἀπᾴδοντος τούτου πρὸς τὸν σοβαρὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Ἡ δύναμις τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦτο μεγάλη, ἐπεκτεινομένη ἐπί τε τῶν ἰδιωτικῶν καὶ τῶν δημοσίων τῶν πολιτῶν σχέσεων. Ἐδίκαζε τὰ ἐγκλήματα «φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων». Ἦτο ἐπόπτης τῆς τῶν νόμων ἐκτελέσεως. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ ἐπέβλεπε κατὰ πόσον τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου ἦσαν σύμφωνα πρὸς τοὺς καθεστηκότας νόμους καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον.

Περίεργος ἐπίσης καὶ σπουδαιοτάτη ἦτο ἡ ἐποπτεία τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐπὶ τῶν ἠθῶν τῶν πολιτῶν (1).

Ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς ἐκολοβώθη σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῆς κατισχύσεως τῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἐφιάλτης τὸ πρῶτον, μετὰ ταῦτα δ' ὁ Περικλῆς ἐπετέλεσαν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς τῶν προνομιῶν, τοσοῦτον χρησίμων ἐν δημοκρατικῇ πολιτείᾳ, ἀντιρρόπων τῆς ἰσχύος τοῦ δήμου (2).

(1) «Ὁ ἀργὸς ὑπεύθυνος ἔστω παντὶ τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι·
τῆς ἀργίας ἀτιμία ἔστω τὸ τίμημα, εἰ τρίς τις ἁλῴη·
ἐὰν δέ τις ἁλῷ ἅπαξ, ζημιοῦσθαι δραχμὰς ἑκατόν».

(2) Γενόμενος τοῦ δήμου προστάτης Ἐφιάλτης ὁ Σωφωνίδου . . . ἐπέθετο τῇ Βουλῇ. καὶ πρῶτον μὲν ἀνεῖλε πολλοὺς τῶν ἀρειοπαγιτῶν . . . ἔπραττε δὲ ταῦτα, συναιτίου γενομένου Θεμιστοκλέους, ὃς ἦν μὲν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἔμελλε δὲ κρίνεσθαι Μηδισμοῦ·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐφέται. Οὗτοι ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πεντήκοντα, ἀποτελοῦντες πολλὰ δικαστήρια εἰδικῆς ἁρμοδιότητος, διατελοῦντα πάντα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἄρχοντος βασιλέως. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα:

Παλλάδιον· ἐδίκαζε τὸν ἀκούσιον φόνον.

Δελφίνιον· καὶ τοῦτο ἐδίκαζε τὸν φόνον, ὁπότε ὁ κατηγορούμενος ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐδικαιοῦτο πρὸς τοῦτο.

Φρεαττύς, παρὰ τὴν θαλασσίαν ἀκτὴν συνεδριάζουσα, ἐδίκαζε τὸν ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντα φυγάδα, παριστάμενον ἐπὶ λέμβου.

Πρυτανεῖον, ἐδίκαζε τὸν ὑπ' ἀψύχων πραγμάτων φόνον.

Ἡ ἄρχουσα παρὰ τῷ δικαστηρίῳ τῶν Ἐφετῶν ἰδέα ἦτο ἡ θρησκευτική. Οὗτοι ἦσαν σεβαστοὶ τὸ πάλαι ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέπεσον.

Ἡλιαία. Αὕτη ἦτο κληρωτὸν δικαστήριον. Ἀλλ' ἵνα καταστῇ τις μέλος αὐτῆς, ἐδεῖτο προσόντων. Οἱ *Ἡλιασταὶ* ὡρκίζοντο ἀρχομένου τοῦ δικαστικοῦ ἔτους ἐπὶ τῆς πλατείας Ἀρδήττου.

Ἡ Ἡλιαία ἔχει τι τὸ παραπλήσιον πρὸς τὰ σημερινὰ δικαστήρια τῶν *Ἐνόρκων*.

Ἕτερα δικαστήρια ἦσαν τὰ ἀκόλουθα: τὸ *Ὠδεῖον*, τὸ *Κάλλιον*, τὸ *Τρίγωνον*, τὸ *Καινόν*, τὸ *Μεῖζον*, τὸ *Μέσον*, τὸ *Βατράχιον*, τὸ *Παράβυστον* καὶ τὸ *Φοινικιοῦν*.

Τετταράκοντα, *Κινητὸν* δικαστήριον, περιφερόμενον ἐν τοῖς δήμοις τοῖς Ἀττικῆς καὶ δικάζον κατωτέρας δέκα δραχμῶν ὑποθέσεις.

Ναυτοδίκαι. Εἰδικὰ ναυτικὰ δικαστήρια.

Διαιτηταί. Ἐξελέγοντο οὗτοι ὁτὲ μὲν ὑπὸ τῶν διαδίκων ἰδιωτῶν,

βουλόμενος δὲ καταλυθῆναι τὴν βουλὴν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς μὲν τὸν Ἐφιάλτην ἔλεγεν ὅτι συναρπάζειν αὐτὸν ἡ βουλὴ μέλλει, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρεοπαγίτας ὅτι δείξει τινὰς συνισταμένους ἐπὶ καταλύσει τῆς πολιτείας, ἀγαγὼν δὲ τοὺς ἀφαιρεθέντας τῆς βουλῆς οὓς διέτριβεν ὁ Ἐφιάλτης, ἵνα δείξῃ τοὺς ἀθροιζομένους, διελέγετο μετὰ σπουδῆς αὐτοῖς· ὁ δ' Ἐφιάλτης ὡς εἶδε καταπλαγείς καθίζει μονοχίτων ἐπὶ τὸν βωμόν· θαυμασάντων δὲ πάντων τὸ γεγονὸς καὶ μετὰ ταῦτα συναθροισθείσης τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων κατηγόρουν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ὅτ' Ἐφιάλτης καὶ Θεμιστοκλῆς, καὶ πάλιν ἐν τῷ δήμῳ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἕως περιεῖλοντο αὐτῶν τὴν δύναμιν . . . ἡ μὲν οὖν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπεστερήθη τῆς ἐπιμελείας . . . Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὸ δημαγωγεῖν ἐλθόντος Περικλέους καὶ πρώτου εὐδοκιμήσαντος, ὅτε κατηγόρησε τὰς εὐθύνας Κίμωνος στρατηγοῦντος νέος ὤν, δημοτικωτέραν ἔτι συνέβη γενέσθαι τὴν πολιτείαν (Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτεία § 25, 28).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ότὲ δὲ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς. Τῶν αἱρετῶν ἡ ἐτυμηγορία δὲν ἦτο ἐφέσιμος, οἱ δημόσιοι ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὑπεῖχον δ' εὐθύνας.

Ἀνακριτικοὶ δικασταί. Ἐπιφορτισμένοι ἦσαν οἱ ἐννέα ἄρχοντες διὰ τὰς κατὰ τῶν δημοσίων λειτουργῶν κατηγορίας καὶ διὰ τὰς μηνύσεις, αἵτινες ἀφεώρων εἰς τοὺς προτείνοντας ἐπιβλαβεῖς νόμους. Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἄρχων Βασιλεὺς ἀνέκρινε τὰς θρησκευτικὰς ὑποθέσεις, ὁ δ' Ἐπώνυμος τὰς οἰκογενειακάς. Ὁ ἄρχων Πολέμαρχος ἦτο διὰ τοὺς ξένους ὅ τι ὁ ἐπώνυμος διὰ τοὺς πολίτας.

Οἱ ἓξ Θεσμοθέται εἶχον ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν τὰς ἀγωγὰς περὶ ἀπαλείψεως ἀπὸ τῶν ἀρχείων ὀφειλέτου τοῦ δημοσίου (γραφὴ ἀγραφίου), περὶ διαφθορᾶς, πορνείας, μοιχείας, κλοπῆς, καταχρήσεως πολιτικῶν δικαίων, συκοφαντίας, ὕβρεως, ψευδομαρτυρίας, ὡσαύτως τὰς ἐμπορικὰς δίκας, τὰς μεταλλικάς, τὰς ἐρανικάς, τὰς ἐκ συμβολαίων μεταξὺ πολιτῶν, ὧν ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὰς δέκα δραχμάς, οἷον δίκας χρέους, ἀργυρίου, μισθώσεως, καρποῦ κτλ.

Οἱ *Στρατηγοὶ* ἦσαν ἐπιφορτισμένοι τὴν ἀνάκρισιν τῶν στρατιωτικῶν ἀδικημάτων.

Οἱ *Ἕνδεκα*, ποινικοὶ κατ' ἐξοχὴν δικασταί, εἶχον τὴν *ἔνδειξιν*, δίκην κατ' ἀτίμου πολίτου, συλλαμβανομένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, καὶ τὴν *ἐφήγησιν*, διὰ τὰ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐγκλήματα.

Οἱ *Ἐπιμεληταὶ* τοῦ ἐμπορίου εἶχον τὰς περὶ εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς δίκας.

Οἱ *Ἀγορανόμοι* ἐπέβλεπον τὸ ἐν τῇ ἀγορᾷ μικρεμπόριον.

Οἱ *Σιτοφύλακες* εἶχον ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν τὰς κατὰ τῶν ἐμπόρων τοῦ σίτου καὶ τῶν ἀρτοποιῶν δίκας.

Οἱ *Μετρονόμοι* τὰς περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἀγωγάς.

Οἱ *Πρυτάνεις* τὴν εἰσαγγελίαν, τὴν προβολὴν καὶ τὴν μήνυσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου.

Οἱ *Διαιτηταὶ* ἀνέκρινον τὰς ἀγωγάς, ἃς ἔμελλον νὰ δικάσωσι.

Διαδικασία. Τὰ κατ' αὐτὴν εἶχον ὡς ἑξῆς:

Ὁ ἐνάγων (διώκων), παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο μαρτύρων, μετέβαινε πρὸς τὸν ἀντίδικον (τὸν φεύγοντα), προσκαλῶν αὐτὸν νὰ παραστῇ ὡρισμένην ἡμέραν πρὸ τοῦ δικαστοῦ. Ἡ δήλωσις ἐγίνετο προσωπικῶς, ἀπόντος δ' αὐτοῦ, ἐν τῷ οἴκῳ. Μὴ τηρηθέντων τῶν τύπων τούτων, ἡ δίκη δὲν ἦτο εἰσαγώγιμος.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μόνον ἐπὶ τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐγκλημάτων δὲν ἐτελοῦντο αἱ διατυπώσεις αὗται.

Ἡ δίκη ἐγίνετο μετὰ πέντε ἀπὸ τῆς μηνύσεως ἡμέρας, ταύτην δ' ὥριζεν ὁ δικαστής. Ἐν περιπτώσει παρανόμου ἀπορρίψεως τῆς αἰτήσεως, κατεμηνύετο εἰς τοὺς Εὐθύνους.

Ὅτε ἐνάγων καὶ ὁ ἐναγόμενος ὤφελον νὰ ὀμόσωσιν ἐν τῇ ἀνακρίσει (προωμοσία, ἢ ἀντωμοσία).

Κράτιστον ἀποδείξεως μέσον ἦτο ἡ μαρτυρία ἐλευθέρων πολιτῶν ἢ ξένων. Ἴσχυεν ὡς ἔνδειξις πᾶσα κατάθεσις, γενομένη ὑπὸ μάρτυρος, γινώσκοντός τι παρὰ μὴ ζῶντος προσώπου (ἀκοὴν μαρτυρεῖν). Ὁ ἀρνούμενος μαρτυρίαν κατεδικάζετο εἰς πρόστιμον χιλίων δραχμῶν, ἐκτὸς ἂν ἐνόρκως ἐβεβαίου, ὅτι οὐδὲν γινώσκει. Ὑφίστατο καὶ δίκη *λιποματυρίου*.

Δούλου μαρτυρία εἶχε κῦρος μετὰ βάσανον αὐτοῦ. Ἐλλείψει ἐγγράφου ἀποδείξεως ἴσχυεν ὁ ὅρκος, ὅστις ἦτο ἔγγραφος, ἀπετέλει δὲ μέρος τῆς διαδικασίας.

Τὰ δικαστήρια δὲν συνεδρίαζον κατὰ τὰς ἀποφράδας ἡμέρας (ἄλογοι, ἄδικοι) καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν (ἱερομηνίαι).

Ἦτο δόγμα: *μὴ δίκην δικᾶσαι, πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκοῦσαι.*

Σύνηθες ἐν τοῖς δικαστηρίοις χρονόμετρον ἦτο ἡ *κλεψύδρα* (πρὸς ὕδωρ λέγειν, ὕδατι τῷ ἐμῷ λαλεῖ)· ἀλλὰ τοῦτο ἐποίκιλλε· περισσότερον ἐπετρέπετο ἐπὶ τῶν γραφῶν, ὀλιγώτερον δ' ἐπὶ τῶν δικῶν.

Ἡ πρὸ τῶν Ἡλιαστῶν συνηγορία ἀπέβλεπεν εἰς τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειαν ἢ τὴν κρίσιν· παρίσταντο πολλάκις αἱ γυναῖκες τῶν κατηγορουμένων πρὸς διέγερσιν συμπαθείας (1). Οἱ Ἡλιασταὶ δὲν ἐψήφιζον, ὅπως ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, διὰ χειροτονίας, ἀλλ' ἐχρῶντο *κυάμοις* καὶ *ψήφοις*.

Ὁ Ἄρειος πάγος συνεδρίαζεν ὑπαίθριος καὶ ἐν πομπῇ. Ἀρξαμένης τῆς συνεδριάσεως, ὁ μὲν κατήγορος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ λίθου *ἀναιδείας*, ὁ δὲ κατηγορούμενος ἐπὶ τοῦ λίθου *ὕβρεως*· ἀπηγορεύοντο ρητορικὰ κοσμήματα, ὁ δὲ κῆρυξ ἐφώνει τοῖς παρεκτρεπομένοις — *μήτε προοιμιάζου, μήτε ἐπίλεγε!* Ἐν ἰσοψηφίᾳ ἠθωοῦτο ὁ κατηγορούμενος.

Ἡ δικαστικὴ ἐτυμηγορία προσεβάλλετο, εἴτε ἕνεκα *παραβάσεως*

(1) Ὁ ῥήτωρ Ὑπερίδης, συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς Φρύνης, ἀπεκάλυψε τὸν κόλπον τῆς πελάτιδος αὐτοῦ πρὸς ἔγερσιν τοῦ θαυμασμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιεικείας τοῦ δικαστηρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τύπων, εἴτε *οὐσίας*. Κατὰ τὴν πρώτην περίστασιν ἐπανελαμβάνετο ἡ ἀνάκρισις, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν μετεβιβάζετο εἰς ἀνώτατον δικαστήριον — *δίκη ἀνάδικος*.

Ὁ εἰς θάνατον καταδικαζόμενος παρεδίδετο εἰς τοὺς *Σκύθας*, χωροφύλακας, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν *Ἕνδεκα*.

Δικαίωμα χάριτος ἐξήσκει μόνον ἡ ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Οἰκονομικὴ ὀργάνωσις τῆς Πολιτείας.

Τὰ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων, εἰ καὶ δὲν εἶχε τύχῃ ἔτι παρ' αὐτοῖς ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη τῆς προσηκούσης ἀναπτύξεως, δὲν εἶνε ἀνάξια μνείας.

Ὡς κατεδείχθη ἐκ τῶν προειρημένων, χαρακτὴρ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν ἦτο ἡ διηνεκὴς ἀφοσίωσις καὶ ἀσχολία τῶν πολιτῶν εἰς τὰ τοῦ δημοσίου βίου. Αἱ ἰδιωτικαὶ ἀσχολίαι, ἡ ἐργασία, ἦτό τι ἄξιον καταφρονήσεως, ἀνάξιον ἐλευθέρου πολίτου· τούτου δ' ἕνεκα ἐπέσυρε τὴν καταφρόνησιν. Ἓν γένει ἡ σημασία καὶ ἡ χρησιμότης ἀληθοῦς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἥκιστα εἶχε κατανοηθῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὅπου ὁ δοῦλος θεωρεῖται ὄργανον ἐργασίας καὶ οἰκονομικῆς δυνάμεως, ὁ δὲ πολίτης θεωρεῖ τιμὴν ἑαυτοῦ νὰ διατελῇ συνταξιοῦχος μᾶλλον τῆς πολιτείας ἢ οἰκονομικὸς ἐν αὐτῇ παράγων, ἥτε κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία δὲν δύνανται νὰ λάβωσιν ἐπίδοσιν.

Αἱ πρόσοδοι τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας εἶχον ρυθμισθῇ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

Κατὰ πρῶτον διῃροῦντο εἰς *τακτικὰς* καὶ εἰς *ἐκτάκτους*. Καὶ τακτικαὶ μὲν ἦσαν αἱ χρησιμοποιούμεναι διὰ τὰς ἐν εἰρήνῃ χρείας, ἔκτακτοι δὲ αἱ διὰ τὰς ἐν πολέμῳ.

Ἄξιον παρατηρήσεως τυγχάνει, ὅτι ἐκ πολιτικῆς προνοίας τῶν πρώτων τῆς δημοκρατίας χρόνων, πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, εὑρίσκετό τι ἀποταμίευμα πρὸς χρησιμοποίησιν διὰ τὰς τοῦ πολέμου ἀνάγκας.

Τακτικαὶ πρόσοδοι ἦσαν αἱ ἐξ *ἐθνικῶν κτημάτων καὶ μεταλλείων*, ἰδίᾳ τῆς λαυρεωτικῆς χώρας· ἕτερον εἶδος ἦσαν οἱ *κεφαλικοὶ* καὶ *ἐπιτηδευματικοὶ* φόροι, μὴ τελούμενοι ἐν τούτοις ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ τῶν δούλων· τρίτον οἱ *δασμοὶ* καὶ οἱ *ἔνδημοι* φόροι· τέταρτον τὰ ἐκ τῶν *δικαστικῶν ἐξόδων* προερχόμενα (τιμήματα, δημιόπρατα)· εἶτα ἐκ τῶν φόρων τῶν συμμάχων ἢ ὑποτελῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πόλεων, ἢ τῶν λειτουργιῶν, τῶν προσφερομένων ὑπὸ τῶν εὐπορωτέρων πολιτῶν.

Ἔκτακτοι δὲ πρόσοδοι ἦσαν αἱ καλούμεναι *εἰσφοραί*. Αὗται ἦσαν ἄμεσοι φόροι, ἐπιβαλλόμενοι ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν.

Εἰ καὶ αἱ πρόσοδοι αὗται τῆς πολιτείας ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ, ἀλλ' ἐν πολέμῳ, ἐν περιπτώσει ἐξαντλήσεως τοῦ δημοσίου χρήματος, συνωμολογοῦντο δάνεια, εἴτε ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, εἴτε ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Περὶ τούτου ἐλάχιστα εἶνε γνωστά. Συνηθέστερον ἐν τούτοις ἐλάμβανον τοὺς θησαυροὺς τῶν ναῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν *ἐφεστίων*, ὁπότε ἐθεωρεῖτο ἱερὸν καθῆκον ἡ ὡς τάχιστα ἐπιστροφὴ αὐτῶν. Ἐπίσης ὑπεχρέουν εἰς συνεισφορὰς τοὺς δυναμένους τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ὑποτελῶν. Τοῦτο ἐκαλεῖτο *ἐπίδοσις*.

Ὡς αἱ πρόσοδοι, οὕτω καὶ αἱ δαπάναι τῆς πολιτείας διηροῦντο εἰς τακτικὰς καὶ εἰς ἐκτάκτους, τὰς ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ τὰς ἐν καιρῷ πολέμου γινομένας, ἢ τὰς ἕνεκα ἄλλων ἐκτάκτων περιστάσεων.

Αἱ δαπάναι αὗται ἦσαν πολλαὶ καὶ ποικίλαι, προωρίζοντο δὲ πρὸς πληρωμὴν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, οἵτινες ἦσαν πολυάριθμοι, ὡς ἀποζημίωσιν τῆς παραστάσεως αὐτῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας ἐν ταῖς λειτουργίαις τῆς πολιτείας.

Περίεργος κατηγορία δημοσίων δαπανῶν ἦσαν τὰ πολυθρύλητα *Θεωρικά*, ἀπὸ τοῦ Περικλέους χρονολογούμενα, χρησιμεύοντα δὲ πρὸς συνδρομὴν τῶν ἀπόρων πολιτῶν διὰ τὰς ἐν τῷ θεάτρῳ δαπάνας. Τὸ ποσὸν τοῦτο ὑπελογίσθη κατ' ἔτος ἀπὸ εἴκοσι πέντε μέχρι τριάκοντα ταλάντων.

Τὰ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς πολιτείας καθήκοντα ἦσαν ἀνατεθειμένα εἰς εἰδικὸν ἄρχοντα, ἢ ἐπιμελητὴν τῶν δημοσίων προσόδων. Οὗτος ἐξελέγετο διὰ χειροτονίας τοῦ δήμου μεταξὺ τῶν ἐντιμοτάτων πολιτῶν, ἡ δὲ λειτουργία αὐτοῦ διήρκει ἐπὶ πενταετίαν. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς πρώτους τῆς δημοκρατίας καιροὺς ἠδύνατο ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἄρχων νὰ ἐκλεγῇ καὶ δὶς καὶ τρίς, δοὺς περιφανῆ δείγματα τιμιότητος καὶ φειδοῦς περὶ τὴν διαχείρισιν· ἀλλὰ βραδύτερον ἐψηφίσθη νόμος *μὴ πλείω πέντε ἐτῶν διέπειν τὸν χειροτονηθέντα ἐπὶ τὰ δημόσια χρήματα*.

Ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων, ἀρτιωτέρα πασῶν τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑστερεῖ τῶν νεωτέρων. Πρωτίστη αἰτία

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε τὸ μὲν ἡ παραγνώρισις τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, τὸ δὲ ἡ ἀπορρόφησις τοῦ ἀτόμου, οὗ τὰ πλεῖστα τῶν δικαίων καὶ ἡ αὐτονομία εἰς οὐδὲν ἐλογίζοντο πρὸ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἀποκλειστικῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας.

§ 73. Τὸ διεθνὲς δίκαιον τῶν Ἑλλήνων.

Διεθνὲς δίκαιον δὲν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Λαός, οὗ ὁ ἐπιφανέστατος τῶν φιλοσόφων διήρει τοὺς ἀνθρώπους εἰς φύσει *ἐλευθέρους*, κεκτημένους πλήρη ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, καὶ *δούλους*, ἐστερημένους αὐτῆς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατανοήσῃ τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὰ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, τὴν ἀλληλεγγύην ἐν ταῖς προσαλλήλοις σχέσεσιν. Ἡ Ἑλλὰς ἐδείχθη ὑποδεεστέρα τῆς μεγάλης αὐτῆς ἱστορικῆς κλήσεως ἐν τῇ παρανοήσει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰς διαφορὰς τοῦ γένους, τοῦ χρώματος, τῆς γεωγραφίας.

Ἀλλ' ἡ κατὰ τῶν ξένων δυσπιστία δὲν περιωρίζετο μόνον πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἐπεξετείνετο δ' ἐπίσης καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Κατ' οὐσίαν δὲν ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῶν πλήρης κοινότης συμφερόντων, οὐδὲ ἠθικὴ ἀλληλεγγύη. Περιώνυμος Γάλλος συγγραφεὺς τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπεφήνατο: *la Grèce est née divisée*. Ἡ διαίρεσις αὕτη, γεωγραφικὴ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ἀπότομος *φυσικὴ* διαίρεσις τῆς χώρας ἐπήνεγκε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἐθνικὴν διαίρεσιν. Ἐπὶ τῶν κλασικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος ἡ πολιτειακὴ διαίρεσις καὶ διάσπασις ἦτο τὸ καθεστὼς τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν. Ὁ Δωριεὺς ἀπεστρέφετο τὸν Ἴωνα, ὁ Ἀθηναῖος τὸν Πελοποννήσιον καὶ ἐν αὐτοῖς δ' ἔτι τοῖς μεγάλοις κινδύνοις τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὁπότε τοῦτο ἦτο κίνδυνος νὰ καταστῇ λεία τῶν ξένων, ἡ ἐθνικὴ ἰδέα δὲν κατενοήθη προσηκόντως. Οὕτως ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξεδηλώθη τὸ τραγικὸν φαινόμενον τῆς ἀδελφοκτονίας, τῆς πάλης ὁμαιμόνων λαῶν, οἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἀπέδειξαν τί ἦτο δυνατὸν νὰ κατορθώσωσιν ἐν συμπράξει βιοῦντες.

Αἱ *Ἀμφικτυονίαι* ὑπῆρξαν ἐπεισόδια παροδικὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι καὶ φιλοπάτριδες (1) τοῦ γένους διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν διασπαστικῶν τούτων ροπῶν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἀλλ' ἡ κεντρομόλος δύναμις ἦτο ἀσθενεστέρα ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει, ἢ ὥστε ν' ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ αὐτῶν. Τὰ τοπικὰ πάθη, *αὐτοχθονισμὸς* ἐναγὴς καὶ ἀνόσιος, ἐλυμαίνοντο τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μέχρι τῆς πλήρους αὐτοῦ ἐξαντλήσεως, διανοητικῆς, ἠθικῆς, πολιτικῆς. Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος, τὸ πρῶτον μὲν εἰς τὴν Μακεδονίαν, μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ Χαιρώνεια καὶ ἡ Κόρινθος εἶνε οἱ τελευταῖοι σταθμοὶ τῆς ἑλληνικῆς δράσεως, ἐν οἷς σταματᾷ ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ, διεσπασμένου καὶ ἐξηντλημένου.

Τὸ *διεθνὲς ἰδιωτικὸν δίκαιον* δὲν ἔσχε προσήκουσαν ἀνάπτυξιν. Οἱ κάτοικοι πόλεώς τινος ἐθεώρουν τοὺς ὁμαίμονας τῆς γείτονος ξένους, ἐστερημένους παντὸς δικαίου. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς Ἀθηναῖον νὰ νυμφευθῇ γυναῖκα ἐκ Θηβῶν· ξένος, ἀποκατεστημένος ἔν τινι πόλει, συντελῶν εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς, ἐστερεῖτο τοῦ δικαίου τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας· δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς διαθήκης, οὐδὲ νὰ παρίσταται ἐπὶ δικαστηρίου (2). Διετέλει ἐκτὸς τοῦ *κοινοῦ* δικαίου.

Ἀλλὰ καὶ τὸ *διεθνὲς δημόσιον* δίκαιον δὲν ἀνεπτύχθη ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πολιτείαις, ἔν τε ταῖς ἀμοιβαίαις αὐτῶν σχέσεσι, καὶ κατὰ μείζονα λόγον ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ξένους. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δικαίου τῆς βίας ἐκράτει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταξὺ αὐτῶν, ὁ ἀσθενέστερος αὐτοδικαίως ὑπέκυπτεν εἰς τὸν ἰσχυρότερον. Ὁ ἐν πολέμῳ νικητὴς οὐδενὸς ἐφείδετο, οὔτε τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενεστάτων ὄντων, γυναικῶν, γερόντων, οὔτε τῶν ἀγρῶν, οὔτε τῶν οἰκιῶν. Εἶνε γνωστὰ τὰ στυγερὰ ἐπεισόδια τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξολοθρευμοῦ τῶν Μηλίων καὶ τῶν Μυτιληναίων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ ἀνίερος καταστροφὴ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Πρὸ τοιαύτης πολιτικῆς ὁ μέγας Πλάτων εἶχεν εἰπῇ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς ἔτι τῆς Ἑλλάδος: «Ἕλληνας δ' Ἕλλησιν, ὅταν τι τοιοῦτον δρῶσι, (πολεμῶσι), φύσει μὲν φίλους εἶναι, νοσεῖν δ' ἐν τῷ τοιούτῳ τὴν Ἑλλάδα καὶ στασιάζειν, καὶ *στάσιν* τὴν τοιαύτην ἔχθραν κλητέον».

(1) Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἰσοκράτης κτλ.
(2) *Laurent*, Droit civil international. τόμ. Α'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ στάσις αὕτη ὑπῆρξε μία τῶν πρωτίστων ἐλλείψεων τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, τῆς ἐν πολλοῖς ἐθνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀποτυχίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου.

Ηροδοτοσ Μοῦσαι.
Πλατωνοσ Πολιτεία καὶ Νόμοι.
Ξενοφωντοσ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων Πολιτεία. Οἰκονομικός, Ἀγησιλάου βίος.
Αριστοτελουσ Πολιτικά, Ἀθηναίων Πολιτεία.
Πολυβιου Ἱστορίαι.
Πλουταρχου Λυκοῦργος, Σόλων.
Θουκυδιδου Ξυγγραφὴ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.
Δημοσθενουσ Λόγοι.
Hermann's Lehrbuch der griechischen Antiquitäten.
Schoemann's Griechische Alterthümer.
Boekh's Staatshaushalt der Athener.
Wachsmuth's Geschichte der politischen Parteiungen. Hellenische Alterthumskunde.
Grote History of Greece.
Curtius Griechische Geschichte.
Παπαρρηγοπουλου Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.
Lerminier Histoire des Législateurs et des Constitutions de la Grèce.
Pastoret Histoire de la Législation.
Gans das Erbrecht etc.
Laurent Histoire de droit des Gens et des rélations internationales — la Grèce. Droit civil international.
Laboulaye La liberté antique et la liberté moderne.
Thonissen le droit pénal de la république athénienne.
Ραγκαβη Πολιτικαὶ ἀρχαιότητες.
Heffter's die Athenaische Gerichtsverfassung.
Platner's Attisches Recht.
Αγαθονικου Ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ οἱ Ἐφέται.
Mueller's die Dorier.
Hegel's Philosophie der Geschichte.
Eschbach Introduction etc.
Van Limburg Broyer histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs.
Honegger's Allgemeine Culturgeschichte.
Λαμπρου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.
De Coulanges La Cité Antique. etc.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῶν Ρωμαίων.

§ 74. Χαρακτήρ.

Πραγματικώτερον ἔτι καὶ παγκοσμιώτερον ἐξεδήλωσαν οἱ Ἄριοι τὴν φυλετικὴν αὐτῶν δύναμιν ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ μέγας οὗτος λαός, ὁ πληρῶν τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πανταχοῦ δὲ καταλιπὼν ὑπερφυῆ ἴχνη διαβάσεως, εὑρίσκει ἐν Ἰταλίᾳ εὐρύτερον καὶ μᾶλλον προσῆκον στάδιον ἐνεργείας. Ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα εἶνε ἡ κρατοῦσα τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας δύναμις· ἐν Ἑλλάδι ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ μεταφυσικὴ ἔρευνα, ἢ ἡ ῥάθυμος θεραπεία τῆς τέχνης εἶνε οἱ κύριοι χαρακτῆρες τῶν Ἀρίων. Ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ ἀποσείουσι τὸν μυστικὸν δεσμὸν τῆς θρησκευτικῆς ἐποπτείας, ἀδιαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς τὰς μεταφυσικὰς ἐρεύνας τῆς ἐπιστήμης, πρὸς τὰς ὑπερφυεῖς ἀποκαλύψεις τῆς τέχνης. Ἐν ταῖς ἀρχεγόνοις ἡμέραις τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς δράσεως ἡ Ἰταλία στερεῖται θρησκευτικῶν μνημείων, οἷα αἱ *Βέδαι* καὶ οἱ *Νόμοι* τοῦ *Μανοῦ*, ἡ *Ζενδαβέστα* τοῦ Ζωροάστρου, ποιητικῶν ἀρισουργημάτων, οἷα τὰ *ὁμηρικὰ ἔπη*. Ἀλλ' ἔκτοτε ἐκδηλοῦται παρ' αὐτῇ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς βίος, ὠργανωμένος εὐφυέστατα, συμφώνως τῇ ἰδιοφυίᾳ τοῦ λαοῦ, τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ κλήσει, ἥτις εἶνε ἡ ἔξοδος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς φυλετικῆς καὶ λαϊκῆς ἀτομικότητος εἰς τὴν παγκόσμιον ἑνότητα.

Ὅ τι ὁ ἄνθρωπος ηὐτύχησε νὰ κατορθώσῃ ἐν Ἀνατολῇ, ἤρξατο δὲ πραγμάτων διὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, διὰ τῆς φιλοσο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φίας τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, διὰ τῆς παγκόσμιον φερούσης ἔννοιαν στωϊκῆς ἰδέας, διὰ τῆς ἐκπολιτευτικῆς κατακτήσεως τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦτο κατορθοῖ ἤδη διὰ τῆς ρωμαϊκῆς μοναρχίας. Ἀνατολὴ καὶ Δύσις συμμίγνυνται, Βορρᾶς καὶ Μεσημβρία κατὰ πρῶτον συνεννοοῦνται. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία ἄρχεται ἐκδηλουμένη καὶ πραγματουμένη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εὐρυτέρας ἰδέας, ἥτις διὰ τῆς Ρώμης τὸ πρῶτον καὶ εἶτα διὰ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος περιβάλλει σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Τὸ μέγα τοῦτο γεγονὸς μετὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὸν ρωμαϊκόν.

Αἱ ἑνωτικαὶ αὗται ροπαὶ ἐκδηλοῦνται ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Ἡ Ρώμη δὲν μένει περιωρισμένη καὶ ἠχαριστημένη ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ ἄστεως. Προσπαθεῖ νὰ διασπάσῃ τὴν μόνωσιν ταύτην καὶ ν' ἀφομοιώσῃ ἐν ἑαυτῇ κατὰ πρῶτον τὰς ὁμαίμονας φυλάς, εἶτα τὴν Ἰταλίαν, τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Τοῦτο δὲ κατορθοῖ διὰ τῆς ἐξόχου πολιτικῆς συνέσεως, ἥτις ἀπορρέουσα οὐχὶ ἀπὸ τοῦ αἰσθήματος ἢ τοῦ πάθους, ἀλλ' ἐξ ὑπολογισμοῦ καὶ συμφέροντος, καθίστησι τὴν Ρώμην κέντρον τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δράσεως τῶν ἀρχαίων λαῶν.

Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἦτο ὁ κόσμος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς τεχνικῆς ἰδέας· ἀλλ' ὁ ρωμαϊκὸς φέρει χαρακτῆρα ὅλως ἀντίθετον. Οὗτος εἶνε θετικός, χρησιμοθηρικός. Ἀμφότεροι οἱ λαοὶ ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς αὐτῆς κοιτίδος, κατείχοντο ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἰδεῶν καὶ ροπῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐξελίξει ἔλαβον ἀλλοίαν διεύθυνσιν. Ὁ Ἕλλην καθίσταται ἰδεολόγος, ὁ Ἰταλὸς πολιτικός· καταφρονεῖ ἢ ἀδιαφορεῖ πρὸς τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, θεωρῶν ταῦτα ἀντικείμενα πνευματικῆς ῥᾳστώνης, συμβάλλοντα μᾶλλον εἰς τὴν ἐξάντλησιν ἢ εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ρητορική, ἥτις ἐν Ἑλλάδι εἶνε ἡ πρωτίστη δύναμις τῆς πολιτικῆς, ἥκιστα θεραπεύεται ἐν Ρώμῃ. Ὁ Περικλῆς διὰ τοῦ λόγου κυβερνᾷ τὰς Ἀθήνας καὶ ξυγκυκᾷ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Ρώμῃ ὁ ῥήτωρ μόλις λαμβάνεται ὑπ' ὄψει· ἐν τῇ ἀριστοκρατικῇ ταύτῃ πολιτείᾳ μία κρατεῖ δύναμις καὶ ἰδέα — *Salus populi suprema lex esto.* Τοῦτο δ' οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς σχέσεσιν.

Ἡ ἀδιαφιλονείκητος πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῆς Ρώμης ἐπὶ τῶν ἑλλη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικῶν πολιτειῶν ἀποδοτέα πρωτίστως εἰς τὴν ἔκπαλαι θετικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Ἐν πάσαις ταῖς σχέσεσι κρατεῖ ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου, τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἡ αὐθεντεία. Αὕτη παρίσταται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, μετὰ ταῦτα δὲ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἐπέρχεται ἡ αὐστηρὰ ἐκείνη ἑνότης καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσις, ἥτις δημιουργεῖ τὴν ἰσχὺν τῆς Ρώμης, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν ἐπὶ τέλους παντοκράτειραν.

Ἑτέρα ὑπεροχὴ τῆς Ρώμης εἶνε ἡ ἀριστοκρατικὴ αὐτῆς σύστασις· τοὐναντίον ἐν Ἑλλάδι ἡ δημοκρατία κατίσχυσεν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν· τούτου ἕνεκα ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ὑπῆρξε τοσοῦτον ἄστατος καὶ ἀλλοπρόσαλλος. Βεβαίως καὶ ἐν Ρώμῃ ἐνωρὶς ἐξεδηλώθη ἡ διάστασις μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων, ἀλλὰ τὰ πρῶτα δὲν ὑπέκυψαν τέλεον εἰς τὰ δεύτερα· ἐπῆλθεν ἂν μὴ συνδιαλλαγή, ἀλλὰ σύμπραξις αὐτῶν καὶ συνεργασία. Ἡ ἀμοιβαία ἅμιλλα ἐπήνεγκεν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης, διευθυνομένη ἐν τῇ *Συγκλήτῳ* καὶ οὐχὶ ἐν τῇ *Ἀγορᾷ*, διετέλεσε μόνιμος καὶ πρὸς ἓν σκοποῦσα, τὴν ἐπικράτησιν τῆς πόλεως, ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι ὑφίστατο τὰ ἀείποτε μεταβαλλόμενα ρεύματα τῆς ἀστασίας τοῦ δήμου καὶ τῆς πολιτικῆς δημαγωγίας.

Οὕτως ἡ Ρώμη κατέστη ἐπὶ τέλους τὸ κέντρον καὶ ἡ μητρόπολις τοῦ κόσμου.

§ 75. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Τό τε δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία φέρουσι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐθνικοῦ τούτου χαρακτῆρος. Ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ συμφέροντος, ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς πολιτικῆς ἑνότητος καὶ ἰσχύος. Ἡ θρησκεία συντελεῖ πρωτίστως εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς ἰδέας ταύτης, παρακολουθεῖ καὶ ἐνισχύει τὴν πόλιν καθ' ἁπάσας αὐτῆς τὰς ἐπιχειρήσεις. Ὡς παρετηρήθη ἤδη (1), ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα δὲν ἐκδηλοῦται πρώτη ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῆς Ρώμης, ἕπεται τῇ πολιτικῇ συντάξει, καὶ τοῦτο ὅλως ἀντιθέτως τοῖς παρ' ἄλλοις λαοῖς συμβαίνουσιν.

Ὁ βαθύνους συγγραφεὺς τῶν «Παρατηρήσεων περὶ τῆς πρώτης

(1) *Hegel's* philosophie der Geschichte. Ἐπίσης καὶ *Ihering*, der Geist des römischen Rechts.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δεκάδος τῶν ἱστοριῶν τοῦ Τίτου Λιβίου» (1) ἀποκαλεῖ τοὺς Ρωμαίους λαὸν πολιτευομένων. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ ἀληθὴς κατανόησις τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἐν Ρώμῃ. Τὸ δίκαιον τείνει πρὸς ὡρισμένον σκοπόν, πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πολιτείας, ἵνα καταστῇ αὕτη ἐπαρκὴς πρὸς ἀφομοίωσιν τῶν ἔξω αὐτῆς ἐθνικῶν καὶ φυλετικῶν στοιχείων. Οἱ ἄνθρωποι εἶνε ὄργανα τῆς ἰδέας ταύτης. Ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας συγχωνεύονται καὶ ἀφομοιοῦται τὰ πάντα. *Θρησκεία, δίκαιον, ἠθικότης, ἐπιστήμη* καὶ *τέχνη* τῶν προσχωρούντων ἢ κατακτωμένων λαῶν. « Ἀγαθοὶ γάρ, εἰ καί τινες ἕτεροι, μεταλαβεῖν ἔθη καὶ ζηλῶσαι τὸ βέλτιον καὶ Ρωμαῖοι (2). Δὲν διατελεῖ ἀποκλειστικὴ ἡ κυρία τάξις, ἡ τῶν *Πατρικίων*, ὡς ἐν Ἰνδικῇ, ὡς παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν· ἡ δύναμις αὐτῆς ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ χρήματος. Ὅτε δ' ἐπῆλθε συνδιαλλαγὴ μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων, ἐδέσποζον μὲν ἐνίοτε οἱ πρῶτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ δεύτεροι δὲν ἐστεροῦντο πολιτικῶν δικαίων καὶ προνομιῶν.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον δὲν ἐξῆλθε πλῆρες ἀπὸ τῆς συνθετικῆς ἐργασίας ἑνὸς ἀνθρώπου, ὡς ἐν Ἰνδικῇ, ἐν Ἰουδαίᾳ, ἐν Σπάρτῃ, ἐν Ἀθήναις· εἶνε *περιληπτικόν*, ἐκδηλοῦν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Εἶνε περιοδικὸν δημιούργημα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν, τῶν νέων ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων (3). Σχηματίζεται ἐξελισσόμενον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καθ' ὡρισμένον σχέδιον καὶ σκοπόν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὡρισμένων αἰτίων.

Καὶ ἐν πρώτοις μὲν κρατεῖ παρ' αὐτῷ τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, οἱ Πατρίκιοι, ἀλλὰ βραδύτερον εἰσδύει τὸ δημοκρατικόν, οἱ Πληβεῖοι. Ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἐν τῇ συμπράξει αὐτῶν καὶ τῇ ἀμοιβαίᾳ ὑποχωρήσει, ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ὅλου, ἐκπροσωπεῖται σὺν τῷ χρόνῳ τὸ σύνολον τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας.

Ἕτερον ἐπίσης, μᾶλλον περίεργον καὶ ἀξιοσημείωτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δικαίου χαρακτηριστικόν, εἶνε ἡ σὺν τῷ χρόνῳ ἀναπτυσσομένη καθολικότης αὐτοῦ. Ἀπὸ δικαίου τῶν Πατρικίων κατέστη δίκαιον τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, συμπεριληφθέντων καὶ τῶν Πληβείων. Βραδύτερον, καθ' ὅσον ἡ δύναμις τῆς πόλεως εὑρύνεται διὰ τῆς κατακτήσεως

(1) *N. Macchiavelli*, tre libri de Discorsi sopra là prima Deca di Tito Livio.
(2) Πολυβ. VI, 25, 11.
(3) *Cicero de Civitate* II, 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν ξένων λαῶν, τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, *jus civile* ἤδη, καθίσταται παγκόσμιον — *jus gentium*. Ἐν τῇ συνθετικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ κεῖται ἡ ἰσχὺς τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ παγκόσμιος σημασία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Οὕτω νοούμενον τὸ δίκαιον τοῦτο παρίστησι μίαν τῶν ὑπερφυεστάτων ἐμφανειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ κοσμοπολιτικὴ αὐτοῦ ἔννοια καὶ ἰσχὺς εἶνε ἀξία θαυμασμοῦ· εἶνε *Weltrecht*. Καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν ἐπεβλήθη τῇ ἀνθρωπότητι διὰ τῆς κατακτήσεως μόνον, ὡς συνέβη ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς δημοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ διὰ τῆς συμφυοῦς φιλοσοφικῆς καὶ κοινωνικῆς σημασίας. Παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ λαῷ παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τοῦτο. Ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει οὐκ ὀλίγον τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ ἰδέα αὕτη μεταφυσικῶς μόνον καὶ ἀφῃρημένως κατανοηθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι, ἐσφυρηλατήθη ἐπὶ τοῦ ἄκμωνος τῆς πολιτικῆς δεξιότητος τῶν Ρωμαίων.

§ 76. Πρώτη πολιτικὴ σύνθεσις τῆς Ρώμης.

Σαβῖνοι, Λατῖνοι, Ἐτροῦσκοι. — Ἄδηλα καὶ ἀβέβαια τὰ κατὰ τὸν πρῶτον συνοικισμὸν τῆς Ρώμης. Οἱ ἱστορικοὶ διαφωνοῦσι. Τὰς διηγήσεις τοῦ Τίτου Λιβίου ἀνέτρεψεν ἡ νεωτέρα κριτικὴ ὡς ἐπικὰ μυθεύματα σκοτεινῶν αἰώνων.

Πιθανὸν εἶνε, ὅτι ὁ πρῶτος τῆς Ρώμης συνοικισμὸς δὲν ἀπετελέσθη ἐξ ὁμοειδῶν καὶ ὁμαιμόνων στοιχείων, ἀλλ' ἐκ λαῶν διαφόρου προελεύσεως. Ἐκ τοῦ κράματος τούτου ἀπετελέσθη ἰσχυρὸς ἐθνικὸς τύπος, ἐκδηλωθεὶς πρωϊμώτατα ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Οὕτως ἐξεταζόμενοι οἱ Ρωμαῖοι, παρουσιάζουσι τὴν ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διασταυρώσεως ποικίλων φυλετικῶν γενῶν καὶ τῆς συνθέσεως αὐτῶν εἰς ὁμοειδῆ καὶ ἐνιαῖον φυλετικὸν ὀργανισμόν.

Οἱ ἀποτελέσαντες τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἦσαν τρεῖς λαοί: *Σαβῖνοι, Λατῖνοι*, καὶ *Ἐτροῦσκοι*.

Οἱ μὲν πρῶτοι ἦσαν ὀρεινὸς λαός, εὐσεβής, πιστὸς εἰς τὰ θρησκευτικὰ καθεστῶτα, θεωρῶν ἱερὸν τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Ὁ πατὴρ παρὰ τοῖς Σαβίνοις ἦτο ἱερεύς, βασιλεύς, δικαστὴς ἐν τῷ οἴκῳ —

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πατριάρχης. Ὁ λαὸς οὗτος ἐκ φύσεως ἔρρεπε πρὸς τὴν μονιμότητα καὶ τὴν συντήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

Οἱ Λατῖνοι ἦσαν λαὸς πεδινὸς καὶ παράλιος, εὐεπίφορος πρὸς μεταβολὰς καὶ καινοτομίας. Ἦσαν ὑπολογισταί, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπέρτεροι τῶν Σαβίνων.

Ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν δύο τούτων ἀντιθέσεων ἐμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ρωμαϊκὸς τύπος. Ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ τοὺς μὲν Σαβίνους ἐξεπροσώπει ἡ τάξις τῶν Πατρικίων, τοὺς δὲ Λατίνους ἡ τῶν Πληβείων. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ αὕτη σύνθεσις ἔτι μᾶλλον ἐπερρώσθη διὰ τῆς προσαρτήσεως καὶ ἀφομοιώσεως τῶν Ἐτρούσκων, ὧν ὁ ὑπέρτερος πολιτισμὸς ἐπέδρασεν οὐ σμικρὸν ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς πολιτικῆς διαπλάσεως τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας.

Οὐδαμῶς παράδοξον, ὅτι πρωϊμώτατα ὁ προγενέστερον ἤδη ἀναπτυχθεὶς πολιτισμὸς ἐν Ἑλλάδι ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Ρώμης. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει τὸν βασιλέα Νουμᾶν τὸν Πομπίλιον μαθητὴν τοῦ Πυθαγόρου. Ἴσως τὰ πολιτικὰ διδάγματα τῶν Πυθαγορείων ἐν τῇ Μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἔσχον ἀπήχησιν καὶ ἐπίδρασιν μέχρι τοῦ Τιβέρεως.

§ 77. Περίοδοι τῆς Ἱστορίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Ἡ ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου διαιρεῖται συνήθως εἰς τέσσαρας περιόδους.

Ἡ *πρώτη* ἄρχεται ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς Ρώμης καὶ ἐξελίσσεται μέχρι τῆς *Δωδεκαδέλτου*.

Ἡ *δευτέρα* ἄρχεται ἀπὸ τῆς Δωδεκαδέλτου καὶ περατοῦται εἰς τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας.

Ἡ *τρίτη* ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ λήγει εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Σευῆρον (275 μ. Χ.) κατὰ Γίββωνα καὶ Οὔγωνα, ἢ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἡ *τετάρτη* λήγει εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

Ἐν ταῖς δυσὶ πρώταις ταύταις περιόδοις τῆς ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἀναπτύσσεται τὸ *ἀστικὸν* δίκαιον, (jus civile), ἐν δὲ τῇ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν (jus gentium).

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 78. Περίοδος πρώτη.
Ἀπὸ κτίσεως Ρώμης μέχρι τῆς Δωδεκαδέλτου.

1-304 ἀπὸ κτ. Ρώμ.—πρ. Χρ. 733-450.

Τὰ κατ' αὐτὴν ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως :

Ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν φυλῶν (Tribus Ramnium, Titiensum, Lucerum)(1). Ἑκάστη δὲ τούτων ὑποδιηρεῖτο εἰς δέκα *Curias* καὶ ἑκάστη Curia εἰς δέκα *decurias*, (δεκάδας) αἵτινες κατὰ Νειβοῦρον ἦσαν τὰ ρωμαϊκὰ γένη.

Ἑκάστη Curia εἶχε τὸν προϊστάμενον αὐτῆς, ἀντιπρόσωπον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου — *comitia curiata*. Οἱ ἀρχηγοὶ δὲ τῶν γενῶν τούτων ἀπετέλουν τὴν Σύγκλητον (Senatus).

Ὁ βασιλεὺς ἐξελέγετο ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Δήμου καὶ τῆς Συγκλήτου. Ἦτο ἀνώτατος ἄρχων, δικαστής, πρωθιερεὺς καὶ στρατηγός, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ περιωρίζετο ὑπὸ τῆς Συγκλήτου. Ἡ πρώτη ἄρα πολιτειακὴ μορφὴ ἐν Ρώμῃ ἦτο ἡ περιωρισμένη μοναρχία.

Τὰ τοῦ δικαίου ἐκανονίσθησαν κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον :

Ἰδιωτικὸν δίκαιον. — *Δίκαιον προσώπων*.

Πατρίκιοι (patres et patricii) οὗτοι ἀπετέλουν τὸν populus romanus Quiritium κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἔννοιαν· ἐκέκτηντο δὲ πάντα τὰ ἀστικὰ καὶ πολιτικὰ δίκαια ἐν Ρώμῃ.

Πληβεῖοι (Plebs), κεκτημένοι ἀστικὰ μόνον δίκαια (communio juris civilis). Ταῦτα δ' ἦσαν τὸ *jus commercii*, *jus testamenti factionis*, *jus agendi* κτλ. Μεταξὺ πατρικίων καὶ Πληβείων ὁ γάμος δὲν ἦτο ἔγκυρος.

Πελάται (Clientes), οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Πατρικίων. Οὗτοι ἦσαν ξένοι, παρεπιδημοῦντες ἐν Ρώμῃ καὶ ἀπολαύοντες ἐν αὐτῇ ξενίας (hospitium privatum).

Δοῦλοι. Οὗτοι προήρχοντο ἐκ κατακτήσεως· ἐστεροῦντο προσωπικῶν δικαίων· ἦσαν res· ἀλλ' ἠδύναντο νὰ ἔχωσι κτῆσίν τινα (pecu-

(1) Τοὺς μὲν ἀπὸ Ρωμύλου Ραμνάνσεις, τοὺς δ' ἀπὸ Τατίου Τατιήνσεις, τρίτους δὲ Λουκερήνσεις διὰ τὸ ἄλσος, εἰς ὃ πολλοὶ καταφυγόντες, ἀσυλίας δεδομένης, τοῦ πολιτεύματος μετέσχον. (Πλουτ. Ρωμύλος § 20).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

lium) τῇ ἐπινεύσει τοῦ κυρίου· ἀπελευθερούμενοι, εἰσήρχοντο εἰς τὴν πελατείαν αὐτοῦ, καθιστάμενοι Clientes.

Ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ δικαίῳ δὲν παρίστανται ἀκριβῶς καθωρισμένα τὰ ὅρια τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου· ἐπίσης τὰ τοῦ δικαίου καὶ τῆς θρησκείας. *Fas*, ἡ ἀπόφασις τῶν θεῶν, ἀπορροφᾷ τὸ *jus*, τὸν δεσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἀπορρέοντα ἀπὸ τῆς βουλήσεως (1).

Οἵ τε Πατρίκιοι καὶ οἱ Πληβεῖοι εἶχον ἴδιον δίκαιον. Αἱ δὲ κατ' αὐτὸ σχέσεις εἶχον καθορισθῇ ὡς ἀκολούθως:

Ἰδιοκτησία. Τὰ κατ' αὐτὴν εἶνε σκοτεινὰ καὶ ἀβέβαια.

Ἡ ἔννοια τοῦ πράγματος ἦτο εὐρυτάτη. Ὁ *pater familias*, ὁ οἰκογενειάρχης, ἐξήσκει ἀπόλυτον ἐξουσίαν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων, ἅτινα ἠδύνατο κατὰ βούλησιν νὰ διαθέσῃ καὶ ν' ἀπαλλοτριώσῃ. Ἡ διάκρισις μεταξὺ προσώπου καὶ πράγματος ἐπῆλθε βραδύτερον. Πᾶν τὸ εἰς τὴν ἐξουσίαν προσώπου τινὸς ὑποκείμενον ἦτο πρᾶγμα, res, ἄρα καὶ τὸ ξένον καὶ ὁ δοῦλος

Ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ δικαίῳ δὲν ὑπῆρχεν ἀκριβὴς διάκρισις μεταξὺ κινητῶν καὶ ἀκινήτων πραγμάτων.

Ὁ *ager publicus*, ἡ περὶ τὴν Ρώμην γῆ, ἦτο ἰδιοκτησία τῆς πολιτείας, ἧς ἐπινεύσει καὶ παραχωρήσει ἀπέρρεεν ἡ ἰδιωτική· ἦτο ἡ ἰδιοκτησία τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ. Ὁ Ρωμῦλος παρεχώρησεν ἑκάστῳ Ρωμαίῳ μέρος τι γῆς ὡς κληρονομικὴν ἰδιοκτησίαν. Ἀλλ' ἐπελθούσης ἀνισότητος καὶ ἐξεγερθέντων τῶν Πληβείων, κατέστη ἀναγκαία τροποποίησις ἐν τῷ καθεστῶτι τῆς ἰδιοκτησίας, ἰδίᾳ διὰ τῆς νομοθετικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ βασιλέως Σερβίου Τυλλίου (2).

(1) *Ihering*, der Geist des Römischen Rechts 1, 258.

(2) Οὗτος ἔργον πάντων μεγαλοπρεπέστατον ἐπιδειξάμενος, εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν, ἅπαν τὸ θητικὸν τοῦ δήμου καὶ ἄπορον οἰκεῖον ἔσχεν· ἦν δὲ τοιόν δε· χώραν εἶχον ἐξαίρετον οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς πολλὴν καὶ ἀγαθήν, ἐξ ἧς ἀναιρούμενοι τὰς προσόδους, ἱερά τε θεοῖς ἐπετέλουν καὶ τὰς εἰς τὸν ἴδιον βίον ἀφθόνους εἶχον εὐπορίας. ὧν ἐκτήσατο μὲν Ρωμῦλος, πολέμῳ τοὺς τότε κατασχόντας ἀφελόμενος, ἐκείνου δὲ ἄπαιδος ἀποθανόντος, Πομπίλιος Νόμας, ὁ μετ' ἐκεῖνον βασιλεύσας, ἐκαρποῦτο· ἦν δὲ οὐκέτι δημοσία κτῆσις, ἀλλὰ τῶν ἀεὶ βασιλέων κλῆρος· ταύτην ὁ Τύλλιος ἐπέτρεψε τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσι Ρωμαίων κατ' ἄνδρα διανείμασθαι, τὴν πατρῴαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκοῦσαν ἀποφαίνειν εἴς τε τὰ ἱερὰ καὶ τὰς τοῦ βίου δαπάνας (Διον. Ἁλικαρν. Ἀρχαιότητες III, 1)

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἰκογένεια. Ὁ γάμος ἦτο μονογαμικός, ἀπηγορεύετο δὲ μεταξὺ συγγενῶν· ὁ τῶν Πατρικίων καθηγιάζετο ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ἡ γυνὴ εἰσήρχετο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρὸς *quasi sua, filiae loco*, ἡ δὲ περιουσία αὐτῆς μετεβιβάζετο εἰς τὸν σύζυγον. Ὁ διὰ τῆς *confarreatio*, τῆς ἱεροτελεστίας, γάμος ἐλύετο διὰ τῆς *diffareatio*, ἀλλὰ δυσχερῶς. Τὸ διαζύγιον δὲν ἐπετρέπετο (jus divortendi ne esto), ἐκτὸς ἐν περιπτώσει μοιχείας, φανερᾶς ὀλιγωρίας τῶν τοῦ οἴκου. Πᾶσα ἄλλη αἰτία ἐπέφερεν ἀπώλειαν περιουσίας εἰς τὸν ἄνδρα.

Παρὰ τοῖς Πληβείοις ὁ γάμος δὲν ἐπέτρεπε τῇ γυναικὶ οἰκογενειακὸν ἢ κληρονομικὸν δίκαιον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ συζύγου. Ὁ γάμος ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἐτελεῖτο ἄνευ θρησκευτικῶν διατυπώσεων.

Ἡ γυνὴ ἐτιμᾶτο, ἀλλ' ἡ *patria potestas* ἦτο αὐστηρὰ καὶ εὐρεῖα. Ὁ πατὴρ ἐδικαιοῦτο νὰ θανατώσῃ τὸ κακῶς ἐσχηματισμένον τέκνον, νὰ παραχωρήσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς ὑπηρέτην, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὡς δοῦλον.

Τὸ *κληρονομικὸν* δίκαιον ἀνεπτύσσετο ἐξ *ἀδιαθέτου* καὶ ἐκ *διαθήκης*· ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ τελευταίου τούτου ἐξεδηλοῦτο πρωϊμώτατα ἡ ἐλευθέρα ἀρχὴ τῶν Πληβείων. Δύο εἴδη διαθηκῶν ὑπῆρχον : ἡ πρὸ τοῦ *λαοῦ*, testamentum comitiis calatis, ἤτοι curiatis καὶ πρὸ τοῦ *στρατοῦ* : in procinctu. Τὸ πρῶτον, κατὰ τὸν *Gans*, εἶνε παραπλήσιον τῇ διαθήκῃ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου.

Τὸ δίκαιον τῶν *Ἑταιρῶν* δὲν ἀνεπτύχθη ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ. Ἐν ταῖς ἐνοχικαῖς σχέσεσι μεγάλην ἐκέκτητο σημασίαν ὁ *ὅρκος* (sacramentum).

Δημόσιον δίκαιον. Κατὰ τοὺς παναρχαίους αὐτῆς χρόνους ἡ Ρώμη ἐβασιλεύετο. Ἀλλ' ἡ βασιλεία δὲν ἦτο ἀπόλυτος· περιωρίζετο ὑπὸ τῶν Πατρικίων ἐπὶ βλάβῃ τῶν Πληβείων. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Σερβίου Τυλλίου, προσχωρήσαντος αὐτοῖς, ἐγένετο κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις. Τὰ κατὰ τὴν ἰδιοκτησίαν διερρυθμίσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει ἰσότητός τινος μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων, κτησαμένων εὐρύτερα πολιτικὰ δίκαια· τότε ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἔν τε τῇ πόλει καὶ ἐν τῷ ἀγρῷ διηρέθη εἰς τριάκοντα φατρίας, τέσσαρας ἐν Ρώμῃ καὶ εἴκοσιν ἓξ ἐν τῇ ἐξοχῇ.

Ἐν τούτοις οἱ Πατρίκιοι, ὧν ἡ πολιτικὴ δύναμις περιωρίσθη, συνδεθέντες πρὸς τὸν λαόν, κατήργησαν τὴν βασιλείαν (245 ἀπὸ κτίσ. Ρώμης καὶ 510 πρ. Χ.).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐκανονίσθη μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων ὡς ἑξῆς:

Ἐξ ἑκατέρας τῶν δύο τάξεων ἐξελέγοντο δύο ὕπατοι (Consules, praetores), ἀσκοῦντες τὰ βασιλικὰ δίκαια μετά τινων περιορισμῶν. Τότε πολλοὶ Πληβεῖοι προσελήφθησαν εἰς τὴν Σύγκλητον (patres et conscripti), ἡ δ' ἕνεκα χρεῶν δουλεία κατηργήθη. Οἱ Πατρίκιοι εἶχον φιλίως πρὸς τοὺς Πληβείους τὸ πρῶτον· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ οὗτοι ἀπώλεσαν αὖθις τὰ δίκαια αὐτῶν, ἅτινα ἦσαν οὐκ ὀλίγα ἐπὶ τῆς βασιλείας. Οἱ Πατρίκιοι ἠξίουν προνόμια· δὲν ἐπέτρεπον τὴν φορολογίαν τῆς περιουσίας αὐτῶν, διεξεδίκουν δὲ τὴν ἀποκλειστικὴν νομὴν τοῦ ager publicus. Οἱ Πληβεῖοι ἕνεκα τῶν συχνῶν πολέμων, μὴ καλλιεργοῦντες τὰ κτήματα αὐτῶν, ὑπέπεσον εἰς χρέη πρὸς τοὺς Πατρικίους· ἐντεῦθεν πίεσις. Τότε οὗτοι κατέλαβον τὸν *mons sacer* (259 κτ. Ρώμ.) καὶ ἐξηνάγκασαν τοὺς Πατρικίους εἰς συνθηκολογίαν.

Ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς ταύτης ἦτο ἡ δημιουργία *Δημάρχων*, προστατῶν τοῦ λαοῦ (Tribuni plebis).

Οἱ δήμαρχοι, τὸ πρῶτον *δύο*, εἶτα *δέκα*, εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δικαίων τοῦ λαοῦ. Ἐδημιούργησαν τὰς *Comitia tributa*, αἱ δ' ἀποφάσεις αὐτῶν ἐκαλοῦντο *plebiscita*. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξουσίας ταύτης ἦτο ὁ περιορισμὸς τῆς δυνάμεως τῶν Πατρικίων. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἀγὼν μεταξὺ ἑκατέρων, καθ' ὃν ἐκράτησαν αὖθις οἱ Πληβεῖοι.

Οἱ Πατρίκιοι εἶχον τέως τὸ δικαίωμα τοῦ ἑρμηνεύειν πρὸς ἴδιον συμφέρον τοὺς νόμους, οἵτινες ἦσαν *ἔθιμα* συνήθως. Ἤδη δὲ οἱ Πληβεῖοι ἔσχον τὸ πλεονέκτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ δικαίου διὰ *γραπτῶν νόμων* (jus scriptum). Πρὸς τοῦτο ἐξελέγησαν ἄρχοντες (ἐν ἔτει 302 ἀπὸ κτ. Ρώμ.), κληθέντες *decemviri legibus scribendis*. Οὗτοι, ἀναλαβόντες τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἐδημοσίευσαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἀρχῆς αὐτῶν δέκα πίνακας νόμων, ἀποδεκτοὺς γενομένους ὑπό τε τῆς Συγκλήτου καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἐξελέγησαν νέοι *decemviri*, ἐν οἷς καὶ πέντε Πληβεῖοι, προσθέσαντες δύο ἔτι πίνακας. Οὗτοι ἀπετέλεσαν τὴν *Δωδεκάδελτον*.

Τὰ κατ' αὐτὴν σκοτεινά. Ἐφημίζετο, ὅτι ἐστάλη ἐπιτροπὴ εἰς Ἑλλάδα πρὸς μελέτην τῶν νόμων αὐτῆς. Ἐπίσης ὅτι ὁ ἐξ Ἐφέσου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολιτικὸς πρόσφυξ Ἑρμόδωρος μετέσχε τῆς συντάξεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων ρωμαϊκῶν νόμων. Ἴσως εἰς τὴν σύνταξιν τῆς Δωδεκαδέλτου ἐπέδρασεν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας.

Ἐν τῇ περιοδῳ ταύτῃ τὸ δίκαιον ἦτο *ἐθίμων* (mores) δίκαιον, ἑκάστη δὲ τῶν τριῶν φυλῶν εἶχε τὰ ἴδια ἔθιμα. Οὐχ ἧττον καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων ὑπῆρχον νόμοι (leges), τῇ προτάσει τοῦ βασιλέως καὶ τῇ ἐγκρίσει τῆς Συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου. Ἐπὶ δὲ Ταρκυνίου τοῦ *Ὑπερηφάνου* (Superbus) ὁ Ποντίφηξ Παπίριος ἐδημοσίευσε συλλογὴν τοιούτων νόμων (jus papirianum).

Καὶ ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις τῆς Ρώμης ἡ πολιτεία στερεῖται τοῦ θεοκρατικοῦ χαρακτῆρος· οἱ ἱερεῖς οὐδεμίαν ἔχουσι πολιτικὴν δικαιοδοσίαν. Ὁ *paterfamilias* εἶνε ὁ ἱερεὺς τοῦ οἴκου, ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ πρωθιερεὺς τῆς πόλεως.

Τὸ δίκαιον ἐκπροσωπεῖ τὴν ὑπερτάτην τῆς πολιτείας ἀρχήν, ἀλλὰ καὶ ἡ προσωπικὴ βούλησις τοῦ ἀτόμου εἶνε ἀνεγνωρισμένη.

Ἐν τῷ ποινικῷ δικαίῳ ἦτο καθωρισμένος ὁ κύκλος τῶν δικαιωμάτων τῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολίτου. Ἡ πολιτεία ἐνεργεῖ ἐπὶ ἐγκλημάτων ἐσχάτης προδοσίας, πατροκτονίας, πυρκαϊῶν, ψευδομαρτυρίας, ἀποκοπῆς σίτου ἐν ἀγρῷ, ἀνήκοντι τοῖς θεοῖς ἢ τῷ δήμῳ. Ποινὴ θάνατος. Ἐν τοῖς λοιποῖς ἐγκλήμασιν ἦτο ἀνάγκη ἰδιωτικῆς μηνύσεως.

Ἡ δικονομία ἦτο ἁπλῆ. Ὁ καταδικαζόμενος καὶ μὴ ἀποτίνων τὸ χρέος ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, καθίστατο δοῦλος· μετὰ ἑξήκοντα δὲ ἡμέρας, ἐὰν οὐδεὶς ὁ ἐλεῶν αὐτόν, ἐφονεύετο· τὰ δὲ τέκνα καὶ ἡ περιουσία αὐτοῦ ἦσαν ὑπεύθυνα. Πολλῶν ὄντων τῶν πιστωτῶν, ὁ ὀφειλέτης διεμελίζετο.

§ 79. Περίοδος Δευτέρα.

Ἀπὸ τῆς Δωδεκαδέλτου μέχρι τῆς μοναρχίας Αὐγούστου

305-723 ἀπὸ κτ. Ρώμ.—449-31 π. Χρ.

Ἡ Δωδεκάδελτος, ἣν ὁ μὲν Τίτος Λίβιος καλεῖ *fons publici privati que juris*, ὁ δὲ Τάκιτος *finis aequi juris* (1), ἦτο ἡ βάσις

(1) Compositae duodecim tabulae, finis aequi juris (Annalen III, 271).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ ὅλου ρωμαϊκοῦ δικαίου μέχρι τῆς πλήρους αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ἡ Δωδεκάδελτος καὶ ὁ Ἰουστινιάνειος Κῶδιξ εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας.

Ἡ Δωδεκάδελτος δὲν εἶνε νέον δίκαιον, ἀλλ' ἡ διατύπωσις καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ ὑφισταμένου ἐν τοῖς ἤθεσι καὶ διὰ τῶν ἐθίμων ἀναπτυχθέντος δικαίου. Τὸ δίκαιον τῶν Πατρικίων καὶ τῶν Πληβείων συμμίγνυται σὺν τῷ χρόνῳ· καθ' ὅσον δ' αἱ δύο τάξεις συναδελφοῦνται, κατὰ τοσοῦτον καὶ τὸ δίκαιον αὐτῶν καθίσταται ἐνιαῖον.

Δύο τὰ κυριώτερα στάδια τῆς περιόδου ταύτης: ἡ *ἀριστοκρατικὴ πολιτεία* καὶ ἡ *λαϊκή*. Ἐν τῇ πρώτῃ οἱ Πατρίκιοι κέκτηνται μείζονα τῶν Πληβείων δίκαια· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατισχύει τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον. Ἐντεῦθεν τὸ *connubium*, ὁ ἐν ἰσότητι γάμος μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων, τὸ δικαίωμα τῶν δευτέρων τούτων εἰς τὴν *Ὑπατείαν*. Πληβεῖός τις καθίσταται *pontifex maximus*, ὅ περ ἐπιστέφει τὴν πλήρη μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν τάξεων ἰσότητα.

Πηγαὶ τοῦ δικαίου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

1) *Leges* ὡς: *Leges populi*, *Plebiscita*, *Senatus consulta*.
2) *Edicta magistratuum*.
3) *Responsa prudentium*.
4) *Mores majorum*.

Leges. Ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν ἐννοίᾳ αἱ leges ἦσαν αἱ ἀποφάσεις τοῦ συνόλου τῶν Ρωμαίων πολιτῶν, Πατρικίων καὶ Πληβείων, μετὰ προηγουμένην ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου ἐν ταῖς *centuriae comitiae*. Βραδύτερον δ' ἐπῆλθον τὰ *plebiscita* καὶ τὰ *Senatus-consulta*.

Edicta magistratuum. Οἱ ἄρχοντες, ἐνιαύσιοι συνήθως, εἶχον *imperium*. Ἐκ τούτων ὁ *praetor urbanus* καὶ *peregrinus* ἐξήσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ὡς καὶ οἱ *Aediles*, οἱ ἀστυνομικοί. Ἀμφότεροι οὗτοι, διαρκούσης τῆς ἀρχῆς, ἐξέδιδον διατάγματα, οἷς συνῳδὰ ἐδίκαζον. Σπουδαιότατον δὲ διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ δικαίου ἦτο τὸ πραιτορικὸν διάταγμα (edictum perpetuum). Ὁ μετ' αὐτὸν ἄρχων δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ τηρήσῃ αὐτό, οὐχ ἧττον ἐδεσμεύετο. Τὸ διάταγμα τοῦ πραίτορος ἦτο *jus scriptum*. Ἐθεωρεῖτο δ' ὁ ἄρχων οὗτος ὄργανον τῆς λαϊκῆς βουλήσεως.

Δύο περίοδοι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πραιτορικοῦ δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 387 (ἀπὸ κτ. Ρ.) ἐγκαταστάσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ πραίτορος, μέχρι τοῦ 508, καθ' ὃ κατεστάθη καὶ ἕτερος πραίτωρ, ὁ *peregrinus*.

Ἡ δρᾶσις τοῦ δευτέρου τούτου ὑπῆρξεν ἔξοχος ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει τὸ *jus gentium*, τὸ δίκαιον τῶν λαῶν, τῶν μετὰ τῶν ρωμαίων ἐρχομένων εἰς συνάφειαν. Ἔκτοτε δ' ἄρχεται ἡ μεγάλη περίοδος τῆς παγκοσμίου σημασίας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐξελθόντος τῆς στενῆς σφαίρας τοῦ *ἀστικοῦ*.

Ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ἦτο ἀσήμαντος ἡ ἐπίδρασις τοῦ πραίτορος, ἔχοντος μόνον δικαστικὴν δικαιοδοσίαν διὰ τῶν *edicta* αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁ *praetor peregrinus* κέκτηται εὐρύτερον κύκλον νομικῆς ἐνεργείας ἐν ταῖς μεταξὺ Ρωμαίων καὶ ἀλλοδαπῶν διαφοραῖς. Μὴ ἐξαρκούντων τῶν ὑφισταμένων νομικῶν κανόνων πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν, ἐδημιούργει νέους, λαμβάνων ὑπ' ὄψει καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἀλλοδαποῖς καθεστῶτα.

Τὸ *jus gentium* ἐπεβάλλετο ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τῆς *πολιτικῆς ἀνάγκης*. Ἡ Ρώμη ἔρρεπε πρὸς τὴν κοσμοκρατορίαν, ἄρα καὶ πρὸς τὴν ἑνότητα τοῦ δικαίου. Ἡ ἑνότης δ' αὕτη καὶ ἡ σύμμιξις τῶν νόμων ποικίλων λαῶν πραγματοῦται πρωτίστως ἐπὶ τοῦ δικαίου τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐνοχῶν, ἐπιδρᾷ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐργασίας τοῦ Praetor urbanus.

Ὑπερτάτη ἀρχὴ διὰ τὸν πραίτορα εἶνε ἡ κοινὴ ὠφέλεια (utilitas publica)· καὶ ἡ aequitas (ἐπιείκεια), μὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ αὐστηροῦ παλαιοῦ δικαίου. Οὕτω τὸ πραιτορικὸν δίκαιον καθίσταται ὁ πυρὴν τοῦ νέου ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ὅσον ἡ Ρώμη ἐξήρχετο τοῦ ἄστεως, κατὰ τοσοῦτον τὸ *jus quiritium* καθίσταται *jus gentium*. Ἀλλ' ἡ πλήρης ἑνότης ἀποτελεῖται κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον, ὅτε ἐπὶ τοῦ Καρακάλλα Ρωμαῖοι καὶ ἀλλοδαποὶ ἀφωμοιώθησαν τέλεον ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς σχέσεσι· τότε ἐξέλιπε καὶ ὁ *Praetor peregrinus*.

5) *Responsa Prudentium*. Οἱ Πατρίκιοι ἦσαν τὸ πάλαι οἱ μόνοι ἑρμηνευταὶ τῶν νόμων, μόνοι οὗτοι, κατὰ τὴν Δωδεκάδελτον γινώσκοντες αὐτούς. Ἀλλ' ἐν ἔτει 499 (ἀπὸ κτ. Ρ.) διαταγῇ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου συνελέγησαν πάντες οἱ νόμοι ὑπὸ τοῦ γραφέως αὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Φλαβίου καὶ ἐδημοσιεύθησαν. Τοῦτον ὁ λαὸς ἐξελέξατο *aedilem*. Ἤδη ἡ νομικὴ ἐπιστήμη καθίστατο γνωστὴ καὶ παρὰ τοῖς Πληβείοις.

Οἱ νομοδιδάσκαλοι ἠσχολοῦντο περὶ τὴν *ἐπιστημονικὴν* ἔρευναν (interpretatio juris civilis), ἡρμήνευον δ' οὐ μόνον τὴν Δωδεκάδελτον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου. Οὕτως ἔσχον ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου μεγάλην σημασίαν, ἣν οἱ πραίτορες ὡς πρὸς τὸ *jus gentium*· ἀλλ' ἐπίσης ἐγνωμοδότουν καὶ ἐπὶ ζητημάτων πρακτικῆς ἐννοίας. Αἱ γνωμοδοτήσεις αὗται συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ *Aelius Catus (jus Aelianum)*, οὐ σμικρὸν δὲ προσεπορίσαντο ὄφελος. Ἀπὸ τοῦ Τιβερίου Κορουνκανίου οἱ νομομαθεῖς ἐγένοντο καὶ διδάσκαλοι τοῦ δικαίου. Ἀλλ' ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἤκμασε κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον.

6) *Mores majorum*. Εἴτε ἐκ τῶν ἐθίμων, εἴτε ἐκ τῆς δικαστικῆς πράξεως.

Ἡ ἀκμὴ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας συμπίπτει τῇ περιόδῳ ταύτῃ. Οἱ Πληβεῖοι, τυχόντες πολιτικῆς ἰσότητος μετὰ τῶν Πατρικίων, ἐζωογόνησαν τὸν ὀργανισμὸν τῆς Ρώμης διὰ ζωτικῶν δυνάμεων, διὰ δὲ τῶν στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν μετέσχον τῆς διευθύνσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν τάξεων προὐκάλεσε γενναίαν ἅμιλλαν ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἐργασίᾳ. Ἡ τιμητεία (Census), ὄργανον τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, παρεκώλυε τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν. Ἐν τῇ γεωργίᾳ καὶ ταῖς οἰκονομικαῖς σχέσεσι τὸ σύστημα τῆς μέσης ἰδιοκτησίας καὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου προσηκόντως μεταξὺ τῶν πολιτῶν παρήγαγε λαμπρὰ ἀποτελέσματα. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου δὲν ἐκράτει ἡ δημαγωγία, ἀλλὰ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ δεξιὰ διεύθυνσις, ὁ δὲ στρατὸς ἦτο ἀνδρεῖος, πειθαρχῶν τοῖς στρατηγοῖς.

Ἀλλ' ἡ σὺν τῷ χρόνῳ ἔκλειψις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἐπέδρασεν οὐσιωδῶς ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῶν πολιτῶν. Ἐπῆλθεν ἀπιστία καὶ δισταγμὸς ὡς πρὸς τὴν εὐεργετικὴν δύναμιν τῶν *ἑφεστίων* θεῶν. Οἱ Ρωμαῖοι, καταστάντες κοσμοπολιτικοὶ διὰ τῶν κατακτήσεων, ἐστράφησαν πρὸς τοὺς ξένους θεούς, ἰδίᾳ τῆς Ἀνατολῆς, ὧν ἡ λατρεία ἐπολιτογραφήθη ἐν Ρώμῃ, γενομένῃ κέντρῳ παντοίων ἠθῶν, ἰδεῶν, θρησκευμάτων.

Ὁ οἰκονομικὸς βίος τῆς πόλεως ὑπέστη πλήρη ἀποσύνθεσιν· ἡ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γεωργία παρημελήθη, ἡ δὲ γεωργικὴ τάξις ἐξέπεσεν. Ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία ἀπερρόφησε τὴν μικράν, οἱ δὲ χωρικοὶ κατεστράφησαν, ἀντικατασταθέντες ὑπὸ τῶν δούλων ἐν τοῖς μεγάλοις κτήμασιν. Οὕτως ἡ παραγωγὴ ἠλαττώθη, ὁ δὲ σῖτος εἰσήγετο ἔξωθεν. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθε σύγκρουσις τῶν πενήτων πρὸς τοὺς πλουσίους. Αἱ ἐπαρχίαι ἐξεμηδενίσθησαν ὑπὸ τῶν μεγάλων τοκογλύφων τῆς μητροπόλεως. Καὶ αὐτὸς ὁ Κάτων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς νόσου. Ὑπὸ τοιοῦτον καθεστὼς οὐδεὶς ἐπεθύμει νὰ ἐργασθῇ· πάντες ἐπεδόθησαν εἰς τὰ εὐχερῆ κέρδη καὶ τὰ ἐπακόλουθα τούτων, τὴν πολυτέλειαν, τὴν σπατάλην, τὸν ἀπολαυστικὸν βίον. Ἐνίοτε ἐγίνοντο ἀπόπειραι μεταρρυθμίσεων, οἷα ἡ τῶν Γράκχων, ἀλλ' ἀπετύγχανον. Ἡ εὐσεβὴς καὶ συντηρητικὴ Ρώμη κατέστη λείαι ξένων ἠθῶν, ὀθνείας διαφθορᾶς, ἐδημιουργήθη ἐν αὐτῇ ὄχλος καὶ τὸ ἀναπόσπαστον ὄργανον, ὁ δημαγωγός. Ἡ ἀριστοκρατία μετετράπη εἰς τιμοκρατικὴν ὀλιγαρχίαν. *Δύφα χρυσοῦ*, τοιοῦτον ἦτο τὸ νόσημα τῆς πόλεως. Οὕτω συνετελέσθη ἡ ἐξασθένησις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Ἤρξατο δ' ἐκδηλουμένη ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς περιόδου ταύτης κοινωνικὴ ἀποσύνθεσις, περιελθοῦσα ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα περιόδου εἰς τὸν κολοφῶνα.

Τὰ τοῦ δικαίου ἐμορφώθησαν ὡς ἀκολούθως:

Ἰδιωτικὸν δίκαιον.

Δίκαιον τῶν προσώπων. Ἡ Ρώμη ἐξέρχεται ἤδη τοῦ ἄστεως· νέαι δὲ τάξεις Ρωμαίων πολιτῶν δημιουργοῦνται. Ἀλλ' οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι πολῖται κέκτηνται μείζονα προνόμια.

Οἰκογένεια. Τὰ κατ' αὐτὴν διεφθάρησαν. Ὁ γάμος ἀπώλεσε τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ. Ἐπῆλθεν ἡ κλίσις πρὸς ἄγαμον βίον. Αἱ γυναῖκες κατέστησαν ἀνεξάρτητοι ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς περιουσίας, μάτην ζητησάσης νὰ περιορίσῃ τοῦτο τῆς *lex voconia*. Τὸ *διαζύγιον* ἐπίσης εἰσήχθη, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ κατέστη συνηθέστατον. Σκανδαλώδεις περὶ διαζυγίου δίκαι ἐμαρτύρουν τὴν ἐξησθένησιν τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν. Ἡ *πατρικὴ* ἐξουσία ἐμετριάσθη, ἀλλ' οὐχὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς οἰκογενείας. Ζῶντος τοῦ πατρός, ἐδικαιοῦτο ὁ υἱὸς νὰ καταστῇ *αὐτεξούσιος*.

Δίκαιον τῶν πραγμάτων. Ἐν τῷ δικαίῳ τούτῳ ἐσχηματίσθη νέον εἶδος ἰδιοκτησίας, ἡ *bonitaria* (in bonis esse). Αἱ *δουλεῖαι* ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ἐπίσης δὲ καθιερώθη τὸ δίκαιον τῆς *Νομῆς* ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς ἰδιοκτησίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δίκαιον τῶν Ἐργῶν. Τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀνεπτύχθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νέων ἀναγκῶν, τὴν αὔξησιν τῆς παγκοσμίου ἐπικοινωνίας. Τὰ εἴδη τῶν συμβολαίων ἐπολλαπλασιάσθησαν, ὁ δὲ τόκος ἠλαττώθη· οὕτως ἐνῷ τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ ὅριον ἦτο ἐν ἔτει 398 (ἀπὸ κτ. Ρώμ.) $^{12}/_{00}$, ὑπεβιβάσθη ἐν ἔτει 408 εἰς $^{6}/_{00}$. Ἐν ἔτει 429 ἡ lex *Portelia* ὥρισεν, ὅτι ὁ ὀφειλέτης δύναται νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ διὰ παραχωρήσεως τῆς περιουσίας. Τὸ *Ἐνέχυρον* ἐπίσης ἐμορφώθη, ληφθέντος ὑπ' ὄψει τοῦ τύπου τῆς *ὑποθήκης*.

Κληρονομικὸν δίκαιον. Καὶ ἐν αὐτῷ ἐπῆλθον οὐσιωδέσταται μεταβολαί. Ἀπὸ τῆς *Δωδεκαδέλτου* ἔλαβον τὴν αὐτὴν ἰσχὺν αἱ ἰδιωτικαὶ διαθῆκαι, ὡς καὶ αἱ πρὸ τοῦ λαοῦ γινόμεναι. Ἡ ἐλευθερία περὶ τὴν διάθεσιν τῆς περιουσίας ἀνεγνωρίσθη. Οὐχ ἧττον ἐνομοθετήθη *τὸ δίκαιον τῶν ἀναγκαίων κληρούμων*.

Δημόσιον δίκαιον.

Τὰ κατ' αὐτὸ ἔσχον σπουδαιοτάτην ἀνάπτυξιν. Ἐκ τοῦ μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων ἀγῶνος καὶ τῆς κατισχύσεως τῶν τελευταίων τούτων, ἡ πολιτεία ἐτράπη ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον. Ἐβασίζετο δ' ἐπὶ τῶν ἀκολούθων ἀρχῶν.

Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Ἀντὶ τῶν *φυλετικῶν* ἐκκλησιῶν τῆς πρώτης περιόδου ἐκαλοῦντο ἤδη αἱ *λοχίτιδες*, τῶν πρώτων καλουμένων ἐκτάκτως, ὁσάκις ἀπῃτεῖτο θρησκευτικὴ κύρωσις, ἢ ἀπονομὴ ἐξουσίας εἰς ἀνωτέραν ἀρχήν. Αἱ λοχίτιδες ἐκκλησίαι περιεβάλλοντο ὑπὸ ποινικῆς δικαιοδοσίας, εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀποφαίνωνται περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, νὰ ἐκλέγωσι τὰς ἀνωτάτας ἀρχάς, νὰ νομοθετῶσι. Σὺν ταύταις ὑπῆρχον καὶ αἱ φυλέτιδες ἐκκλησίαι, εἰς ἃς ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ ἐκλογὴ τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων, ἡ ἐκδίκασις τῶν κατ' αὐτῶν κατηγοριῶν, ἀλλ' ἐπίσης ἐδικαιοῦντο καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν κατωτέρων ἀρχόντων. Ἡ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις ψηφοφορία, δημοσία οὖσα τὸ πρότερον, ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος κατέστη μυστική, διὰ πινακιδίων (per tabulas) ἐκφερομένη.

Σύγκλητος. Εἰ καὶ τὸ λαϊκὸν ρεῦμα, οἱ Πληβεῖοι, ἐπέδρασε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ, τῆς λειτουργίας καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Συγκλήτου, οὐχ ἧττον αὕτη ἐπὶ μακρὸν χρόνον διετήρησε τὴν παλαιὰν ἀνεξαρτησίαν, αὐστηρότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν (συνέδριον βασιλέων). Ἐκτὸς τῶν ἐκ παλαιῶν γενῶν Πατρικίων (patres), ἐδι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καιοῦντο νὰ λάβωσι μέρος ἐν αὐτῇ καὶ Πληβεῖοι (conscripti), λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἀξίας καὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν· βραδύτερον ἐν τούτοις συνεκροτεῖτο ἡ Σύγκλητος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τιμήματος (census, πλουτοκρατικαὶ ροπαί). Ἡ ἐκλογὴ διεξήγετο κατὰ πᾶσαν πενταετίαν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὁ ἅπαξ ἐκλεχθεὶς καθίστατο ἰσόβιος. Ἐν τῇ Συγκλήτῳ ἐδικαιοῦντο ἐπίσης νὰ συνεδριάζωσι καὶ νὰ ψηφοφορῶσιν ἄρχοντές τινες, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ Δήμαρχοι. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἡ ἐνέργεια τῆς Συγκλήτου ἦν μείζων τῆς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν βασιλέων, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐξασθενεῖ ὑπὸ τὴν ὑπερίσχυσιν τῶν λαϊκῶν στοιχείων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου. Καθίσταται σῶμα διοικητικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς περιοριζομένων. Ἐν ἔτει 338 ἡ Σύγκλητος ἀπεδέχθη πρότασιν τοῦ Πληβείου δικτάτορος *Publilius* Philo, καθ' ἣν καὶ Πληβεῖοι ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν ἐν αὐτῇ. Ἡ δὲ *lex ortensia* διέταξεν, ἵνα «eo jure quod Plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur». Οὕτω τὰ Plebiscita δὲν ἔχουσι πλέον χρείαν τοῦ κύρους τῆς Συγκλήτου, ὁ δὲ λαὸς καθίσταται ἡ πρώτη νομοθετικὴ πηγὴ τῆς πολιτείας.

Μόνον ἐν ζητήμασι πολέμου καὶ εἰρήνης ἀπῃτεῖτο ἡ διάσκεψις καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς Συγκλήτου. Αὕτη εἶχεν ἐπίσης τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς πολιτείας.

Ἐπιτευχθείσης τῆς πολιτικῆς ταύτης μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων ἰσότητος, οἱ Δήμαρχοι δὲν ἐξεπροσώπουν πλέον τὴν *Plebs*, ἀλλὰ τὸν *Populus*, ἐκτήσαντο δὲ μείζονα δύναμιν ἐν τοῖς κοινωνικοῖς καὶ πολιτικοῖς πράγμασι τῆς Ρώμης.

Ποινικὸν δίκαιον. Τοῦτο ὑπέστη ὀλίγας μεταβολάς· ἀλλ' ἡ *ποινικὴ δικονομία* μετεβλήθη, καταστᾶσα ὄργανον τῶν πολιτικῶν φατριῶν διὰ τῆς καθιερώσεως *ἐκτάκτων* δικαστηρίων.

Πολιτικὴ Δικονομία. Καὶ αὕτη ὑπέστη ἀλλοιώσεις. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπῆρχον δύο στάδια διαδικασίας, ἡ *in jure* καὶ ἡ *in judicio*. Ἀλλ' ἠδύνατο ὁ πραίτωρ, ἂν αἱ ἀποδείξεις ἦσαν ἐναργεῖς, νὰ ἐκδώσῃ ἀμέσως τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ· ἄλλως παρέπεμπε τοὺς διαδίκους εἰς εἰδικὸν δικαστὴν πρὸς προκαταρκτικὴν ἐξέτασιν.

Διεθνὲς δίκαιον. Κατ' οὐσίαν τοῦτο ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἰσχυροτέρου. Ὡς πανταχοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ ἐν Ρώμῃ ὁ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ξένος ἐθεωρεῖτο *ἐχθρὸς* (hostis), στερούμενος παντὸς δικαίου. Κατὰ τὴν *Δωδεκάδελτον*, *adversus hostem aeterna auctoritas esto.*

Ἀλλ' ὁ πόλεμος δὲν διεξήγετο ἄνευ προκηρύξεως. Καθεστὼς ἐπίσης ὑπῆρχεν ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ τῆς Ρώμης ὁ θεσμὸς τῶν εἰρηνοποιῶν (pontifices feciales), ἐχόντων τὴν λειτουργίαν τῆς τελέσεως διατυπώσεών τινων πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν προσεπάθουν οὗτοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν φιλικὴν λύσιν τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τῆς Ρώμης καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς διαφορῶν. Τούτου δ' ἀποτυγχάνοντος, ἔπρεπε πρῶτοι νὰ γνωμοδοτήσωσιν, ἂν ἦτο δίκαιος ὁ πόλεμος· ἐν περιπτώσει δ' ἐναντίας γνώμης, οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο, οὔτε ἡ βουλή, οὔτε ὁ δῆμος νὰ διεξαγάγωσι πόλεμον (1), ὅστις πάντοτε ἔπρεπε νὰ ἔχῃ *πρόφασιν εὐσχήμονα* (2). Ἔνιοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ ἐν πολέμῳ δίκαιον τῶν Ρωμαίων διεξήγετο φιλανθρωπότερον ἢ τὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ὁμαίμονας ἔρισιν αὐτῶν. Πιθανὸν τοῦτο·

« δεινή τις ὀργὴ καὶ δυσίατος πέλει
ὅταν φίλοι φίλοισι συμβάλλωσ' ἔριν ».

Ὅ τι ἐν τούτοις τυγχάνει ἀναμφίλεκτον, εἶνε ὅτι τὸ διεθνὲς δίκαιον τῶν Ρωμαίων, εἴτε ἐν πολέμῳ, εἴτε ἐν εἰρήνῃ, διεπνέετο ὑπ' ἀκράτου ἐγωϊσμοῦ. Διὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἡ Ρώμη κατέστη κυρία τοῦ κόσμου. Ἀναμφίβολον ἐπίσης, ὅτι τὰ ἑκάστοτε παραχωρούμενα δικαιώματα εἴτε εἰς προσχωρήσαντας, εἴτε εἰς κατακτηθέντας λαούς, ἐχορηγοῦντο ἐκ λόγων πλεονεκτικῶν μᾶλλον ἢ ἐκ λόγων ἀνθρωπίνης ἑνότητος καὶ ἀλληλεγγύης.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐφηρμόζετο ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ διεθνοῦς δικαίου.

(1) Εἰ δέ τι μὴ γένοιτο τούτων, οὔτε ἡ βουλὴ κυρία ἦν ἐπιψηφίζεσθαι πόλεμον, οὔτε ὁ δῆμος (Διον. Ἁλικ. B, 72).

(2) Πολυβ. XXXVI 18).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 80. Περίοδος Τρίτη.
Ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι Κωνσταντίνου.

31 π. Χρ.—325 μ. Χρ.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δευτέρας περιόδου ὑπῆρξαν κοινωνικῶς τε καὶ πολιτικῶς θυελλώδη. Ἐξέλιπε τὸ ἠθικὸν φρόνημα τῆς πόλεως, ἡ δ' ἐμφύλιος πάλη καὶ ἡ ἀναρχία κατέστρεψαν πᾶσαν γενναίαν ἀρχήν. Προσεδοκᾶτο ὁ ἀνορθωτὴς τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας· καὶ οὗτος εὑρέθη ἐν τῷ Αὐγούστῳ, ὅστις ἄνευ δυσχερείας καθίδρυσε τὸ *μοναρχικὸν* καθεστώς. Ἀλλ' οὐδ' αὐτός, οὐδ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐδείχθησαν ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς, ἣν ἀνέλαβον.

Ἡ νέα κυβέρνησις ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχούσης ἐξαχρειώσεως καὶ διαφθορᾶς, ἣ συνετέλεσεν ἐπὶ μᾶλλον. Ἡ αὐτοκρατορία κατέστη τὸ ἠθικὸν ἀπεικόνισμα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, τῶν παθῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνστίκτων.

Τὸ *θηρίον* κατίσχυσεν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Ἡ δὲ ἀδικία, ἣν ἐξήσκησεν ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἐπὶ τῶν κατακτηθέντων, ἐξησκεῖτο ἤδη ἀντιστρόφως ὑπὸ τῶν Καισάρων. Ἡ πολιτικὴ ἰδέα αὐτοῦ κατέστη ἰδέα τοῦ Καίσαρος. Ἡ θρησκεία ἐξέπεσεν· ἐπῆλθεν ἡ ἀποθέωσις τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ καισαρισμὸς παρεφρόνησεν. Ἐκτὸς ὀλιγίστων μοναρχῶν, οἱ ἄλλοι ἦσαν ἀνθρώπινα ἐξαμβλώματα.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀξίαν λόγου ἔσχεν ἀνάπτυξιν τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, τοῦ δημοσίου τέλεον παραμεληθέντος. Πηγαὶ δὲ τῆς νομοθεσίας κατέστησαν αἱ ἀκόλουθοι:

1) *Leges populi, Plebiscita*, τῇ προτάσει τοῦ Καίσαρος, περιβληθέντος τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας μορφῆς τῆς δημοκρατίας. Σπουδαιότατον plebiscitum εἶνε ἡ *lex Julia* καὶ *Papia Poppaea* (762 κτ. Ρ.), καθ' ἣν ἐπεβάλλοντο περιορισμοὶ κατὰ τῆς ἀγαμίας.

2) *Senatus consulta*. Ταῦτα καθίστανται σπουδαιότατα διὰ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Σημαντικώτατα εἶνε τὸ *Sconsultum Macedonianum* καὶ *Vellejanum*.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3) *Edicta Magistatuum*. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους σπουδαία πηγὴ τοῦ δικαίου. Ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἀνέχεται τὴν ἀρχὴν ταύτην. Ἐπὶ Ἀδριανοῦ συγχωνεύεται ἡ ἀρχὴ τοῦ *Praetor peregrinus* καὶ *urbanus*· διαταγῇ δ' αὐτοῦ ὁ Σάλβιος Ἰουλιανὸς ἐδημοσίευσεν εἰς τεῦχος τὰ *edicta* τῶν πραιτόρων πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν Ρώμῃ καὶ ταῖς ἐπαρχίαις δικαστῶν. Εἶνε τὸ *Edictum perpetuum*, χρησιμεῦσαν ὡς βάσις τῶν μεταγενεστέρων ἐργασιῶν τοῦ Οὐλπιανοῦ, Παύλου καὶ Γαίου.

4) *Constitutiones Principum*. Νέα πηγὴ τοῦ δικαίου τῆς περιόδου ταύτης. *Contitutiones ad omnes*, *leges generales*· *rescripta* (ἀποκρίσεις), διδόμεναι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ ὡρισμένων ἀντικειμένων· *mandata*, ὁδηγίαι εἰς τοὺς ὑπαλλήλους· *decreta* (γνωμοδοτήσεις).

5) *Responsa Prudentium*. Αὗται ἐπέδρασαν τὰ μέγιστα ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἀναπτύσσεται. Αἱ ἀποκρίσεις τῶν νομομαθῶν, αἱ ἀποβλέπουσαι εἰς πρακτικὸν σκοπόν, ἐκτήσαντο μεγάλην σημασίαν, ἀφ' ὅτου ὁ Αὔγουστος διέταξεν, ἵνα ἀποκρίσεις διασήμων νομομαθῶν θεωρῶνται ὡς προερχόμεναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος. Οἱ νομομαθεῖς οὗτοι ἐκλήθησαν *juris auctores*, *sive conditores*, εἶτα *prudentes*. Ἐπὶ Ἀδριανοῦ διετάχθη, ἵνα ἐν περιπτώσει ὁμοφωνίας ὁ δικαστὴς θεωρῇ αὐτὰς ὡς νόμου κῦρος ἐχούσας· ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας, ὤφελεν αὐτὸς νὰ ἐκλέξῃ. Ἡ ἐπίδρασις δ' αὐτοῦ μείζων ἔτι κατέστη, ἀφ' ὅτου, ἐπὶ Αὐγούσου ἤδη, συμβούλιον ἐκ νομομαθῶν ἀπετέλεσε τὸ ἰδιαίτερον συμβούλιον τοῦ Καίσαρος: *Consilium*, *consistorium principis*.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ δίκαιον ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ καὶ ἡ *Στοὰ* καὶ ὁ *Χριστιανισμὸς* οὐ σμικρὸν συντελοῦσιν εἰς μεταρρύθμισιν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ὅ περ μᾶλλον μεταρρυθμίζεται κατὰ μορφὴν ἢ κατ' οὐσίαν. Κατισχύει τὸ *jus gentium*, τὸ ἐπὶ Καρακάλλα δίκαιον τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἰδιωτικὸν Δίκαιον.

Δίκαιον τῶν προσώπων. Ὁ Καισαρισμὸς ἐπιφέρει πλήρη ἰσότητα πλουσίων καὶ πτωχῶν, ἐλευθέρων καὶ δούλων. Πάντες εἶνε ἴσοι ἐν ἠθικῇ, κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ἐξουθενώσει. Τίς εἶνε ὁ μᾶλλον διεφθαρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μένος; λέγει ὁ Τάκιτος· ὁ μηδὲν ἱερὸν καὶ ὅσιον ἔχων αὐτοκράτωρ, ἡ διεφθαρμένη Σύγκλητος, ἢ ὁ ἐξηυτελισμένος ὄχλος; Ἐμπνέει μὲν ἡ Στοὰ ἄνδρας τινάς, ἀλλ' οὗτοι εἶνε διάττοντες.

Ἡ *δουλεία* μετριάζεται, τοῦ Καίσαρος μὴ ποιοῦντος διάκρισιν μεταξὺ ἐλευθέρου καὶ δούλου. Καὶ ἐρωτᾷ μὲν ὁ Ἰουβενάλης (1), ἂν ὁ *δοῦλος εἶνε ἄνθρωπος*, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος διατάσσει, ἵνα οἱ ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐκτεθειμένοι εἰς θάνατον ἀσθενεῖς δοῦλοι καθιστῶνται ἐλεύθεροι, ἐν περιπτώσει θεραπείας. Ἐπὶ Νέρωνος ἡ *lex Petronia* ἀπηγόρευσε τοῖς κυρίοις νὰ παραδίδωσι τοὺς δούλους εἰς τὰς θηριομαχίας. Ὁ Ἀδριανὸς ἀπηγόρευσε τὸν φόνον αὐτῶν καὶ τὸν εὐνουχισμόν· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τὴν σταύρωσιν. Μάταιαι διατάξεις· τὸ θηρίον κατίσχυε τοῦ ἀνθρώπου· οἱ δὲ νόμοι τάχιστα καθίσταντο ἄχρηστοι.

Ἰδιοκτησία. Ἐν τῷ δικαίῳ τῆς ἰδιοκτησίας τὸ αὐστηρὸν δίκαιον ὑπεχώρησε τέλεον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ *jus gentium*. Ἡ καθόλου πολιτικὴ ἀφομοίωσις τῶν ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν λαῶν ἐπήνεγκε κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἡ ἀρχαία κουιριτικὴ ἰδιοκτησία εἶχεν ἤδη ἐκλίπῃ. Ἐν δὲ ταῖς δουλείαις νέα εἴδη καθιερώθησαν.

Οἰκογένεια. Ἡ μονογαμία ὑφίσταται κατὰ τύπους· κατ' οὐσίαν ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις αὐτῆς. Ἀνεγνωρίσθη ὁ *ἐλεύθερος γάμος*.

Ὁ Αὔγουστος, οὗ ὁ οἰκογενειακὸς βίος δὲν ἦτο ἀνεπίληπτος, κατεδίωξε τὴν μοιχείαν διὰ τῆς *lex Julia de adulteriis coercendis*. Ἐπ' αὐτοῦ δ' ἐξεδόθησαν νόμοι διὰ τῶν ὑπάτων *Papius Mutilus* καὶ *Q. Poppaeus*, οἵτινες ἦσαν ἄγαμοι καὶ ἄπαιδες. Κατὰ τὴν *Lex Julia*, εἶνε ἀνίκανοι πρὸς κληρονομίαν ἄνδρες μὲν ἀπὸ 25 - 60, γυναῖκες δὲ ἀπὸ 20 - 50 ἐτῶν· κατὰ τὴν *lex Pappia Poppaea* οἱ ἔγγαμοι πλὴν ἄπαιδες ἔχουσιν ὀλιγώτερα προνόμια ἐν ταῖς διαθήκαις τῶν μὴ τοιούτων. Ἀλλὰ — *Nihil leges sine moribus*. Ἡ διαφθορὰ προβαίνει· σὺν τῷ γάμῳ ἀναγνωρίζεται ἡ παλλακεία, ἡ ἐλευθέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς μίξις, παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις τῶν νόμων.

Αἱ τῶν συζύγων σχέσεις διαμορφοῦνται ὀσημέραι ἐλευθεριώτερον.

(1) Sat. VI.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ γυναῖκες δὲν διατελοῦσι πλέον ὑπὸ ἐπιτροπίαν, ἐξασκοῦσι δὲ τοιαύτην ἐπὶ τῶν τέκνων καὶ τῶν ἐγγόνων αὐτῶν. Ἡ *patrikὴ* ἐξουσία περιωρίσθη. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ εἶχε χαρακτηρισθῇ ἡ πώλησις τῶν τέκνων ὡς *res illicita* καὶ *inhonesta*, ἐπιτρεπομένη μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἐνδείᾳ. Ὁ νομοδιδάσκαλος Παῦλος ἐξομοιοῖ πρὸς φονέα τὸν πατέρα, τὸν πωλοῦντα τὸ τέκνον αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς τῆς τέως ἀπολύτου καὶ ἀνεξελέγκτου πατρικῆς ἐξουσίας ὀφείλεται βεβαίως εἰς τὴν ὁσημέραι προβαίνουσαν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος, ἀνεπαισθήτως εἰσδύοντος εἰς τὴν συνείδησιν τῆς κοινωνίας ἐκείνης καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς κατωτέρας αὐτῆς τάξεις.

Ἐν τῷ *klhronomikῷ* δικαίῳ ἐπίσης ἐπῆλθον ἀνάλογοι μεταρρυθμίσεις· ἐθεσπίσθη δὲ ἡ *quarta falcidia*, καθ' ἣν χορηγεῖται τῷ κληρονόμῳ τὸ δικαίωμα τοῦ ζητῆσαι τὴν ἀφαίρεσιν ἑνὸς τετάρτου τῆς κληρονομίας, ἂν αὕτη ἦτο βεβαρημένη ἐκ κληροδοτημάτων.

Δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν. Ἀξία πολλοῦ λόγου ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου τῶν ἐνοχῶν. Καθ' ὅσον αἱ κοινωνικαὶ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις ἐπολλαπλασιάζοντο, ἐρρυθμίζετο καὶ τὸ δίκαιον αὐτῶν πληρέστερον ὑπὸ τῶν νομομαθῶν.

Ἄξιαι μνείας τυγχάνουσιν αἱ ἀκόλουθοι μεταρρυθμίσεις ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

St. consultum macedonianum, δι' οὗ περιωρίσθησαν τὰ εἰς ἀνηλίκους δάνεια καὶ *St. consultum vellejanun*, δι' οὗ ἐτέθησαν ὅρια εἰς τὰς ἐγγυοδοσίας τῶν γυναικῶν.

Δημόσιον δίκαιον. Τοιοῦτο δὲν ὑφίσταται. Ὁ Καῖσαρ συγκεντροῖ πᾶσαν ἐξουσίαν, *nomoqetikὴn*, *ἐκτελεστικὴν*, *δικαστικὴν*. Ἐκ φόβου, ἐκ κολακείας πᾶσα ἀρχὴ ἀνατίθεται εἰς αὐτόν. Εἶνε *pontifex maximus*, *praefectus morum*, *tribunus populi*, ὃ περ καθίστησιν αὐτὸν ἀπαραβίαστον. Εἶνε οὗτοι δημοκρατικοὶ πολιτειακοὶ τύποι, βαθμηδὸν ὑποχωροῦντες εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. ἥτις ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ὠργανώθη κατὰ τὰ ἀνατολικὰ πρότυπα. Ὁ Καῖσαρ κηρύσσεται ὑπέρτερος τῶν νόμων, *legibus solutus*. Κατὰ τὴν νέαν νομικὴν θεωρίαν, ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἀνέθηκεν αὐτῷ πᾶσαν ἐξουσίαν. Βαθεῖα κόπωσις κατέλαβε τὸ ρωμαϊκὸν πνεῦμα· ἀπεξενώθη πάσης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δυνάμεως, ἀναθέμενον αὐτὴν εἰς τὴν ἀπόλυτον βούλησιν ἑνὸς δεσπότου (1).

Ἡ διοίκησις καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διεξάγονται διὰ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Κρατεῖ τις φαινομενικὴ τάξις ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ· ἀλλ' εἶνε ἡ γαλήνη τῶν νεκροταφείων, τῆς κοινωνικῆς ἐρημώσεως καὶ ἐξωλείας. Φοβερὰ εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ Τακίτου : *Solitudinem faciunt, pacem appellant!*

Ποινικὸν δίκαιον. Τοῦτο ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς κρατούσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀγριότητος. Παρὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν νομομαθῶν, ἡ αὐστηρότης δὲν μετριάζεται, ἡ θανατικὴ ποινὴ εἶνε συχνοτάτη, παρέπεται δ' αὐτῇ ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας. Ἐπίσης καὶ ἡ *ποινικὴ δικονομία* ἀναπτύσσεται κατ' ἀναλογίαν.

Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολλαπλασιασθέντα ἐγκλήματα δῆθεν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀπεδίδοντο ταῦτα εἰς πάντα, ἐλεύθερον ἔχοντα τὸ φρόνημα, πάντα ὕποπτον ἄρα κατὰ τῆς κρατούσης τάξεως (Crimen læsæ majestatis).

Ἡ *πολιτικὴ δικονομία* δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τῆς καισαρικῆς ταύτης παντοδυναμίας. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν διετέλει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Πραιτόρων, ὑφίστατό τις ἐγγύησις. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Καίσαρος, δικαιουμένου νὰ μεταρρυθμίζῃ τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις. Καὶ ὑπάρχει μὲν παρ' αὐτῷ τὸ νομικὸν συμβούλιον, ἀλλ' ὁποία ἐγγύησις ; Σὺν τῷ χρόνῳ τὸ δικαίωμα τοῦτο παρέχεται καὶ εἰς ἄλλους ἀνωτάτους ὑπαλλήλους, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν Νομάρχην.

Ὁ Καῖσαρ ἀνεμίγνυτο κατὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ ἐν τῇ προδικασίᾳ καὶ ἐν τῇ κυρίως δίκῃ· ἡ δὲ δικονομία ἥκιστα συνετέλει πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαίων τοῦ προσώπου. Ἀλλ' ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἐκανονίσθησαν τὰ κατ' αὐτὴν σκοπιμώτερον.

Νομικὴ Ἐπιστήμη.

Εἰ καὶ τὸ δημόσιον φρόνημα, πᾶν κοινωνικὸν ἰδεῶδες καὶ προσωπικὴ τιμὴ ἐκλείπουσιν ὁσημέραι ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ, ἐλαχίστους δὲ κέκτηνται ἀντιπροσώπους, ἀναπτύσσεται οὐχ ἧττον ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ἰδίᾳ ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Αἱ ποικίλαι σχέσεις τῶν λαῶν

(1) Quod principi placuit, legis habet vigorem, ut pote quum lege regia, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. (L. I, D, 1, 4).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς αὐτοκρατορίας ἀναπτύσσουσι ζητήματα, ὧν ἡ λύσις ἀνατίθεται εἰς τὴν κρίσιν τῶν νομομαθῶν. Ἂν τὸ δίκαιον τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἀνεξαρτήτου ἐρεύνης δὲν ἀναγνωρίζηται εἰς πνεύματα ῥέποντα πρὸς τὸ εἰδέναι, ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ ταξινομία τῶν ἰδιωτικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων. Ὑπὸ καθεστὼς ἀπολύτου παμβασιλείας ἡ φιλοσοφία διατελεῖ πτήσσουσα, ἡ δὲ κοινωνικὴ μέριμνα εἶνε ἔγκλημα. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ὁ ἐρευνητὴς ἀφίσταται πάσης γενναίας ἀναλύσεως τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, καθίσταται δ' ἁπλοῦς σύμβουλος, ἐνίοτε ἀνεξάρτητος καὶ αὐτόνομος, συνήθως ταπεινὸς κόλαξ καὶ δικαιολογητὴς ἀνοσίου καθεστῶτος.

Βεβαίως ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ τῶν νομομαθῶν τῆς αὐτοκρατορίας ἐκδηλοῦται ἐνίοτε ἐλεύθερον πνεῦμα. Εἶνε αἱ τελευταῖαι ἀπηχήσεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἰδίᾳ τῆς *Στοᾶς*, ἄτολμος, σιωπηλὴ ἴσως διαμαρτύρησις κατὰ τῶν τελουμένων. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Ἐπικτήτου· σὺν αὐτῷ καὶ τὸ *δίκαιον τῶν ἐθνῶν* (1)· εἰς δὲ τὸ πάλαι *αὐστηρὸν* δίκαιον ὑπεισέρχεται ἡ *ἐπιείκεια*. Οἱ μεγάλοι νομοδιδάσκαλοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὁ *Γάϊος*, ὁ *Οὐλπιανός*, ὁ *Παῦλος* εἶνε ὑποφῆται καὶ κήρυκες εὐρυτέρας καὶ ἀνθρωπινωτέρας ἰδέας τοῦ δικαίου. Ἡ *δουλεία* κηρύσσεται θεσμὸς παρὰ φύσιν, ἡ ἀρχὴ δὲ τῆς ἰσότητος κρατεῖ ὅπως δήποτε ἐν τῷ διακανονισμῷ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Ἡ πραγμάτωσις τῶν ἀρχῶν τούτων ὀφείλεται ἰδίᾳ τῇ ἐργασίᾳ τῶν νομομαθῶν τῆς περιόδου ταύτης. Δικαίως παρεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Λεϊβνιτίου τὰ ἔργα αὐτῶν πρὸς γεωμετρικὰ πορίσματα· τοσαύτη ἡ ἐν αὐτοῖς ἀκρίβεια καὶ λογική.

Ἡ νομικὴ ἐπιστήμη εἶχεν ἤδη ἀναπτυχθῇ καὶ θεραπευθῇ καὶ κατὰ τὰ τέλη τῆς τρίτης περιόδου. Ἐπισημότατοι τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι :

Mucius Scaevola, ὃς κατὰ Πομπώνιον *jus civile primus*

(1) Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur ; nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium est vocaturque jus *civile*, quasi jus proprium civitatis ; quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos perae que custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur. Populus itaque romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur (Gai. Inst. § 1).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

constituit, Aquilius Gallus, M. Tullius Cicero, Sextus Papirius, Gajus Juventius, Servius Sulpicius Rufus, Alfanus Varus, Ofilius, Trebatius Testa, Cascellius, Tubero, Aelius Gallus, Granius Flaccus.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἔτι μᾶλλον ἀναπτύσσεται ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τῶν νομομαθῶν. Τὸ ἀπ' αἰώνων ὑφιστάμενον ὑλικὸν προὐκάλει τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἁρμοδίων, τοῦτο δ' ἤρξατο ἤδη ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου.

Δύο διακεκριμένοι νομομαθεῖς, ὁ *Antistius Labeo* καὶ ὁ *Atejus Capito* ἐγένοντο ἱδρυταὶ νομικῶν σχολῶν, ἀντιθέτων ὑπό τινας ἐπόψεις. Ὁ μὲν πρῶτος ἦτο υἱὸς ἀνδρός, συνεταίρου τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, τηρῶν τὰς παλαιὰς τῆς δημοκρατίας παραδόσεις, φιλελεύθερον δὲ φιλοσοφικὸν πνεῦμα ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ δικαίου, ἦτο ἄρα μεμακρυσμένος ἀντιπρόσωπος τῆς σημερινῆς *φιλοσοφικῆς* σχολῆς τοῦ δικαίου. Τοὐναντίον ὁ δεύτερος ἀνεγνώρισε τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τάξιν, ὑπεστήριξε δὲ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς καὶ τὰς ροπάς. Παρ' αὐτῷ ἐκπροσωπεῖται τὸ πρῶτον ἡ ἰδέα τῆς *ἱστορικῆς* σχολῆς τοῦ δικαίου.

Μαθηταὶ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν φέρονται οἱ ἑπόμενοι:

Τοῦ *Antistius Labeo.*

Nerva, Proculus (ἐξ οὗ καὶ Προκουλιανοὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης), *Pegasus, Juventius Celsus, Neratius Priscus.*

Τοῦ *Atejus Capito.*

Massurius Savinus (ὅθεν καὶ Σαβινιανοὶ οἱ τῆς Σχολῆς ὀπαδοί), *Cajus Cassius Longinus* (Κασσιανοὶ ἐπίσης), *Coelius Sabinus, Javolenus Priscus, Aburnus Valens, Salvius Julianus*, ὁ ἐπὶ Ἀδριανοῦ διαρρυθμίσας ἐπιστημονικώτερον τὸ διάταγμα τοῦ Πραίτορος.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἀναπτύσσεται νέα σχολή, περιλαμβάνουσα τὰς ἄρτι προειρημένας, εἰ καὶ αἱ ροπαὶ ἑκατέρας αὐτῶν δὲν ἐξέλιπον ἐξ ὁλοκλήρου.

Διασημότατοι τῶν νομομαθῶν τῆς περιόδου ταύτης εἶνε οἱ ἑπόμενοι:

Taruntenus Paternus, Mauricianus, Papirius Justus, Terentius Clemens, Volusius Maecianus, Aemilius Macer, Callistratus, Tryphonius, Ulpius Marcellus, Sextus Cae-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

cilius Africanus, *Aelius Marcianus*, *Pomponius*, ἀνώτεροι δὲ τούτων *Gajus*, ὁ συγγραφεὺς τῶν ἀνευρεθεισῶν *Institutiones*, *Aemilius Papinianus*, ὁ πάντων ἐπιφανέστατος, ἔξοχος ἐπὶ ἠθικῷ χαρακτῆρι, ἀρνηθεὶς νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ὑπὸ Καρακάλλα φόνον Γέτα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὁπότε καὶ ἐφονεύθη διαταγῇ τοῦ Καίσαρος, *Julius Paulus*, ὁ πολυγραφώτατος τῶν νομομαθῶν, *Domitius Ulpianus*, Φοῖνιξ τὴν καταγωγήν, δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν Πραιτωριανῶν, ὁ ἐπισημότατος μετὰ τὸν Παπινιανόν, *Modestinus*, μαθητὴς τοῦ Οὐλπιανοῦ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν κλασικῶν νομοδιδασκάλων.

Ἧττον ἔνδοξοι, ἀλλ' ἄξιοι μνείας ὡς περιληφθέντες εἰς τὴν συλλογὴν τῶν Πανδεκτῶν, εἶνε ὁ *Tertullianus*, *Rutilius Maximus*, *Licinius Rufinus*, *Arrius Menander*, *Furius Anthianus*, *Florentinus*.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ἐδιδάσκετο πολλαχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας. ἀλλ' ἐλάχιστον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Πράγματι τὸ δίκαιον εἶχεν ὑποστῇ κοινωνικὴν ἔκλειψιν. Ἀνελύετο μόνον καὶ ἡρμηνεύετο τυπικῶς, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

Αἱ νομικαὶ συγγραφαὶ ἀφθονοῦσιν ὑπὲρ πᾶσαν πνευματικὴν συγκομιδὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διαιροῦνται δὲ καθ' ὕλην ὡς ἑξῆς:

1) *Ὑπομνήματα* περὶ πηγῶν τοῦ δικαίου, ἰδίᾳ περὶ τῆς *Δωδεκαδέλτου*, τοῦ *Διατάγματος* τοῦ Πραίτορος, τῶν *Δημοψηφισμάτων* καὶ τῶν *βουλευμάτων* τῆς Συγκλήτου.

2) *Συστήματα*. *Institutiones*, *Regulae*, *Definitiones* (Εἰσηγήσεις, Κανόνες, Ὁρισμοί) *Digesta* (Πανδέκται).

3) *Ὑπομνήματα* εἰς συγγράμματα νομομαθῶν.

4) *Περιλήψεις* καὶ *Σημειώσεις* εἰς συγγράμματα.

5) *Μονογραφίαι* περὶ εἰδικῶν ἀντικειμένων (libri singulares).

6) *Γνωμοδοτήσεις*, *Ἐπιστολαί*, *Ζητήματα* (Responsa, Epistolae, Quaestiones).

7) *Συζητήσεις* (Disputationes).

8) *Ἀνάλεκτα* (Libri variarum lectionum, membranarum, differentiarum).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 81. Περίοδος τετάρτη.
Ἀπὸ Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστινιανοῦ.
(323-565).

Ἡ Ρώμη ἀπόλλυσι σὺν τῷ χρόνῳ τὸ παλαιὸν ἦθος, τὴν πολιτικὴν σημασίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀνατολῆς, ἧς ὁ πολιτισμὸς ἦτο ὑπέρτερος τοῦ τῆς Δύσεως. Οὕτω καθίσταται ἀνάγκη μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης εἰς προσφορώτερον σημεῖον. Τοιοῦτο δ' ἐθεωρήθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τὸ Βυζάντιον, ἀνακτισθὲν κατὰ τὰς νέας τοῦ βίου συνθήκας καὶ ὀνομασθὲν *Κωνσταντινούπολις* (Νέα Ρώμη).

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Χριστιανισμὸς καθίσταται ἡ πολιτικὴ θρησκεία τῆς νέας τάξεως, ἥτις ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἤδη ἤρξατο μορφουμένη κατ' ἀνατολικὸν ρυθμόν· ἡ νέα πρωτεύουσα κατακτᾷ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια τῆς παλαιᾶς. Ὃ περ δὲ σημαντικώτατον, ἡ αὐτοκρατορία καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτῆς ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὅστις παρὰ τὴν ἐξάντλησιν αὐτοῦ κέκτηται ἱκανὰ ζώπυρα ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰσχύος.

Ἐν τούτοις ἡ αὐτοκρατορία ἀπὸ καιροῦ ἔβαινε πρὸς παρακμήν· ὁ ἰὸς τῆς διαφθορᾶς εἶχε δηλητηριάσῃ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἡ πολιτικὴ τάξις κατέστη ἕρμαιον τῶν Πραιτωριανῶν, ἀναβιβαζόντων καὶ καταβιβαζόντων τοὺς αὐτοκράτορας. Ἀνατολὴ καὶ Δύσις ἦσαν λεία τῶν ἀγρίων τούτων ὀρδῶν, ἃς ἐνεψύχου μόνον τὸ συμφέρον. Ἡ εἰς Βυζάντιον μετάθεσις τῆς πρωτευούσης κατ' οὐδὲν συνετέλεσε ν' ἀνακόψῃ τὴν προϊοῦσαν πτῶσιν. Οἱ βάρβαροι λαοὶ ἐξῆλθον ἀπὸ τῶν δασῶν αὐτῶν καὶ κατέλαβον τὰς καλλιτέρας χώρας τῆς αὐτοκρατορίας. *Γερμανοί*, *Φράγκοι*, *Γότθοι* καὶ πολυάριθμα ἄλλα φῦλα, ἐστερημένα πολιτισμοῦ καὶ κοινωνικῆς τάξεως, ὁσημέραι καθίσταντο ἀπαιτητικώτερα, ἡ δὲ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας παρίστατο ζήτημα χρόνου.

Ἄξιον παρατηρήσεως τυγχάνει, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα σὺν τῷ χρόνῳ ἀντικαθίστησι τὴν λατινικήν.

Ἀρχομένης τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ βασιλεὺς τῶν Βισιγότθων Ἀλάριχος ἐσύλησε τὴν Ρώμην, ἕτεροι δὲ γερμανικοὶ λαοί, οἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλάνοι, οἱ *Βάνδαλοι*, οἱ *Σουηβοί*, εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἰβηρικὴν χερσόνησον, προβάντες μέχρι τῆς Ἀφρικῆς, ἐν ᾗ ἵδρυσαν πολιτείαν. Ἄλλοι βάρβαροι, οἱ *Φράγκοι*, οἱ *Βουργούνδιοι*, οἱ *Ὀστρογόθθοι* κατέλαβον τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὰς παραρρηνίους χώρας, οἱ *Σάξωνες* ἐπέδραμον ἐπὶ τὴν Βρεταννίαν, Ἀττίλας, ὁ ἀρχηγὸς τῶν *Οὔννων*, εἰσέβαλεν εἰς Γαλλίαν καὶ ἀλλαχοῦ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν. Νέα ἱστορικὴ περίοδος ἄρχεται ἤδη· νέα φυλετικὰ στοιχεῖα ἐγχέουσι τὰ ζώπυρα τῆς δράσεως αὐτῶν εἰς τὸν γεγηρακότα ὀργανισμὸν τοῦ κόσμου ἐκείνου. Δι' αἵματος καὶ καταστροφῶν ἐγκαινίζει τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κράτος ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ φραγκικὸς κόσμος. Ἦλθεν ἡ συντέλεια τοῦ ρωμαϊκοῦ· καὶ μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων Ὀδόακρος καθαιρεῖ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης καὶ ἱδρύει ἐν Ἰταλίᾳ νέον βασίλειον.

Οὕτως ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἀπομένει ἡ παρακαταθήκη τῶν παραδόσεων τῆς Ρώμης.

Πᾶσα ἐν τῷ δικαίῳ ἐξέλιξις ἐκλείπει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην· ἐλάχισται δὲ μεταρρυθμίσεις τελοῦνται. Τὸν πνευματικὸν βίον τῆς κοινωνίας πληροῦσι μόνον θεολογικαὶ συζητήσεις. Ὁ κοινωνικὸς βίος μονονουχὶ καταδικάζεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μοναχικοῦ πνεύματος. Ἡ ἰδιοκτησία, ἡ οἰκογένεια ἐλαχίστης τυγχάνουσι προσοχῆς· οὐχ ἧττον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὰ κατ' αὐτὰς ἐκδηλοῦνται ἀνθρωπινώτερον ἢ κατὰ τὰς προτέρας περιόδους.

Πηγαὶ τοῦ δικαίου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶνε αἱ *Συλλογαὶ τῶν Νόμων* καὶ αἱ *Διατάξεις* τῶν Αὐτοκρατόρων. Ἡ ἐλευθέρα ἐνέργεια τῶν Πραιτόρων καὶ τῶν Νομομαθῶν εἶχεν ἤδη ἐκλίπῃ.

Ἰδίᾳ ἐκδηλοῦται ἡ ἀνάγκη τῆς *Κωδικοποιήσεως* τῶν νόμων.

Ἡ ἀνάγκη αὕτη κατενοήθη ἐπὶ παλαιοτέρων αὐτοκρατόρων, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἤδη εἶχεν ἀποφασίσῃ τοῦτο. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Βου καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γου διετάχθη ἡ συλλογὴ τῶν ἔργων τῶν πέντε μεγάλων νομοδιδασκάλων τῆς προτέρας περιόδου, *Παπινιανοῦ*, *Παύλου*, *Γαΐου*, *Οὐλπιανοῦ* καὶ *Μοδεστίνου*. Διετάχθη ἐπίσης, ἵνα ἐν διχογνωμίᾳ αὐτῶν λαμβάνηται ὑπ' ὄψει ἡ γνώμη τῆς πλειονοψηφίας, ἐν ἰσοψηφίᾳ δὲ ἡ τοῦ Παπινιανοῦ.

Αἱ διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων συνελέγησαν διὰ τοῦ *Γρηγοριανείου*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κώδικος καὶ τοῦ Ἑρμογενιανείου. Ἐν ἔτει δὲ 438 ἐδημοσιεύθη ὁ *Θεοδοσιανὸς* Κῶδιξ.

Νομομαθεῖς ἄξιοι λόγου δὲν διεκρίθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα νομικὰ ἔργα καθίσταντο ἀκατάληπτα σὺν τῷ χρόνῳ, ἡ δ' ἑρμηνεία αὐτῶν δυσχερεστάτη. Τούτου ἕνεκα ἐν ἔτει 527 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς διέταξε τὴν κωδικοποίησιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ νομοδιδασκάλου Τριβωνιανοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξε τὴν εἰς ἕνα κώδικα ἔκδοσιν τῶν τριῶν προηγηθέντων αὐτοκρατορικῶν κωδίκων ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἰουστινιάνειος Κῶδιξ* ἐν ἔτει 527 (Codex vetus).

Περατωθέντος τοῦ Κώδικος ἐν ἔτει 570, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος νέα ἐπιτροπεία ἐκ δέκα ἑπτὰ νομομαθῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ πρὸς συστηματοποίησιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὰ ἔργα τριάκοντα ἐννέα νομοδιδασκάλων, ἡ δὲ συλλογή, ἣν κατήρτισεν, ἀπετελέσθη ἐκ πεντήκοντα βιβλίων, ὧν ἕκαστον ὑποδιηρέθη εἰς τίτλους. Ὠνομάσθη δὲ *Digesta* (1) *sive Pandectae* (2) *juris enucleati ex omni vetere jure collecti*. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὴν 16 Δεκεμβρίου 533 καὶ εἰσήχθη εἰς ἐνέργειαν τὴν 30 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ὁ Ἰουστινιανός, κυρῶν τὸν κώδικα τοῦτον, ἀπηγόρευσε τὴν εἰς τὸ μέλλον χρῆσιν τῶν συγγραμμάτων τῶν νομοδιδασκάλων, ἐπίσης δὲ καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν τῆς συλλογῆς, ἣς μόνον ἠδύναντο νὰ δημοσιευθῶσιν ἑλληνικαὶ μεταφράσεις.

Συγχρόνως τρεῖς νομομαθεῖς, ὁ *Τριβωνιανός*, ὁ *Θεόφιλος* καὶ ὁ *Δωρόθεος*, ἔλαβον ἐντολὴν νὰ συντάξωσι νέον Ἐγχειρίδιον Εἰσηγήσεων ἀντὶ τῶν τοῦ Γαΐου, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Αἱ νέαι αὗται *Institutiones* διηρέθησαν εἰς *τέσσαρα* βιβλία καὶ 98 τίτλους, ἔσχον δὲ κῦρος νόμου τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετὰ τῶν Πανδεκτῶν.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 535 μέχρι τοῦ 565, ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Ἰου-

(1) *Digerere in partes*, ἅτε τῆς συλλογῆς διαιρεθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς ἑπτὰ μέρη.

(2) Ἀπὸ τοῦ *πᾶν δέχομαι*, ἅτε πασῶν τῶν νόμιμον ἐχουσῶν κῦρος διατάξεων μελλουσῶν νὰ συμπεριληφθῶσιν ἐν τῷ καθολικῷ τούτῳ τεύχει, ὅ περ θὰ ἦτο εἶδος εὑρετηρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στινιανοῦ, ἐξεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ πολλαὶ διατάξεις, αἱ μὲν ἐν ἑλληνικῇ, αἱ δὲ ἐν λατινικῇ γλώσσῃ· ὠνομάσθησαν *Νεαραὶ Διατάξεις*.

Ἰδιωτικὸν δίκαιον.

Δίκαιον προσώπων. Ἐν τῷ δικαίῳ τούτῳ οὐκ ὀλίγαι ἐπῆλθον μεταβολαὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ἡ *δουλεία* ἐμετριάσθη, ἐξέλιπε δὲ ἡ διάκρισις τῶν *ἀπελευθέρων*.

Οἰκογένεια. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐκανονίσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Ἄξιος ἰδιαιτέρας μνείας ὑπάρχει ὁ ὁρισμὸς τοῦ γάμου, οἷος διετυπώθη ὑπὸ τοῦ νομοδιδασκάλου Μοδεστίνου (1) Ἡ συζυγικὴ καὶ πατρικὴ ἐξουσία περιωρίσθη, ἡ δὲ ἐπὶ τῶν τέκνων ἐπιτροπία ἐπετράπη ἔν τισι περιστάσεσι καὶ ταῖς γυναιξί.

Κληρονομία. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐκανονίσθησαν ὑπὸ εὐρύτερον καὶ ἠθικώτερον πνεῦμα. Ἀξία λόγου εἶνε ἡ *118* Νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' ἣν τὸ δικαίωμα τῆς κληρονομίας ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν μεμακρυσμένων συγγενῶν.

Δίκαιον τῶν Πραγμάτων. Πᾶσα κτῆσις κατέστη ἤδη ρωμαϊκή.

Δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν. Καὶ ἐν τούτῳ ἐπίσης ἐπῆλθον πολλαὶ μεταρρυθμίσεις. Αἱ ἀρχαῖαι αὐστηραὶ διατάξεις καὶ δυσχέρειαι ἐξέλιπον· μείζων δ' ἐχορηγήθη ἐλευθερία ἐν τῇ *συνάψει τῶν συμβολαίων*.

Δημόσιον Δίκαιον. Τοῦτο οὐδαμῶς ἀνεπτύχθη καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ὁ αὐτοκράτωρ συγκεντροῖ πᾶσαν ἐξουσίαν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικήν. Αἱ θεολογικαὶ συζητήσεις ἀπορροφῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ δημοσίου φρονήματος ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἐν γένει δὲ ἡ πολιτεία λαμβάνει ὅλως ἀνατολικὸν χαρακτῆρα.

Τὸ *ποινικὸν* δίκαιον διατελεῖ στάσιμον· αὐστηραὶ δὲ ποιναὶ ἐνομοθετήθησαν κατὰ πάσης ἐλευθεριαζούσης θρησκευτικῆς ροπῆς· ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος κατεδιώχθη. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ δ' ἐκλείσθη ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐν τῇ *πολιτικῇ Δικονομίᾳ* ἀνεπτύχθη νέα δικαιοδοσία, ἡ *ἐκκλησιαστική*, ἣν ἐξήσκουν οἱ ἐπίσκοποι ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων.

(1) Nuptiæ sunt conjunctio maris et feminæ, consortium omnis vitæ, divini et humani juris communicatio.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 82. Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Αἱ Συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετερράσθησαν ἑλληνιστί, ἅμα τῇ ἐκπονήσει αὐτῶν, ἑρμηνεῖαι δ' ἐγένοντο αὐτῶν.

Πρώτη εἶνε ἡ τοῦ Θεοφίλου (Theophili antecessoris paraphrasis Greca).

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐδημοσίευσε λατινιστὶ *Epitome novellarum*.

Βασίλειος ὁ *Μακεδὼν* ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 876 εἶδός τι Εἰσηγήσεων (Πρόχειρος Νόμος), διέταξε δὲ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ *Corpus juris* ἐν ἑλληνικῇ γλώσῃ, ἥτις καὶ ἐδημοσιεύθη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Λέοντος* τοῦ *Σοφοῦ* (*Βασιλικαὶ Διατάξεις*).

Κωνσταντῖνος ὁ *Πορφυρογέννητος* διέταξε νέαν ἐπιθεώρησιν.

Λέοντος τοῦ Φιλοσόφου σώζονται μέχρι τῆς σήμερον 113 ἑλληνικαὶ Νεαραί, δι' ὧν μεταρρυθμίζονται πολλαὶ διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἡ νομοθετικὴ ἐνέργεια βεβαίως δὲν ἐξέλιπε κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας· ἀλλ' αὕτη δὲν ἀφορᾷ εἰς οὐσιώδη. Τὰ κατ' αὐτὴν περιλαμβάνονται εἰς συλλογάς, ἑρμηνείας, παραφράσεις, ὑπομνηματισμοὺς τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας. Ἡ κρατοῦσα κοινωνικὴ στασιμότης εἶχε προκαλέσῃ νομοθετικὴν ἀπραξίαν.

Μεταξὺ τῶν συλλογῶν καὶ τῶν περιλήψεων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀξία μνείας εἶνε ἡ *Ἐξάβιβλος* τοῦ Ἁρμενοπούλου, *Κριτοῦ* Θεσσαλονίκης, περίληψις ἐκ τῶν *βασιλικῶν* διατάξεων, μέχρι δὲ τῆς σήμερον ἔχουσα παρ' ἡμῖν κῦρος. Πρὸς συρραφὴν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, λέγει ὁ Συγγραφεύς, ἔλαβεν ὑπ' ὄψει, πλὴν τῶν Βασιλικῶν, τὰς μεταγενεστέρας *Νεαράς*, ἰδίᾳ τὰς τοῦ Λέοντος τοῦ *Σοφοῦ*, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ κτλ.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), τὸ δίκαιον τοῦτο ἐξηκολούθει διέπον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τοῦ δουλωθέντος ἑλληνικοῦ γένους. Ὁ κατακτητὴς δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξοντώσῃ αὐτό. Γεώργιον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον ἐκάλεσε πατριάρχην καὶ *ἐθνάρχην*, παραχωρήσας εἰς αὐτὸν οὐκ ὀλίγα προνόμια, ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς *πολιτικῆς* τῆς νέας τάξεως.

Μωάμεθ ὁ *πορθητὴς* ἐξέδωκε κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιλείας *Βεράτιον*, κανονίζον τὰς σχέσεις τοῦ πατριαρχείου πρὸς τὴν νέαν ἀρχήν. Κατ' αὐτὸ ὁ πατριάρχης ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, κατέστη δὲ ὁ ἀνώτατος δικαστὴς τῶν πραγμάτων τοῦ κλήρου. Ἐξουσία ἀνεγνωρίσθη ἐπίσης τῷ πατριάρχῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν γάμον, ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν ζητημάτων, καὶ ἐν γένει ἐπὶ πάσης ὑποθέσεως, δι' ἣν ἤθελον καταφύγῃ πρὸς αὐτὸν οἱ Χριστιανοί. Ἀνάλογον δ' ἐξήσκουν δικαιοδοσίαν καὶ οἱ κατ' ἐπαρχίας ἐπίσκοποι. Βεβαίως τὰ προνόμια ταῦτα πλέον ἢ ἅπαξ περιωρίσθησαν ἢ παρεβιάσθησαν ἐπὶ αὐθαιρέτων Σουλτάνων, οὐχ ἧττον τὸ κῦρος αὐτῶν δὲν ἐξέλιπε τέλεον.

Ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν διετήρησεν ἐπίσης τὸ ἑλληνικὸν γένος τοπικήν τινα αὐτονομίαν καὶ αὐτοδιοίκησιν· πρὸς ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀρχαῖς διηύθυνον ἔν τισιν ἐπαρχίαις τὰ πράγματα αὐτοῦ οἱ *προὔχοντες*, οἱ *δημογέροντες*, κατ' ἐκλογικὸν σύστημα ὁριζόμενοι, ἀναγνωριζόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν κρατούντων. Τὰ τοιαῦτα ἐπαρχιακὰ προνόμια τῶν Ἑλλήνων παρήλλασσον κατὰ χρόνον καὶ τόπον. Ἀλλ' ὁμολογουμένως, παρὰ τὴν τυραννικὴν κατάστασιν, ὑφ' ἣν διετέλει τὸ ἑλληνικὸν γένος, τὰ προνόμια ταῦτα οὐ σμικρὸν περιέσωσαν αὐτὸ ἀπὸ τῆς παντελοῦς ἐξοντώσεως, συνετέλεσαν δέ, τοῦ καιροῦ ἐπιστάντος, εἰς τὴν εὐχερεστέραν ἐξέγερσιν τῆς φυλῆς κατὰ τῆς κρατούσης δυναστείας.

Ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Μετὰ πολλὰς ματαίας ἐξεγέρσεις καὶ ἀποπείρας, ἐν ἔτει 1821 ἡ Ἑλλὰς ἐκήρυττε τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς παλιγγενεσίαν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελθοῦσα πρώτη ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων *Συνέλευσις*, κηρύττουσα τὰ δίκαια τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐψήφιζεν ἅμα ἐν ἑνὶ τῶν πρώτων ἄρθρων τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος τὰ ἑπόμενα: « Ἄχρι τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἀστικοῦ νόμου, αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων ἡμῶν Χριστιανῶν αὐτοκρατόρων » (1 Ἰαν. 1822). Ἐνόει ἡ Συνέλευσις τὰ *Βασιλικά*. Τὰ αὐτὰ ἐπανέλαβε καὶ ἡ ἐν Ἄστρει Συνέλευσις τοῦ 1823, ἐπίσης καὶ ἡ ἐν Τροιζῆνι τοῦ 1827.

Ἀλλὰ τὰ Βασιλικὰ ἐν Ἑλλάδι ἦσαν δυσαπόκτητα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τούτου δ' ἕνεκα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ πρῶτος *Κυβερνήτης* τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἀπὸ 15 Δεκεμβρίου 1828 ψηφίσματος αὐτοῦ διέταξε νὰ εἰσαχθῇ ἡ Ἐξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου ὡς *ἀστικὸς*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῶδιξ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. «Τὰ δικαστήρια ἔγραφεν, ἀκολουθοῦν εἰς μὲν τὰ πολιτικὰ (τὰς ἰδιωτικὰς τῶν πολιτῶν σχέσεις), τοὺς νόμους τῶν αὐτοκρατόρων, περιεχομένους εἰς τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἁρμενοπούλου». Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ψήφισμα περὶ Διαθηκῶν, εἰλημμένον ἐκ ξένων νομοθεσιῶν. Ἐλαχίστη δ' ἐγένετο νομοθετικὴ ἐργασία, μὴ ἐπιτρεψασῶν τοῦτο βεβαίως τῶν πολιτικῶν δυσχερειῶν, εἰς ἃς εὑρέθη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ὁ ἀείμνηστος ἀνήρ.

Ἐπὶ τῆς *Ἀντιβασιλείας* τοῦ βασιλέως Ὄθωνος σπουδαιοτάτη ἐγένετο νομοθετικὴ ἐργασία ὑπὸ Γερμανῶν νομοδιδασκάλων, πρωτίστως δὲ τοῦ Μάουρερ. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίᾳ τῶν συγχρόνων νομοθεσιῶν συνετάχθη ὁ *Ποινικὸς* κῶδιξ, ὁ *Ἐμπορικός*, ὁ *Ὀργανισμὸς* τῶν *Δικαστηρίων*, ἡ *Πολιτικὴ* καὶ *Ποινικὴ* δικονομία· ἐπίσης δὲ καὶ τινες ἀστικοὶ νόμοι, ὁ περὶ *Ἐπιτροπείας*, περὶ *Ληξιαρχικῶν πράξεων*, περὶ *Ὑποθηκῶν* καὶ *Μεταγραφῆς* κ.τ.λ. Ἀλλ' ὁ *ἀστικὸς* Κῶδιξ προσδοκᾶται μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, εἰ καὶ τὸ ἐπεῖγον αὐτοῦ ὁσημέραι καθίσταται καταφανέστατον.

Τὰ τοῦ δημοσίου δικαίου ἐπίσης ἐν τῷ νέῳ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος ἐκανονίσθησαν δι' ἀλλεπαλλήλων πολιτικῶν συνταγμάτων, ὧν τελευταῖον κατὰ χρονολογίαν τυγχάνει τὸ ἐν ἔτει 1864 ψηφισθὲν *Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*.

§ 83. Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν τῇ Δύσει.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν Ἰταλίᾳ.

Καθ' ὃν χρόνον ἐδημοσιεύετο ἐν Κωνσταντινοπόλει ἡ νομικὴ Συλλογὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐφαίνετο, ὅτι ἦτο προωρισμένη μόνον διὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Δύσις ἦτο λεία τῶν βαρβάρων, ἡ δὲ Ἰταλία ἐδεσπόζετο ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων. Ἀλλ' ἀνακτηθείσης αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ ἐν ἔτει 553, εἰσήχθη ἡ νομοθετικὴ συλλογὴ τοῦ ἀνατολικοῦ μερίσματος τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ δίκαιον τοῦτο ἐξηκολούθει ἐφαρμοζόμενον ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀρχῆς τῶν Λογγοβάρδων καὶ Φράγκων, κατέστη δὲ ἡ πρώτη ἀφετηρία καὶ βάσις τῶν νέων λαῶν ἐν τῇ νομοθετικῇ αὐτῶν ὀργανώσει.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ βάρβαροι, ὑποτάξαντες τὴν Ἰταλίαν, ἀνεγνώρισαν τὸ λεγόμενον *προσωπικὸν* δίκαιον (statut personnel) τῶν ἡττημένων. Οὕτως ἐν τῇ αὐτῇ πόλει οἱ μὲν Ρωμαῖοι διείποντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου δικαίου, οἱ δὲ βάρβαροι κατὰ τὰ *ἔθιμα* αὐτῶν.

Οἱ βάρβαροι ἡγεμόνες, καίπερ ἀναγνωρίζοντες τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐν καιρῷ κατενόησαν τὸ πρόσφορον ἰδίας νομοθετικῆς ἐργασίας, συμφώνου πρὸς τὰς νέας χρείας. Πρῶτος ὁ *Θεοδωρῖχος* διέταξε τὴν σύνταξιν κώδικος, συνονθυλεύματος τῶν ρωμαϊκῶν νόμων. Εἶνε τὸ *Edictum Theodorici*.

Οἱ βασιλεῖς τῶν Βαρβάρων ἐξέδιδον διπλᾶς συλλογὰς νόμων: *leges barbarorum*, *leges Romanæ*. Σπουδαιοτάτη lex romana ἦτο ἡ τῶν Ρωμαίων τοῦ οὐισιγοτθικοῦ βασιλείου, συνταχθεῖσα ὑπὸ ἐπιτροπείας νομομαθῶν, κυρωθεῖσα δὲ ὑπὸ συνελεύσεως ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν (506)· ἐκλήθη *breviarium alaricianum* καὶ *lex romana Visigothorum*, εἶνε δ' ἐπιτομὴ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικος, τοῦ Γρηγοριανείου καὶ Ἑρμογενιανείου καὶ τοῦ Παπινιανοῦ.

Ἐν ἔτει 517 ἐδημοσιεύθη ἡ *lex romana Burgundiorum*.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐδιδάσκετο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπέδρα δ' ὅπως δήποτε ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐτύγχανε λίαν περιωρισμένη.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνήκει ἡ τιμὴ τῆς πρώτης συμβολῆς εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων.

Ἐν ἔτει 1135 ἀνευρίσκεται ἐν τῇ ἰταλικῇ πόλει Ἀμάλφῃ τεῦχος *Πανδεκτῶν*. Εἶνε οἱονεὶ ἀποκάλυψις διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου τὸ τεῦχος τοῦτο. Ἀναπτύσσεται αἴφνης διαφέρον πρὸς τὴν σπουδὴν αὐτῆς. Ἡ ἐν Βονωνίᾳ νομικὴ σχολὴ καθίσταται ἄσυλον τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου. Ἀρχομένου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ *Ἰρνέριος*, ὁ πρῶτος συντελέσας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νέας ἐν Εὐρώπῃ νομικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐργασία τοῦ Ἰρνερίου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κειμένου τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν διὰ γραμματικῶν ἢ πραγματικῶν παρατηρήσεων, αἵτινες ἐκλήθησαν *γλῶσσαι*.

Αἱ γλῶσσαι αὗται ἐλέγοντο *interlineares* μέν, ὁπότε παρηνείροντο ἐντὸς τοῦ κειμένου, *marginales* δέ, ὁπότε ἐγράφοντο ἐν τῷ περιθωρίῳ, ἢ ὑπὸ τὸ κείμενον.

Μετὰ τὸν Ἰρνέριον σπουδαιότατοι *Γλωσσογράφοι* ἐγένοντο: *Bul-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

garus (1166), *Martinus Gosia* (1165), *Hugo de Porta Ravennate* (1168), *Iacobus* (1178), *Rogerius* (1192), *Albericus* (1194), *Wilhelmus de Cabriano Placentinus* (1192), *Herricus de Baïla, Joannes Bassiannus, Burgundio* (1114), *Pillius* (1208), *Cyprianus, Azo* (1230), *Hugolinus Presbyteri* (1234), *Jacobus Balduini* (1235), *Roffredus* (1243). Τελευταῖοι γλωσσογράφοι ἦσαν ὁ *Ἀκούρσιος* (1260) καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ *Odofredus* (1265). Ὁ προτελευταῖος συνέλεξε πάσας τὰς γλώσσας καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὰς ἐν ἰδίῳ τεύχει, μέγα κτησαμένας ἐν τοῖς δικαστηρίοις κῦρος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ῥῆσις: *Quod non agnoscit Glossa, non agnoscit Curia.*

Οἱ Γλωσσογράφοι ἐστεροῦντο πολλῶν ἱστορικῶν γνώσεων, ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἡ συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν νέων κοινωνιῶν ὑπῆρξεν ἀναντίρρητος, ὅσον καὶ εὐεργετική.

Τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν Γαλλίᾳ.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐκαλλιεργήθη μετὰ πολλοῦ ἐπίσης ζήλου καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἔνθα ἴσχυεν ὡς *droit écrit*, πρὸς ἀντίθεσιν τοῦ *droit coutumier*, τοῦ νόμου τῶν βορείων ἐπαρχιῶν. Ὁ ἅγιος Λουδοβῖκος (1226-1270) διέταξε γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Πάπας Ὀνώριος ἠμπόδισε τὴν σπουδὴν αὐτοῦ, ἅτε ὀλιγωρηθέντος τοῦ *Κανονικοῦ*. Οὐχ ἧττον οὐδὲν ἔσχεν ἀποτέλεσμα ἡ ἀπαγόρευσις. Λήγοντος τοῦ 16ου αἰῶνος, διεκρίθησαν ἐν Γαλλίᾳ δύο διάσημοι νομοδιδάσκαλοι, ὁ *Κουϊάκιος* (1590), πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς *ἱστορικῆς* μεθόδου, ἀντὶ τῆς τέως κρατούσης *σχολαστικῆς* τῶν μετὰ τοὺς Γλωσσογράφους διδασκάλων τοῦ δικαίου καὶ ὁ *Δονέλλος* (1591), δογματικῶς ἀναπτύξας τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν ταῖς Κάτω Χώραις καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἀνεπτύχθη ἐπίσης καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τῆς ἐν Βονωνίᾳ Σχολῆς.

Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις δοκιμώτατοι νομοδιδάσκαλοι ἐγένοντο ὁ *Ἀρνόλδος Binnius* (1588-1657), ὁ *G. Roodt* (1725), ὁ *Ant. Schulting* (1734) καὶ ὁ *van Bynkershoek* (1734)· οὐ σμικρὸν δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης ταύτης διὰ τῶν ἐρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μηνευτικῶν αὐτῶν καὶ κριτικῶν ἐργασιῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπίσης, παρὰ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ λαοῦ αὐτῆς εἰς τὰ πάτρια νόμιμα, τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐθεραπεύθη κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤρξατο ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἐν Βονωνίᾳ. Πρῶτος διδάξας αὐτὸ ἐν τῷ *Ὀξωνείῳ* πανεπιστημίῳ ἀναφέρεται Λογγοβάρδος τις, *Οὐακάριος*, συγγράψας περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου *liber ex universo enucleato jure exceptus et pauperibus praesertim destinatus*. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον παρημελήθη καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ καὶ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν Γερμανίᾳ.

Μείζονα ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν ἔσχε τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν Γερμανίᾳ. Ὡς γνωστόν, ἡ κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ *Μεγάλου Καρόλου* ἱδρυθεῖσα αὐτοκρατορία ἐθεωρήθη συνέχεια τῆς ρωμαϊκῆς (Römisches Kaiserthum deutscher Nation). Ἐπικουρικῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἰσήχθη εἰς τὰ δικαστήρια, ἤρξατο δὲ καὶ ἐνωρίτατα μελετώμενον. Σὺν τῇ ἀναπτυσσομένῃ ἐπιστημονικῇ παιδεύσει τοῦ ἔθνους καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου προέβαινεν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ *Λεϊβνιτίου* καὶ τοῦ *Θωμασίου* ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ δικαίου ἐκδηλοῦται ἐπανάστασις, ἥτις καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν ρωμαϊκῶν νόμων. Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἰσχύει ἐν τῇ πρακτικῇ τῶν δικαστηρίων καὶ μετὰ τὴν κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα κωδικοποίησιν τῶν ἀστικῶν νόμων γερμανικῶν τινων χωρῶν, τῆς Βαυαρίας, τῆς Πρωσσίας, τῆς Αὐστρίας κτλ.

Λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἀναφαίνονται ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ νέου *κριτικοῦ* πνεύματος δύο νομοδιδάσκαλοι, ὁ *Οὔγων*, ἱδρυτὴς τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τοῦ δικαίου καὶ ὁ *Thibaut*, θεωρητικὸς τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Οὗτος ἔθηκεν εὐρυτέρας βάσεις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου (1).

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἔσχεν ἰδίᾳ ἐξοχώτατον ἀντιπρόσωπον ἐν τῷ *Σαβινύ*, τῷ κυρίως σημαιοφόρῳ τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς. Τὰ ἔργα αὐτοῦ (das Recht des Besitzes (1805) καὶ Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter) ἔθηκαν τὰς βάσεις τῆς

(1) Πρὸ τούτων διέπρεψαν ἐν Γερμανίᾳ ὁ *Heineccius* († 1741), οἱ δύο *Böhmer*, ὁ *Σαμουὴλ Κοκκήϊος*, ὁ *Hellfeld*, ὁ *Glück* κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἱστορικῆς Σχολῆς τοῦ δικαίου. Ὁ Σαβινὺ κατεπολέμησε τὴν ἰδέαν, ἣν ἐξέφρασεν ὁ Τιμπὼ πρότερον ἐν συγγράμματι αὐτοῦ περὶ ἀνάγκης κωδικοποιήσεως τοῦ γερμανικοῦ δικαίου (1), ἐκηρύχθη κατὰ πάσης κωδικοποιήσεως (2), ἐξέφρασε δ' ἄπειρον σεβασμὸν πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγάλη ἔν τε τοῖς γερμανικοῖς καὶ τοῖς λοιποῖς εὐρωπαϊκοῖς πανεπιστημίοις, ἐπίσης δὲ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ συστηματικῆς μελέτης καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Τὸ ἔργον αὐτοῦ εὐδοκίμως συνετελέσθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ πολλῶν καθηγητῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὧν ἐπιφανέστατοι ὁ *Puchta*, ὁ *Vangerow*, ὁ *Ihering*, ὁ *Windscheidt* κτλ.

§ 84. Ἀξία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Τὸ ἰδιωτικὸν ρωμαϊκὸν δίκαιον κατίσχυσεν ἄλλοτε ἐν τῷ παλαιῷ κόσμῳ ὑπὸ τὴν νικηφόρον δύναμιν τῶν ρωμαϊκῶν ὅπλων, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους αἰῶνας διὰ τῆς ἰσχύος τῆς ἐν αὐτῷ ἐπιστημονικῆς μεθόδου, τελειότητος καὶ ἀκριβείας. Ἔχει ἐν ἑαυτῷ *παγκόσμιον* χαρακτῆρα· πραγματοῦται ὡς *καθολικὸν* μᾶλλον ἢ ὡς μερικὸν δίκαιον. Ὁ Πραίτωρ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν νομοδιδάσκαλοι εἶχον ὑπ' ὄψει τὸ ἰθαγενὲς δίκαιον καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν μετὰ τῆς Ρώμης ἐπικοινωνούντων λαῶν· νομοθετοῦντες δέ, δὲν ὡρμῶντο ἀπὸ τῆς στενῆς ἀπόψεως τῶν ρωμαϊκῶν νόμων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παγκοσμίου νόμου τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ *δίκαιον* ἐκεῖνο *τῶν ἐθνῶν* ἀφεώρα οὐ μόνον εἰς τὸν σύνδεσμον πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δυνατὴν πραγμάτωσιν τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν νόμων. Ἡ ἰδέα τοῦ παγκοσμίου τούτου δικαίου ἐκράτησεν ἐν τῇ συντάξει τῶν ρωμαϊκῶν νόμων, καὶ ἐν τῇ προϊούσῃ αὐτῶν μεταρρυθμίσει καὶ βελτιώσει ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίᾳ τῆς ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἑνότητος τοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Ρώμης, κατενοήθη ὑπὸ εὐρυτάτην ἔννοιαν, οὐχὶ ὡς δίκαιον φυλῆς ἢ λαοῦ.

Ἄλλως ἐξεδηλώθη ἐν τούτοις τὸ δίκαιον παρὰ τοῖς προγενεστέροις

(1) Ueber die NothevendigKeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts in Deutschland.

(2) Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ « Vom Berufe unserer Zeit für Gesetzgebung und Rehtswssenschaft.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἱστορικοῖς λαοῖς, τοῖς Ἰνδοῖς, τοῖς Αἰγυπτίοις, τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς Ἕλλησιν, ὡς δίκαιον τῆς τάξεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς δίκαιον τῆς πολιτείας ἐν Ἑλλάδι. Εἶνε μερικὸν καὶ φυλετικόν, ἥκιστα ἀνθρώπινον.

Τὸ δίκαιον τῶν προσώπων, ἡ οἰκογένεια, ἡ κληρονομία, τὸ δίκαιον τῶν ἐνοχικῶν σχέσεων ἀναπτύσσονται καὶ μορφοῦνται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰδέας τῆς παγκοσμίου κοινωνίας. Εἰς τὴν μεγάλην δὲ ταύτην μεταρρύθμισιν οὐ σμικρὸν συντελεῖ καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος—*Οὐκ ἔνι ἄρρεν, οὐδὲ θῆλυ, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδ' ἐλεύθερος· ἀλλὰ πάντες ἐσμὲν ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ.*

Ἐν τῇ τοιαύτῃ συνθέσει καὶ ὀργανώσει τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὡς *ἰδιωτικοῦ*, διότι τὸ δημόσιον δίκαιον δὲν ἠδύνατο νὰ μορφωθῇ προσηκόντως ὑπὸ τὰς κρατούσας συνθήκας τοῦ πολιτικοῦ ἀπολυτισμοῦ τῶν Καισάρων, κεῖται ἰδίᾳ ἡ κοσμοϊστορικὴ αὐτοῦ ἔννοια καὶ ἀξία. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα, ἅμα τῇ ἀποκαταστάσει καὶ συντάξει νέου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος ἐν Εὐρώπῃ, τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐγένετο ἀποδεκτὸν πανταχοῦ αὐτῆς θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς. Οἱ νέοι βάρβαροι λαοὶ κατενόησαν ἐν αὐτῷ τὴν ἐγγύησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, πραγματώσιμον καὶ οὐχὶ ἀφῃρημένην. Ὁ ρωμαϊκὸς νόμος ἐκέκτητό τι οὐ μόνον τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ *ἐθνικοῦ* τῶν λαῶν ἐκείνων, οἵτινες ὠργανοῦντο εἰς πολιτείας.

Βεβαίως ὁ νόμος οὗτος δὲν ἐξεδήλου πλήρη τὴν φιλοσοφικὴν ἔννοιαν, ἣν δέον νὰ ἔχῃ ὁ ἀληθὴς ἀνθρώπινος νόμος, ἣν διεκδικεῖ τὸ σημερινὸν δίκαιον, ἀλλ' ἦτο πόρισμα τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως λαοῦ, κεκτημένου εὐρυτάτην ἱστορικὴν συνείδησιν, ἀναγνωρίζοντος καὶ ἀποδεχομένου τὴν ἐλευθέραν βούλησιν ὡς δύναμιν καὶ ἀρχήν. Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν ἦσαν ξέναι πρὸς τὴν φύσιν τῶν λαῶν, οἵτινες ἵδρυον μετ' ὀλίγον τὰ νέα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα. Ἐντεῦθεν εὗρον ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἰδίας συνειδήσεως.

Δυσχερὲς τὸ ἀποφανθῆναι, ἂν ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου παρεκώλυσέ πως τὴν αὐτοτελῆ καὶ αὐτόνομον ἀνάπτυξιν τοῦ ἰθαγενοῦς δικαίου ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὸ δίκαιον τοῦτο συνέπραξε μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι τῆς εὐρωπαϊκῆς προόδου. Ἀλλ' ἐρωτᾶται: ἀνέκοψε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλευθερίας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν; αἱ ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ κρατοῦσαι ἀρχαὶ τῆς καισαρικῆς παμβασιλείας ὑπῆρξαν ὀλέθριαι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δημοσίου δικαίου τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπὶ εὐρυτέρας ἐλευθερίας; Πάντα ταῦτα τυγχάνουσι προβλήματα, ὧν ἡ ἐξέτασις δὲν ἀνήκει ὧδε (1).

Ἡ ἀλήθεια εὑρηται ἐν τῷ μέσῳ. Ὁ ρωμαϊκὸς νόμος ὠφέλησεν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ μεθοδικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου· ἀλλὰ καὶ παρεκώλυσεν ἐπίσης, ὅτε ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ καθίστατο ἀπόλυτος, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δημοσίων σχέσεων. Προσήκει ἐν τούτοις αὐτῷ ἡ τιμή, ὅτι ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς νέους λαοὺς εὐχερῶς τὸν τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐν τῇ εὑρέσει καὶ συντάξει τῶν κανόνων τοῦ δικαίου. Αὕτη δὲ ἡ μέθοδος εἶνε καὶ ἡ διακρίνουσα αὐτό. Ἐντεῦθεν ὁ θαυμασμός, ὃν οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτοῦ, πλέον ἢ ἅπαξ ἐξεδήλωσαν.

Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης βαδίζει πρὸς τὰ ἐμπρός. Νέαι ἀνάγκαι ἀποκαλύπτουσι τὸ κατεπεῖγον νέων κοινωνικῶν κανόνων καὶ νόμων. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη αἰῶνος ἐκδηλωθεῖσα ἀνάγκη τῆς κωδικοποιήσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῶν νεωτέρων λαῶν ἐπὶ εὐρυτέρων βάσεων, ἅτε μὴ ἐπαρκοῦντος τοῦ ρωμαϊκοῦ. Οὕτως ἡ ἐπιστήμη τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου ἔσται ἐν τῷ μέλλοντι πολύτιμος ἐπικουρικὴ συμβολὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου, λυσιτελεστάτη πρὸς τὴν πλήρη αὐτοῦ κατανόησιν καὶ ἑρμηνείαν, ὅ τι καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα διὰ τὴν παγκόσμιον φιλοσοφίαν καὶ γνῶσιν.

---

(1) Πρὸς πολλοῖς πολεμίοις τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἄξιοι μνείας τυγχάνουσιν ὁ Γερμανὸς οἰκονομολόγος *Fr. List* (des Nationale System der Politischen Economie), ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ ἐν Ἀμάλφῃ ἀνεύρεσις τοῦ χειρογράφου τῶν Πανδεκτῶν ὑπῆρξεν ὀλεθρία τῇ τε ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Γερμανίας, καὶ ὁ Γάλλος πολιτειολόγος *A. de Tocqueville*, ἀποδοὺς τὴν πρώϊμον ἀνάπτυξιν τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς τὴν μὴ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ ἔθνους τῶν θεσμῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διονυσιου Αλικαρνασσεως Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία.
Niebur Römische Geschichte.
Mommsen Römische Geschichte — Römisches Staatsrecht.
Merivale Histoire Romaine (Γαλλ. μετάφρασις).
Gibbon History of the decline and fall of Roman Empire. c. 44.
Heineccius Historia juris civilis.
Hugo Geschichte des Röm. Rechts bis auf Justinian.
Savigny Geschichte des Röm. Rechts im Mittelatter.
Puchta Cursus der Institutionen.
Gans Das Erbrecht etc.
Jhering Der Geist des Römischen Rechts.
Walter Geschiche des Römischen Rechts.
Fustel de Coulanges La Cité antique.
Rudorf Römische Rechtsgeschichte.
Zachariae Versuch einer Geschichte des römischen Rechts.
Berriat Saint-Prix Histoire du droit romain.
Erxleben Lehrbuch des römischen Rechts.
Warnkönig Skizze einer Geschichte der Bearbeitung des R. Rechts bei den neuen Völkern.
Ahrens Juristische Encyclopaedie, etc.
Sohm Institutionen des Röm. Rechts.
Thibaut Lehrbuch der Geschichte und Institutionen des röm. Rechts.
Lerminier Introduction générale à l'histoire du droit.
Laurent Histoire du droit des Gens etc.
Geib Darstellung des Rechtszustandes in Griechenland während der türkischen Herrschaft und bis zur Ankunft Königs Otto I.
Bruns Geschichte und Quellen des römischen Rechts.
Arnold Kultur und Recht der Römer.
Kuntze Institutionen und Geschichte des röm Rechts.
Baron Geschiche des röm. Rechts.
Karlowa Römische Rechtsgeschichte.
Padeletti Storia del diritto romano.
Herzog Geschiche und system der röm. Staatsverfassung.
Willems Le droit public romain.
Rein Kriminalrecht der Römer.
Zumpt das Kriminalrecht d. röm. Republik.
Geib Geschichte des röm. Kriminalprozesses.
Δημαρα Ἱστορία τοῦ Ρωμ. δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῶν Βαρβάρων.

§ 85. Χαρακτήρ.

Οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας εἶχον διατυπώσῃ ὁριστικῶς τὸν τελευταῖον αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ λόγον, οὐδ' ἐκέκτηντο πλέον τὸ ἐλάχιστον ζώπυρον πρὸς ἐξακολούθησιν. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ κόσμοι ἔκειντο ἄτονοι καὶ ἀπηυδηκότες: ἡ μὲν Ἑλλάς, διασκορπισθεῖσα πανταχοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ δὲ Ῥώμη, συγκεντρώσασα ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν συγχρόνων λαῶν περὶ τὸν *βράχον τοῦ Καπιτωλίου· fiebat orbis urbs.* Ἡ Ῥώμη ἔπαθεν ἐκ δυσπεψίας.

Ἐν τοιαύτῃ παρακμῇ νέος ἐμφαίνεται παράγων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, οἱ λεγόμενοι *Βάρβαροι*, οἱ *γερμανικοὶ* λαοί. Κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα εἰσέβαλον καὶ οὗτοι εἰς Εὐρώπην ἀπὸ παμπαλαίου χρόνου ἐξ Ἀσίας, ὑπέταξαν ἢ ἐξηφάνισαν ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι τοὺς προτέρους ἰθαγενεῖς κατοίκους, Λάπωνας ἴσως καὶ Φίννους, ἀγρίους τρωγλοδύτας. Πρώτιστον κέντρον αὐτῶν ἦτο ὁ *Ἑρκύνειος* δρυμός, ἐκτεινόμενος ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, διήκων δὲ διὰ τῆς Θυριγγίας καὶ τῆς Βοημίας μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Ἡ δύναμις αὐτῶν ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς βορείας καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰταλίας. Ἀκρόπολις δ' ἦσαν αἱ Ἑλβετικαὶ Ἄλπεις.

Οἱ λαοὶ οὗτοι ἐξεπροσώπουν ἕνα τῶν ἰσχυροτάτων χαρακτήρων τῶν Ἀρίων λαῶν. Ἐκέκτηντο ὑπὲρ τοὺς Ζένδους, τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰταλοὺς τὸ αἴσθημα τῆς προσωπικῆς ἀξιοπρεπείας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος.

Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐξηντλημένης ἤδη καὶ φθινούσης, ὁ Τάκιτος περιγράφων τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑνὸς τῶν λαῶν τούτων, τῶν *Γερμανῶν*, ἀσυνειδήτως προήγγελλε τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἐμφάνειαν. Οἱ Βάρβαροι ἐκαλοῦντο νὰ ἐγχύσωσι ζώπυρα ζωῆς καὶ ὑγιείας εἰς τὸν ἐξηντλημένον κόσμον, ὅστις ἔφερε πάντα τὰ ἐλαττώματα τῆς καισαρικῆς Ρώμης, ἐνεῖχε δ' ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα τῆς διαλύσεως. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ρώμης κατελήφθησαν, φαίνεται, ἐξ ἀκαθέκτου ὁρμῆς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Μεσημβρίαν. Τὸ ἱστορικὸν νεογνὸν ἐξήρχετο τοῦ κελύφους, μετ' ὀλίγον δὲ τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας παρεσκευάζετο νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς νέους τούτους ἀγωνιστάς.

Οἱ περὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα ἔθηκαν προσωρινὸν τέρμα εἰς τὰς ἀποδημητικὰς ροπὰς τῶν λαῶν τούτων, πλέον ἢ ἅπαξ ἀπειλησάντων τὴν Ρώμην. Ἀλλ' οἱ *λεγεῶνες* τοῦ Βάρου ὑπέκυψαν πρὸ τῆς ἀκαταισχέτου φορᾶς τῶν Γερμανῶν. Ὀλίγος χρόνος ἀκόμη καὶ ἡ ἱστορία τίθεται ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν αὐτῶν διεύθυνσιν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καίσαρος, τοῦ Γερμανικοῦ, τοῦ Τακίτου οἱ βάρβαροι οὗτοι στερροῦνται ὡρισμένης κατοικίας. Διαμονὴ αὐτῶν εἶνε τὸ *δάσος*. Δὲν ἔχουσι πόλεις· ἄγουσι νομαδικὸν βίον. Ἡ θρησκεία αὐτῶν εἶνε πολυθεϊκή· ὄζει πολέμου· ἀλλ' ὅπως ἡ τῶν Ἀρίων λαῶν, εἶνε πνευματική. Ὑπέρτατος θεὸς εἶνε ὁ *Ὄδῖνος*, ὁ *Dyaus* τῶν Ἰνδῶν, ὁ *Ζεὺς* τῶν Ἑλλήνων, ὁ *Deus* τῶν Ἰταλῶν. Ἔχουσι βαθὺ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὅ περ μετὰ τοσαύτης τέχνης θέλουσι μετὰ ταῦτα ἀναπτύξῃ ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ τῶν *Μητροπόλεων* τοῦ μέσου αἰῶνος. Εἶνε φιλαλήθεις — *Ein Mann ein Wort*. Ἀλλὰ στερροῦνται ἐπιστήμης, τέχνης, βιομηχανίας. Ὁ πόλεμος εἶνε ἡ πρώτη αὐτῶν ἀσχολία· ὁ ἐν αὐτῷ ἀριστεύσας θέλει ἡμέραν τινὰ τιμηθῇ, παρακαθήμενος ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ ἐνδιαιτήματος τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν θεῶν, τῇ *Βαλχάλλῃ*.

Τοιοῦτοι εἶνε οἱ λαοί, οἵτινες κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, κατακτῶσι τὰς ρωμαϊκὰς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἐπαρχίας, ἀνατρέπουσι τὴν ἐξουσίαν τῶν Καισάρων καὶ ὑποκαθίστανται εἰς αὐτήν. Τὰ κατὰ τὴν ἐμφάνειαν αὐτῶν ἀποτελοῦσι τὴν καλουμένην *Μετανάστευσιν τῶν Ἐθνῶν*, ἀφ' ἧς ἐγκαινίζεται νέα ἐν τῇ ἱστορίᾳ περίοδος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 86. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Ἐλάχιστα εἶνε γνωστὰ περὶ τοῦ πρώτου δικαίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν λαῶν τούτων. Ἀλλ' ὅ τι παραδέδοται ἐκ τῶν προϊστορικῶν χρόνων περὶ αὐτῶν, μαρτυρεῖ χαρακτῆρα προσωπικῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας. Ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου εἶνε ἰδέα τοῦ *δεσμοῦ* (Ewa, lag, Wizôd). Ἀλλ' ὁ δεσμὸς οὗτος ἐπεκτείνεται μεταξὺ ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Τοιοῦτοι δὲ τυγχάνουσι πάντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα, οἱ ἱκανοὶ ἄρα νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἐλευθερίαν ἑαυτῶν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὁμογενῶν προσώπων, τὴν κοινότητα, ἧς ἀποτελοῦσι μέλος.

Ὡς παρὰ πᾶσι τοῖς πρώτοις λαοῖς, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ὑφίσταται στενὸς δεσμὸς μεταξὺ θρησκείας καὶ δικαίου. Ἡ θεία βούλησις ἐπιδρᾷ ἐφ' ὅλων τῶν σχέσεων τοῦ βίου. Οἱ λαοὶ οὗτοι δὲν εἶνε θεοκρατικοί· ἀλλ' ὁ ἱερεὺς εἶνε ὁ μυσταγωγὸς τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, προίσταται δὲ κοινωνικῶν τινων καὶ πολιτικῶν σχέσεων καὶ διεκδικεῖ δίκαια ἐν πολέμῳ. Τὸ δίκαιον εἶνε ἄγραφον.

Ἰδιωτικὸν δίκαιον. Δίκαιον προσώπων.

Τὰ πρόσωπα εἶνε *ἐλεύθεροι* καὶ *μὴ ἐλεύθεροι*.

Παρὰ τοῖς ἐλευθέροις ἐξέχουσι, κεκτημένοι ἰδιά τινα δίκαια, οἱ *εὐγενεῖς*. Ἄδηλον τίς ἡ ἀρχὴ αὐτῶν. Ἴσως συνδέονται πρὸς τὴν παλαιὰν ἱερατικὴν τάξιν, ἢ κατάγονται ἐκ βασιλικῶν γενῶν καὶ τοιούτων πολεμικῶν ἀρχηγῶν. Οὗτοι εἶνε συνήθως καὶ μεγάλοι γαιοκτήμονες. Ἐκ τῶν εὐγενῶν τούτων ἐξελέγοντο ἰδίᾳ οἱ πολεμικοὶ ἡγεμόνες, προϊστάμενοι ἐν ταῖς συνελεύσεσι τοῦ λαοῦ· ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ οἱ μὴ εὐγενεῖς δὲν ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι. Ἡ εὐγένεια ἦτο κληρονομική.

Ἐλεύθεροι ἦσαν οἱ στρατευόμενοι· μόνον οὗτοι ἔχουσι δίκαιον ψήφου ἐν τῇ λαϊκῇ συνελεύσει· διεκδικοῦσι δὲ πλήρη τὴν τιμὴν αὐτῶν, συνώνυμον τῇ ἐλευθερίᾳ.

Μὴ ἐλεύθεροι εἶνε οἱ ὑποτελεῖς, οἱ προσκεκολλημένοι κυρίῳ τινί, παρ' οὗ ἀντιπροσωπεύονται, μὴ ἔχοντες ψῆφον ἐν τῇ κοινότητι. Οὗτοι ἰδίᾳ προήρχοντο ἐκ τοῦ πολέμου. Ὁ μὴ ἐλεύθερος ἠδύνατο νὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χειραφετηθῇ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ διεκδικήσῃ πλήρη ἐλευθερίαν. Μόνον δὲ παρὰ τοῖς βασιλευομένοις Βαρβάροις ἠδύνατο ὁ ἀπελευθερωθεὶς νὰ τύχῃ πλήρους κτήσεως τῶν δικαίων ἐλευθέρου ἀνδρός.

Οἰκογένεια. Αὕτη ἀπέρρεεν ἀπὸ τῆς μονογαμίας. Μόνον δ' οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἡγεμόνες ἐδικαιοῦντο νὰ λάβωσι πλείονας τῆς μιᾶς γυναῖκας. Οἱ Μεροβίγγιοι βασιλεῖς, καὶ Χριστιανοὶ γενόμενοι, ἐχρῶντο τῇ πολυγαμίᾳ. Ὁ οἰκογενειακὸς δεσμὸς ἔφερε χαρακτῆρα ἀγνότητος καὶ ἐπιεικείας. Εἶνε μὲν ὁ σύζυγος καὶ ὁ πατὴρ ὁ pater familias τῶν πρώτων λαῶν, ἀλλ' οὐχὶ αὐθαίρετος δεσπότης. Ὁ γάμος ἐτελεῖτο τὸ πρῶτον δι' *ἐξαγορᾶς*, εἶχε δὲ ἱερὸν χαρακτῆρα. Τὴν ἐπαύριον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἡ σύζυγος ἐλάμβανε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς γαμικόν τι δῶρον, *Morgengabe*. Μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ μὴ τοιούτων δὲν ἐπετρέπετο γάμος. Ὁ ἀνὴρ εἶχεν ἐπὶ τῆς γυναικὸς τὸ καθῆκον τῆς *σκέπης*· ἐπήρχετο δὲ ἡ διάλυσις τοῦ γάμου διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς παραιτήσεως τοῦ καθήκοντος τούτου. Ἐθρυλεῖτο, ἀλλὰ δὲν εἶνε βέβαιον, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἡ γυνὴ ἐκαίετο ζῶσα μετὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ ἀνδρός.

Τοῦ *κληρονομικοῦ* δικαίου βάσις εἶνε ἡ συγγένεια. Ἀλλὰ περὶ τῶν κατ' αὐτὴν οὐδὲν βέβαιον.

Ἰδιοκτησία. Ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις αὐτῶν οἱ Γερμανοί, κατὰ τὰς ἀφηγήσεις τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Τακίτου, ἠγνόουν τὴν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν. Αὕτη ἔφερε *περιληπτικὸν* χαρακτῆρα· ἦτο κοινοτική (1). Οἱ Γερμανοὶ ἐζων τρεφόμενοι ἐκ γάλακτος, τυροῦ καὶ κρέατος, λέγει ὁ Καῖσαρ. Νομαδικοὶ λαοὶ ὄντες τὸ πρῶτον, κατενόησαν βραδύτερον τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν κοινωνικὴν σημασίαν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Δημόσιον δίκαιον. Πολίτευμα.

Οἱ Γερμανοὶ ἦγον βίον στρατοπέδου καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ. Ὄντος τοῦ λαοῦ στρατοῦ, αἱ συνελεύσεις αὐτοῦ φέρουσι στρατιωτικὸν χαρακτῆρα· ἐν αὐταῖς δ' ἀποφασίζονται τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν φυλήν. Ἡ συνέλευσις εἶνε καὶ στρατιωτικὸν δικαστήριον, στρατηγὸς

(1) Agriculturae non student, majorque pars victûs eorum in lacte, caseo et carne consistit (de bello gallico I, VI, 22).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ ὁ δικαστής. Ἑκάστη κοινοτικὴ περιφέρεια προσέφερεν ὡρισμένον ἀριθμὸν ἀνδρῶν. Ὁ πολεμικὸς ἀρχηγὸς (Dux, Herzog), ὁτὲ μὲν ἐξελέγετο, ὁτὲ δ' ἐκληροῦτο. Ἱερεῖς παρηκολούθουν τὸν στρατόν.

Βασιλεία. Ὀλίγαι ἐκ τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν ἐβασιλεύοντο. Ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας κρύπτεται εἰς τὰ σκότη τῆς παλαιᾶς ἱστορίας. Παρὰ τοῖς βορείοις Βαρβάροις οἱ βασιλεῖς ἐκέκτηντο μείζονα ἰσχύν, ἐλάσσονα δὲ παρὰ τοῖς μεσημβρινοῖς. Κληρονομία καὶ ἐκλογὴ ἦσαν αἱ βάσεις τῆς βασιλικῆς διαδοχῆς, συνήθως ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους. Ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει ἐν ταῖς συνελεύσεσι τῶν ἐλευθέρων, ἀλλ' ὁριστικῶς ἀπεφαίνετο ἡ κοινότης.

Ποινικὸν Δίκαιον. Διεκρίνετο τὸ κατὰ τοῦ ἰδιώτου ἀδίκημα ἀπὸ τοῦ κατὰ τῆς κοινότητος. Ἐν δὲ τῇ ἀποζημιώσει μέρος μὲν ἐλάμβανεν ὁ παθών, μέρος δὲ ἡ κοινότης ἢ ὁ βασιλεύς.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ τῶν Βαρβάρων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς *Μεταστεύσεως* αὐτῶν.

Caesar de bello Gallico.
Tacitus Germania.
Eichhorn Deutsche Staats=und Rechtsgeschichte.
Walter Deutsche Rechtsgeschichie.
Brunner Deutsche Rechtsgeschichte.
Schulte Lehrbuch des Deutschen Reichs=und Rechtsgeschichte.
Thudichum der altdeutsche Staat.
Dahn die Könige der Germanen.
Erhardt Aelteste germanische Staatengeschichte.
v. Sybel Entstehung des deutschen Königtums.
Littré Etudes sur les Barbares.
Scherr deutsche Cultur und Sittengeschichte.
Wilda Strafrecht der Germanen.
Ahrens Encyclopaedie, etc.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Τὰ μετὰ τὴν Μετανάστευσιν μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

§ 87. Ἐξάπλωσις τῶν Βαρβάρων.

Ἡ Μετανάστευσις τῶν Βαρβάρων ἄρχεται μὲν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ ἔτους 113 π. Χρ. διὰ τῆς εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας ἐμφανίσεως τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐπιτείνεται ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Καθ' ὅσον ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἐξαντλεῖται, κατὰ τοσοῦτον αὐξάνεται καὶ τὸ κράτος τῶν Βαρβάρων. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἤδη αἰῶνος ἱδρύονται τὰ νέα πολιτικὰ συστήματα τῶν λαῶν τούτων. Οἱ Βάρβαροι εἰσέρχονται εἰς τὴν πολιτικὴν σχολὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ μορφοῦνται ἐν αὐτῇ σὺν τῷ χρόνῳ. Λαμβάνουσιν ἐπιφανῆ ἀξιώματα. Ὁ Βάνδαλος Στηλίχων ἐν ἔτει 395 καθίσταται κηδεμὼν τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνωρίου.

Ἐπὶ τέλους ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καθίσταται λεία τῶν ἐκ Γερμανίας βαρβάρων.

Τὸ μὲν ἡ ἐπίδρασις τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς, τὸ δὲ ἡ τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν συντελοῦσιν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν καὶ τινα ἐκπολιτισμὸν τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν. Ὁ προηγηθεὶς πολιτισμὸς τοῦ ἀρχαίου κόσμου δὲν μένει ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν τούτων ὁμάδων, αἵτινες κατακτῶσαι τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον, ὑφίστανται τὴν κατάκτησιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῶν κοινωνικῶν νόμων. Οὗτοι ἐπιτελοῦσιν εὐχερέστερον τὸ ἔργον τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως τῶν τέως ἀσυντάκτων ὁμάδων.

Οἱ βασιλεῖς τῶν Βαρβάρων σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ρωμαϊκῶν ἰδεῶν κτῶνται μείζονα σπουδαιότητα. Ὁ λαὸς ἀπόλλυσι τὰς ὁρμὰς τῆς ἀκροτάτης ἐλευθερίας, ἀναγνωρίζων τὴν νέαν τάξιν, ἧς κορυφὴ καὶ ἔρεισμα καθίσταται ὁ βασιλεύς. Οἱ τέως νομάδες, καθιστάμενοι μόνιμοι, ἀναγνωρίζουσι τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας ὡς ἐχέγγυον τάξεως καὶ μονιμότητος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα κοινωνικῆς ὀργανώσεως οἱ βάρβαροι ἡγεμόνες συντάττουσι τὰς πρώτας αὐτῶν νομοθετικὰς διατάξεις. Αὗται, χωρὶς ν' ἀποτάζωνται τοῖς ἐθνικοῖς ἐθίμοις, ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Τὰ κυριώτατα τῶν πολιτικῶν συστημάτων καὶ αἱ νομοθεσίαι αὐτῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους ἔχουσιν ὡς ἑξῆς.

§ 88. Νομοθεσίαι.

Αἱ ἀξιομνημόνευτοι μεταξὺ τῶν νομοθεσιῶν τῶν Βαρβάρων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

1. *Βουργουνδικὴ καὶ Γοτθικὴ Νομοθεσία.*

Lex Burgundiorum. Ἡ νομοθεσία αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ βασιλέως *Gundobald* (470-516)· τούτου δ' ἕνεκα ὀνομάζεται καὶ *Gundobada*. Εἶνε συλλογὴ νόμων, κανονιζόντων τὰς μεταξὺ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ καὶ τῶν Ρωμαίων σχέσεις καὶ τὰς ἀναφυομένας διαφοράς. Ἐδημοσιεύθη δ' ἐν ἔτει 501 τῇ ἐπινεύσει τῶν μεγιστάνων τοῦ βασιλείου. Ἡ νομοθεσία αὕτη ἐπεθεωρήθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως *Σιγισμούνδου* (516-524), ἐκράτησε δ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ βουργουνδικοῦ κράτους ἐν ταῖς τέως ἀποτελούσαις αὐτὸ ἐπαρχίαις.

Lex romana Burgundiorum. Εἶνε συλλογὴ νομικῶν διατάξεων, ἐξαχθεισῶν ἐκ τῶν περὶ ρωμαϊκοῦ δικαίου συγγραφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Edictum Theodorici. Συνετάχθη ἐκ τῶν τότε ἐν χρήσει ρωμαϊκῶν νόμων, ἐδημοσιεύθη δ' ὡς κοινὸς νόμος Βαρβάρων καὶ Ρωμαίων. Ἀλλ' ἀντικατέστη ὑπὸ τῶν Ἰουστινιανείων κωδίκων.

Lex Visigothorum. Ὁ νόμος οὗτος συνετάχθη ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βισιγότθων *Reccared* I (586-601).

Lex romana Visigothorum, ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος *Breviarium Alaricianum*. Συνετάχθη δ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τότε ἰσχυόντων ρωμαϊκῶν νόμων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βισιγότθων Ἀλαρίχου ἐν ἔτει 506 ἐν τῇ γασκονικῇ πόλει *Aire*.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Lex Romana Curiensis.

Capitula Remedii episcopi διὰ τὴν αὐτὴν χώραν.

2. *Φραγκικὴ Νομοθεσία.*

Lex Salica Francorum (453 - 486). Ηὐξήθη διὰ *Διατάξεων* Φράγκων βασιλέων.

Lex Francorum Ripuarium (511-534) ὑπὸ τοῦ Ὀστρασιανοῦ βασιλέως Θεοδωρίχου. Νέα σύνταξις τοῦ νόμου τούτου ἐγένετο ἐπὶ τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου (628-638), προσετέθησαν δ' ἐν ἔτει 856 διατάξεις τινές, ἀφορῶσαι εἰς προσωπικὰς σχέσεις τῶν Φράγκων βασιλέων.

Ewa Chamavorum διὰ τὴν παρὰ τὸν κάτω Ρῆνον *Hamaland* (μεταξὺ Ρήνου καὶ Yffel) (802-803).

Lex Alamanorum (ἴσως 550) ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδωρίχου τοῦ ἐκ τῶν Αὐστρασιανῶν Φράγκων. Ὑστέρα ἐπιθεώρησις τοῦ νόμου τούτου ἐγένετο (730) ὑπὸ τοῦ δουκὸς *Landfried*, ἐξ οὗ καὶ *lex Alamanorum Lantfridana.*

Lex Bajwariorum. Συνονθύλευμα προγενεστέρων νομοθεσιῶν.

Lex Angliorum et Werinorum h. e. Thuringorum (Ἀμφισβητεῖται ὁ τόπος τῆς συντάξεως τοῦ νόμου τούτου).

3. *Σαξωνικὴ, Ἀγγλικὴ καὶ Λομβαρδικὴ Νομοθεσία.*

Leges Anglosaxonum. Συλλογὴ νόμων δέκα τριῶν βασιλέων (561-1087) ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἐθελβέρτου, συμπεριλαμβανομένων τῶν νόμων τοῦ Δανοῦ βασιλέως Κανούτου καὶ τῶν τοῦ Νορμαννοῦ κατακτητοῦ Γουλλιέλμου.

Παρατηρητέον, ὅτι ἡ νομοθεσία αὕτη δὲν ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Lex Saxonum. Ὁ νόμος οὗτος ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἐθίμων τῶν ἐν Γερμανίᾳ Σαξόνων, περιλαμβάνει δὲ *ἀστικὰς* καὶ *ποινικὰς* διατάξεις.

Lex Frisiorum. Ὁ νόμος οὗτος ἐψηφίσθη ἐν τῇ Διαίτῃ τοῦ Ἀκυϊσγράνου (802), ἐκανόνιζε δὲ τὰς σχέσεις τῶν Φρείζων.

Leges Longobardorum. Νομοθεσία, ἀποτελεσθεῖσα ἐπὶ τοῦ βασιλέως Rotharis ἐκ παλαιοτέρων ἐθίμων καὶ νομικῶν διατάξεων, προστεθεισῶν καὶ ἄλλων ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα βασιλέων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. *Ἄλλαι Νομοθεσίαι.*

α') *Νορμαννικὴ Νομοθεσία.*

β') *Σουηδικὴ νομοθεσία.* Αὕτη ὑποδιαιρεῖται εἰς σουηδικὴν καὶ γοτθικήν.

γ') *Δανικὴ νομοθεσία.*

δ') *Νορβηγικὴ νομοθεσία.*

ε') *Ἰσλανδικὴ νομοθεσία*

ς') *Ρωσικὴ νομοθεσία.*

Πᾶσαι αὗται αἱ νομοθεσίαι φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῶν γερμανικῶν καὶ φραγκικῶν νομοθεσιῶν.

Καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν ἐκδηλοῦται πολλὴ μὲν βαρβαρότης καὶ ἀναρχία, ἀλλ' ἐπίσης καὶ δρᾶσις καὶ ἐνέργεια. Βασίλεια καὶ δυναστεῖαι ἔρχονται καὶ παρέρχονται. Ἀλλ' ἐκ τοῦ χάους τούτου παγιοῦται ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις. Ἡ ἑνότης ὁσημέραι καθίσταται ἀναγκαία. Ἐπὶ τέλους πραγματοῦται αὕτη πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τῆς νικηφόρου βασιλείας τοῦ *Μεγάλου Καρόλου*, ἀφ' οὗ νέα ἱστορικὴ περίοδος ἐγκαινίζεται. Ἡ ἑνότης τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας, ἡ διὰ τῆς ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίας διεκδικουμένη, ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ.

Τοῦ Μεγάλου Καρόλου τὸ κράτος διελύθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἔκτοτε ἐσχηματίσθησαν νέα βασίλεια, ἀναπτύσσεται δὲ κοινωνικὸς βίος, ὀργανούμενος διὰ τοῦ προσήκοντος δικαίου.

Libloy Abriss der europäischen Staats und Rechtsgeschichte.

Sohm Fränkische Reichs = und Gerichtsverfassung.

Unger Geschichte des öffentlichen Rechts in der Landen zwischen Niederrheinland und Niederelbe bis 840.

Kaufmann Deutsche Geschichte bis auf Carl den Grossen.

Fustel de Coulanges Histoire des Institutions politiques de l'ancienne France.

Glasson Histoire du droit et des Institutions de la France.

Dahn Gesellschaft und Staat in der Germanischen Reichen der Völkerwanderung.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

Τὸ Τιμαριωτικὸν σύστημα.

§ 89. Αἴτια αὐτοῦ.

Ἀποτέλεσμα τῆς ποικίλης ἀναρχίας, ἥτις ἐξεδηλώθη ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς μεταναστεύσεως τῶν Βαρβάρων μέχρι τῆς συμπήξεως ἐνιαίου καὶ μονίμου κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων καὶ τοῦ Μεγάλου Καρόλου, ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνεια τοῦ λεγομένου *τιμαριωτικοῦ* συστήματος, ὅ περ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐκράτησεν ἐν Εὐρώπῃ, συντελέσαν καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς πολιτικῆς ἀναρχίας.

Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ὑπῆρξε τὸ φυσικὸν πόρισμα τῶν ἰδεῶν τῆς ἀσυντάκτου κοινωνικῆς ἐκείνης καὶ πολιτικῆς περιόδου. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ κρύπτεται εἰς τὰ σκότη τῶν βαρβάρων αἰώνων. Ἐκ σμικρᾶς προελθὸν ἀφορμῆς, κατέστη σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλη δύναμις, ἐπιδράσασα ἐπὶ αἰῶνας ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων τῆς Εὐρώπης.

Τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις. Καὶ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων παρείχοντο τιμαριωτικὰ προνόμια ἀπομάχοις στρατιώταις καὶ ἄλλοις, ὑποχρεουμένοις εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ὁρίων τῆς χώρας καὶ εἰς πολεμικὰς ὑπηρεσίας· ἐπίσης ἐξαιρετικὰ προνόμια παρεχωροῦντο τοῖς στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοῖς τοποτηρηταῖς μεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν, ἀναλαμβάνουσιν ὑποχρεώσεις. Ἀλλὰ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα, οἷον ἀνεπτύχθη ἐν Εὐρώπῃ, εἶνε προϊὸν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν περιστάσεων, εἰς ἃς εὑρέθη ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ἀπὸ τῆς ἀναρχίας τῆς Μεταναστεύσεως.

Ἔλλειψις πολιτικῆς τάξεως καὶ ἑνότητος ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ συστήματος τούτου.

Πρὸς τῇ κρατούσῃ ἐπίσης κοινωνικῇ ἀναρχίᾳ, ἧς ἕνεκα ἀνεπτύσσετο κατ' ἀνάγκην ἡ *αὐτοδικία*, τὸ *faustrecht*, ἀναλαμβάνοντος ἑ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κάστου τῶν ἰσχυρῶν τὴν προσωπικὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν οἰκείων διεκδίκησιν, ἕτερον αἴτιον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος καὶ ἐπὶ τῶν Φράγκων μὲν βασιλέων τῆς γενεᾶς τῶν Μεροβιγγίων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἦτο τὸ σύστημα, καθ' ὃ ἀπενέμοντο μεγάλα *beneficia*, τουτέστι τεμάχια γῆς πρὸς ἐπικαρπίαν εἰς μεγιστάνας καὶ εὐνοουμένους ἄνευ καταβολῆς οἱουδήποτε τέλους. Αἱ δωρεαὶ αὗται ἐνίοτε προσεφέροντο ἐκκλησίᾳ τινὶ ἢ ἰσχυρῷ κοσμικῷ μεγιστάνι, ἀλλὰ διετηροῦντο ὡς ἐπικαρπία παρὰ τῷ δωροδόχῳ. Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἀνεπτύχθησαν ἰδιαίτεραι κοινωνικαὶ καὶ νομικαὶ σχέσεις, ἀποτελέσασαι πλῆρες δίκαιον.

§ 90. Ὀργάνωσις τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος.

Τὰ παρὰ τῶν ἡγεμόνων παραχωρούμενα ταῦτα τιμάρια κατὰ πρῶτον μὲν ἦσαν πρόσκαιρα καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ κατέστησαν κληρονομικά, ἀπὸ προσωπικῶν δὲ μετεβλήθησαν εἰς *πραγματικά*, ἡ ἐξουσία τουτέστι τοῦ χωροδεσπότου ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς παραχωρηθείσης γῆς καὶ τῶν ἐξαρτημάτων, πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων, παρακολουθούντων τὴν ἑκάστοτε κατάστασιν τοῦ ἐδάφους. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος δωρεοδότης ἐξηκολούθει ἐξασκῶν ψιλὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δεσποτείαν, ἅμα δὲ καί τινα ἐξαιρετικὰ προνόμια. Ἀλλ' ὁ εἰς ὃν ἐγένετο ἡ δωρεὰ ἠδύνατο νὰ παραχωρήσῃ μέρος τι αὐτῆς τρίτῳ τινὶ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καὶ ὑποχρεώσεις. Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθη καινότροπος κατάστασις πραγμάτων, καθ' ἣν οἱ Ναοί, αἱ Μοναί, θρησκευτικὰ σωματεῖα, ἐκκλησιαστικοὶ καὶ κοσμικοὶ μεγιστάνες συνεδέοντο πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς χώρας διὰ τοιούτων σχέσεων προσωπικῆς ἐξαρτήσεως καὶ ὑποτελείας, ἔχοντες ἅμα ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν ἄλλους ὑποτελεῖς.

Ὁ ὑποτελὴς οὗτος, ὁ ἀπόλυτον κατά τινας περιστάσεις ἐξασκῶν δικαιοδοσίαν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ χορηγηθέντος τιμαρίου καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ, ἀνελάμβανεν ἐνόρκως ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν ἄρχοντα, παρ' οὗ ἡ δωρεά, ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ἐπίσης διεξεδίκει ἀναλόγους ὑποχρεώσεις παρ' ἐκείνων, πρὸς οὓς ἐχορήγει μέρος τοῦ τιμαρίου. Ἡ μεταξὺ τούτων σχέσις ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσωπική. Vasallus mei vasalli non est vasallus meus.

Αἱ γυναῖκες ἐστεροῦντο τοῦ δικαιώματος τοῦ κτᾶσθαι τοιαῦτα τιμάρια, ἅτε συνεπαγόμενα ὑποχρεώσεις, πρὸς ἃς ἦσαν ἀκατάλληλοι.

Τὰ τιμάρια ταῦτα, καταστάντα κληρονομικά, ἠδύναντο καὶ ν' ἀπαλλοτριωθῶσιν, οὐχ ἧττον ὁ νέος τιμαριώτης ὑφίστατο ὑποχρεώσεις καὶ ἐλαττώσεις πρὸς τὸν πρῶτον κύριον. Αὗται δ' ἦσαν ἠθικαὶ καὶ ὑλικαὶ ὑποχρεώσεις. Οὕτως ὁ ὑποτελὴς προσέφερε τὸ προσῆκον σέβας καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀναγνώρισιν, φορολογικά τινα τέλη, παραλλάσσοντα. Τούτων μὴ τελουμένων, ὁ κύριος ἠδύνατο ν' ἀφαιρέσῃ τὸ τιμάριον καὶ νὰ τὸ παραχωρήσῃ εἰς ἄλλον, ἢ νὰ τὸ προσαρτήσῃ εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν σχέσεων τούτων τῆς τοιαύτης προσωπικῆς καὶ ὑλικῆς ἀλληλεγγύης ἐβασίζετο ὁ κόσμος ἐκεῖνος. Σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τούτοις, καθ' ὅσον διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Καρόλου προελθούσης ἐξασθενήσεως τῆς κεντρικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἡ προσήκουσα ἐξασφάλισις καὶ διανομὴ τοῦ δικαίου ἐχαλαροῦτο, πλεῖστοι ὑποτελεῖς τιμαριῶται κατέστησαν ἐνιαχοῦ ἰσχυρότεροι τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Πολυαρχία καὶ ἀναρχία ἐκράτησαν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Μεγάλοι τιμαριῶται, ἰσχυροὶ καταστάντες, ἠρνήθησαν σὺν τῷ χρόνῳ, καθ' ὅσον ἡ κατάστασις αὕτη ἐπετείνετο, τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν πρὸς τὸν κύριον, κατέστησαν τυραννικοί, ἐπέβαλον τὴν βούλησιν αὐτῶν εἰς τοὺς ὑποτελεῖς, ἐλυμαίνοντο δὲ διὰ δηώσεων καὶ ἁρπαγῶν τὰς πέριξ χώρας. Ὑπὸ τοιοῦτον ἀναρχικὸν καθεστὼς ἡ εὐνομία καὶ ἡ κοινωνικὴ τάξις ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, παρεκωλύθησαν δ' ἐν τῇ ἀρχομένῃ ἤδη αὐτῶν ἀναπτύξει ἡ γεωργία, ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία.

Ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἀκμῇ καὶ ἐξελίξει τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ὑπῆρξεν ἡ ἐκδήλωσις ἀναρχικῆς μᾶλλον καὶ ἀδιοργανώτου ἢ ὠργανωμένης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως. Καὶ ἀλλαχοῦ μὲν τῆς Εὐρώπης ἡ δύναμις τῶν τιμαριωτῶν περιωρίσθη μᾶλλον, ἀλλαχοῦ δ' ἧσσον. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τῆς νορμαννικῆς ἐπιδρομῆς Γουλλιέλμου τοῦ *κατακτητοῦ* οἱ τιμαριῶται περιωρίσθησαν ὅπως δήποτε, ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἱσπανίᾳ ἡ δύναμις αὐτῶν κατίσχυσε τῆς κεντρικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἐν Ἰταλίᾳ μάλιστα οὐδὲ κατ' ὄνομα ὑφίστατο πλέον.

Τὰ τιμάρια ἀπὸ τῆς Δύσεως μετεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἀνατο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λὴν ἐπὶ τῶν σταυροφορικῶν πολέμων, πολλαχοῦ δ' αὐτῆς διετηρήθησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.

Ἐν γένει τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἠρείδετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Οὕτως ἀπὸ τῆς ἐγγείου κτήσεως ἀνεπτύχθη σὺν τῷ χρόνῳ τὸ δίκαιον πολιτικῆς ἐξουσίας τῶν τιμαριωτῶν ἐπὶ τῶν κτήσεων αὐτῶν. Τὸ τιμαριωτικὸν καθεστὼς κατέστη ὀλιγαρχικὸν πολιτικὸν καθεστώς. Καὶ ὑπῆρχον μὲν μεταξὺ τῶν προνομιούχων τούτων μεγιστάνων σχέσεις δυναστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀλληλεγγύης, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπετεύχθη πληρεστέρα ἑνότης. Ἡ ἀλληλομαχία, ἡ δήωσις, τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἦσαν τὰ κρατοῦντα στοιχεῖα τῆς πολυαρχικῆς καὶ ἀναρχικῆς ταύτης τάξεως· ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἀφαιρεθεῖσα ἀπὸ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς, διερθάρη ἐξ ὁλοκλήρου παρὰ τοῖς τιμαριώταις ἐκείνοις, παρ' οἷς οὐδεμία ἔννοια δικαίου καὶ τάξεως εἶχε καταναοηθῇ ἢ ἦτο ἀνεκτή. Ἅπασα δὲ ἡ Εὐρώπη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο, οὗ λείψανα μέχρι τῆς σήμερον ὑφίστανται ἔν τισιν αὐτῆς χώραις.

§ 91. Ἀντίδρασις κατὰ τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος.

Κατὰ τοῦ καθεστῶτος τούτου, ὅ περ ἐπὶ αἰῶνας ἠρήμωσε καὶ κατεπίεσε τὴν Εὐρώπην καὶ καθ' οὗ μάτην ἀντεπεξῆλθον Γερμανοί τινες αὐτοκράτορες, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ σύνδεσμος ὁτὲ μὲν τῶν Κοινοτήτων, ὁτὲ δὲ πόλεών τινων τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἄνσα* (Ἀνσεατικὴ ὁμοσπονδία), ἧς ἀπετέλουν μέρος πόλεις τινές, ὧν πρώτισται τὸ Ἀμβοῦργον, ἡ Βρέμη, ἡ Κολωνία, ἡ Λυβέκκη, καὶ ἄλλαι πολλαί, θεραπεύσασαι τὰς βιομηχανικὰς τέχνας καὶ τὴν ἐμπορίαν, οὐ σμικρὸν δὲ συντελέσασαι εἰς τὴν εἰρηνικὴν ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ *Ἐκκλησία*, ἐπῆλθε σὺν τῷ χρόνῳ ἀντίδρασις. Τὰ μέγιστα δὲ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο καὶ ἡ θεραπεία τῆς ἐπιστήμης τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἀνέλυσαν τὸ δίκαιον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατὰ τὰ πρότυπα τῶν Ρωμαίων Καισάρων. Οὕτως ἡ δύναμις τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς ἤρξατο ἀναγνωριζομένη ὡς σωτήριος καὶ συνεκτικὸς δεσμὸς τῶν κοινωνιῶν· ἡ δὲ συνείδησις τοῦ δικαίου αὐτῆς καὶ τῆς ἐνεργείας, ἅπαξ καθιερωθεῖσα, ἤρξατο ἀποφέρουσα σωτήρια ἀποτελέσματα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ἄρνησις τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος ὑπῆρξεν ἡ *Μοναρχία*. Ἡ ἰδέα αὕτη, μάτην ἐπιδιωχθεῖσα ὑπὸ τῶν Ὀνστάουφφεν, ἀποτυχόντων ἐν τούτῳ, ἅτε τοῦ χρόνου μὴ ἐπιτρέποντος ἔτι, ἐν τῷ αὐτῶν ἀγῶνι κατά τε τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ κατὰ τῶν τιμαριωτικῶν ἀρχόντων, ἀναλυθεῖσα δὲ διὰ τοῦ συγγράματος τοῦ *Δάντου* περὶ *Μοναρχίας* καὶ βραδύτερον διὰ τοῦ ἀπαραμίλλου βιβλίου τοῦ *Νικολάου Μακκιαβέλλη*, εὗρε κατὰ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ μὲν ἀντιπρόσωπον Λουδοβῖκον τὸν ἑνδέκατον καὶ μετὰ ταῦτα τὸν Ριχελιέα, τὸν Μαζαρῖνον καὶ ἐπὶ τέλους τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὅστις ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ὡς τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς πολιτικῆς ἰδέας καὶ τάξεως. Ἐν Ἱσπανίᾳ Κάρολος ὁ Πέμπτος καὶ Φίλιππος ὁ Δεύτερος περιώρισαν τὴν δύναμιν τοῦ Τιμαριωτισμοῦ, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ κατήργησαν καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐπαρχιῶν (Fueros). Οὐχ ἧττον ἡ πλήρης καταπολέμησις τοῦ συστήματος τούτου ἐπετεύχθη δι' ἄλλων μέσων καὶ δυνάμεων.

Ἡ μεγάλη ἀντίδρασις τοῦ πολιτικοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν τῶν νέων κοινωνιῶν ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἰδίᾳ κυοφορουμένην *Ἀναγέννησιν* τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ. Βραδύτερον ὑπὸ τοὺς αἰῶνας τῆς θρησκευτικῆς *Μεταρρυθμίσεως* πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης κατενοήθη ἡ ἀνάγκη κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς παλιγγενεσίας. Αὕτη θὰ ἦτο ἡ ἀληθὴς ἀναγέννησις τῶν νεωτέρων λαῶν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ ὀγδόου αἰῶνος ἀνέγραψε τὸ νέον πρόγραμμα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ ὀργανώσεως τῶν κοινωνιῶν. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα δ' αὐτῆς ἐπῆλθον αἱ νεώτεραι ἐπαναστάσεις πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἐχειραφετήθη δ' ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς μητροπόλεως.

Ἀλλὰ τὸν ἐπικήδειον τῆς καταδίκης καὶ τοῦ θανάτου τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος ἔκρουσεν ὁριστικῶς ὁ κώδων τῆς νυκτὸς τῆς 4 Αὐγούστου 1789 ἐν Παρισίοις. Ἀνεγνωρίσθη ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἰσότης, ἐκηρύχθη δὲ τὸ δόγμα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, μεταδοθὲν ἐκεῖθεν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τυχὸν ἀποδοχῆς πανδήμου παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν διαφερομένων εἰς τὴν τήρησιν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 92. Πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπολογηταῖς τοῦ συστήματος τούτου, ὁ *Γυιζῶτος* (1) ἀνέπτυξε μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ φιλοσοφικῆς βαθύτητος τὰ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος προελθόντα τῇ Εὐρώπῃ ἀγαθά. Ὁ τιμαριωτισμὸς ἐξήσκησεν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς διαπλάσεως τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ, τοῦ χαρακτῆρος, καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πράξεων. Ἡ *ἱπποσύνη* προῆλθεν ἀπὸ τοῦ τιμαριωτισμοῦ· οὐκ ὀλίγα δ' αἰσθήματα ἐβλάστησαν ἀπὸ τοῦ καρποῦ τούτου ἀκατεργάστων αἰώνων.

Τὰ γράμματα, ἡ ποίησις, αἱ τέχναι ἔσχον τὴν πρώτην ἐξέλιξιν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς καὶ βαρβάρους ἐκείνους αἰῶνας ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ συστήματος τούτου. Οὕτω τὰ ἤθη καθίσταντο ὁσημέραι ἡμερώτερα, ἡ γυνὴ ἐλάμβανεν ἰδεωδέστερον χαρακτῆρα, συντελοῦσα καὶ αὕτη εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῆς κοινωνίας. Ἡ ἱπποτικὴ ποίησις τῶν *ραψῳδῶν* ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τῆς λατρείας ταύτης καὶ ἐκτιμήσεως τῆς γυναικός.

Ἀλλ' ὡς κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς θεσμὸς ὁ τιμαριωτισμὸς οὐ σμικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν παρακώλυσιν τῶν ἰδεῶν τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ πολιτικῆς ἑνότητος. Ἦτο ἡ ἄρνησις τούτων. Τούτου δ' ἕνεκα μετὰ προσωρινὴν ἀκμὴν καὶ δύναμιν προὐκάλεσε καθ' ἑαυτοῦ τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἤδη ἀρχομένης νὰ κατανοῇ τὰ δίκαια αὐτῆς καὶ τὴν κλῆσιν *ἐθνικῆς* πολιτείας, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀγωνισθείσης κατὰ τῶν ὑπερφιάλων ἀξιώσεων τοῦ συστήματος τούτου πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης.

Eichorn Deutsche Staats = und Rechtsgeschichte.
Walter Deutsche Rechtsgeschicte.
Waitz Anfänge der Vasallität. Ueber die Feudalität und Unterthanenverband.
Roth Geschichte des Beneficialwesens von den ältesten Zeiten bis ins zehnte Jahrhundert.
Homeyer System des Lehnrechts der sächsischen Rechtsbücher, in Sachsenspiegel.
Laurent la Féodalité et l'Eglise.
Michelet Origines du droit français.
Ahrens Encyclopædie etc.

(1) Histoire de la Civilisation en Europe.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὸ Γερμανικὸν δίκαιον ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

§ 93. Χαρακτὴρ τῆς Ἐποχῆς.

Κάρολος ὁ Μέγας ἐκπροσωπεῖ τὴν πλήρη ἱστορικὴν σύνθεσιν τῆς περιόδου, ὁποία ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος τῶν Βαρβάρων καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν νέων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συστημάτων τῆς Εὐρώπης. Τὸ ἀκάθεκτον πνεῦμα τῶν ἀπολιτίστων ἐκείνων νομαδικῶν φυλῶν τιθασσεύεται σὺν τῷ χρόνῳ πρωτίστως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν. Ὁ Πάπας τῆς Ρώμης καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτοῦ ἐξασκοῦσι πλέον ἢ ἄπαξ ὑπερφυᾶ ἐνέργειαν καὶ κράτος ἐπὶ τῶν ἀνυποτάκτων Βαρβάρων. Ἡ φυσικὴ ἰσχὺς ὑφίσταται τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἠθικῆς καὶ ὑποχωρεῖ εἰς αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Οὔννων Ἀτίλλας ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ρώμης, ἐστάλη πρὸς αὐτὸν ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπιβολῆς κατώρθωσε ν' ἀποτρέψῃ τὸν ἄγριον δορυκτήτορα τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὅστις ἦτο ἡ δήωσις τῆς πόλεως. Οὕτως ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐν Εὐρώπῃ, ἧς τὸ πρωτεῖον διεξεδίκει ὁ Πάπας τῆς Ρώμης, ἐπεβλήθη διὰ τοῦ ἠθικοῦ κύρους ἐπὶ τῶν ἀκατεργάστων ἔτι καὶ ἀσυντάκτων ἐκείνων κοινωνιῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ ἐξ ὑπολογισμοῦ ἀνεγνώρισε τὸ κράτος τοῦτο, ὃ περ εὐεργετικὸν γενόμενον τὸ πρῶτον καὶ τελεσφόρον, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ὕστερον εἰς τὴν παρακώλυσιν τῆς προόδου.

Ἡ χριστιανικὴ ἰδέα, ἐξημεροῦσα τὸ ἦθος τῶν βαρβάρων ἐκείνων λαῶν, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν τε ἰδιωτικῶν καὶ τῶν δημοσίων αὐτῶν σχέσεων, τοῦ δικαίου. Αἱ προσωπικαὶ σχέσεις, αἱ οἰκογενειακαί, τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ὁσημέραι ἡ εἰδωλολατρεία καταπίπτει, ἡ δὲ νέα θρησκεία καθίσταται τὸ παλλάδιον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς εὐνομίας καὶ τῆς τάξεως, ἥτις ἰδίᾳ ἐγκαινίζεται ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ διὰ τῆς μοναρχίας Καρόλου τοῦ Μεγάλου, λαμβάνοντος ἐν Ρώμῃ τὸ χρῖσμα καὶ τὴν εὐλογίαν τῆς *Ἐκκλησίας*.

Διὰ τοῦ χρίσματος τούτου ὁ νέος Καῖσαρ λαμβάνει τὸ *imperium mundi*, εἶνε ὁ διάδοχος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία διατελεῖ κεχωρισμένη. Ἐκκλησία καὶ πολιτεία εἶνε *μέρη ἑνὸς συνόλου*, τοῦ χριστιανικοῦ, ἡ μὲν πρώτη ἀπορρέουσα ἀμέσως, ἡ δὲ δευτέρα ἐμμέσως ἀπὸ τοῦ θείου (1). Ἔχουσι τὰς ἰδίας αὐτῶν συνόδους, ἐν αἷς συζητοῦνται καὶ ἀποφασίζονται αἱ σπουδαιόταται τῶν ὑποθέσεων.

Ἡ γερμανικὴ αὕτη αὐτοκρατορία διαλύεται μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς παραμένει, εἰ καὶ τὸ γερμανικὸν κράτος περιορίζεται ἐν μόνῃ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ αὐτοῦ, τιτλοφορούμενος *Ρωμαίος αὐτοκράτωρ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους*, μετὰ βραχεῖαν λάμψιν τοῦ οἴκου *Ὁενστάουφφεν*, καθίσταται μόνον ἡγεμὼν τῶν γερμανικῶν χωρῶν, ψιλὴν ἔχων ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία ἀμφισβητεῖ τὸ κράτος αὐτοῦ, σὺν αὐτῇ δὲ καὶ οἱ κατ' ὄνομα ὑποτελεῖς ἡγεμόνες, πολλαπλασιαζόμενοι σὺν τῷ χρόνῳ. Ἔτι μᾶλλον δ' ἐξασθενοῦσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ αἱ ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀρξάμεναι θρησκευτικαὶ ἔριδες, καταλήξασαι διὰ τῆς μεγάλης νίκης τῆς θρησκευτικῆς *Μεταρρυθμίσεως* τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Ἐπὶ τέλους ἡ ἀνίσχυρος αὕτη αὐτοκρατορία ἐκλείπει ἐν ἔτει 1805 καὶ μετὰ πολλὰς δοκιμασίας καὶ περιπετείας, τραγικοῦ τε καὶ κωμικοῦ μετεχούσας, δημιουργεῖται ἐν ἔτει 1870 ἡ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἐν Βερσαλλίᾳ.

§ 94. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Καρόλου διαρρεύσασαν χιλιετηρίδα τῆς γερμανικῆς ἱστορίας τό τε ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ τὸ δημόσιον ἔσχον ποικίλας ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολάς. Ἐν συντομίᾳ δ' αὗται ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

(1) Ces deux moitiées de Dieu; le Pape et l'Empereur (V. Hugo, Ernani).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νομοθεσία.

Κατὰ πρῶτον ὑφίσταται αὕτη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ ἤδη ἀναπτυσσομένου *καθολικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ* δικαίου τῆς χριστιανικῆς Ρώμης. Κατὰ φαντασιώδες πλάσμα τῶν χρόνων ἐκείνων, ἡ κληρονομία τῶν Ρωμαίων Καισάρων περιῆλθεν εἰς τὸν Γερμανὸν αὐτοκράτορα. Ἀντίπαλος τοῦ ἐν Βυζαντίῳ Ρωμαίου Καίσαρος τῆς Ἀνατολῆς ὁ νέος Καῖσαρ τῆς Ρώμης ἐκλήθη, τοῦ Πάπα ἐπινεύοντος, *Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους* (Römischer Kaiser deutscher Nation). Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Καίσαρος τούτου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν χωρῶν ἰδίαν, *πνευματικήν*, ἐξουσίαν διεξεδίκει ὁ ποντίφηξ τῆς Ρώμης.

Καὶ ἐν πρώτοις τὸ ἔγγραφον δίκαιον τῆς προηγηθείσης περιόδου κατέστη τάχιστα ἄχρηστον, μὴ συμφωνοῦν ταῖς νέαις κοινωνικαῖς ἰδέαις καὶ ροπαῖς. Οἱ νόμοι τῶν Βαρβάρων δὲν κρίνονται ἐπαρκεῖς πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἥτις καθιερώθη διὰ τῆς μοναρχίας τοῦ Μεγάλου Καρόλου καὶ τῶν ἀπὸ τῆς διαλύσεως αὐτῆς προκυψάντων *ἐθνικῶν* πολιτικῶν συστημάτων. Μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος τὸ δίκαιον καθίσταται αὖθις *ἄγραφον*, ἀναπτύσσεται δὲ σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν λεγομένων *Schöffensprüche* καὶ διὰ τοῦ δικαίου τῶν *ἐθίμων*.

Ἡ ἔλλειψις ἐθνικῆς, ἐνιαίας πολιτείας συνετέλεσεν εἰς τὴν μὴ ἑνότητα τοῦ δικαίου. Ἐν τῇ κρατούσῃ καθολικῇ ἀναρχίᾳ ἦτο φυσικὸν τοῦτο. Οὕτως ἀνεπτύχθη τὸ *τιμαριωτικὸν* δίκαιον, ἄρνησις πάσης νομιμότητος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ τοπικόν. Πραγματικοὶ νομοθέται καὶ δικασταὶ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ἦσαν οἱ τιμαριωτικοὶ ἄρχοντες, ἐν ἑκάστῳ κράτει τῶν ὁποίων τὸ δίκαιον ἐνοεῖτο καὶ ἐπραγματοῦτο κατὰ διάφορον τρόπον.

Τὸ δίκαιον τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως αὐτῆς καὶ ἀποσυνθέσεως ἀναπτυχθεισῶν γερμανικῶν πολιτειῶν ἀναπτύσσεται βραδέως. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν μορφοῦται τὸ *σαξωνικὸν* δίκαιον, εἶτα δὲ τὸ *σουηβικόν*, τὸ *βαυαρικόν*, τὸ *θυριγγιακόν*· τὸ δὲ δίκαιον τῆς αὐτοκρατορίας ἄρχεται ἀναπτυσσόμενον ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ πρῶται ἄξιαι λόγου γερμανικαὶ νομοθεσίαι εἶνε αἱ ἑπόμεναι:

Sachsenspiegel (σαξωνικὸν Κάτοπτρον), ἔργον τοῦ Σάξωνος *Eike von Repkow*, συνταχθὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τὸ ἔτος 1230.

Schwabenspiegel (σουηβικὸν Κάτοπτρον). Ἄγνωστος ὁ συντάκτης αὐτοῦ, ἀνήκει ὅμως πιθανῶς εἰς τὸν κλῆρον, συμπληρώσας τὸ πρότερον ἤδη ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ συνταχθὲν καὶ κῦρος νόμου σχὸν *γερμανικὸν κάτοπτρον*. Συνετάχθη μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος.

Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ κώδικες τὰ μάλιστα ἐτιμήθησαν ἐν Γερμανίᾳ. Κατὰ δὲ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἔσχον κῦρος πανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, μεταφρασθέντες εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, τυχόντες δὲ πολλῶν ἐπεξεργασιῶν καὶ ἑρμηνειῶν.

Territorialrechte (τοπικὰ δίκαια). Ταῦτα συνετάχθησαν ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφ' οὗ χρόνου οἱ διάφοροι ἡγεμόνες τῶν γερμανικῶν χωρῶν, ἀποσείοντες τὸ κῦρος τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς καὶ περιορίζοντες τὴν δύναμιν τῶν τιμαριωτικῶν ἀρχόντων, συνέτασσον νομικοὺς κανονισμοὺς τῇ συγκαταθέσει ἐπίσης καὶ τῶν μεγιστάνων τῆς χώρας.

Hofrechte. Δίκαιον *ἐθίμων*. Τοῦτο ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν συζητήσεων τῶν δικαστῶν τῶν χωρίων μετὰ τῶν χωρικῶν περὶ ἀντικειμένων νομικῆς φύσεως. Τὰ ἔθιμα, ἄγραφα ὄντα κατ' ἀρχάς, συνεγράφησαν βραδύτερον.

Stadtechte. Τὰ δίκαια τὰ διέποντα πόλεις τινάς, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος τυχούσας αὐτονομίας. Ταῦτα ἦσαν πολλά, ἀξία δὲ λόγου πολλάκις ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν ἐπεξεργασία. Ἡ νομοθεσία αὕτη δείκνυσι τὴν κοινωνικὴν ζωήν, ἧς ἐνεφοροῦντο αἱ τοσοῦτον διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἀναπτυχθεῖσαι γερμανικαὶ πόλεις.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐναργὴς καθίσταται ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ δικαίου, τὸ μὲν ἡ ἐπίδρασις τοῦ *ρωμαϊκοῦ* καὶ ἡ πολλαχῶς ἀποδοχὴ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἡ τοῦ *Kanonikoῦ* (*Corpus juris canonici*). Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος οἱ νομομαθεῖς (Legisten) τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου προσλαμβάνονται σύμβουλοι τῶν ἡγεμόνων· καὶ ὁ κλῆρος δὲ μεγίστην ἐξασκεῖ δύναμιν ἔν τε ταῖς ἰδιωτικαῖς καὶ ταῖς δημοσίαις σχέσεσι τῆς αὐτοκρατορίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀξία λόγου νομοθετικὴ ἐργασία τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος εἶνε ἡ *Constitutio criminalis Carolina*, συνταχθεῖσα ἐπὶ Καρόλου τοῦ *πέμπτου* (1532). Αἱ διατάξεις τοῦ ποινικοῦ τούτου νόμου εἶνε δρακόντειοι. Ὁ περιώνυμος *Carpzow* ὑπέγραψεν εἰκοσακισχιλίας θανατικὰς καταδίκας, ὧν τινες ἀφεώρων καὶ εἰς ἐγκλήματα ἐπὶ μαγείᾳ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νομοδιδασκάλου Θωμασίου ἐπῆλθεν ἀντίδρασις κατὰ τῆς ποινικῆς ταύτης ἀγριότητος, σχοῦσα εὐάρεστα ἀποτελέσματα κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα.

Τὸ γερμανικὸν δίκαιον ἔτυχε σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας ὑπὸ τοῦ νομοδιδασκάλου *Conring* (1691). Ἤρξατο τιμώμενον ἴσα τῷ ρωμαϊκῷ.

Κώδικες ἐν Γερμανίᾳ.

Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον αἰῶνα ἐπαισθητὴ καθίσταται ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἀνάγκη συντάξεως νέων κωδίκων, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα, τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐποχῆς. Ἐκ τούτων διαπρέπουσιν :

Ἐν Βαυαρίᾳ Codex criminalis (1751), *Codex judiciaris* (1753), *Codex Maximilianeus*.

Ἐν Πρωσσίᾳ ἔλαβεν ἐντολὴν ὁ ἀρχικαγγελάριος *Σαμουὴλ Κοκκήιος* (1751) παρὰ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου νὰ συντάξῃ «καθολικὸν γερμανικὸν δίκαιον, βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ λογικοῦ καὶ τῶν τοπικῶν νόμων». Ἐδημοσιεύθη μετὰ βελτιώσεων ἐν ἔτει 1753 ὡς νόμος τῶν πρωσσικῶν χωρῶν, ἐθεωρήθη δ' ὡς τὸ ἐξοχώτατον τῶν νομικῶν ἔργων τοῦ αἰῶνος.

Ἐν Αὐστρίᾳ ἐπίσης ἐπὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας συνετάχθη κῶδιξ τῶν αὐτῶν ἐμφορούμενος προοδευτικῶν ἰδεῶν.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀπὸ τοῦ 1814 μεγάλη ἐγείρεται συζήτησις μεταξὺ τῶν νομοδιδασκάλων Τιμπὼ καὶ Σαβινὺ (φιλοσοφικὴ καὶ ἱστορικὴ Σχολὴ τοῦ δικαίου) περὶ τῆς ἀνάγκης ἢ μὴ τῆς συντάξεως γερμανικοῦ ἀστικοῦ κώδικος. Ἡ Γερμανία, ἡ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων πολιτικῶς διεσπασμένη, ἐδείκνυε ροπὰς πρὸς ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἑνότητα. Ἡ εὐχὴ τοῦ Τιμπώ, πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σαβινὺ καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, δὲν ἔτυχε ταχείας πραγματώσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας τοῦ 1870 καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπιτευχθεῖσαν πολιτικὴν ἑνότητα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Γερμανίας μακρὰ ἐγένετο ἐργασία πρὸς σύνταξιν *ἀστικοῦ γερμανικοῦ κώδικος*. Ἡ ἐργασία εὐδοκίμως ἐπερατώθη. Τὸ δὲ σχέδιον ὅσον οὔπω θέλει καταστῇ ὁριστικὸς νόμος τῶν λαῶν τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ Δημόσιον δίκαιον ἐπίσης καὶ τὸ Ποινικὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πολλῶν ἔτυχον ἐπεξεργασιῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀναγνώρισιν δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσονομίας. Ἡ δὲ γερμανικὴ νομικὴ ἐπιστήμη, συντελέσασα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, συνετέλεσεν οὐ σμικρὸν καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παγκοσμίου ἐπιστήμης.

Δίκαιον ἐν γένει. Χαρακτὴρ αὐτοῦ.

Τὸ γερμανικὸν δίκαιον ἀπορρέει κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀτόμου. Τοῦτο, τραχὺ κατὰ πρῶτον καὶ ἀτίθασσον, ἐξημερώθη διὰ τῆς συμβολῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔτι μᾶλλον δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἡ ἐλευθερία ἐνοήθη καὶ ἐκανονίσθη τοσοῦτον προσφυῶς. Ἐκδήλωσις τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ροπῶν τοῦ γερμανικοῦ κόσμου εἶνε ἡ αὐτονομία. Αὕτη δὲ πνευματικῶς μὲν ἐξεδηλώθη διὰ τῆς θρησκευτικῆς *Μεταρρυθμίσεως*, πολιτικῶς δὲ διὰ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὀργανώσεων τῶν γερμανικῆς καταγωγῆς λαῶν, ἐν οἷς ἐξέχουσιν ἡ *Ὁλλανδία*, ἡ *Ἀγγλία* καὶ ἡ *βόρειος Ἀμερική*.

Ἰδιωτικὸν δίκαιον. Ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἀρχῶν βασίζεται τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον τῶν γερμανικῶν λαῶν. Τὸ *πρόσωπον* ἀναγνωρίζεται τελείως ἐλεύθερον, μηδενὸς λειψάνου τιμαριωτικῆς ἀνισότητος καὶ ἀδικίας ἐναπολειφθέντος ἐν ταῖς τελευταίαις νομοθεσίαις. Τῆς *οἰκογενείας* ἡ ἀγνότης καὶ ἱερότης καθιερώθη ἀπ' αἰώνων. Ἡ γυνὴ κέκτηται ἴσα μετὰ τοῦ ἀνδρὸς δικαιώματα ἐν τῷ οἴκῳ· δὲν εἶνε ὑποτελὴς αὐτῷ· εἶνε σύντροφος· τιμᾶται δὲ ὅσον οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ, πληρουμένη ποιητικῆς αἴγλης, μυστικοῦ θαυμασμοῦ. Ἡ *πατρικὴ* ἐξουσία εἶνε ἠθικὴ καθ' ὁλοκληρίαν ἐπὶ τῆς οἰκογενείας αὐθεντεία. Ἀνεγνωρίσθη ἤδη ἡ ἰσότης καὶ ἐν τῷ *κληρονομικῷ* δικαίῳ, μὴ ὑφισταμένων τῶν παλαιῶν πρωτοτοκίων, θεσμοῦ βαρβάρων χρόνων. Ἡ *διαθήκη*, ἄγνωστος ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, εἰσάγεται βραδύτερον διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ *ἰδιοκτησία*, κοινοτικὴ κατ' ἀρχάς, ἀναγνωρίζεται σὺν τῷ χρόνῳ ὡς *Eigenthum*, ὑφίσταται δὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς γερμανικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Τὸ δὲ δίκαιον τῶν *Ἐνοχῶν*, κανονισθὲν κατὰ τὰς ἰδέας ταύτας, ὡς καὶ τὸ δίκαιον τῶν *Συναλλαγμάτων*, ἔσχεν εὐρυτέραν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν διὰ τῆς μακρᾶς ἐργασίας τῆς ἐπιστήμης.

Δημόσιον Δίκαιον.

Τοῦτο ὑπέστη πολλὰς καὶ ποικίλας τροποποιήσεις καὶ ἀλλοιώσεις κατὰ τὴν μακρὰν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ κατ' αὐτὸ δ' ἐκανονίσθησαν ὡς ἀκολούθως κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας:

Καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1805 καταργήσεως τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ὑπέρτατος ἄρχων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἦτο ὁ *αὐτοκράτωρ*, ἐκλεγόμενος ὑπό τινων προνομιούχων ἐκκλησιαστικῶν καὶ λαϊκῶν ἡγεμόνων, στεφόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα· ἐν ἔτει 1530 Κάρολος ὁ πέμπτος ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάπα τελευταῖος ὡς βασιλεὺς τῆς Λομβαρδίας. Ἡ ἐκλογὴ ἐγίνετο ἐν *Ἀκουϊσγράνῳ* καὶ ἐν *Φραγκοφορτίῳ* τῷ παρὰ τὸν Μοῖνον. Ἀλλὰ τὰ δίκαια αὐτοῦ σὺν τῷ χρόνῳ εἶχον τὰ μάλα περιορισθῇ. Οὐδὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ ἄνευ τῆς γνώμης τῶν *Ἐκλεκτόρων*. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκέκτητο τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας (veto) ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τῶν ἡγεμόνων τούτων, μόνον καθ' ὅσον εἶχον αὗται ἀντικείμενον τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ ἕκαστος τῶν ἡγεμόνων (Ἐκλέκτωρ, Δούξ, Ἀρχιεπίσκοπος) εἶχεν ἰδίαν, ἀνεξάρτητον δικαιοδοσίαν. Ἕτερα δίκαια τοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν τὸ ἀνώτατον *τιμαριωτικὸν* δίκαιον αὐτοῦ, ἡ ἀπονομὴ τίτλων εὐγενείας, ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς αὐτοκρατορίας παρὰ ταῖς ξέναις αὐλαῖς· οὐχ ἧττον δὲν εἶχεν ἀπόλυτον δίκαιον συνομολογήσεως συνθηκῶν ἢ κηρύξεως πολέμου. Εἰς αὐτὸν ἐπίσης ἦτο ἀνατεθειμένον καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀνωτάτου προσωπικοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἡ παροχὴ ἐπίσης προνομίων εἰς ἠθικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δίκαια.

Ἀρχικαγγελάριος τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ὁ ἐκκλησιαστικὸς Ἐκλέκτωρ τοῦ Μαγοντιάκου (Mainz), ἔχων ἐν τούτοις ἀντιπρόσωπον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ. Οὗτος ἦτο ὁ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀνωτάτη δικαστικὴ ἀρχὴ ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ *Ἐκλέκτορες* ἦσαν κατὰ πρῶτον *ἑπτά*, ἀκολούθως δὲ ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Οὐεστφαλίας ἐγένοντο *ὀκτώ*, καὶ ἐν ἔτει 1691 *ἐννέα*. Ἀπετέλουν δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον.

Αἱ *Δίαιται* (Reichstäge) συνήρχοντο ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς αὐτοκρατορίας, ἀποτελούμεναι ἀπὸ τριῶν τάξεων: Τῶν Ἐκλεκτόρων, τῶν πριγκίπων, κομήτων καὶ βαρόνων καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν πόλεων (Reichstänte). Ἐν ταῖς συνεδρίαις αὐτῶν, προκειμένων μεγάλων ἐθνικῶν ζητημάτων, θρησκευτικῶν ἢ πολιτικῶν, παρίστατο πολλάκις καὶ ὁ αὐτοκράτωρ· τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν Βορματίᾳ (Worms) ἐν τῇ συζητήσει μεταξὺ Λουθήρου καὶ τοῦ ἀπολογητοῦ τῆς παπωσύνης *Ecki*. Μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν καὶ τὴν συνθήκην τῆς Οὐεστφαλίας ἐδημιουργήθησαν δύο τμήματα διὰ τὰ καθολικὰ καὶ τὰ διαμαρτυρόμενα τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας. Τοῦ πρώτου προήδρευεν ὁ Ἐκλέκτωρ τοῦ Μαγοντιάκου, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας (εἶτα βασιλεὺς τῆς Πολωνίας). Ἐκ τῶν σωμάτων τούτων ἀπέρρεεν ἡ στρατιωτικὴ νομοθεσία, ἡ οἰκονομική, ἡ δικαστικὴ καὶ ἡ ἀστυνομική· ἀλλ' ἄνευ ἑνότητος καὶ σκοποῦ, τῆς αὐτοκρατορίας κατ' ὄνομα μόνον ὑφισταμένης.

Τοπικὸν πολίτευμα.

Ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις γερμανικαῖς πολιτείαις οἱ μὲν λαϊκοὶ Ἐκλέκτορες ἐδικαιοῦντο νὰ συνάπτωσιν αὐτοβούλως συνθήκας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς χώρας αὐτῶν μετὰ ξένων κυβερνήσεων, ἐπίσης δ' ἐκανόνιζον τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἐκπαιδευτικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις, τὴν φορολογίαν κτλ. Ἐπὶ τέλους οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, πλεῖστοι τὸν ἀριθμόν, ἀφαιροῦντες τὰ ράκη τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, κατέστησαν αὐτὴν σκιάν.

Ὑπὸ τοιαύτας δυσμενεῖς συνθήκας διατελῶν, παρητήθη ἐν ἔτει 1806 ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβούργων Γερμανὸς αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσήφ, περιορισθεὶς μόνον εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα τῆς αὐστριακῆς Μοναρχίας.

Μετὰ ποικίλας περιπετείας καὶ καταπτώσεις τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκανονίσθησαν τὰ τοῦ δημοσίου αὐτοῦ δικαίου διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ λεγομένου *Ρηνικοῦ Δεσμοῦ*, πράγματι ἐξαρτωμένης τῆς Γερμανίας ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ Ναπολέοντος, διατάξαντος ἐν αὐτῇ τὴν ἵδρυσιν διαφόρων κρατῶν, παραχωρηθέντων εὐνοουμένοις καὶ ἀδελφοῖς. Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη ὑπῆρξε παροδική. Πεσόντος τοῦ κατακτητοῦ, ἐν ἔτει 1815 τὰ κατὰ τὴν Γερμανίαν ἐκανονίσθησαν διαφόρως. Συνέστη *Γερμανικὴ Ὁμοσπονδία* πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τηρήσεως τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ ἀπαραβιάστου τῶν ἰδιαιτέρων γερμανικῶν κρατῶν. Τὸ νέον καθεστὼς ἀνεγνώριζε τὴν ἰσότητα τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαίων, ἐλευθερίαν ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, αὐτονομίαν δι' ἑκάστην πολιτείαν, τὸ δίκαιον τῆς ἐγγείου ἰδικτησίας. Ἡ κεντρικὴ συνέλευσις τῆς ὁμοσπονδίας ἐγένετο ἐν Φραγκοφορτίῳ, τῆς Αὐστρίας δικαιουμένης εἰς τὴν προεδρείαν· ἐδικαιοῦτο δ' ἡ Πρωσσία ν' ἀντιπροσωπεύῃ αὐτήν.

Ἐν ἔτει 1848 ἐγένετο ἀπόπειρα, ἵνα ἡ ὁμοσπονδία αὕτη τῶν γερμανικῶν πολιτειῶν καταστῇ πληρεστέρα· ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν. Ἐν ἔτει 1865 ἀπεμακρύνθη ἡ Αὐστρία ἀπὸ τῆς ὁμοσπονδίας. Ἐσχηματίσθη δ' ἐν ἔτει 1866 τῇ εἰσηγήσει καὶ ἡγεμονίᾳ τῆς Πρωσσίας ἡ βόρειος γερμανικὴ ὁμοσπονδία, ἥτις μετὰ τὰς νίκας τοῦ 1870 κατὰ τῆς Γαλλίας μετεσχηματίσθη εἰς γερμανικὴν ὁμοσπονδίαν, ὁσημέραι ρέπουσαν πρὸς μείζονα ἑνότητα, ἥτις ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας δὲν εἶχεν ἐπιτευχθῇ ἕνεκα καιρικῶν αἰτίων.

Κυριώτατα διατάξεις τοῦ νέου τούτου δημοσίου δικαίου τῆς γερμανικῆς Συμπολιτείας εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

Τὸ δίκαιον τῆς γερμανικῆς Συμπολιτείας εἶνε κοινὸν δίκαιον τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὴν γερμανικῶν Πολιτειῶν.

Τὸ δημόσιον δίκαιον τῶν ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν ἐρείδεται τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς Συμπολιτείας, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν ἰδιαιτέρων νόμων καὶ συνθηκῶν.

Κατὰ τὸ νέον τοῦτο δίκαιον ἀναγνωρίζεται ἡ ἑνοποίησις διαφόρων κλάδων τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπίσης δ' αἱ μετὰ τῶν ξένων κυβερνήσεων πολιτικαὶ σχέσεις. Ὅ τι ἀφορᾷ εἰς τὰ κοινὰ συμφέροντα τῆς αὐτοκρατορίας συζητεῖται καὶ ἀποφασίζεται ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰδικοῖς πολιτικοῖς σώμασιν. Ἐν Βερολίνῳ, τῇ πρωτευούσῃ τῆς αὐτοκρατορίας, ἑδρεύουσι συμβουλευτικὰ καὶ νομοθετικὰ σώματα (Bundesrath, Reichstag). Ἀλλ' ἑκάστη πολιτεία κέκτηται τὸ ἴδιον νομοθετικὸν σῶμα (Landtag).

Τὸ γερμανικὸν δίκαιον, ἰδιωτικόν τε καὶ δημόσιον, ἔτυχε μεγίστης ἀναπτύξεως ἐπιστημονικῆς τε καὶ πρακτικῆς κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Αἱ νέαι ἰδέαι εἰσέδυσαν ἐν αὐτῷ, ἀποκαθαρθέντι ἀπὸ πάσης λύμης τοῦ παρελθόντος. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μεγάλα ἐτέλεσεν ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, δικαίως δὲ τὰ νομοθετικὰ αὐτῆς πορίσματα καὶ προϊόντα κατὰ πολλοὺς τρόπους κατέστησαν χρήσιμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τε ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ δικαίου ἐπὶ ἀνθρωπινωτέρων ἀρχῶν, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐξελίξεως καὶ πραγματώσεως αὐτῶν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

Eichhorn Deutsche Rechts=und Staatsgeschichte.

Walter Deutsche Rechtsgeschichte.

Dönniges Das deutsche Staatsrecht und die Deutsche Reichsverfassung.

Nitzch Geschichte des deutschen Volkes.

Treitschke Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert.

Stobbe Die Stände des Sachsenspiegels.

Homeyer die Stellung des Sachsenspiegels zum Schwabenspiegel.

Reinhold Deutsche Feuner im Mittelalter.

Stobbe Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechts.

Biedermann Deutschlands politische materielle und sociale Zustände im 18 Jahrhundert.

Sohm die Deutsche Rechtsentwicklung und die Kodifications frage.

Thibaut Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland.

Savigny Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft.

Brunner die Rechtseinheit.

Gierke der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs.

Laband das Staatsrecht des deutschen Reichs.

Mohl das deutsche Reichsstaatsrecht.

v. Rönne das Staatsrecht des Deutschen Reichs.

v. Gerber Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts.

Zorn das Staatsrecht des deutschen Reiches.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἀγγλικὸν Δίκαιον.

§ 95. Ἐθνικὸς χαρακτήρ.

Σπανίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαὸς ἔσχε τοσοῦτον ὑψηλὴν καὶ εὐρεῖαν συνείδησιν τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅσον ὁ ἀγγλικός. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ στιβαρόν, ἀκάθεκτον, ἑκάστοτε νέας τρίβους ἐπιδιῶκον, παρίστησιν ἔξοχον φαινόμενον. Τὸ κράτος τῆς γηραιᾶς Ἀλβιόνος, ἠθικὸν ἢ πολιτικόν, ἐκτείνεται ἐπὶ πασῶν τῶν ἠπείρων τοῦ τε παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου. Τὰ τέκνα αὐτῆς εἶνε οἱ κυριώτατοι τῶν παραγόντων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου. Τοῦτο ἀποδοτέον πρωτίστως εἰς τὴν φυσιολογικὴν τοῦ λαοῦ τούτου σύστασιν, ἥτις καθίστησι τὰ μέλη αὐτοῦ γενναίους ἐργάτας τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ, ἐπιδιώκοντας αὐτὸν διὰ τῆς προσωπικῆς δραστηριότητος μᾶλλον καὶ εὐψυχίας ἢ διά τινος ἀνωτέρας ὁδηγίας. Τὸ πνεῦμα τῶν Ἀρίων, οἷον ἐξεδηλώθη διὰ τῶν Βαρβάρων ἀπὸ τῆς Μεταναστεύσεως, ἔτυχε τῆς μεγίστης αὐτοῦ ἀντιπροσωπείας καὶ δυνάμεως διὰ τοῦ κλάδου τῶν Ἀγγλοσαξόνων ἐν τῇ γηραιᾷ Ἀγγλίᾳ, τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, τῷ Καναδᾷ καὶ τῇ Ἀουστραλίᾳ.

§ 96. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Τό τε ρωμαϊκὸν καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον ἐπέδρασαν ποὺ μὲν μᾶλλον, ποὺ δ' ἧσσον, ἐφ' ἁπάσης τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ὀλιγώτερον ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ χώρα αὕτη, ἀποικισθεῖσα κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ὑπὸ τῶν Ἀγγλοσαξόνων, συμμιγέντων σὺν τῷ χρόνῳ τοῖς ἰθαγενέσιν, ὑπέστη τὴν κατάκτησιν τῶν γερμανικῶν ἰδεῶν καὶ ἐθίμων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἔτι δὲ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἡ γερμανικὴ αὕτη ἐπίδρασις διὰ τῆς κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα *νορμαννικῆς* κατακτήσεως.

Νομοθεσία.

Τὸ δίκαιον ἐν τῇ παλαιᾷ Ἀγγλίᾳ ἐψηφίζετο ἐν ταῖς τοπικαῖς συνελεύσεσι (Witenagemote), εἰς ἃς ἐλάμβανε μέρος ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν εὐγενῶν. Ἀπὸ τῶν παναρχαίων τούτων χρόνων πλεῖστοι ἐξεδόθησαν νόμοι εἴτε ὑπὸ τῶν βασιλέων, εἴτε ὑπὸ τοῦ *Κοινοβουλίου*, ἀλλὰ πλήρης αὐτῶν κωδικοποίησις οὐδέποτε ἐγένετο. Ἡ ἔλλειψις δ' αὕτη εἶνε μία τῶν ἐλλείψεων τῆς ἀγγλικῆς νομοθεσίας.

Ἀρχαιότατοι τῶν νόμων εἶνε οἱ ἑπόμενοι:

Leges Anglo-Saxonum. Συλλογὴ νόμων τῶν δέκα τριῶν πρώτων βασιλέων τῆς Ἀγγλίας (561-1087).

Leges et Consuetudines quas Wilhelmus rex post adquisitionem Angliæ omni populo Anglorum concessit tenendas.

Τούτοις παρηκολούθησαν ἔκτοτε πλεῖστοι νόμοι (Statutes), ἀφορῶντες εἰς σχέσεις τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Παρατηρητέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος ἀπετελέσθη ἐν Ἀγγλίᾳ διάκρισις μεταξὺ *Common law* καὶ *Statute law*.

Ἀντικείμενα τῆς νομοθεσίας ταύτης εἶνε πλεῖστα.

Ἀξία μνείας πρὸς τούτοις εἶνε ἡ ἀνάπτυξις, ἣν ἐνωρὶς ἔσχεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὸ δημόσιον δίκαιον ἀπὸ τῆς *Magna Charta libertatum*, δοθείσης τοῖς Ἄγγλοις ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ *Ἀκτήμονος*. Κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα νέα ἐγγύησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἄγγλου πολίτου ἐπῆλθε διὰ τῶν *Petion of Right* καὶ τοῦ *Habeas Corpus law*. Ἐπὶ τούτων δὲ βασίζεται τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς Ἀγγλίας.

Τὸ ἀγγλικὸν δίκαιον ἀπορρέει κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας ἀρχῆς τοῦ προσώπου. *Ὁ οἶκος ἑκάστου εἶνε τὸ μέγαρον αὐτοῦ*, λέγει ἀγγλικὸν λόγιον.

Ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἀπορρέουσι καὶ πᾶσαι αἱ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου σχέσεις. Κατὰ τὸ δίκαιον τοῦτο, τὸ πρόσωπον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δικαιοῦται εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀπόλαυσιν τοῦ σώματος, τῆς ὑγιείας, τῆς τιμῆς.

Συνῳδὰ τῇ ἀρχῇ ταύτῃ ὠργανώθησαν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ αἱ σχέσεις τῆς οἰκογενείας, αἱ τῆς ἰδιοκτησίας, αἱ ἐνοχικαί.

Τὸ ἰδιωτικὸν τοῦτο δίκαιον διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν γενναίων ἀρχῶν τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Ἀγγλίας. Τὰ δὲ κατ' αὐτὸ ἀνεπτύχθησαν ἐλευθεριώτερον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ τῆς Εὐρώπης. Ἡ *Βασιλεία* ἐν Ἀγγλίᾳ σπανίως ἐξήσκησε τὴν δεσποτικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν, ἣν ἐξήσκησεν ἀλλαχοῦ· ὁσάκις δ' ἀπεπειράθη τοῦτο, εὗρεν ἀντιπάλους δυνάμεις τήν τε ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν δημοκρατίαν, εἰς ἃς ἠναγκάσθη μετὰ βραχυχρόνιον ἀγῶνα νὰ ὑποχωρήσῃ, συνθηκολογοῦσα. Οὕτω τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα ὑπῆρξεν ἀείποτε *συγκεκερασμένον*, μικτὸν ἐκ μοναρχίας, ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας. Καὶ τὸ πάλαι μὲν ἐκράτησεν ἐπί τινα χρόνον ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, μετὰ ταῦτα μετέσχε τῆς ἀρχῆς ταύτης ἡ ἀριστοκρατία, ἀπό τινος δὲ χρόνου κραταιοῦται ἡ δημοκρατία, ἐκπροσωπουμένη ἐν τῷ ἀγγλικῷ πολιτεύματι διὰ τῆς *βουλῆς* τῶν *Κοινοτήτων*. Ἡ βασιλεία εἶνε *κληρονομική*, μεταβαίνουσα εἴς τε τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα τοῦ βασιλεύοντος γένους· ἡ *βουλὴ* τῶν *Λόρδων* παρίστησι κρᾶμα κληρονομικῆς ἅμα καὶ *αἱρετῆς* ἀριστοκρατίας· ἡ δὲ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οὗ τὸ πρὸς ἐκλογὴν δικαίωμα εὑρύνεται ὁσημέραι. Ἐν τῷ προτύπῳ τούτῳ συνταγματικῷ πολιτεύματι ὁ βασιλεὺς ἐλαχίστην κέκτηται πρωτοβουλίαν, ἥτις ἀφίεται τοῖς ὑπευθύνοις πρὸ τοῦ κοινοβουλίου καὶ τῆς χώρας ὑπουργοῖς.

Ἡ ἀρχὴ τῆς προσωπικῆς αὐτονομίας, τοσοῦτον προσφιλὴς τοῖς Ἄγγλοις, ἐξεδηλώθη ἐν τῷ θεσμῷ τῆς διοικητικῆς *αὐτοδιοικήσεως* καὶ τῆς *δημοτικῆς* αὐτονομίας. Οἱ δῆμοι, αἱ κομητεῖαι κέκτηνται πλεῖστα δίκαια αὐτονομίας καὶ ἐλευθέρας δράσεως, ἄγνωστα ταῖς ἄλλαις χώραις τῆς Εὐρώπης· ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἐξασκεῖ περιωρισμένην δύναμιν. Ἐν τῷ τοιούτῳ δὲ σχολείῳ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς αὐτονομίας καὶ δράσεως κατέστη ὁ Ἄγγλος πρότυπον πολίτου, παρὰ τῶν θεσμῶν τοῦ ὁποίου πολλὰ δύνανται νὰ διδαχθῶσι καὶ νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ πολῖται τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων καὶ ἐλευθέρων χωρῶν.

Ἡ *δικαστικὴ* ὀργάνωσις παρίστησι χαρακτῆρα ὅλως διάφορον τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ἄλλων πολιτειῶν. Ἐνῷ ἐν τῇ διοικήσει κρατεῖ ὁ θεσμὸς τῶν συμβουλίων, σκεπτομένων περὶ πάντων τῶν εἰς τὴν τοπικὴν περιφέρειαν ἀφορώντων, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ εἷς δικαστὴς συνήθως εἶνε ὁ δικάζων.

Ἡ *ποινικὴ* δικαιοσύνη, αὐστηροτάτη ἄλλοτε καὶ σκληροτάτη, ὑπέστη κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φιλανθρώπου πνεύματος τοῦ αἰῶνος.

Παρατηρητέον ἐπὶ τέλους, ὅτι ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, αἱ τε τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου θεσμοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐβελτιώθησαν σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν προσηκουσῶν μᾶλλον μεταρρυθμίσεων ἢ διὰ τῶν βιαίων μεταβολῶν. Τὸ ἔργον τῆς ἱστορίας διατελεῖ σεβαστόν, οὐδ' ὑφίσταται τὴν βιαίαν ἐπίθεσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν παθῶν. Οὕτως αἱ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις τελοῦνται ἐν Ἀγγλίᾳ βραδέως ἴσως, ἀλλὰ βεβαίως καὶ ἀσφαλῶς.

§ 97. Τὸ ἀγγλικὸν δίκαιον ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας. —Ἀμερικανικὸν Δίκαιον.

Τὸ δίκαιον ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ κατὰ τύπους μόνον διαφέρει τοῦ ἀγγλικοῦ. Κατ' οὐσίαν ἐρείδεται ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων τῆς δημοτικῆς καὶ ἐπαρχιακῆς αὐτονομίας. Τοῦτ' αὐτὸ δὲ παρατηρητέον καὶ περὶ τοῦ δικαίου τῶν λοιπῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν, ἐξ ὧν πρωτεύουσι καὶ ἀναπτύσσονται ἐν πολιτισμῷ καὶ ἐλευθερίᾳ ὁ *Καναδᾶς* καὶ ἡ *Αὐστραλία*.

Philipps Englische Reichs=und Rechtsgeschichte.

Glasson Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre.

Gneist das heutige englische Verfassungs=und Verwaltungs recht das Engliche Parlament vom neunten bis zum Ende des neunzehnten Jahrhunderts. Die Entwicklung der englischen Parlamentsverfassung.

Blackstone Commentaries on the laws of England.

A de Tockeville de la Démocratie en Amerique.

Laboulaye Histoire des États Unis.

v. Holts Das Staatsrecht der Vereinigter Staaten America.

Beaulieu l'Administration locale en France et en Angleterre.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Γαλλικὸν Δίκαιον.

§ 98. Χαρακτήρ.

Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Γαλλίας Κελτοί, Γαλάται, ἀνήκουσιν ἐπίσης, ὡς καὶ οἱ Γερμανοί, μεθ' ὧν μεγάλην ἔχουσι συγγένειαν, εἰς τὸν γενεαλογικὸν κλάδον τῶν Ἀρίων. Ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν ἐξέχει ἔτι μᾶλλον. Ὑπῆρξαν ἔκπαλαι εὐγενεῖς καὶ γενναῖοι, ἔχοντες ἀγέρωχον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, συμπονοῦντες *τοῖς ἀδικεῖσθαι δοκοῦσιν* (1). Ἀπὸ τῶν παλαιτάτων ἡμερῶν τοῦ βίου αὐτῶν διέκρινον τὸ δίκαιον καὶ τὸν νόμον (jus et leges). Ἡ ἀγάπη τῆς ἰσότητος καὶ ἡ διὰ παντὸς τρόπου διεκδίκησις αὐτῆς εἶνε ἓν τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων Γαλατῶν. Ἡ γυνὴ ἀναγνωρίζεται παρ' αὐτοῖς ἐν ἴσῃ μετὰ τοῦ ἀνδρὸς μοίρᾳ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, λαμβάνει προῖκα, εἰς ἣν ὑποχρεοῦται νὰ προσθέσῃ ἴσην μερίδα καὶ ὁ σύζυγος, ἡ δὲ διαχείρισις γίνεται ἀπὸ κοινοῦ. Οὕτως ἡ γυνὴ καθίσταται *σύντροφος* τοῦ ἀνδρός (2).

Ἡ πολεμικὴ τιμή, ἡ ἀφοσίωσις εἴς τινα ἀρχηγὸν κρατοῦσι παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ ὑπὲρ πάντα ἄλλον τῆς ἱστορίας. Πρὸ οὐδενὸς ἀποδειλιᾷ κινδύνου. Ἓν μόνον φοβεῖται, *μὴ πέσῃ ὁ οὐρανός*· ἀλλ' εἶνε ἕτοιμος ν' ἀποκρούσῃ διὰ παντὸς τρόπου τοῦτο. Ἀληθῶς οἱ Γαλάται περιεφρόνουν τὸν θάνατον, ἴσως ἐκ φυλετικῆς ἰδιοσυγκρασίας, ἴσως διότι ἐπίστευον εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Πολλάκις ἐδάνειζον χρήματα ἐπὶ ἐπιστροφῇ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ.

Παρατηρητέον, ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ταύτῃ γαλατικῇ κοινωνίᾳ ἡ τάξις τῶν ἱερέων, οἱ *Δρυΐδαι*, δὲν ἀποτελεῖ ἰδίαν προνομιακὴν τάξιν, ὡς ἀλλαχοῦ. Ἕκαστος δικαιοῦται νὰ καταστῇ μέλος αὐτῶν, ἐξασκούν-

(1) Στράβων, Δ, 211.
(2) *Caesar* de bello gallico VI, 18.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των *διαφόρους* ἐπιστήμας, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ διδασκόντων τὸ φυσικὸν δίκαιον, τοὺς νόμους καὶ τὴν σύνταξιν τῶν πολιτειῶν (1), θεραπευόντων ὡσαύτως τὴν εὐγλωττίαν.

Τρία πράγματα ἐτέχθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ δημιουργίᾳ: ὁ *ἄνθρωπος*, ἡ *ἐλευθερία* καὶ τὸ *φῶς*, ἐδίδασκον οἱ Δρυΐδαι. Ἡ τριὰς αὕτη εἶνε τὸ ἱερὸν σύμβολον τῆς Γαλατίας, ἐπιδιωκούσης τὴν πραγμάτωσιν αὐτοῦ παντὶ τρόπῳ.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀνησυχία τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ μεταβολή, ἡ ἐπανάστασις εἶνε τὰ κρατοῦντα ἐν τῷ βίῳ τῶν Γαλατῶν στοιχεῖα. Οὐδέποτε εὐχαριστοῦνται· ῥέπουσιν ἀείποτε πρὸς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἀλλοιώσεις. Παρετηρήθη τοῦτο ὑπὸ πλείστων συγγραφέων. Ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἡ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ διατελεῖ ἀείποτε ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει.

Ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν ὁ γαλλικὸς ῥέπει πρὸς τὸν *κοσμοπολιτισμόν*, τὴν παγκόσμιον ἀδελφότητα. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα, φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον (2).

§ 99. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.

Ἐπὶ τοῦ πρωτογόνου τούτου γαλλικοῦ δικαίου ἐπέδρασε πρωιμώτατα ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ τὸ γερμανικὸν δίκαιον, ἀλλὰ τὸ ἀρχικὸν πνεῦμα οὐδέποτε ἐξέλιπε, παρὰ πάσας τὰς ἱστορικὰς περιπετείας, δι' ὧν διῆλθεν ὁ λαὸς οὗτος.

Μετὰ τὴν ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐπελθοῦσαν νέαν πολιτικὴν σύνταξιν τῆς Γαλλίας τὰ τοῦ δικαίου αὐτῆς ἐκανονίσθησαν ὡς ἀκολούθως:

Νομοθεσία.

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων μνημείων τῆς ἱστορίας τοῦ γαλλικοῦ δικαίου εἶνε τὸ λεγόμενον *Assises de Jérusalem*, συνταχθὲν ἐπὶ Γοδοφρέδου τοῦ Βουϊλλιῶνος, γενομένου βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ (1099), καὶ ἀποδεκτὸν γενόμενον ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν εὐγενῶν (Assises) τοῦ νέου βασιλείου τῆς Παλαιστίνης. Τὸ δίκαιον τοῦ νόμου τούτου ἀποτελεῖται ἐξ ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Γαλλίας, ὧν τὸ μὲν πρῶτον μέρος διεῖπε τὰς σχέσεις τῶν εὐγενῶν, τὸ δὲ δεύτερον τὰς τῶν μὴ τοι-

(1) *Στράβων* Δ, 7.
(2) *Michelet*, Origines du droit Français — Introduction VIII.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ούτων (roturiers). Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐκλήθη ἐπίσης *Ἐπιστολαὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου* (Lettres du Saint-Sépulcre), καθ' ὅτι ἀπέκειτο ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, μετὰ πομπῆς δ' ἐξήγετο, ὁσάκις ἐζητεῖτο ἡ λύσις νομικοῦ τινος ζητήματος.

Ἀλλ' ἰθαγενῆ μνημεῖα τοῦ γαλλικοῦ δικαίου εἶνε πλεῖστα. Ἡ ἔλλειψις ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἑνότητος, ἐπελθοῦσα διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος καὶ τῆς διασπάσεως τῆς μοναρχίας εἰς πλείστας ἐπαρχίας καὶ κοινότητας, ὧν ἑκάστη διεξεδίκει ἰδίαν αὐτονομίαν, προὐκάλει κατ' ἀνάγκην αὐτοτελῆ νομοθετικὴν σύνταξιν. Ἑκάστη πόλις, ἑκάστη ἐπαρχία ἐκέκτητο τὸ ἴδιον δίκαιον, εἰς ὃ οὐ σμικρὸν συνετέλει καὶ ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης ἐπαρχιακῶν τινων διαμερισμάτων.

Καὶ αἱ μὲν βόρειαι ἐπαρχίαι εἶχον τὸ δίκαιον τῶν *ἐθίμων*, αἱ δὲ μεσημβριναὶ τὸ *ἔγγραφον*. Ἑκάτερον τῶν δικαίων τούτων ἠκολούθησεν ἰδίαν ἐξέλιξιν. Ἀμφότερα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τοῦ *γαλλικοῦ κώδικος*.

Ἄξιον ἰδίας μνείας νομοθετικὸν ἔργον εἶνε *le grand coutumier de France*, συνταχθὲν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1380-1422 ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Ἕκτου.

Τοῦ δικαίου τῶν ἐθίμων ἡ ἀρχὴ ἀμφισβητεῖται. Κατά τινας μὲν θεωρεῖται γαλατικῆς καταγωγῆς, ἄλλοι χαρακτηρίζουσιν αὐτὸ ὡς ἀπορρέον ἀπὸ τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοῦ γερμανικοῦ δικαίου. Ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ δικαίου τούτου πρὸς τοὺς πρὸ τοῦ Μεγάλου Καρόλου συνταχθέντας *νόμους τῶν Βαρβάρων* πολλοὶ συμπεραίνουσιν, ὅτι τοῦτο, πεσὸν εἰς ἀχρηστίαν, κατέστη αὖθις δίκαιον ἐθίμων.

Ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων παρήλλασσε κατ' ἐπαρχίας, ἐν αἷς ἦτο ἡ κρατοῦσα νομοθεσία. Δικαίως δ' ἔλεγεν ὁ Βολταῖρος, ὅτι ὁ περιηγούμενος τὴν Γαλλίαν, ἀλλάσσει τοσαύτας νομοθεσίας, ὅσους καὶ ταχυδρομικοὺς ἵππους. Ἦσαν αὗται ἑξήκοντα μὲν γενικαὶ ἐπαρχιακαί, πλείονες δὲ τῶν τριακοσίων, διέπουσαι τὰς κοινωνικὰς σχέσεις μεμονωμένων πόλεων ἢ καὶ χωρίων. Τὴν πολυνομίαν ταύτην δὲν κατώρθωσε νὰ περιορίσῃ ἡ γαλλικὴ μοναρχία, ἡ δὲ κατάργησις αὐτῆς ὑπῆρξεν ἓν τῶν γενναιοτάτων ἔργων τῆς *Ἐπαναστάσεως* καὶ τῆς *Αὐτοκρατορίας*.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νομική ἐπιστήμη.

Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἐν Γαλλίᾳ, ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχέσεις αὐτῆς ἐκανονίσθησαν. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἤδη αἰῶνος οἱ νομοδιδάσκαλοι ἐπεξειργάσθησαν τὰ τοῦ δικαίου τῶν ἐθίμων μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ μεθοδικότητος. Ἐκ τούτων διαπρέπουσι σὺν ἄλλοις ὁ *Pierre Défontaines*, ὁ *de Guido*, ὁ *de Philippe de Beaumanoir*, ὧν ἡ διδασκαλία καὶ αἱ συγγραφαὶ οὐ σμικρὸν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου.

Ἀλλὰ σὺν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ τῶν ἐθίμων ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Πρῶτος πάντων ἐκ τῶν διδασκάλων αὐτῆς διέπρεψεν ὁ Κουϊάκιος, μετ' αὐτὸν δ' ἐπὶ μακρότερον χρόνον ὁ *Dumoulin* καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπεξεργασίας τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου οὐ σμικρὸν ἐπορίσαντο ὄφελος οἱ συντάκται τοῦ γαλλικοῦ κώδικος.

Σπουδαία πηγὴ τοῦ γαλλικοῦ δικαίου εἶνε ἐπίσης αἱ *Διατάξεις* τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας (Ordonnances, Édits, Déclarations). Αὗται ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τῆς γαλλικῆς Μοναρχίας ἀπὸ τοῦ Οὔγου Καπέτου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789.

États généraux.

Τὰ σώματα ταῦτα, λειτουργήσαντα ὡς εἶδός τι ἀντιπροσωπείας τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, χρονολογοῦνται ἀπὸ παλαιοῦ χρόνου ἐν Γαλλίᾳ· ἔχουσι δὲ ποιάν τινα ὁμοιότητα πρὸς τὰς γερμανικὰς *Διαίτας* καὶ ἀναλόγους τοιαύτας συνελεύσεις πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Εὐρώπης. Γνωσταὶ εἶνε ἰδίᾳ ἡ συγκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ *Καλοῦ*, τελευταία δὲ ἡ συγκληθεῖσα ἐν ἔτει 1614. Μετὰ τὸν ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου ὁλοσχερῆ θρίαμβον τῆς Μοναρχίας γενικὴ συνέλευσις τῶν τάξεων δὲν συνεκλήθη.

Αἱ συνελεύσεις αὗται ἀπετελοῦντο ὑπὸ τῶν *εὐγενῶν*, τοῦ *κλήρου* καὶ τῆς λεγομένης *τρίτης τάξεως* (tiers état). Ἀλλ' αἱ δύο πρῶται τάξεις εἶχον τὸ πολιτικὸν κῦρος· ἡ τρίτη, εἰ καὶ ἐξεπροσώπει ἅπασαν τὴν Γαλλίαν, διετέλει ἐστερημένη πολλῶν πολιτικῶν δικαίων.

Ἡ γαλλικὴ Μοναρχία ἐν τῷ κατὰ τοῦ τιμαριωτισμοῦ καὶ τοῦ Πάπα ἀγῶνι αὐτῆς ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῶν *Κοινοτήτων*. Ἡ συμμαχία δ' αὕτη οὐ σμικρὸν ὠφέλησεν αὐτήν. Οὕτω Φίλιππος ὁ *Καλός*, ἐγκατα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λειφθεὶς ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν γαλλικὸν λαόν, ἐν ἔτει δὲ 1303 συνῆλθεν ἡ πρώτη τῶν γενικῶν τάξεων συνέλευσις. Ἀλλά, παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ἡ ἀρχαία μοναρχικὴ καὶ τιμαριωτικὴ τάξις ἀποκατέστη, παρὰ πάσας τὰς ὑπηρεσίας, ἃς προσήνεγκον αἱ συνελεύσεις αὗται τῇ τε Γαλλίᾳ καὶ τῇ δυναστευούσῃ Μοναρχίᾳ.

Ἡ τρίτη αὕτη τάξις, ἡ τοσοῦτον ὀλιγωρηθεῖσα ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, ἔμελλε νὰ συγκληθῇ αὖθις ἐν ἡμέραις μεγάλων πολιτικῶν κρίσεων, ἐν ἔτει 1789. Ὅτε ὁ Στέφανος Marcel κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἐζήτησε νὰ διεκδικήσῃ τὸ δίκαιον αὐτῆς, εὗρε μετὰ προσωρινὸν θρίαμβον τὸν θάνατον. Ἀλλ' ἤδη ὁ ἱστορικὸς λόγος τῆς Τρίτης Τάξεως ἐξεδηλοῦτο διὰ τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὰς παραμονὰς αὐτῆς ὁ Ἀββᾶς *Sièyès* συνέγραφε τὸ πολυθρύλητον αὐτοῦ βιβλίον — *Τί εἶνε ἡ τρίτη τάξις*; Τὸ *πᾶν*.

Τί ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε ἐν τῇ πολιτείᾳ; *Μηδέν*.

Τί ζητεῖ; *Νὰ καταστῇ κάτι*.

Διὰ τοῦ προγράμματος τούτου ἡ τρίτη τάξις ἀνέλαβε τὸ προσῆκον ἐν τῇ πολιτείᾳ κῦρος, ἡ δ' ἐπανάστασις ὑπῆρξε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον αὐτῆς.

Ἡ ποικίλη αὕτη νομοθεσία, κρᾶμα γερμανικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ φραγκικῶν νόμων, ἢ βασιλικῶν διατάξεων, διεῖπε τὰ τῆς Γαλλίας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μοναρχίας μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἅμα τῆς ἐπαναστάσεως ἐκραγείσης, μετά τινα χρόνον ἐν τῇ πρώτῃ συνελεύσει ἐκηρύχθη ἡ κατάργησις τῶν παλαιῶν, τοῦ τε κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν, τιμαριωτικῶν προνομιῶν, ἀνατρεπομένων τῶν τέως κρατουσῶν βάσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἐν δὲ τῷ δημοσίῳ δικαίῳ μεγαλητέρα ἐτελεῖτο ἐπανάστασις διὰ τῆς καταργήσεως τῆς *Μοναρχίας*, ἥτις ἀπὸ δέκα αἰώνων ἦτο ἡ κρατοῦσα πολιτικὴ δύναμις ἐν τῷ τόπῳ, μηδεμιᾶς ἄλλης ὑφισταμένης καὶ λειτουργούσης.

Ἤδη ἐν ἔτει 1791 ἡ ἐθνικὴ τῶν Γάλλων Συνέλευσις ἐψήφισε τὴν σύνταξιν κώδικος τῶν ἀστικῶν νόμων, κοινοῦ πάσῃ τῇ ἐπικρατείᾳ. Τὴν δὲ 9 Αὐγούστου 1793 ὁ Καμπασερὲς ὑπέβαλε τῇ *Συμβατικῇ* νομοσχέδιον ἀστικοῦ κώδικος.

Ἡ ἐπὶ πολλὰ ἔτη λυμαινομένη τὴν γαλλικὴν κοινωνίαν ἀναρχία παρεκώλυσε τὴν παρὰ πάντων ἐπιζητουμένην κωδικοποίησιν τοῦ ἀστι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοῦ τῆς Γαλλίας δικαίου. Μόλις δ' ἐν ἔτει 1804 ὁ Ναπολέων, κύριος γενόμενος τῆς χώρας, ἐδημοσίευε μετὰ σύντονον ἐργασίαν διακεκριμένων τῆς ἐποχῆς νομομαθῶν τὸν νέον *ἀστικὸν κώδικα* (Code civil des Français). Τοῦτον δ' ἐπηκολούθησεν: ἐν ἔτει 1807 *Κῶδιξ τῆς πολιτικῆς δικονομίας*, (Code de procédure civile), 1808 *Ἐμπορικὸς Κῶδιξ* (Code de Commerce), ἐπίσης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος *κῶδιξ τῆς ποινικῆς Δικονομίας* (Code d' instruction criminelle) καὶ ἐν ἔτει 1810 ὁ *Ποινικὸς Κῶδιξ* (Code pénal).

Ἡ νομοθεσία αὕτη εἶνε ἓν τῶν ἐπιφανεστάτων μνημείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Συνετάχθη ὑπὸ ἐπιτροπείας νομομαθῶν, παρισταμένου συνήθως ἐν ταῖς συνεδρίαις αὐτῆς τοῦ Ναπολέοντος. Πρὸς τοῦτο δ' ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει αἱ κρατοῦσαι ἐν Γαλλίᾳ ποικίλαι νομοθεσίαι, τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων καὶ τὸ ἔγγραφον, αἱ *βασιλικαὶ διατάξεις* καὶ ἐπὶ τέλους ἡ ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως γενομένη νομοθετικὴ ἐν ταῖς συνελεύσεσιν ἐργασία.

Βραδύτερον, ἐπὶ τῆς *Παλινορθώσεως* τῶν Βουρβώνων καὶ μετὰ ταῦτα, ὁ κῶδιξ οὗτος ὑπέστη ποικίλας τροποποιήσεις καὶ μεταρρυθμίσεις, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν καὶ τὰς ἐπερχομένας προόδους ἢ ἀντιδράσεις, ἀλλ' αἱ θεμελιώδεις αὐτοῦ διατάξεις, τὸ σύνολον διετηρήθησαν σεβαστά. Ἦτο ἡ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος, οὐδεμία δὲ δύναμις ἦτο ἱκανὴ νὰ προσβάλῃ τὴν δι' αὐτοῦ ἐγκαινισθεῖσαν νέαν κοινωνικὴν τάξιν.

Θεμελιώδεις διατάξεις, ἐφ' ὧν βασίζεται ὁ ἀστικὸς κῶδιξ τῆς Γαλλίας, εἶνε αἱ ἑπόμεναι:

Ἡ ἰσονομία.

Ἡ ἀπὸ τῆς θρησκείας χειραφέτησις.

Ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἐγγύησις τοῦ ἀπαραβιάστου τῆς ἰδιοκτησίας.

Κατὰ τὸ νέον τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ ἀστικὸν δίκαιον, οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ προσώπων, ἡ οἰκογένεια ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἰσότητος δικαιωμάτων ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀναγνωρίζεται ὁ *πολιτικὸς* γάμος, ἡ ἀναζήτησις τῆς πατρότητος ἀπαγορεύεται, ἡ δὲ πατρικὴ καὶ ἡ ἀνδρικὴ ἐξουσία εἶνε περιωρισμέναι. Τὸ διαζύγιον καθιεροῦται. Ἐν τῷ δικαίῳ τῆς κληρονομίας δὲν ὑφίστανται πρωτοτόκια ἢ διάκρισις δικαιωμάτων ἀρρένων καὶ θηλέων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐκανονίσθησαν ἐπίσης κατὰ τρόπον, μὴ ἐπιτρέποντα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνισότητος, αἱ δ' εἰς αὐτὴν ἀφορῶσαι νομικαὶ σχέσεις ὡρίσθησαν κατὰ τρόπον, ἀποκλείοντα ὅσον ἔνεστιν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν οἰκονομικὴν ἀνισότητα καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀποτελέσματα.

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη ἐπίσης καὶ ἐν τῷ δικαίῳ τῶν *Ἐργῶν*. Ἀρετηρία τῶν *Συναλλαγμάτων* εἶνε πρωτίστως ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως.

Ὁ ἀστικὸς οὗτος Κῶδιξ τῆς Γαλλίας ἐξῆλθε διὰ τοῦ Ναπολέοντος τῶν ἐθνικῶν ὁρίων, ἀνεγνωρίσθη δὲ καὶ ἐκυρώθη ὡς ἐπίσημος νόμος πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ὅπου αἱ νικηφόροι δυνάμεις τῆς Γαλλίας ἐδημιούργησαν νέαν τάξιν πραγμάτων, ἐρειδομένην ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. Οὕτω κατὰ τοὺς θυελλώδεις καὶ εὐμεταβλήτους ἐκείνους καιροὺς εἰσήχθη ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ὁλλανδίας, ἐν ταῖς *ἀνσεατικαῖς* πόλεσι καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ δουκάτῳ τοῦ *Berg*, ἐν *Νασσαυίᾳ*, ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς *Οὐεστφαλίας* καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ δουκάτῳ τῆς *Βαρσοβίας*.

Ἀλλ' ἡ μεγαλητέρα ἐπίδρασις τοῦ νόμου τούτου ἦτο ἡ ἠθικὴ ἔμμεσος ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν. Ὁ γαλλικὸς Κῶδιξ ἐμελετήθη καὶ ἀνελύθη πανταχοῦ μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας, παρὰ πᾶσαν δὲ τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν τοῦ Σαβινύ, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ σήμερον τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ νόμου τούτου.

Τὸ *δημόσιον* δίκαιον τῆς Γαλλίας ὑπέστη διαφόρους μεταβολάς, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Πρὸ αὐτῆς, ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, ἐκράτει τὸ *μοναρχικὸν* στοιχεῖον, ἐρειδόμενον ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν, ὧν σὺν τῷ χρόνῳ, ἰδίᾳ ἐπὶ Ριχελιέως καὶ Λουδοβίκου Δεκάτου Τετάρτου (L'État c'est moi), ἡ Μοναρχία περιέκοψε πολλὰ δικαιώματα, ἀλλ' ὁ τιμαριωτισμὸς ὑρίστατο μέχρι τοῦ 1789, ὁπότε ἐπισήμως κατηργήθη, μετὰ βραχὺ δὲ καὶ ἡ ἀπόλυτος βασιλικὴ ἐξουσία, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.

Ἡ δημοκρατία δὲν ηὐδοκίμησε κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον, διεφθάρη δ' ἀμέσως εἰς ὀχλοκρατίαν, ἥτις μετά τινα καιρὸν δοκιμασιῶν καὶ περιπετειῶν κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον μονοκρατορίαν τοῦ Ναπολέοντος, σφετερισθέντος πάσας τὰς πολιτικὰς ἐξουσίας τοῦ τόπου, συνθηκολογήσαντος δὲ μετὰ τῆς ἐν Ρώμῃ ἐκκλησιαστικῆς ἀρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χῆς (Concordat), πρὸς ἣν ἡ ἐπανάστασις ἦλθεν εἰς πλήρη διάστασιν. Κατ' οὐσίαν ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ ὑπέταξε καὶ ταύτην.

Πεσόντος τούτου ἐν ἔτει 1815, ἀνεγνωρίσθη αὖθις πολιτικὸν καθεστὼς ἐν Γαλλίᾳ ἡ παλαιὰ βουρβωνικὴ Μοναρχία, ἀλλ' ὅπως δήποτε περιωρισμένη, ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπόλυτον. Πλεῖσται, οὐσιωδέσταται διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ κώδικος ἐτροποποιήθησαν, τὸ δὲ πολιτικὸν σύστημα ἐβασίσθη ἐπὶ τῆς Μοναρχίας καὶ τῶν δύο Βουλῶν.

Ἐν ἔτει 1830 ἐτροποποιήθη αὖθις τὸ πολιτικὸν καθεστὼς ἐν Γαλλίᾳ διὰ τῆς ἐκδιώξεως τοῦ πρωτοτύπου κλάδου τῶν Βουρβώνων καὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ δευτεροτόκου τῆς *Ὀρλεάνης*. Τὸ πολίτευμα ὠργανώθη ὑπὸ φιλελευθερώτερον τύπον.

Τοῦ βασιλέως περιωρίσθη ἡ ἐξουσία, ἡ βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἐξελέγετο ἐπὶ τῇ βάσει τιμήματος, ἡ δὲ τῶν Ὁμοτίμων ὡρίζετο ὑπὸ τοῦ στέμματος ἐκ τῶν Εὐπατριδῶν καὶ τῶν ἐπὶ πολιτικαῖς καὶ στρατιωτικαῖς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαις διαπρεψάντων. Δέκα ὀκτὼ ἔτη διήρκεσε καὶ τὸ καθεστὼς τοῦτο, ἀνατραπὲν ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848.

Αὖθις ἡ πολιτεία κατέστη δημοκρατική· ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἀτασθαλιῶν αὐτῆς ἐπῆλθεν ἐν ἔτει 1851 τὸ πολιτικὸν τόλμημα τοῦ ὑπάτου Λουδοβίκου Ναπολέοντος, προχειρισθέντος μετὰ βραχὺν χρόνον εἰς αὐτοκράτορα διὰ ψηφίσματος τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ.

Τὸ σύστημα τῶν δύο Βουλῶν εἶχεν ἐξακολούθησιν, ἀλλὰ τὸ κῦρος αὐτῶν ὑφίστατο τύπῳ μόνον, τῶν πάντων ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ὁπότε, ἐν ἔτει 1870 ἐπῆλθεν ἡ σύγκρουσις μεταξὺ Γαλλίας καὶ Γερμανίας· μετὰ δὲ τὴν ἧτταν τοῦ Σεδὰν ἀνεκηρύχθη αὖθις ἡ δημοκρατία, ἥτις καὶ ἐξακολουθεῖ διέπουσα μέχρι σήμερον τὰ τῆς Γαλλίας, λειτουργοῦντος τοῦ συστήματος τῶν δύο Βουλῶν καὶ ἑνὸς προέδρου τῆς πολιτείας, κατὰ ἑπταετίαν ἐκλεγομένου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Στραβωνος Γεωγραφικά.
Πολυβιου Ἱστορίαι.
Caesar de bello gallico.
Michelet histoire de France — Origines du droit Français.
Warnkönig und Stein Französische Staats und Rechts geschichte.
Laferrière histoire du droit Français.
Schaeffner Geschichte der Rechtsverfassung Frankseichs.
Gautier Histoire du droit Français.
Viollet Précis de l'histoire du droit français.
Thiercelin Essai sur l'histoire générale du droit français ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Dalloz (Répertoire méthodique et alphabétique de législation, de doctrine et de jurisprudence).
Laferrière Essai sur l'histoire du droit français depuis les temps anciens jusqu'à nos jours y compris le droit public et privé de la révolution Française.
Giraud Essai sur l'histoire du droit français au moyen âge.
Pardessus Memoire sur l'origine du droit coutumier en France et sur son état jusq'au treizième siècle.
Camus Lettres sur la profession d' avocat etc.
Eschbach Introduction etc.
Thierry Essai sur le Tiers état.
Sieyès Qu'est-ce que le tiers état.
Thiers Histoire de la Révolution du Consulat et de l'Empire.
Quinet la Revolution.
Tocqueville l'anvien régime et la Révolution.
Taine Les Origines de la France etc.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὸ δίκαιον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ.

§ 100. Ἡ Ἰταλία ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὑπέκυψεν ἀδόξως καὶ ἀνοικείως εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βαρβάρων Ὀδόακρον. Ἔκτοτε ἡ Ἰταλία κατέστη λεία διαφόρων φυλῶν ἐπηλύδων, ἡ μὲν βορεία τῶν γερμανικῶν, ἡ δὲ μεσημβρινὴ τούτων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, παροδικῶς μόνον τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς διεκδικησάσης τὰ δίκαια τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ἄνευ μονίμου ἀποτελέσματος. Οἱ Βάρβαροι ἐδημιούργησαν διάφορα ἐν τῇ Χερσονήσῳ πολιτικὰ συστήματα, ἀλλεπαλλήλως ἐκλιπόντα ἐν ὀλεθρίῳ ἀνταγωνισμῷ. Ἐν τῇ ἀταξίᾳ δὲ ταύτῃ, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ διάσπασις τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων τῆς Ἰταλίας, ἀφ' ἧς μόλις ἐθεραπεύθη κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιρούς, σχεδὸν εἶχεν ἐκλίπῃ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἰταλίας, ἥτις ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐκαλεῖτο γεωγραφικὴ ἔκφρασις.

Ἀλλ' αἱ παραδόσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου διετηροῦντο μᾶλλον ἢ ἧττον ζωηραὶ ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει. Ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης τοῦτο θεωρεῖται ὡς ἐπικουρικὸν μόνον δίκαιον, ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ τηρεῖ τὴν ἰθαγένειαν αὐτοῦ· τὸ δὲ *Κανονικὸν* δίκαιον καὶ τὰ δίκαια τῶν Βαρβάρων κέκτηνται δευτερεύουσαν σημασίαν. Οἱ Ἰταλικοὶ λαοί, παρὰ τὴν κατάπτωσιν αὐτῶν, διεκδικοῦσι τὴν τιμὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ *πρωτείου*, ὅ περ σαγηνεύει αὐτοὺς καὶ ἐν ταῖς ἀπαισιωτάταις τῶν ἡμερῶν. Τὸ ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ κράτος τῶν Λομβαρδῶν, παρὰ τὴν περιφρόνησιν αὐτῶν πρὸς τοὺς Ρωμαίους, δανείζεται τὴν μορφὴν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ρωμαϊκῶν νόμων. Ἐν γένει ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Ἰταλῶν καὶ Βαρβάρων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲν ἐκλείπει, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς τῶν τελευταίων τούτων ἐκ πολιτικῆς φρονήσεως ἐν τῇ συντάξει τῶν νομοθεσιῶν αὐτῶν ὑφίστανται ἑκουσίως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας.

Μετὰ τὴν ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου δημιουργηθεῖσαν πολιτικὴν ἑνότητα, ἐξέλιπεν αὕτη ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Μονάρχου. Ἅπασα ἡ Δύσις σὺν τῷ χρόνῳ ἤρξατο διαλυομένη καὶ ἀποσυντιθεμένη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Ἀλλ' ἡ ἀποσύνθεσις αὕτη οὐδαμοῦ ἐξεδηλώθη τοσοῦτον τραγικῶς, ὅσον ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχὴ ἐκμηδενίζεται ὑπὸ τῆς προσωπικῆς φιλοδοξίας τῶν κατὰ πόλεις ἡγεμονίσκων, ἡ δὲ παπικὴ ἐξουσία μόλις κατορθοῖ νὰ ἐξασκήσῃ φαινομενικὴν ἐπιρροήν, καὶ τοῦτο διὰ τοῦ δόλου, τῆς πανουργίας, τοῦ ἐγκλήματος πολλάκις.

Ἡ κατάστασις αὕτη περιήγαγε τὴν Ἰταλίαν εἰς τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς ἐθνικῆς ἐξουθενώσεως. Ἀναπτύσσονται ἐν αὐτῇ πρωιαίτερον ἢ πάσῃ ἄλλῃ εὐρωπαϊκῇ χώρᾳ τὰ γράμματα, αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία· ἀλλ' ἡ πολιτικὴ ἑνότης καὶ ἡ δύναμις ματαιοῦνται ὑπὸ τὰς ἐμφυλίους διαιρέσεις καὶ τοὺς σπαραγμοὺς αὐτῶν τῶν Ἰταλῶν.

§ 101. Νομοθεσίαι.

Ἡ πολιτικὴ διαίρεσις τῆς χώρας ἐπήνεγκε καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς νομοθεσίας. Οὐχ ἧττον κατ' οὐσίαν δὲν διαφέρει· τὸ δὲ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἶνε πρωτίστως τὸ ἐθνικὸν δίκαιον τῆς Ἰταλίας.

Τὸ δίκαιον τοῦτο ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἤδη αἰῶνος ἑρμηνεύεται ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῆς συστάσεως τῆς ἐν Βονωνίᾳ νομικῆς Σχολῆς. Ἐν αὐτῇ διδάσκει ὁ Ἰρνέριος.

Τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἀμφισβητεῖ τὸ *κανονικὸν* δίκαιον, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς παπικῆς ἕδρας, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀναπτύσσεται ὁ πολιτισμὸς ἐν Ἰταλίᾳ, καθ' ὅσον τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καθιστᾶσι σεβαστότερον τὸ παρελθόν, κατὰ τοσοῦτον καὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατισχύει. Οἱ σύμβουλοι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμόνων ἐξέρχονται ἀπὸ τῶν νομικῶν αὐτῆς σχολῶν, προσπαθοῦντες νὰ συνεχίσωσιν ἐν τῇ κυβερνήσει τὰς παραδόσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐπίσης καὶ αἱ ἐλεύθεραι πόλεις τῆς Χερσονήσου κανονίζουσι τὰ κατ' αὐτὰς κατ' ἀπομίμησιν τῶν παραδόσεων τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τῆς πρώτης περιόδου ἀξία λόγου νομοθετικὴ συλλογὴ εἶνε ἡ καλουμένη *leges longobardicae*, ἀναγομένη ἤδη εἰς τὸν ἕβδομον αἰῶνα, γενομένη δ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως *Rotharis*. Εἰς ταύτην πολλαὶ προσθῆκαι ἐγένοντο ἐπί τινων τῶν μετ' αὐτὸν βασιλέων· ἐπὶ τέλους δὲ λήγοντος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ἐσυστηματοποιήθησαν καὶ ὑπεμνηματίσθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *lex lombarda*. Ἡ νομοθεσία αὕτη εἶνε κρᾶμα γερμανικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Σπουδαιοτέρα συλλογὴ ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, φέρουσα τὸν τίτλον *Constitutiones regni Siciliae*. Συντάκτης εἶνε ὁ καγκελάριος *Petrus de Vineis*, συνονθυλεύσας αὐτὴν ἐκ διαφόρων ἀρχαιοτέρων νομικῶν συλλογῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερῖκος ὁ δεύτερος ἐν ἔτει 1231 παρέσχεν αὐτῇ κῦρος νόμου. Ἡ ἐπίδρασις γερμανικῶν, ἰδίᾳ δὲ νορμαννικῶν ἰδεῶν, εἶνε προφανὴς ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ· ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Τῆς κρατούσης πολυαρχίας ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ *πολυνομία*. Ἐν τούτοις τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐλευθερίας πνεῦμα ἐζωογόνει τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας· ἂν δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ τηρήσωσι τὴν τοπικὴν αὐτῶν αὐτονομίαν, διεξεδίκουν τοὐλάχιστον νομοθετικὴν αὐτοτέλειαν. Πόλεις, ὑποβαλλόμεναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κατακτητοῦ, ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ τὸν σεβασμὸν τῶν τοπικῶν θεσμῶν καὶ ἐθίμων (*Statuta*). Αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ αὐτοκράτορες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στερούμενοι ἐπαρκῶν δυνάμεων πρὸς πλήρη ὑποταγὴν τῶν πόλεων, ἀνεγνώριζον ἐξ ἀνάγκης τὸ νομικὸν αὐτῶν καθεστώς, εὐχαριστούμενοι νὰ ἐξασκῶσι ψιλὴν μόνον κυριαρχίαν.

Καὶ ἐν τοῖς πρώτοις μὲν χρόνοις τῆς συστάσεως αὐτῶν αἱ Κοινότητες ἠξίουν νὰ κανονίζωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ τῆς τοπικῆς διοικήσεως· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀξίωσις αὕτη ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς ἀστικῆς καὶ ποινικῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἃς αἱ πρῶται ἐπιστημονικαὶ βάσεις ἐτέθησαν ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἀξία λόγου ἐπίσης νομοθετικὴ ἐργασία ἐγένετο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐν τῷ ἐμπορικῷ δικαίῳ. Ἡ Βενετία, ἡ Ἀμάλφη καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Πίζα καὶ ἡ Γένουα διέπρεψαν ἐν τῷ ἐμπορικῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ὁ νόμος τῶν *Πανδεκτῶν de lege Rhodia de jactu* ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία πλουσίας ἐμπορικῆς νομοθεσίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ποινικὴ νομοθεσία ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἦτο ἀνωτέρα τῆς λειτουργούσης ἐν ταῖς λοιπαῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις. Ἡ σκαιότης τῶν βαρβάρων αἰώνων, ὑποθαλπομένη ὑπὸ τῆς ἐξαφανισθείσης πολιτικῆς τάξεως καὶ τῆς ἀναρχίας, καθίστη πολλάκις τὴν ποινὴν ὄργανον τῶν φαυλοτάτων θρησκευτικῶν παθῶν καὶ πολιτικῶν ἐνστίκτων (1). Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων προὐκάλεσε ταχύτερον ἢ ἀλλαχοῦ ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἡ ἐπιστήμη διεραρτυρήθη δι' ἐπιφανῶν ποινικολόγων, ἐπιζητοῦσα τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ποινικοῦ συστήματος κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐπιεικείας. Ὑπερμεσοῦντος δὲ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἐδημοσιεύετο ἐν Ἰταλίᾳ τὸ θαυμάσιον βιβλίον τοῦ Καίσαρος Βεκκαρία περὶ *ἀδικημάτων καὶ ποινῶν* (dei delitti et delle Pene). Αἱ δ' ἀρχαὶ τῆς νομοθετικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως ἔσχον τὴν πρώτην πραγμάτωσιν ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ τῆς Τοσκάνης.

Ἐν γένει τὰ τοῦ δημοσίου βίου καὶ δικαίου τῆς Ἰταλίας παριστᾶσι μίαν τῶν θλιβερωτάτων εἰκόνων τῆς νεωτέρας ἱστορίας. Ἐν τῇ διαιρέσει αὐτῆς ἡ χώρα αὕτη ἀπήλαυσε μὲν ἐπί τινα χρόνον ποιᾶς τινος πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καταστᾶσα στάδιον τῶν ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ξένων ἐθνῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων κομμάτων, περιέστη εἰς πλήρη ἀποσύνθεσιν καὶ κατάπτωσιν. Ἡ ἐπὶ αἰῶνας ἀκμὴ τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐθνικήν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν χειραφέτησιν.

Ἀπεπειράθησαν πλέον ἢ ἅπαξ κατά τε τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ἐνεστῶτος κυβερνήσεις τινές, διευθυνόμεναι ὑπὸ συνετῶν ἡγεμόνων ἢ πολιτικῶν ἀνδρῶν, νὰ μεταρρυθμίσωσι φαῦλον καθεστώς, νὰ θέσωσι τὰ θεμέλια τῆς πολιτικῆς ἀνακαινίσεως, ἀλλ' εἰς οὐδὲν κατέληξαν. Μετ' ὀλίγον, ἐκλιπόντων τούτων, ἐπανῆλθεν ἡ αὐτὴ τάξις.

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῇ ἐνεργείᾳ μεγάλων φιλοπατρίδων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν ἡ ἐθνικὴ ἑνότης καὶ ἀνεξαρτησία

(1) Ἡ *Ἱερὰ Ἐξέτασις* σὺν τοῖς ἐπακολούθοις αὐτῇ ὀργίοις ἐλειτούργησε καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς παπικῆς αὐλῆς. Περιώνυμοι κατέστησαν αἱ κατὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς καταδιώξεις. (Δίκη τοῦ Ἰορδάνου Βρούνου, τοῦ Γαλιλαίου καὶ πολλῶν ἄλλων, καταδιωχθέντων ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ ἀνατροπῇ τῶν ὑφισταμένων δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς χώρας ἐπετεύχθη. Τὴν δὲ 20 Σεπτεμβρίου 1870 ἡ Ρώμη ἀνεκηχθη πρωτεύουσα τοῦ νέου ἰταλικοῦ βασιλείου.

Ἡ ἔκτοτε γενομένη νομοθετικὴ ἐργασία εἶνε ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀξία ἰδίας ἀναγνωρίσεως. Τὸ νομοθετικὸν πνεῦμα τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἀνεγεννήθη ἐν πλήρει ἀκμῇ.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο συνετάχθη ὁ *ἀστικὸς κῶδιξ* τῆς νέας Ἰταλίας (Codice Civile), ἐμφορούμενος γενναίων ἀρχῶν, ἀναγνωρίζων τὸ δίκαιον τῆς ἐθνικότητος, πανταχοῦ παρακολουθούσης τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῇ ἀστικῇ νομοθεσίᾳ αἱ παραδόσεις τῆς Ρώμης, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ πνεύματος πολιτικοῦ ἢ κατακτητικοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὁ *προσωπικός*, ὁ *ἐθνικὸς* νόμος τοῦ ξένου, τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ διαβιοῦντος, λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν δικαστηρίων. Ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ κεῖται μεγάλη ἀρχὴ ἀνθρωπίνης ἑνότητος καὶ ἀλληλεγγύης, ἧς τὰ ἀποτελέσματα ἔσονται γενναῖα διὰ τὸ μέλλον.

Ὑπὸ τοιαύτας ἀρχὰς συνετάχθησαν σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ *ἐμπορικὸς κῶδιξ* (Codice commerciale) καὶ ὁ *ποινικὸς κῶδιξ* (Codice penale) τοῦ νέου βασιλείου.

Ὁ τελευταῖος οὗτος, δημοσιευθεὶς ἐν ἔτει 1889, ἐθεωρήθη ὡς νομοθετικὸν γεγονὸς πρώτης τάξεως ἐν Ἰταλίᾳ. Ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τριακονταετοῦς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἐνοποιήσας τὴν ποινικὴν νομοθεσίαν τῆς παλαιᾶς Ἰταλίας ἐπὶ γενναιοτέρων ἀρχῶν.

Καὶ πάντες δὲ οἱ λοιποὶ κλάδοι τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου ἔσχον οὐσιωδεστάτας μεταρρυθμίσεις. Λόγῳ ἐπιστημονικῆς νομοθετικῆς παραγωγῆς ἀληθῶς ἡ Ἰταλία ἀμιλλᾶται πρὸς τὰς κράτιστα συντεταγμένας τῶν νεωτέρων πολιτειῶν.

Simonde de sismondi Histoire des Républiques Italiennes.
Balbo Storia dell' Italia.
Sclopis Storia della Legislatione italiana.
Laurent Droit civile international.
Lucchini le droit pénal et les nouvelles théories (γαλλικὴ μετάφρασις).
Gans das Erbrecht etc.
Savigny Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter.
La Pegna Codice politico del Regno d'Italia, corredato di Note et Osservazioni tratte dei più accreditati pubblicisti.
Brusa das Staatsrecht des Königreichs Italien.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Τὸ δίκαιον τῶν Σλαύων.

§ 102. Ἐθνικὸς χαρακτήρ.

Ἡ μεταναστευτικὴ ὁρμή, ἡ καταλαβοῦσα τὰ γερμανικὰ φῦλα κατὰ τοὺς πρώτους ἀπὸ τῆς ἐμφανείας τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνας, ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Σλαύων. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῆς μεγάλης ἱστορικῆς δράσεως τῶν Ἀρίων λαῶν. Καί τοι στεροῦνται οὗτοι ὑπό τινας ἐπόψεις τῶν φυλετικῶν πλεονεκτημάτων, ἐφ' οἷς διεκρίθησαν ἰδίᾳ οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἰταλοὶ καὶ τὰ γερμανικὰ φῦλα, οὐχ ἧττον ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν ἐμφάνεια δὲν παρίσταται ἀναξία λόγου. Βεβαίως ἡ πνευματική, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτῶν ἐξέλιξις δὲν ἀπεκαλύφθη πλήρης ἔτι ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ' ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων συμπεραίνεται, ὅτι οὐκ ἔσται ἀναξία λόγου. Οἱ Σλαῦοι κέκτηνται πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ προσόντα, ἅτινα διακρίνουσι καὶ τοὺς λοιποὺς κλάδους τοῦ ἰνδογερμανικοῦ δένδρου.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι, καίπερ εἰς ἐπικοινωνίαν ἐλθόντες, ἀτελῶς ἔγνωσαν τοὺς λαοὺς τούτους, οὓς ἐκάλουν Σκύθας, Σαρμάτας, Βένδους κτλ.

Ἀρχικὴ ἀφετηρία τῶν σλαυϊκῶν λαῶν θεωρεῖται ἡ μεταξὺ Βαλτικῆς, Καρπαθίων, Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξείνου πόντου χώρα. Αἱ δὲ μεταναστεύσεις αὐτῶν ἤρξαντο συγχρόνως ταῖς τῶν γερμανικῶν λαῶν, μεθ' ὧν μεγίστην ἔχουσι συγγένειαν καὶ ὁμοιότητα.

Ὁ χαρακτὴρ τῶν Σλαύων παρίσταται ἀνήσυχος, ποιητικός, ἀποκλίνων πρὸς τὸ μυστήριον καὶ τὴν ἔκστασιν. Ἡ θρησκεία αὐτῶν ἦτο καθαρὰ *φυσιολατρεία*. Ὑπέρτατος θεὸς εἶνε ὁ *Περοῦνος*, ὁ δημιουργὸς τῆς ἀστραπῆς καὶ πάντων τῶν πραγμάτων κύριος· εἰς τοῦτον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσέφερον θυσίας οἱ Σλαῦοι. Οὐχ ἧττον πρὸς τῷ ὑπάτῳ τούτῳ θεῷ οὐκ ὀλίγοι ἄλλοι ἐλατρεύοντο ὑπ' αὐτῶν.

Τὰ κατὰ τὸν πρωτόγονον αὐτῶν βίον ἥκιστα διαφέρουσι τοῦ τῶν γερμανικῶν φύλων, ἀλλὰ παρίστανται εἰρηνικώτεροι τούτων, γεωργικοὶ μᾶλλον καὶ κτηνοτρόφοι. Λαμβάνουσιν ἐν τούτοις πολεμικὸν χαρακτῆρα ἀπὸ τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν, ὧν παρουσιάζονται ἡ ὀπισθοφυλακὴ ἐν τῇ ἀνησύχῳ ἐκείνῃ ἱστορικῇ περιόδῳ πολλῶν αἰώνων. Οἱ Σλαῦοι φέρονται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμάς, κατακτῶσι χώρας, ἱδρύουσι πολιτικὰ συστήματα, ἅτινα ὅμως εἶνε κατώτερα ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τῶν γερμανικῶν καὶ φραγκικῶν κατασκευασμάτων.

§ 103. Δίκαιον καὶ Πολιτεία.—Νομοθεσίαι.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Σλαύου στερεῖται τῆς ἀτιθάσσου ἐκείνης καὶ ἀνυποτάκτου ὁρμῆς, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς γερμανικοὺς λαούς. Τὸ αἴσθημα τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ἐλευθέρας τοῦ προσώπου ἐνεργείας ἧσσον προσιδιάζει αὐτῷ. Ἡ πολιτικὴ τάξις ἐρείδεται ἐπὶ τῆς *κοινότητος*. Ταύτης δὲ προΐσταται ὁ ἡγερών, πατριαρχικὴν ἐξασκῶν ἐξουσίαν (*Gospodar*, *Starchina*). Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις ἐν γένει τοῦ λαοῦ τούτου ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος μᾶλλον ἢ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης τῆς ἰσότητος καὶ τῆς οἰκογενειακῆς κοινότητος ἐρείδεται ὁ θεσμὸς τῆς ἰδιοκτησίας. Ἐν τῷ *Χρονικῷ* τοῦ παλαιοῦ τῶν σλαυικῶν λαῶν ἱστοριογράφου Νέστορος ἐκθειάζεται τὸ οἰκογενειακὸν αἴσθημα τῶν Σλαύων. Ἡ οἰκογένεια εἶνε τὸ πᾶν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν· ὁ ταύτης δ' ἀπέχων θεωρεῖται ἀποστάτης, ἅτε ζητῶν νὰ διαλύσῃ τοὺς ἱερωτάτους τῆς φύσεως θεσμούς. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ σλαυϊκῇ κοινωνίᾳ ὡς μέλος μᾶλλον τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἢ ὡς αὐτοτελὲς καὶ αὐτεξούσιον ἄτομον. Ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ ταύτῃ πολιτικῇ κοινωνίᾳ τὰ πάντα ἦσαν κοινά (*omnia erant eis communia*).

Ἐκ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ποικίλης ἀναμίξεως μετὰ λαῶν, ἀποδεξαμένων τὰς ἀρχὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, πολλοὶ τῶν σλαυϊκῶν λαῶν ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ δικαίου τούτου ὡς πρὸς τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀφορῶντα εἰς τὸν οἰκογενειακὸν ὀργανισμὸν τῆς ἰδιοκτησίας· ἀλλ' οἱ μεσημβρινοὶ Σλαῦοι ἐτήρησαν καὶ τηροῦσι τὸ καθεστὼς τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον. Τὸ δὲ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἥκιστα κατώρθωσαν νὰ μεταμορφώσωσι παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις, τοῖς οἰκοῦσιν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου, τὸ σύστημα τῆς παλαιᾶς σλαυικῆς ἰδιοκτησίας, παραπλησίου τῇ τῶν πρωτογόνων λαῶν, ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς κοινοτικῆς ἑνότητος καὶ καλουμένης *Druzina*, *Zadruga*.

Ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν βασίζεται καὶ ἡ σλαυικὴ οἰκογένεια. Μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς κρατεῖ ἡ συμπάθεια, ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ ἀλληλοβοήθεια. Πάντες μεριμνῶσιν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς κοινότητος. Κληρονομία δὲν ὑφίσταται ἀτομική. Ἡ καταλειπομένη ὑπὸ τοῦ θνήσκοντος περιουσία ἀνήκει τῇ *Zadruga*.

Ἡ τοιαύτη κοινοτικὴ ὀργάνωσις λειτουργεῖ μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἐν τῇ σλαυικῇ Ῥωσσίᾳ, κανονισθεῖσα μάλιστα διὰ τοῦ ἀπὸ 19 Φεβρουαρίου 1861 νόμου. Ἕκαστον χωρίον τῆς ἀπεράντου αὐτοκρατορίας ἀποτελεῖ κοινότητα (mir). Ὁ ἀρχηγὸς δ' αὐτῆς ἢ δήμαρχος (Starosta), ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῶν οἰκογενειαρχῶν, διευθύνει μετ' αὐτῶν τὰς κοινοτικὰς ὑποθέσεις, πάντων συμπραττόντων καὶ ἐργαζομένων πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον (1).

Νομοθεσίαι.

Περὶ τῶν νομοθεσιῶν τῶν σλαυικῶν λαῶν, οἵτινες ἐδημιούργησαν ἀπὸ τῆς Μεταναστεύσεως καὶ ἐντεῦθεν πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα, πολλὴ κρατεῖ μέχρι τῆς σήμερον ἀσάφεια. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξέλιξις τῶν λαῶν τούτων, ὀπισθοχωρησάντων ἐν τῇ ἱστορικῇ δράσει τῶν νέων τῆς Εὐρώπης κοινωνιῶν, ὑπέστη μεγάλην ἀλλοίωσιν διὰ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῶν καὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, ὡς καὶ μετὰ τῶν γερμανικῶν καὶ λοιπῶν τῆς Εὐρώπης λαῶν, ὧν τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸ δίκαιον πολλαχῶς ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ δικαίου τῶν Σλαύων. Οὕτως αἱ νομοθεσίαι τῆς Βοημίας, τῆς Πολωνίας, τῆς Μοραυίας, τῆς Σερβίας καὶ τῶν λοιπῶν ὁμαιμόνων λαῶν οὐδὲν πα-

(1) *Laveleye*, de la Propriété et de ses formes primitives.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρουσιάζουσιν ἄξιον λόγου, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παγκοσμίου δικαίου.

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία παρίσταται ἡ ἐξέλιξις τῆς ρωσικῆς νομοθεσίας. Ἡ Ρωσία, σλαυικὴ κατ' οὐσίαν, ἀφωμοίωσεν ἐν τῷ κοινωνικῷ αὐτῆς ὀργανισμῷ πλείονα, διάφορα ἀλλήλοις καὶ ἀντίθετα φυλετικὰ στοιχεῖα, ὧν πλήρης ἐθνικὴ μίξις καὶ σύνθεσις δὲν ἀπετελέσθη ἔτι. Ἐν αὐτῷ συνανεφύρθησαν σλαυικαὶ καὶ γερμανικαὶ ροπαί, ἀσιατικαὶ καὶ εὐρωπαϊκαὶ ἰδέαι. Ἐν τῇ συγχρόνῳ ἱστορίᾳ ἡ Ρωσία, ἐκπροσωποῦσα μίαν τῶν ἰσχυροτάτων πολιτικῶν αὐτῆς δυνάμεων, ἐμφανίζεται ὡς μυστηριώδες αἴνιγμα, οὗ ἡ λύσις καὶ ἡ ἑρμηνεία διεκφεύγει τὴν δύναμιν τοῦ ἐρευνητοῦ, ἀφιερμένη εἰς τὸ μέλλον.

Ἀξιομνημόνευτα μνημεῖα τῆς ρωσικῆς νομοθεσίας εἶνε:

Bravda Ruska (ρωσικὸς κῶδιξ), συνταχθεὶς ἐν ἔτει 1020 διὰ τὴν μεγάλην πόλιν τοῦ Νοβογορόδου. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῶν γερμανικῶν ἐθίμων καὶ τῶν περὶ δικαίου ἰδεῶν εἶνε καταφανής.

Zakony, νόμος συνταχθεὶς ἐν ἔτει 1497 ὑπὸ τοῦ τσάρου Ἰβὰν Βασιλειάδου τοῦ τρίτου, ἀναθεωρηθεὶς δ' ὑπὸ Ἰβὰν Βασιλειάδου τοῦ τετάρτου ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Indebnik*.

Καὶ ἐπὶ ἄλλων ἐπίσης Τσάρων ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς κωδικοποίησιν τῆς ρωσικῆς νομοθεσίας. Ἐπὶ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου Μιχαηλίδου, ἐπὶ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ τῆς Ρωσίας Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Ἐπὶ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης ἐγένετο ἐπεξεργασία *ἀστικοῦ* κώδικος κατὰ τὰς κρατούσας φιλανθρώπους ἀρχὰς παρὰ πολλαῖς νομοθεσίαις τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, τὰ μάλα ἐκτιμηθεῖσα ὑπό τινων δημοσιολόγων, ἀλλ' οὐδέποτε ἔσχεν ἐφαρμογήν.

Ἐπὶ τοῦ Τσάρου Νικολάου τοῦ πρώτου ἐν ἔτει 1836 εἰσήχθη εἰς ἐνέργειαν νέος κῶδιξ, περιλαμβάνων ἐν ὀκτὼ βιβλίοις τὸ *ἰδιωτικὸν* δίκαιον, τὸ *δημόσιον* καὶ *διοικητικόν*, τὴν ποινικὴν νομοθεσίαν, τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν δικονομίαν τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἔκτοτε πολλαὶ ἐγένοντο μεταβολαὶ ἔν τε τῷ ἰδιωτικῷ καὶ τῷ δημοσίῳ δικαίῳ τῆς χώρας. Ἀξία δ' ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνει ἡ ἐν ἔτει 1862 γενομένη ἀπελευθέρωσις τῶν Ρώσων χωρικῶν ἐπὶ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ δευτέρου.

Τὰ τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν τῇ ρωσικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐκανονίσθησαν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ μᾶλλον ἀπολύτου δεσποτισμοῦ, παραπλησίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις πρὸς τὸν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν. Ἡ ἐξουσία τοῦ Τσάρου ὑπ' οὐδεμιᾶς περιορίζεται δυνάμεως. Τὰ δὲ συμβουλευτικὰ σώματα ὑφίστανται κατὰ τύπους μόνον, ἐξαρτώμενα ἀπὸ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Παρατηρητέον ἐν τούτοις, ὅτι διοικητική τις αὐτονομία ἐχορηγήθη τῇ Ρωσίᾳ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ δευτέρου.

Ἀναγραφῆς ἐπίσης ἄξιον τυγχάνει, ὅτι τῇ εὐγενεῖ καὶ φιλανθρώπῳ πρωτοβουλίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου συνῆλθεν ἐν Βρυξέλλαις *Συνδιάσκεψις* πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συστηματοποιήσεως ἐπὶ φιλανθρώπων ἀρχῶν τῶν ἐν πολέμῳ κρατούντων ἐθίμων καὶ νόμων.

Schuler Libloy Abriss der europäischen staats=und Rechtsgeschichte.
Laveleye De la Propriété et de ses formes primitives.
Engelmann Das Staatsrecht des Kaiserthums Russland.
Beaulieu l'Empire des Tsars etc.
Ahrens Encyclopädie.
Ewers das älteste Recht der Russen.
Rambaud Histoire de Russie.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΘΕΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Οἱ κλάδοι τοῦ θετικοῦ δικαίου.

§ 104. Διαίρεσις.

Ὡς ἐν τῇ 67ῃ σελίδι τοῦ πρώτου βιβλίου ἀνεπτύχθη, αἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινωνικαὶ σχέσεις ὑφίστανται καὶ ἐξελίσσονται ποικιλοτρόπως μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἑκατέρωθεν δ' ἀναπτύσσονται ἀντίστοιχα καθήκοντα καὶ δικαιώματα, ὧν ἡ ὑπέρβασις ἢ ἡ παράβασις ἀποτελεῖ ἄρνησιν μὲν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἀναίρεσιν δὲ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας.

Ἐκ τῆς ἰδιότητος ταύτης τῶν εἰρημένων σχέσεων ἀναπτύσσεται καὶ ἴδιον αὐτῶν δίκαιον.

Ἐντεῦθεν προκύπτει καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ θετικοῦ δικαίου εἰς *ἰδιωτικὸν* (jus privatum) καὶ εἰς *δημόσιον* (jus publicum), ὑποδιαιρούμενον εἰς *ἐσωτερικὸν* καὶ *ἐξωτερικὸν* (διεθνὲς δίκαιον, jus gentium, droit des gens).

Σὺν τούτοις ἀναπτύσσονται ἐν τῇ ἐξελίξει καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ ἕτεραι ὑποδιαιρέσεις, κλάδοι τοῦ δικαίου, ὧν αἱ μὲν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἰδιωτικοῦ, αἱ δὲ εἰς τὴν τοῦ δημοσίου δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον.

§ 105. Ἡ θεωρία αὐτοῦ.

Jus privatum est quod ad singulorum utilitatem spectat (1).

Αἱ ἀμοιβαῖαι τῶν ἀνθρώπων σχέσεις, ἐν οἱᾳδήποτε οὐτοι καὶ ἂν διατελῶσι καταστάσει, κατ' ἀνάγκην συγχέονται, σύγκρουσις δὲ πολλάκις δύναται νὰ ἐπέλθῃ μεταξὺ αὐτῶν πρὸς ματαίωσιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ. Πρὸς ἄρσιν ἐνδεχομένου τοιούτου τινὸς οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν αὐτῶν ἔθεντο κοινοὺς κανόνας, ὧν ἡ τήρησις ἐθεωρήθη ἐγγύησις τοῦ καθεστῶτος. Ἄνευ τῶν κανόνων τούτων ἡ κοινωνία δυσχερῶς ἤθελεν ἐπιτελέσῃ τὸν σκοπὸν αὐτῆς.

Οἱ κανόνες οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸ λεγόμενον *ἰδιωτικὸν* δίκαιον, συνήθως ἀναπτυσσόμενον πρωιαίτερον τῶν ἄλλων τοῦ δικαίου κανόνων, ἅτε προωρισμένον νὰ κανονίσῃ τὰς συνηθεστέρας, τὰς πρώτας τῶν ἀνθρώπων ἀνάγκας καὶ σχέσεις.

Σὺν τῷ ἀτόμῳ, τῷ ἰδιώτῃ, ὡς φυσικῷ καὶ ἠθικῷ ἅμα προσώπῳ, τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον κανονίζει τὰς σχέσεις καὶ τῶν κατὰ συνθήκην ὑφισταμένων *ἠθικῶν* καὶ *νομικῶν* προσώπων, δημιουργημάτων τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ νόμου, ἐξασκούντων ἐνίας σχέσεις, ὅπως καὶ ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος.

Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐξασφαλίζεται ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δημοσίου (2), ὅπως ἡ ἀστικὴ ἐλευθερία ἐξασφαλίζεται καὶ λειτουργεῖ ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν ἐγγύησιν τῶν κανόνων τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας.

(1) Ἰδιωτικὸν δίκαιόν ἐστι τὸ πρὸς τὸ ἑκάστῳ χρήσιμον. § 4 J. 1. 1.

(2) *Jus privatum latet sub tutela juris publici* (Βάκων).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀναπτύσσεται καὶ λειτουργεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς προσωπικῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας. Ὅπου ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνεγνωρίσθη, ἐκεῖ καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο ἐσχηματίσθη τελειότερον. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἰδίᾳ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀνεπτύχθη ἐν Ρώμῃ. Ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν δικαίων αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὡς πρόσωπον, δέον νὰ ἔχῃ ἐλευθέραν ἐκλογὴν καὶ αὐτενέργειαν.

Οἱ κανόνες τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δέον νὰ τίθωνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων συμφώνως ταῖς ἀνάγκαις αὐτῶν καὶ τῷ συμφέροντι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τῆς πολιτείας. Ἄνευ τῆς ἁρμονίας ταύτης ὁ κοινωνικὸς σκοπὸς ματαιοῦται.

Ἐν τῇ ἐξασκήσει δὲ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῶν σχέσεων τούτων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δέον νὰ πρωτοστατῇ ἐπίσης ἡ ἠθικὴ ἰδέα, ἧς ἄνευ οὐδεμία κοινωνικὴ τάξις δύναται νὰ κρατήσῃ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ.

§ 106. Διαίρεσις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον διαιρεῖται:

Α'. Εἰς δίκαιον τῶν *Προσώπων*.

Β'. Εἰς δίκαιον τῶν *Πραγμάτων* (Ἐμπράγματον δίκαιον).

Γ'. Εἰς δίκαιον τῆς *Οἰκογενείας* (Οἰκογενειακὸν δίκαιον, ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ Κληρονομικόν).

Δ'. Εἰς δίκαιον τῶν *Ἐνοχῶν*.

Ἰδία ἑκάστου τῶν δικαίων τούτων ἀνάλυσις καὶ ἑρμηνεία ἕπεται ὧδε.

§ 107. Δίκαιον προσώπων.

Πρόσωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ἅτε ἐλεύθερον, λογικὸν καὶ ἠθικὸν ὄν· ὡς τοιοῦτος καθίσταται ὑποκείμενον δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων. Ἀλλ' ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου πρὸς κρείττονα διεξαγωγὴν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἐδημιουργήθησαν ὄντα, εἰς ἃ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ νόμου βούλησις. Ταῦτα δὲ καλοῦνται *νομικὰ* καὶ *ἠθικὰ* πρόσωπα.

Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τοῦ προσώπου δὲν ἐννοεῖται πάντοτε ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ ἄνθρωπος, ἵνα ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ νόμου πρόσωπον, πρέπει νὰ ὑφίσταται *φυσικῶς* τε καὶ *ἠθικῶς*. Ἀλλ' ἡ νομικὴ αὐτοῦ ἱκανότης δὲν εἶνε ἀπόλυτος ἅμα τῇ γεννήσει, παραλλάσσει κατὰ χρόνον καὶ ἠθικὴν ἢ νοητικὴν κατάστασιν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἐπιβάλλονται ποικίλοι περιορισμοὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητα τῶν φυσικῶν προσώπων.

Τὰ πρόσωπα διακρίνονται ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου, διάφορον κτώμενα νομικὴν ἱκανότητα κατὰ τὸ *γένος*, τὴν *ἡλικίαν*, τὴν *ὑγίειαν* (σωματικὴν ἢ νοητικήν), κατὰ τὴν *συγγένειαν*, κατὰ τὴν *κατοικίαν*, κατὰ τὴν *τάξιν* καὶ τὸ *ἐπιτήδευμα*, κατὰ τὴν *θρησκείαν*.

Νομικὰ πρόσωπα καλοῦνται τὰ ἐστερημένα φυσικῆς ὑπάρξεως, ἅτινα ἐδημιουργήθησαν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν κατ' ἀνάγκην πρὸς πλήρωσιν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ σκοπῶν ὑπὸ τοῦ νόμου. Ὡς τοιαῦτα παρίστανται ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου ὡς ὑποκείμενα δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, κεκτημένα βούλησιν. Παρὰ Ρωμαίοις ἦσαν γνωστὰ τὰ πρόσωπα ταῦτα.

Ἐν ταῖς νεωτέραις νομοθεσίαις τὰ νομικὰ πρόσωπα καλοῦνται καὶ *ἠθικὰ ἢ πνευματικά*.

Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου νομικὸν πρόσωπον εἶνε ἡ *Πολιτεία*, περιληπτικὸν τοῦ συνόλου τῶν ἔν τινι γεωγραφικῇ περιφερείᾳ εὑρισκομένων προσώπων. Δευτέρας δ' ἐννοίας καὶ σημασίας νομικὰ πρόσωπα εἶνε:

α') *Κοινότητες*, *ὁμάδες*, *σωματεῖα* (universitas, corpus, collegium).

β') *ἱερὰ ἢ ἀγαθοεργὰ καθιδρύματα*, *εὐσεβεῖς αἰτίαι*, (piæ causæ, pia corpora).

γ') *Δημόσιος θησαυρὸς* (fiscus), ἡ δημοσία περιουσία, ἡ πολιτεία τουτέστιν ὡς ὑποκείμενον περιουσιακῶν σχέσεων.

§ 108. Δίκαιον πραγμάτων.

Πρᾶγμα καλεῖται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου πᾶν ἀντικείμενον τῆς μὴ ἐλευθέρας φύσεως, ἐστερημένον βουλήσεως καὶ αὐτονομίας. Τὸ πρᾶγμα εἶνε ὑπηρετικὸν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας ἐν γένει. Ὡς τοιοῦτον δ' εἶνε ἀντικείμενον δικαίου, ἐξασκεῖ ἄρα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος πλήρη ἐξουσίαν, καθοριζομένην ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων.

Τοιούτου ὁρισθέντος τοῦ πράγματος, ὁ ἄνθρωπος, ἅτε πεπροικισμένος ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ αὐτονομίας προσωπικῆς, δὲν δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πραγμάτων, νὰ καταστῇ ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς *δουλείας* οὔτε ἐπὶ τῶν κανόνων τῆς ἠθικῆς βασίζεται, οὔτε ἐπὶ τῶν τοῦ δικαίου. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα δὲν δύναται νὰ καταστῇ *res*, καθὰ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν πλείστων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἡ ἐξουσία τοῦ προσώπου ἐπὶ τοῦ πράγματος ἐκδηλοῦται διττῶς: Ἢ εἶνε πλήρης, εἰς οὐδένα ὑποκειμένη περιορισμόν, ἐξ ἧς τὸ δίκαιον τῆς *ἰδιοκτησίας*· ἢ διατελεῖ περιωρισμένη, ἐπιτρεπομένου δικαιώματος ἐξουσίας εἰς τινας μόνον σχέσεις τοῦ πράγματος καὶ περιστάσεις. Αἱ περιστάσεις δ' αὗται εἶνε τέσσαρες. *Δουλεῖαι*, *Ἐμφύτευσις*, *Ἐπιφάνεια*, *Ἐνέχυρον ἢ Ὑποθήκη*.

Νομή. Περὶ αὐτῆς πολλαὶ ὑπάρχουσι συζητήσεις.

Νομὴ καλεῖται ἡ *φυσικὴ* ἐξουσία, ἡ ἐξασκουμένη ὑπό τινος προσώπου ἐπὶ πράγματος.

Κατά τινας μὲν εἶνε *δίκαιον*, κατ' ἄλλους δὲ *φυσικὴ σχέσις*. Ἐν τῇ νομῇ ὑφίσταται καὶ λειτουργεῖ ἐξουσία, συμφυὴς τοῖς ἐξ ὑποκειμένου δικαίοις, ἀναγνωριζομένη καὶ προστατευομένη ὑπὸ τῆς νομοθεσίας κατὰ πάσης ἐνδεχομένης αὐθαιρεσίας.

Ἡ νομὴ εἶνε δεδομένον τι τῆς ἐλευθέρας ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Τούτου ὑφισταμένου, ὑποχρεοῦται εἰς τὴν προστασίαν αὐτῆς πᾶσα ἔννομος κοινωνικὴ τάξις, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει ἡ κατ' αὐτῆς προσβολὴ ἀπορρέει ἀπὸ τῆς βίας, ἄρα εἶνε ἄδικος καὶ ἄρνησις τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἡ νομὴ εἶνε ἱστορικὸν γεγονός, ὃ περ δέον νὰ σεβασθῇ πᾶσα ἐναντία βούλησις, ὀφείλουσα ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι διὰ τῆς προσβολῆς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπροσωπουμένου καθεστῶτος προσβάλλεται αὐτὸ τὸ νεμόμενον πρόσωπον.

Συνῳδὰ τούτοις ἔλεγον οἱ Ρωμαῖοι *beati possidentes*. Ἐν τῷ δόγματι δὲ τούτῳ δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ μόνον ὁ εὐτελὴς σεβασμὸς καὶ ἡ ἀναγνώρισις γεγονότος τινὸς ἀμφισβητουμένου δικαίου, ἀλλ' ὁ σεβασμὸς τῆς ἐννόμου τάξεως, ἥτις ἑκάστοτε ἤθελε καταφρονεῖσθαι, ἂν ἡ νομὴ δὲν ἀνεγνωρίζετο ὡς δίκαιον, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς πολι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τείας, ὑφίστατο δ' ἑκάστοτε τὴν προσβολὴν πάσης ἐναντίας βουλήσεως, ἐχούσης πολλάκις συμφέρον εἰς τοῦτο.

Ἂν ἡ νομὴ παρίστησιν ἀτελῆ τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐξουσίαν τοῦ προσώπου, ἡ ἰδιοκτησία σημαίνει τὴν πλήρην ἐκδήλωσιν τῆς βουλήσεως καὶ τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πράγματος.

Κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἡ ἰδιοκτησία εἶνε *dominorum potestas illibata*. Κατὰ τὰς μετ' αὐτὴν δ' αὖτη ὁρίζεται ὁτὲ μὲν ὡς ἀπεριόριστον δικαίωμα πρὸς τὸ χρῆσθαι ἢ διατίθεσθαι πράγμά τι, ὁτὲ δὲ ὡς τὸ δικαίωμα ἐντελοῦς καὶ ἀποκλειστικῆς ἐξουσίας ἐπ' αὐτοῦ. Ἡ τε ρωμαϊκὴ ἐν τούτοις καὶ αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι ἀστοχοῦσιν ἐν τῷ τῆς ἰδιοκτησίας ὁρισμῷ, ὁρίζουσαι αὐτὴν ὡς δικαίωμα *πλῆρες, ἀπεριόριστον ἢ ἀποκλειστικόν*. Πῶς συμφωνεῖ ἡ ἔννοια αὕτη πρὸς τὸ μερικὸν δικαίωμα, ὅ περ ἐξασκεῖ ἐπί τινος πράγματος ἕτερος, *ἐμφυτευτὴς ἢ ἐπικαρπωτής*, ἐπίσης δὲ ἐπὶ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς ἀφαιρέσεως, ἣν δύναται νὰ διεκδικήσῃ πρὸς τὸ καθολικὸν συμφέρον ἡ πολιτεία; (1)

Ἐπιδεκτικὸν ἰδιοκτησίας εἶνε πᾶν ἐνσώματον πρᾶγμα, δυνάμενον νὰ ὑποστῇ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ καταστῇ συναλλαγῆς ἀντικείμενον· ἄρα ἐξαιροῦνται αὐτῆς ὁ ἀήρ, τὸ ῥέον ὕδωρ (θάλασσα, ποταμοί).

Περιορίζεται δὲ ἡ ἰδιοκτησία, παρακωλύεται τουτέστιν ἡ ἐνέργεια τοῦ προσώπου πρὸς τὴν ἀπόλυτον χρῆσιν καὶ διάθεσιν τοῦ ἰδιοκτήτου πράγματος, τὸ μὲν ἕνεκα λόγων κοινωνικῆς ἀνάγκης, τὸ δὲ ἰδιωτικῆς ὑπηρεσίας. Καὶ κατ' ἀμφοτέρας δὲ ταύτας τὰς περιπτώσεις ἡ ἰδιοκτησία κατὰ τύπον μόνον παραβιάζεται, κατ' οὐσίαν ἐξακολουθεῖ συντελοῦσα εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἰδιοκτήτου, προσηκόντως ἀποζημιουμένου, μὴ βλαπτομένου ἄρα οὐσιωδῶς διὰ τῆς παραχωρήσεως δικαίων τινῶν ἐπὶ τοῦ πράγματος ἢ τῷ ἰδιώτῃ, ἢ τῇ πολιτείᾳ.

Ἡ ἰδιοκτησία δημιουργεῖται διὰ τῆς καταλήψεως (Occupatio) *ἀδεσπότου* πράγματος, οἷον πραγμάτων, ἐν θαλάσσῃ εὑρεθέντων, ἀγρίων ζῴων, ἐγκαταλελειμμένων πραγμάτων, θησαυροῦ κτλ.

Ἐπίσης ἐν τῷ θετικῷ δικαίῳ καθορίζονται ποικίλοι τρόποι κτήσεως τῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ ἀρχαιότατος πάντων εἶνε ὁ τῆς *ἐργασίας*, τῆς ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ πράγματος ἐκδηλώσεως τῆς ἐνεργείας τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ προσώπου πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ καὶ πλή-

(1) *Οἰκονομίδου* Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρωσιν τῶν τε ὑλικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν χρειῶν. Σὺν τούτῳ ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τρόποι, συνηθέστεροι δὲ εἶνε:

Α'. *Παράδοσις* (traditio), μεταβίβασις πράγματός τινος εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν ἑτέρου. Ἡ πρᾶξις αὕτη γίνεται μεταξὺ ζώντων.

Β'. *Καρποκτησία* (ususfructus), ἐν ᾗ περιπτώσει καρποὶ καὶ πᾶν τοῦ πράγματος προϊὸν καθίστανται κτῆσις ἄλλου προσώπου, δικαιουμένου πρὸς τοῦτο ἕνεκα διαφόρων λόγων.

Γ'. *Χρησικτησία* (usucapio), διὰ χρονίας νομῆς ἐξασκηθεῖσα ἐξουσία παρὰ μὴ κυρίου, ἀλλὰ νομίμως. Πρὸς τοῦτο ἄρα συντελεῖ, νομή, νόμιμος κτῆσις καὶ ὡρισμένος χρόνος.

Δ'. *Προσαύξησις* (accessio), τοῦτο καθ' ὅσον ἐκ τῆς ἑνώσεως δύο πραγμάτων δημιουργεῖται νέα ἰδιοκτησία. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κρατεῖ τὸ ἄξίωμα *accessorum sequitur principale.*

Ἐν τῷ θετικῷ δικαίῳ κρατεῖ ὁ κανὼν *τὰ ἐπικείμενα εἴκει τοῖς ὑποκειμένοις.* Οἱ Ρωμαῖοι ἔλεγον: «ὥσπερ τὰ φυτὰ ἐν τῇ γῇ τρεφόμενα καὶ αὐξανόμενα ἐκείνου γίνεται τοῦ δεσπότου τῆς ὑποκειμένης γῆς, τῷ αὐτῷ λόγῳ καὶ τὰ σπειρόμενα, οἷον σῖτος, κριθὴ καὶ ὅσα τοιαῦτα, ὑπείκει τῷ ἐδάφει».

Οὐχ ἧττον ὁ στερηθεὶς τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ ἕνεκα ἑνώσεως αὐτῆς μετ' ἄλλης, δικαιοῦται εἰς εὔλογον ἀποζημίωσιν.

Ἡ ἰδιοκτησία, χωρὶς ν' ἀπολέσῃ τὸν κύριον αὐτῆς χαρακτῆρα ἐπὶ βλάβῃ τῆς προσωπικότητος τοῦ κυρίου, ὑφίσταται ποικίλας ἐλαττώσεις. Ἐκδηλοῦνται ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ σχέσεις, καθ' ἃς τὸ δίκαιον τῆς κυριότητος μένει μὲν παρὰ τῷ ἰδιοκτήτῃ, ἀλλ' ἡ χρῆσις προσκαίρως ἢ διηνεκῶς περιέρχεται εἰς ἄλλον. Ἡ τοιαύτη σχέσις καλεῖται *δουλεία* (jus in re alieno).

Αἱ δουλεῖαι παραλλάσσουσι συνῳδὰ τῇ ἰδιότητι τῶν κτημάτων καὶ τῶν ἐπιβαλλουσῶν αὐτὰς σχέσεων, διαιροῦνται δὲ εἰς *προσωπικὰς* καὶ *πραγματικάς*, καθ' ὅσον ἡ τοῦ κτήματος χρῆσις καταλείπεται εἰς ὄφελος τοῦ κυρίου ἄλλου πράγματος, ἢ εἰς ὄφελος ὡρισμένου προσώπου.

Αἱ προσωπικαὶ δουλεῖαι παραχωροῦνται ὡρισμένῳ προσώπῳ, ἀπολαύοντι ἰδίας χρήσεως τοῦ παραχωρουμένου κτήματος. Τὸ δικαίωμα ἄρα τοῦτο εἶνε προσωπικόν, ὃν ἀναπαλλοτρίωτον, μετ' αὐτοῦ δ' ἀποσβεννύμενον.

Προσωπικῶν δὲ δουλειῶν εἴδη εἶνε ἡ *Ἐπικαρπία* «δίκαιον τοῦ κε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρῆσθαι πράγμασιν ἀλλοτρίοις, καὶ καρπίζεσθαι αὐτά, φυλαττομένης τῆς τοῦ πράγματος ὑποστάσεως».

Χρῆσις καὶ οἴκησις· ἡ μὲν πρώτη παρέχει δικαίωμα δουλείας εἴς τι πρόσωπον πρὸς θεραπείαν τῶν ἀμέσων αὐτοῦ χρειῶν, ἡ δὲ δευτέρα δικαίωμα «μὴ μόνον οἰκεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις μισθοῦν».

Αἱ πραγματικαὶ δουλεῖαι παραχωροῦνται ὡς δικαίωμα ἀκινήτου πράγματος ἐπὶ τοιούτου· δημιουργεῖται ἄρα δι' αὐτῶν ὑπηρετικὴ σχέσις. Τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶνε συναφὲς κτήματος πρὸς κτῆμα, ἄρα ἀμεταβίβαστον.

Εἴδη πραγματικῶν δουλειῶν εἶνε τὰ ἀκόλουθα:

Δουλεία *ἀτραποῦ*, δι' ἧς παρέχεται ἄδεια διαβάσεως διὰ δουλεύοντος κτήματος. *Ὑδραγωγεῖου*· ὁ ἔχων τὴν δουλείαν ταύτην, δικαιοῦται νὰ λαμβάνῃ τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ γειτονικοῦ ἀγροῦ. *Ἐκροῆς ὑδάτων*, ὁπότε ὁ κύριος τοῦ δουλευομένου κτήματος ἐκχέει ὕδωρ εἰς τὸ τοῦ δουλεύοντος. *Ξυλείας*, ὁπότε δικαιοῦταί τις λαμβάνειν ὑπορθώματα διὰ τὴν ἰδίαν ἄμπελον ἐκ τοῦ γειτονικοῦ κτήματος. *Ἀπόψεως*, θέας, ὁπότε ἀπαγορεύεται τῷ δουλεύοντι γείτονι ἀποφρᾶξαι τὴν θέαν.

Τῶν δουλειῶν διαφέρουσιν ἡ *Ἐμφύτευσις* καὶ ἡ *Ἐπιφάνεια*, ἅτε προκαλοῦσαι ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον μεταβολὴν κυρίου. Ἡ Ἐμφύτευσις εἶνε πραγματικὸν δικαίωμα ἀπὶ ἀλλοτρίου κτήματος, ἐπὶ ἀγροῦ· ὁ ἐμφυτευτὴς εἶνε κύριος τῶν καρπῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ κτήματος. Ὁ εὑρίσκων θησαυρὸν ἐν τοιούτῳ κτήματι δὲν καθίσταται κύριος. Ἡ *Ἐπιφάνεια* ἐπίσης δημιουργεῖ δικαίωμα ἐπὶ ἀλλοτρίου πράγματος, οἷον τοῦ ἔχειν οἰκοδομὴν ἐπὶ ἀλλοτρίου ἐδάφους. Ὁ Ἐπιφανειοῦχος, παρέχων ἐδαφικὸν τέλος, ἐξασκεῖ πᾶσαν χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενος ἀσφάλειαν, παραχωρεῖ δουλείαν καὶ καταβάλλει τὰ δημόσια τέλη. Ἡ δουλεία αὕτη ἀποσβέννυται τῇ ἀμοιβαίᾳ συναινέσει τῶν κυρίων τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς οἰκοδομῆς.

Ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν κοινωνικῶν σχέσεων παραχωροῦνται δικαιώματά τινα, περιορίζοντα ὡσαύτως τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ κινητῶν ἢ ἀκινήτων πραγμάτων, καὶ τοῦτο πρὸς ὄφελος τοῦ ὑφισταμένου τὸν περιορισμόν. Ἐντεῦθεν γεννῶνται αἱ σχέσεις τοῦ *Ἐνεχύρου* καὶ τῆς *Ὑποθήκης*.

Τὸ μὲν Ἐνέχυρον εἶνε κινητόν, προσφερόμενον τῷ δανειστῇ ἀντὶ ἐγγυήσεως, ἐφ' οὗ ἐν τούτοις οὗτος δὲν ἔχει δικαίωμα ἀπαλλοτριώσεως,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἢ ἐν ὡρισμέναις μόνον περιστάσεσιν. Ἡ δὲ Ὑποθήκη ὑφίσταται, ὁπότε τὸ κτῆμα ἐξακολουθεῖ νὰ διατελῇ ἐν χερσὶ τοῦ ὀφειλέτου, ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ ἡ ἀπαλλοτρίωσις ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ δανειστοῦ.

Τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας παραγράφεται σὺν τῇ παρελεύσει τοῦ χρόνου κατὰ κανόνας, ὁριζομένους ὑπὸ τοῦ νόμου.

Τῶν πραγμάτων ἡ ἔννοια παραλλάσσει ἀναλόγως τῆς χρήσεως αὐτῶν. Καὶ *κοινὰ* μὲν (res communes) καλοῦνται ὅσα χρησιμεύουσι πρὸς τὸν καθόλου σκοπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ταῦτα δ' εἶνε *ἀτμόσφαιρα*, *φῶς*, *θάλασσα*· *ἴδια* δὲ (res privatæ), ὅσα χρησιμεύουσι πρὸς ἰδιωτικὴν μόνον χρῆσιν, *θέα*, *ροὴ ποταμοῦ*, ὑποκείμενα τῇ ἀτομικῇ ἐξουσίᾳ.

Ἐπίσης τὰ πράγματα παραλλάσσουσι συνῳδὰ τοῖς ἰδιαιτάτοις τοῦ βίου σκοποῖς. Οὕτω διαιροῦνται εἰς *θρησκευτικὰ* καὶ *ἐκκλησιαστικὰ* (res sacræ et sanctæ), *πολιτικὰ* (res reipublicæ), *ἰδιωτικὰ* (res privatæ).

Διακρίνονται ὡσαύτως εἰς *κινητὰ* καὶ *ἀκίνητα*.

Τῶν πραγμάτων ἡ ἀξία δὲν εἶνε ἀπόλυτος· παραλλάσσει κατὰ χρόνον, τόπον καὶ ἀνάγκας, ἐξαρτᾶται δὲ συνήθως ἐκ τοῦ νόμου τῆς *ζητήσεως* καὶ *προσφορᾶς*. Ἀπολύτως δὲν ἔχει πρᾶγμά τι ἀξίαν, ἀλλὰ καθ' ὅσον συντελεῖ πρὸς τὸν τῆς κοινωνίας σκοπόν, θεραπεύει δὲ ἀνάγκας αὐτῆς.

§ 109. Οἰκογενειακὸν δίκαιον.

Ἐν τῷ θετικῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον κατέχει οὐσιωδεστάτην θέσιν. Δι' αὐτοῦ καθορίζονται αἱ μεταξὺ τῶν ὄντων, τῶν ἀποτελούντων τὴν οἰκογένειαν, σχέσεις. Τοιαῦται δ' εἶνε ὁ *γάμος*, ἡ *συζυγικὴ* ἐξουσία, ἡ ἐξουσία τουτέστιν, ἣν συμφώνως τῇ φύσει καὶ τῇ νομοθεσίᾳ ἐξασκεῖ ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τῆς γυναικὸς καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι αὐτῶν ἠθικαί τε καὶ χρηματικαὶ σχέσεις, ἡ *πατρικὴ* ἐξουσία καὶ αἱ κατ' ἀπομίμησιν αὐτῆς *κηδεμονία* καὶ *ἐπιτροπεία*. Ὡσαύτως δὲ τὸ *Διαζύγιον*.

Ἡ οἰκογένεια δημιουργεῖται διὰ τοῦ *Γάμου*.

Σκοπὸς τοῦ γάμου εἶνε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, φυ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σικῶς τε καὶ ἠθικῶς ἀτελοῦς· ἔτι δὲ ἡ ἀμοιβαία τῶν συζύγων περίθαλψις, ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ τεκνογονία. Ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης καὶ ἠθικῆς ἑνότητος δημιουργεῖται ἡ κοινωνία.

Τὴν τοιαύτην σημασίαν τοῦ γάμου ἀνεγνώρισαν μᾶλλον ἢ ἧττον ἀρχαῖαί τε καὶ νεώτεραι θρησκεῖαι καὶ νομοθεσίαι.

Ἡ *Γραφὴ* λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρός.

Τὸ *Εὐαγγέλιον*: Καὶ ἔσονται οἱ δύο (ἀνὴρ καὶ γυνὴ) εἰς σάρκα μίαν.

Ὁ *ρωμαϊκὸς* νόμος: «Matrimonium est viri et mulieris conjuctio individuam vitae consuetudinem continens; consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio».

Ὁ *γαλλικὸς* κῶδιξ: «Les epoux se doivent mutuellement amour, fidelité, assistance; la femme doit obéissance à son mari, le mari protection à sa femme».

Ὁ *αὐστριακός*: «In dem Ehevertrage erklären zwei Personen verschiedenen Geschlechts gesetzmässig ihren Willen, in unzertrennlichen Gemeinschaft zu leben, Kinder zu zeugen, sie zu erziehen und sich gegenseitigen Beistand zu leisten».

Ἡ ποιότης τοῦ γάμου καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς οἰκογενείας μαρτυροῦσι τήν τε ἠθικὴν καὶ τὴν ὑλικὴν πρόοδον τῶν κοινωνιῶν. Ἱστορικὴ αὐτῶν ἐπισκόπησις εἶνε ἡ ἀπόδειξις τούτου.

Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ Γάμου καὶ τῆς Οἰκογενείας.

Γάμος καὶ Οἰκογένεια ἐν Ἀνατολῇ.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ (Σινική, Ἰνδική, Αἴγυπτος, Περσία, Ἀσσυρία, Βαβυλωνία, Ἰουδαία, Ἀραβία) ὁ γάμος φέρει ἱερὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον χαρακτῆρα, ἀλλ' ἡ ἰσότης ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δὲν εἶνε ἀνεγνωρισμένη. Ἡ γυνὴ διατελεῖ ἐν ἥττονι τῆς τοῦ ἀνδρὸς μοίρᾳ. Πρὸ τοῦ γάμου ὑφίσταται τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρός, μετὰ δὲ τὸν γάμον τὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τούτου θανόντος, τὴν τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀξιωμάτων τούτων εἶνε ἡ *πολυγαμία*, ἐξ ἧς παρέχεται τῷ ἀνδρὶ τὸ δικαίωμα τοῦ λαμβάνειν πλείονας τῆς μιᾶς γυναῖκας, ἡ αὐστηρὰ *ἀνδρική* τε καὶ *πατρικὴ* ἐξουσία, πολλάκις μέχρι θανάτου προβαίνουσα καὶ τὸ *διαζύγιον*, ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς μᾶλλον ἐπιτρεπόμενον. Παρὰ τὴν φαινομενικὴν τοῦ γάμου τῶν ἀνατολικῶν λαῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἱερότητα, ἡ γυνὴ διατελεῖ ἐν μοίρᾳ ἑταίρας μᾶλλον καὶ δούλης ἢ συζύγου ἠθικῆς ὑποστάσεως.

Γάμος καὶ Οἰκογένεια ἐν Ἑλλάδι.

Ἐνταῦθα χειραφετεῖται μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ γυνή, ὁ δὲ γάμος ἀναγνωρίζεται ἠθικώτερος. Ἀρχαῖος τῆς Ἀττικῆς νόμος ἔλεγεν: «ἐλευθέραν λαβεῖν γυναῖκα ἐπὶ *ἀρότῳ παίδων γνησίων*». Ἐν τοῖς τῶν Ἀθηναίων γάμοις παῖς ἀμφιθαλής, στεφόμενος ἀκάνθας μετὰ δρυίνων καρπῶν καὶ περιφέρων λίκνον, πλῆρες ἄρτων, ἔλεγεν: «Ἔφυγον κακόν, εὗρον ἄμεινον».

Ὑφισταμένης ἔκπαλαι ἰσότητος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ὁ γάμος καθίσταται *μονογαμικός*. Ἐριχθόνιος, ὁ υἱὸς τοῦ Κέκροπος τίθησι νόμον, καθ' ὃν ἡ γυνή, *παρθένος πρὸ τοῦ γάμου*, «μηδενὶ ἄλλῳ ἢ ἑνὶ ἀνδρὶ ἕως θανάτου προσανέχειν». Γυναῖκες ἄπιστοι στιγματίζονται ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως.

Ἐν παλαιτάτοις χρόνοις οἱ Ἕλληνες, κατ' Ἀριστοτέλη, «τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων», ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἡ *προῖξ* ἀντικατέστησε τὴν *ἐξαγωγήν*.

Ἡ *συγγένεια* δὲν ἦτο κώλυμα γάμου, ἐκτὸς ἐπὶ ἀνιόντων πρὸς κατιόντας (Θρῦλος Οἰδίποδος). Ἐπιστεύετο, ὅτι μόνον ἡ μήτηρ συλλαμβάνει καὶ τίκτει.

Ἡ μοιχεία ἐτιμωρεῖτο αὐστηρῶς. Ὁ Ζάλευκος ἐνομοθέτησε τὴν ἐξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ φωραθέντος μοιχοῦ· ἐν Κύμῃ δὲ γυνή, μοιχὸς φωραθεῖσα, περιήγετο ἐπὶ ὄνου ἐν τῇ πόλει.

Ἀλλά, διαφθαρέντων τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν, ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια ἀπώλεσαν τὴν ἠθικὴν αὐτῶν σημασίαν, ἡ *ἑταίρα* δὲ καὶ ἡ *παλλακὴ* ἐξασκοῦσι σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς τιμῆς τῶν συζύγων (1). Τῇ ἑταίρᾳ Φρύνῃ ἐπετράπη νὰ στήσῃ χρυσοῦν τὸ ἑαυτῆς ἄγαλμα ἐν τῇ πλατείᾳ ἑλληνικῆς πόλεως.

Ἡ οἰκογενειακὴ ἐξουσία δὲν εἶνε αὐστηρά, ὅπως ἐν Ἀνατολῇ, οὐχ ἧττον ὁ ἀνὴρ ἀπολαύει ἐξαιρετικῶν ἔν τε τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ δικαίων. Τὸ *διαζύγιον* ἐπιτρέπεται, ἀλλ' ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει καταδικάζεται. Οὕτως ἐν Θήβαις ἐθραύοντο οἱ τροχοὶ τῆς ἁμάξης, τῆς

(1) Ὁ Δημοσθένης ἔλεγε: «Τὰς μὲν ἑταίρας ἡδονῆς ἕνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀγαγούσης τὴν γυναῖκα εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός, ἵνα μὴ ἐπανέλθῃ. Συμβολικὴ δήλωσις τῆς αἰωνιότητος τοῦ γάμου.

Ἐν πολλαῖς πολιτείαις τῆς Ἑλλάδος ὁ γάμος ἦτο ἐπιβεβλημένος. Ὁ νόμος ὥριζε χρόνον αὐτοῦ, ὡς καὶ ἀγωγὰς *ὀψιγαμίου* καὶ *ἀγαμίου*. Διὰ τοῦ γάμου ἐπεζητεῖτο ἡ παροχὴ ἀνδρῶν τῇ πολιτείᾳ, εὐτεκνία δὲ καὶ πολυτεκνία ἦσαν πολύζηλα.

Γάμος καὶ Οἰκογένεια ἐν Ρώμῃ.

Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου καὶ ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἰσότης ἐκδηλοῦται ἔτι μᾶλλον ἐν Ρώμῃ. Τὸ ἄτομον ἐνταῦθα καθίσταται ἐλεύθερον ὡς τοιοῦτον, οὐχὶ δ' ὡς μέλος ἐλευθέρας πολιτείας, ὡς ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ γάμος παρίσταται διφυής: *αὐστηρός*, ἐν ᾧ τὸ ἄτομον ἀπόλλυσι τὴν αὐθυπαρξίαν· καὶ *ἐλεύθερος*, καθ' ὃν ῥήγνυσι τοὺς δεσμοὺς τῆς ἐξουσίας τῆς οἰκογενείας.

Ὁ αὐστηρὸς γάμος προσήκει τοῖς Πατρικίοις. Ἡ γυνὴ εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀνδρὸς ἐν μοίρᾳ τέκνου, λογίζεται ἀδελφὴ τῶν ἰδίων τέκνων, ἡ δὲ περιουσία αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὸν ἄνδρα· ὁ γάμος οὗτος, οὗ συνέπεια ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσία, ἐτελεῖτο δι' ἱεροτελεστίας (confarreatio)· «ρωμαϊκῇ προσηγορίᾳ περιλαμβάνοντες, φαρράκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φαρός, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν... Ρωμαῖοι τιμιώτατόν τε καρπὸν καὶ ἀρχαιότατον εἶναι νομίζοντες τὰς ζέας» (1). Ἐν τῇ τελέσει τοῦ γάμου τούτου ἐλάμβανον μέρος ἱερεῖς καὶ οἰωνοσκόποι. *Ubi tu es Gajus, ibi ego sum Gaja.*

Ἐλεύθερος Γάμος. Οὗτος εἶνε ὁ τῶν Πληβείων. Τὸ ἄτομον ἀναγνωρίζεται ἐλεύθερον, ἡ δὲ γυνὴ δὲν εἶνε ὑποχείριος τῷ ἀνδρί. Ἄδηλον πότε ἀνεπτύχθη ἐν Ρώμῃ ὁ τοιοῦτος γάμος. Ἐπὶ Κικέρωνος ἡ γυνὴ δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρός, εἰ μὴ διὰ *προηγηθείσης συμφωνίας*· ἐπὶ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων ὁ τοιοῦτος γάμος κατέστη συνηθέστατος, μέχρις οὗ καὶ κατίσχυσεν ἐντελῶς, καταστὰς πολιτικὸν συνάλλαγμα.

Τὸν ρωμαϊκὸν γάμον καταπεσόντα ἀνύψωσεν εἰς τὴν προσήκουσαν περιωπὴν ὁ Χριστιανισμός. (Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν).

Νεώτερον δίκαιον Γάμου καὶ Οἰκογενείας.

Κατὰ τὸ δίκαιον τῶν νεωτέρων λαῶν, ἐμπεφορημένον χριστιανικοῦ

(1) Δ. Ἁλικαρνασσέως ρωμ. ἀρχαιότητες.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ἐλευθέρου πνεύματος, ἀναγνωρίζον δὲ τὴν ἰσότητα ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πρὸς σύστασιν γάμου ἀπαιτεῖται ὥριμος ἡλικία, σωματικὴ ἱκανότης, ἐλευθέρα βούλησις, ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου.

Κωλύματα δὲ πρὸς γάμον εἶνε *συγγένεια* ἐξ αἵματος ἢ ἀγχιστείας. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπηύξησε τὰ κωλύματα. Ταῦτα εἶνε: *πνευματικῆς συγγενείας* (βάπτισμα), *υἱοθεσίας*, *εἰσποιήσεως*, *ὑπάρχοντος γάμου*, *μοιχείας*, *ἀπαγωγῆς*, *πενθίμου ἔτους*, *ἐπιτροπείας* καὶ *κηδεμονίας*, *χειροτονίας* (ἱερέως).

Δεύτερος γάμος. Οὗτος κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς *Ἐκκλησίας*, θεωρηθεὶς ὡς διαδοχικὴ πολυγαμία. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάλαι δὲν ηὐνοεῖτο. Ὁ Λοκρὸς νομοθέτης Χαρώνδας ἀπέκλεισε τοὺς εἰς δεύτερον γάμον ἐρχομένους τῶν συνελεύσεων τοῦ δήμου. Παρὰ Ρωμαίοις ἐπίσης δὲν ἐτιμᾶτο, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἐδείχθη δυσμενής. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ τὸν μὲν πρῶτον γάμον ἐθεώρησε νόμιμον, τὸν δεύτερον ἐπιεικειαν, τὸν δὲ τρίτον παράνομον. Ἡ Ἐκκλησία ἠνέχθη τὸν δεύτερον, ἀλλὰ τὸν τρίτον κατεδίκασεν ὡς πολυγαμίαν καὶ πορνείαν.

Συναίνεσις πρὸς γάμον, *ἄδεια Ἐπισκόπου*. Μὴ ὑφισταμένης συναινέσεως τῶν γονέων πρὸς γάμον ἐπὶ ἀνηλίκων, οὗτος θεωρεῖται ἄκυρος· ἀπαιτεῖται δὲ καὶ ἡ ἄδεια τοῦ ἐπισκόπου.

Λύσις τοῦ γάμου. Ἐπέρχεται διὰ τοῦ θανάτου. Προσομοιάζει τῷ φυσικῷ θανάτῳ εἶνε ὁ *πολιτικός*. Κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ποινικὴν νομοθεσίαν ἡ εἰς ἰσόβια δεσμὰ καταδίκη συνεπάγεται πολιτικὸν θάνατον, ἀλλὰ τοῦτο κατηργήθη διὰ ψηφίσματος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἐν ἔτει 1862.

Διαζύγιον. Τοῦτο καθιερώθη ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς μᾶλλον παρ' ἁπασῶν τῶν ἀρχαίων νομοθεσιῶν. Παρὰ Ρωμαίοις ὁ θρησκευτικὸς γάμος διελύετο διὰ θρησκευτικῶν διατυπώσεων· ἀλλ' ἐν γένει τὸ *διαζύγιον* ἐν Ρώμῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦτο ἄγνωστον. Μόλις παρουσιάζεται μετὰ τὸν δεύτερον καρχηδονικὸν πόλεμον, ἐπελθούσης ἐκλύσεως ἠθῶν. Κάτων ὁ πρεσβύτερος λέγει: «Πάντες ἄνθρωποι τῶν γυναικῶν ἄρχουσιν, ἡμεῖς δὲ πάντων ἀνθρώπων, ἡμῶν δ' αἱ γυναῖκες» Ἐπὶ αὐτοκρατορίας ὑπερεπλεόνασαν τὰ διαζύγια.

Ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς κατεδίκασε τὸ διαζύγιον. (Καὶ οὓς ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω). Εὑρὼν ἐλεύθερον αὐτό, κατώρθωσε νὰ τὸ περιορίσῃ. Τὸ διαζύγιον δὲν ἐπετρέπετο κατὰ τοὺς νόμους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, εἰμὴ ὅτε ἡ γυνή, γινώσκουσα τεκταινομένην συνωμοσίαν, δὲν καταμαρτυρεῖ αὐτήν, ἐπίσης δ' ἐν περιπτώσει μοιχείας, ἢ ἀποπείρας δολοφονίας τοῦ ἀνδρός.

Ἡ γυνὴ δικαιοῦται νὰ διαζευχθῇ τὸν ἄνδρα, ἂν οὗτος ἐπίσης συνομόσῃ κατὰ τῶν καθεστώτων, ἂν ἐπιβουλευθῇ τὴν ζωὴν αὐτῆς, ἢ συζῇ μετ' ἄλλης γυναικός.

Τῆς Ἐκκλησίας ἡ δύναμις καθίσταται μείζων ἔτι ἐν τῇ Δύσει. Καταβάλλει σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἐνστικτα τῶν Βαρβάρων, ἀποδίδει δὲ ἀνωτέραν σημασίαν εἰς τὴν γυναῖκα. Ἐν ἔτει 1563 ἡ ἐν Τριδέντῳ ἐκκλησιαστικὴ Σύνοδος καταργεῖ καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς περὶ τὸ διαζύγιον ἐλευθερίας.

Ἐν Ἀνατολῇ καὶ ταῖς χώραις τῆς *Μεταρρυθμίσεως* ὁ γάμος καὶ τὸ διαζύγιον κανονίζονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν δὲ ταῖς τελευταίαις ταύταις ὁ πρῶτος λαμβάνει καὶ χαρακτῆρα πολιτικοῦ συμβολαίου.

Οἱ νέοι κώδικες ἀπὸ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως κανονίζουσιν ἐλευθεριώτερον τὰ τοῦ Γάμου καὶ τοῦ Διαζυγίου.

Κατὰ τὸ Σύνταγμα τῆς 3 Σεπτεμβρίου *1791* (ἄρθρ. 7), ὁ γάμος ἐκηρύχθη πολιτικὸν συμβόλαιον. Τῇ δὲ 20 Σεπτεμβρίου *1792* ψηφίζεται ὁ περὶ διαζυγίου νόμος. Ὁ νόμος οὗτος ἀποδέχεται μετὰ πολλῆς εὐκολίας τὸ διαζύγιον, ἅτε ἀπορρέον ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας· τὸ δὲ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου σημαίνει στέρησιν αὐτῆς. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἐπιτρέπεται τὸ διαζύγιον ἐν τρισὶ περιστάσεσιν: Ἐν αἰτίαις ὡρισμέναις ὑπὸ τοῦ νόμου, ἕνεκα ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως τῶν συζύγων καὶ ἕνεκα βουλήσεως τοῦ ἑτέρου μόνον τούτων· ἄρα ἀναγνωρίζεται πλήρης ἡ ἐλευθερία.

Ἐν τῇ μετὰ ταῦτα συντάξει τοῦ ἀστικοῦ κώδικος περιωρίσθη ἡ ἐλευθερία τοῦ διαζυγίου, ἀλλ' οὐχ ἧττον κατ' ἀρχὴν ἀνεγνωρίσθη. Μετὰ δὲ τὴν *Παλινόρθωσιν* καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἐπεζητήθη καὶ ἐπετεύχθη ἡ κατάργησις αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν δημοκρατίαν τοῦ 1870 τὸ διαζύγιον αὖθις καθιερώθη.

Οὐκ ὀλίγαι χῶραι τῆς Εὐρώπης ἠκολούθησαν τῷ παραδείγματι τῆς Γαλλίας ἐν τῷ θεσμῷ τοῦ πολιτικοῦ γάμου καὶ τοῦ διαζυγίου. Οὕτως ἡ *Ἰταλία* ἐν τῷ νέῳ αὐτῆς ἀστικῷ κώδικι καθιέρωσε τὸν πολιτικὸν γάμον. Ἐπίσης ἐν *Ὁλλανδίᾳ* κρατοῦσι σχεδὸν τὰ αὐτά, ἐν *Ἑλβετίᾳ* κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν *Ἱσπανίᾳ* καί τισι τῶν καθολικῶν χωρῶν, τῶν διατελουσῶν ἔτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τὰ τοῦ γάμου καὶ τοῦ διαζυγίου κανονίζονται ἐν μέρει μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιῶν ἰδεῶν τοῦ καθ' ὁλοκληρίαν θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ γάμου καὶ τοῦ ἀδιαλύτου αὐτοῦ.

Ἐν *Αὐστρίᾳ* τὰ περὶ γάμου μετεβλήθησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ὁ ἀστικὸς κῶδιξ τοῦ *1811* δὲν ἀναγνωρίζει μὲν τὸν πολιτικὸν γάμον, ἀλλὰ κανονίζει καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τῆς ἐκκλησίας. Ἐν ἔτει *1856* νόμος τις ἀναγνωρίζει τὰ περὶ γάμου δόγματα τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου. Ἀλλ' οἱ φιλελεύθεροι διεμαρτυρήθησαν· ὁ δὲ νόμος τοῦ *1868*, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ αἰῶνος, προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα, τὸν ἐκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν γάμον.

Τὰ τῆς *Γερμανίας* ποικίλλουσιν ἐν τῷ θεσμῷ τούτῳ. Ἐν ἔτει *1869* Σύνοδος Γερμανῶν νομομαθῶν ἀπεφαίνετο, ὅτι ὁ πολιτικὸς γάμος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μόνος τύπος τοῦ γάμου· τὰ ἐκ τῆς διαφορᾶς ἄρα τῆς θρησκείας κωλύματα αἴρονται μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ πολιτικοῦ γάμου.

Ἡ *Πρωσσία* ἀπεδέξατο τὸ πρόγραμμα. Ἀνεγράφη δ' ἐν τῷ νομοσχεδίῳ τοῦ γερμανικοῦ κώδικος.

Ἐν ταῖς σλαυικαῖς χώραις ἐπίσης ἡ ἐκκλησία ἐξασκεῖ οὐσιώδη ἐπιρροὴν εἰς τὰ τοῦ γάμου καὶ τοῦ διαζυγίου.

Αἱ πλεῖσται τῶν καθ' ἡμᾶς νομοθεσιῶν ἐμφοροῦνται συνδιαλλακτικῶν διαθέσεων ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ τούτου προβλήματος.

Ἐν τῇ συνδιαλλαγῇ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ γάμου ἡ νεωτέρα κοινωνία δύναται καὶ ὀφείλει νὰ θεμελιώσῃ τὸν θεσμὸν τῆς οἰκογενείας, σύμφωνον πρὸς τὰς νέας ἀρχὰς τῆς ἀνεξιθρησκείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐν τῷ οἰκογενειακῷ καθεστῶτι τῶν νεωτέρων χρόνων ἡ γυνὴ τυγχάνει πλειόνων δικαίων ἢ κατὰ τὸ παρελθόν, διεκδικεῖ δὲ μείζονα ἔτι. Τὸ πρόβλημα διατελεῖ ἐπὶ τοῦ τάπητος τῶν φιλοσοφικῶν συζητήσεων. Πλεῖστοι συγγραφεῖς ἐπιζητοῦσι τὴν ἀναγνώρισιν μείζονος ἐλευθερίας εἰς τὰς γυναῖκας· καὶ πολλαχοῦ δὲ ἡ νομοθεσία ἀνεγνώρισεν αὐταῖς τοιαύτην μετὰ δικαιωμάτων.

Σύλλογοι, ἐπιζητοῦντες τὴν πλήρη τῶν γυναικῶν χειραφέτησιν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συνέστησαν ἔν τε Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ, ὧν πολλὰ πανεπιστήμια καὶ ἄλλα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα πληροῦνται γυναικῶν. Ἀλλ' ἡ πλήρης αὐτῶν χειραφέτησις, ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰ τῆς πολιτείας, ἐκτὸς ὡρισμένων περιστάσεων, ἔσται ἐπισφαλής, προκαλέσουσα ἀναρχίαν μᾶλλον καὶ κοινωνικὴν διάστασιν ἢ ἑνότητα καὶ ἐλευθερίαν.

Προίξ. Ἡ γυνή, ἐρχομένη εἰς γάμου κοινωνίαν, καταβάλλει τὴν περιουσίαν ἑαυτῆς εἰς τὸν ἄνδρα πρὸς ἀνάληψιν τῶν τοῦ γάμου βαρῶν. Διὰ τῆς καταβολῆς δὲ ταύτης ἐξυπηρετοῦνται οὐ μόνον ὑλικά, ἀλλὰ καὶ ἠθικὰ τῆς οἰκογενείας συμφέροντα.

Ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῶν κοινωνιῶν ἡ γυνὴ ἀγοράζεται ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, τηρεῖ ἄρα ὑποτελῆ θέσιν ἐν τῷ οἴκῳ· ἀλλά, σὺν τῷ χρόνῳ, ἀναγνωριζομένης αὐτῇ τῆς προσηκούσης προσωπικότητος καὶ ἐλευθερίας, παρέχει προῖκα καὶ διεκδικεῖ ἰσόβαθμον θέσιν.

Περὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς προικῴας περιουσίας τῆς γυναικὸς πολλὰ ἐγράφησαν καὶ ἐνομοθετήθησαν μέχρι τοῦδε. Ἐν γένει δὲ κρατοῦσι περὶ τῶν κατ' αὐτὴν δύο συστήματα — τὸ τῆς *ἰδιοκτημοσύνης* καὶ τὸ τῆς *κοινοκτημοσύνης*.

Δυσχερὲς νὰ ὁρισθῇ, ὁπότερον τὸ προσφορώτερον σύστημα.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἠθικῆς ἐννοίας τοῦ γάμου, τὸ σύστημα τῆς κοινοκτημοσύνης εἶνε τὸ ὀρθότερον, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δύνανται νὰ ἐπέλθωσι πολλὰ ἄτοπα. Οὐχ ἧττον ἡ νομοθεσία δέον νὰ μεριμνήσῃ περὶ τοῦ δυνατοῦ συμβιβασμοῦ τῶν δύο τούτων συστημάτων, πραγματουμένου μὲν τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλιζομένης προσηκόντως τῆς προικῴας περιουσίας.

Ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογενείας δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ τῆς *πατρικῆς* ἐξουσίας. Αὕτη εἶνε ἀναγκαιοτάτη ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ, παλλάδιον καθιταμένη τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τάξεως. Δέον ἐν τούτοις νὰ ἦνε *ἠθικὴ* μᾶλλον ἢ *φυσική*.

Κατ' ἀπομίμησιν τῆς πατρικῆς ἐξουσίας συνέστη ἥ τε *μητρικὴ* ἐξουσία καὶ αἱ συναφεῖς ταύτῃ *Ἐπιτροπεία* καὶ *Κηδεμονία*.

Τὰ κατ' αὐτὰς αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι ἐκανόνισαν μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας, ἐπ' ἀγαθῷ καὶ συμφέροντι τῶν ἀνηλίκων ἢ ἀξίων κηδεμονίας τέκνων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 110. Κληρονομικὸν δίκαιον.

Ἡ οἰκογένεια ἤθελε διαλυθῇ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη ἄνευ τῆς κληρονομίας, τῆς μεταβιβάσεως τῶν καθόλου σχέσεων τῶν γονέων εἰς τὰ ἐπιζῶντα αὐτοῖς τέκνα, ἢ τοὺς οἰκειοτάτους τῶν συγγενῶν. Ἡ διὰ τῆς κληρονομίας διαδοχὴ ἀπορρέει ἀπὸ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρώπου, ταύτης δὲ μὴ πραγματουμένης, ἤθελεν ἐκλίπῃ ἓν τῶν πρωτίστων καὶ δραστηριωτάτων ἐλατηρίων τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ ἐργασίας καὶ σὺν αὐτῇ πάσης κοινωνικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ἀλληλεγγύης.

Εἰκότως πολλοὶ τῶν νομομαθῶν καὶ πολιτειολόγων ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ κατάργησις τοῦ θεσμοῦ τῆς κληρονομίας σημαίνει τὴν κατάργησιν αὐτῆς τῆς ἰδιοκτησίας.

Ὁ θεσμὸς τῆς κληρονομίας ἐν ταῖς διαφόροις νομοθεσίαις.

Ἐν τῇ *Ἀνατολῇ* τὸ ἄτομον καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ δὲν ὑρίστανται. Ἀλλ' ἡ ἑνότης τῆς οἰκογενείας εἶνε ἀνεγνωρισμένη, ἡ δὲ κληρονομία εἶνε ἡ περαιτέρω συνέχεια αὐτῆς.

Οὐχ ἧττον τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀνισότητος τῶν τέκνων ἀρρένων καὶ θηλέων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῶν προνομίων τῶν *πρωτοτόκων*, πολλαχοῦ κεκτημένων μείζονα δικαιώματα.

Παρατηρητέον ἐπίσης, ὅτι ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὁ θεσμὸς τῆς ἐκ διαθήκης κληρονομίας εἶνε ἄγνωστος, ἅτε μὴ ἀναγνωριζομένης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ προσώπου.

Ἡ κληρονομία ἐν Ἑλλάδι.

Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ κρατοῦσι καὶ ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐπὶ τῆς πατρικῆς περιουσίας μείζονα δικαιώματα διεκδικεῖ τὸ ἄρρεν, τὸ συνεχίζον τὴν προσωπικότητα τοῦ πατρός. Ἡ ἰδιοκτησία εἶνε οἰκογενειακή, κληρονομεῖ ἄρα ὁ αὐτῆς ἀντιπρόσωπος, ὅστις εἶνε ὁ πρεσβύτερος. Ἐν τῇ κρατούσῃ ταύτῃ νομοθεσίᾳ τῶν πρώτων ἑλληνικῶν χρόνων ἡ ἐκ διαθήκης κληρονομία εἶνε ἄγνωστος.

Ἐν γένει τὰ ἐπὶ τῆς πατρικῆς περιουσίας κληρονομικὰ δικαιώματα τῆς θυγατρὸς ἐν Ἑλλάδι εἶνε ἐλάχιστα. Ἡ θρησκευτικὴ ἐν τῷ οἴκῳ λατρεία μεταβιβάζεται ἀπὸ ἄρρενος εἰς ἄρρεν, ἄρα καὶ ἡ περιουσία.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν δ' ἔτι χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὰ ἐπὶ τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας δικαιώματα τῆς κόρης διατελοῦσι περιωρισμένα.

Ἡ ἀθηναϊκὴ νομοθεσία προσεπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἰδέας τῆς οἰκογενειακῆς ἀνισότητος μετὰ τοῦ δικαίου τῆς φύσεως. Τοῦ θνήσκοντος, καταλείποντος θυγατέρα, ὤφειλε συγγενής τις νὰ νυμφευθῇ αὐτήν, ἄλλως νὰ προικίσῃ. Αὐτὴ ἡ φύσις παρεβιάζετο πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ τὰ κοινωνικὰ ἤθη ἀπετροπιάζοντο τὸν αἱμομικτικὸν τοῦτον θεσμόν.

Ἀτέκνου θνήσκοντος, ἐκληρονόμει αὐτὸν ὁ προσεχέστατος τῶν συγγενῶν, συνεχίσων τὴν οἰκογενειακὴν ἑνότητα.

Ἄξιον παρατηρήσεως ἐν τούτοις τυγχάνει, ὅτι ἐν Ἑλλάδι τὸ πρῶτον, διὰ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, καθιερώθη ἡ ἐκ διαθήκης κληρονομία.

Ἡ κληρονομία ἐν Ρώμῃ.

Κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν Ρώμῃ κρατοῦσι τὰ ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι περὶ κληρονομίας ἰσχύοντα. Ὁ Κικέρων λέγει, ὅτι ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ λατρεία ἑκάστης οἰκογενείας εἶνε ἀχώριστα, ὁ δὲ κληρονόμος ὑποχρεοῦται εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν προγόνων θυσίας. *Ἀναγκαῖος* κληρονόμος εἶνε ὁ πρωτότοκος, ὁ συνεχίζων τὴν προσωπικότητα τοῦ πατρός.

Τὰ ἐπὶ τῆς πατρικῆς περιουσίας κληρονομικὰ δικαιώματα τῶν θηλέων εἶνε περιωρισμένα.

Μεγάλη μεταρρύθμισις τελεῖται ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ τῶν Ρωμαίων διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ γυνὴ ἐξισοῦται πρὸς τὸν ἄνδρα ὡς πρὸς τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα, μηδεμιᾶς ὑφισταμένης πλέον μεταξὺ τῶν δύο φύλων διαφορᾶς.

Ἄδηλον, ἂν ἦτο γνωστὴ ἡ ἀρχὴ τῆς πρεσβυγενείας. Φαίνεται ἐν τούτοις, ὅτι ὑφίστατο. Πολλαὶ Πατρικίων οἰκογένειαι κατέστησαν ἰσχυραὶ σὺν τῷ χρόνῳ· τοῦτο δὲ δὲν ἐξηγεῖται ἄνευ τῆς ἀρχῆς τοῦ δικαίου τῶν πρωτοτοκίων.

Ἡ ἐκ διαθήκης κληρονομία εἶνε γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δωδεκαδέλτου. Εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ οἰκογενείας καὶ ἀτόμου, αὐθεντείας καὶ αὐτονομίας, οὗ πληροῦται ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια καὶ κοινωνία, καὶ ὅστις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καταλήγει μετὰ πολυχρόνιον ἀνταγωνισμὸν εἰς τὴν νίκην τῶν Πληβείων κατὰ τῶν Πατρικίων, τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἑνότητος.

Ἡ κληρονομία ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ.

Ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἰσχύει ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομία· ἀλλ' ἀπὸ τῆς *Μεταναστεύσεως*, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τοῦ Χριστινισμοῦ, ἀναγνωρίζεται ἡ ἐκ διαθήκης κληρονομία.

Οὐχ ἧττον πλήρης ἰσότης δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ἐπὶ αἰῶνας δὲ κρατεῖ ἐν ἁπάσαις σχεδὸν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς νομοθεσίαις τὸ δίκαιον τῶν *πρωτοτοκίων* ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ γαλλικοῦ κώδικος καταργεῖται βαθμηδὸν τὸ σύστημα τῶν πρωτοτοκίων, τέλεον δὲ καθιεροῦται ἥ τε ἐξ ἀδιαθέτου καὶ ἡ ἐκ διαθήκης κληρονομία, ὡς καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς ἰσότης τῶν δικαιωμάτων ἀνδρὸς καὶ γυναικός.

Ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἰσότης εἶνε ἀπόρροια τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἐντεῦθεν ἡ ὑποχρέωσις τοῦ πατρὸς νὰ καταλίπῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τὰ τέκνα. Τούτου δὲ μὴ συμβαίνοντος, δικαιοῦνται ταῦτα εἰς τὴν λῆψιν τῆς *νομίμου* μοίρας. Δικαιοῦται δὲ μόνον ὁ πατὴρ ν' ἀποκληρώσῃ τὰ τέκνα, ἢ τούτων μὴ ὑπαρχόντων τοὺς ἐγγυτάτους συγγενεῖς, ἕνεκα ἀχαριστίας, ἢ ἄλλων οὐσιωδεστάτων αἰτίων, ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ὁριζομένων.

Ὁ κληρονόμος, ὑπεισερχόμενος εἰς τὰ περιουσιακὰ δικαιώματα τοῦ θνήσκοντος, ὑφίσταται κατ' ἀνάγκην καὶ τὰς ἀντιστοίχους αὐτοῖς ὑποχρεώσεις.

Δύναται ἐν τούτοις νὰ καταστῇ ἐξ *ἀπογραφῆς* κληρονόμος, μὴ εὐθυνόμενος ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ν' ἀναλάβῃ μείζονας τῆς καταλειπομένης περιουσίας ὑποχρεώσεις.

§ 111. Τὸ δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν.

Τὸ *ἐνοχικὸν* δίκαιον ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀντικείμενον δ' ἔχει τὰς *Ἐνοχάς*, τὰς μεταξὺ προσώπων σχέσεις, αἵτινες ἀντικείμενον ἔχουσι περιουσίαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐνοχὴ εἶνε *σχέσις* δικαίου, καθ' ἣν ὑποχρεοῦταί τις νὰ πράξῃ τι ὑπὲρ ἄλλου προσώπου, ἔχοντος προσωπικὸν δικαίωμα ἢ ἀγωγήν. Ὁ μὲν εἶνε *ὀφειλέτης*, ὁ δὲ *πιστωτής*.

Ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων καθ' ἑκάστην ἀναπτύσσονται ἐνοχαί· ἄνευ δ' αὐτῶν ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἀδύνατος. Σὺν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπικοινωνίας αἱ ἐνοχαὶ πολλαπλασιάζονται, καθιστάμεναι ποικιλώτεραι καὶ λεπτομερέστεραι, καθ' ὅσον πολλαπλασιάζονται καὶ αἱ προκαλέσασαι αὐτὰς ἀνάγκαι ἀτόμων ἢ ὁμάδων, ὑποχρεουμένων νὰ προστρέξωσιν εἰς τὴν σύμπραξιν ἄλλων.

Τὸ ἐνοχικὸν δίκαιον ἀνεπτύχθη ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἀπεδέξαντο δὲ τοὺς κανόνας αὐτοῦ αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι.

Αἱ Ἐνοχαὶ διαιροῦνται ἐν γένει εἰς *ἠθικάς*, *φυσικὰς* καὶ *πολιτικάς*.

Καὶ ἠθικαὶ μὲν εἶνε αἱ ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀπορρέουσαι· αὗται δὲν εἶνε ὑποχρεωτικαί, ἄλλως θὰ διεπράττετο παραβίασις τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας.

Φυσικαὶ δ' εἶνε ἐκεῖναι, αἵτινες ὑφίστανται ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἄνευ κυρώσεως τοῦ νόμου. Ὁ θετικὸς νόμος δὲν ὑποχρεοῖ τὸν ὀφειλέτην εἰς πλήρωσιν τῆς φυσικῆς ἐνοχῆς, κυροῖ ὅμως τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς. Ἐπὶ παραδείγματι, ἂν ὁ ὀφειλέτης καταβάλλῃ ὀφειλὴν παραγεγραμμένην.

Πολιτικὴ δ' ἐνοχὴ εἶνε ἡ καθοριζομένη ὑπὸ τοῦ νόμου. Τοῦ ὀφειλέτου ἀρνουμένου, ὁ δανειστὴς δύναται νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ δικαστηρίου.

Αἱ πολιτικαὶ ἐνοχαὶ εἶνε φυσικαὶ καὶ ἠθικαί· δέον ἄρα νὰ συμφωνῶσι πρός τε τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἠθικήν.

Ἐν *πάσῃ* ἐνοχῇ ἀπαιτοῦνται δύο τοὐλάχιστον *πρόσωπα*: εἷς *πιστωτὴς* καὶ εἷς *ὀφειλέτης*. Δυνατὸν ἐν τούτοις νὰ ὑπάρχωσι καὶ πλείονα τοιαῦτα.

Ἐνοχὴ συνίσταται, ὁτὲ μὲν τῇ θελήσει τοῦ ὀφειλέτου, ἄρα διὰ *συναλλάγματος*, ὁτὲ δὲ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ἐξ *ἀδικήματος*· ὡσαύτως ἐκ διατάξεως τοῦ *νόμου*.

Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ συνάλλαγμα καλεῖται ἡ δήλωσις τῆς βουλήσεως δύο ἢ πλειόνων προσώπων, ὧν τὸ μὲν ὑπισχνεῖται νὰ παράσχῃ τι, τὸ δὲ ἀποδέχεται, ὑπισχνούμενον ἀντιπαροχήν, εἴτε μή.

Ἐν τῷ καταρτισμῷ τῶν συναλλαγμάτων προϋποτίθεται ἐλευθέρα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑκατέρωθεν βούλησις. Καθίστανται δὲ ταῦτα ἄκυρα ἐν περιπτώσει συνάψεως ὑπὸ τὸ κράτος *πλάνης, δόλου ἢ βίας*, οὗ ἕνεκα ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως δὲν ἐξεδηλώθη προσηκόντως.

Τὰ συναλλάγματα διαιροῦνται εἰς πολλὰς κατηγορίας. Πρώτη πασῶν εἶνε, ὅτι ταῦτα εἶνε *ἀμφοτεροβαρῆ* ἢ *ἑτεροβαρῆ*, καθ' ἣν περίπτωσιν ἐπιβαρύνουσιν ἀμφότερα τὰ συμβαλλόμενα μέρη, ἢ τὸ ἕτερον τούτων.

Τὰ συναλλάγματα ποικίλλουσι κατὰ τόπον καὶ χρόνον· ἡ γέννησις δ'αὐτῶν καὶ ἡ πραγμάτωσις εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν ποικιλλουσῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν, αἵτινες παρέχουσι μείζονα ἢ ἐλάσσονα ὥθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ συναλλάγματος. Πᾶσα νομοθεσία ὑποχρεοῦται νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὰ ὅσον ἔνεστι μείζονα σφαῖραν ἐνεργείας καὶ χρησιμότητος.

Ἀπὸ παλαιτάτου καιροῦ, ἅμα τῇ πρώτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐπικοινωνίᾳ καὶ συναλλαγῇ, ἐμορφώθη καὶ τὸ πρῶτον συνάλλαγμα, ἐπικουρικὸν τῶν ἀμοιβαίων ἀναγκῶν. Τοιοῦτον συνάλλαγμα εἶνε ἡ *ἀταλλαγή*. Μετ' αὐτὸ δ' ἀνεπτύχθησαν, προϊουσῶν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ ἀναγκῶν, τὰ συναλλάγματα τοῦ *Δανείου*, τοῦ *Χρησιδανείου*, τῆς *Παρακαταθήκης*, τοῦ *Ἐνεχύρου*, τῆς *Ἀγοραπωλησίας*, τῆς *Μισθώσεως*, τῆς *Ἑταιρείας*, τῆς *Ἐντολῆς*, τοῦ ἐπὶ *τόκῳ Δανείου*, τῆς *Δωρεᾶς*. Πάντων τούτων ἡ πληρεστέρα ἀνάπτυξις προσήκει τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ.

SAVIGNY System des heutigen römischen Rechts.
PUCHTA Pandekten.
VANGEROW Leitfaden für Pandektenvorlesungen.
LEHRBUCH der Pandekten.
BRINZ Lehrbuch der Pandekten.
KELLER Pandekten (Vorlesungen etc.)
VINDSCHEIDT Lehrbuch des Pandektenrechts.
ΜΑΚΕΛΔΗ Ἐγχειρίδιον τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου (μετάφρασις Γ. Α. Ράλλη).
ARNDS Lehrbuch der Pandekten (Μετάφρασις Κυριακοῦ).
ΚΑΛΛΙΓΑ Σύστημα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.
ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύον ἀστικὸν δίκαιον.
ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ Στοιχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ δικαίου.
ΚΡΑΣΣΑ *Οἰκογενειακὸν καὶ Κληρονομικὸν* δίκαιον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἐμπορικὸν Δίκαιον.

§ 112. Ἡ Θεωρία.

Ἐν τῷ κοινωνικῷ αὐτοῦ βίῳ ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ τὴν θεραπείαν τῶν ποικίλων ἀναγκῶν, σωματικῶν τε καὶ πνευματικῶν. Τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται διὰ πολλῶν τρόπων, τεχνῶν, ἃς κατεργάζεται ἡ ἀνάγκη. Ρέπων ἐκ φύσεως νὰ εὑρύνῃ τὸν κύκλον τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας καὶ καταστῇ εὐτυχέστερος, πράττει τοῦτο διὰ τῆς τῶν ἄλλων συνδρομῆς καὶ συνεργασίας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας, ἐπιτυγχανομένη πολλαχῶς ἔκπαλαι διὰ τῆς ἀνθρωπίνης συναλλαγῆς. Ἐκ τῶν αἰτίων τούτων καὶ τῶν ἀναγκῶν ἀναπτύσσεται σὺν τῷ χρόνῳ, καθ' ὅσον αἱ ἀνταλλακτικαὶ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πολλαπλασιάζονται, *ἡ ἐμπορία*.

Τὰ κατ' αὐτὴν ἐκανονίσθησαν κατ' εἰδικὸν ὅλως τρόπον. Ὁ λόγος κεῖται ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων. Ἡ ἐμπορία ἀνήκει μὲν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδιωτικῶν, τῶν ἀστικῶν σχέσεων τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἰδιάζοντος σκοποῦ κατενοήθη ἐνωρὶς ἡ ἀνάγκη τῆς ρυθμίσεως τῶν κατ' αὐτὴν δι' εἰδικῶν κανόνων, διαφερόντων ὑπό τινας ἐπόψεις τῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Οὕτως ἀνεπτύχθη ἴδιος κλάδος τοῦ δικαίου, τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον.

Τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον περιλαμβάνει σύνολον κανόνων, ρυθμιζόντων τὰς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπίνης συναλλαγῆς καὶ τὰς σχέσεις τῶν διεξαγόντων αὐτὴν προσώπων. Εἰ καὶ ὑπάγεται δὲ συνήθως ἐν τῇ ὀργανώσει τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, οὐχ ἧττον δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὸ καθ' ὁλοκληρίαν. Βεβαίως αἱ πλεῖσται τῶν διατάξεων αὐτοῦ κανονίζουσι τὰς μεταξὺ ἰδιωτῶν σχέσεις, ἐν τούτοις τινὲς τούτων ἀνήκουσι καὶ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ εἰς τὸ διεθνές.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τοιαῦται εἶνε αἱ περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐμπορικῆς ἐλευθερίας, αἱ σχέσεις τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς διοικήσεως, αἱ περὶ τὸν ὀργανισμὸν τῆς προστηκούσης τῇ ἐμπορίᾳ δικαιοδοσίας. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ διεθνὲς δίκαιον σχετίζεται τὸ ἐμπορικόν. Δι' αὐτοῦ διεξάγονται σχέσεις συναλλαγῆς, ἀφορῶσαι οὐ μόνον εἰς τοὺς κατοίκους ὡρισμένης πολιτείας, ἀλλὰ πολλῶν πολιτειῶν. Ἡ νομοθεσία ἄρα πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει οὐ μόνον τὰς σχέσεις ὡρισμένης χώρας, ἀλλὰ πολλῶν συγχρόνως.

Ὁ ἔμπορος, ἕνεκα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ, διατελεῖ εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς πολλοὺς ἀνθρώπους, εἰς ὧν τὴν τύχην ἡ εὐδαιμονία αὐτοῦ ἢ ἡ καταστροφὴ θέλει συντελέσῃ. Μὴ ἐκπληροῦντος τούτου τὰς ἑαυτοῦ ὑποχρεώσεις, πολλοὶ δύνανται νὰ ὑποστῶσι ζημίας.

Ἡ ἐμπορία ἔχει χρείαν ἐλευθερίας καὶ ταχείας διεξαγωγῆς, αὐστηρότητος δ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ὑποχρεώσεων. Ὡς τοιαύτη ἀποτελεῖ ἕνα τῶν σπουδαιοτάτων θεσμῶν τοῦ δικαίου.

§ 113. Ἱστορία τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου.

Τὸ ἐμπόριον ὑφίσταται, ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς ἀτομικῆς καὶ φυλετικῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἤρξατο δὲ συναλλαττόμενος μετὰ ξένων λαῶν. Ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτοῦ δίκαιον ἀνεπτύχθη βραδύτερον. Ἐπὶ τῶν Φοινίκων, τῶν Καρχηδονίων, τῶν Ἑλλήνων, τῆς Σιδῶνος, τῆς Τύρου, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ρόδου, τῶν Ρωμαίων τὸ ἐμπόριον ἔσχεν οὐ σμικρὰν ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ κοινωνικὴ αὐτοῦ σημασία κατανοεῖται μᾶλλον ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν διὰ τῆς μεγάλης ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἀναπτύσσονται καὶ προάγονται ἐμπορικῶς ἐλεύθεραί τινες πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἡ Ἀμάλφη, ἡ Πίσα, ἡ Βενετία, ἡ Γένουα, μετ' ὀλίγον δὲ αἱ *ἀνσεατικαὶ* πόλεις τῆς Γερμανίας, ἡ Φλανδρική, ἡ Ὁλλανδία κτλ. Ἡ τέως σιδηροφοροῦσα Δύσις ἔλαβε παρὰ τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἀπόρρητον τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἐμπορικὴν συναλλαγήν.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμπορικοῦ συνεταιρισμοῦ πρωταγωνιστεῖ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Σχηματίζεται τὸ σωματεῖον (Zunft, Corporation). Σὺν τῇ ἐμπορίᾳ ἀναπτύσσεται καὶ ἡ βιομηχανία (Νυρεμβέργη κτλ.)·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καθιεροῦνται δ' ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν λαῶν τῆς Δύσεως αἱ *ἐμπορικαὶ πανηγύρεις*.

Τότε ἀναφαίνονται οἱ Ἰουδαῖοι. Μεγάλη ἦτο ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, ὑφισταμένων διηνεκεῖς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων ἀλλοιώσεις, δυσχερὲς δὲ καθίστατο τὸ ἔργον τῶν τραπεζιτῶν καὶ τῶν ἀργυραμοιβῶν. Ὤφειλον οἱ ἔμποροι ν' ἀντιπαλαίωσι καὶ κατ' ἄλλων κωλυμάτων, ἀπαγορεύσεως τοῦ τόκου, κινδύνων ἐν τῇ τῶν κεφαλαίων μεταφορᾷ, νόμων χωρῶν τινων, ἀπαγορευτικῶν τῆς ἐξαγωγῆς νομισμάτων. Τῶν λόγων τούτων ἕνεκα ἔσχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡ *Συναλλαγματική*, ἐφεύρεσις τῶν Ἰουδαίων, κατά τινας δὲ τῶν πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης διεσπαρμένων καὶ μετ' ἐπιτυχίας ἐμπορευομένων *Λομβαρδῶν*. Ἡ διασπορὰ τῶν πρώτων τούτων, αἱ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς σχέσεις, οἱ κίνδυνοι, προὐκάλεσαν τὴν χρῆσιν τεχνικῶν μέσων πρὸς μεταβίβασιν τῆς περιουσίας αὐτῶν.

Τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἐδημοσιεύθη ὁ λεγόμενος *ναυτικὸς νόμος τῶν Ροδίων*, οὗ μνεία παρὰ Στράβωνι, ἀλλ' ὅστις θεωρεῖται σήμερον ἀπόκρυφος. Φαίνεται ὅτι συνετάχθη κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, ὃν συλλογὴ ναυτικῶν ἐθίμων.

Ἡγεμόνες καὶ πόλεις ἐξέδοσαν πολλὰς διατάξεις, προστατευτικὰς καὶ κανονιστικὰς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων. Ἔσχεν ἐπίσης μεγάλην ἀνάπτυξιν τὸ ἀποικιακὸν σύστημα, πολλαχοῦ συστηθέντων ἐμπορείων καὶ πρακτορείων.

Ἔτι δὲ μᾶλλον ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπόριον διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς *Καλῆς Ἐλπίδος* καὶ τῆς ἀμερικανικῆς Ἠπείρου. Δὲν ἦτο πλέον τὸ κέντρον τῆς ἐμπορικῆς τῶν λαῶν δράσεως ἡ *Μεσόγειος*. Νέαι Ἤπειροι καὶ θάλασσαι προσετέθησαν εἰς τὴν παγκόσμιον συγκοινωνίαν, καθ' ἣν πρωταγωνιστοῦσιν ἡ Ἱσπανία, ἡ Πορτογαλλία, ἡ Ὁλλανδία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία σὺν τῇ Ἰταλίᾳ.

Διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπῆλθε νέα μεταρρύθμισις τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου ἐν Εὐρώπῃ. Καθιερώθη ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, τὸ δ' ἐμπόριον ἐχειραφετήθη τῶν δυναστικῶν δεσμῶν τῶν σωματείων καὶ τῶν ἄλλων καταθλιπτικῶν περιορισμῶν τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1806 ὁ *Ἐμπορικὸς Κῶδιξ* τῆς Γαλλίας, τὸ πρῶτον πληρέστερον νομοθέτημα, τυχὸν πολ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λῶν ἀπομιμήσεων καὶ ἀντιγραφῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἠπείρῳ. Τοιοῦτος εἶνε καὶ ὁ *Ἐμπορικὸς νόμος τῆς Ἑλλάδος*.

§ 114. Σύγχρονον ἐμπορικὸν δίκαιον.

Τὸ ἐμπόριον ἔλαβε τεραστίαν ἀνάπτυξιν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Καθ' ἑκάστην δὲ τὸ περὶ αὐτοῦ δίκαιον ὑφίσταται οὐσιωδεστάτας μεταμορφώσεις, ὑπεῖκον εἰς τὰς πολλαπλασιαζομένας ἀνάγκας τῶν καιρῶν.

Ὁ ἐμπορικὸς νόμος κανονίζει τὰς σχέσεις προσώπων, καλουμένων *ἐμπόρων*, μετερχομένων τὴν ἐμπορίαν ὡς σύνηθες ἐπάγγελμα.

Αἱ ἐμπορικαὶ πράξεις εἶνε διφυεῖς. Αἱ μὲν εἶνε ἐμπορικαὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδιότητος τοῦ ἐνεργήσαντος προσώπου. Αἱ δὲ θεωροῦνται τοιαῦται ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ προσώπου.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου κατ' ἀρχὴν εἶνε ἀνεγνωρισμένη· οὐχ ἧττον ὑποβάλλεται εἰς περιορισμοὺς ὡς πρός τινα πρόσωπα καὶ πράγματα.

Ἕνεκα λόγων γενικοῦ συμφέροντος, ἀναγκῶν τῆς πολιτείας, δύναται αὕτη νὰ ἐξασκήσῃ *μονοπώλιον* ἐπί τινων εἰδῶν ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως (καπνοῦ, ἅλατος, πετρελαίου, ἐμπρηστικῶν ὑλῶν κτλ.) Τὸ μονοπώλιον κατ' ἀρχὴν εἶνε περιορισμὸς τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας, οὐχ ἧττον ἐπιτρέπεται κατ' ἀνάγκην ἕνεκα δημοσίων συμφερόντων.

Ἡ *προσωπικὴ κράτησις* τοῦ ὀφειλέτου θεωρεῖται ἐνιαχοῦ μέχρι τῆς σήμερον ἐγγύησις πρὸς κανονικωτέραν λειτουργίαν τῶν ἐμπορικῶν πράξεων. Ἀλλ' ἡ δημοσία ἠθικὴ κατεξανίσταται κατὰ τοῦ βαρβάρου τούτου θεσμοῦ, ἡ δὲ πεῖρα τῶν λαῶν ἥκιστα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς περαιτέρω διατηρήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ.

Ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως, ἣν ἔσχε τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, καὶ ἐπειδὴ τὰ κατ' αὐτὸ δὲν δύνανται νὰ διεξαχθῶσιν εὐδοκίμως ἄνευ συνενώσεως πολλῶν ὑπηρεσιῶν καὶ κεφαλαίων, ὁ *συνεταιρισμὸς* κατέστη ἓν τῶν μεγίστων κατορθωμάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος.

Αἱ *ἐμπορικαὶ* ἑταιρεῖαι ἔσχον κατ' ἀνάγκην μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τούτων ὑπάρχουσι κατὰ τὸ νεώτερον δίκαιον αἱ ἑξῆς κατηγορίαι :

Ὁμόρρυθμος, « ἡ μεταξὺ δύο ἢ πολλῶν προσώπων συνισταμένη ἑταιρεία, σκοπὸν ἔχουσα τὸ ἐμπόριον ὑπὸ ἐπωνυμίαν ἑταιρικήν ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑτερόρρυθμος, «δι' ἧς πλείονες συμφωνοῦσι νὰ ἐμπορεύωνται ὑπὸ ἑταιρικὴν ἐπωνυμίαν, ἀναδεχομένων τῶν μὲν εὐθύνην, περιοριζομένην εἰς τὴν καταβληθεῖσαν συμβολὴν αὐτῶν, τῶν δὲ εὐθύνην ἀπεριόριστον καὶ ἀλληλέγγυον». *Μετοχική*, «δι' ἧς συνενοῦνται δύο ἢ πλείονα πρόσωπα πρὸς ἐνέργειαν ὡρισμένων ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὸ τὸ ἀτομικὸν αὐτῶν ὄνομα».

Εὐρύτερον ἐπιδιώκει σκοπὸν ἡ λεγομένη *ἀνώνυμος* ἑταιρεία, καθ' ἣν οἱ ἑταῖροι εὐθύνονται μόνον διὰ τὴν καταβολὴν αὐτῶν. Διὰ τῆς ἑταιρείας ταύτης πλεῖσται μεγάλαι ἐμπορικαὶ καὶ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ἀλλὰ δέον ἡ περὶ αὐτῆς νομοθεσία νὰ ἦνε αὐστηρὰ πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεων, ἐξ ὧν πληροῦνται τὰ δικαστικὰ χρονικὰ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἴδιος κλάδος ἐμπορικοῦ δικαίου εἶνε τὸ *ναυτικὸν ἐμπορικὸν* δίκαιον, τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων, τῶν ρυθμιζόντων τὰς σχέσεις τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου.

Ὁ ἔμπορος, μὴ δυνάμενος ἐκ τυχαίων ἀτυχημάτων, ἀνικανότητος ἢ δόλου νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἑαυτοῦ ὑποχρεώσεις, παρακωλύεται ὑπὸ τοῦ νόμου πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν.

Τὰ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην κανονίζονται ἐν τῷ ἐμπορικῷ δικαίῳ διὰ τῶν σχετικῶν νόμων τῆς *πτωχεύσεως* καὶ τῆς *χρεωκοπίας*, ἥτις διαιρεῖται εἰς *ἁπλῆν* καὶ *δολίαν*.

ENDEMANN das Handels=und Seerecht.
GOLDSCHMIDT, Handbuch des Handelsrechts.
FRÉMERY Études de droit commercial.
PARDESSUS Droit commercial.
WORMS Histoire commerciale de la ligue Hanséatique.
LYON-CAEN καὶ RENAULT, Ἐγχειρίδιον Ἐμπορικοῦ Δικαίου (μετάφρασις Μπαλάνου καὶ Μελισσουργοῦ).
ΡΑΔΑΗ Ἑρμηνεία τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ Δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Δημόσιον δίκαιον.

§ 115. Ἔννοια καὶ χρησιμότης τοῦ δημοσίου δικαίου.

Δημόσιον δίκαιον καλεῖται τὸ σύνολον τῶν κανόνων, τῶν ρυθμιζόντων τὰς σχέσεις τῶν πολιτῶν πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν, ὡς καὶ τὰς τῶν πολιτειῶν, τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν καθήκοντα καὶ δικαιώματα(1). Ἡ λειτουργία τοῦ δικαίου τούτου εἶνε ἀναγκαιοτάτη ἐν πάσῃ προσηκόντως ὠργανωμένῃ κοινωνίᾳ ἀνθρώπων. Διὰ τῶν κανόνων αὐτοῦ ἐξασφαλίζονται τά τε ἀτομικὰ καὶ τὰ καθολικὰ δίκαια, ρυθμίζονται δ' αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εὐνομίας καὶ τῆς τάξεως. Ἄνευ δημοσίου δικαίου οὐδεμία πολιτεία δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ εὐκόσμως λειτουργήσῃ. Ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν ἐγγύησιν αὐτοῦ ἀναπτύσσεται καὶ ἀκμάζει τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, προάγονται δὲ ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία.

Ἡ ἀνάγκη τῆς συντάξεως καὶ τῆς κωδικοποιήσεως τῶν κανόνων τοῦ δημοσίου δικαίου δὲν καταδηλοῦται πρωίμως παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ὅσον ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ τῆς κωδικοποιήσεως τῶν κανόνων, τῶν ρυθμιζόντων τὰς ἰδιωτικὰς αὐτῶν σχέσεις. Ἀναπτύσσεται ἄρα καὶ ὀργανοῦται τὸ δίκαιον τοῦτο βραδύτερον. Οὐχ ἧττον κανόνες τινὲς αὐτοῦ ἀναγνωρίζονται πρωιμώτατα. Τούτους δ' οὐδεμία κοινωνικὴ δύναμις δικαιοῦται ν' ἀμφισβητήσῃ ἢ αὐτῶν νὰ ὀλιγωρήσῃ.

Τὸ δημόσιον δίκαιον, ὡς κλάδος τοῦ θετικοῦ, ἀποτελεῖ οὐσιωδέστατον τμῆμα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, τὰ μάλιστα δὲ καὶ μετ' ἐπιτυχίας ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

(1) Publicum jus est quod ad statum reipublicae spectat.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 116. Ἱστορικὴ γένεσις καὶ μόρφωσις τοῦ δημοσίου δικαίου.

Καὶ ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι τὰ ὅρια καὶ ἡ λειτουργία τῶν διαφόρων κλάδων τοῦ δικαίου δὲν εἶνε ἀνεγνωρισμένα. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον συγχέεται μᾶλλον μετὰ τοῦ δημοσίου. Ἡ διάκρισις δ' αὐτῶν ἐπέρχεται τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, καθορίσασι τὰ ὅρια τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, τοῦ μὲν ἀποβλέποντος εἰς τὸ σύνολον, τὴν πολιτείαν, τοῦ δὲ εἰς τὴν τῶν ἰδιωτῶν ὠφέλειαν.

Ἡ αὐτὴ σύγχυσις κρατεῖ καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἐν ταῖς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τῆς Μεταναστεύσεως τῶν Βαρβάρων ἱδρυθείσαις εὐρωπαϊκαῖς πολιτείαις τὸ δημόσιον δίκαιον δὲν κατενοήθη προσηκόντως. Αἱ τιμαριωτικαὶ κυβερνήσεις, κατὰ πατριαρχικὸν τρόπον διέπουσαι τὰ τῆς πολιτείας, ἐθεώρουν αὐτὴν ἰδιωτικὴν κτῆσιν. Οὕτω τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον κατέστη δίκαιον τοῦ ἡγεμόνος, δημόσιον δίκαιον. Οἱ ὑποτελεῖς ἐστεροῦντο δικαίων, καθήκοντα μόνον ἔχοντες καὶ εἰς τὴν ἔγγειον κτῆσιν ἀνήκοντες.

Ἡ διάκρισις τῶν ὁρίων τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ὀφείλεται αὖθις εἰς τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Καθ' ὅσον ὁ πολίτης σύνοιδε τὴν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν καὶ διεκδικεῖ ἴδιον, αὐτοτελῆ κύκλον ἐνεργείας, οὕτω δὲ ἡ πολιτεία παύει θεωρουμένη κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος, καθίσταται ἀναγκαία ἡ διάκρισις τῶν ὁρίων καὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου. Τὸ προνόμιον ἐκλείπει, ἡ δὲ ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσονομία καθίστανται θεμελιώδεις βάσεις ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ πολίτου καὶ τῆς πολιτείας.

Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῇ ἀναπτύξει τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καθορίζονται τὰ ὅρια τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, καθίσταται δὲ τὸ δεύτερον τοῦτο ἐγγύησις τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐρρύθμου λειτουργίας τῶν σχέσεων τῶν ἰδιωτῶν πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κοινωνικὸν σύνολον.

§ 117. Διαίρεσις τοῦ δημοσίου δικαίου.

Τὸ δημόσιον δίκαιον δύναται νὰ διαιρεθῇ κατὰ πρῶτον εἰς *γενικὸν* καὶ εἰς *μερικόν*, τὸ καθολικὸν τῶν λαῶν δίκαιον, καὶ τὸ δίκαιον ἑνὸς

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαοῦ, καθ' ὅσον ἀπορρέει ἀπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ἐρείδεται δ' ἐπὶ τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν νόμων. Ὡς προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ Bluntschli (1), τὸ μερικὸν δημόσιον προϋποτίθησι τὸ γενικόν. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ γενικοῦ δημοσίου δικαίου, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὰ καθολικὰ δεδομένα, τίθησι τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν ἐρείδεται τὸ δημόσιον ὡρισμένου λαοῦ δίκαιον.

Ἐν τῷ γενικῷ τούτῳ δημοσίῳ δικαίῳ ἀναπαρίσταται ἡ κρατοῦσα παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἰδέα περὶ πολιτείας, οἱ θεσμοὶ αὐτῆς κατὰ χρόνον καὶ τόπον, τὰ αἴτια τῆς ποικίλης αὐτῶν ἰδιοφυίας καὶ ἀναπτύξεως.

Ἐπιστήμη τοῦ δικαίου πεφωτισμένη. σκοπὸν δ' ἔχουσα οὐ μόνον τὴν ἁπλῆν διδασκαλίαν καὶ παίδευσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν σκόπιμον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ θεσμῶν, ὀφείλει κατὰ πάντα τρόπον νὰ περιλαμβάνῃ ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς καὶ τὴν σπουδὴν τοῦ γενικοῦ δημοσίου δικαίου.

Τὸ δημόσιον δίκαιον διαιρεῖται ὡσαύτως εἰς *ἐσωτερικὸν* καὶ *ἐξωτερικόν*, τὸ δίκαιον ὡρισμένης χώρας καὶ τὸ *διεθνὲς* (τὸ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν) δίκαιον. Τούτων ἡ ἐξέτασις ἔσται τὸ ἀντικείμενον τῶν ἑπομένων κεφαλαίων.

Bluntschli Allgemeines Staatsrecht. Die Lehre vom modernen Staat.
Holtzendorf die allgemeinen Grundlagen des Staatsrechts.
Mohl Encyclopaedie der Staatswissenschaften.
Gareis Allgemeines Staatsrecht.

---

(1) Algemeines Staatsrecht.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Δημόσιον δίκαιον ἐσωτερικόν.

§ 118. Πηγαὶ αὐτοῦ.

Ἀρχαιοτάτη τῶν πηγῶν τοῦ δημοσίου δικαίου, ὡς καὶ τοῦ δικαίου ἐν γένει, εἶνε τὸ *ἔθιμον*.

Ἑτέρα πηγὴ τοῦ δημοσίου δικαίου εἶνε ὁ *νόμος*. Ἐν τούτῳ ἀποκαλύπτεται ἡ ἀληθὴς ἔννοια καὶ φύσις τοῦ δικαίου, μετ' ἀκριβείας διατετυπωμένη. Ἐνῷ δὲ τοῦ ἐθίμου ἡ ἀρχὴ κυμαίνεται μεταξὺ διχογνωμιῶν καὶ ἀμφισβητήσεων, ὁ νόμος ἐκφράζει τὸ ἀκριβὲς μετὰ σκέψιν πολιτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους.

Τρίτη πηγὴ εἶνε *ἡ πολιτικὴ συνθήκη*. Καὶ αὕτη δ' ἐπίσης ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, κανονίζουσα διαφόρους αὐτοῦ θεμελιώδεις σχέσεις καὶ ἀνάγκας. Ἡ πολιτικὴ συνθήκη συνάπτεται ὁτὲ μὲν μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, ὁτὲ δὲ μεταξὺ πλειόνων πολιτειῶν.

Τετάρτη πηγὴ τοῦ δημοσίου δικαίου δύναται νὰ θεωρηθῇ *ἡ ἐπιστήμη*. Αὕτη βεβαίως δὲν εἶνε ἄμεσος πηγή, οὐχ ἧττον διὰ τῆς προσφόρου καὶ μεθοδικῆς αὐτῆς ἐργασίας συντελεῖ εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ὑφισταμένου δικαίου. Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη παρέχει τὴν μείζονα κατὰ τοὺς σημερινοὺς χρόνους ὥθησιν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως τῶν πολιτειῶν.

§ 119. Ἀντικείμενον τοῦ δημοσίου δικαίου.

Ἀντικείμενον τοῦ δημοσίου δικαίου εἶνε *ἡ πολιτεία* καὶ ἡ προσήκουσα ὀργάνωσις αὐτῆς καὶ σύνταξις πρὸς εὐχερῆ ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία, εἰς ἐνιαῖον συντεταγμένη σύν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ολον, συντελοῦσα δ' εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἑκάστου τῶν μελῶν αὐτῆς ἐν τῇ ἀτομικῇ αὐτοῦ δράσει καὶ ἐργασίᾳ.

§ 120. Ὁρισμὸς καὶ ὀργάνωσις τῆς Πολιτείας.

Πολιτεία εἶνε τὸ σύνολον ἀνθρώπων, συνδεδεμένων ἀλλήλοις διὰ κοινῶν δεσμῶν, ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν συμφερόντων καὶ ἰδεῶν, ἀποβλεπόντων δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὸν τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἑκάστου ἐλευθερίας καὶ πραγματώσεως τοῦ δικαίου. Ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ γεωγραφικῆς ἐκτάσεως, ἥτις εἶνε ἡ πρωτίστη βάσις τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Ἕτερος ἐπίσης παράγων τῆς πολιτείας εἶνε ὁ *πληθυσμός*, οὐ τὴν σημασίαν ὅμως δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ *ποσόν*, ἀλλὰ καὶ τὸ *ποιόν*.

Ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτῶν βίῳ οἱ λαοὶ δρῶσι καὶ ἀναπτύσσονται διὰ τῆς πολιτείας.

Ἡ πολιτεία ἐπιτυγχάνει τὸν δι' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, προσηκόντως συντεταγμένη καὶ ὠργανωμένη. Ἀμοιροῦσα προσφυοῦς ὀργανώσεως, καθίσταται ἀτυχὲς κατασκεύασμα, πρὸς οὐδὲν ὠφέλιμος, βλάβης δὲ μᾶλλον πρόξενος. Προσφόρως δὲ ὠργανωμένη θεωρεῖται ἐκείνη, ἐν ᾗ μεταξὺ πάντων τῶν μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου ὑφίσταται ἑνότης καὶ ἁρμονία τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν συμφερόντων, τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Τοῦτο ἐξαρτᾶται πρωτίστως ἐκ τοῦ σκοπιμωτάτου εἴδους τοῦ πολιτεύματος. Εἶνε δὲ τοιοῦτον οὐχὶ τὸ κατὰ μορφὴν ἄριστον, ἀλλὰ τὸ συμφωνοῦν πρὸς τὴν ἑκάστοτε ἱστορικὴν (κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν) κατάστασιν τοῦ λαοῦ, πρὸς τὰς ἀνάγκας, τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα, τὰς ἐθνικὰς ροπάς.

§ 121. Μορφαὶ τῆς Πολιτείας.

Ἡ πολιτεία δὲν ἐκδηλοῦται ὁμοιομόρφως εἴτε ἐν τῷ βίῳ λαοῦ τινος, εἴτε ἐν τῷ τῆς ἀνθρωπότητος· παραλλάσσει κατὰ χρόνον καὶ τόπον, κατὰ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν καὶ τὴν ἱστορικὴν τοῦ λαοῦ ἀνάπτυξιν.

Καὶ καθόλου μὲν ἡ πολιτεία παρίσταται ὑπὸ τρεῖς κυρίας μορφάς, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τῇ § 72· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναπτύσσονται πολλαὶ τούτων παραλλαγαί. Αἱ μᾶλλον δ' ἀξιοσημείωτοι εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πατριαρχικὴ μοναρχία. Προσιδιάζει αὕτη τοῖς ἀρχεγόνοις λαοῖς, τοῖς ἀνήκουσιν ἰδίᾳ εἰς μίαν φυλήν, διάγουσι δὲ βίον νομαδικὸν ἢ γεωργικόν. Πᾶσα ἀρχὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς θελήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ· ἡ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία διατελοῦσι συνήθως συνηνωμέναι. Κρατοῦσι τὰ ἔθιμα μόνον, οὐχὶ δὲ γραπτοὶ νόμοι. Ὁ ἀρχηγὸς ἐν τῇ πατριαρχικῇ πολιτείᾳ ὁτὲ μὲν εἶνε *κληρονομικός*, ἀλλὰ συνηθέστερον *αἱρετός*, ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῶν *γερόντων*, λαμβανόντων ὑπ' ὄψει τὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ, φυσικά τε καὶ ἠθικά, ὡς καὶ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς προσενεχθείσας τῇ φυλῇ.

Τοιαύτη εἶνε ἡ βασιλεία τῶν παλαιῶν ἑλληνικῶν χρόνων, περὶ ἧς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης: «Αὕτη δ' ἦν ἑκόντων μέν, ἐπί τισι δ' ὡρισμένοις, στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεὺς καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος».

Δεσποτικὴ μοναρχία. Αὕτη ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἰσχύος μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς· ἀπορρέει δ' οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τῶν γερόντων τῆς φυλῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἁρπαγῆς.

Τὸ συμφέρον τοῦ μονάρχου εἶνε τὸ κρατοῦν παρ' αὐτῇ ἐλατήριον, οὐχὶ δὲ τὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ πολιτεία εἶνε προσωπικὸν αὐτοῦ δίκαιον. Ἅτε μὴ αἱρετός, πρὸς οὐδένα ὑπέχει εὐθύνας· ἥκιστα δὲ μεριμνᾷ περὶ τοῦ λαοῦ, ὃν θεωρεῖ κτῆμα, αὐτοβούλως διαθέτων. Πᾶσα ἡ χώρα περιλαμβάνεται ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου. Ὁ βασιλεὺς δικαιώματα μόνον ἔχει ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ, οὐδὲν δὲ καθῆκον.

Ἡ δεσποτικὴ μοναρχία ἀποτελεῖ συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ σταθμὸν μεταβάσεως ἀπὸ τῆς ἁπλουστέρας καὶ ὀλιγαρκεστέρας πατριαρχικῆς μοναρχίας. Τοιαύτη εἶνε κατ' Ἀριστοτέλη ἡ *βαρβαρικὴ* βασιλεία «ἐκ γένους ἀρχὴ δεσποτικὴ κατὰ νόμον».

Θεοκρατικὴ μοναρχία. Ἡ τοιαύτη πολιτεία ἀναπτύσσεται, τοῦ πολιτισμοῦ ἤδη προϊόντος τοῦ δὲ θρησκευτικοῦ βίου ἐκδηλουμένου ζωηρότερον πάσης ἄλλης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰδέας. Ἐν τῇ θεοκρατικῇ μοναρχίᾳ τὸ εὐσεβὲς φρόνημα τοῦ λαοῦ, ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τῆς θρησκείας διευθυνόμενον, ἀναγνωρίζει τὸν μονάρχην ἀντιπρόσωπον καὶ τοποτηρητὴν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶνέ τι οὗτος ὑπεράνθρωπον ὄν. Ἡ βούλησις αὐτοῦ εἶνε ἐκδήλωσις τοῦ θείου νόμου, οὗ πᾶσα παράβασις εἶνε ἄρνησις τῆς θεότητος. Περὶ τὸν βασιλέα χοροστατοῦσι συνήθως καὶ λειτουργοῦσιν οἱ *ἱερεῖς*, ἑρμηνευταὶ καὶ φύλακες τῶν ἀπορρήτων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ θείου νόμου. Ἀλλαχοῦ μὲν οὗτοι κέκτηνται εὐρυτέραν, ἀλλαχοῦ δὲ μᾶλλον περιωρισμένην ἐξουσίαν. Συνήθως ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέραν τάξιν, ἀφ' ἧς εἶνε ἀποκεκλεισμένη πᾶσα ἄλλη. Ἐν πολλαῖς θεοκρατικαῖς μοναρχίαις ὁ βασιλεὺς εἶνε πλαγγὼν αὐτῶν καὶ νευρόσπαστον.

Ἡ θεοκρατικὴ αὕτη παμβασιλεία εἶνε ἡ πληρεστέρα ἐξέλιξις τῆς μοναρχικῆς ἰδέας. Ἀλλὰ τῆς μοναρχίας σὺν τῷ χρόνῳ διαφθειρομένης, ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία περιορίζεται ὑπὸ τῶν πολιτειακῶν παραγόντων τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ δήμου, ποὺ μὲν μᾶλλον, ποὺ δ' ἧσσον μετεχόντων εἰς τὰ τῆς πολιτείας.

Συνταγματικὴ μοναρχία. Οὕτω δύναται νὰ κληθῇ ἡ μοναρχία ἐκείνη, ἥτις δὲν ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀπολύτου βουλήσεως ἑνὸς προσώπου, ἄγοντος τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς θείας δυνάμεως, ἢ ἐρείδοντος τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τῆς βίας. Ἐν ταῖς παμβασιλείαις, εἴτε θεοκρατικόν, εἴτε στρατιωτικὸν ἐχούσαις χαρακτῆρα, λαμβάνεται ὑπ' ὄψει τὸ συμφέρον τοῦ μονάρχου καὶ τῶν εὐνοουμένων, τῶν συλλειτουργούντων αὐτῷ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν μεγιστάνων. Ἀλλ' ἐν τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ ἡ δύναμις αὕτη διατελεῖ περιωρισμένη. Συλλειτουργοῦσιν αὐτῇ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ αἱ δύο ἄλλαι κοινωνικαὶ δυνάμεις, αἵτινες ἀπρακτοῦσιν ἐν ταῖς λοιπαῖς μοναρχίαις.

Ἐν τῇ μοναρχίᾳ ταύτῃ ὁ βασιλεὺς ἀντιπροσωπεύει μὲν τὴν πολιτικὴν ἑνότητα καὶ δύναμιν τοῦ τόπου, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ περιορίζεται ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ δήμου. Οἱ μὲν εὐγενεῖς εἶνε ἀπόγονοι τῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος τῆς παμβασιλείας ἐκτήσαντο ποιάν τινα δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν διὰ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας, ἕνεκα τῆς συνδρομῆς, ἣν παρέσχον αὐτῇ κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἐκτήσαντο δ' ἤδη οὐκ ὀλίγα προνόμια καὶ κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν ταύτην. Ἤδη οἱ εὐγενεῖς κέκτηνται εὐρυτέραν ἐξουσίαν, συμμετέχουσι μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὰ τῆς νομοθετικῆς τε καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ συνταγματικὴ μοναρχία ἀναπτύσσεται, καθ' ὅσον ὁ λαὸς χειραφετεῖται, κατὰ τοσοῦτον ἥ τε ἰσχὺς τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἡ τῶν εὐγενῶν περιορίζεται, συμμετέχει δ' ὁ λαὸς εἰς τὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κυβερνήσεως.

Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία πραγματοῦται ἀτελῶς μὲν ἐν ταῖς βασιλευομέναις πολιτείαις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἐν Ρώμῃ, πληρέστερον δὲ καὶ διαρκέστερον ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ καὶ ἰδίᾳ τῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀγγλίᾳ, ἥτις ὑπὸ τῶν πλείστων δημοσιολόγων ἐξαίρεται ὡς ἡ πατρὶς τῆς τοιαύτης μοναρχίας.

Παρεκβάσεις τῆς μοναρχικῆς πολιτείας. Τοῦ μονάρχου, μηδένα ἀναγνωρίζοντος νόμον καὶ χαλινόν, ἐκδηλοῦται ἡ *τυραννίς*, εἰς ἣν ὁ Μοντέσκιος ἀρνεῖται πᾶσαν προσηγορίαν πολιτεύματος.

Ἀριστοκρατικὴ πολιτεία εἶνε ἡ πολιτειακὴ ἐκείνη μορφή, ἐν ᾗ ἡ ἐξουσία διεκδικεῖται καὶ ἐξασκεῖται παρ' ὀλίγων. Διαφέρει τῆς μοναρχίας, καθ' ὅσον ἡ πολιτικὴ δύναμις διατελεῖ οὐχὶ παρὰ μιᾷ οἰκογενείᾳ, ἀλλὰ παρὰ πολλαῖς. Ἡ δύναμις αὕτη ἐν τῇ πραγματικῇ ἱστορικῇ ἐννοίᾳ καὶ ἐξελίξει τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτείας εἶνε τὸ προνόμιον οἰκογενειῶν, ἐξασκουσῶν ταύτην ἐκ κατακτήσεως ἢ ἐξ ὑπηρεσιῶν. Σπανιώτατα ἡ ἀριστοκρατία εἶνε *αἱρετή*· ἢ καὶ ἂν εἶνε τοιαύτη, ἡ ἐκλογὴ γίνεται παρὰ ταῖς προνομιούχοις οἰκογενείαις. Συνηθέστατα τὸ σπουδαιότατον τῶν προσόντων τῆς ἀριστοκρατίας εἶνε ἡ *ἔγγειος* κτῆσις, συμπαραμαρτούσης ἅμα τῆς οἰκογενειακῆς εὐγενείας. Ἡ ἀριστοκρατία, ἐπὶ τοῦ πλούτου ἐρειδομένη, τυγχάνει ἓν τῶν ἐπικινδυνοτάτων πολιτειακῶν εἰδῶν, τάχιστα δυναμένη νὰ διαφθαρῇ εἰς *ὀλιγαρχίαν*, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις χείρονα τῆς τυραννίδος.

Δημοκρατία (κατ' Ἀριστοτέλη *πολιτεία*), εἶνε τὸ πολιτειακὸν ἐκεῖνο εἶδος, ἐν ᾧ πάντες οἱ πολῖται μετέχουσι *κρίσεως* καὶ *ἀρχῆς*, ἐν ᾧ ἥ τε νομοθετική, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία ἐξασκοῦνται *ἀμέσως* ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ἢ *ἐμμέσως* δι' εἰδικῆς ἀντιπροσωπείας. Τὸ πολίτευμα τοῦτο ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἑλληνικαῖς πολιτείαις· λειτουργεῖ δὲ ἔν τισι τῶν νεωτέρων.

Διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ θεσμοῦ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ἐν τῇ πολιτικῇ ὀργανώσει καὶ λειτουργίᾳ τῶν νέων κοινωνιῶν, ἡ δημοκρατία εἶνε γεγονός, εἰμὴ κατὰ μορφήν, ἀλλὰ πάντως κατ' οὐσίαν. Ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ ἐκδηλοῦται ὁσημέραι ἰσχυροτέρα ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Βεβαίως τοῦτο εἶνε ὑπό τινας ἐπόψεις ἀναγκαῖον καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ πνεῦμα εὐστόχως συντεταγμένης πολιτείας· οὐχ ἧττον τῆς τοιαύτης τοῦ λαοῦ δράσεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ προσήκουσα μόρφωσις, πνευματική τε καὶ ἠθικὴ ἀνάπτυξις. Ταύτης μὴ ὑφισταμένης, ἡ δημοκρατία καθίσταται ὄργανον καταστροφῆς μᾶλλον ἢ προόδου. Πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς δημοκρατικῆς ἀκολασίας καὶ ἀναρχίας, ἐν ᾗ ποικίλαι καὶ ὀλέθριαι ἀνταγωνίζονται ἰδέαι, πάθη,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συμφέροντα, δύναται ν' ἀναβλαστήσῃ ὁ *τύραννος*, προστάτης κατ' ἐπίφασιν τοῦ δήμου, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐκμεταλλευτής.

Αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἡ ρωμαϊκὴ καί τινες ἐκ τῶν νεωτέρων εἶνε ἐναργεῖς ἀποδείξεις τῆς καταστροφῆς, ἣν δύναται νὰ ὑποστῇ πολλάκις κακῶς διευθυνομένη ἡ δημοκρατικὴ πολιτεία.

Ἡ κυβέρνησις τῆς δημοκρατίας ἐν μὲν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις ἐξησκεῖτο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐν δὲ ταῖς νεωτέραις ἐμμέσως. Τὸ πρῶτον ἦτο ἀποτέλεσμα τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, περιοριζομένων συνήθως ἐντὸς τῶν τειχῶν μιᾶς πόλεως· ἀλλ' ἦτο ἐπικίνδυνον, τοῦ λαοῦ ὑφισταμένου ἑκάστοτε τὴν ἐπίδρασιν τῆς δημαγωγίας, ἀποφαινομένου δ' οὐχὶ κατὰ συνείδησιν καὶ γνῶσιν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πάθους. Τὸ δεύτερον εἶνε τὸ ἰδιάζον ταῖς νεωτέραις δημοκρατικαῖς πολιτείαις. Εἶνε προτιμότερον τοῦ πρώτου· ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀντιπροσώπων δέον ἵνα τελῆται ἀείποτε μετὰ γνώσεως καὶ διακρίσεως.

§ 122. Κοινωνικαὶ τάξεις.

Κατὰ πᾶσαν ἱστορικὴν περίοδον ἀναπτύσσονται ἐν τῇ κοινωνίᾳ *τάξεις*, διακρίσεις ἀνθρώπων, ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν ἢ καὶ πλείονας φυλάς, κατοικούντων ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, συνδεδεμένων δὲ διὰ τῶν αὐτῶν ἐθνικῶν δεσμῶν καὶ πόθων.

Ἡ τάξις εἶνε συνήθως ἀποτέλεσμα κατακτήσεως ὑπερτέρας φυλῆς ἐπὶ ἄλλης ἰθαγενοῦς· πολλάκις δὲ προσλαμβάνει θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἀνάγουσα τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ θεῖον (Βραχμάνες ἐν Ἰνδικῇ, *Μάγοι* ἐν Περσίᾳ, ἐν Γαλατίᾳ Δρυΐδαι καὶ ἄλλοι ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν). Εἶνε συνήθως *κληρονομική*.

Ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη, ἡ τάξις εἶνε τὸ μοιραῖον ἀποτέλεσμα τοῦ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐκδηλουμένου καὶ διεξαγομένου περὶ *ὑπάρξεως ἀγῶνος*. Οἱ ἰσχυρότεροι χαρακτῆρες καὶ ὀργανισμοὶ κατισχύουσι τῶν ἀσθενεστέρων, ὑποτάσσουσιν αὐτούς, διακρίνονται σὺν τῷ χρόνῳ διά τε τῆς φυσικῆς καὶ τῆς τεχνητῆς ἐπιλογῆς, οὕτω δὲ δημιουργοῦσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἴδια δίκαια. (Ἐν Ἑλλάδι *Εὐπατρίδαι*, ἐν Ρώμῃ *Πατρίκιοι*, ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ *Δοῦκες*, *Κόμητες*, *Βαρῶνοι*), κτλ. Καὶ ἡ τοιαύτη τάξις καθίσταται κληρονομική.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὅπου ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν ἐπὶ μακρὸν μένει ἀποκεκλεισμένη πάσης συνεπαφῆς πρὸς ὑποδεέστερα κοινωνικὰ στοιχεῖα, περιορίζεται δὲ ἡ γαμικὴ αὐτῆς ἐπιμιξία μεταξὺ τῶν ἰδίων μελῶν, διαφθείρεται πρωΐμως. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται ἔν τε ταῖς ἀρχαίαις καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ καὶ τῇ νεωτέρᾳ Ἀγγλίᾳ ἡ τάξις αὕτη δὲν διεφθάρη ταχέως, ἕνεκα τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποδοχῆς ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς λαϊκῶν στοιχείων, διαπρεψάντων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πατρίδος. Τὸ παλαιὸν αἷμα ἀναζωπυροῦται διὰ τῆς τοιαύτης ἀνακαινίσεως.

Παρὰ τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν τοῦ τε ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου ἐσχηματίσθη πολλαχοῦ ἡ λεγομένη τάξις τῶν *Ἀστῶν*, *μέση* τάξις, ἐκθειασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, σχοῦσα δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους θεωρητικὸν ἐν τῷ Ἀββᾷ Sieyès. Ἡ τάξις αὕτη, ὑποτελὴς οὖσα εἰς τὴν παλαιὰν εὐγένειαν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πολιτειῶν, στερουμένη σχεδὸν πολιτικῶν δικαίων καὶ μηδαμῶς μετέχουσα εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, ἀναπτύσσεται συνήθως διὰ τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος καὶ ἐργασίας. Ἔν τισι δὲ πολιτείαις καὶ ἀπετέλεσεν ὑπέροχον ἀριστοκρατικὴν διάκρισιν (Καρχηδών, Βενετία, Γένουα, Φλωρεντία κτλ.)

Ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις ἡ μέση τάξις βασίζει τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πλούτου, ἀνταγωνιζομένη πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν ἱερατικήν, στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν εὐγένειαν.

Ἡ πλήρης αὐτῆς χειραφέτησις καὶ ἀποδοχὴ εἰς τὰ τῆς πολιτείας χρονολογεῖται ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς γαλλικῆς *ἐπαναστάσεως*, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔργον αὐτῆς, ἐπιδοθείσης κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, καταστάσης δὲ ἱκανῆς πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι. Δύνατάί τις εἰπεῖν, ὅτι σήμερον ἡ μέση αὕτη τρίτη τάξις εἶνε ἡ διευθύνουσα, ἀπορροφήσασα πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ ἐπίδρασιν τῆς μοναρχίας καὶ τῶν εὐγενῶν.

Ἀλλ' ἀπό τινων δεκαετηρίδων διὰ τοῦ πολλαπλοῦ θριάμβου τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν ἤρξατο ἀποτελουμένη νέα κοινωνικὴ τάξις ἐκ τῶν στοιχείων τῶν *χωρικῶν* καὶ τῶν *ἐργατῶν*. Εἰς ταύτην τὴν τάξιν, ἧς ὁ πρῶτος λόγος ἐξηνέχθη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, ἀνήκει τὸ ἱστορικὸν μέλλον, εἶπεν ὁ Φερδινάνδος Lassalle. Μέχρι τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καθ' ἡμᾶς χρόνων ἡ τάξις αὕτη (ἐν τῇ ἀρχαιότητι *δοῦλοι*, ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις *δουλοπάροικοι* καὶ σήμερον *ἐργάται*) ἦτο ἀπόκληρος κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς μοίρας· εἰργάζετο ἐστερημένη δικαιωμάτων· ἀλλ' ἤδη διὰ θεωρητικῶν ἀνησύχων, προβαινόντων μέχρις ἐπαναστάσεως πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, πολλαχοῦ τὴν κατάργησιν τοῦ κεφαλαίου, ἀπὸ ἀτομικοῦ ζητοῦσα νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ εἰς κοινωνικόν, ἐν γένει τὴν καταστροφὴν τῆς ἐλευθέρας ἀτομικῆς δράσεως, περιβάλλουσα αὐτὴν ἐν τῷ κλοιῷ τῆς πολιτικῆς παμβασιλείας. Ἡ τοιαύτη νίκη ἔσται προάγγελος ἀνατροπῆς καὶ διαλύσεως, οὐδὲν δὲ χρήσιμον θέλει παράσχῃ τῇ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ οὐχὶ ἡ ἰσοπέδωσις τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἡ καθυπόταξις τούτων εἰς ἐκείνους, ἀλλ' ἡ προσήκουσα αὐτῶν σύνθεσις εἶνε ἐχέγγυα μονίμου τάξεως.

§ 123. Ἡ ἀντιπροσωπεία ἐν τῇ Πολιτείᾳ.

Αἱ ἀρχαῖαι ἐλεύθεραι πολιτεῖαι περιωρίζοντο ἐντὸς τῶν τειχῶν ὡρισμένης πόλεως, ὁ δὲ Δῆμος σὺν τῇ Βουλῇ ἐν Ἀθήναις, σὺν τῇ Γερουσίᾳ καὶ τῇ Βασιλείᾳ ἐν Σπάρτῃ, σὺν τῇ Συγκλήτῳ καὶ τοῖς Ἄρχουσιν ἐν Ρώμῃ ἐξήσκει τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, διαχειριζόμενος ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὰ κοινά. Ἀλλ' ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς πολιτείαις ἡ ὀργάνωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἡ πολιτεία σήμερον περιλαμβάνει εὐρεῖαν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, ἐν ᾗ οἱαδήποτε περὶ τῶν κοινῶν συνεννόησις καθίσταται ἀδύνατος. Οὕτως ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς καθολικῆς βουλήσεως διὰ τῆς *ἐντολῆς* ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀντιπροσωπεία χρονολογεῖται κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ μέσου αἰῶνος. Οὐχὶ ἕνεκα τῶν μνημονευθέντων αἰτίων, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος οἱ εὐγενεῖς ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ, ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιακῶν αὐτῶν τιμαρίων, συνήρχοντο ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς χώρας πρὸς διάσκεψιν περὶ τῶν κοινῶν μετὰ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς, τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις προκειμένου περὶ μεγάλων ἐθνικῶν θεμάτων, φορολογίας, διεξαγωγῆς πολέμου κτλ., ἐζήτει πολλάκις τὴν γνώμην καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ὑποτελῶν μεγιστάνων. Τὰς κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους σχέσεις τῆς βασιλείας πρὸς τὰς προνομιούχους τάξεις χαρακτηρίζει ὁ ὑπὸ τοῦ βα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιλέως τῆς Ἀραγωνίας διδόμενος ὅρκος ὑποταγῆς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλείου, περιφανὲς τεκμήριον τῆς ὑπὸ τῆς μοναρχίας ἀναγνωρίσεως τῶν δικαίων ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἧς ἡ ἀντιπροσωπεία εἶνε ζῶσα ἀπόδειξις. Ἀλλὰ καθ' ὅσον αἱ ἐλεύθεραι ἰδέαι ἀναπτύσσονται ἐν Εὐρώπῃ, ἡ δὲ μέση τάξις ἐκδηλοῖ τὸ δίκαιον αὐτῆς ἐν τῇ κοινοτικῇ αὐτονομίᾳ ἐμπορικῶν τινων καὶ βιομηχανικῶν πόλεων, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀντιπροσωπείας ἄρχεται κατανοουμένη.

Ἡ ἀντιπροσωπεία ἰδίᾳ ἐνοήθη τὸ πρῶτον καὶ ἐφηρμόσθη ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς Ἀγγλίας διὰ τῆς Βουλῆς τῶν *Κοινοτήτων*, τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἀπεδέξατο καὶ ἡ ἠπειρωτικὴ Εὐρώπη. Ἤδη τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα ἀνεγνωρίσθη ὡς τὸ κρεῖττον δυνατὸν πολιτικὸν σύστημα τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἡ πολιτικὴ ἀντιπροσωπεία ὁρίζεται κατ' ἐκλογικὰ διαμερίσματα. Ταῦτα δύνανται νὰ παραλλάσσωσι κατ' ἀριθμόν. Δικαίωμα δὲ πρὸς ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἔχουσι ποὺ μὲν οἱ μᾶλλον φορολογούμενοι, οἱ ἀπὸ *τιμήματος*, ποὺ δὲ τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ (καθολικὴ ψηφοφορία). Ἐπίσης ἡ ἐκλογὴ δύναται νὰ διεξάγηται *ἐμμέσως* δι' ἐντολῆς. Πάντα ταῦτα τὰ συστήματα ἔχουσι τὰ ἴδια πλεονεκτήματα καὶ τοὺς ἰδίους κινδύνους.

§ 124. Τριχοτομία τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦνε ἡ μορφὴ τῆς πολιτείας, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, *νομοθετική*, *ἐκτελεστικὴ* καὶ *δικαστική*, δὲν πρέπει νὰ ἐξασκῆται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἐνιαίου ἢ περιληπτικοῦ. Μονάρχης, ἀριστοκρατία, λαός, ἀξιοῦντες νὰ νομοθετῶσι, νὰ ἐκτελῶσι τοὺς νόμους καὶ νὰ δικάζωσι κατ' αὐτούς, κατ' ἀνάγκην προκαλοῦσι τὴν ἵδρυσιν αὐθαιρέτου συστήματος, ὑφισταμένου τὴν ἐπίδρασιν προσωπικῶν ἢ κομματικῶν συμφερόντων. Ἡ ἐξασφάλισις τοῦ δικαίου, ἡ ἐγγύησις τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας ἥκιστα ἐπιτυγχάνεται. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς διαιρέσεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς τρεῖς εἰρημένας. Τοῦτο ἐπετεύχθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ, κατέστη δὲ τὴν σήμερον μία τῶν βάσεων τοῦ δικαίου τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

Ἐν ταῖς κανονικῶς λειτουργούσαις νεωτέραις πολιτείαις ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐξασκεῖται ὑπὸ τοῦ *Κοινοβουλίου* καὶ τοῦ *Βα-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σελέως. Ἡ σύνταξις τῶν νόμων, ἔργον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν δυσχερές, δὲν τελεῖται ἐκ τοῦ προχείρου. Εὐρεῖα διεξάγεται περὶ αὐτῶν συζήτησις ἐν τοῖς νομοθετικοῖς σώμασι καὶ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ, πάντων τῶν πολιτῶν ἐμμέσως δικαιουμένων νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς συζητήσεως ἀντικειμένων, ἀφορώντων εἰς τὰ ὕψιστα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Ἡ νομοθεσία πρέπει νὰ τελῆται *sine ira et studio*, ν' ἀπορρέῃ ἀπὸ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς βουλήσεως ὁλοκλήρου τοῦ τόπου, οὐχὶ δὲ νὰ ἐκφράζῃ τὰς ἀποκλειστικὰς ἰδέας καὶ τὰ συμφέροντα μιᾶς μερίδος, ἥτις κατ' οὐσίαν δύναται πολλάκις νὰ μὴ ἀντιπροσωπεύῃ οὐ μόνον τὸ σύνολον, ἀλλὰ καὶ τὴν πλειονοψηφίαν αὐτοῦ.

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία διεξάγεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως διὰ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς δικαιοῦται νὰ διορίζῃ καὶ παύῃ τοὺς ὑπουργοὺς κατὰ βούλησιν. Ἀλλ' ἐκράτησεν ἡ ἀρχὴ ἐν ταῖς ἐλευθέραις πολιτείαις, ἵνα οὗτος λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κοινοβουλίου, ἄρα τῆς ἐν αὐτῷ ἐκδηλουμένης βουλήσεως καὶ ἐμπιστοσύνης τῆς χώρας, καὶ τοῦτο κατὰ πλάσμα πολλάκις, διότι ἐνδεχόμενον κοινοβούλιόν τι ν' ἀπήλαυε τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ τόπου καθ' ἣν στιγμὴν ἐξελέγετο, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δικαιοῦται καὶ ὀφείλει ὁ βασιλεὺς ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ, ἐπικαλούμενος τὴν γνώμην τῆς χώρας.

Οὐδεμία πρᾶξις τοῦ βασιλέως ἔχει κῦρος, ἂν δὲν φέρῃ καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἁρμοδίου ὑπουργοῦ, ἡ συμμετοχὴ δ' αὐτοῦ αὕτη φέρει εὐθύνην, πολιτικὴν ἅμα καὶ νομικήν. Ἐν περιπτώσει παραβιάσεως τῶν νόμων ὁ ὑπουργὸς ὑποχρεοῦται νὰ προσέλθῃ πρὸ *εἰδικοῦ* δικαστηρίου, προσηκόντως ὁριζομένου ὑπὸ τῆς νομοθεσίας, ἐχούσης ὑπ' ὄψει πάντοτε, ἵνα μὴ τὸ δικαστήριον καταστῇ ὄργανον πολιτικῶν καὶ κομματικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων.

Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία καθορίζεται διὰ τρόπου, ἐξασφαλίζοντος τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο παρ' ἅπασι τοῖς νεωτέροις πολιτεύμασιν ὁρίζονται προσόντα τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν, ἰδίᾳ δὲ τὸ *ἰσόβιον* αὐτῶν, μὴ δυναμένων ν' ἀπομακρυνθῶσι τῆς ὑπηρεσίας, εἰμὴ ἕνεκα λόγων, καθιστάντων τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς δικαιοσύνης καὶ πρὸς τὴν ἐγγύησιν τῆς δημο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σίας τάξεως καὶ εὐνομίας. Δικαστικὴ ἐξουσία, κοσμίως λειτουργοῦσα, εἶνε μία τῶν πρωτίστων ἐγγυήσεων τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν τε ἰδιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν.

§ 125. Ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ Συνταγματικῇ Μοναρχίᾳ.

Ἐν ταῖς καθαρῶς μοναρχικαῖς πολιτείαις ὁ βασιλεὺς συγκεντροῖ τὴν νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὸ ἐπικίνδυνον τῆς τοιαύτης ἐξουσίας μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία. Ἀλλ' ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις ἡ ἐξουσία αὐτοῦ περιωρίσθη. Ἤδη ὁ βασιλεὺς ἐξασκεῖ *διαιτητικὴν* μᾶλλον ἢ ἧττον ἐξουσίαν. Οὐδὲν πράττει ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Ὡς τοιοῦτος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων πολιτικῶν συνταγμάτων *ἀνεύθυνος*, ὑπέχων *ἠθικήν*, οὐχὶ δὲ *νομικὴν* ἢ *πολιτικὴν* εὐθύνην.

Συνῳδὰ τῇ νέᾳ ταύτῃ φάσει καὶ ἀποστολῇ τῆς βασιλείας, ἐπλάσθη ὑπό τινων τῶν καθ' ἡμᾶς δημοσιολόγων καὶ πολιτικῶν τὸ δόγμα —*ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ*, ὅπερ ἐν τούτοις εἶνε σοφιστικὴ μᾶλλον ἔκφρασις ἢ πολιτικὴ πραγματικότης, ἀπολύτως δ' ἐφαρμοζόμενον, δύναται νὰ προκαλέσῃ ὀλέθρια ἀποτελέσματα καὶ καταστήσῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἥτις πρέπει νὰ ἵσταται ἀνωτέρα πάσης διαμάχης, ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ὄργανον τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

Ὅπως ἐν ταῖς παλαιοτέραις μοναρχίαις, ταῖς φερούσαις ἀπόλυτον ἢ δεσποτικὸν χαρακτῆρα, οὕτω καὶ ἐν τῇ συνταγματικῇ ὁ Μονάρχης δέον νὰ περιβάλληται ὑπό τινος μεγαλειότητος. Διατελεῖ ἀείποτε κατ' οὐσίαν ὁ ὑπέρτατος ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ δυνάμεως. Ὁ βασιλεύς, εἴτε βασιλεύει ἁπλῶς, εἴτε διαχειρίζεται τὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν, κατ' ἀνάγκην φέρει τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ. Βεβαίως ἡ σημερινὴ μοναρχία, ἐρειδομένη μᾶλλον ἐπὶ τῆς βουλήσεως καὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ λαοῦ ἢ ἐπὶ τοῦ θείου ἐλέους καὶ κύρους, δὲν παρουσιάζει τὸν παλαιὸν ἱερὸν χαρακτῆρα, οὐχ ἧττον φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν ὑπόστασιν τῆς ἐθνικῆς ἰσχύος. Αὕτη δὲ δέον νὰ περιβάλληται διὰ τοῦ προσήκοντος μεγαλείου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 126. Αἱρετὴ καὶ κληρονομικὴ βασιλεία.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀνεπτύχθησαν ἀμφότερα τὰ συστήματα τῆς τε αἱρετῆς καὶ τῆς κληρονομικῆς μοναρχίας. Ἀναντιρρήτως τὸ τῆς αἱρετῆς εἶνε τὸ ἀρχαιότερον. Ἡ ἐκλογὴ διεξάγεται ὁτὲ μὲν μεταξὺ τῶν μελῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀρχαίων οἰκογενειῶν, ὁτὲ δὲ ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ. Ἡ ἀρχὴ τῆς κληρονομίας ἀναπτύσσεται βραδύτερον ἐν τῷ δημοσίῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὐτῆς κατανοεῖται ὑπὸ τῆς λογικῆς τῶν πραγμάτων πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένων ἐρίδων καὶ συγκρούσεων τῶν διαμαχομένων μερίδων, ὧν ἕνεκα δύναται νὰ καταστῇ ὁ μονάρχης ἔρμαιον τῆς ἐκλεξάσης φατρίας, νὰ ἐπέλθῃ δὲ ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐγκαταστάσεως τοῦ διαδόχου ἐπικίνδυνος *μεσοβασιλεία*, ἔλλειψις πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως.

Le roi ne meurt jamais. Τοῦτο διδάσκει ἡ πολιτικὴ σοφία τῶν ἐθνῶν μετὰ μακρὰν ἱστορικὴν δοκιμασίαν. Καὶ πρὸς κατανόησιν τοῦ λογίου τούτου ἀρκεῖ καὶ μόνη ἡ ἀνάγνωσις σελίδων τινῶν ἐκ τῶν χρονικῶν τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας.

Ἂν ἡ ἔννοια τῆς κληρονομίας ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ εἶνε ἐγγύησις τῆς οἰκογενειακῆς τάξεως καὶ ἑνότητος, ἐπίσης καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ εἶνε ἀναγκαία χάριν τῆς ἐθνικῆς τάξεως, τῆς ἑνότητος καὶ ἀλληλεγγύης τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας καὶ τοῦ ἔθνους.

§ 127. Ἑνότης ἐν τῇ διαδοχῇ τῆς Μοναρχίας.

Ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία μεταβιβάζεται ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος ἀπὸ τῶν ἀνιόντων εἰς τοὺς κατιόντας. Καὶ τοῦτο ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἰσχύοντα περὶ κληρονομικοῦ δικαιώματος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ. Ἡ ἑνότης τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα. Ἡ χώρα δὲν εἶνε ἰδιωτικὴ κτῆσις τοῦ Μονάρχου, ἡ δ' ἐξουσία αὐτοῦ ὑφίσταται καὶ ἀναγνωρίζεται ἕνεκα τῆς ἐθνικῆς ἀνάγκης· τὸ ἐπὶ τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας ἄρα δικαίωμα ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν, καθ' ὅσον σκοπεῖται δι' αὐτοῦ τὸ συμφέρον τοῦ τόπου. Οὕτω τὸ δι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καίωμα τοῦτο μεταβαίνει συνήθως εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν ἢ τὸ πρεσβυγενέστερον τῆς οἰκογενείας μέλος.

Ἡ διαίρεσις τοῦ μοναρχικοῦ δικαίου ἔν τισι χώραις ἐπήνεγκε τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας, ἐμφυλίους ῥήξεις, ἀναρχίαν πολλάκις.

Ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία μεταβιβάζεται κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ ἐξ ἀρρενογονίας μέλη τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας. Ἀλλ' ἐλλειπόντων τοιούτων, τὸ δημόσιον δίκαιον πολλῶν πολιτειῶν ἐπιτρέπει καὶ τὴν εἰς τὰς γυναῖκας μεταβίβασιν.

§ 128. Ἡ προεδρία ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς πολιτείαις.

Ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς πολιτείαις, ἐν αἷς ἰσχύει τὸ σύστημα τῆς ἐκλογῆς ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ὀργάνων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἡ πρώτη πολιτικὴ λειτουργία ἀνατίθεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ κανόνα εἰς ἐνιαῖον πρόσωπον. Πολυμελὲς σῶμα, διαχειριζόμενον τὰ κοινά, ἀποδείκνυται ἐκ τῶν πραγμάτων ἀσύμφορον. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ κέκτηται ταὐτὰ καθήκοντα μετὰ τοῦ μονάρχου, ἀλλ' ἥττονα δικαιώματα.

Ἐνῷ ἐν τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ ὁ βασιλεὺς εἶνε ἀνεύθυνος, ἐν τῇ συνταγματικῇ δημοκρατίᾳ ὁ ἀρχηγὸς ὑπέχει εὐθύνας.

Ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς πολιτείαις ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐκλέγεται εἴτε ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ, εἴτε διά τινων ἐντεταλμένων, (Βουλῆς καὶ Γερουσίας, τοπικῶν συμβουλίων κτλ.). Τὸ δεύτερον τοῦτο σύστημα εἶνε προτιμότερον, τῆς δημαγωγίας μὴ δυναμένης νὰ ἐξασκήσῃ τὴν δύναμιν αὐτῆς, ὅπως συμβαίνει ἐν τῇ περιπτώσει τῆς ἀμέσου ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλογῆς.

§ 129. Κυριαρχία.

Ἡ πολιτεία ἐν τῇ ὑπάτῃ αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ προσωπικότητι, ὡς ἐνιαία καὶ πλήρης παράστασις τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ, τῶν ἠθῶν αὐτοῦ, τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων καὶ ροπῶν, ὑφ' οἱανδήποτε μορφήν, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μὲν τῆς χώρας διεκδικεῖ τιμὴν καὶ κῦρος, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ δ' ἐπίσης τιμὴν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἐκ τούτων ἀπορρέει ἡ ἔννοια τῆς *κυριαρχίας*.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ἔννοια τῆς κυριαρχίας ἐρείδεται ἐπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἔθνους, τῆς ἠθικῆς καὶ φυσικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ἀλλ' ὡς τοιαύτη δὲν δικαιοῦται νὰ ἐξασκῇ ἀπόλυτον κῦρος· δρᾷ καὶ λειτουργεῖ ἐντὸς καθωρισμένων ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς σκοπιμότητος ὁρίων. Ἡ διὰ τῆς πολιτείας ἐκδηλουμένη ἐθνικὴ κυριαρχία δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νόμον αὐτῆς ἀπολύτως καὶ ἀνεξελέγκτως, ὀφείλει δ' ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ σεβασθῇ τὴν μερικὴν ἑκάστου μέλους τῆς πολιτείας κυριαρχίαν καὶ ἀτομικότητα, καθ' ὅσον αὕτη δὲν προσβάλλει τὴν λειτουργίαν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

Ἡ κυριαρχία τῆς πολιτείας, σεβαστὴ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας, τιμωροῦσα πᾶν κατ' αὐτῆς ἀδίκημα, δικαιοῦται ἐπίσης νὰ διεκδικῇ τὸν προσήκοντα σεβασμὸν καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ παρὰ τῶν ὁμοταγῶν πολιτειῶν. Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ κυριαρχικοῦ δικαίου τῶν πολιτειῶν εἶνε ἡ ἀναγνώρισις τῆς αὐτονομίας καὶ ἀνεξαρτησίας ἑκάστης τούτων, τῆς ἰσότητος. Οὐδεμία πολιτεία δικαιοῦται νὰ διεκδικῇ εὐρύτερα τῆς ἄλλης δικαιώματα κυριαρχίας.

Bluntschli Allgemeines Staatsrecht. Lehre vom modernen Staat.

Gierke die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Saatsrechtstheorien.

Stahl die Staatslehre und die Principien des Staatsrechts.

Holtzendorff die Allgemeinen Grundlagen des Staatsrechts.

Held Grundzüge des allgemeinen Staatsrechts, oder Institutionen des öffentlichen Rechts.

Laband das Staatsrecht des deutschen Reichs.

Lindgrer die Grundbegriffe des Staatsrechts, Versuch einer juristischen construction des Staats und der Staatsgewalt.

Mohl Staatsrecht etc. — Encyclopaedie der Staatswissenschaften.

Stein System der Staatswissenschaft.

Schaeffle Bau und Leben des socialen Körpers.

Laboulaye l'État et ses limites.

Σαριπολοϛ Πραγματεία τοῦ συνταγματικοῦ Δικαίου.

Φλογαΐτοϛ Ἐγχειρίδιον συνταγματικοῦ Δικαίου.

Στογπη Σύστημα συνταγματικοῦ Δικαίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Διοικητικὸν Δίκαιον.

§ 130. Διοίκησις ἐν γένει καὶ ἔννοια αὐτῆς.

Ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτῆς δι' ἀπολύτων μόνον κανόνων καὶ διατάξεων, τιθεμένων πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου καὶ ἐπίτευξιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ. Τὸ δίκαιον αὐτῆς ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἔσται μεταφυσικόν, περιοριζόμενον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς νομοθετικῆς καὶ συντακτικῆς ἐνεργείας. Ἀλλ' ἡ κοινωνία πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ροπῶν αὐτῆς μόνη ἐν ἀπολύτῳ αὐτονομίᾳ καὶ δράσει οὐδὲν δύναται γενναῖον νὰ ἐπιτελέσῃ· ἔχει ἀνάγκην χειραγωγίας, *διοικήσεως*. Ταύτην δ' ἀναλαμβάνει ἡ πολιτεία, καθισταμένη οὕτως ἡ ὑψίστη ἐκδήλωσις τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ἀπὸ τῶν πρώτων δ' ἡμερῶν τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ βίου ἀναγκαία καὶ διαφέρουσα. Ἄνευ αὐτῆς ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια διατελεῖ ἀνίσχυρος καὶ στάσιμος, ὑφίσταται δ' ἐν παντὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς καὶ τὴν ὥθησιν. Οὕτως ἡ πολιτεία ἐν τῇ ὑπερόχῳ ταύτῃ λειτουργίᾳ ὑποχρεοῦται νὰ συναθροίσῃ περὶ ἑαυτὴν τὰς διεσπασμένας κοινωνικὰς καὶ ἀτομικὰς δυνάμεις, νὰ ὀργανώσῃ αὐτάς, νὰ ρυθμίσῃ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ.

Ἐν τῇ ἀποστολῇ καὶ τῇ δράσει ταύτῃ τῆς πολιτείας κεῖται ἡ ἔννοια τῆς διοικήσεως, δι' ἧς ἡ πολιτεία λαμβάνει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς πραγμάτωσιν.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὸ διοικητικὸν δίκαιον, ὡς τὸ σύνολον τῶν διατάξεων καὶ κανόνων, δι' ὧν ἡ πολιτεία πραγματοῖ τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ δράσει καὶ ἐξελίξει, εἶνε εἷς τῶν σπουδαιοτάτων κλάδων τοῦ δικαίου. Ὅπως ἡ πολιτεία ἐνσαρκοῦται διὰ τῆς διοικήσεως, οὕτω καὶ τὸ δημόσιον δίκαιον, τὸ δίκαιον αὐτῆς, λαμβάνει τὴν πληρεστέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν διὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 131. Ἡ Διοίκησις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ

Διοίκησις ὑφίσταται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, ἀφ' ἧς ἡ πολιτεία ἀνέλαβε τὸν διακανονισμὸν τῶν σχέσεων αὐτῆς, τουτέστι τὴν πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου. Ἐν αὐταῖς ταῖς ἀτελεστάταις βαθμῖσι τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ δρᾷ καὶ λειτουργεῖ ἡ διοίκησις. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἥκιστα αὐτόνομος ὢν ὁ ἄνθρωπος, ὑποκύπτει εἴς τινα ἀνωτέραν δύναμιν, εἰς τὸν κρείττονα καὶ ἰσχυρότερον, παρ' αὐτοῦ ἀπεκδεχόμενος τὴν ἐμπέδωσιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, τὴν ἐξασφάλισιν τῶν δικαίων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ διοίκησις παρακολουθεῖ τὴν πολιτείαν. Ἂν αὕτη εἶνε ἡ προσήκουσα, ἡ διοίκησις λειτουργεῖ εὐκόσμως καὶ φιλανθρώπως. Μὴ τοιαύτη, καθίστησι καὶ τὴν διοίκησιν κακοποιὸν ὄργανον. Ἡ διοίκησις εἶνε ἡ τελειοτάτη εἰκὼν τῆς πολιτικῆς ἰδέας λαοῦ τινος, ἡ λυδία λίθος τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ συνειδήσεως, τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων, τῶν ροπῶν, τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἱστορίας ἡ διοίκησις κατ' ἀνάγκην ἐξασκεῖ παντοδυναμίαν. Καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος στερεῖται αὐτοβουλίας καὶ ἀντενεργείας, κατὰ τοσοῦτον ἡ κηδεμονία καὶ διεύθυνσις τῆς πολιτείας εἶνε ἀναγκαία. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐξουσία, ἀναπτυσσομένη ὑπερμέτρως καὶ παρὰ τὸ δέον παρατεινομένη, δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐξουδένωσιν πάσης ἀτομικῆς αὐτοβουλίας.

Ὑφ' οἱασδήποτε καὶ ἂν ἐμπνέηται νοημοσύνης καὶ ἀγαθοβουλίας ἡ πολιτεία, δέον πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἡ δρᾶσις αὐτῆς νὰ διατελῇ περιωρισμένη ἐντὸς τῶν προσηκόντων ὁρίων, ἡ διοίκησις ἄρα νὰ μὴ ἐπεμβαίνῃ εἰς πάσας τὰς σχέσεις καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ κῦρος καὶ ἡ ἐξουσία τῆς διοικήσεως παρακωλύονται καὶ περιορίζονται, καθ' ὅσον τὸ ἄτομον εἴτε ἐξ ἐθνικῆς ἰδιοφυΐας, εἴτε ἐκ πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς χειραφετήσεως σύνοιδεν ἑαυτῷ μείζονα αὐτονομίαν, αἰσθάνεται δ' ἑαυτὸ ἱκανὴν νὰ διεξαγάγῃ τὸν περὶ ἰδίας ὑπάρξεως καὶ αὐταρκείας ἀγῶνα. Ὁ πολιτισμὸς ἄρα, ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου ἀτομικότητος, ἔξει ἀποτέλεσμα τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῆς πανταδυναμίας τῆς διοικήσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 132. Αὐτοδιοίκησις ἐν γένει.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν ἀναγνώρισιν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν κοινωνίᾳ βιούντων ἀτόμων καὶ τῶν ἐκ τούτων δημιουργουμένων μερικῶν ὁμάδων, ἐπιδιωκουσῶν ὡρισμένον σκοπόν, τὸ πρόβλημα τῆς αὐτοδιοικήσεως κατέστη ἀντικείμενον τῶν συγχρόνων ἐρευνῶν. Ἐρωτᾶται: ἐν πολιτείᾳ, προσηκόντως συντεταγμένῃ, τίνα ἔσονται τὰ ὅρια τῆς δράσεως καὶ λειτουργίας αὐτῆς, τῆς διοικήσεως, καὶ τίνα τὰ τῶν ἀτόμων;

Ἐκ τῶν συγχρόνων πολιτειοδιφῶν οἱ μὲν ἐξῆραν τὴν ἐκπολιτευτικὴν σημασίαν τῆς πολιτείας καὶ τῆς διοικήσεως, τὰ πάντα παρ' αὐτῶν ἀπεκδεχόμενοι, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ πρόοδος ἐπετεύχθη ἀείποτε διὰ τῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐνεργείας τῆς πολιτείας. Τοὐναντίον ἕτεροι ἐδογμάτισαν, ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν αὐτονομίαν καὶ αὐτενέργειαν τῶν ἀτόμων καὶ ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτείας ὀλεθρίως ἐπιδρᾷ, καταστέλλουσα πᾶσαν αὐτῶν αὐτενέργειαν, ἧς περιοριζομένης, ἐπέρχεται κοινωνικὴ στασιμότης.

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων *Herbert Spencer* ἐκάλεσε τὴν κυβέρνησιν *ἀναγκαῖον κακόν*, ἐπιτρεπόμενον μόνον ἐν ἡμέραις ἀνεπαρκείας τῶν λαῶν πρὸς πλήρωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν· ἀλλ' ἐν χρόνοις πολιτισμοῦ καὶ κοινωνικῆς αὐτονομίας ἡ παντοδυναμία τῆς διοικήσεως, ἀξιούσης νὰ εἰσδύῃ πανταχοῦ καὶ νὰ διευθύνῃ πᾶσαν τῶν ἀτόμων λειτουργίαν, εἶνε ἡ μεγίστη νοητὴ τυραννίς.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς μελέτης τῶν διαφόρων σταδίων τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, ἀρυόμεθα τὸ πόρισμα, ὅτι ἀναγκαία εἶνε ἡ ἀπόλυτος τῆς πολιτείας διοίκησις ἐν κοινωνίαις, ἥκιστα προηγμέναις ἐν τῷ πολιτισμῷ, ἀλλ' ὅπου οὗτος ἐκράτησεν, ἡ πρόοδος ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλέστερον ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν τῆς πολιτείας, μὴ ἀπορροφώσης αὐτάς, ἀλλ' ἐξασφαλιζούσης μόνον.

Ἄξιον μελέτης τυγχάνει τὸ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς ὑπερωκεανείοις αὐτῆς κτήσεσιν ἀναπτυχθὲν σύστημα τῆς *αὐτοδιοικήσεως*. Ἡ αὐτοδιοίκησις αὕτη εἶνε βεβαίως πόρισμα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ρέποντος πρὸς αὐτόνομον καὶ ἀνεξ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄρτητον δρᾶσιν, ἧς ἕνεκα ἐν πάσαις ταῖς ἠπείροις τοῦ τε παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου περιάγει τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ σημαίαν καὶ δραστηριότητα. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ παρὰ λαοῖς ἑστερημένοις τοιαύτης αὐτονομίας, ἡ νομοθεσία καὶ ἡ πολιτικὴ ὀφείλουσι νὰ ἐργασθῶσι μετὰ μέτρου καὶ προσηκόντως πρὸς χειραφέτησιν τῶν ἀτόμων, κατανοούντων ὅτι ἡ πρόοδος δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἀσφαλέστερον διὰ τῆς ἰδίας δράσεως ἢ διὰ τῆς κηδεμονευτικῆς πρωτοβουλίας τῆς πολιτείας.

§ 133. Δημοτικὴ Αὐτοδιοίκησις.

Ἐν τῇ περιωρισμένῃ ἐκείνῃ κοινότητι, τῷ *Δήμῳ*, ἥτις οὐδαμῶς διαφεύγει τὴν ἄμεσον προσοχήν, τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ διαφέρον τοῦ ἀνθρώπου, ἐξελίσσεται τὸ πρῶτον ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς βίος· τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν ἄρα αὐτῆς, ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον ἀπασχολοῦσι αὐτὸν πρωτίστως. Ταῦτα ἐν εὐκόσμῳ πολιτείᾳ δὲν πρέπει ν' ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τῆς διαχειρίσεως τῶν μελῶν τῆς κοινότητος. Ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων αὐτῆς ἡ δρᾶσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας δέον νὰ ἦνε περιωρισμένη· ἡ δὲ διοίκησις τοῦ δήμου, τῶν κοινοτικῶν συμφερόντων, δέον ν' ἀφεθῇ τῇ νοημοσύνῃ, τῇ στοργῇ τῶν μελῶν αὐτοῦ, δυναμένων νὰ ἔχωσι πληρεστέραν ἀντίληψιν καὶ γνῶσιν.

Τὸ δόγμα τοῦτο ἐφαρμοζεται πρωτίστως ἐν ταῖς ἀγγλοσαξωνικαῖς πολιτείαις, παρ' αἷς ὁ δῆμος ἀποτελεῖ αὐτόνομον μικροσκοπικὴν πολιτείαν, δικαιουμένην νὰ κανονίζῃ τὰ κατ' αὐτὴν ἐλευθέρως, μὴ παρακωλυομένην εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, εἰ μὴ μόνον ὁπότε ἡ αὐτενέργεια αὕτη ἐπιβλαβῶς πρὸς τὰ τῶν πολιτῶν συμφέροντα διεξάγεται.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ δήμου παρίστησιν ἐν μικρογραφίᾳ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐθνικῆς πολιτείας. Δικαίως ἐχαρακτηρίσθη οὗτος ὡς τὸ προκατάρκτικὸν σχολεῖον τῶν ἐλευθέρων λαῶν, ἡ ἐν τῇ μεγάλῃ πολιτείᾳ δρῶσα καὶ λειτουργοῦσα μικρὰ πολιτεία.

Ἡ διοίκησις τοῦ δήμου ἀποτελεῖται συνήθως ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις ἐξ αἱρετῶν ἀρχῶν. Αὗται δ' εἶνε τὸ δημοτικὸν συμβούλιον καὶ ὁ δήμαρχος. Καὶ ἐκεῖνο μὲν ψηφίζει τὰ προσήκοντα καὶ ἀναγκαιοῦντα τῇ κοινότητι, ὁ δὲ δήμαρχος ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν τοῦ δήμου. Εἰς τὴν τοιαύτην διοίκησιν δέον νὰ ὑπάγωνται αἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θρησκευτικαί, αἱ ἐκπαιδευτικαί, αἱ οἰκονομικαί, αἱ ἀστυνομικαὶ ἀνάγκαι τῶν πολιτῶν. Ἡ δὲ κεντρικὴ διοίκησις δικαιοῦται μόνον νὰ ἐποπτεύῃ καὶ κανονίζῃ, νὰ μὴ περιστέλλῃ δέ, ἢ ὁπότε αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ ἐκτρέπονται τῶν ὁρίων τῆς φυσικῆς αὐτῶν ἐξουσίας.

Ἐν τῇ ἁρμονίᾳ μεταξὺ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν κεῖται ἡ εὔρυθμος καὶ κανονικὴ λειτουργία τῆς πολιτείας.

§ 134. Ὄργανα τῆς Διοικήσεως.

Ἡ διοίκησις πραγματοῖ τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ ἐνεργείας ὀργάνων, λειτουργῶν τῆς πολιτείας κεκτημένων εἰδικὰ προσόντα καὶ ἐνεργούντων συνῳδὰ τοῖς νόμοις καὶ τοῖς κανονισμοῖς αὐτῆς. Οὗτοι δὲν διορίζονται εἰκῇ καὶ τυχαίως, ἐκτελοῦσιν ὑψηλὴν ἀποστολήν, ὑπέχοντες εὐθύνας, ἠθικάς τε καὶ νομικάς, ἐκλέγονται δ' ἀπὸ τῶν ἱκανῶν πρὸς τοῦτο, τῶν κεκτημένων τὴν προσήκουσαν μόρφωσιν.

Ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις οἱ διοικητικοὶ λειτουργοὶ διορίζονται ἐπὶ τῇ βάσει προσόντων, ἢ διὰ διαγωνισμοῦ, ἐν δὲ τῇ προαγωγῇ αὐτῶν λαμβάνεται πρωτίστως ὑπ' ὄψει ἡ μακρὰ ὑπηρεσία. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν εἶνε πάντοτε εὔστοχος. Βεβαίως ἡ ὑπηρεσία εἶνε τεκμήριον γνώσεως τῶν πραγμάτων τῆς διοικήσεως, οὐχ ἧττον αὕτη δὲν ἐξαρκεῖ μόνον πρὸς μόρφωσιν ἱκανῶν λειτουργῶν, δικαιουμένων νὰ καταλάβωσι τὰς ὑψίστας τῆς διοικήσεως θέσεις. Οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεστραμμένοι οὐδὲν ἐκτὸς τῶν κατ' αὐτὴν γινώσκουσιν, ἔχουσι περιωρισμένον ὁρίζοντα, φρίττουσι δὲ πρὸ πάσης καινοτομίας. Οὕτω καθίστανται ἐπὶ τέλους πολέμιοι πάσης βελτιώσεως καὶ προόδου.

Ἡ διοικητικὴ ἱστορία πολλῶν λαῶν παρίστησι τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς *γραφειοκρατικῆς* στασιμότητος.

Ἀλλ' ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις, ἐν αἷς εἶνε κίνδυνος ἑκάστοτε, μὴ σὺν τῇ κοινοβουλευτικῇ μεταβολῇ ἐπέλθῃ καὶ ἡ μεταβολὴ πάντων τῶν δημοσίων λειτουργῶν κατὰ τὸ ἀμερικανικὸν δόγμα *victoribus spolia*, οὐδαμῶς δὲ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ἡ ὑπηρεσία καὶ τὰ ἐκ ταύτης πλεονεκτήματα, παρακωλύεται ἡ εὔστοχος λειτουργία τῆς διοικήσεως, παραδιδομένης οὐχὶ εἰς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν ἱκανότητα, ἀλλ' εἰς τὴν πολιτικήν, κανονίζουσαν τὰ πάντα κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ κακὸν τοῦ πρώτου συστήματος εἶνε ἡ *στασιμότης*, τὸ δὲ τοῦ δευτέρου ἡ *παράλυσία* ἐν τῇ διοικήσει.

Ἐλευθερία ἄρα τῆς πολιτείας περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ἐκτὸς ὅταν ἡ ὑπηρεσιακὴ μονιμότης ἐπιβάλληται ἐξ *εἰδικωτέρων* λόγων, ὡς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ὑπηρεσιακῶν δικαιωμάτων τῶν δημοσίων λειτουργῶν, εἶνε ἀναγκαία ἐν πάσῃ χώρᾳ, τρεπομένη τὴν τρίβον τῆς κανονικῆς καὶ εὐκόσμου μεταρρυθμίσεως καὶ προόδου.

Ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς διοικήσεως τὴν ἀνωτάτην βαθμῖδα κατέχει ὁ *βασιλεὺς* μὲν ἐν ταῖς μοναρχίαις, ἓν δὲ ἢ πλείονα πρόσωπα ἐν ταῖς ἀριστοκρατικαῖς καὶ ταῖς δημοκρατικαῖς πολιτείαις. Ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀπορρέει πράγματι, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἀπὸ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως. Οὗτοι προίστανται τῶν κοινῶν συμφώνως τοῖς νόμοις, ἐκπροσωποῦσι τὴν πολιτείαν ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ τῆς χώρας, ἔχοντες συμβούλους τὸ κοινοβούλιον μὲν ἐν τῇ νομοθετικῇ ἐργασίᾳ, τοὺς ὑπευθύνους δὲ ὑπουργοὺς ἐν τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ.

Ὁ συνταγματικὸς χάρτης τῶν νεωτέρων πολιτειῶν ἐπιτρέπει εἰς τὸν βασιλέα τὸν ἐλεύθερον διορισμὸν καὶ τὴν παῦσιν τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κρατήσασα τάξις δὲν ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ διατηρῇ ἐμπεπιστευμένους συμβούλους ἄνδρας, ἀπολέσαντας τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κοινοβουλίου, ἄρα κατὰ τὴν κρατοῦσαν κοινοβουλευτικὴν πρόληψιν τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς χώρας.

Ὡς ὁ βασιλεὺς προίσταται τῆς ὅλης ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ διοικήσεως, οὕτω καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπουργοὶ προίστανται ὡρισμένου καὶ εἰδικοῦ κλάδου τῆς διοικήσεως, διευθύνοντες τὰ κατ' αὐτὴν διὰ τῶν ὑπαλλήλων λειτουργῶν, διοριζομένων τῇ προτάσει αὐτῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐνίων δέ, τῶν κατωτέρων, τῇ ἀποφάσει τοῦ ὑπουργοῦ, ἢ τοῦ ὑπ' αὐτὸν διατελοῦντος ἀνωτάτου τῆς διοικήσεως λειτουργοῦ.

Οὔσης τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων λειτουργῶν σπουδαιοτάτης, ὑπέχουσιν οὗτοι εὐθύνας τῇ προϊσταμένῃ ἀρχῇ, ἐν περιπτώσει δὲ παραβάσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ὑφίστανται εἰδικὴν δικαιοδοσίαν. Παρατηρητέον ἐπίσης, ὅτι ἡ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ἱεραρχία καὶ ἡ συμφυὴς αὐτῇ πειθαρχία εἶνε ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων εὐκόσμου διοικητικοῦ συστήματος.

Οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον ν' ἀπομακρύνωνται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐθαιρέτως καὶ ἄνευ λόγου, ἑκόντες ἢ ἄκοντες, τῆς ὑπηρεσίας. Ἡ πολιτεία ἐμόρφωσεν αὐτοὺς διὰ μεγάλων θυσιῶν, πράττει δ' ἀδίκημα ὁ ἀποστερῶν τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς λειτουργόν, εὐδοκίμως ἐργασθέντα καὶ μετὰ ζήλου. Ἡ νομοθεσία τῶν νεωτέρων συνταγματικῶν πολιτειῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν αὐθαίρετον ἀπομάκρυνσιν δημοσίου λειτουργοῦ ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐπίσης παρεμβάλλει προσκόμματα εἰς τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἀπομακρυνομένου πρὸς ἀποδοχὴν συντάξεως καὶ τρεπομένου εἰς ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

Τοῦ δημοσίου λειτουργοῦ ἐκλιπόντος τῆς ὑπηρεσίας, εἴτε ἕνεκα θανάτου, εἴτε γήρως, εἴτε ἄλλου προσήκοντος καὶ νομίμου λόγου, ἡ πολιτεία ὑποχρεοῦται νὰ παράσχῃ αὐτῷ ἢ τῇ καταλειπομένῃ οἰκογενείᾳ δικαίωμα *συντάξεως* ἐπὶ ταῖς παρασχεθείσαις ὑπηρεσίαις.

§ 135. Κλάδοι τῆς Διοικήσεως.

Ἡ διοίκησις πρὸς σκοπιμωτέραν διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου αὐτῆς ὑποδιαιρεῖται εἰς τοσούτους κλάδους, ὅσαι καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς κοινωνίας. Ἐντεῦθεν ἡ σύστασις τῶν λεγομένων *ὑπουργείων*, κέντρων διεξαγωγῆς δημοσίων ὑπηρεσιῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν ὑπουργῶν, τῶν, ὡς ἐρρήθη, ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας διοριζομένων.

Ἡ ταξινόμησις τῶν ὑπουργείων παραλλάσσει κατὰ τὰς σχέσεις καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν πολιτειῶν.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὰ κυριώτατα τῶν ὑπουργείων εἶνε τὰ ἀκόλουθα :

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν *Ἐσωτερικῶν*, τὸ κατ' ἐξοχὴν ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας διοικήσεως καὶ ἀσφαλείας.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν *Ἐξωτερικῶν*, οὗ ἀντικείμενον ἡ διεξαγωγὴ τῶν πρὸς ἄλλας πολιτείας δημοσίων σχέσεων καὶ ὑποθέσεων.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν *Στρατιωτικῶν*, εἰς ὃ εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ φροντὶς τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῶν ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν *Ναυτικῶν*, ὃ περ ἔχει ἀντικείμενον τὴν διοίκησιν τῶν ἀφορώντων εἴς τε τὸ *πολεμικὸν* καὶ τὸ *ἐμπορικὸν* ναυτικὸν τῆς ἐπικρατείας.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν *Οἰκονομικῶν*, διεξάγον τὴν διοίκησιν καὶ τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διαχείρισιν τῆς δημοσίας περιουσίας καὶ τὴν ἀντιπροσωπείαν τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς *δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως*, μεθ' οὗ εἶνε ἡνωμένον παρ' ἡμῖν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν *Ἐκκλησιαστικῶν* ὑπουργεῖον, εἰς ὃ εἶνε ἀνατεθειμένα τὰ καθήκοντα τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ὀργανώσεως παντὸς ἀφορῶντος εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ βελτίωσιν καὶ εἰς τὰ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ λειτουργίας.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς *Δικαιοσύνης*, τεταγμένον εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας.

Μεταξὺ τῶν ὑπουργείων τούτων τὸ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν δύναται νὰ μὴ ὑφίσταται ἔν τισι χώραις μεσογείαις ἄνευ βλάβης τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τὰ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ἰδίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργεῖα ὑποδιηρέθησαν. Οὕτως ἐγένοντο τὰ ὑπουργεῖα τῶν *Δημοσίων ἔργων*, τὰ τῆς *Γεωργίας*, *Βιομηχανίας* καὶ *Ἐμπορίας*, τὰ τῶν *Ταχυδρομείων* καὶ *Τηλεγράφων*, τὸ τοῦ *Δημοσίου Θησαυροῦ* κτλ.

§ 136. Συμβούλια τῆς Διοικήσεως.

Ἡ τοῖς δημοσίοις λειτουργοῖς ἀνατεθειμένη φροντὶς τῆς διοικήσεως εἶνε δυσχερεστάτη καὶ μάλιστα ἐν πεπολιτισμέναις καὶ πολυμερίμνοις πολιτείαις, ὧν ὁ ὀργανισμὸς συνθετώτερος. Ὁσηδήποτε καὶ ἂν ᾖνε ἡ ἱκανότης αὐτῶν, ἀδύνατον νὰ διεξαχθῇ ἀπροσκόπτως ἡ ὑπηρεσία.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς εἰς τὴν διοίκησιν προσθήκης εἰδικῶν συμβουλίων, ἀποτελουμένων ἐκ προσώπων, κεκτημένων τὰς ἀπαιτουμένας γνώσεις, ἱκανότητα καὶ πεῖραν, ἀνδρῶν, δυναμένων νὰ παράσχωσι ταύτας τῇ πολιτείᾳ πρὸς εὔστοχον λειτουργίαν. Τῶν συμβουλίων τούτων ἡ δικαιοδοσία ὁτὲ μὲν εἶνε εὐρυτέρα, ὁτὲ δὲ μᾶλλον περιωρισμένη. Εἶνε ταῦτα *μόνιμα*, διηνεκῶς λειτουργοῦντα παρὰ τῇ διοικήσει, ἢ *ἔκτακτα*, ἐν ὡρισμέναις συγκαλούμενα περιστάσεσι πρὸς λύσιν παρεμπίπτοντος ζητήματος.

Ἐκ τῶν συμβουλίων τούτων τὸ ἐπιφανέστατον καὶ σπουδαιότατον ἐν ταῖς πλείσταις τῶν νεωτέρων πολιτειῶν εἶνε τὸ λεγόμενον *Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας* (Conseil d'état), οὗ πρωτίστη ἀποστολὴ εἶνε ἡ παρασκευὴ καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν νόμων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ἐν ἔτει 1864 ὑπὸ τῆς *ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως* ψηφισθὲν συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας κατηργήθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος. Ἀτόπως. Ἤδη λειτουργεῖ σκιὰ μόνον αὐτοῦ, τὸ ἐν ἔτει 1882 συσταθὲν *νομικὸν Συμβούλιον*.

§ 137. Διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Πολιτείας.

Πρὸς εὐχερῆ διοίκησιν τῶν ὑποθέσεων, μὴ ἐπαρκούσης τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, ἐπεβλήθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἡ διαίρεσις τῆς πολιτείας εἰς διοικητικὰς περιφερείας, παραλλασσούσας κατὰ πληθυσμὸν καὶ γεωγραφικὴν ἔκτασιν. Παρ' ἡμῖν αὗται καλοῦνται *Νομοί*, διοικούμενοι ὑπὸ ἰδίων λειτουργῶν, ἐξασκούντων ὡρισμένην ὑπηρεσίαν τῆς δημοσίας διοικήσεως, συνεννοουμένων ἀλλήλοις, λαμβανόντων δὲ τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεως.

Ἀντιπρόσωπος τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ἐν ταῖς διοικητικαῖς ταύταις περιφερείαις εἶνε ὁ *Νομάρχης*, εἰς ὃν εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ ἀνωτάτη ἐποπτεία τῆς τοπικῆς διοικήσεως.

L. v. Stein Verwaltungslllhre — Handbuch der Verwatungslehre und des Verwaltungsrechts.

Gneist Verwaltung, Justitz und Rechtsweg—das englische Verwaltungsrecht.

Meier das Verwaltungsrecht (Holzendorff's Encyclopaedie der Rechtswissenschaft)

Laferrière Droit administratif.

Batbie Cours de droit administratif.

Ducrocq Cours de droit administratif.

Bibien Διοικητικαὶ Μελέται (μετάφρ. Ἀντωνιάδου).

Paul Leroy-Beaulieu Ἡ τοπικὴ διοίκησις ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ (μετάφρ. Στούπη).

Αγγελοπουλου Σύστημα διοικητικοῦ Δικαίου — Περὶ τοπικῆς διοικήσεως ἐν Ἑλλάδι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Ποινικὸν Δίκαιον.

§ 138. Ἔννοια τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου.

Ποινικὸν δίκαιον καλεῖται τὸ σύνολον τῶν κανόνων, τῶν τιθεμένων πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἀποτροπὴν ἐν τῷ μέλλοντι πάσης κατ' αὐτοῦ προσβολῆς, ἐπανόρθωσιν δὲ τοῦ παραβιασθέντος δικαίου.

Ἡ ἀποστολὴ αὕτη προσήκει τῇ πολιτείᾳ. Αὕτη συνέστη πρωτίστως πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου, ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων, ἠθικὴν δ' αὐτῶν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς κεκανονισμένων, νὰ ὑποβοηθῇ τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ τὸ προσῆκον ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι αὐτοῦ, νὰ προλαμβάνῃ, παρακωλύῃ καὶ καταστέλλῃ πᾶσαν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ παρακώλυσιν, πᾶσαν τοῦ δικαίου τῶν ἀτόμων παραβίασιν.

Ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ τῆς πολιτείας κεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐμπεδώσεως τῆς κοινωνικῆς ἑνότητος καὶ ἀλληλεγγύης.

Τὸ ποινικὸν δίκαιον ὑπάγεται εἰς τὸ δημόσιον. Εἶνε τὸ δίκαιον, ὃ περ ἐξασκεῖ ἡ πολιτεία κατὰ τῶν ἀρνουμένων τοὺς κανόνας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης πρὸς τὸ συμφέρον τῶν μελῶν αὐτῆς. Πᾶσα κατὰ τοῦ νόμου προσβολὴ ἀπευθύνεται οὐχὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἀτόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ὁλομελείας. Τὴν προσβολὴν δὲ ταύτην ἡ πολιτεία ὀφείλει ν' ἀποκρούσῃ αὐτεπαγγέλτως, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὸ κοινὸν συμφέρον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 139. Περὶ ἀδικήματος καὶ Ποινῆς.

Ἀδίκημα καλεῖται ἡ ἄρνησις τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προσβολὴ τοῦ καθεστηκότος δικαίου. Οὐδεὶς δικαιοῦται ν' ἀρνηθῇ τὸ δίκαιον τοῦτο, οὐ ἄνευ ἡ συντήρησις καὶ ἡ λειτουργία τῆς πολιτείας ματαιοῦνται.

Τὸ ἀδίκημα, τελούμενον ἐν ἐπιγνώσει, συνεπάγεται εὐθύνην. Ἐντεῦθεν ἡ *ποινή*, συγκεκριμένη ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου, σκοπὸν ἔχουσα διὰ τῆς ἐπιβαλλομένης ὀδύνης τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, προσβληθέντος.

Ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, ἡ ποινὴ καταλογίζεται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἅτε ἐντολοδόχου τῆς ἐννόμου τάξεως.

§ 140. Ἱστορικὴ ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου τῆς Ποινῆς.

Τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ποινῆς ἐκδηλοῦνται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὁ συνειδὼς τὸ δίκαιον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἄνευ λόγου προσβαλλόμενα παρὰ τοῦ ὁμοίου, θέλει ὑπερασπίσῃ αὐτὰ ἅμα τῇ ἐκτελέσει τῆς πράξεως, διὰ τῆς *ἀμύνης*, ἢ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν διὰ τῆς *αὐτοδικίας*· ἐπίσης ὑποχρεοῦνται πρὸς τοῦτο τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας. Τὸ προσωπικὸν τοῦτο δίκαιον μεταβιβάζεται ἅμα τῇ συστάσει τῆς πολιτείας εἰς αὐτήν. Τὰς κατὰ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας προσβολὰς ἀποκρούει αὕτη, ἀμυνομένη ὑπὲρ τοῦ ἀτόμου, ἐκδικοῦσα αὐτὸ κατὰ τοῦ προσβολέως· οὐχ ἧττον ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καὶ μακρὸν μετὰ ταῦτα χρόνον ἡ ἔννοια τῆς ἀτομικῆς ἐκδικήσεως κρατεῖ ἐν τῷ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐξασκουμένῳ δικαίῳ τῆς ποινῆς.

Ἐν ταῖς πρώταις ἱστορικαῖς κοινωνίαις τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἀδίκημα θεωρεῖται συνήθως ὡς ἡ ἄρνησις καὶ ἡ παράβασις τῆς βουλήσεως τοῦ θείου, οὗ δημιούργημα τυγχάνει ἡ ἀνθρωπίνη τάξις. Ἡ ἐπιείκεια, αἱ ἐλαφρυντικαὶ περιστάσεις οὐδαμῶς λαμβάνονται ὑπ' ὄψει. Ἐν γένει τὸ ποινικὸν δίκαιον τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἰδέας ταύτης, ἐκδηλούμενον διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ *ἀντιπεπονθότος*. (Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν Ἑλλάδι ἡ ποινὴ λαμβάνει ἀνθρωπινώτερον χαρακτῆρα. Δὲν εἶνε ἐκδήλωσις τῆς θείας ὀργῆς καὶ ἐκδικήσεως, τίθεται δὲ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἧς ἡ τάξις παρεβιάσθη διὰ τῆς ἀδίκου πράξεως.

Ἐν Ρώμῃ ἐπίσης τὸ δίκαιον τῆς ποινῆς κατανοεῖται καὶ τίθεται ἀνθρωπινώτερον· ἡ ἐπιείκεια λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ἐν τῇ προσμετρήσει αὐτῆς· ἐπίσης ἡ ἐξ ὑποκειμένου εὐθύνη τοῦ αὐτουργοῦ. Ἀλλ' ἐν γένει κρατεῖ καὶ ἐν τῷ ρωμαϊκῷ ποινικῷ δικαίῳ ἡ καταφρόνησις τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν σκληρῶν τιμωριῶν τῶν δούλων καὶ τῶν ἠττημένων.

Αἱ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ σχηματισθεῖσαι πολιτεῖαι, ἰδίᾳ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, καίπερ κατ' οὐσίαν ἀναγνωριζομένου δι' αὐτοῦ τοῦ δόγματος τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ὑστεροῦσιν ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν ποινικῆς νομοθεσίας, ἀπορρεούσης ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τούτων. Τὸ ποινικὸν δίκαιον ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς *ἁμαρτίας*, ἡ δὲ δικαιολογία τῆς ποινῆς εἶνε *θεοκρατική*. Ἡ ποινὴ τίθεται πρὸς ἐκδίκησιν τῆς θείας μεγαλειότητος. Ἰδίᾳ τὰ μεγαλήτερα τῶν ἀδικημάτων εἶνε αἱ πράξεις ἐκεῖναι, δι' ὧν ὑποτίθεται ὅτι προσβάλλεται τὸ θεῖον. Οὕτω φοβεραὶ ποιναὶ ἐπιβάλλονται κατὰ πάσης ἐκδηλώσεως τῆς ἐλευθέρας σκέψεως. Χαρακτηρίζονται ὡς αἱρετικοί, ἁμαρτωλοί, παραβάται τῶν θείων κανόνων οἱ θεραπεύοντες τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, σὺν αὐτοῖς δὲ καταδιώκονται καὶ τιμωροῦνται διὰ φοβερῶν κολαστηρίων οἱ ἀποδεχόμενοι διάφορον θρήσκευμα, αἱρετικοί, μάγοι κτλ. (Autos-dafés). Κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας συνετάχθη μία τῶν νομοθεσιῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἡ Καρολίνα (1).

Κατὰ τοῦ τοιούτου ποινικοῦ δικαίου, προστατευομένου ὑπὸ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐξηγέρθη ἡ φιλοσοφία τῶν τελευταίων αἰώνων. Καθ' ὅσον διαχωρίζονται τὰ ὅρια καὶ ἡ δικαιοδοσία τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ποινὴ ἑρμηνεύεται φιλανθρωπότερον καὶ γενναιότερον. Ἡ τιμὴ τῆς ἐξευγενίσεως τῆς ποι-

(1) Ἡ νομοθεσία αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1532 ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν: «Des allerdurchleuchtigsten grossmechtigsten unüberwindlichen Keyser Karls des Fünften: vund des heyligen Römischen Reichs peinlich Gerichtsordunug»· εἶνε ἐπίσης γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Constitutio criminalis Carolina.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικῆς νομοθεσίας ὀφείλεται πρωτίστως τῇ ἐργασίᾳ τοῦ Γερμανοῦ Θωμασίου, τοῦ Γάλλου Βολταίρου καὶ τοῦ Ἰταλοῦ Βεκκαρίου.

Αἱ νέαι ποινικαὶ νομοθεσίαι ἀπέρρευσαν ἀπὸ τῶν γενναίων τούτων ἰδεῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας.

§ 141. Αἱ ποινικαὶ θεωρίαι.

Ὁ δικαιολογικὸς λόγος τῆς ποινῆς ἐξετάζεται πολλαχῶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ποινικοῦ δικαίου. Διάφοροι ἄρα καὶ αἱ περὶ ποινῆς θεωρίαι.

Αὗται διαιροῦνται εἰς *ἀπολύτους*, *σχετικὰς* καὶ *συμμίκτους*. Ἄξιαι μνείας εἶνε ἡ θεωρία τοῦ *Πλάσμου*, ἡ πασῶν ἀρχαιοτάτη, κρατοῦσα ἰδίᾳ ἐν τῷ βίῳ τῶν θεοκρατουμένων λαῶν, καθ' ἣν ἡ ποινὴ τίθεται πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς θεότητος· ἡ θεωρία τῆς *Ἐκφοβίσεως*, ἐπίσης ἀρχαία, δι' ἧς ἡ κοινωνία σκοπεῖ νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς ρέποντας πρὸς τὸ ἄδικον, ἡ τῆς *Ἀμύνης*, καθ' ἣν ἡ ποινὴ τίθεται πρὸς ἄμυναν τῆς πολιτείας κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος αὐτήν· ἡ τοῦ *ψυχολογικοῦ Καταναγκασμοῦ*, ὃν ἡ ποινὴ θέλει ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῶν λοιπῶν βουλήσεων, τῶν ρεπουσῶν πρὸς ἀδίκους πράξεις· ἡ τῆς *Ὠφελείας*, καθ' ἣν σκοπὸς τῆς ποινῆς εἶνε ἡ κοινωνικὴ ὠφέλεια· ἡ τῆς *Βελτιώσεως*, καθ' ἣν ἡ ποινὴ σκοπεῖ τὴν βελτίωσιν τοῦ αὐτουργοῦ τῆς ἀδίκου πράξεως.

Πλεῖσται ἄλλαι θεωρίαι περὶ ποινῆς ἀνεπτύχθησαν ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Διακρίνονται ἡ τῆς *Νουθετήσεως* καὶ ἡ τῆς *Ἀποκαταστάσεως*, αἱ τῶν Γερμανῶν νομοδιδασκάλων *Καντίου*, *Φίχτου*, *Ἐγέλου*, *Ζαχαρίου*, *Χέγκε*, *Ἀμπεγκ*, *Βίρτ* κτλ.

§ 142. Νέα θεωρία περὶ ἀδικήματος καὶ ποινῆς.

Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, ἡγουμένου τοῦ Ἰταλοῦ φιλοσόφου καὶ ποινικολόγου Lombroso (1), νέα ἀνεπτύχθη θεωρία περὶ ἀδικήματος καὶ ποινῆς. Κατὰ τὴν Σχολὴν ταύτην, κληθεῖσαν *ἀνθρωπολογικήν*, τὸ ἔγκλημα εἶνε ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα φυσικῶν καὶ ἠθικῶν αἰτίων, προερχόμενον ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀτόμου, τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας, ὑπαγόρευσις ἀδυ-

(1) L'Uomo delinquente (Lombroso), Nuovi Orizzonti del diritto penale (Ferri), Criminologia (Garofalo).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σωπήτων νόμων. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ἐγκλήματος ἐξετάζει τὸ σῶμα τοῦ ἐγκληματίου, τὰς ὀργανικὰς ἀνωμαλίας αὐτοῦ, τὸ κοινωνικὸν περιέχον, ὑφ' ὧν τὴν ἐνέργειαν ἐκδηλοῦται τοῦτο.

Οὕτω κατ' οὐσίαν ὁ ἐγκληματίας εἶνε τοιοῦτος ἐκ *γενετῆς*, ἐκ φύσεως ρέπων πρὸς τὸ κακόν, καθ' οὗ οὐδεμία δύναμις παιδευτικὴ ἐξαρκεῖ· οἱ λεγόμενοι *κατὰ συγκυρίαν* ἐγκληματίαι ἀνήκουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πρώτων.

Ἡ σχολὴ αὕτη, πολλοὺς ἀριθμοῦσα ὀπαδοὺς σήμερον, ἰδίᾳ ἐν Ἰταλίᾳ, ζητεῖ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ποινικοῦ δικαίου θεωρητικῶς τε καὶ νομοθετικῶς. Ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ ποινικοῦ δικαίου κεῖται ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τοῦ ἐγκλήματος, θεωρουμένου ὡς *κοινωνικοῦ* φαινομένου.

Ἀπὸ τοῦ 1889 ἡ ἀνθρωπολογικὴ Σχολὴ συνετέλεσεν εἰς τὴν σύγκλησιν *Συνόδων*, ἀντικείμενον ἐχουσῶν τὰ κατὰ τὴν *ποινικὴν ἀνθρωπολογίαν*, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1892 ἐν Βρυξέλλαις συνελθούσῃ συνόδῳ αἱ θεωρίαι αὐτῆς ἀνεσκευάσθησαν κατὰ τρόπον λίαν ἐνεργητικόν. Ὁ Lombroso καὶ σὺν αὐτῷ οἱ πρῶτιστοι τῶν Ἰταλῶν ἀποστόλων τῆς θεωρίας δὲν παρέστησαν ἐν ταῖς συνεδρίαις.

§ 143. *Nulla poena sine lege.*

Κρατεῖ ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ ἀξίωμα, καθ' ὃ ἡ ποινὴ δὲν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ἂν μὴ πρότερον ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ νόμου. Ἡ ἄδικος πρᾶξις πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ πρότερον ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως, νὰ καθορισθῇ δὲ διὰ νόμου ἡ κατ' αὐτῆς ποινή. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ποινὴ δὲν ἐπιβάλλεται. *Nullum crimen sine lege; nulla poena sine lege.*

§ 144. Ὁ καταλογισμὸς τῆς ποινῆς.

Ἡ ποινὴ καταλογίζεται, λαμβανομένων ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ὑπ' ὄψει τοῦ ἀδικήσαντος προσώπου, τοῦ προσβληθέντος ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῆς κοινωνίας, ἧς ἡ ἔννομος τάξις παρεβιάσθη. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρόσωπον ἡ ποινὴ λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ κατάστασιν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἂν ἐτέλεσε τὸ ἔγκλημα μετὰ μελέτην, ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἢ ὑποκύψαν εἰς ἀνάγκην ἀνωτέραν, ἐν στιγμαῖς ἀλογίστου ὁρμῆς. Ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις *ἐπιβαρυντικῶν* ἢ *ἐλαφρυντικῶν* περιστάσεων.

§ 145. Εἴδη ποινῶν.

Αἱ κατὰ τῶν κολασίμων πράξεων ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ ἀπευθύνονται ὁτὲ μὲν κατὰ τῆς *περιουσίας*, ὁτὲ κατὰ τῆς *ἐλευθερίας* καὶ ἐπὶ μεγάλων ἐγκλημάτων κατὰ τῆς *ζωῆς* διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου.

Περὶ τῆς ποινῆς ταύτης, τῆς δικαιολογικῆς αὐτῆς βάσεως καὶ ἠθικῆς σκοπιμότητος πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν. Ἐν τῇ θεωρίᾳ μὲν καταδικάζεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ οὐδὲν παρέχει ὄφελος τῇ κοινωνίᾳ. Ἐν γένει ἡ ποινικὴ νομοθεσία τοῦ μέλλοντος εἶνε προωρισμένη νὰ διαγράψῃ ἀπὸ τοῦ κώδικος αὐτῆς τὴν ποινὴν ταύτην, ἀπαλλάττουσα τὴν κοινωνίαν τῆς παρουσίας κακοποιῶν ὄντων διὰ τῆς ἱδρύσεως φυλακῶν, θεραπευτικῶν τῆς ψυχῆς ἐνδιαιτημάτων.

§ 146. Συρροὴ ἀδικημάτων.

Ὁ ἀδικήσας πολλάκις δὲν ὑποπίπτει εἰς ἓν μόνον ἀδίκημα, ἀλλ' ἀλληλοδιαδόχως ἐξετέλεσε πολλὰ τοιαῦτα, πρὶν ἢ καταδικασθῇ διά τι ἐκ τούτων. Ἐντεῦθεν ἡ καλουμένη *συρροὴ ἀδικημάτων*. Κατὰ τὸν ποινικὸν ἡμῶν νόμον, ὁ ἀδικήσας «τιμωρεῖται κατ' ἐκείνην τὴν πρᾶξιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶνε ἐπιβεβλημένη ἡ βαρυτέρα ποινή, αἱ δὲ λοιπαί, ἐπιμετρουμένης τῆς ποινῆς, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἰδιαίτεραι ἐπιβαρυντικαὶ περιστάσεις».

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐν τῇ συρροῇ τῶν ἀδικημάτων διακρίνει δύο κατηγορίας, τὴν *συρροὴν κατ' ἰδέαν* ἢ *σύγχρονον* καὶ τὴν *πραγματικὴν* ἢ *διαδοχικὴν συρροήν*.

§ 147. Τὸ δίκαιον τῆς Χάριτος.

Ὁ νόμος ἐξετελέσθη, τὸ ἀδίκημα ἐτιμωρήθη· ἀλλὰ πολλάκις *summum jus, summa injuria*. Ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ φιλανθρωπία πρέπει ἐπίσης νὰ λειτουργήσῃ διὰ τῆς πολιτείας,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ ἐκδοθῇ δὲ ἡ ὑπερτάτη συγγνώμη ὑπὲρ τοῦ καταδικασθέντος ἕνεκα ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν λόγων. Ἐντεῦθεν τὸ δίκαιον τῆς *Χάριτος*.

Ἐν τῇ ἀπονομῇ τοῦ δικαίου τούτου ἡ πολιτεία λαμβάνει τὴν ὑπέροχον ἐκείνην ἀποστολήν, τὴν ἀληθῶς προσήκουσαν αὐτῇ. Εἰς τὸ αὐστηρὸν γράμμα τοῦ νόμου προσθέτει τὸ δίκαιον τῆς ἐπιεικείας, οὕτω δ' ἐπέρχεται πλήρης ἐξίσωσις, καὶ τῆς κοινωνίας ἱκανοποιουμένης ἐν τῇ τιμωρίᾳ καὶ τῆς ἐμφύτου αὐτῇ φιλανθρωπίας θεραπευομένης.

Οὐχ ἧττον ἡ χάρις δέον νὰ παρέχηται ἐν μέτρῳ, ἵνα μὴ ἡ κατάχρησις προκαλέσῃ ἀμφιβολίας περὶ τῆς δικαιοσύνης τῆς πολιτείας.

§ 148. Ποινικὴ Δικονομία.

Ἐν τῷ ποινικῷ νόμῳ ἀναγράφονται τὰ στοιχεῖα, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν φύσιν τοῦ ἀδικήματος, ἅμα δὲ καὶ ἡ ποινή, λαμβανομένης πάντως ὑπ' ὄψει τῆς προκαλεσάσης τὸ ἀδίκημα βουλήσεως. Ἀλλὰ πῶς εὑρεθήσεται καὶ πιστωθήσεται πολλάκις ὁ ἀληθὴς ἔνοχος τῆς ἀδίκου πράξεως, ἐν τῷ κρυπτῷ τελεσθείσης καὶ ὑπὸ περιστάσεις δυσερμηνεύτους, διαφευγούσας τὴν ἐν τῇ ἐκτελέσει πίστωσιν ὑπὸ τῆς ἀντιπροσώπου τῆς δημοσίας τάξεως ἐξουσίας; Ἐντεῦθεν ἐπιβάλλεται ὁ καθορισμὸς εἰδικῶν κανόνων, δι' ὧν ἡ πολιτεία δύναται διὰ τῶν ἁρμοδίων προσώπων νὰ προβῇ εἰς τὰς προσηκούσας ἀνακρίσεις καὶ ἐρεύνας, ν' ἀνακαλύψῃ τὸν αὐτουργὸν τοῦ ἀδικήματος, ν' ἀνεύρῃ τὸ ἀληθὲς ἐλατήριον τῆς πράξεως, τὴν βούλησιν, ἥτις ὑπηγόρευσεν αὐτήν, οὕτω δ' ἐν συνειδήσει προβῇ εἰς τὴν ποινήν, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὸ κοινωνικὸν συμφέρον.

Τὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς πολιτείας ἀποτελοῦσι τὴν *ποινικὴν δικονομίαν*, ἥτις ἐπίσης κλάδος τυγχάνει τοῦ δημοσίου δικαίου.

Ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀναπτύξει ἡ ποινικὴ Δικονομία, ὡς ἐπιστήμη καὶ τέχνη, παρακολουθεῖ τῇ ἀναπτύξει τοῦ δικαίου ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ τοῦ δημοσίου. Αἱ κοινωνικαὶ ἰδέαι, ὁ σεβασμὸς τῶν προσωπικῶν δικαίων, τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου ἐπιδρῶσιν ἀναγκαίως ἐπὶ τῶν ποινικῶν δικονομικῶν κανόνων. Ὁ δικαστής, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς πολιτείας, ἐπιζητῶν κατὰ πάντα τρόπον τὸ ἀληθές, ἀπολαύει προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἐν συνειδήσει ἐξασκῶν τὰ ἀνατεθειμένα αὐτῷ σοβαρὰ καθήκοντα, οὐχὶ δ' ὑπείκων εἰς τὰ κελεύσματα τῶν παθῶν τῶν κρατούντων ἑκάστοτε ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ποινικὴ Δικονομία μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἦτο συνήθως ὄργανον τῶν ἰδεῶν καὶ συμφερόντων τοῦ ἰσχυροτέρου ἐν τῇ πολιτείᾳ. Μὴ οὔσης τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἀνεξαρτήτου ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων αὐτῆς, ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη διετέλει ἐξηρτημένη. Ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ρώμῃ, ἐν ταῖς χριστιανικαῖς πολιτείαις τῶν μέσων αἰώνων ὑπὸ τὸ κράτος πολιτικῆς ἢ θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, ἡ ποινικὴ Δικονομία ἥκιστα ἐλειτούργει ὡς τὸ ὄργανον τῆς δικαιοσύνης, καθίστατο μᾶλλον ὄργανον τῆς ἐκδικήσεως. Τὸ ἔγκλημα, πολλάκις ὑποτιθέμενον μᾶλλον ἢ πραγματικόν, ἐπεζητεῖτο καὶ κατεδιώκετο διὰ τοῦ ἐγκλήματος.

Εὐτυχῶς σήμερον ἡ ποινικὴ Δικονομία ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῆς ὑπέστη πλήρη τὴν ἐπίδρασιν τῆς φιλανθρωπίας, ὑφ' ἧς διαπνέονται αἱ νομοθεσίαι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

FEUERBACH Lehrbuch des peinlichen Rechts.
BERNER Lehrbuch des deutschen Strafrechts (μετάφρασις Καρατζᾶ).
ROSSI Droit Pénal.
ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Σύστημα τῆς ποινικῆς νομοθεσίας.
ΚΩΣΤΗ Ἑρμηνεία τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος ποινικοῦ νόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Πολιτικὴ Δικονομία.

§ 149. Ἔννοια τῆς πολιτικῆς Δικονομίας.

Τῆς πολιτείας μέλημα εἶνε ἡ ἀνακήρυξις τῶν νόμων, καθ' οὓς τὰ μέλη αὐτῆς δέον νὰ κανονίζωσι τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις, ἐπιβάλλεται αὐτῇ, ὡς ἐκ τῆς ἀποστολῆς ἣν διεκδικεῖ, ἡ ἐμπέδωσις καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐννόμου τάξεως. Πρὸς ὕπαρξιν εὐκόσμου καὶ ἐν εἰρήνῃ διαβιούσης πολιτείας ὁ πολίτης δέον νὰ ἔχῃ πίστιν εἰς τοὺς διέποντας νόμους καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν κεῖται μόνον ἐν τῇ ἀγαθῇ βουλήσει τῶν προσώπων· εἶνε ἔργον ἰσχυρᾶς δυνάμεως, γινωσκούσης τὸ δίκαιον καὶ δυναμένης νὰ πραγματώσῃ αὐτό. Αὕτη δὲ ἡ δύναμις εἶνε ἡ πολιτεία, ἥτις σὺν τῇ νομοθετικῇ καὶ τῇ ἐκτελεστικῇ διεξάγει ἐπίσης καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν.

Ὡς ἐρρήθη ἤδη, ἡ δικαστικὴ ἐξουσία εἶνε ἀνεξάρτητος τῆς τε νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς· συμπράττει αὐταῖς ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν νόμων, παρίστησιν ἄρα ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς κοινωνίας τὸν τελευταῖον σταθμὸν τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐννόμου τάξεως.

Ἡ σύγκρουσις τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμφερόντων εἶνε μοιραίως ἀναγκαία ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Τί τὸ κατὰ νόμον καὶ τὸ προσῆκον καὶ τί τὸ μή, τί τὸ ἀληθὲς καὶ τί τὸ μή, τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον; Αἰώνια προβλήματα, ἀπασχολοῦντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τοὺς κύκλους τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἐνεργείας. Ἂν ἡ σύγκρουσις αὕτη ἐκανονίζετο ἑκάστοτε αὐθαιρέτως κατὰ τὰς περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου ἰδέας τῶν συγκρουομένων προσώπων, ἡ κοινωνία θὰ παρεῖχε καθ' ἑκάστην τὸ θέαμα τῆς ἀδελφομαχίας. Τὸ δίκαιον πράγματι δὲν θὰ ἐλειτούργει, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ἰσχυροτέρου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία εἶνε τεταγμένη νὰ κανονίζῃ τὰ κατὰ τὴν σύγκρουσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου (suum cuique tribuere), ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τούτου καλεῖται νὰ καθορίζῃ τὸν τρόπον τῆς διεκδικήσεως τοῦ δικαίου κατὰ τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργοῦντα νόμιμα. Πρὸς ἀπορυγὴν τῆς *αὐτοδικίας*, ἥτις εἶνε ἡ ἄρνησις τοῦ δικαίου, μὴ δυνατοῦ ὄντος πάντοτε τοῦ *συμβιβασμοῦ* μεταξὺ τῶν διαφερομένων προσώπων, ἢ τῆς ἰδιωτικῆς διαιτησίας μὴ δυναμένης νὰ ἐξασκήσῃ νόμιμον κῦρος, ἀναγορεύονται κανόνες, καθ' οὓς δέον νὰ λειτουργήσῃ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία πρὸς εὕρεσιν καὶ ἀπονομὴν τοῦ ἀμφισβητουμένου δικαίου, οὗτοι δ' ἀποτελοῦσι τὴν *πολιτικὴν Δικονομίαν*.

Ἡ πολιτικὴ Δικονομία, ἅτε τῶν κατ' αὐτὴν κανονιζομένων καὶ διευθυνομένων ὑπὸ τῆς πολιτείας, θεωρεῖται κλάδος τοῦ δημοσίου δικαίου, μεθ' οὗ καὶ διατελεῖ ἐν ἀλληλεγγύῃ· ἀλλ' εἰσὶν οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, κατ' ἄλλους δ' εἴς τε τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον.

Εἰς οἱανδήποτε κατηγορίαν τοῦ δικαίου καὶ ἂν ἀνήκῃ αὕτη, εἶνε ἓν τῶν οὐσιωδεστάτων τμημάτων τῆς νομικῆς ἐπιστήμης.

§ 150. Ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς Δικονομίας.

Ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς Δικονομίας δὲν ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάσης ἀρνήσεως καὶ προσβολῆς τῶν θετικῶν νόμων. Ὑπάρχουσι παραβάσεις αὐτῶν, ἀναγόμεναι εἰς ἄλλην σφαῖραν κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τῆς *ποινικῆς*, περὶ ὧν μεριμνᾷ εἰδικὴ νομοθεσία. Αἱ παραβάσεις αὗται παριστᾶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν εἰκόνα ἐπιμόνου, προμεμελετημένης ἀρνήσεως καὶ προσβολῆς τοῦ δικαίου· καὶ τούτου δὲ μὴ συμβαίνοντος, τὸ ἐπερχόμενον κακὸν εἶνε τοιοῦτον, ὥστε ἐπαπειλεῖται κίνδυνος ἐναργὴς διαταράξεως τῆς δημοσίας τάξεως.

Τοὐναντίον ἐν ταῖς παραβάσεσι τοῦ δικαίου, ἐφ' ὧν ἐκτείνεται ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς Δικονομίας, ἐκδηλοῦται ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ἑκάτερον τῶν συγκρουομένων μερῶν, πᾶς διάδικος, ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δίκαιον καὶ κατ' αὐτὸ κανονίζει τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ἐπίσης ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις διὰ τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ δικαίου παρ' ἑκατέρου τῶν διαδίκων προσβάλλονται καὶ ἀναιροῦνται δίκαια, ἀναγόμενα εἰς τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τοῦ διαφόρου τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁποίων διακανονισμοῦ διαφέρονται ὡρισμένα πρόσωπα, οὐχὶ δὲ τὸ σύνολον τῶν μελῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὧν ἡ συνείδησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἥκιστα προσβάλλονται.

§ 151. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας.

Ἡ πολιτικὴ Δικονομία ἐκφράζει διὰ τῶν κανόνων αὐτῆς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, οὗ τὸν ἔννομον βίον ἐξασφαλίζει κατὰ πάσης ἀμφισβητήσεως ἢ προσβολῆς. Συνδεομένη στενότατα μετά τε τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν λαῶν, παρακολουθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ἐν μὲν ταῖς θεοκρατικῶς ἢ δεσποτικῶς ὠργανωμέναις πολιτείαις ἡ πολιτικὴ Δικονομία διεξάγεται κατὰ τὸ κρατοῦν κοινωνικὸν πρότυπον, ἡ δ' ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης παρακωλύεται μᾶλλον ἢ διευκολύνεται· ἐν δὲ ταῖς ἄγαν δημοκρατικαῖς δὲν διεξάγεται πάντοτε ὑπὸ δικαστῶν ἐλευθέρων καὶ ἀνεξαρτήτων, ἀλλ' ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῶν κοινωνικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων, ὅπως πρότερον τὴν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας.

Πολλάκις ἐπίσης ἡ πολιτικὴ Δικονομία διατελεῖ εἰς διάστασιν πρὸς τὰ καθεστηκότα δόγματα τοῦ δημοσίου δικαίου, μεταβληθέντος ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς προόδου τοῦ λαοῦ, ἐνῷ τὰ κατ' αὐτὴν ἔμειναν ἀμετάβλητα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης δὲν τελεῖται προσηκόντως, οὐδ' ἐξασφαλίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς *ἰσονομίας*, ἣν ἀνεκήρυξε τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς χώρας. Τῆς καταστάσεως ταύτης ἀποτέλεσμα ἔσται ἡ δυσπιστία τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ἥτις παρακωλύεται μᾶλλον ἢ ἐξασφαλίζεται διὰ τῆς τοιαύτης ὀπισθοδρομικὸν ἔτι φερούσης χαρακτῆρα Δικονομίας.

Ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἄρα ἡ πολιτικὴ Δικονομία δέον νὰ παρακολουθῇ τῇ ἐξελίξει τοῦ δικαίου, οὗ τοὺς κανόνας ἐξασφαλίζει ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἀληθείας.

§ 152. Ἡ πολιτικὴ Δικονομία ὡς Ἐπιστήμη καὶ ὡς Τέχνη.

Ἡ πολιτικὴ Δικονομία εἶνε ἐπιστήμη ἅμα καὶ τέχνη. Ἄλλοτε, ὁπότε τὸ γράμμα κατίσχυε συνήθως τοῦ πνεύματος τοῦ νόμου, ὁ κλάδος οὗτος τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου ἦτο ἄθροισμα παντοδαπῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διατυπώσεων, εἶδος *Λαβυρίνθου*, ἐν ᾧ ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθείας καθίστατο δυσχερής. Σήμερον ἐν τούτοις ἡ πολιτικὴ Δικονομία κατέστη ἐπιστήμη. Βεβαίως τὸ τεχνικόν, τὸ τυπικὸν μέρος αὐτῆς δὲν ἐξέλιπεν, ἐξ ἐναντίας ἐκδηλοῦται ἑκάστοτε ἀναγκαῖον, τὸ δὲ πρακτικὸν πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης ὑφίσταται διηνεκῶς· ἀλλ' οἱ κανόνες, οἱ ρυθμίζοντες τὰ κατ' αὐτήν, βασίζονται ἐπὶ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Αἱ μωραὶ πολλάκις δὲ καὶ ἐγκληματικαὶ δικονομικαὶ διατυπώσεις τοῦ παρελθόντος κατηργήθησαν, ἀντικατασταθεῖσαι δι' ἄλλων, συμφώνων πρὸς τὸ νέον τοῦ δικαίου πνεῦμα.

Κατὰ τὴν ἐν τοῖς σημερινοῖς καιροῖς πρόοδον ταύτην τῆς Δικονομίας ἡ σπουδὴ αὐτῆς δὲν περιορίζεται ἐν τῇ ἐμπειρικῇ καὶ τεχνικῇ γνώσει τῶν διατυπώσεων ἐκείνων, ἃς πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ πᾶσα διαδικασία καὶ ὧν ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἐξενεχθῇ ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου· ἡ ἐργασία αὕτη εἶνε τὸ τυπικόν, τὸ μηχανικὸν μέρος τῆς Δικονομίας· ἐν τῇ μελέτῃ καὶ γνώσει αὐτῆς ὁ ἐπιστήμων θέλει κατανοήσῃ εὐκρινέστερον τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου, οἵτινες θέλουσιν ἀναζητηθῇ καὶ κυρωθῇ διὰ τῶν δικονομικῶν τύπων.

§ 153. Ὁ Δικαστής.

Τὴν ἐτυμηγορίαν τοῦ δικαστηρίου ἐκφέρει ὁ δικαστής· εἰς αὐτὸν εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ εὕρεσις καὶ ἡ κύρωσις τοῦ ἀμφισβητουμένου δικαίου. Ὡς τοιοῦτος ὁ δικαστὴς κέκτηται ὑπέροχα καθήκοντα. Ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ δὲν γίνεται εἰκῇ καὶ τυχαίως. Καθίσταται ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ δυνάμει εἰδικῶν προσόντων, κατόπιν δοκιμασίας ἐπιστημονικῆς καὶ ἠθικῆς. Ὁ δικαστὴς ἀποφαίνεται συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους, οὐδ' ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν νὰ παρεκκλίνῃ, δικάζων *αὐτογνωμόνως*. Ἐπίσης ὀφείλει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰ ὑπὸ τῶν διαδίκων προσαγόμενα μαρτύρια, οὐχὶ δ' ὅ τι τυχὸν ἐξωδίκως γινώσκει.

Ὁ δικαστὴς καθίσταται ὁτὲ μὲν ἀμέσως ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὁτὲ δὲ δυνάμει ἐκλογῆς κατά τι σύστημα. Ἀμφότεροι οἱ τρόποι ἔχουσι τά τε πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα αὐτῶν. Ἀλλ' ὅ τι ἰδίᾳ πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὸ δημόσιον δίκαιον ἐπικρατείας τινός, εἶνε ὁ διορισμὸς τῶν δικαστῶν κατὰ τρόπον, ἐγγυώμενον ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀμερόληπτον δ' ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 154. Βαθμολογία τῶν Δικαστηρίων.

Τὰ πολιτικὰ δικαστήρια παραλλάσσουσιν ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τῶνδικῶν. Οὕτω κατ' ἀνάγκην δημιουργοῦνται διάφοροι βαθμοὶ διαδικασίας, διεξαγομένης παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς ἀκολούθοις δικαστηρίοις.

Εἰρηνοδικεῖον. Ἔχει συμβιβαστικὴν μᾶλλον ἀποστολήν, δικάζει δὲ διαφορὰς κατ' ἐπιείκειαν μᾶλλον ἢ κατὰ τὸ αὐστηρὸν γράμμα τοῦ νόμου.

Πρωτοδικεῖον. Δικάζει τὰς κατὰ πρῶτον εἰς τὰ δικαστήρια εἰσαγομένας ὑποθέσεις, κατ' ἐξαίρεσιν δ' ὡς *δευτεροβάθμιον* τὰς ἐφέσεις τῶν εἰρηνοδικειακῶν καὶ διαιτητικῶν ἀποφάσεων.

Ἐφετεῖον. Τὸ δικαστήριον τοῦτο ὡς δευτεροβάθμιον μὲν δικάζει τὰς κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Πρωτοδικῶν ἐφέσεις, ὡς πρωτοβάθμιον δὲ τὰς ἀγωγὰς κακοδικίου κτλ.

Ἄρειος Πάγος. Δικαιοδοσία τοῦ ἀνωτάτου τούτου δικαστηρίου εἶνε ἡ κατάργησις ἢ ἡ ἐκδίκασις τῶν ἀποφάσεων, τῶν ἀντιβαινουσῶν εἰς τὸ δίκαιον ἢ εἰς οὐσιώδεις δικονομικὰς διατάξεις. Εἶνε δικαστήριον τοῦ τύπου μᾶλλον καὶ τοῦ νόμου ἢ τῆς οὐσίας· ὑπὸ τοιαύτην ἀποστολὴν παρίστησι τὴν ἐνότητα τῆς νομοθεσίας.

§ 155. Περὶ τοῦ πολυμελοῦς τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν δύο βαθμῶν αὐτῶν.

Κρεῖττον θεωρεῖται ν' ἀποτελῆται τὸ δικαστήριον ἐκ πλειόνων μελῶν ἢ ἐξ ἑνὸς δικαστοῦ. Ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθείας καθίσταται μᾶλλον ἐφικτὴ καὶ ἀσφαλὴς ἐκ τῆς διασκέψεως καὶ τῶν συζητήσεων πλειόνων προσώπων. Ἐπίσης ἡ διὰ τῆς διαδικασίας ἐπιζητουμένη ἀλήθεια ἐπιτυγχάνεται μᾶλλον διὰ τῶν δύο βαθμῶν. Τὸ πρωτόκλητον δικαστήριον δύναται ν' ἀστοχήσῃ ἐνίοτε ἐν τῇ εὑρέσει τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ θεωρῶν ἑαυτὸν ἀδικηθέντα διάδικος προστρέχει εἰς τὰ φῶτα καὶ τὴν πεῖραν δευτέρου, ἀνωτέρου κατὰ βαθμὸν δικαστηρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 156. Ἀξιώματα ἐν τῇ πολιτικῇ Δικονομίᾳ.

Ἐν τῇ διαδικασίᾳ τῶν δικαστηρίων καθιερώθησαν ἀξιώματα, ὧν ἡ παράβασις εἶνε ἄρνησις τῆς δικαιοσύνης. Ταῦτα εἶνε τὰ ἑπόμενα.

Nemo judex sine actore. Ὁ δικαστὴς δὲν δύναται νὰ δικάσῃ αὐτεπαγγέλτως, μὴ γενομένης ἀγωγῆς, ἐκτὸς τῶν περιστάσεων, περὶ ὧν προνοεῖ ὁ νόμος.

Audiatur et altera pars. Οὐδεὶς δικάζεται ἀνήκουστος. Ὁ δικαστὴς ὑποχρεοῦται νὰ ἀκροασθῇ ἀμφοτέρων τῶν διαδίκων, ἐν γνώσει δὲ τῶν ἰσχυρισμῶν καὶ τῶν ἀποδείξεων νὰ ἐξενέγκῃ τὴν ἀπόφασιν, ἐκτὸς ἂν ὁ ἕτερος αὐτῶν, κλητευθεὶς κατὰ νόμον, δὲν ἐνεφανίσθη.

Ἡ διαδικασία πρέπει νὰ διεξάγηται *προφορικῶς τε καὶ ἐγγράφως, δημοσίᾳ καὶ μυστικῶς*. Τοῦτο καθιεροῖ ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία. Τὸ γραπτὸν ἰδίᾳ καὶ ἡ δημοσιότης ἐν τῇ διαδικασίᾳ ἐξασφαλίζουσι τὴν προσήκουσαν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

Wetzell System des ordentlichen Civilprozesses.
Renaud Lehrbuch des Civilprozesses.
Bethmann=Hollweg der Civilprozess des gemeinen Rechts in geschichtlichen Entwicklung.
Carré (et Chauveau Adolph) les lois de la procédure civile.
Boitard Leçons sur le Code de procédure.
Οἰκονομίδου Ἐγχειρίδιον τῆς πολιτικῆς Δικονομίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.

§ 157. Ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας

Ἐκκλησία καλεῖται ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ἡ κατὰ θείαν βούλησιν καὶ ἀποκάλυψιν ἱδρυθεῖσα κοινότης ἀνθρώπων, πρεσβευόντων τὰ δόγματα αὐτῆς, συνδεομένων δὲ διὰ τῶν αὐτῶν δεσμῶν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς κοινοπραξίας. Τῆς ἐκκλησίας ἀόρατος ἀρχηγὸς εἶνε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, πρὸς οὗ τὸ δόγμα, τὸ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῇ ἀνθρωπότητι κηρυχθέν, δέον νὰ κανονίζωσι τὰς πράξεις αὐτῶν οἱ πιστοί, τὰ μέλη αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς ἐννοίᾳ ἦτο μία, ὑποδιαιρουμένη εἰς πλείονας ἄλλας ἐπιτοπίους, ἀλλὰ συμφώνους πάσας κατὰ τὸ δόγμα πρὸς τὴν ἀρχέτυπον. Ἐν τούτοις σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἑνότης τοῦ δόγματος παρεβιάσθη, ἡ δὲ Ἐκκλησία διεσπάσθη ἕνεκα ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν αἰτίων. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν πλείονες τοιαῦται, διαφόρως ἑρμηνεύουσαι μέρη τινὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, καί περ κατ' ἀρχὴν συμφωνοῦσαι.

Πρώτισται τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἶνε σήμερον: ἡ *Ἀνατολικὴ* (Ὀρθόδοξος), ἡ *Δυτικὴ* (Καθολικὴ) καὶ ἡ *Εὐαγγελικὴ*, ἡ τῶν Διαμαρτυρομένων. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι ὑποδιαιρέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων πανταχοῦ τοῦ κόσμου.

§ 158. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. — Ἀρχὴ αὐτοῦ.

Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰώνων ἐν ταῖς ἀρχικαῖς αὐτοῦ κοινότησιν. Ἤδη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραινεῖ τοὺς εἰς Χριστὸν ἀδελφοὺς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτοῦ τῆς ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίας νὰ κανονίζωσι τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν, λαμβάνοντες ὡς δικαστὰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐκράτει ἡ ρωμαϊκὴ εἰδωλολατρεία ἐν τῇ κυβερνήσει, εἶνε εὐεξήγητος ἡ ἀποστροφὴ αὕτη τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν κατὰ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ἀλλὰ καὶ ἀκολούθως, ὁπότε ὁ Κωνσταντῖνος κατέστησε τὸν Χριστιανισμὸν *πολιτικὴν θρησκείαν*, οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔτυχον οὐκ ὀλίγων δικαιωμάτων. Οὕτως ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ τρίτου ἐπετράπη τοῖς Ἐπισκόποις νὰ δικάζωσιν ὑποθέσεις, ἃς ἐκ συμφώνου ἤθελον ὑποβάλῃ οἱ διάδικοι· τοῦτο δ' ἀνεγνώρισεν αὐτοῖς καὶ ὁ Ἰουστινιανός.

Κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους κρατεῖ τὸ δόγμα τῆς ὑπεροχῆς τῆς θρησκείας ἐπὶ παντὸς ἄλλου κοινωνικοῦ θεσμοῦ. Αἱ Σύνοδοι εὐρύνουσιν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας, ἀσθενεῖς δὲ τὸν νοῦν αὐτοκράτορες ἀποδέχονται τὰ δόγματα ταῦτα ἄνευ ἀντιστάσεως. Τὸ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ ἑβδόμου καὶ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυινάτου πολυθρύλητον δόγμα τῆς *διφυΐας* τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, τοῦ μὲν ἐκπροσωπουμένου ὑπὸ τοῦ Πάπα, τοῦ δὲ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἔσχεν ἤδη τὴν πρώτην γένεσιν ἐν Βυζαντίῳ. Οὕτως ἑρμηνεύει τὰς σχέσεις τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας νομοδιδάσκαλος τῶν αἰώνων ἐκείνων: «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ τινι ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη *βασιλεύς* ἐστι καὶ *πατριάρχης*· δι' ὃ καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη καὶ εὐδαιμονία βασιλείας ἐστὶ καὶ ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσιν ὁμοφροσύνη καὶ συμφωνία».

Λαβοῦσα ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἰδίᾳ ἐπὶ ἀντικειμένων θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ οἰκογενειακῶν σχέσεων, ἐφ' ὧν ἠξίου νὰ ἐξασκῇ ἀπόλυτον κῦρος, συμμετέχουσα εἰς τὰ κατὰ τὸν γάμον, τὸν θάνατον, τὰς κληρονομίας, ἤρξατο σὺν τῷ χρόνῳ σφετεριζομένη καὶ νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ὁρίζουσα τὰς διατάξεις, τοὺς νόμους, τοὺς *κανόνας*, καθ' οὓς θὰ ἐδίκαζεν. Ἐκ τούτων ἐμορφώθη τὸ *Ἐκκλησιαστικόν*, τὸ καὶ *Κανονικὸν* δίκαιον, ἐν Βυζαντίῳ μὲν τὸ πρῶτον, μετὰ ταῦτα δ' ἐν Ρώμῃ, ὁπότε ὁ Πάπας αὐτῆς ἐσφετερίσθη καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν, ἐπικαλούμενος τὴν *ἀπόκρυφον* ἐκείνην δωρεὰν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου πρὸς τὸν πάπαν Σίλβεστρον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 159. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου.

Ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ἡ θέσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ἡ Ἐκκλησία παρίστησι καθεστὼς ἰδιάζον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ· ἐντεῦθεν καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτῆς ἔχουσί τι τὸ ἰδιάζον. Ἀλλ' ἐκ τῆς ποικίλης σχέσεως τῶν τοπικῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τὸ κατ' αὐτὰς δίκαιον δύναται νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς

α') *Καθολικὸν καὶ μερικόν*, τὸ δίκαιον τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ τὸ δίκαιον ὡρισμένης, τοπικῆς.

β') *Ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν*, τὸ δίκαιον τῶν ἰδιαιτέρων, τῶν ἐσωτερικῶν, σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν Πολιτείαν καὶ τὰς λοιπὰς θρησκευτικὰς κοινότητας.

Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἐπίσης κατά τινας μὲν ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ *δημοσίου*, κατ' ἄλλους δ' εἰς τὴν τοῦ *ἰδιωτικοῦ* δικαίου. Ἀληθῶς διατάξεις τινὲς αὐτοῦ ὑπάγονται εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κατηγορίαν τοῦ δικαίου. Κατ' ἄλλους τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον δὲν ἀποτελεῖ μέρος οὔτε τοῦ ἰδιωτικοῦ, οὔτε τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ τρίτον, αὐτοτελὲς τμῆμα τοῦ καθόλου δικαίου.

Ἡ κοινοτέρα γνώμη εἶνε, ὅτι τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ δημοσίου δικαίου. Εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προσηκούσης αὐτῇ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας ἔχει ἴδιον, αὐτοτελῆ ὀργανισμόν, ἀλλὰ τοῦτο καθ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνει πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δημοσίου δικαίου. Οἱ κανόνες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατ' ἀνάγκην ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ δημοσίου. Παρὰ τὸν αὐτοτελῆ αὐτῆς ὀργανισμόν, ἡ Ἐκκλησία διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Πολιτείας.

§ 160. Πηγαὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

Ὡς πρότερον ἐρρήθη, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Χριστιανισμὸς κατέστη πολιτικὴ θρησκεία ἐπὶ Κωνσταντίνου. Οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες ἡμέρᾳ τῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡμέρᾳ ἀνεγνώριζον εὐρύτερα προνόμια τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔν τε ταῖς σχέσεσι, ταῖς εἰς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς ἀφορώσαις, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν Συνόδων ἐκτήσαντο δύναμιν καὶ κῦρος, ἴσον τῷ τῶν λοιπῶν νόμων (1). Οὕτως ἀπετελέσθη τὸ δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, βασιζόμενον ἐπὶ τῶν διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατριαρχῶν (2).

Ἀδρότεραι εἶνε αἱ πηγαὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐν τῇ Δύσει. Παρὰ τὰ παραχωρηθέντα ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου προνόμια εἰς τοὺς πατριάρχας καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς Συνόδους, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐξήσκει ἀείποτε ὑπέρτερον κῦρος. Ἀλλ' οὐχ οὕτως συμβαίνει ἐν τῇ Δύσει. Ἐνταῦθα ὁ Πάπας Ρώμης ἐνωρὶς ἤδη ἐκτήσατο ὑπεροχώτερον κῦρος ἐπὶ τῶν Βαρβάρων βασιλέων, οὓς κατέπληξεν ἡ θρησκευτικὴ δύναμις καὶ γοητεία τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Δύσεως ἱεραρχῶν. Ἐν τῇ κρατούσῃ ἀναρχίᾳ καὶ ἀταξίᾳ ὁ Πάπας ἐκηρύχθη ὁ ὑπέρτατος διαιτητὴς ἐπί τε τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως. Ἡ τέως κατὰ δημοκρατικὴν μορφὴν διωργανωμένη Ἐκκλησία ἔλαβεν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα. Κορυφὴ δὲ τῆς νέας ταύτης τάξεως κατέστη ὁ Πάπας, ἐκδηλῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μοναρχικωτάτας ροπάς.

Ὡς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ Δύσει συνήρχοντο ἐπανειλημμένως Σύνοδοι, καθολικαὶ ἢ τοπικαί, ἀποφαινόμεναι περὶ διαφόρων ἀντικειμένων τῆς Ἐκκλησίας. Αἱ ἀποφάσεις δ' αὐτῶν ἐπεβάλλοντο ἐν ταῖς χώραις τῆς Δύσεως, ἐξαναγκαζομέναις πολλάκις εἰς τοῦτο. Οὕτως ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὸ *Κανονικὸν* δίκαιον τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀνεγνωρίζετο ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν δικαίων καὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν Ρωμαίων, ἅτινα πλέον ἢ ἅπαξ κατώρθωσε νὰ ὑποσκελίσῃ.

Ἡ σημαντικωτάτη πηγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου τῆς Δύσεως θεωρεῖται τὸ λεγόμενον *decretum Gratiani*, χρονολογούμενον ἀπὸ

(1) Sacri Canones non minus valeant quam nostrae leges. — Quod sacri canones prohibent, id etiam per nostras abolemus leges (Const. 45 de Episcopis, 1, 3).

(2) Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων (ὑπὸ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Concordia discordantium canonum*. Εἶνε ὁ κυριώτατος τῶν νόμων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, *Corpus juris canonici*.

Ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῶν ἀποδεξαμένων τὰ δόγματα αὐτῆς χωρῶν ἔλαβεν ἀλλοίαν διεύθυνσιν. Οὕτω πηγαὶ τοῦ δικαίου καθίστανται ἤδη αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, λαμβανομένων βεβαίως ὑπ' ὄψει τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν κανόνων.

§ 161. Ἀντικείμενον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

Τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἀντικείμενα εἶνε ἡ σύνταξις καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς λειτουργοὺς καὶ τὰ μέλη αὐτῆς, τὰ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἀνηκόντων, τὰ κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱεροτελεστίας, αἱ Σύνοδοι κτλ. ἡ διοίκησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων· τὰ κατὰ τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις καὶ ὅ τι ἄλλο συναφές.

Walter Lehrbuch des Kirchenrechts allen christlichen Konfessionen.
v. Schulte Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts.
Richter Lehrbuch des Katholischen und evangelischen Kirchenrechts.
Friedberg Lehrbuch des Katholischen und evangelischen Kirchenrechts —die Grenzen Zwischen Staat und Kirche etc.
Minghetti Stato e Chiesa.
Laurent l'Église et l'État.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Τὸ Διεθνὲς Δίκαιον.

§ 162. Ἡ θεωρία τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

Τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ αὐτῶν ὀργανώσει ἀποτελοῦσιν ἠθικὰς ὁμάδας, πρόσωπα, εἰς διηνεκῆ πρὸς ἄλληλα διατελοῦντα συνάφειαν, σύμπραξιν καὶ ἀλληλεγγύην. Ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶνε ἀποκλειστικὸν ἔργον ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φυλῆς, τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου· εἴτε αὐτοφυής, εἴτε ἀπόδημος ἐξ ἄλλης χώρας, εἶνε τὸ πόρισμα τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἐργασίας πάντων τῶν φυλετικῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἐξ ὁρμεμφύτου ἄρα καὶ ἐξ ἀνάγκης τὰ ἔθνη δικαιοῦνται καὶ ὀφείλουσι νὰ διατελῶσι πρὸς ἄλληλα ἐν ἀμοιβαίᾳ πίστει καὶ ἁρμονίᾳ. Τούτου μὴ συμβαίνοντος, κρατούσης τῆς μονώσεως καὶ τῆς δυσπιστίας, ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πρόοδος θὰ καθίσταντο ἀνέφικτα· ὁ πόλεμος θὰ ἦτο τὸ διηνεκὲς αὐτῶν μέλημα· ἀντὶ δὲ τῆς εὐνομίας καὶ τῆς εἰρηνικῆς ἐργασίας καθεστὼς θὰ ἦτο ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἱ ῥήξεις καὶ ἡ καταστροφή.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης τῆς ἑνότητος καὶ τῆς συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων, κατανοούντων, ὅτι τοῦτο ἐπιβάλλεται αὐτοῖς οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ συμφέροντος, ἀνεγνωρίσθη ἔκπαλαι ἡ ἀνάγκη τῆς καθιερώσεως μεταξὺ τῶν λαῶν καθολικῶν τινων νόμων, κανονιζόντων τὰς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεις. Οὗτοι δὲν ἀνεπτύχθησαν πρωίμως καὶ μετὰ τῆς εὐκρινείας ἐκείνης καὶ δράσεως, μεθ' ἧς ἀνεπτύχθησαν οἱ κανονίζοντες τὰς σχέσεις ὁμαιμόνων λαῶν, ἀποτελούντων τὸν αὐτὸν κοινωνικὸν σύνδεσμον, τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ὁμάδα. Πρὶν ἡ κατανοήσῃ ἡ ἀνθρωπότης πλήρη τὴν ἰδέαν αὐτῆς, ἐπανειλημμένως διεσπάσθη. Ἐμφύλιοι ἀγῶνες, πόλεμος φυλῆς κατὰ φυλῆς, πληροῦσι τὰ χρονικὰ τῆς ἱστορίας. Ὁ πόλεμος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἦτο ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἦτο τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς.

Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς εἶνε ἡ κατίσχυσις τῆς ἠθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν ἐνστίκτων τοῦ θηρίου. Καθ' ὅσον οὗτος ἐκπολιτίζεται, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ἠθικὴ τάξις κρατεῖ, ἀναγνωρίζεται τὸ δίκαιον τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνάγκη τῆς συμπράξεως αὐτῶν ἔκ τε τοῦ ὁρμεμφύτου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνάγκης. Οὕτως αἱ φυλαί, αἱ τέως διεσπασμέναι καὶ ἀνταγωνιζόμεναι μέχρι θανάτου, ὁρέγουσι τὴν χεῖρα, ἡ ἀλληλεγγύη ἀναγνωρίζεται ὡς ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάγκη, καθιεροῦνται δὲ κανόνες συντελεστικοὶ πρὸς τοῦτο. Τὸ διεθνὲς δίκαιον καθίσταται κλάδος τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου, ὅπως πρότερον τὸ ἰδιωτικὸν καὶ τὸ δημόσιον.

§ 163. Διχογνωμίαι περὶ ὑπάρξεως διεθνοῦς δικαίου.

Ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει διεθνὲς δίκαιον;

Οἱ Ἀθηναῖοι λέγουσι πρὸς τοὺς Μηλίους ἐν καιρῷ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου:

«Δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, *δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πράσσουσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσιν*... ἡγούμεθα γὰρ τό τε θεῖον δόξῃ, τὸ ἀνθρώπειόν τε σαφῶς διὰ παντὸς ὑπὸ φύσεως ἀναγκαίας, οὗ ἂν κρατῇ ἄρχειν· καὶ ἡμεῖς οὔτε θέντες τὸν νόμον, οὔτε κειμένῳ πρώτῳ χρησάμενοι, ὄντα δὲ παραλαβόντες καὶ ἐσόμενοι ἐς ἀεὶ *καταλείψοντες* χρώμεθα αὐτῷ, εἰδότες καὶ ὑμᾶς ἄν καὶ ἄλλους ἐν τῇ αὐτῇ δυνάμει ἡμῖν γενομένους δρῶντας ἂν αὐτό» (1).

Ἐν τῇ ῥήσει ταύτῃ τῶν Ἀθηναίων, πλήρει ὑπερφιάλου ἐγωισμοῦ, καθορίζεται ἡ πρακτικὴ πολιτικὴ τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου.

Πλεῖστοι τῶν δημοσιολόγων, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, δίδουσιν εἰς τὸ Διεθνὲς δίκαιον τὸν ὁρισμὸν τοῦτον τῶν Ἀθηναίων. Τὸ δίκαιον ἐν γένει φέρει τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ κῦρος τῆς πανδήμου βουλήσεως, πραγματοῦται ὑπό τινος ἀνωτέρας κοινωνικῆς

(1) Θουκυδ. V, 89, 105.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δυνάμεως, εἶνε δὲ καταναγκαστόν. Ἀλλ' ἐν τῷ Διεθνεῖ Δικαίῳ τοιοῦτό τι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συμβῇ.

Ἡ ἱστορία δὲν ἀντιστρατεύεται εἰς τὰς τοιαύτας ἀντιρρήσεις. Βεβαίως τὸ διεθνὲς Δίκαιον δὲν ἐξαναγκάζεται διὰ τῆς βίας· αἱ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν σχέσεις δὲν ἐρείδονται μέχρι τῆς σήμερον ἐξ ὁλοκλήρου ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἐπιεικείας, μᾶλλον δ' ἐξελίσσονται ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἰσχυροτέρου.

Ἀλλ' ἀείποτε μέν, ἰδίᾳ δ' ἀπὸ τῶν τελευταίων αἰώνων, αἱ πολιτεῖαι ἀνεγνώρισαν, ἔτι δὲ μᾶλλον ἀναγνωρίζουσι νῦν κοινὰ νόμιμα, ὧν τὴν παράβασιν δὲν ἐπιτρέπουσι. Καθιέρωσαν συνθήκας, αἵτινες ἔσονται ἴσως ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ἀφετηρία παγκοσμίου κώδικος, συνδέοντος εἰμὴ πάντας, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τοὺς πεπολιτισμένους τῶν λαῶν πρὸς ἀλλήλους. Τὸ δ' ἐξ αὐτῶν δίκαιον ὁσημέραι καθίσταται ἐμφανέστερον, λαμβάνον πολιτικόν τε ἅμα καὶ ἠθικὸν κῦρος.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν, εἰ καὶ μὴ καταναγκαστικόν, ἐν τούτοις ὑφίσταται διεθνὲς δίκαιον.

§ 164. Τὸ Διεθνὲς δίκαιον ἐν τῇ Ἱστορίᾳ.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν δίκαιον δὲν εἶνε ἀνεγνωρισμένον, κρατεῖ συνήθως τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἡ κατάκτησις εἶνε ὁ ἄρχων νόμος μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ἐν Ἑλλάδι περιφρονεῖται ὁ ξένος ὡς βάρβαρος, ἐν δὲ Ρώμῃ μισεῖται ὡς ἐχθρός. Ἀλλά, τοῦ χρόνου προϊόντος, ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ, ἐκ τοῦ συμφέροντος μᾶλλον τῆς πόλεως ἢ ἐκ φιλανθρωπίας, τὸ διεθνὲς δίκαιον προσλαμβάνει εὐρύτερον χαρακτῆρα.

Ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττει τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλὰ τὸ διεθνὲς Δίκαιον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διατελεῖ ἄγνωστον. Ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεσι τῶν χριστιανικῶν πολιτειῶν κανονίζει τὰ πάντα ἡ ἰσχύς. Μόλις δὲ κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς *Μεταρρυθμίσεως* ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τοῦ Ὁλλανδοῦ Οὔγωνος Γροτίου, συνεχίζοντος τὴν προτέραν ἐργασίαν τοῦ Ἰταλοῦ Gentilis, καθιεροῦνται γενικοί τινες κανόνες, οὓς μετὰ ταῦτα θέτουσι μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς ἐνέργειαν αἱ εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι.

Ἡ φωνὴ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἶνε ἡ φωνὴ τῆς ἀνθρωπίνης συνει-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δήσεως, κατισχύει τῶν δυναστικῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἡγεμόνων. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἄρχεται διδασκομένη ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς πανεπιστημίοις, ἐπικαλοῦνται δ' ἑκάστοτε τὰ ἀνακτοβούλια τὰς γνώμας αὐτοῦ.

Ἀποτέλεσμα τῆς εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἐξήσκησεν ἡ ἐπιστήμη τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἐπὶ τῶν ἠθῶν τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων, εἶνε ὁ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀλληλεγγύης τῶν πολιτειῶν διακανονισμὸς τῶν σχέσεων τῶν νεωτέρων πολιτειῶν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς δικαιοσύνης διὰ διεθνῶν συνθηκῶν.

§ 165. Διεθνεῖς Συνθῆκαι.

Διεθνεῖς συνθῆκαι καλοῦνται οἱ μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων δύο ἢ πλειόνων πολιτειῶν ἀναγνωριζόμενοι καὶ ἀνακηρυττόμενοι κανόνες, ὧν τὸ κῦρος καὶ ἡ ἐνέργεια ὑποχρεοῦσιν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ τὰς ὁμολογησάσας αὐτούς. Τὸ ἐκ τῶν κανόνων τούτων δίκαιον περιβάλλεται ὑπὸ ἠθικοῦ κύρους.

Τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν εἶνε παγκόσμιον, διέπον τὰς σχέσεις πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν, Εὐρωπαίου καὶ Κάφρου, Ἀμερικανοῦ καὶ Ἐρυθροδέρμου· περιορίζεται μόνον μεταξὺ πολιτειῶν, ἃς ἐμπνέουσι τὰ αὐτὰ αἰσθήματα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς συνεργασίας.

Σπουδαιότατα τῶν διεθνῶν Συνθηκῶν, μεγάλως ἐπιδράσασαι ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Διεθνοῦς δικαίου, εἶνε ἡ συνθήκη τῆς Οὐεστφαλίας (1648), καθ' ἣν ἐκανονίσθησαν ἐν πνεύματι ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης αἱ μεταξὺ Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων κοινωνικαὶ σχέσεις. Μετ' αὐτὴν ἄξιαι ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνουσιν ἡ ἐν Βιέννῃ (1815), ἡ ἐν *Ἀκυϊσγράνῳ* (1818), ἡ ἐν Παρισίοις (1856), ἡ ἐν Βερολίνῳ (1878).

Ἐκ τῆς ἑνίων πολιτειῶν συνεννοήσεως ἐπῆλθεν ἡ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον κατάργησις τῆς *σωματεμπορίας*.

§ 166. Διαίρεσις Διεθνοῦς δικαίου.

Τὸ Διεθνὲς δίκαιον διαιρεῖται εἰς *Διεθνὲς δημόσιον* καὶ εἰς *Διεθνὲς ἰδιωτικὸν* δίκαιον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τούτων τὸ μὲν πρῶτον κανονίζει τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν πολιτειῶν· τὸ δὲ τὰς μεταξὺ ἰδιωτῶν διαφόρου ἐθνικότητος καὶ πολιτείας. Καὶ αἱ μὲν τοῦ διεθνοῦς δημοσίου δικαίου συγκρούσεις λύονται συνήθως διὰ τῆς διαιτησίας, διπλωματίας, ἢ τοῦ πολέμου· αἱ δὲ τοῦ διεθνοῦς ἰδιωτικοῦ διὰ τῶν δικαστηρίων.

§ 167. Διεθνὲς δημόσιον δίκαιον.

Αἱ πολιτεῖαι ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις αὐτῶν σχέσεσι παρίστανται ἐλεύθερα, αὐτόνομα πρόσωπα, διεκδικοῦσαι ὑπὲρ ἑαυτῶν πάντα τὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν φυσικῶν προσώπων. Τὰ δίκαια ταῦτα κρατοῦσιν ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις σχέσεσιν· οὐδεμιᾷ δὲ πολιτείᾳ εἶνε ἐπιτετραμμένον ν' ἀξιώσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς μείζονα δίκαια, εὐρύτερα τῶν ἄλλων. Ἡ ἀνθρωπότης εἶνε ἐνιαία πολιτικὴ οἰκογένεια, ἐν ᾗ πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι, ὡς μέλη αὐτῆς, κατέχουσιν ἰσόβαθμον θέσιν.

Τούτου δεδομένου, τὸ πρὸς ἀλλήλας δίκαιον τῶν πολιτειῶν, τὸ δημόσιον αὐτῶν δίκαιον, κανονίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀμοιβαίας ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας.

Ὅπως τὰ ἄτομα, οὕτω καὶ αἱ πολιτεῖαι διεκδικοῦσι τὰ δίκαια τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀνεξαρτησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἰσορροπίας. Οὐδεμία δικαιοῦται νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις καὶ τὴν αὐτόνομον ἐνέργειαν ἄλλης πολιτείας, νὰ διεκδικήσῃ ὑπέρτερα δίκαια. Τὸ ἐναντίον σημαίνει ἀπώλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς.

Ὡς πρόσωπα αἱ πολιτεῖαι κέκτηνται ἰδίαν περιουσίαν, ἰδιοκτησίαν, *ἔγγειον ἢ θαλασσίαν*.

Τὰ περὶ τοῦ τελευταίου τούτου εἴδους ποικίλως ἐκανονίσθησαν μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε κανόνων τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Συνήθως ἡ ἐπὶ τῆς θαλάσσης κτῆσις πολιτείας τινὸς περιλαμβάνει τοὺς λιμένας, τοὺς κόλπους, τὰς παραλίας μέχρις ἀποστάσεως βολῆς τηλεβόλου. Ὁ ὠκεανὸς εἶνε ἐλεύθερος, εἰ καὶ τοῦτο ἠμφισβητεῖτο ἐν παλαιτέροις καιροῖς. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ Ἄγγλος Selden κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ὑπερήσπισε τὸ δίκαιον τῆς ἐπὶ θαλασσῶν τινων ἀγγλικῆς κτήσεως ἐν συγγράμματι αὐτοῦ (mare clausum), ἀλλ' ὁ Γρότιος ὑπεστήριξεν ἀντίθετον γνώμην (mare liberum). Κατ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτὸν ὁ ὠκεανὸς εἶνε κοινὸν κτῆμα τῶν ἀνθρώπων, οὐδεὶς ἄρα δικαιοῦται νὰ διεκδικήσῃ δίκαιον ἰδιοκτησίας. Ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἡ κρατοῦσα σήμερον ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ.

Αἱ πολιτεῖαι, ὡς περιληπτικὰ πρόσωπα, συνεννοοῦνται ἀλλήλαις δι' εἰδικῶν προσώπων, *ἀπεσταλμένων*, *πρεσβευτῶν* κτλ. Αἱ δὲ μεταξὺ αὐτῶν συνθῆκαι φέρουσιν ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα. Ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν ἐπίσης κρατεῖ φιλοφροσύνη.

§ 168. Διεθνὲς ἰδιωτικὸν Δίκαιον.

Τὸ Διεθνὲς ἰδιωτικὸν δίκαιον ἤρξατο ἀναγνωριζόμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον μόλις κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Πρότερον, ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν ὑποψίαν καὶ ἔχθραν μεταξὺ τῶν λαῶν, καὶ αὐτῶν τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων, ἰδιωτικὸν δίκαιον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος κανονίζον τὰς σχέσεις ἀνθρώπων, ἀνηκόντων εἰς διάφορα πολιτικὰ συστήματα, ἦτο ἀδύνατον νὰ νοηθῇ καὶ νὰ πραγματωθῇ.

Ἡ ἰδέα αὕτη κατενοήθη μόλις ἐν Ρώμῃ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ πραίτορος καθιερώσεως τῶν κανόνων τοῦ *Jus gentium*.

Κατὰ πρῶτον ἐν Ρώμῃ οἱ πολῖται (Cives) μόνον ἀπήλαυον ἀστικῶν δικαίων *ἐπιγαμίας* καὶ *κτήσεως* (connubium, commercium)· οἱ *Latini*, ἀπολαύοντες τὸ jus latinitatis, ἐκέκτηντο τὸ commercium, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ connubium· οἱ δὲ peregrini ἀπήλαυον μόνον τοῦ *ἐθνικοῦ* δικαίου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Καρακάλλα, ἕνεκα ταμιευτικῶν σκοπῶν, πάντες οἱ τῆς αὐτοκρατορίας λαοὶ ἀρωμοιώθησαν.

Μετὰ τὴν Μετανάστευσιν ἐν ταῖς ἱδρυθείσαις πολιτείαις κρατεῖ τὸ προσωπικὸν δίκαιον τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Βαρβάρων. Ἑκάτεροι τῶν λαῶν τούτων κέκτηνται τὸν ἴδιον νόμον.

Ἐπὶ τῶν τιμαριωτικῶν χρόνων κρατεῖ τὸ ἀξίωμα, καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐξάρτημα τῆς γῆς.

Σήμερον τὰ τοῦ διεθνοῦς ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐκανονίσθησαν διαφορετρόπως. Ἡ ὁσημέραι ἀναπτυσσομένη τῶν νεωτέρων λαῶν ἐπικοινωνία καταδείκνυσι τὴν ἀνάγκην κρείττονος καθορισμοῦ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου τούτου. Εἰ καὶ ἀμφισβητεῖται δὲ παρά τινων, οὐχ ἧττον διατελεῖ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς μορφώσεως. Αἱ διεθνεῖς σχέσεις καὶ ἀνάγκαι προκαλοῦσι τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ Διεθνὲς ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν πολιτειῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Ἕλλην δικαστής, ἐφαρμόζων ἀλλοδαπὸν νόμον ἔν τινι περιστάσει, οὐδὲν πράττει, ἢ ὅτι καὶ ἀλλοδαπὸς δικαστής, ἐφαρμόζων ἐν ἀναλόγῳ περιστάσει ἑλληνικὸν νόμον. Ἀλλά, τούτου δεδομένου, δὲν πρέπει νὰ παραβιάζωνται οἱ καθολικοὶ νόμοι τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, τῆς δημοσίας τῶν λαῶν τάξεως.

Ἡ ἀνάγκη κωδικοποιήσεως τῶν κανόνων τοῦ διεθνοῦς ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀναγνωρίζεται ὁσημέραι. Οἱ θεωρητικοὶ κηρύττουσι τοῦτο καθ' ἑκάστην ἐν συγγραφαῖς καὶ συνόδοις, αἱ δὲ νομοθεσίαι κατανοοῦσι τὴν σημασίαν τῆς κωδικοποιήσεως ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ. Ἐκ τῶν πρώτων συνετέλεσεν ἰδίᾳ εἰς τοῦτο ὁ Ἰταλὸς νομοδιδάσκαλος Μαντσίνης. Ὁριστικόν τι μέχρι τοῦ νῦν οὐδὲν ἐπετεύχθη· ἀλλ' ἡ ἰδέα λαμβάνει ὁσημέραι σάρκα, ἡ δὲ πραγμάτωσις αὐτῆς ἀπόκειται εἰς προσεχὲς μέλλον.

§ 169. Ὁμοσπονδίαι.

Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ αὐτονομίᾳ αὐτῶν αἱ πολιτεῖαι δύνανται νὰ ἦνε ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων. Οὐχ ἧττον συμπράττουσιν ἔν τισι περιστάσεσιν ὡς ἑνιαία ὁμὰς ἐν ταῖς μετ' ἄλλων πολιτειῶν σχέσεσιν. Ἡ ἑνότης αὕτη ἄλλοτε μὲν τυγχάνει πληρεστέρα, ἄλλοτε δὲ μᾶλλον περιωρισμένη.

Συμπολιτεῖαι ὑπῆρξαν ἐνίοτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι, φέρουσαι ἀμυντικὸν μᾶλλον συμπράξεως κατὰ τῶν ἐχθρῶν χαρακτῆρα ἢ συναφῆ ἐκπολιτευτικὴν ἐργασίαν. (Ἐν Ἑλλάδι *ἀμφικτυονίαι*).

Παραδείγματα συγχρόνων ὁμοσπόνδων πολιτειῶν παρέχουσιν ἡ *ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία*, ἡ *Γερμανία*, ἡ *Ἑλβετία* καὶ ἄλλαι, ἧττονος λόγου ἄξιαι.

§ 170. Διεθνὴς Διαιτησία.

Διεθνὴς διαιτησία λέγεται ἡ λύσις τῶν ἑκάστοτε ἀναφυομένων μεταξὺ τῶν πολιτειῶν διαφορῶν διὰ τῆς ἐτυμηγορίας ὑπερτάτου δικαστηρίου, ἐκ συμφώνου ὑπὸ τῶν συγκρουομένων ὁριζομένου ἢ κατ' ἄλλον τρόπον, οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ πολέμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ διαιτησία δὲν ἦτο ἄγνωστος παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις λαοῖς, πλέον δ' ἢ ἅπαξ ἔτυχε πραγματώσεως.

Ἀλλ' ἀπό τινος χρόνου μεγάλαι καταβάλλονται προσπάθειαι παρὰ τῶν θεωρητικῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου καί τινων πολιτικῶν ἀνδρῶν πρὸς λύσιν τῶν μεταξὺ τῶν πολιτειῶν διαφορῶν διὰ τῆς διαιτησίας. Πρὸς τοῦτο πολλαὶ μέχρι τῆς σήμερον ὠργανώθησαν Σύνοδοι καὶ Συνδιασκέψεις. Ἡ γενναία ἰδέα ὁσημέραι κατακτᾷ ἔδαφος ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων.

Ἡ διαιτησία πλέον ἢ ἅπαξ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἀπεσόβησε τὸν πόλεμον. Διαιτητικὰ δικαστήρια ἔλυσαν ὑφισταμένας μεταξὺ κυβερνήσεων διαφοράς, ἐξ ὧν ἠπειλεῖτο σύγκρουσις. Ἡ μᾶλλον πολυθρύλητος διαιτησία εἶνε ἡ γενομένη ἐν ἔτει 1872 ἐν Γενεύῃ πρὸς λύσιν διαφορᾶς, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν κυβερνήσεων τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἕνεκα τῆς ὑποθέσεως τοῦ καταδρομικοῦ *Ἀλαβάμα*. Ἡ ἐτυμηγορία τοῦ διαιτητικοῦ δικαστηρίου ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν.

GROTIUS de jure belli ac pacis.

HEFFTER das Europäische Völkerrecht der Gegenwart (μετάφρασις Δ. Κυριακοῦ).

BLUNTSCHLI das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten als Rechtsbuch dargestellt.

MARTENS Völkerrecht.

BULMERICQ Völkerrecht oder Internationales Recht.

OPPENHEIM System des Völkerrechts.

WHEATON Elements of international Law — Histoire des Progrès du Droit des gens en Europe et en Amérique depuis la paix de Westphalie jusqu'à nos jours.

PRADIER — FODÉRÉ Traité de droit international public européen et américain.

LAURENT Histoire du droit des Gens — Droit civil international.

BROCHER Cours de droit international privé.

ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Πολιτικὴ Οἰκονομία, Δημοσιονομία, Στατιστική.

§ 171. Ἡ θεωρία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου εἶνε ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Διὰ τῆς ὅσον ἔνεστιν ἀρίστης καὶ σκοπίμου αὐτοῦ πραγματώσεως ἐπιζητεῖται ἡ συνεννόησις τῶν ἀνθρώπων, ἡ συνεργασία αὐτῶν, ἡ ἁρμονία τῶν ποικίλων συμφερόντων, ἅτινα ὁτὲ μὲν διαχωρίζουσιν αὐτούς, ὁτὲ δὲ συνδέουσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρὸς κτῆσιν τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ὃ περ σὺν τοῖς ἄλλοις εἶνε καὶ τὸ εὖ ζῆν, ἡ θεραπεία τῶν ὑλικῶν συμφερόντων καὶ χρειῶν, ἐν σχέσει διατελουσῶν πρὸς τὰς ἠθικὰς ροπὰς καὶ ἰδέας.

Ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ ρέπει ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου νὰ θεραπεύσῃ τὰς ὑλικὰς ταύτας χρείας καὶ νὰ ἐξεύρῃ τοὺς προσήκοντας πρὸς αὐτάρκειαν τρόπους. Ὅ τι κυρίως ἀπασχολεῖ αὐτὸν εἶνε ἡ *αὐτοσυντήρησις*, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ καθίσταται ἀφετηρία τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐντεῦθεν ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἐκείνων νόμων, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ κατὰ τὸ ἐνὸν ὑλικὴ συντήρησις αὐτοῦ, ἡ θεραπεία τῶν χρειῶν, ἡ ἀνάπτυξις τῶν τρόπων, δι' ὧν καταστήσεται εὐτυχής. Οὕτως ἀναπτύσσεται σὺν τῷ χρόνῳ ἐν πάσῃ χώρᾳ οὐ μόνον ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξευρέσεως τῶν σκοπίμων τρόπων πρὸς θεραπείαν τῶν χρειῶν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ προσήκουσα μελέτη καὶ ἀνάλυσις τῶν τρόπων τούτων. Τὸ πρῶτον στοιχεῖον ἀποτελεῖ τὴν τέχνην, τὸ δεύτερον τὴν ἐπιστήμην τῆς εὑρέσεως καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν νόμων, δι' ὧν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιτυγχάνεται ἡ ὑλικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συντήρησις καὶ εὐημερία.

Τὸ σύνολον τῶν νόμων τούτων ἀποτελεῖ τὴν ἐπιστήμην τῆς *Πολιτικῆς Οἰκονομίας*. Δι' αὐτῆς ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δύναται νὰ ἐξεύρῃ καὶ καθορίσῃ τοὺς προσήκοντας τρόπους πρὸς θεραπείαν τῶν ὑλικῶν αὐτῆς χρειῶν.

§ 172. Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία καὶ τὸ Δίκαιον.

Ἐκ τῆς προσηκούσης ὀργανώσεως τοῦ δικαίου, ἐκ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ σκοπιμότητος ἐξαρτᾶται ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀκριβὴς κατανόησις τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, ὡς τε τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Ὑφίστανται πλήρης μεταξὺ αὐτῶν συνεργασία. Ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία, ὡς ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμων τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας καὶ δραστηριότητος, δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ μόνον ἐν κοινωνίᾳ, διαβιούσῃ ὑπὸ τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου, ἀπορρέοντος οὐχὶ ἀπὸ τοῦ προνομίου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πλήρους ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ ἐλευθερίας.

§ 173. Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία καὶ ἡ Ἠθική.

Ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία συνδέεται ἐπίσης ἀναποσπάστως καὶ συνεργάζεται μετὰ τῆς ἠθικῆς. Ὁ πολιτισμός, ὅστις εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως, τυγχάνει ἐπίσης πόρισμα καὶ δεδομένον τῆς πλήρους κατανοήσεως καὶ πραγματώσεως τῶν νόμων τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ταύτης ἡ ἐργασία καὶ ἡ ἔρευνα δὲν σκοπεῖ μόνον τὸ ὠφέλιμον ἐν ἀδιαφορίᾳ τῆς πραγματώσεως τῶν ἠθικῶν κανόνων. Τὸ ὠφέλιμον, ἡ ἐπίτευξις τῆς ὑλικῆς εὐημερίας ὅσον τὸ ἐνὸν μείζονος ἀριθμοῦ προσώπων, δέον νὰ συμφωνῇ πρός τε τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἠθικήν.

Ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι τὸ ἀπόλυτον *laisser faire, laisser passer* τῆς φυσιοκρατικῆς Σχολῆς δύναται νὰ προκαλέσῃ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα, καθοριζόμενον δ' ἀπολύτως ἐν τῇ κοινωνικῇ νομοθεσίᾳ, παρίστησι τὴν ἐκδήλωσιν φονικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων: *Bellum omnium contra omnes.*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 174. Ὁρισμὸς καὶ ταξινόμησις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Ἀπὸ τοῦ Ξενοφῶντος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ποικίλως διετυπώθη ὁ ὁρισμὸς τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας. Κατὰ τὸν Ἀθηναῖον συγγραφέα, ἡ οἰκονομία εἶνε μᾶλλον *τέχνη* ἢ ἐπιστήμη, «ὥσπερ ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ χαλκευτικὴ καὶ ἡ τεκτονική» (1)· δι' αὐτῆς οἱ ἄνθρωποι δύνανται ν' αὐξήσωσι τὸν ἑαυτῶν οἶκον καὶ ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τὴν πόλιν, τὴν πολιτείαν. Οὕτως ἔσχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Οἱ νεώτεροι ἀπεδέξαντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ὀνομασίαν ταύτην. Οὐχ ἧττον ἄλλοι ἐχρήσαντο διαφόροις ὀνομασίαις: *Ἐθνικὴ Οἰκονομία*, *Κοινωνικὴ Οἰκονομία*, *Οἰκονομική*, *Πλουτολογία*, *Λαϊκὴ Οἰκονομία* κτλ. Τινὲς συγχέουσι τὴν διάκρισιν τῶν ὁρίων τῆς πολιτικῆς *Οἰκονομίας* ὡς ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἕτεροι ἀνάγουσιν αὐτὴν εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας καὶ ἄλλοι εἰς τὰς φυσικάς.

Ἐκ τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν ὁρισμῶν, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης ταύτης συμπεραίνεται, ὅτι ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία δὲν διατελεῖ ἔτι ἐν πλήρει ἀναπτύξει. Οὐχ ἧττον καθ' ὅσον ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς ἀναπτύσσεται ἐπὶ τελειοτέρων ἀρχῶν, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία κατανοεῖται. Τὸ μέλλον ἀμφοτέρων καὶ ἡ λειτουργία θέλουσι συμβαδίσῃ σκοπιμώτερον ἐν ἁρμονίᾳ καὶ συνεργασίᾳ.

Τινὲς τῶν οἰκονομολόγων ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία εἶνε μέρος τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης, παρακολουθοῦσα τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς καὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ.

Κατὰ τὸν Say ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία εἶνε *ἐμπειρικὴ* ἐπιστήμη, ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν *δεδομένων*, τῶν *φαινομένων*, ὧν αὕτη ἐρευνᾷ τὰ αἴτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα· ταῦτα δὲ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὸ μὲν ὡς *καθολικὰ* καὶ *μόνιμα* δεδομένα, ἀείποτε τὰ αὐτὰ ἐν παραπλησίοις περιστάσεσι, τὸ δὲ ὡς *εἰδικὰ* δεδομένα, μεταβαλλόμενα ἐξ εἰδικῶν περιστάσεων, χωρὶς νὰ καταστραφῶσιν. Ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται

(1) Οἰκονομικὸς Α, Ι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅ τι καθίστησι γνωστὰς πάσας ταύτας τὰς μεταβολάς, τὰς ἀεννάως ἀνανεουμένας καὶ ποικιλλούσας· ἀλλ' ἐκτίθησι τοὺς γενικοὺς κανόνας, ἐξακριβοῦσα αὐτοὺς κατὰ τὸ ἐνόν.

Τούτου δεδομένου, ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς *παρατηρήσεως*, διὰ δὲ τῶν ἐρευνῶν αὐτῆς ἐξακριβοῦσα τὰ γεγονότα καὶ ἀναλύουσα αὐτὰ προσηκόντως, δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἄρδην εἰς τὴν θεραπείαν δεινῶν, κειμένων ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπάρχουσί τινα, ὧν ἡ θεραπεία οὐ μόνον δυνατὴ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ εὐχερής. Ἐν τούτῳ ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία καθίσταται ἠθικὴ ἐπιστήμη καὶ θεραπευτική. Ἐν τῇ ἀναλυτικῇ αὐτῆς μεθόδῳ καὶ ἐργασίᾳ δὲν ἐξακριβοῖ μόνον τοὺς νόμους, ἀλλ' ἐκτίθησι καὶ τὰ μέσα τῆς σκοπίμου χρήσεως τῶν τρόπων, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς νόμους τούτους πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν, νὰ περιορίσῃ δὲ συγχρόνως τὴν φθοροποιὸν αὐτῶν ἐνέργειαν.

Ἐν τῇ ἀποστολῇ ταύτῃ ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία εἶνε ἐπιστήμη ἅμα καὶ τέχνη. Ἡ δευτέρα προϋπῆρξε τῆς πρώτης, ἀναπτυχθείσης βραδύτερον ὑπὸ τὴν ὥθησιν τῆς προόδου τῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλ' ἀμφότεραι συνεργάζονται, πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τείνουσαι σκοπόν, πρὸς τὴν βελτίωσιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ἐνῷ ὁ θεωρητικὸς ἀναλύει, ἐξακριβῶν τοὺς διέποντας αὐτὴν φυσικοὺς καὶ κοινωνικοὺς νόμους, ὁ πρακτικὸς πολιτικὸς χρησιμοποιεῖ τὰ δεδομένα καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀνάλυσιν τῆς θεωρίας, κατορθῶν τοῦτο διὰ τῆς κοινωνικῆς δράσεως.

§ 175. Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία ἐν τῇ Ἱστορίᾳ.

Ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία εἶνε ἀρχαία. Ἀλλ' ἀναπτύσσεται ἅμα τῇ συντάξει κανονικῶν πολιτειῶν. Ἰδίᾳ δὲ συντελεῖ εἰς τοῦτο ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐργασίας καὶ ἡ δέουσα ἐκτίμησις αὐτῆς.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλαχίστην ἔσχεν ἀνάπτυξιν ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία ὡς τέχνη, οὐδεμίαν δ' ὡς ἐπιστήμη, ἅτε τῆς ἐργασίας καταφρονουμένης, τῆς δ' ἁρπαγῆς καὶ τῆς κατακτήσεως ἀποτελουσῶν τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Ἐξαιροῦνται ἐφήμεροί τινες ἐμπορικαὶ κοινότητες.

Κρεῖττον κατανοεῖται καὶ θεραπεύεται ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑλλάδι, ἔνθα ἡ ἐργασία ἄρχεται τιμωμένη, προάγεται δὲ ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία. Ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ ἀποπειρῶνται νὰ ἐρευνήσωσι τοὺς νόμους αὐτῆς ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης· ἀλλ' ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας καὶ αἱ ὑφιστάμεναι πολιτικαὶ συνθῆκαι παρεκώλυσαν τὴν πλήρη αὐτῆς κατανόησιν καὶ ἀνάπτυξιν. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνει τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἐν Ρώμῃ δὲν τιμᾶται ἐπίσης ἡ οἰκονομικὴ ἐργασία. Ἡ δύναμις τῆς πόλεως ἐρείδεται ἐπὶ τῆς κατακτήσεως. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων παρέχεται προστασία πρὸς τὴν οἰκονομικὴν βελτίωσιν τῆς κοινωνίας, ἥτις τέλεον ἐκλείπει διὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βαρβάρων, ὡς καὶ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, διδάσκοντος τὴν καταφρόνησιν τοῦ πλούτου.

Ἡ τάξις αὕτη κρατεῖ μέχρι τῶν *Σταυροφοριῶν*. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἕνεκα αὐτῶν ἐπελθούσης ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία κατανοεῖται καὶ προάγεται. Ἡ δουλεία ἐκλείπει πρὸ τῆς *δουλοπαροικίας*· ἀναπτύσσεται ὁ *συνεταιρισμός*, ἐφευρίσκεται ἡ συναλλαγματική· ἐπίσης δὲ τίθενται αἱ πρῶται βάσεις τῶν *τραπεζῶν* καὶ τῶν *ταμιευτηρίων*. Αἱ μακραὶ ἀποδημίαι εἰς ξένας χώρας τολμηρῶν περιηγητῶν, ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς συντελεῖ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Τὰ ἐν τῇ νέᾳ Ἠπείρῳ ἀνακαλυφθέντα μεταλλεῖα προκαλοῦσιν ἔτι μᾶλλον αὐτήν, ἀλλὰ συντελοῦσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν πτῶσιν τῆς Ἱσπανίας, ἥτις θυσιάζει τὴν ἐργασίαν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀπόνου *χρυσομανίας* καὶ τῆς μισαλλοδοξίας διὰ τοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν Μαύρων καὶ τῶν Ἰουδαίων.

Συγχρόνως ἄρχεται ἀναπτυσσομένη πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας. Προηγεῖται ἡ Ἰταλία. Ἐν Γαλλίᾳ τὰς οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Colbert παρακολουθεῖ βραδύτερον ἡ *φυσιοκρατικὴ* σχολή, τὸ πᾶν ἀποδίδουσα εἰς τὴν γεωργίαν, ἀρνουμένη δὲ τὰς θεωρίας τοῦ *μερκαντιλικοῦ* συστήματος, ἀνάγοντος εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν πληθὺν τῶν πολυτίμων μετάλλων τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς δυνάμεως τῶν λαῶν. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ Σκώτου A. Smith, προκαλέσαντος μείζονας ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεταβολὰς ἢ ὁ ἰσχυρότατος τῶν ὑπουργῶν (1). Δι' αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται

(1) *Spencer* Essais de Politique.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νέος παράγων ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῶν λαῶν, *ἡ ἐργασία*, ὃ περ πρότερον θεωρητικῶς διετύπωσεν ὁ Ἄγγλος Locke. Ἔκτοτε σημαίνεται ἐπανάστασις ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἐπιστήμῃ, εἰς ἣν συντελοῦσι μᾶλλον ἢ ἧττον οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Μοντέσκιος, ὁ Ρουσσώ, ὁ Βολταῖρος, ὁ Raynal, ὁ Φιλαγγιέρης κτλ. Αἱ κυβερνήσεις ἀποδέχονται τὰ πορίσματα τῆς οἰκονομικῆς σοφίας τῶν θεωρητικῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς πάντων ὁ Γάλλος ὑπουργὸς Turgot.

Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ποιεῖται ἅλματα· ἰδίᾳ συντελοῦσιν εἰς τοῦτο ἡ χειραφέτησις τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πρωτίστως δὲ ἡ καθιερωθεῖσα ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν λαῶν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐλευθερία. Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης πλεῖστα οἰκονομολογικὰ συστήματα ἀναπτύσσονται, μεταβάλλοντα, μεταβαλλόμενα, κρίνοντα, κρινόμενα, καταδικάζοντα καὶ καταδικαζόμενα. Ὀρθοδοξία καὶ αἱρέσεις, κοινωνισμὸς ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καὶ τὰς ροπάς, οἰκονομικὴ ἐλευθερία ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ λειτουργίᾳ. Προστατευτικὸν σύστημα, μαγχεστριανὴ Σχολή. Ἐν τῇ ποικιλομόρφῳ ταύτῃ συγχύσει ἐργάζεται ἡ νεωτέρα κοινωνία, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, ὁσημέραι λαμβάνουσα μείζονας διαστάσεις καὶ γενναιοτέραν ἀποστολήν.

Ἄξιαι ἰδίας μνείας τυγχάνουσιν αἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον γενόμεναι *παγκόσμιοι* καὶ τοπικαὶ Ἐκθέσεις τῶν προϊόντων τῆς καθόλου ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ αἱ ποικίλαι ἐφαρμογαὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς ἐφευρέσεσι τοῦ ἀτμοῦ, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἔν τε τῇ γηίνῃ καὶ τῇ θαλασσίᾳ συγκοινωνίᾳ, σιδηραῖ ὁδοί, ἀτμόπλοια, τηλέγραφοι κτλ. Ἀνατολὴ καὶ δύσις, Βορρᾶς καὶ Μεσημβρία συμμίγνυνται ἐν πλήρει ὁμοφροσύνῃ.

§ 176. Ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἀποστολὴν ἔχει νὰ ἐρευνήσῃ τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ὑλικὴ εὐζωία τῶν ἀνθρώπων, ἥτις δὲν εἶνε ἐστερημένη καὶ ἠθικῶν ἀποτελεσμάτων (primo vivere, deinde philosophari). Πρὸς δὲ τοῦτο δέον νὰ ἐρευνήσῃ, ὁποία ἡ κατάστασις τῆς πολιτείας καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐν ταῖς μεγάλαις ἐκδηλώσεσι διὰ τῆς Γεωργίας, τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βιομηχανίας καὶ τῆς Ἐμπορίας· νὰ ἐξασφαλίσῃ πλήρη εἰς τὰ ἄτομα ἐλευθερίαν, ἢ νὰ μετέχῃ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἐξασκοῦσα προστασίαν τινὰ καὶ κηδεμονίαν ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτῶν (ἐλευθέρα συναλλαγή, προστατευτικὸν σύστημα)· νὰ ὑποδείξῃ τίνι τρόπῳ ἡ πολιτεία θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν ἐμψύχωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐργασίας, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν φύσιν τῆς χώρας, τὸν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων, τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, τὸν πολιτισμόν, τὴν δραστηριότητα, πάσας ἐν γένει τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς οὗτοι διατελοῦσιν.

Ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία εἶνε ἐπιστήμη καθολική, παγκόσμιος, ἀλλ' ἐπίσης καὶ *ἐθνική*, τοπική. Ἐν ταῖς ἐρεύναις αὐτῆς δέον νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τάς τε καθολικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς διατελεῖ ἡ παγκόσμιος οἰκονομία, καὶ τὰς μερικάς, ὑφ' ἃς ἐκδηλοῦται ἡ ἐθνική. Ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι τὰ πορίσματα αὐτῆς δὲν εἶνε ἀπόλυτα, ἀλλὰ σχετικά, κατὰ χρόνον καὶ τόπον ἔχοντα ὑπόστασιν.

Ὡς ἐκ τοῦ θετικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία δὲν ἀναγορεύει ἀπόλυτα δόγματα, περιορίζεται εἰς τὰ δεδομένα, ἀναγνωρίζουσα αὐτὰ ὡς φυσικὰ φαινόμενα, ἀναγκαῖα μέχρι τινὸς σημείου, ἐφ' ὧν ἐν τούτοις ὀφείλει νὰ προτείνῃ τὰ *δυνατὰ* μέτρα μεταρρυθμίσεως καὶ βελτιώσεως.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας ἡ ἐργασία τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας εἶνε ἐπιστημονικὴ ἅμα καὶ τεχνική, πολιτική, μεταρρυθμιστική. Οὕτως ἐρευνᾷ καὶ ἀποφαίνεται περὶ τοῦ κρείττονος τρόπου τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας, οὐχὶ αὐθαιρέτως ἐπεμβαίνουσα εἰς τὰ τῆς λειτουργίας αὐτῆς, ἀλλὰ προσηκόντως νομοθετοῦσα, ἀφίνουσα δ' ἐλευθέραν τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα καὶ ἐνέργειαν. Ὑπὸ τοιαύτην ἀποστολὴν καὶ δικαιοδοσίαν ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἀντικείμενα τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας εἶνε ἡ *παραγωγή*, ἡ *διανομὴ* καὶ ἡ *κυκλοφορία* τοῦ πλούτου. Ἐπὶ τούτῳ ἐξετάζονται τίνα τὰ δημιουργικὰ τούτου στοιχεῖα, τίς ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ προσήκουσα διανομή· ποῖον τὸ κρεῖττον σύστημα τῆς λειτουργίας τοῦ πλούτου ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Πρὸς τούτοις ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία μελετᾷ τίνι τρόπῳ ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ σκοπιμώτερον, διὰ τῆς κοινότητος τοῦ πλούτου, τῆς ἑνοποιήσεως πάντων τῶν κεφαλαίων, κατανομῆς δ' αὐτῶν διὰ τῆς ὑπ' ὄψει λήψεως οὐχὶ τῆς προσωπικῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐργασίας καὶ ἱκανότητος, ἀλλὰ τῆς ἰσότητος τῶν ἐν κοινωνίᾳ διαβιούντων μελῶν, ἄρα τῆς ἰδιοκτησίας ἢ τῆς κοινοκτημοσύνης. Εἰς τὴν πολιτικὴν Οἰκονομίαν ἐπίσης ἀνάγεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ζήτημα τοῦ *Πληθυσμοῦ*, τῶν παραγωγικῶν καὶ καταναλωτικῶν στοιχείων πάσης χώρας, οὗ ἡ αὔξησις, ἡ ἐλάττωσις, ἡ κυκλοφορία καὶ λειτουργία, ἡ ἐργασία, ὁ διακανονισμὸς τῶν ποικίλων σχέσεων, ἐν γένει στενῶς συνδέονται πρὸς τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν τῆς κοινωνίας πρόοδον καὶ εὐημερίαν, πρὸς τὸν ἐν γένει πολιτισμόν. Ἐντεῦθεν αἱ ἔρευναι αὐτῆς καὶ αἱ μελέται πρὸς λύσιν τοῦ ἑκάστοτε ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἐκδηλουμένου *κοινωνικοῦ ζητήματος*, τοῦ ἀείποτε μέν, ἀλλ' ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς κοινωνιστικῶν σχολῶν εἰς συζήτησιν προτεινομένου, τῆς σχέσεως τοῦ κεφαλαίου πρὸς τὴν ἐργασίαν, τοῦ πλούτου πρὸς τὴν πενίαν, ὧν ὁ ἐν δικαιοσύνῃ διακανονισμὸς παρέχει ἐγγύησιν τῆς κατὰ τὸ ἐνὸν ἐλαττώσεως τῶν δεινῶν καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ὁμονοίας ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ διὰ τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, ἀμφοτέρων καθισταμένων παραγωγικῶν δυνάμεων, οὐχὶ δ' ἀντιμάχων.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ἰδίᾳ ἀποστολῇ αὐτῆς καὶ ἐργασίᾳ ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία καθίσταται πολλοῦ λόγου ἀξία ἐν τοῖς σημερινοῖς καιροῖς, καθ' οὓς αἱ νεώτεραι κοινωνίαι ὑπέστησαν οὐσιώδεις μεταρρυθμίσεις, ἀπολέσασαι τὸν παλαιὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ἐρειδόμεναι ἐπὶ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς κατακτήσεως, τῆς ἁρπαγῆς καὶ τῆς βίας. Εἰς τὴν νέαν ταύτην, τὴν ἀπό τινων αἰώνων ἀρξαμένην ἠθικὴν τῶν λαῶν μεταμόρφωσιν ὀφείλει ἰδίᾳ τὴν γένεσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία. Τὰ σπουδαιότατα τῶν πολιτικῶν ζητημάτων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων κατέστησαν τὰ οἰκονομικά. Ταῦτα εἶνε τὸ πρόβλημα τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος· ἀπὸ τῆς ἐπισταμένης δ' αὐτῶν ἐν πνεύματι δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας λύσεως ἐξήρτηται τὸ μέλλον τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπιτευχθησόμενον οὐχὶ διὰ τοῦ φονικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων, ἀλλὰ διὰ τῆς συνεννοήσεως καὶ τῆς συνεργασίας.

§ 177. Πολιτικὴ Οἰκονομία καὶ Διοίκησις.

Ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία ἀτελῶς θέλει ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, περιοριζομένη εἰς τὴν θεωρητικὴν μόνον ἔρευναν τῶν δεδομένων

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας, ἅτινα συντελοῦσιν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου καὶ εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτοῦ διανομὴν καὶ λειτουργίαν. Θὰ ἦτο ἄθροισμα θεωρητικῶν κανόνων, περιωρισμένην δυναμένων νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν σκοποῦ, οὗ παράγων τυγχάνει καὶ ἡ οἰκονομικὴ εὐεξία καὶ ῥώμη, ὁ *πλοῦτος*. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς διοικήσεως παρακολουθούσης τοῖς ἴχνεσι τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, παραστατούσης αὐτῇ ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ἐγνωσμένων, δι' ὧν τὰ ἐκ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας διδάγματα θέλουσι τύχῃ πραγματώσεως ὑπὸ τὴν ὥθησιν καὶ τὴν σύμπραξιν τῆς πολιτείας, τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις κατ' ἐξοχὴν κέκληται, ποὺ μὲν μᾶλλον, ποὺ δ' ἧσσον, νὰ συντελῇ εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ διοίκησις δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπεμβαίνῃ ἀπολύτως, ἀλλὰ μετὰ μέτρου εἰς τὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐργασίας τῶν λαῶν. Τὸ καθῆκον αὐτῆς εἶνε ἐποπτικὸν καὶ διαιτητικόν, οὐχὶ δὲ κηδεμονευτικόν, ὡς ἰσχυρίζονται σήμερον αἱ κοινωνιστικαὶ σχολαί. Ἂν τοῦτο καθιεροῦτο, ἡ ἐνέργεια τῶν ἀτόμων ἤθελεν ἐλαττωθῇ ἐπὶ βλάβῃ τῆς κοινωνίας διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν.

§ 178. Ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία καὶ ὁ Κοινωνισμός.

Ὁ Κοινωνισμὸς ἐπιδιώκει τὴν εἰρηνικὴν ἢ βιαίαν ἀνατροπὴν τῶν ὑφισταμένων οἰκονομικῶν ὅρων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ καὶ σύνταξιν διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, διὰ τοῦ διακανονισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐξαρτήσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἡ φύσις καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων διαμαρτύρονται κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν τούτων προτάσεων, ἃς ἐπιτυχῶς δύναται νὰ καταπολεμήσῃ μόνον καλῶς κατανοουμένη ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία. Ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, δημιουργεῖ τὰ πορίσματα αὐτῆς ἐκ τῶν ὑστέρων, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὰ πράγματα καὶ τὸ δυνατὸν γενέσθαι, τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορίας πιστούμενον. Οὕτως αἱ χιμαιρικαί, εἰ καὶ εὐγενεῖς πολλάκις, ἀξιώσεις τῶν κοινωνιστικῶν σχολῶν δύνανται νὰ περιορισθῶσι μόνον διὰ τῶν ἐπιστημονι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῶν θεωριῶν τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας. Εὐκταῖον δ' ἵνα ἀντὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐπέλθῃ συμφιλίωσις καὶ συνεργασία, ἐκδηλουμένων ἑκατέρωθεν τῶν προσηκουσῶν παραχωρήσεων, καθ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ ἐπιστήμη, ἐπιβάλλει δὲ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον.

§ 179. Δημοσιονομία.

Ἡ Δημοσιονομία εἶνε γέννημα τῶν τελευταίων τούτων χρόνων, (Finanzwissenschaft, Science des Finances). Εἶνε ἡ γνῶσις τῶν τρόπων, καθ' οὓς ἐνεργεῖ ἡ πολιτεία ἐν τῷ καθορισμῷ, τῇ εἰσπράξει καὶ τῇ χρήσει τῶν δημοσίων προσόδων.

Ἡ πολιτεία διεκδικεῖ σπουδαιοτάτην ἀποστολὴν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, περιβάλλεται ὑπὸ πλείστων καθηκόντων, τῆς πραγματώσεως τοῦ δικαίου, τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν, τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν καθ' ἁπάσας τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰς σχέσεις καὶ ἐνεργείας, ἐνίοτε δὲ τῆς εὑρέσεως καὶ παροχῆς τῶν μέσων, δι' ὧν ἥ τε ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτῶν δρᾶσις καὶ εὐημερία ἐπιτευχθήσονται ὡς ἔνεστι τελεσφόρως. Τούτου δεδομένου, ἡ πολιτεία ἔχει ἀνάγκην τῆς προσηκούσης συμβολῆς πάντων ἐκείνων, εἰς οὓς θέλει παράσχῃ τὰ μέσα τῆς ἀναπτύξεως καὶ εὐημερίας διὰ τῶν ὀργάνων ἐκείνων, ἐμψύχων ἢ ἀψύχων, ἅτινα εἶνε οἱ λειτουργοὶ τῆς πολιτείας ἐν τῇ ἐκπολιτευτικῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ. Ἡ συμβολὴ αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ὑλικῶν τοῦ λαοῦ προσφορῶν (εἰς εἶδος ἢ εἰς νόμισμα). ὧν ἡ κατὰ τὸ προσῆκον διανομὴ καὶ εἴσπραξις εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς δημοσιονομικῆς λειτουργίας τῆς πολιτείας. Ταῦτα ἐρευνᾷ καὶ ἀναλύει ἡ ἐπιστήμη τῆς Δημοσιονομίας.

Ὡς ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία, οὕτω καὶ ἡ Δημοσιονομία εἶνε ἐπιστήμη ἅμα καὶ τέχνη. Ἀποστολὴν ἔχει πρωτίστως νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν οἰκονομικὴν δύναμιν τῆς κοινωνίας, τοὺς πόρους τοῦ λαοῦ, ἀναλόγως δὲ νὰ καθορίσῃ καὶ διανείμῃ εἰς αὐτὸν τὰς ἀναλογούσας ὑποχρεώσεις πρὸς συμβολὴν εἰς τὰς οἰκονομικὰς χρείας τῆς πολιτείας. Ἡ ἐνέργεια αὕτη καλεῖται *φορολογία*.

Ἡ φορολογία δέον νὰ ἀπορρέῃ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πολιτικῆς χρησιμότητος. Οὕτω πρέπει νὰ διανέμηται ἀναλόγως πρὸς τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις καὶ τὰ μέσα τῶν διαφόρων κοι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νωνικῶν ὁμάδων. Ἡ δὲ πολιτεία ὑποχρεοῦται νὰ προσέχῃ τὸ μέν, μὴ ἡ φορολογία καθίσταται ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν τῶν λαῶν, τὸ δὲ νὰ διαθέτῃ τὸ ἐξ αὐτῆς προερχόμενον χρῆμα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ν' ἀναπτυχθῇ ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ μέλλοντι ἡ οἰκονομικὴ παραγωγὴ καὶ δραστηριότης τῆς χώρας. Φαῦλον, ἐπὶ τῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ἀδικίας, ἐρειδόμενον δημοσιονομικὸν σύστημα δύναται νὰ διαφθείρῃ τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις, τὸν πλοῦτον λαοῦ τινος, ὅσον οὗτος καὶ ἂν κατέχῃ τὴν ἀρετὴν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δημοσιονομικὴ σοφία πάντων τῶν αἰώνων διδάσκει ἐπίσης, ὅτι ὡς δέον νὰ κρατῇ φειδὼ ἐν ταῖς οἰκονομικαῖς δαπάναις τῶν ἀτόμων, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τῆς πολιτείας. Σπάταλος καὶ ἀπρονόητος αὕτη καθισταμένη, οὐ μόνον περιέρχεται εἰς δυσχερείας, εἰς ἀπόγνωσιν, εἰς ἐξευτελισμόν, ἀλλ' ἅμα καὶ συντελεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς οἰκονομικῆς εὐξίας, αὐτῆς τῆς παραγωγῆς τοῦ τόπου. Πλέον ἢ ἅπαξ ἐργατικαὶ καὶ ἀποταμιευτικαὶ κοινωνίαι κατεστράφησαν ἐκ τῆς ἀπρονοήτου δημοσιονομικῆς πολιτικῆς τῶν κυβερνήσεων.

Ἡ οἰκονομικὴ ἄρα εὐεξία λαοῦ τινος ἐξαρτᾶται πρωτίστως ἐκ τῆς ἰσορροπίας τῶν ἐσόδων καὶ τῶν δαπανῶν τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ἰσορροπίας τῶν δαπανῶν καὶ τῶν ἐσόδων τῆς πολιτείας.

§ 180. Στατιστική.

Τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἀποστολὴν ἐχούσης τὴν ἔρευναν τῶν νόμων, καθ' οὓς παράγεται, διανέμεται καὶ καταναλίσκεται ὁ πλοῦτος, τὸ πόρισμα τοῦτο τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν, παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν δεδομένων ἐκείνων, ἅτινα θέλουσι διαφωτίσῃ αὐτὴν καὶ καθοδηγήσῃ ἐν τῇ ἐργασίᾳ, ἣν ἐπιδιώκει.

Τὰ δεδομένα ταῦτα ἐκφράζουσί τι ἀληθῶς ὑφιστάμενον, κατὰ φυσικοὺς καὶ κοινωνικοὺς νόμους ἑκάστοτε ἐκδηλούμενον καὶ ἐπαναλαμβανόμενον. Τὸ σύνολον δ' αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην *Στατιστικήν*.

Ποικίλως διετυπώθη ὁ ὁρισμὸς τῆς Στατιστικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφ' ἧς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπιστήμη, ἐπικουρικὴ οὐ μόνον τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Διοικήσεως καὶ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βόλου

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Γερμανὸς *Schözer* καθώρισε τὴν Στατιστικὴν ὡς σκοποῦσαν νὰ καταστήσῃ γνωστὰ πάντα τὰ ἀντικείμενα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ δύναμις πολιτείας τινός. Διακρίνων δ' αὐτὴν τῆς ἱστορίας, ἔλεγεν ὅτι ἡ μὲν ἱστορία εἶνε ἡ στατιστικὴ ἐν ἐνεργείᾳ, ἡ δὲ στατιστικὴ ἡ ἱστορία ἐν ἠρεμίᾳ.

Ἕτερος Στατιστικός, ὁ *Moreau de Jonnés*, ὁρίζει τὴν ἐπιστήμην ταύτην ὡς τὴν ἐπιστήμην τῶν κοινωνικῶν δεδομένων, ἐκφραζομένην δι' ἀριθμῶν.

Ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ἔργου τῆς Στατιστικῆς συμπεραίνεται, ὅτι ἡ πολιτικὴ Οἰκονομία ἔχει· ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς γνώσεως καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν δεδομένων τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, τῆς Στατιστικῆς. Ἀλλ' ἐπίσης καὶ αὕτη δεῖται τῆς ἀντιλήψεως τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, χειραγωγούσης αὐτὴν ἑκάστοτε ἐν ταῖς ἐρεύναις. Ὁ Στατιστικός, γινώσκων τὰς θεωρίας καὶ τὰ πορίσματα τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, καθοδηγούμενος δ' ὑπ' αὐτῶν, ἐκτελεῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ μετὰ μείζονος καὶ θετικωτέρας ἐπιτυχίας.

Ἡ Στατιστικὴ εἶνε γέννημα τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἡ ἀνάγκη τῆς εὑρέσεως καὶ τῆς γνώσεως τῆς φυσικῆς ἢ κοινωνικῆς καταστάσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς χώρας ἀτελῶς τὸ πάλαι κατενοήθη ὑπό τε τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν κυβερνήσεων. Ἀναφέρονται μὲν ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων παραδείγματα στατιστικῶν ἐρευνῶν ἐν Περσίᾳ, ἐν Σινικῇ, ἐν Ρώμῃ καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας, ἀλλ' ἡ ἀληθὴς αὐτῆς ἀναγνώρισις καὶ θεραπεία ὡς ἐπιστήμης γίνεται κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα διὰ τοῦ Γερμανοῦ Achenwall.

Ἡ Στατιστική, ἐπιτυχῶς ὀργανωθεῖσα κατὰ τοὺς τελευταίους καιρούς, προσφέρει οὐ σμικρὰς ὑπηρεσίας καὶ ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς τέχνη. Ἡ ἐπιστήμη λαμβάνει παρ' αὐτῆς θετικὰς πληροφορίας, ἐξ ὧν δημιουργεῖ πορίσματα καὶ κανόνας. Ἀλλὰ πρωτίστως ὠφελεῖται ἐξ αὐτῶν ἡ πολιτική. Ἡ ποικίλη διοίκησις χώρας τινὸς δὲν διεξάγεται τυχαίως· ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς ἀνὴρ ἐκ τῶν δεδομένων τῆς Στατιστικῆς γινώσκει τὴν ἀληθῆ κατὰ χρόνον καὶ τόπον κατάστασιν τῆς χώρας, ἣν ἐκλήθη νὰ κυβερνήσῃ. Ἐν γνώσει διατελῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων αὐτῆς, τῆς κινήσεως αὐτοῦ (γάμων, γεννήσεων καὶ θανάτων, ἀποδημιῶν, μεταναστεύσεων κτλ.) τῆς γεωργικῆς καταστάσεως,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς βιομηχανικῆς, τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ ἀναπτύξεως, κρατεῖ τὴν κλεῖδα τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας.

Πάντα ταῦτα κέκληται νὰ χρησιμοποιήσῃ, συντελῶν διὰ τῆς προσφόρου διοικήσεως νὰ ἄρῃ μὲν τὰς δυσμενεῖς διὰ τὴν πρόοδον τῆς χώρας συνθήκας, νὰ προαγάγῃ δὲ τὰς εὐμενεῖς.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ Στατιστικὴ ἐπιτελεῖ σπουδαίαν ὑπηρεσίαν ἐν πάσῃ πολιτείᾳ. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον θεραπεία αὐτῆς καὶ ὀργάνωσις ὑπὸ τῶν πεπολιτισμένων κυβερνήσεων.

SMITH Wealth of Nations.
RICARDO Principles of political Economy.
SAY Traité d'Économie politique.
ROSSI Cours d'Économie politique.
SISMONDI Nouveaux principes d'Économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population.
CHEVALIER Cours d'Économie politique.
BAUDRILLARD Manuel d'Économie politique.
ROSCHER die Grundlagen der Nationalökonomie.
SCHOENBERG Haudbuch der politischen Économie.
SAY Nouveau dictionnaire d'Économie politique.
ΣΟΓΤΣΟΥ Πλουτολογία.
ΓΟΓΝΑΡΑΚΗ Στοιχεῖα Πολιτικῆς Οἰκονομίας.
RAU Finanzwissenschaft.
LEROY BEAULIEU la Science des Finances.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ Δημοσιονομική.
HAUSHOFER Lehr-und Handbuch der Statistik.
MOREAU DE JONNÉS Éléments de Statistique.
BLOCK le Statistique.
TURQUAN Manuel de Statistique pratique.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

Πολιτική.

§ 181. Ἔννοια καὶ ἀποστολὴ τῆς Πολιτικῆς ὡς Τέχνης.

Οἱ κανόνες τοῦ δικαίου, οἱ νόμοι, ἐφ' ὧν ἐρείδεται καὶ δι' ὧν προάγεται καὶ ἀκμάζει ἡ πολιτεία, πρέπει νὰ τύχωσι πλήρους ἐφαρμογῆς καὶ ἐκτελέσεως. Οὐχὶ ἐν τῷ γινώσκειν καὶ τῷ λέγειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν κεῖται ἡ σοφία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἐπαρκεῖ μόνον ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἡ αὐτῇ ἐπίκουρος τέχνη, μετ' ἐμβριθείας ἐφαρμόζουσα τὰ ἐγνωσμένα ὡς ἀληθῆ καὶ χρήσιμα.

Οὕτως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἡ πολιτικὴ τέχνη δέον νὰ παρακολουθῇ ἐν τῇ προσφόρῳ χρήσει τῶν νόμων καὶ κανόνων, δι' ὧν ἐπιτευχθήσεται ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ πολιτικὴ τέχνη προηγεῖται τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, μετὰ ταῦτα δὲ συνεργάζονται ἀμφότεραι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, τῆς μιᾶς λαμβανούσης τὰ τῆς ἄλλης διδάγματα.

Τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς Πολιτικῆς πρῶτος διετύπωσεν ὁ Σωκράτης ἐν τῇ ἀπαραμίλλῳ ἐκείνῃ πρὸς τὸν Ἀθηναῖον νεανίσκον Γλαύκωνα νουθεσίᾳ (1).

Σήμερον ἡ Πολιτικὴ ὡς τέχνη ἀντιπροσωπεύει οὐσιώδη κλάδον ἐν τῷ συστήματι τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Εἶνε ἡ μέθοδος, ἡ διδάσκουσα τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν

(1) *Ξενοφ. Ἀπομνημονεύματα* V, I.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρόπων, καθ' οὓς δέον νὰ πράττωνται τὰ κοινά, ἡ τέχνη τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός. Ἀλλ' ἡ τέχνη αὕτη δὲν διδάσκεται, ἰδιάζει εἴς τινας χαρακτῆρας, κατέχοντας τὸ μυστήριον τῆς πολιτικῆς ἐπιτηδειότητος.

Ἐντεῦθεν συμπεραίνεται, ὅτι ἡ Πολιτική, ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς τέχνη, σπανίως συνυπάρχει ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ. Πολλοὶ δύνανται νὰ καταστῶσι μεγάλοι πολιτικοὶ θεωρητικοί, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρακτικοί. Ὁ Μακιαβέλλης, ὅστις ἐδίδαξε μετ' ἀπαραμίλλου λογικῆς τὴν τέχνην τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἠστόχησεν ἐν τῇ πρακτικῇ ἐφαρμογῇ. Ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ἣν παρίστησιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τὰ πλεονεκτήματα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ροπῆς ἐκδηλοῦνται κεχωρισμένως. Οὐχ ἧττον ἡ πολιτικὴ τέχνη παρά τινι προσώπῳ δύναται νὰ ἦνε πολλάκις καὶ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐξασκήσεως.

Οἱ κανόνες καὶ τὰ πορίσματα τῆς πολιτικῆς τέχνης εἶνε ἀναγκαιότατα ἐν τῷ συστήματι τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὰ δόγματα αὐτῆς εἶνε θετικά, λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψει τὸ ἐνεστώς, τὸ δυνατὸν γενέσθαι, οὐχὶ δὲ τὸ ἀπολύτως ἀληθές, τὸ κατὰ θεωρίαν μόνον τοιοῦτον, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁποία εἶνε καὶ οὐχὶ ὁποία πρέπει νὰ ἦνε. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν ἡ πολιτικὴ τέχνη δύναται νὰ συγκρουσθῇ κατὰ τὸ φαινόμενον πρὸς τὴν πολιτικὴν θεωρίαν, πρὸς τὰ ἀίδια δόγματα τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἡ σύγκρουσις αὕτη ἐκδηλοῦται ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας, ἡ ἐκτροπὴ τῆς πολιτικῆς εἶνε συγγνωστέα, ἀλλ' ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, γινομένη πρὸς ἐγωιστικὸν συμφέρον, εἶνε ἀξία καταδίκης.

Ἡ πολιτικὴ τέχνη, *καιροσκοπικὸν* ἔχουσα χαρακτῆρα, δέον νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψει ὑπὸ τοῦ θεωρητικοῦ. Οὕτω τὰ ἀπόλυτα αὐτοῦ διδάγματα συγκεράννυνται διά τινος *πραγματικωτέρας* παραστάσεως, καθιστάμενα μᾶλλον χρήσιμα καὶ τελεσφόρα.

Mohl Encyclopaedie der Staatswissenschaften. — Staatsrecht, Völkerrecht und Politik.

Bluntschli die Politik.

Holzendorf Principien der Politik (μετάφρασις Βορέ).

Walcker Politik der constitutionellen Staaten.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Περὶ Κωδικοποιήσεως.

§ 182. Ἔννοια καὶ ἀνάγκη τῆς Κωδικοποιήσεως.

Οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐπικαλεσθῇ ἄγνοιαν τοῦ νόμου. Τὸ δόγμα τοῦτο δὲν ἀπορρέει μόνον ἀπὸ κοινωνικοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ προσωπικοῦ τῶν πολιτῶν. Ὁ γινώσκων τὸν νόμον κατανοεῖ μᾶλλον τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὰ δικαιώματα, ἅτινα δὲν θέλει διστάσῃ προσβαλλόμενα νὰ διεκδικήσῃ. Ἐν τῇ συνειδήσει ταύτῃ τοῦ δικαίου κεῖται πρωτίστως ἡ ἀρετὴ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου.

Οἱ λαοί, μόλις λαβόντες συνείδησιν τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν τάξεως καὶ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς, κατανοοῦσι τὴν σημασίαν καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς συνθέσεως καὶ ἑνοποιήσεως τῶν κανόνων ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ εὐνομία καὶ ἡ εὐημερία. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀνάγκης ταύτης εἶνε ἓν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων ἐν τῷ βίῳ παντὸς λαοῦ. Ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῶν κοινωνιῶν ἀναπτύσσονται τὰ ἔθιμα ἀσυνειδήτως, ἀλλὰ πληροῦσιν ὑψίστην ἀποστολὴν ἐν τῇ ὑπὸ τῶν συγκρούσεων παραβιαζομένῃ τάξει. Ἐν τοῖς ἐθίμοις τούτοις κεῖται τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Οὐχ ἧττον, ἡ ἀληθής, ἡ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ τὸ προσῆκον λειτουργία τῆς πρώτης ταύτης μορφῆς τοῦ δικαίου καθίσταται ἐπὶ τέλους ὕποπτος, πολλάκις καθιεροῦσα τὴν ἀδικίαν. Τί τὸ ἰσχύον καὶ τί τὸ μή, ἆρα τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον; πρόβλημα.

Ἐκ τούτου ἡ ἀνάγκη τῆς εἰς τὸ αὐτὸ συναγωγῆς τῶν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἐθίμου ἀνεγνωρισμένων κανόνων τοῦ δικαίου. Ἡ νομοθεσία ἄρα, ἡ κωδικοποίησις, ὡς εἶπεν ὁ *Bentham*, εἶνε τὸ κυριώτατον πρὸς πολιτισμὸν παντὸς λαοῦ βῆμα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ Ἡ Κωδικοποίησις καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις.

Τὸ πρόβλημα τῆς κωδικοποιήσεως ἐκδηλοῦται ἑκάστοτε, ὅτε λαός τις μεταβαίνει ἀπό τινος περιόδου εἰς ἄλλην. Ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ἔχει ἰδίαν συνείδησιν δικαίου. Ἐν ταῖς ἀρχεγόνοις κοινωνίαις εἶνε τοῦτο θρησκευτικόν, μυστηριῶδες, ἀπόρρητον, ἀλλὰ διὰ τῆς κωδικοποιήσεως ἐξακριβοῦται. Ὁ λαὸς βλέπει ἐν τῷ δικαίῳ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπόστασιν.

Ὡς εἶπεν ὁ Lerminier, ὁ κῶδιξ εἶνε συγχρόνως λογικὸν σύστημα καὶ ἱστορία· λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὸ ἐνεστὼς τε καὶ τὸ παρελθόν, τὴν ἱστορίαν, ἅτινα προσπαθεῖ νὰ συνδιαλλάξῃ. Λαός, ἔχων κώδικα, γινώσκει τὸ δίκαιον αὐτοῦ, διεκδικεῖ αὐτό, ἀλλὰ καὶ ὑπακούει, αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις λειτουργοῦσι ταχύτερον καὶ εὐχερέστερον. Ὡς τοιοῦτος ὁ κῶδιξ δέον νὰ ἦνε πλήρης ἀκριβολογίας.

Τοὐναντίον, ἂν καταλειφθῇ ἡ νομοθεσία τοῦ λαοῦ εἰς τὰ ἔνστικτα, τὰ πάθη, τὰς συνηθείας, τὴν αὐθαιρεσίαν πολλάκις αὐτοῦ, εἰς τὴν ἱστορίαν ἀντὶ τῆς φιλοσοφίας, ἐπέρχεται ἡ ἀνατροπὴ μᾶλλον ἢ ἡ πραγμάτωσις τοῦ δικαίου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνεται, ὅτι ἀπολύτως δὲν ὀφείλει λαός τις νὰ συντάξῃ τὸν κώδικα αὐτοῦ, ὅτε δὲν εἶνε ἀκόμη προπαρεσκευασμένος πρὸς τοῦτο, ὅτε τουτέστι δὲν ἀνεπτύχθησαν ἔτι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις. Συνετὸς ἄρα εἶνε ἐκεῖνος ὁ λαός, ὅστις κατανοήσῃ τὴν πρόσφορον στιγμήν.

§ 184. Ἡ Κωδικοποίησις καὶ ὁ Νομοθέτης.

Ὁ Βένθαμ ἰσχυρίζεται, ὅτι δύναται λαός τις νὰ ἀναθέσῃ εἴς τινα τὴν σύνταξιν τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ. Εὐχερῶς ἀντικρούεται ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ ἐπιφανοῦς νομοδιδασκάλου. Ὅσον καὶ ἂν τυγχάνῃ οὗτος μεγαλοφυής, ἔξοχος ἀνήρ, οἷον παρίστησιν αὐτὸν ὁ Ρουσσώ, κοινωνικὸς μικρόκοσμος, συνθετικός, συγκεντρῶν πάντα τὰ αἰσθήματα, τὰς ἰδέας καὶ τὰς ροπὰς ἐποχῆς τινος, ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ. Τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν ὡρισμένου ἀνδρός. Οὐδ' αὐτὸς δ' ὁ λαὸς δύναται νὰ ἔχῃ τὴν προσήκουσαν εἰς αὐτὸ πίστιν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ νομοθέται τῆς ἀρχαιότητος ἐπεκαλοῦντο τὸ θεῖον κῦρος πρὸς καθιέρωσιν τοῦ νομοθετικοῦ αὐτῶν ἔργου. Οὕτω παρέστησαν πρὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, φέροντες τοιαύτην ἀποστολήν, οἱ πρῶτοι νομοθέται τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης.

Περιφανὲς παράδειγμα τῆς ἀποτυχίας ἑνιαίου νομοθέτου παρέχει ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κατὰ μείζονα δὲ λόγον ὁ Λώκιος, ἀποπειραθεὶς νὰ συντάξῃ νομοθεσίαν διὰ τὴν ἐν Ἀμερικῇ Καρολίναν.

Νομοθεσία, μέλλουσα νὰ ρυθμίσῃ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις λαοῦ τινος, πρέπει ν' ἀπορρέῃ πράγματι ἀπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, νὰ ᾖνε ἔργον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἱκανὴ νὰ καθοδηγήσῃ τὸ ἔθνος εἰς κρείττονα εὐνομίας καὶ πολιτισμοῦ τάξιν.

§ 185. Οἱ νεώτεροι Κώδικες.

Τὸ πρόβλημα καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς κωδικοποιήσεως ἀνεγνωρίσθησαν μὲν ἀείποτε, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀπὸ δύο αἰώνων. Κατενοήθη ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ὅτι ἡ ἀληθὴς νομοθεσία δὲν κεῖται ἐν τῇ συνθέσει ὡρισμένων κανόνων, συμφώνων πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκρράζῃ τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ἐν συνδυασμῷ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Μετὰ τὸ ἐπὶ αἰῶνας πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Εὐρώπης καθολικὸν κῦρος τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου ἐπῆλθεν ἀντίδρασις. Ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη τῆς συντάξεως ἐθνικῶν νόμων, συμφώνων πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας καὶ σχέσεις τῶν λαῶν. Ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Λεϊβνίτιος ὑπέδειξε τὴν ἐπιβαλλομένην ταύτην ἀνάγκην διὰ τὴν Γερμανίαν. Καίπερ ἀναγνωρίζων τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, εὗρεν αὐτὸ ἥκιστα ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ νέον τῆς ἐποχῆς πνεῦμα. Ὁ Λεϊβνίτιος ἔσπειρεν ἐπὶ γῆς ἀγαθῆς· μετ' ὀλίγον ὁ Οὐόλφιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατέδειξαν ἐπίσης τὴν ἀνάγκην τῆς κωδικοποιήσεως, ἥτις ὁσημέραι ἀνεγνωρίζετο καὶ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. Ἀνεγνωρίζετο, ὅτι τὸ δίκαιον, ὡς θετικόν, ὑφίσταται ἀείποτε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ λόγος δὲν παρίσταται ὁ αὐτὸς ἐν πάσῃ περιόδῳ τῆς ἱστορίας. Ἀλήθεια σήμερον, ψεῦδος αὔριον· χίμαιρα νῦν, πραγματικότης μετ' ὀλίγον. Ἡ ἰδέα καθίστατο ἐναργής. Συγχρόνως δὲ συνετάσσοντο οἱ νέοι γερμανικῶν τινων χωρῶν κώδικες, ἐν οἷς πρωτεύουσαν κατέχει θέσιν ὁ πρωσσικός, συντεθεὶς κατ' ἐντολὴν Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐκ τῶν πρώτων αὐτῆς ἀναδημιουργικῶν τῆς κοινωνίας μεληµάτων ἐθεώρησε τὴν σύνταξιν ἐθνικοῦ κώδικος, συνοψίζοντος τὴν πρότερον ποικίλην νομοθεσίαν. Οὕτως ἐπὶ τῆς Ὑπατείας ἐδημοσιεύθη ὁ *ἀστικὸς* Κῶδιξ τῆς Γαλλίας καὶ μετ' αὐτὸν ὁ *ποινικός*, ὁ *ἐμπορικός* κτλ.

Ἡ ἀνάγκη παγγερμανικοῦ κώδικος ἐμελετήθη κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ 1807 ζωπυρηθέντος τοῦ αἰσθήματος τῆς γερμανικῆς ἐλευθερίας καὶ ἑνότητος, ἐν ἔτει 1814 ὁ *Thibaut* δι' εἰδικοῦ συγγράμματος ἐπεζήτησεν ἐνιαῖον κώδικα διὰ τὴν πατρίδα αὐτοῦ· ἀλλ' ἀντεπεξῆλθεν ὁ *Savigny*, ἐκδηλώσας ἄκρατον θαυμασμὸν πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, σφοδρῶς δ' ἐπικρίνας τὸν ἀρτίτοκον γαλλικὸν κώδικα, κηρύξας τοῦτον κατώτερον ἐκείνου.

Παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, ἡ ἰδέα τῆς κωδικοποιήσεως κατίσχυσεν ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν συγχρόνων λαῶν. Νέαι ἰδέαι καὶ ἀνάγκαι ἐπιβάλλουσι νέας διατυπώσεις καὶ διακανονισμοὺς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Οὕτως ἐκωδικοποιήθη τὸ δίκαιον τῶν νεωτέρων πολιτειῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδεῶν τοῦ νέου βίου.

Ἄξιοι ἰδιαιτέρας μνείας κώδικες εἶνε ὁ τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ ἄρτι συνταχθὲν νομοσχέδιον τοῦ γερμανικοῦ Κώδικος.

§ 186. Περὶ Κωδικοποιήσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐν Ἑλλάδι.

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας ἡ κωδικοποίησις τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῆς νόμων, ἡ ἑνότης τῆς νομοθεσίας διατελεῖ ἔτι *pium desiderium*. Πολιτεύματα καὶ κυβερνητικὰ συστήματα ἔρχονται καὶ παρέρχονται, ἡ πολυνομία θριαμβεύει, ἀλλ' οὐδεμία ἔτι ἐγένετο σύντονος καὶ πραγματικὴ ἀπόφασις περὶ κωδικοποιήσεως, ἐκτὸς τῆς συστάσεως εἰδικῶν πρὸς τοῦτο ἐπιτροπειῶν, ἐργαζομένων ἐπί τινα χρόνον, καταλειπουσῶν δ' εἶτα τὸ ἔργον αὐτῶν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν, ἵνα μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς κηρυχθῇ πεπαλαιωμένον καὶ χρῄζον νέας ἐπεξεργασίας. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἀνάγκη κωδικοποιήσεως εἶνε ἐναργής. Ἡ ἔλλειψις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀστικοῦ κώδικος καθ' ὡρισμένας ἀρχάς, συμφώνους πρὸς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας καὶ σχέσεις, εἶνε σπουδαία ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ ἔλλειψις. Ἡ δικαιοσύνη δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ εὐκόσμως καὶ ἀπροσκόπτως, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει κατ' ἀνάγκην τὸν ρωμαϊκὸν νόμον πρὸς λύσιν ζητημάτων καὶ κανονισμὸν σχέσεων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἀστικὸς Κῶδιξ, ἐκφράζων τὸ πνεῦμα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἔστω καὶ ἀτελής, εἶνε κρείττων τῆς ἰσχύος τῶν ρωμαϊκῶν νόμων. Οἱ κώδικες δὲν ἐκφράζουσι τὴν ἀρχὴν τῆς αἰωνιότητος τοῦ δικαίου· εἶνε καὶ οὗτοι ἐφήμερα ἔργα τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν, μεταβαλλόμενα σὺν αὐταῖς. Αἱ καθ' ἡμᾶς κοινωνίαι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐντεῦθεν δ' ἡ κρατοῦσα πανταχοῦ νομοθετικὴ δραστηριότης.

Πᾶσα ἀναβολὴ κωδικοποιήσεως ἐν Ἑλλάδι ἐπιδρᾷ ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῶν συμφερόντων τοῦ πολίτου, παρακωλύει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν αὐτοῦ σχέσεων, χαλαροῖ μᾶλλον ἢ συντελεῖ εἰς τὴν προσήκουσαν ἐνέργειαν καὶ ἀποτελεσματικότητα τῆς δικαιοσύνης. Ἐν τῷ ἀρχαίῳ Λαβυρίνθῳ ἦτο δυσχερὴς ἡ εὕρεσις τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ φῶς. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῶν διεπόντων ἡμᾶς ἀστικῶν ρωμαϊκῶν νόμων, ἀσυμφώνων καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς τὸ ἐν γένει ἑλληνικὸν δίκαιον. Ἡ κωδικοποίησις ἄρα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου εἶνε ἐν τῶν σοβαρωτάτων μελημάτων τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς, ἄξιον μελέτης καὶ ταχείας λύσεως.

THIBAUT Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland.

SAVIGNY Uber den Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung.

BEHREND die neueren privatrechts — Kodifikationen (Holzendorff's Encyclopaedie).

LERMINIER Philosophie du droit.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 187. Ἔννοια τῆς Μεθοδολογίας.

Μεθοδολογία ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ εἶνε ἡ γνῶσις τῶν τρόπων, καθ' οὓς ἐρευνᾶται καὶ σπουδάζεται αὕτη καθ' ὅλου καὶ ἐπὶ μέρους καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν. Ἡ Μεθοδολογία ἄρα σκοπὸν προτίθεται νὰ ὑποδείξῃ τὴν *μέθοδον*, τουτέστι τὴν ὁδόν, ἣν δέον ν' ἀκολουθήσῃ τις πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κτήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ ἀληθειῶν. Πᾶσα ἐπιστήμη καὶ γνῶσις ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς προσηκούσης μεθόδου, διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐρεύνης τῆς ἀληθείας.

§ 188. Μεθοδολογία τοῦ Δικαίου.

Ἡ *Μεθοδολογία τοῦ Δικαίου*, Ὁδηγητικὴ παρά τινων καλουμένη, ἀντικείμενον ἔχει νὰ ὑποδείξῃ τὴν μέθοδον ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, τουτέστι κατὰ τίνα τρόπον δέον νὰ ἐρευνηθῶσι καὶ μελετηθῶσιν οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς ἐπιστήμης ταύτης καθ' ὅλου καὶ ἐπὶ μέρους ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις σχέσεσι καὶ ἀναφοραῖς. Ἡ Μεθοδολογία ἐπίσης σκοπὸν προτίθεται νὰ ὑποδείξῃ τίνων ἄλλων ἐπιστημῶν, κυρίων ἢ βοηθητικῶν, ὑφίσταται χρεία πρὸς ἐντελῆ κατανόησιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου.

§ 189. Ἡ Μέθοδος τῆς σπουδῆς τοῦ Δικαίου.

Ὡς ἐρρήθη ἀλλαχοῦ, ἡ ἐπιστήμη εἶνε ὀργανικὸν σύνολον· πρὸς κατανόησιν ἄρα αὐτοῦ ἀπαιτεῖται ἡ ἔρευνα καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τε ὅλου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τῶν μερῶν· τούτου μὴ συμβαίνοντος, ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις καθίσταται ἀτελής. Οὕτως ὁ ἰατρὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἤθελε περιορίσῃ τὰς ἐρεύνας αὐτοῦ οὐχὶ εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, ἀλλ' εἰς μέρος τι μόνον, θὰ καθίστατο ἀτελής, ἐμπειρικός, ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν μελέτην τῆς *Φυσιολογίας* καὶ τῆς *Ἀνατομίας* τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ τῶν συγγενῶν κλάδων τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης.

§ 190. Ἡ Ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ.

Ἡ ἀκαδημαϊκὴ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας σπουδὴ ἔκπαλαι μὲν εἴτε ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, εἴτε ἐν ταῖς νεωτέραις, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς ἐν Βονωνίᾳ νομικῆς Σχολῆς, ἐθεωρήθη πολλοῦ λόγου ἀξία καὶ ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς τέχνη, σκοπὸν ἔχουσα τὴν μόρφωσιν λειτουργῶν τῆς Θέμιδος καὶ πολιτῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ μεγάλης ἔτυχεν ἀναπτύξεως καὶ ἀποδοχῆς κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν σκοπεῖ μόνον τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν νόμων, τῶν διεπόντων τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἐπίσης ἐπιζητεῖ τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν πραγμάτωσιν τῶν νόμων τούτων ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῆς· σὺν τῷ γνωστικῷ ἄρα σκοπῷ φέρει καὶ χαρακτῆρα μεταρρυθμιστικόν, ἐξόχως κοινωνικόν.

Ἡ τοιαύτη σημασία τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου προὐκάλεσε πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὴν σύστασιν Σχολῶν τῶν Νομικῶν καὶ Πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ δ' ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἠθῶν καὶ ἰδεῶν ὀσημέραι καθίσταται σπουδαιοτέρα.

§ 191. Ἡ μόρφωσις τοῦ νομικοῦ ἐπιστήμονος καὶ αἱ ἀναγκαιοῦσαι αὐτῷ γνώσεις.

Ὁ ἀφοσιούμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἐπιστήμης πρέπει πρωτίστως νὰ ὑποθάλπῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ *ἱερὸν πῦρ*, τὸν πόθον τῆς γνώσεως, τῆς εὑρέσεως καὶ τῆς πραγματώσεως τῆς ἀληθείας. Ἄνευ τοῦ πυρὸς τούτου ὁ ἐπιστήμων καθίσταται ἁπλοῦς ἐπαγγελματικὸς βιομήχανος. Ἂς ἔχῃ πᾶς σπουδαστὴς ὑπ' ὄψει τὴν ὡραίαν ἐκείνην ἰδέαν τοῦ *Lessing*: Ἂν ὁ Θεὸς ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἐκράτει τὴν ἀλήθειαν, ἐν δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῇ ἀριστερᾷ τὴν πρὸς αὐτὴν ἔφεσιν, παρακολουθουμένην καὶ ὑπὸ τῆς πλάνης ἐνίοτε, μὲ προσεκάλει δὲ νὰ ἐκλέξω, ἐν ταπεινώσει ἐγὼ θὰ ἔκλινον πρὸς τὴν ἀριστεράν, λέγων: «Πάτερ, δός μοι, ἡ καθαρὰ ἀλήθεια προστήκει σοὶ μόνῳ». Ὁ ἄνθρωπος, κατέχων μέρος τῆς ἀληθείας καὶ ἐπιζητῶν ν' αὐξήσῃ αὐτήν, ποθεῖ νὰ καταστῇ τῷ Θεῷ ὅμοιος.

Καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος μορφοῦται, καθ' ὅσον ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ ὁρίζων ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ εὑρύνεται, κατὰ τοσοῦτον καὶ καθίσταται ἀνώτερος ἑαυτοῦ, βελτιούμενος καὶ τελειούμενος. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα βεβαίως δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὴν πλήρη κατανόησιν τῶν ποικίλων εἰδῶν τοῦ ἐπιστητοῦ· «ἡ τέχνη μακρά, ὁ δὲ βίος βραχύς», οὐχ ἧττον ἀμυδρά τις αὐτῶν γνῶσις συντελεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ συνόλου, ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦ μέρους, ὃ περ προτίθεται νὰ σπουδάσῃ ὁ ἐπιστήμων.

Τὴν ἀνάγκην ταύτην πρέπει νὰ κατανοήσῃ οὐ σμικρὸν καὶ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν ὁ σπουδάζων τὸ δίκαιον. Μονομερὴς σπουδὴ παράγει βιομήχανον, πλήρης δὲ *ἀληθῆ καὶ ἀγαθὸν ἄνδρα*.

§ 192. Προκαταρκτικὴ παίδευσις.

Ἡ προκαταρκτικὴ παίδευσις εἶνε ἀναγκαία οὐ μόνον τῷ σπουδαστῇ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ παντὶ πολίτῃ, ἐξασκοῦντι ἐλευθέριον ἐπάγγελμα. Ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων ὑφίσταται μείζονας ὑποχρεώσεις· ἡ προκαταρκτικὴ ἐγκύκλιος παίδευσις δέον νὰ ἦνε ὅσον τὸ ἐνὸν πλήρης.

Κατὰ πρῶτον ἡ γνῶσις τῆς γλώσσης. Ἡ γλῶσσα εἶνε τὸ ὄργανον τῆς ἐκφράσεως τῶν διανοημάτων καὶ ἰδεῶν τοῦ ἐπιστήμονος· ἀλλ' εἰς τὸν νομομαθῆ, εἴτε σκοποῦντα ν' ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου, εἴτε ἄλλο τι συγγενές, ἡ ἀκριβὴς γνῶσις αὐτῆς παρίσταται μᾶλλον ἐπιβεβλημένη. Ἐν τοῖς δικογράφοις αὐτοῦ, ἐν ταῖς δικαστικαῖς ἀγορεύσεσι καὶ ἐν γένει ἐν τῇ νομοθετικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ κύριος ὢν τῆς γλώσσης, κάτοχος τῶν μυστηρίων αὐτῆς, δύναται νὰ παράσχῃ μείζονα σημασίαν εἰς τὰς σκέψεις αὐτοῦ, νὰ ἐπιβάλῃ αὐτάς, νὰ πείσῃ οὐ μόνον διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ ἐμβριθείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς δυνάμεως καὶ εὐφραδείας τοῦ λόγου, ἥτις οὐ σμικρὸν ἐρείδεται ἐπὶ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ προσήκοντος χειρισμοῦ τῆς γλώσσης.

Τὴν φύσιν τῆς γλώσσης, τὸν ὀργανισμὸν αὐτῆς, θέλει διδαχθῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρωτίστως μὲν ἐν τοῖς κλασικοῖς συγγράμμασι τῶν προγόνων ἡμῶν, ἅτινα οὐχὶ ἀναξίους λόγου θησαυροὺς ἐγκρύπτουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καλῶς συντεταγμένοις συγγράμμασι τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς γραμματολογίας. Ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ γνῶσις τῆς λατινικῆς εἶνε ἀναγκαιοτάτη, ἅτε ἐν αὐτῇ συντεταγμένων τῶν ρωμαϊκῶν νόμων.

Σὺν τῇ ἀκριβεῖ γνώσει τῆς γλώσσης ὁ θεμιστοπόλος δέον νὰ ἦνε ἐπίσης παρεσκευασμένος διὰ τῆς γνώσεως τῶν προκαταρκτικῶν γνώσεων ἐκ τῆς φιλοσοφίας, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἱστορίας, ἃς ἔτι μᾶλλον ὀφείλει ν' αὐξήσῃ, πολλαπλασιάζων ἐν τῇ ἀκαδημαϊκῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ. Αὗται εἶνε αἱ λεγόμεναι ἐπικουρικαὶ ἐπιστῆμαι.

§ 193. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ παίδευσις. Ἐπικουρικαὶ ἐπιστῆμαι.

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἡ παίδευσις τοῦ σπουδαστοῦ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον καὶ ἀμέσως διὰ τῆς ἀκροάσεως τῶν εἰδικῶν τῆς ἐπιστήμης μαθημάτων. Ταῦτα κατ' ἀνάγκην περιορίζουσι τόν τε πνευματικὸν καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ὁρίζοντα. Ὀφείλει νὰ προσέλθῃ καὶ εἰς ἄλλας σχολάς, ζητῶν ἐπικουρίαν παρ' αὐτῶν πρὸς τέλειον καταρτισμόν. Ἀλλ' ἰδίᾳ δέον ν' ἀκροασθῇ φιλολογικῶν τινων μαθημάτων, καθιστάμενος οὕτω κρειττων γνώστης τοῦ ὀργάνου τῆς γλώσσης, τῶν νόμων αὐτῆς, ἅτινα στοιχειωδῶς μόνον ἐδιδάχθη ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἀκροώμενος ἐπίσης μαθήματός τινος τῆς καθ' ὅλου γραμματολογικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἀλλὰ μείζονα προσοχὴν πρέπει νὰ δώσῃ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Ἱστορίας.

Ἐκ μὲν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν δέον νὰ προηγηθῇ ἡ *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, ἡ γνῶσις τῆς ἐργασίας καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἐμφανείας κατὰ χρόνον καὶ τόπον, τῶν ἀποπειρῶν τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἀπὸ τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἀκολούθως δὲ πρέπει κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν ἀκαδημαϊκῶν αὐτοῦ σπουδῶν νὰ παιδευθῇ εἰς τὴν *Λογικήν*, τὴν *Ψυχολογίαν* καὶ τὴν *Ἠθικήν*.

Ἡ μὲν Λογικὴ διδάσκει τοὺς νόμους τῆς σκέψεως, τὴν προσήκουσαν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τὴν ἀκριβολογίαν, ἣν δέον νὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατέχῃ ὁ νομικὸς καὶ πολιτικὸς ἐπιστήμων. Ἡ δὲ Ψυχολογία ἀποκαλύπτει αὐτῷ τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κατ' ἄτομόν τε καὶ κατ' εἶδος (ἔθνος), ὅ περ οὐ σμικρὸν συντελεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ δικαίου, ὡς τε ἀνθρωπίνου καὶ ἐθνικοῦ θεσμοῦ. Τῆς Ἠθικῆς ἐπίσης αἱ ἀρχαὶ ἀναγκαιοῦσι τῷ σπουδαστῇ τοῦ δικαίου ἕνεκα τῆς σχέσεως, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ ἀμφοτέρων, τούτου μὴ δυναμένου νὰ κατανοηθῇ ἄνευ ἐκείνης.

Ἐκ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἰδίᾳ θέλει πορισθῇ ὁ σπουδαστὴς τὴν *μέθοδον*, τὴν ἀνάλυσιν, τὴν ἔρευναν τῶν δεδομένων, καθ' ὅσον ταῦτα ὑφίστανται πράγματι, οὐχὶ δὲ καθ' ὅσον δέον νὰ ὑφίστανται. Αἱ ἐπιστῆμαι αὐταὶ οὐ σμικρὸν συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐκγύμνασιν τοῦ πνεύματος.

Ἡ Ἱστορία εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν τροφός, παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἡ δὲ μετ' ἐπιστασίας γνῶσις αὐτῆς εἶνε ἀναγκαία συμβολὴ πρὸς γνῶσιν τοῦ τε παρελθόντος καὶ τοῦ ἐνεστῶτος· ἐξ αὐτῆς θέλει παραχθῇ ἡ προπαρασκευαστικὴ τοῦ μέλλοντος ἐργασία. Τῆς ἱστορίας ἀντικείμενον εἶνε ἡ κατανόησις τοῦ τε ἐθνικοῦ καὶ τοῦ παγκοσμίου τῆς ἀνθρωπότητος βίου. Ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν καλειδοσκοπείῳ, παρίσταται ἡ γένεσις, ἡ μόρφωσις, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ παρακμὴ τῶν πολιτειῶν, τὰ προκαλέσαντα αἴτια. Ἡ ἱστορία θέλει διδάξῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τίνος νομοθεσίας ἢ διὰ τίνος πολιτικοῦ συστήματος ἐπετεύχθη μᾶλλον ἢ ἧττον τὸ μεγαλεῖον, ἐπῆλθε δὲ μετὰ ταῦτα ἡ καταστροφὴ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ. Ἐκλήθη *πειραματικὴ φυσικὴ* τῆς νομοθεσίας. Ἀληθῶς· ἡ νομοθεσία τῶν λαῶν καταδείκνυται διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὸ δίκαιον εἶνε τὸ θεμέλιον πάσης κοινωνίας, ἡ δὲ πολιτεία σκοπεῖ σὺν τῇ πραγματώσει αὐτοῦ καὶ τῇ ἐξασφαλίσει τῆς ἐλευθερίας τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας ἄρα διδάγματα πορίζουσι προφανὲς κέρδος τῷ τε νομομαθεῖ καὶ τῷ πολιτικῷ· εἶνε τὸ ἀναπόσπαστον αὐτῶν ἐγχειρίδιον. Τὰ ἀξιώματα τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας δὲν θέλουσι κατανοηθῇ ἄνευ τῆς πιστώσεως αὐτῶν διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς ἱστορίας. Μᾶλλον διαφέρουσα τῷ σπουδαστῇ τοῦ δικαίου εἶνε ἡ ἱστορία τῆς Ρώμης.

Σὺν τῇ γνώσει τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἱστορίας ὁ σπουδαστὴς δέον νὰ κατέχῃ καὶ τὴν *Γραφογνωσίαν*, τὴν τέχνην ἐκείνην, ἥτις εἶνε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρωτίστως ἐπικουρικὴ τῆς ἱστορίας, ἀλλ' εἶνε ἀναγκαία ἐπίσης καὶ εἰς τὸν νομομαθῆ. Ἐν πολλαῖς περιστάσεσι, πρὸς ὄφελος τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν, δέον νὰ γινώσκῃ τὰ διάφορα κατὰ περιόδους εἴδη τῆς γραφῆς, τὰ *χειρόγραφα*, ἐφ' ὧν εἶνε ἀναγεγραμμένη ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς τυπογραφίας. Διὰ τῆς γνώσεως ταύτης ὁ μελετῶν τὸ δίκαιον ἀπό τε ἱστορικῆς καὶ ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως δύναται πολλάκις νὰ κατανοήσῃ τὴν ἔννοιαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ζητήματος, γινώσκων τὸν χρόνον τῆς γραφῆς ἢ τῆς ἀντιγραφῆς χειρογράφου τινός. Ὡς δὲ ἐν τῇ Φιλολογίᾳ καὶ τῇ Ἱστορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν Νόμων ἡ Γραφογνωσία διά τε τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς κριτικῆς μεθόδου προσήνεγκε μεγάλας ὑπηρεσίας.

Τῆς *Ἰατροδικαστικῆς* ἡ γνῶσις ἐπίσης ἀναγκαιοῖ εἰς τοὺς σπουδαστὰς τοῦ δικαίου. Δι' αὐτῆς θέλουσι διαλευκανθῇ πολλὰ ζητήματα, καθ' ἑκάστην ἀναφερόμενα ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν νομοθετῶν, εἴτε ὡς συνηγόρων, εἴτε ὡς δικαστῶν. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη θέλει ἀποκαλύψῃ πολλάκις τὴν φύσιν ἐγκλήματός τινος, τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως, τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἐγένετο. Τῆς Ἰατροδικαστικῆς ἡ ἀνάγκη ἐκδηλοῦται καθ' ἑκάστην παρὰ τῷ δικαστῇ, ὀφείλοντι νὰ προσδράμῃ εἰς τὰς γνώσεις αὐτῆς καὶ τὰς παρατηρήσεις πρὸς ἐξακρίβωσιν γεγονότων, ὑποβληθέντων εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ. Οὐ μόνον δ' ἐν τῇ ποινικῇ δικαιοσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀστικῇ ὁμολογεῖται αὕτη ἐπίκουρος, ἐξακριβοῦσα ἑκάστοτε διαφόρους περιπτώσεις, σχετικὰς πρὸς τὴν λύσιν νομικῶν ζητημάτων· ἐπὶ παραδείγματι ἐν περιπτώσεσι φυσικῆς ἀνικανότητος, παραφροσύνης, κυοφορίας κτλ.

Βεβαίως δὲν ἀπαιτεῖται πλήρης μόρφωσις τοῦ νομομαθοῦς ἐν τῇ Ἰατροδικαστικῇ, ἥτις προϋποτίθησιν εὐρείας γνώσεις τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ἰατρικῶν ἐπιστημῶν· οὐχ ἧττον ποιά τις γνῶσις τῶν προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης οὐ σμικρὸν συντελεῖ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτίμησιν τῶν ἀναφυομένων ἐν τῇ διαδικασίᾳ ζητημάτων, εἰς ὧν τὴν λύσιν ζητεῖται ἡ γνώμη τῆς Ἰατροδικαστικῆς.

§ 194. Κύριαι Ἐπιστῆμαι.

Αἱ ἐπικουρικαὶ ἐπιστῆμαι καθιστῶσι τὸν σπουδαστὴν ἱκανὸν ν' ἀντιληφθῇ κρεῖττον, εὐχερέστερον καὶ πληρέστερον τῆς ἐπιστήμης. Καθ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅσον ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ ὁρίζων καθίσταται εὐρύτερος, κατὰ τοσοῦτον ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψις καὶ κρίσις. Ἀλλὰ καὶ ἡ σπουδὴ τῶν κυρίων κλάδων τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου δέον νὰ ἦνε ἀνελλιπής. Ὑφισταμένης ἀλληλουχίας μεταξὺ αὐτῶν, πάντων καταγομένων ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου, παρίσταται ἀναγκαία ἡ κατανόησις τοῦ ἑνὸς διὰ τοῦ ἑτέρου. Ὁ σπουδαστὴς τῆς ἐπιστήμης ταύτης κατ' οὐδένα τρόπον δικαιοῦται νὰ πιστεύῃ, ὅτι δύναταί τις νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ πανεπιστημίου προσφυῶς κατηρτισμένος ὡς δικηγόρος, δικαστής, παρασκευασθεὶς μόνον εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα μαθήματα· ἢ ὁ μέλλον νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας, ἂν γινώσκῃ μόνον τὰς πρὸς τοῦτο χρησιμευούσας γνώσεις. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσις δέον νὰ ἦνε κατὰ τὸ ἐνὸν ἀρτία. Ἐντεῦθεν συμπεραίνεται, ὅτι σὺν ταῖς ἐπικουρικαῖς ἐπιστήμαις πλήρης πρέπει νὰ καταστῇ καὶ ἡ διδασκαλία τῶν κυρίων νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, πασῶν ἐχουσῶν τὰ αὐτὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον δικαιώματα ἐν τῇ μορφώσει τοῦ ἀληθοῦς ἐπιστήμονος.

Αἱ κύριαι ἐπιστῆμαι, αἱ ἀπολύτως ἀναγκαιοῦσαι, εἰς ἃς τὴν σπουδὴν πρέπει νὰ ἐπιδοθῇ ὁ σπουδαστὴς τοῦ δικαίου, εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

1) Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Ἱστορία τοῦ Δικαίου.
2) Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας.
3) Ἱστορία καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.
4) Ἰδιωτικὸν Δίκαιον (Ἀστικὸν δίκαιον τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα).
5) Ἐμπορικὸν Δίκαιον.
6) Δημόσιον Δίκαιον, Συνταγματικὸν καὶ Διοικητικόν.
7) Πολιτικὴ Δικονομία.
8) Ποινικὴ Νομοθεσία, (Ποινικὸν δίκαιον καὶ ποινικὴ Δικονομία).
9) Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.
10) Διεθνὲς Δίκαιον.
11) Πολιτικὴ Οἰκονομία, Δημοσιονομία καὶ Στατιστική.
12) Πολιτική.

Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται δὲν ἀποτελοῦσι βεβαίως πλήρη τὸν κύκλον τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Πρὸς τέλειον καταρτισμὸν τοῦ ἐπιστήμονος ἀπαιτεῖται ἐπίσης ἡ διδασκαλία τοῦ γαλλικοῦ κώδικος, τῆς ἱστορίας τῶν πολιτευμάτων, τῆς διπλωματικῆς ἱστορίας τῶν νεω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέρων χρόνων, τῆς συγκριτικῆς νομοθεσίας κτλ. Οὐχ ἧττον καὶ αἱ ὧδε ἀναγεγραμμέναι ἐπαρκοῦσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

§ 195. α'. Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Ἱστορία τοῦ Δικαίου.

Ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐρρήθη, ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Δικαίου ἀντικείμενον ἔχει νὰ εἰσαγάγῃ τὸν σπουδαστὴν εἰς τὴν πρώτην ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης. Αὕτη εἶνε ὁ γεωγραφικὸς πίναξ, ἐφ' οὗ ἀναπτύσσεται τὸ πλῆρες πρόγραμμα τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν κλάδοι, ἡ σημασία καὶ ἡ χρησιμότης ἑκάστου αὐτῶν. Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Δικαίου δὲν ἀξιοῖ, ὅτι περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῆς ἐπιστήμης· ὑποδείκνυσι μόνον τὰς γενικὰς γραμμάς. Δὲν εἶνε σύστημα· εἶνε μέθοδος· ἀλλὰ μέθοδος, ἧς ἄνευ ὁ σπουδαστὴς τοῦ δικαίου μετὰ δυσχερείας θέλει ἐπιτύχῃ τὴν κατανόησιν τῆς ἐπιστήμης, δυνάμενος πλέον ἢ ἅπαξ νὰ παραπλανηθῇ ἐν ταῖς ἀδιεξιτήτοις αὐτῆς ἀτραποῖς. Γινώσκων κατὰ πρῶτον τὸν ὀργανισμόν, τὴν διαίρεσιν, τὸν γεωγραφικὸν πίνακα τῆς ἐπιστήμης, οὐ σμικρὸν πορισθήσεται ὄφελος, μετὰ μείζονος θάρρους καὶ ζήλου εἰσερχόμενος εἰς τὰς λεπτομερείας.

Ἡ Ἱστορία τοῦ Δικαίου ἐπιδιώκει ἐπίσης ἀνάλογον σκοπόν. Παρίστησι τὸ μέγα φαινόμενον τῆς γενέσεως καὶ δράσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία παντὸς λαοῦ εἶνε τὸ διδακτικώτατον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ μέρος· ἀμφότερα ἐκφράζουσι τὴν ἠθικὴν συνείδησιν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐνομίαν, ὧν ἄνευ ἡ ἀνθρωπότης ἤθελε διατελῇ στάσιμος καὶ ἐν μοίρᾳ θηρίου. Ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου εἶνε ἀναγκαία διά τε τὸν θεωρητικὸν καὶ τὸν πρακτικὸν ἐπιστήμονα. Ἀμφότεροι θέλουσιν ἀρυσθῇ σπουδαιοτάτην συμβολὴν ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτῶν. Ἡ γνῶσις τῶν κοινωνικῶν νόμων λαῶν, ἐκλιπόντων ἤδη, τὰ συμφυῆ πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα, θέλουσιν ἀποκαλύψῃ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἀκμῆς αὐτῶν καὶ τῆς παρακμῆς. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἥτις εἶνε ἱστορικὴ ἅμα καὶ δογματική, παρακολουθοῦσα ἑκάστοτε τὸ παρελθὸν καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει, δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἄνευ τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου. Ἡ μεμονωμένη γνῶσις τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου ὡρισμένου λαοῦ, τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρωμαϊκοῦ, τοῦ γαλλικοῦ, τοῦ γερμανικοῦ κτλ. δὲν ἀποκαλύπτει πλήρη τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου. Χρησιμεύει ἡ ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ, τοῦ γερμανικοῦ, οἱουδήποτε θετικοῦ δικαίου πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν καὶ ἐξήγησιν πολλῶν τῶν σχετικῶν δικαίων λεπτομερειῶν, ἀλλ' ἡ συμβολὴ αὐτῶν πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ συστήματος τοῦ δικαίου εἶνε περιωρισμένη. Τὴν πλήρη κατανόησιν τοῦ θετικοῦ δικαίου δύναται νὰ παράσχῃ μόνον ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τοῦ δικαίου πάντων τῶν λαῶν, ὧν ὁ πολιτισμός, τὰ ἤθη καὶ οἱ νόμοι ἀναπτύσσονται οὐχὶ ἐν ἀπομονώσει, ἀλλ' ἐν ἀμοιβαίᾳ συνεργασίᾳ.

§ 196. β'. Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας.

Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἐξετάζει ἀπὸ περιωπῆς τοὺς νόμους ἐκείνους, καθ' οὓς ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ τὸ δίκαιον καὶ δημιουργεῖται ἡ πολιτεία πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματώσεως αὐτοῦ, τῆς ἐγγυήσεως τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐν γένει προόδου τῶν ἀνθρώπων. Ἄνευ φιλοσοφικῆς μορφώσεως ὁ σπουδαστὴς βαίνων πεζὸς πρὸς τὸ λύδιον ἅρμα τῆς ἐπιστήμης, καθ' ἑκάστην στιγμὴν προσκόπτει· ἀλλὰ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς παιδεύσεως ἀνέρχεται ἀπὸ τῶν θετικῶν δεδομένων εἰς τὰς γενικὰς ἀρχάς, ἐκτιμᾷ αὐτάς, ἐξάγει δὲ τὰ πορίσματα αὐτοῦ. Ὁ πνευματικὸς ὁρίζων δὲν περιορίζεται ἐν τῇ παρατηρήσει, τῇ ἐρεύνῃ καὶ τῇ ἀναλύσει τοῦ γεγονότος, ἐργασίᾳ, ἥτις πολλάκις δὲν φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς πλήρους κατανοήσεως. Ἐπιστήμη ἄνευ φιλοσοφίας στερεῖται σημασίας.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα οὐ μόνον κρατύνει τὸν ζῆλον πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ἅμα καὶ ὑποθάλπει ζωηρότερον τὴν ἔφεσιν πρὸς τὸ εἰδέναι. Οὕτω πᾶσα ἐπιστήμη δέον νὰ ἔχῃ τὴν ἰδίαν φιλοσοφίαν, τὴν συνείδησιν ἑαυτῆς, τὸν λόγον τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων. Τούτου ἐλλείποντος, ἡ ἔρευνα περιορίζεται εἰς τὰ γεγονότα πολλάκις, αὐθαίρετα ἐνίοτε καὶ τυχαῖα, ὧν ἐρευνᾶται μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνεια καὶ ὑπόστασις, ἀλλ' ὧν δὲν κατανοεῖται ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ἐσωτερικὴ ἔννοια καὶ σημασία.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἄνευ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Αὕτη δὲ δὲν εἶνε ἡ ἄλλοτε ἐπιστήμη τοῦ *Φυσικοῦ δικαίου*, γέννημα ψευδοῦς θεωρίας περὶ τῆς ἀρχικῆς συστάσεως τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοινωνίας, περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀναγορεύουσα καθολικούς τινας ἀφηρημένους κανόνας ἐν τῇ κοινωνικῇ πραγματώσει τοῦ δικαίου, καθ' οὓς ὤφελε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ θετικόν. Ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη ἦτο *δογματική*, μεταφυσικὴ μᾶλλον, ἐρευνῶσα τὸν ἄνθρωπον καὶ τοὺς νόμους, τοὺς διέποντας τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ βίον, ἀπολύτως, οὐχὶ δὲ κατὰ τὸ *ἐνόν*. Ἀλλ' ἡ σημερινὴ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου εἶνε φιλοσοφικὴ ἅμα καὶ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, εἶνε φιλοσοφία τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου, τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου προφανῶς μαρτυροῦνται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων αἰώνων. Προύκάλεσαν ἐπανάστασιν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις. Εἶνε κατ' ἐξοχὴν θεραπευτικὴ καὶ μεταρρυθμιστικὴ δύναμις. Τὸ ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτῶν πρόβλημα οἱ λαοί, τὴν κατατρύχουσαν αὐτοὺς νόσον, τὰ φάρμακα τῆς θεραπείας, τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας οὐ μόνον πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς βελτίωσιν καὶ πρόοδον δὲν δύνανται νὰ κατορθώσωσι κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης καὶ ἀναλύσεως τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου, ὅστις προσηκόντως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς κανονικῆς καὶ σκοπίμου συντάξεως τῶν θεσμῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας εἶνε ἡ *κοινωνικὴ φυσιολογία* τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ὁ ταύτην κατανοῶν, ὁ ἐμπεφορημένος τῆς συνειδήσεως τῶν νόμων αὐτῆς, δὲν εἶνε μόνον ἐπιστήμων ἀλλὰ καὶ πολίτης, γινώσκων ἑκάστοτε ἐν καιρῷ τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ζῇ, συντελῶν εἰς τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ τὴν ἐπίρρωσιν. Ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς πάσης πολιτείας δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τῆς φυσικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῆς ῥώμης, ἀλλὰ πρωτίστως ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς τῶν ἀνθρώπων παιδεύσεως καὶ συνειδήσεως.

Ὁ σπουδαστὴς τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, ἀγνοῶν τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἐννοίας, παρακολουθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης, περὶ ἣν ἀσχολεῖται, ἀντιλαμβανόμενος αὐτῆς μᾶλλον ὡς βιοτεχνικοῦ ἐπιτηδεύματος ἢ ὡς τῆς ὑψίστης ἐπιστήμης καὶ γνώσεως τῶν ἀϊδίων νόμων τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 196. γ'. Ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Σὺν τῇ ἱστορικῇ, ἐγκυκλοπαιδικῇ καὶ φιλοσοφικῇ σπουδῇ τοῦ δικαίου, ἡ Ἱστορία καὶ αἱ Εἰσηγήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου εἶνε ἐκ τῶν κατὰ πρῶτον ἀναγκαιούντων τῷ σπουδαστῇ. Τὸ δίκαιον, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἰδιωτικόν, πρωτίστως ἐμορφώθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Βεβαίως καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐξεδήλωσαν ζωηρὰν περὶ δικαίου συνείδησιν, ἀλλ' οὐδαμοῦ τοῦτο ἔσχε τοσοῦτον εὐτυχῆ πραγμάτωσιν, ὅσον ἐν Ρώμῃ. Ἡ μέθοδος, δι' ἧς ἐκανονίσθησαν τὰ κατ' αὐτό, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ λογικὴ κατέστησαν τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη αἰῶνας παγκόσμιον σχεδὸν δίκαιον. Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον τῶν νεωτέρων λαῶν ἐμορφώθη ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία ἄρα αὐτοῦ εἶνε ἀναπόφευκτος πρὸς τὴν εὐχερεστέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν κατανόησιν οὐ μόνον τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐν γένει ἰδιωτικοῦ τῶν νεωτέρων λαῶν δικαίου.

§ 197. δ'. Ἰδιωτικὸν Δίκαιον.

Ἐλλείποντος ἔτι παρ' ἡμῖν *ἀστικοῦ* κώδικος, ἰσχύει τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Βυζαντίνων, τροποποιηθὲν διά τινων νόμων, συμφώνων πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων συνθηκῶν.

Τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἡ σπουδὴ προηγήθη τὸ πρῶτον ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἐν Ἀμάλφῃ τοῦ Ἰουστινιανείου τεύχους τῶν *Πανδεκτῶν*. Ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ καὶ νοήσει τῶν κανόνων τοῦ δικαίου τούτου ἐβασίζετο πρωτίστως ἡ νομικὴ τῶν αἰώνων ἐκείνων σοφία. Ἀποστολὴ τῶν νομικῶν σχολῶν ἦτο ἡ μόρφωσις πρακτικῶν ἐπιστημόνων, δυναμένων νὰ ἐφαρμόσωσι τοὺς κανόνας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου εἶνε τὸ μᾶλλον διαφέρον τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τοῦ δικαίου τούτου ἀναφύονται τὰ πολυπλοκώτατα καὶ τὰ κοινωνικώτατα τῶν ζητημάτων. Καθ' ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον προηγήθη τοῦ δημοσίου. Αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις καὶ ἀνάγκαι τῶν προσώπων καὶ τῆς ποικίλης αὐτῶν καταστάσεως ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ, τῇ οἰκογενείᾳ, τῇ κληρονομίᾳ, ταῖς ἐνοχαῖς καὶ συναλλα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γαῖς ἀναπτύσσουσι ποικιλίαν ζητημάτων καὶ σχέσεων, συνδεομένων στενῶς πρὸς τὸν βίον. Τούτων δ' ὁ διακανονισμὸς καὶ ἡ ταξινόμησις κατὰ τοὺς νόμους τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος ἀπαιτεῖ μεγάλην προσοχὴν καὶ ἐνέργειαν κρίσεως.

Ὑπὲρ πάντας τοὺς κλάδους τοῦ θετικοῦ δικαίου τὸ ἰδιωτικὸν ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ποικιλίας εἶνε τὸ ἀπαιτοῦν μείζονα σπουδήν. Οἱ πλεῖστοι τῶν σπουδαστῶν θέλουσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀφοσιωθῇ μετὰ τὸν καταρτισμὸν αὐτῶν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, εἴτε ὡς δικηγόροι, εἴτε ὡς δικασταί. Ἡ ἀποστολὴ δ' αὐτῶν δὲν εἶνε ἀναξία λόγου· διὰ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν κειμένων νόμων, διὰ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν ἐν ταῖς συγκρούσεσι τῶν ἰδιωτῶν, θέλουσι συντελῇ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν ὑπεράσπισιν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συμφερόντων, τῶν αὐτοῖς ἐμπεπιστευμένων.

Ἡ σπουδὴ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, δυσχερὴς ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ποικίλων ἀναφυομένων ζητημάτων, δέον νὰ ἐξακολουθῇ καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν· ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ ἐπὶ παραμελήσει τῶν λοιπῶν τῆς ἐπιστήμης κλάδων, ὧν ἡ κατανόησις συντελεῖ εἰς μείζονα κατανόησιν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

§ 198. ε'. Ἐμπορικὸν Δίκαιον.

Τὸ *ἐμπορικὸν δίκαιον* κατ' οὐσίαν ἀποτελεῖ κλάδον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου· ἀλλ' ἕνεκα αἰτίων σχετικῶν πρὸς τὴν ταχυτέραν διεξαγωγὴν κοινωνικῶν τινων πράξεων, ἐμπορικῶν λεγομένων, ἀπετέλεσεν ἴδιον κλάδον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου. Τὸ δίκαιον τοῦτο ἀνεπτύχθη τὰ μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὡς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου. Ὁ σπουδαστὴς θέλει χρησιμοποιήσῃ τὰ ἐξ αὐτοῦ διδάγματα, εἴτε ὡς δικαστής, εἴτε ὡς δικηγόρος, εἴτε ὡς σκοπεύων νὰ ἐπιδοθῇ μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν εἰς συγγενές τι ἐπάγγελμα, ἐμπορικόν, βιομηχανικόν, τραπεζιτικὸν κτλ.

§ 199. ς'. Δημόσιον Δίκαιον, Συνταγματικόν, Διοικητικόν.

Οἱ κλάδοι οὗτοι τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, συναφεῖς καὶ ἀλληλένδετοι, δὲν ἔχουσι βεβαίως ἐν τῇ μορφώσει τοῦ νομικοῦ ἐπιστήμο-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νος τὴν αὐτὴν σημασίαν, οἵαν τὸ ἰδιωτικὸν Δίκαιον, ἡ πολιτικὴ Δικονομία, τὸ ποινικὸν Δίκαιον κτλ. Ἀλλ' ἡ νομικὴ Σχολή, ἐν ᾗ περιλαμβάνεται παρ' ἡμῖν καὶ ἡ διδασκαλία τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, δὲν εἶνε προωρισμένη μόνον νὰ διδάξῃ καὶ νὰ μορφώσῃ πρακτικοὺς νομομαθεῖς· ἀποστολὴν ἔχει ἐπίσης νὰ παραγάγῃ ἐπιστήμονας, χρησιμεύοντας εἰς τὰ δημόσια τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Τούτου δ' ἕνεκα εἶνε ἀναγκαιοτάτη ἡ σπουδὴ τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τῶν συναφῶν αὐτῷ κλάδων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ διοικητικοῦ. Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἀνεπτύχθησαν οὐ σμικρὸν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἔν τισι δὲ πανεπιστημίοις ἀπετέλεσαν καὶ ἰδίαν Σχολήν, τὴν τῶν *πολιτικῶν Ἐπιστημῶν*. Τὰ ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἀποτελέσματα εἶνε πολλοῦ λόγου ἄξια ἐν πάσῃ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ. Ἀναλύεται ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς πολιτείας, ὁ ὀργανισμὸς αὐτῆς, ἡ λειτουργία, ἅπασα συλλήβδην ἡ πολιτικὴ τάξις. Εὐκταῖον δὲ θὰ ἦτο, ἂν τὸ δημόσιον δίκαιον μετὰ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς Νομοθεσίας ἐδιδάσκετο οὐ μόνον ἐν τοῖς πανεπιστημίοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς κατωτέροις παιδευτηρίοις.

§ 200. ζ'. Πολιτικὴ Δικονομία.

Ἡ ἐπιστήμη αὕτη, κεκτημένη τεχνικόν τε καὶ θεωρητικὸν χαρακτῆρα, δέον νὰ χρησιμεύῃ ὡς *vade mecum*, ὡς τὸ ἐγχειρίδιον παντὸς νομικοῦ. Ὁ δικαστής, ὁ δικηγόρος, ἵνα μὴ εἴπω πᾶς πολίτης, ἔχουσι χρείαν αὐτῆς καθ' ἑκάστην. Οἱ κανόνες τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐξασφαλίζονται διὰ τῆς γνώσεως τῶν δικονομικῶν κανόνων, ὧν ἄνευ αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις καθίστανται ἐπισφαλεῖς. Ἄνευ τῆς πολιτικῆς Δικονομίας ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τελέσῃ τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ σπουδαστὴς πρέπει νὰ ἐκμάθῃ αὐτὴν οὐχὶ ὡς τέχνην μόνον πρὸς ἐπίτευξιν διὰ τῶν τύπων αὐτῆς τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, εὐνοϊκῆς δῆλον ὅτι λύσεως τοῦ ἀμφισβητουμένου νομικοῦ θέματος, ἀλλ' ὡς ἐπιστήμην, ἧς οἱ κανόνες ἐξασφαλίζουσι τὴν ἑκάστῳ τῶν διαδίκων προσήκουσαν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου.

§ 201. η'. Ποινικὴ Νομοθεσία.

Τῆς ποινικῆς νομοθεσίας ἡ διδασκαλία εἶνε ἐπίσης ἀναγκαιοτάτη. Ἡ ἐκδηλουμένη σύγκρουσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, ἡ παρέμβασις τῆς πολιτείας καὶ ἡ ἐτυμηγορία αὐτῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶνε ἀναπόρευκτα φαινόμενα, ἅτινα οὐδεμία ἠθικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν ἀνθρώπων δύναται ἐξ ὁλοκλήρου ν' ἀποσοβήσῃ. Τὸ ποινικὸν δίκαιον καὶ ἡ ποινικὴ δικονομία, ἄλλοτε σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι θεσμοί, ἔτυχον μεγάλης ἀναπτύξεως κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον· λίαν δ' ἐνδιαφέροντα καὶ ὑπὸ ἐπιστημονικὴν καὶ ὑπὸ κοινωνικὴν ἔποψιν εἶνε τὰ θέματα, ἅτινα πρόκειται ν' ἀναλύσωσι καὶ νὰ ἐξακριβώσωσι. Ποινικὴ νομοθεσία ὑγιὴς καὶ φιλάνθρωπος παρίστησι τὸ μέτρον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς κοινωνίας τινὸς ἀναπτύξεως. Ἡ σπουδὴ τῆς ποινικῆς νομοθεσίας προϋποτίθησι φιλοσοφικὴν παίδευσιν, κοινωνικὴν μόρφωσιν, τὴν γνῶσιν τῶν τοῦ δικαίου κανόνων, ὧν ἡ ἐπίμονος σύγκρουσις δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν παρέμβασιν τῆς ποινικῆς ἐξουσίας τῆς πολιτείας. Ὁ νομικὸς ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ποινικοῦ συνηγόρου ἢ κατηγόρου καθίσταται ὑπό τινας ἐπόψεις ὁ λειτουργὸς τῆς ὑψίστης δικαιοσύνης τῆς πολιτείας, ἥτις τιμωροῦσα τὸ ἄδικον καὶ ἐπανορθοῦσα τὸ δίκαιον διὰ τῆς ποινῆς, προσφέρει τὴν ὑπερτάτην τῶν ὑπηρεσιῶν ἐν τῇ ἐγγυήσει τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

§ 202. θ'. Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.

Ἡ σπουδὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου δὲν εἶνε ἐπίσης ἀδιάφορος τῷ σπουδαστῇ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Τὸ δίκαιον τοῦτο, ὃ περ ἐπὶ αἰῶνας μετὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ εἶχε καταστῇ τὸ θεμέλιον τῶν νομικῶν σχολῶν, εἰ καὶ ἀπώλεσε σήμερον τὴν προτέραν σημασίαν, δὲν δύναται νὰ διαγραφῇ ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν σπουδῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ οὐσιωδέστατον καθεστὼς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς διεξάγονται ἔτι ποικίλαι αὐτοῦ σχέσεις. Αἱ σχέσεις τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπασχολοῦσιν ἑκάστοτε τὸν νομοθέτην καὶ τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, τὰ δὲ ζητήματα, τὰ ἐξ αὐτῶν ἀναφυόμενα, κατ' ἀνάγκην θέλουσιν ἀπασχολήσῃ καὶ τὸν δικαστὴν καὶ τὸν δικηγόρον, ὀφείλοντας νὰ ὦσιν εἰς κατάστασιν νὰ κατανοῶσι τὰς σχέσεις ταύτας καὶ τὰ εἰς αὐτὰς ἀναφερόμενα ζητήματα.

§ 203. ι'. Διεθνὲς Δίκαιον.

Τοῦ Διεθνοῦς δικαίου ἡ μελέτη ὁσημέραι καθίσταται σπουδαιοτέρα. Καθ' ὅσον αἱ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν σχέσεις πολλαπλασιάζονται, φιλικώτεραι καθιστάμεναι, κατὰ τοσοῦτον καὶ τὸ αὐτὰς κανονίζον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δίκαιον ἀναπτύσσεται. Τὸ διεθνὲς δίκαιον θέλει τύχῃ εὐρυτέρας ἔτι ἀναπτύξεως ἐν τῷ μέλλοντι. Συνέδρια καὶ Συνδιασκέψεις τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐποχῆς δημοσιολόγων καὶ πολιτικῶν φιλοτίμως ἐργάζονται πρὸς τοῦτο. Ὁ σπουδαστὴς τοῦ δικαίου μετὰ πολλοῦ διαφέροντος ὀφείλει νὰ παρακολουθήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἡ ἐπικοινωνία τῶν λαῶν αὐξάνεται, ἡ ἐριννὺς τῶν παλαιῶν αἰώνων, ἡ μόνωσις, ἐκλείπει. Νέαι ἰδέαι, νέαι κοινωνικαὶ ροπαὶ ἀναφύονται καθ' ἑκάστην. Ἥ τε ἐπιστήμη καὶ ἡ πολιτικὴ ἄρα δὲν δύνανται ν' ἀδιαφορήσωσι πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τοῦ νέου πνεύματος.

§ 204. ια'. Πολιτικὴ Οἰκονομία καὶ αἱ συμφυεῖς ἐπιστῆμαι. Πολιτική.

Αἱ πρὸς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν καὶ τὴν Πολιτικὴν ἐν γένει συμφυεῖς ἐπιστῆμαι δέον μετὰ πολλοῦ διαφέροντος νὰ ληφθῶσιν ἐπίσης ὑπ' ὄψει. Κατ' ἐξοχὴν κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι οὖσαι, καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πρᾶξιν τυγχάνουσιν ἀναγκαιόταται καὶ χρησιμώταται. Ἡ φύσις τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ὁ ὀργανισμὸς αὐτῶν, ἡ λειτουργία, τὰ καθήκοντα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις, αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις τῶν ἀτόμων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ σύνολον οὐ σμικρὸν διαλευκαίνονται ἐκ τῆς κατανοήσεως τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Ἡ νεωτέρα βιομηχανικὴ κοινωνία, ἡ ἐπὶ τῆς ἐργασίας τὸ κράτος αὐτῆς ἐρείδουσα, δὲν δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἄνευ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν νόμων τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ὁ σπουδαστὴς τοῦ δικαίου, κατανοῶν τὴν σημασίαν τῶν ἐπιστημῶν τούτων, θέλει ἐπωφεληθῇ οὐ μόνον ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς αὐτοῦ σχέσεσι καὶ ἀνάγκαις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δημοσίᾳ λειτουργίᾳ.

§ 205. Παρατηρήσεις περὶ τοῦ τρόπου τῶν σπουδῶν.

Ἡ κατανόησις ἐπιστήμης τινὸς δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τῶν πολλῶν γνώσεων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς σπουδῆς *πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει*. Ὁ σπουδαστὴς δὲν πρέπει νὰ νομίζῃ, ὅτι σωρεύων πολλὰς γνώσεις ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτοῦ, καθίσταται πράγματι ἐπιστήμων. Συντελεστικώτατον ἐν ταῖς σπουδαῖς εἶνε ἡ *ταξινόμησις* τῶν ἐγνωσμένων. Ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ ἀληθὴς παίδευσις. Πρέπει νὰ προηγηθῶσιν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἱ γενικαὶ ἀρχαί, ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν γένεσις καὶ ἀνάπτυξις, μετὰ ταῦτα δὲ τὸ σύστημα. Οὕτω μετὰ τὰς γενικὰς γνώσεις ἔπονται αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐπιστῆμαι, ὧν ἡ κατανόησις θέλει εὐκολύνῃ τὴν γνῶσιν τῶν ἐπιστημῶν τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τὴν τοῦ διεθνοῦς.

Πρὸ παντὸς ὁ σπουδαστὴς δέον ν' ἀποφεύγῃ τὰς πολλὰς λεπτομερείας, αἵτινες δύνανται νὰ ἐπενέγκωσι νοητικὴν κόπωσιν. Ἡ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδασκαλία ἀφορᾷ πρωτίστως εἰς τὸ ποιόν, εἰς τὴν μέθοδον, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τὸ ποσόν.

Ὀφείλει ἐπίσης νὰ προμελετᾷ καὶ ἐπιμελετᾷ, τακτικῶς φοιτῶν εἰς τὰς παραδόσεις. Μεταξὺ καθηγητοῦ καὶ μαθητοῦ ἀναπτύσσεται οὕτω στενὴ σχέσις. Οὗτος ἐμπνέεται παρ' ἐκείνου ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος. Τὸ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἐνδεικνύμενον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ διαφέρον αὐξάνει τὸν ζῆλον τοῦ καθηγητοῦ καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν· ἡ παράδοσις ἐξέρχεται τῆς σφαίρας τῆς συνήθους διδασκαλίας, λαμβάνει δ' οὕτως ἀποστολὴν εὐγενεστέραν καὶ ἱερωτέραν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν σελ. 196 στίχ. 19 ἀντὶ ἐκτεινόμενος, ἀρχόμενος.
» » 218 » 23 » οἱ μὲν λαϊκοί, λαϊκοί.
» » 219 » 13 » ἐγένετο, ἐγίνετο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εἰσαγωγή . . . . . σελ. 5

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Γενικαὶ ἀρχαί.

Κεφ. Α' Περὶ τοῦ Δικαίου ἐν γένει . . . . . » 17
Κεφ. Β' Γένεσις, χαρακτὴρ καὶ ἐξέλιξις τοῦ δικαίου . . . . . » 24
Κεφ. Γ' Τὸ δίκαιον ἐν ταῖς ἑρμηνείαις αὐτοῦ . . . . . » 42
Κεφ. Δ' Περὶ τῆς πραγματώσεως καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου ἐν τῇ κοινωνίᾳ . . . . . » 46
Κεφ. Ε' Περὶ τῆς Πολιτείας . . . . . » 53
Κεφ. Ϛ' Περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου ἢ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης . » 61
Κεφ. Ζ' Διαίρεσις τῆς ἐπιστήμης τοῦ θετικοῦ δικαίου. . . . . » 65

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ Ἱστορία τοῦ Δικαίου.

Κεφ. Α' Τὸ Δίκαιον τῶν ἀνατολικῶν λαῶν . . . . . » 73
Κεφ. Β' Τὸ Δίκαιον τῶν Σινῶν . . . . . » 75
Κεφ. Γ' Τὸ Δίκαιον τῶν Αἰγυπτίων . . . . . » 80
Κεφ. Δ' Τὸ Δίκαιον τῶν Ἰνδῶν . . . . . » 85
Κεφ. Ε' Τὸ Δίκαιον τῶν Ζενδικῶν λαῶν . . . . . » 95
Κεφ. Ϛ' Τὸ Δίκαιον τῶν Ἰουδαίων . . . . . » 98
Κεφ. Ζ' Ἰσλαμικὸν Δίκαιον . . . . . » 108
Κεφ. Η' Τὸ Δίκαιον ἐν Ἑλλάδι . . . . . » 111
Κεφ. Θ' Τὸ Δίκαιον τῶν Ρωμαίων . . . . . » 156

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφ. Ι' Τὸ Δίκαιον τῶν Βαρβάρων . . . . . σελ. 196
Κεφ. ΙΑ' Τὰ μετὰ τὴν Μετανάστευσιν μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου. » 201
Κεφ. ΙΒ' Τὸ Τιμαριωτικὸν σύστημα . . . . . » 205
Κεφ. ΙΓ' Τὸ Γερμανικὸν δίκαιον ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου . . . » 211
Κεφ. ΙΔ' Ἀγγλικὸν Δίκαιον . . . . . » 221
Κεφ. ΙΕ' Γαλλικὸν Δίκαιον . . . . . » 225
Κεφ. ΙΣ' Τὸ δίκαιον ἐν Ἰταλίᾳ . . . . . » 234
Κεφ. ΙΖ' Τὸ δίκαιον τῶν Σλαύων . . . . . » 299

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὸ σύστημα τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Κεφ. Α' Οἱ κλάδοι τοῦ θετικοῦ Δικαίου . . . . . » 244
Κεφ. Β' Τὸ ἰδιωτικὸν Δίκαιον. . . . . » 245
Κεφ. Γ' Ἐμπορικὸν Δίκαιον . . . . . » 265
Κεφ. Δ' Δημόσιον Δίκαιον. . . . . » 270
Κεφ. Ε' Δημόσιον δίκαιον ἐσωτερικόν. . . . . » 273
Κεφ. Ϛ' Διοικητικὸν Δίκαιον . . . . . » 287
Κεφ. Ζ' Ποινικὸν Δίκαιον . . . . . » 296
Κεφ. Η' Πολιτικὴ Δικονομία . . . . . » 304
Κεφ. Θ' Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον . . . . . » 310
Κεφ. Ι' Τὸ Διεθνὲς Δίκαιον . . . . . » 315
Κεφ. ΙΑ' Πολιτικὴ Οἰκονομία, Δημοσιονομία, Στατιστική . . . 323
Κεφ. ΙΒ' Πολιτική . . . . . » 336

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ Μεθοδολογία τοῦ Δικαίου. σελ. 343

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

13.000
73.500
43500
16.000
80.500
28.000
78.500
70.000
114.500
515.500

1680.000
3
501.000

800.000 =
308.000
388.000
1'815.000
5.695.000

5.695.000
12.330.000
18.025.000
14

12330.000
1815.000
14.145.000
800.000
14945.000
1210
2845
2420
4250
4350

1605
24,3

3600

14003

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

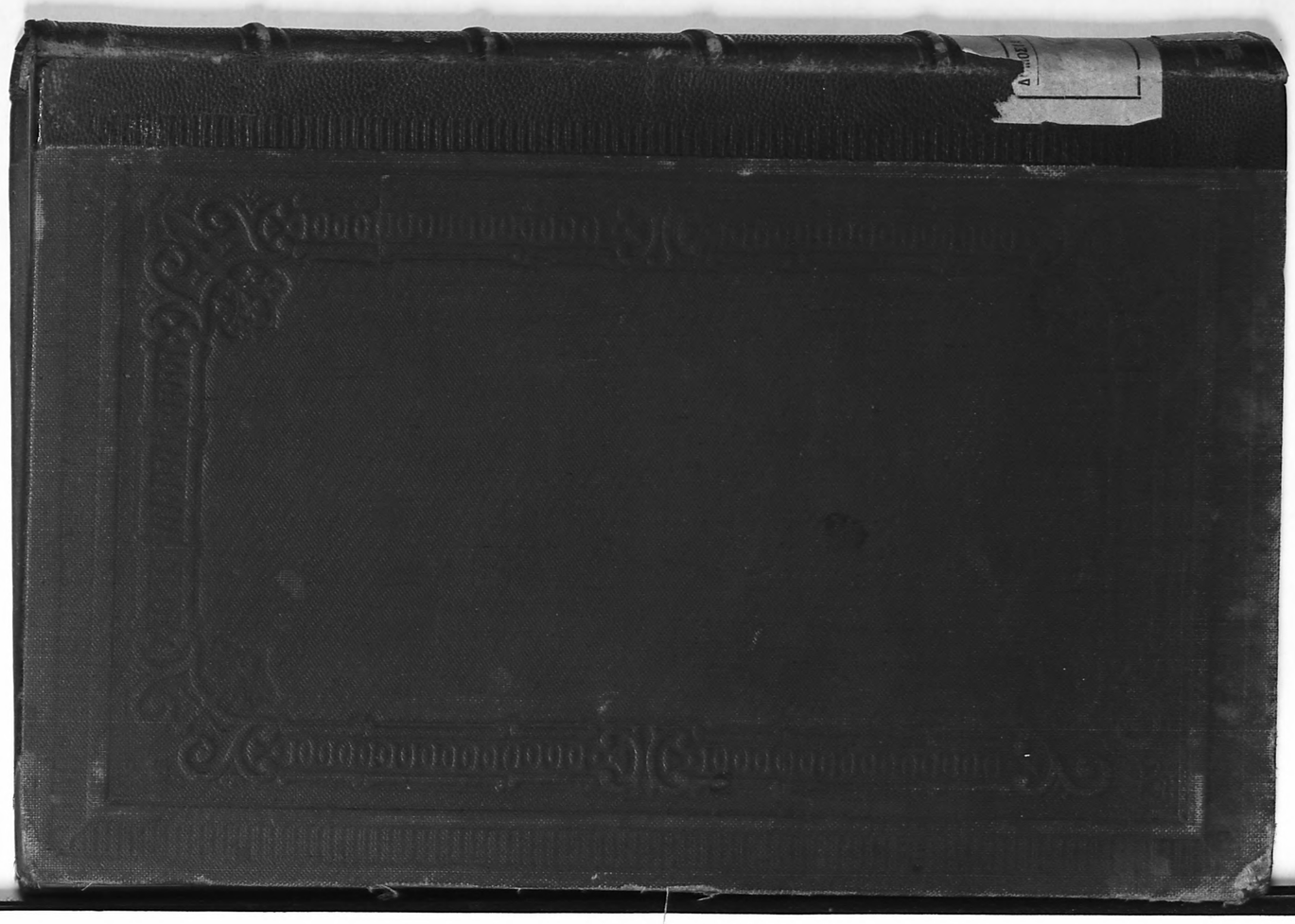

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας